

Makale

Popülizmin Normatif İmkânları: Hınç ve Diğer
Popülist Siyaset Biçimleri
Onur Yıldız

Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili
Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir
Popülizmin İmkânları
Zafer Yılmaz

'İktidarda Popülizm' veya Tedrici Bir İnşa Süreci
Olarak 2002-2010 AKP Dönemi: Bir Çerçeve
Denemesi ve Birkaç Temel Önerme
Mahir Kalaylıoğlu

AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan
Kazım Ateş

Muktedir Millet, Muhalif Millet: AKP'nin
Söyleminde Kolektif Öznenin İnşası
Erhan Özşeker

Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir
Kavramın Kullanımları
Toygar Sinan Baykan

Ezilmiş ve Aşağılanmışlar: 1960'lar Türkiye'sinde
Gecekondü Meselesi
Sinan Tankut Gülhan

Öfkeden Umuda: İspanya'da Popülist Siyaset ve
Podemos
Celal Oral Özdemir

Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlımlı)
Neo-Popülist Sağa
Selman Saç

Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya
Örneği
Sinem Uca

In Memoriam

Mehmet Fatih Traş
Lütfi Uçal

Kitap İncelemesi

Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey
Duygu Türk

mülkiye dergisi

mülkiye dergisi
2017 41(1)

tema

Popülizm ve Yeni Siyaset Arayışları

Onur Yıldız
Zafer Yılmaz
Mahir Kalaylıoğlu
Kazım Ateş
Erhan Özşeker
Toygar Sinan Baykan
Sinan Tankut Gülhan
Celal Oral Özdemir

Selman Saç
Sinem Uca
Lütfi Uçal
Duygu Türk

Mülkiye Dergisi

eleştirel bir sosyal bilimler dergisidir.

2017 41(1)

Mülkiye Dergisi

Mülkiyeliler Birliği Genel Merkezi Yayın Organı

Sahibi

Erdal Eren

Genel Yayın Yönetmeni - Editör

Meltem Kayıran

Editör Yardımcıları

Recep Aydın

Şenay Sabah

Nail Dertli

Yazı İşleri Müdürü

Esra Sarioğlu

Koordinasyon

Nurettin Öztatar

Yönetim Yeri

Konur Sokak No: 1 06640 Kızılay / ANKARA

Tel: (312) 418 55 72 - 418 82 98

Faks: (312) 419 13 73

mulkiyederigi.org - e-posta: mulkiyederigi@mulkiye.org.tr

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Ergin Şafak Dikmen

Dizgi

Nail Dertli

Web Sayfası Sorumlusu

Cem Akın

Baskı

Bizim Büro Matbaacılık ve Basımevi

1. Sanayi Caddesi Sedef Sokak No: 6/1

İskitler-Ankara

Basım tarihi:

17 Nisan 2017

Bahar 2017 41(1)

Mülkiye Dergisi, yılda dört sayı olarak yayımlanan hakemli bir dergidir, Yayın Etiği Komitesi (COPE) üyesidir ve TÜBİTAK-ULAKBİM, ASOS Index ile EBSCO-Political Science Complete veritabanlarınınca taranmaktadır.

DANIŐMA KURULU

Fethi Açıkel (AÜ SBF)
Mehmet Ali Ağaoğulları (AÜ SBF)
Sina Akőin (AÜ SBF Emekli)
H Faruk Alpkaya (AÜ SBF)
Kerem Altıparmak (AÜ SBF)
İlker Ata (Viyana Üniversitesi)
Suavi Aydın (Hacettepe Üniversitesi İletifim
Fakóltesi)
Ahmet Murat Aytay (AÜ SBF)
Korkut Boratav (AÜ SBF Emekli)
Meral Özbek Bostancıoğlu (MSGSÜ Fen
Edebiyat Fakóltesi)
Gamze avdar (Colorado Eyalet
Üniversitesi)
Nur Betöl elik (AÜ İLEF)
Gölten Demir (Marmara Üniversitesi,
SBMYO, Dif Ticaret Bölümü)
Yücel Demirer (Kocaeli Üniversitesi İİBF)
Bölent Duru (AÜ SBF)
Nilgün Erdem (AÜ SBF)
Korkut Ertürk (Utah Üniversitesi)
Aslı İğsız (New York Üniversitesi)
Cevahir Kayam (İstanbul Üniversitesi AİİTE)
Uygur Kocabaőođlu (İzmir Ekonomi
Üniversitesi)

Levent Köker (Atılım Üniversitesi)
Ahmet Haőim Köse (AÜ SBF)
Bilsay Kuru (AÜ SBF Emekli)
Ahmet Makal (AÜ SBF)
Kerem Öktem (Oxford Üniversitesi)
Őennur Özdemir (AÜ SBF)
Alev Özkazanç (AÜ SBF Emekli)
Maria Pia Pedani (Venedik Ca' Foscari
Üniversitesi)
Türkan Sancar (AÜ HF)
Ömür Sezgin (AÜ SBF Emekli)
Sinan Sönmez (Atılım Üniversitesi
İşletme Fakóltesi)
Belkis Ayhan Tarhan (Lefke Avrupa
Üniversitesi)
Erel Tellal (AÜ SBF)
Taner Timur (AÜ SBF Emekli)
Gölay Toksöz (AÜ SBF Emekli)
İlhan Uzgel (AÜ SBF)
Galip Yalman (ODTÜ İİBF)
Yavuz Yaşar (Denver Üniversitesi)
Aybige Yılmaz (Kingston Üniversitesi)
Filiz ulha Zabcı (AÜ SBF)
Erik Jan Zürcher (Leiden Üniversitesi,
Bölge alıőmaları Enstitüsü)

YAYIN KURULU

Gölseren Adaklı
Ferda Dönmez Atbaőı
Serdal Bahçe
Nazan Bedirhanoğlu
Can Umut iner
Cengiz Ekiz

Benan Eres
Ceren Ergenç
Nizam Önen
Esra Sarıoğlu
Onur Can Taştan
Zafer Yılmaz

İçindekiler

Yeni Sayıda... - 1

Tema Editöründen... -3

Zafer Yılmaz

Makale

Popülizmin Normatif İmkânları: Hınç ve Diğer Popülist

Siyaset Biçimleri - 7

Onur Yıldız

Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve

Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkânları - 33

Zafer Yılmaz

‘İktidarda Popülizm’ veya Tedrici Bir İnşa Süreci Olarak 2002-2010 AKP

Dönemi: Bir Çerçeve Denemesi ve Birkaç Temel Önerme -67

Mahir Kalaylıoğlu

AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan - 105

Kazım Ateş

Muktedir Millet, Muhalif Millet: AKP’nin Söyleminde

Kolektif Öznenin İnşası - 131

Erhan Özşeker

Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları -157

Toygar Sinan Baykan

Ezilmiş ve Aşğıılanmışlar: 1960’lar Türkiye’sinde

Gecekondü Meselesi -195

Sinan Tankut Gülhan

Öfkeden Umuda: İspanya’da Popülist Siyaset ve Podemos - 231

Celal Oral Özdemir

Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlimli)

Neo-Popülist Sağa - 259

Selman Saç

Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya Örneği - 291

Sinem Uca

In Memoriam

Mehmet Fatih Traş - 319

Lütfi Uçal

Kitap İncelemesi

Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey - 323

Duygu Türk

Mülkiye Dergisi Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları - 331

Yeni Sayıda...

2017 yılının birinci sayısı yine olağanüstü koşullarda çıkıyor. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilân edilen ve sekiz aydır süren Olağanüstü Hal ve bu dönemde çıkartılan Kanun Hükmünde Kararnamelerle onlarca dergi, gazete ve basın yayın organı kapatıldı, düşünce ve ifade özgürlüğü ve en temel insan hakları, özgürlükleri sınırlandı. Ülke çapında hemen her alanda yaşanan hak ihlallerinin yanı sıra üniversiteler de bu süreçte derin yara aldı; üniversiteyi üniversite yapan akademik özgürlük ve kurumsal özerklik gibi tüm değerler ortadan kaldırılma noktasına geldi. Bugüne kadar 4 bin 504 akademisyen, 1096 yükseköğretim idari personeli, haklarında herhangi bir delil ya da suçlama olmaksızın kamu hizmetinden ihraç edildi.

Siyasal Bilgiler Fakültesi de bu dönemde tarihindeki en büyük tasfiyeyi yaşadı. Kanun Hükmünde Kararnamelerle barış imzacısı olan 30'dan fazla akademisyen kamu hizmetinden ihraç edildi; lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında onlarca ders hocasız, yüzlerce tez danışmansız kaldı. Mülkiye Dergisi'ne bugüne kadar çeşitli biçimlerde katkıda bulunmuş olan çok sayıda kişi de bu dönemde ya ihraç edildi, ya açığa alındı ya da haklarında yürütülmekte olan soruşturmalarda uğraşmak durumunda bırakıldı. Bütün bunlara rağmen Mülkiye Dergisi'ni, eleştirel düşüncüyü susturmaya çalışanlara inat, hakikatin peşinde koşmaktan vazgeçmeyen akademisyenlerin üretkenlikleri sayesinde, kimliğinden taviz vermeden yayınlanmaya devam ediyoruz.

“Popülizm ve Yeni Siyaset Arayışları” temasıyla çıkan bu sayımızda Zafer Yılmaz, tamamının belirlenmesini ve bu alanda akademik araştırma yapanların makale yazarak dergimize göndermelerini sağladı. Bu sayıda tema kapsamında yayınladığımız on makale, bir kitap incelemesi ve bir anma yazısı yer alıyor. İzleyen sayfalarda Zafer Yılmaz'ın dosyaya ilişkin yazdığı, makalelerin ve diğer yazıların tanıtımlarını da yaptığı yazısını bulabilirsiniz. Bu kadar kapsamlı ve zengin içerikli bir sayı hazırlamamız tema editörümüz Zafer Yılmaz'ın emekleri sayesinde oldu. Kendisine tüm okurlar ve Mülkiye Dergisi adına teşekkür ederim.

Her şeye rağmen hazırlayabildiğimiz bu sayı, kolektif emeğin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Başta bu nitelikte bir sayı hazırlamamızı olanaklı kılan yazarlarımız ve tema editörümüz olmak üzere, Recep Aydın, Şenay Sabah ve Nail Dertli'den oluşan editöryel ekibimize, derginin sekreteryasını ve koordinasyonunu yürüten Nurettin Öztatar'a, derginin dizgisini özenle yapan Nail Dertli'ye, makaleleri değerlendiren hakemlerimize ve bu sayının hazırlanmasında emeği geçen yayın kurulu üyelerimize Mülkiye Dergisi adına teşekkür ederim.

Yeni sayıda görüşmek umuduyla...

Meltem Kayıran

Tema Editöründen...

Popülizmin Çağrısı ve Muarızları

Popülizm son dönemde hem muarızlarının hem de taraftarlarının gözünde cazibesini bir kez daha ispat etmiş durumda. Latin Amerika'dan Avrupa'ya sağ ve sol yelpazeden pek çok siyasal hareket ve parti popülist olmakla eleştiriliyor ya da popülist bir siyaset izledikleri için övülüyorlar. Popülizmi liberal demokrasi ile karşıtlık içerisinde anlamlandıranlar ve kavrama olumsuz bir anlam atfedenler genelde onun cazibesini ekonomik krize, merkezin çöküşüne, hayal kırıklığı içindeki alt sınıflara veya liberal demokratik sistemin tıkanıklıklarına göndermede bulunarak açıklıyorlar. Popülist cazibenin yanında konumlananlarsa, onun siyasetin ta kendisi olduğunu hatırlatarak, popülizmin siyaseti hangi yollarla kurucu ve antagonist bir şekilde biz/onlar ikiliği üzerinden tariflediğini, toplumun kısmi bir parçasını nasıl ve hangi yollarla halkın inşasının merkezi haline getirdiğini vurguluyorlar. Muarızları için popülizm ne kadar sakınılması gereken bir siyasal ideoloji olarak görülüyorsa, taraftarları için de o kadar siyasetin ontolojisinin merkezinde yer alıyor. Hiç kuşku yok ki popülizm söz konusu olduğunda sosyal bilimlerdeki tartışmaları bu ikilik içerisinde tüketmek mümkün değil; çünkü bizzat popülist siyasetin kendisi ikili karşıtlıklar üzerinden ilerlediği kadar muğlaklıklar ve belirsizlikler de inşa ediyor. Tam da bu yüzden meseleyi analize yönelen pek çok araştırmacı ve bilim insanı her şeyden önce kavramın sahip olduğu muğlaklığı ortadan kaldırmaya çabalayarak yola koyuluyor.

Oysa popülizmin sahip olduğu bu muğlaklık, sadece onun seslendikleri tarafından coşkuyla benimsenmesini sağlamak gibi pragmatik amaçlardan değil aynı zamanda popülizmin çağrısını olanaklı kılan liberal demokrasiye içkin yapısal açmazlardan da kaynaklanıyor. Bu dosyadaki yazıların pek çoğunda belirtildiği gibi popülizm, bir siyasal mantık olarak bizzat mevcut siyasal özneler arasındaki ayrımları hem muğlaklaştıran hem de yeni sınırlar inşa eden stratejileri hayata geçirebildiği ölçüde ve pek tabii ki sabit tanımlardan da kaçınarak başarılı bir siyasal proje haline gelebiliyor. Fakat bu başarıyı olanaklı kılan ve popülizmin çağrısını güçlendiren etmenler liberal demokrasinin tam da kalbinde yatıyorlar ve ona mütemediyen yeniden ve yeniden musallat oluyorlar. İçinden geçtiğimiz dönem, gerek iktisadi, sosyal ve siyasal yönetsel teknikler etrafında halkı çözerek, saf ekonomik bir birim olarak yeniden kurmaya çalışan neo-liberal ekonomi politikalarından, gerek siyaseti temsile indirgeyerek halkı de-politize etmeye çalışan siyasal süreçlerden, gerekse de siyaseti hukuka indirgeyerek siyasal çatışmayı ve katılımı sönmülmendirmeye çalışan siyasal projelerden kaynaklı olarak, bir kez daha bu açmazların politik anlamının

siyasetin merkezine oturduğu bir zamanı temsil ediyor. Hem sol hem de sağ siyasetten pek çok yeni aktör, halkın siyasal gücünü otoriter siyasal projeleri etrafında tabiiyet altına almak için ya da eşitlikçi siyasal hedefler yolunda hâkim siyasal düzeni yerinden etmek için, liberal demokraside halkın “hiçbir şey ama her şey” olmasına yola açan bu açmazları merkeze alarak, bir kez daha “biz halkız” momentini örgütlemeye çalışıyorlar. Aşırı sağ halkı etnosa/milllete, sosyal demokrasi halkı kurulu düzene ve devlete indirirken, sol popülizm bir kez daha halkın çoğulluğu içerisinde siyaset sahnesinde kendini ifade etmesinin siyasal yollarını Bolivya’dan İspanya’ya, Occupy’dan Arap Baharına pek çok yeni form içerisinde arıyor.

Hem umudun hem de reaksiyoner bir tepkinin popülizmin çağrısını sahiplenme çabası, hiç kuşku yok ki onun nötr bir söylem, saf biçimsel bir mantık ya da herkes tarafından kullanılabilir bir siyasal ideolojik çerçeve olduğu anlamına kesinlikle gelmez. Otoriter siyasal yönelimlerin popülist projeyi sahiplenme çabası, temelde halkın siyasal enerjisini soğurma ve daha derin siyasal eşitsizlik ilişkileri yaratma doğrultusunda olan, araçsal bir tutumdan ve pragmatik amaçlardan beslenirken, sol popülist hareketler halkın kendini ifade etmesinin ve kendini siyasal bir özne olarak kurmasının yollarını hedefledikleri ve yaratabildikleri ölçüde, bu çağrıyı eşitlikçi ve özgürleştirici bir konumdan yeniden seslendirerek, liberal demokrasinin açmazlarını radikalleştiriyor.

Tam da bu nedenle içinden geçmekte olduğumuz bu dönüşüm anında, popülizmin artan cazibesinin nedenlerini olduğu kadar, popülist siyasetlerin kime, hangi amaçlarla ve ne tür ilkeler etrafında çağrı çıkardığını anlamak da her zaman olduğundan çok daha önemli. Elinizdeki dosya hem popülizme dair kuramsal tartışmalar hem de farklı ülke örneklerinden hareketle bu tür bir izlek çıkarmayı hedefliyor. Yazarlar popülizm üzerine olan kuramsal tartışmaları ve farklı ülkelerdeki popülizm örneklerini ele alırken, kapsamlı, sıra dışı ve titiz akademik çalışmanın örneklerini sunuyorlar. İlk makalede Onur Yıldız popülizm üzerine olan liberal şerhleri ele aldıktan sonra, popüler öznenin dayandığı biraradalığı mümkün kılan duygusal bağlara odaklanarak, hınç ile biçimlenen biraradalık biçimlerine karşı, popülizm ekseninde açık, kapsayıcı ve eşitlikçi biraradalık biçimlerinin mümkün olup olmadığını soruşturuyor. Yıldız, popülizm tartışmalarında ihmal edilen ve verili kabul edilen duygulanımsal boyuta doğru tartışmayı inceliklerle genişletiyor. İkinci makalede Zafer Yılmaz, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkiye yoğunlaşarak, popülizmin niçin liberal demokrasiye musallat olmuş bir hayalet olduğunu açıklıyor. Makale popülizmin çağrısının, liberal demokrasinin açmazları ile ilişkisini de ortaya koymaya gayret ediyor.

Kuramsal tartışmaları takip eden diğer yazılar da, örnek analizlerinde sıklıkla görülen betimleyicilik hatasına düşmeksizin, tartışmayı farklı ülkelere, hareketlere ve partilere odaklanarak genişletiyorlar. Bu bağlamda hiç kuşku yok ki popülizm tartışması Türkiye açısından da güncelliğini ve önemini oldukça koruyan bir mesele. Bu nedenle dosyanın önemli bir bölümü de bu konuya ayrılmış durumda. Bu bölümdeki yazıların ilki olan “İktidar’da Popülizm” başlıklı makalesinde Mahir Kalaylıoğlu, AKP siyasetinin 2002-2010 dönemini anlamak için “İktidarda popülizm” kavramını kavram iççiliği titizliğiyle inşa ediyor. Kalaylıoğlu daha sonra kavramı operasyonelleştirerek AKP’nin siyasal iktidarını devlet aygıtlarında yerleştirme doğrultusunda çabalarının, İktidarda popülizm kavramı etrafında nasıl anlaşılabilirliğini tartışıyor. Kalaylıoğlu’nun ardından Kazım Ateş, bu sefer İslam’ın ve Sünni kimliğin, AKP tarafından kolektif bir halk kimliği inşa etmek için nasıl kullanıldığını ele alıyor. Ateş makalesinde popülizm ve AKP tartışmalarında eksik bırakılan ve yeterince tartışılmayan bu meseleyi, tarihsel ve güncel referanslarıyla kapsamlı bir şekilde serimliyor. Yine bir diğer AKP ve popülizm yazısında Özşeker, AKP söyleminde kolektif öznenin nasıl ve hangi yollarla inşa edildiğini, millet kavramının AKP söyleminde içerdiği çift anlamlılığı merkeze alarak tartışıyor. Özşeker, AKP’nin bu çifte anlamlandırmayla kendisini nasıl yetkinlendirdiğini, bu çifte anlamlandırmaya başvuruya ve kendini İktidarda ama her daim muhalif olarak konumlandırmak suretiyle hegemonyasını nasıl genişlettiğini, Laclau’nun kuramını takip ederek çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Toygar Sinan Baykan ise, halkçılık ve popülizm arasındaki Türkçeye özgü yapılan ayırımın geri planında, Türkiye’de sosyal bilimlere hakim olan memleketi ikili karşıtlıklar üzerinden anlama ve popülizmi modelden bir sapma olarak görme anlayışının nasıl yattığını gösteriyor. Baykan, hayli geniş bir yazını ustalıkla kat ederken, ana akım ve eleştirel çalışmaların popülizmi bir sapma olarak görmekte neden ortaklaştıklarının izini titizlikle sürüyor. Bu kesimde son olarak Sinan T. Gülhan, 1960’lar Türkiye’sinde gecekondumeselesini, edebiyattan kent araştırmalarına çok yönlü bir sorgulama yaparak, çarpıcı bir şekilde dile getiriyor. Gülhan, gecekondumeselesinin tarihini ortaya koyarken, ezilenlere hâkim bakışı da lirik ve etkileyici bir üslupla makalesinde yansıtıyor.

Türkiye üzerine yazılar aynı zamanda, bizlerin farklı ülke örneklerine göz atmasını, biricik olarak değerlendirilen farklı ülke örnekleri üzerinden yeniden ele almamız gerektiğini hatırlatıyor. Bu yazıların hemen ardından, Celal Oral Özdemir, İspanya özelinde popülizmin nasıl siyasete yeni bir soluk getirdiğini Podemos özelinde değerlendiriyor. Özdemir, İspanya’nın hikayesinin hem tarihsel arka planını hem de yenilikçi taraflarını yetkinlikle tartışıyor. Selman Saç ise makalesinde dikkatimizi Fransa’ya ve Front National’e çekiyor. Yazar

Front National'ın radikal sağdan ılımlı neo-popülist sağa çark edişinin hikayesini verirken, yükselişinin ardındaki siyasal bağlama ve Fransa'da siyasal hayatın gelecekte alacağı olası yönelime dair etkili bir analiz yürütüyor. Sinem Uca ise, bu sefer aşırı sağın yükselişte olduğu bir başka coğrafyaya, Finlandiya'ya odaklanarak, Gerçek Finliler Partisi özelinde, radikal sağın kendini AB karşıtı olarak kurarak, geniş kesimlere nasıl seslendiğini tartışıyor. Uca, ulus devleri yeniden sahiplenme girişimi ile Avrupa entegrasyonu projesi arasındaki ilişkiyi, Finlandiya örneğinde kapsamlı bir şekilde gösteriyor.

In memoriam bölümünde ise, Mehmet Fatih Traş anısına Lütfi Uçal'ın yazısına yer verdik. Mehmet Fatih Traş, etik ve akademik bir duruşta sebat etmenin haysiyetli bir hayat sürdürme çabasıyla nasıl temelden iç içe geçtiğini, düşüncenin ve öğrenme çabasının içerisinde yer aldığı toplumsal bağlamlardan, yaşamdan ve parçası olduğu memleketin temel sorunlarından asla kopuk olamayacağını hem akademik çalışmalarıyla hem de gündelik ilişkileriyle ortaya koyan, çok kıymetli bir düşünce insanı. Uçal, barışı, eşitliği ve özgürlüğü, düşünme çabasının merkezine yerleştiren akademisyenlerin ağır bir bedel ödediği bir zamandan geçerken kaybettiğimiz Mehmet Fatih'in, hangi baskılara maruz kaldığını bir dost sıcaklığıyla ve suçluları beyan ederek ortaya koyuyor. Son olarak kitap incelemesi bölümünde, Duygu Türk, Müştereklerimiz kitabını değerlendirirken bizlere yeniden güçlü bir gerçeği yeniden hatırlatıyor: İnsan hayatının müşterek olduğunu ve vakit kaybetmeksizin hayatı müşterekleştirmeye koyulmamız gerektiğini. Türk, kitap üzerinden bizleri güçlü bir şekilde, ortaklığı, müştereklik kavramını ve müşterekleştirme pratiklerini yeniden düşünmeye davet ediyor.

Zafer Yılmaz

Popülizmin Normatif İmkânları: Hınç ve Diğer Popülist Siyaset Biçimleri

Onur Yıldız, e-posta: onuryildizsf@gmail.com

Özet

Bir siyasal olgu olarak popülizm üzerine yapılan normatif değerlendirmelere göz atıldığında, popülizmin, anaakım literatürde yaygın olarak olumsuz çağrışımlar ile anıldığı gözlemlenebilir. Liberal-demokratik bakış açısından popülizm siyasal düzenin işleyişini sekteye uğratan bir aksaklık olarak görülmekte, liberal-demokratik kurum ve kuralların işleyişine dair popülist itiraz, bir patoloji olarak anlaşılmakta ve normatif açıdan olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Liberal düşünce içinde popülizme dair bu bakışın izi tarihsel olarak geriye götürülebilir. Fakat, son yıllarda hem demokratik hassasiyetleri güçlü popülist partilerin siyasal alanda güçlenmesi hem de popülizm üzerine yapılan kuramsal tartışmalarda demokrasi ve popülizm ilişkisinin çok yanlı bir ilişki olarak ele alınması ile beraber, popülizmin normatif değerlendirmelerinde bir çeşitlenme gözlemlenmektedir.

Metin, bu çeşitlenmeden hareketle, popülizme dair normatif değerlendirmelerin odaklandığı bir soru olarak “iyi popülizmi kötü popülizmden ayırt etmeye” dair teorik bir katkı sunma hedefindedir. Metinde Ernesto Laclau’nun popülizm kavramsallaştırmasında dile getirilen ve fakat yeterince detaylandırılmamış bir unsur olarak farklı popülist hareketlerin ürettiği çeşitli duygusal bağlanma türleri ve popülist bir araya gelmelerin katılımcılarının farklı duygusal yatırımları ele alınacaktır. Buna göre hınca dayalı bir bağlılık üreten popülist siyasetler ile daha açık, kapsayıcı ve demokratik duygusal bağlanmalar üreten popülist türleri arasında normatif bir ayırım ve değerlendirme yapmanın kuramsal imkânları tartışılacaktır.

Metin popülizme dair olumsuz normatif değerlendirmelerin modern siyasal teori içinde geriye giden izlerini tartışarak başlayacak ve sonrasında da bu olumsuz değerlendirmelerin güncel örneklerini ele alacaktır. Sonrasında ise yakın dönemde popülizmin demokratik imkânlarına vurgu yapan yazarların düşünceleri gözden geçirilecek ve bu imkânların sınırları vurgulanmaya çalışılacaktır. Margaret Canovan ve Cristobal Kaltwasser gibi düşünürlerin ele alınmasından sonra Ernesto Laclau’nun popülizmi bir siyasal mantık olarak kavramsallaştırması tartışılacak ve bu kavramsallaştırmanın normatif sınırlılıklarına rağmen, ortaya attığı ‘popülizmin duygusal bağlılıklara dair farklılaşması’ tezi ile bir normatif tartışma imkânı barındırdığı iddia edilecektir. Son olarak ise hınç üzerinden bir araya gelmeyi üreten bir popülizm ile bir araya gelmenin farklı duygusal bağlılıklar ile gerçekleştiği popülizm türlerini karşılaştıran bir normatif tartışma sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: popülizm, siyaset, normativite, demokrasi, hınç.

The Normative Possibilities of Populism: *Ressentiment* and Other Forms of Populist Politics

Abstract

An overview of the literature on the normative traits of populism as a political phenomenon shows us that it is generally mentioned with negative associations. From the liberal-democratic perspective, populism is seen as a fault in the operation of the political order, the populist contest of the liberal-democratic rules and institutions is understood as a pathology and normatively evaluated as negative. This liberal perspective can be traced back in the history. However last years have witnessed a pluralisation in the normative evaluations of populism due to both strengthening of populist parties with democratic concerns in the political sphere and the handling of the relation between democracy and populism as a multi-faceted relation in the normative evaluations of populism.

This text intends to contribute theoretically to the question of 'differentiating good populism from bad populism' as a question focused by the normative evaluations of populism. Different emotional ties that bring together the populist movements and different emotional investments by the participants of populist collectives – a point which is mentioned but not adequately developed in the populist theory of Ernesto Laclau – will be scrutinized in the text. Accordingly, the theoretical possibilities of a normative differentiation and evaluation between the populist movements that produces emotional bonds sourcing from 'ressentiment' and populist movements that produces more open, inclusive and democratic emotional bonds, will be discussed.

The text will start with the review of negative normative evaluations of populism in the history of modern political theory and then will review the more contemporary examples of it. Then, it will succeed by revising the thinkers who have developed ideas on the democratic possibilities of populism in the recent years and the limits of these ideas will be pointed out. After visiting the theories of thinkers such as Margaret Canovan and Cristobal Kaltwasser, Ernesto Laclau's conceptualisation of populism as a political logic will be dealt and it will be argued that despite its normative limits, Laclau's theory accommodates theoretical possibilities for the normative discussion of populism due to its thesis on the differentiation of populisms depending on the emotional bonds they produce. Lastly, a normative discussion which compares the populism that produces bonds with the feeling of 'ressentiment' and populism that brings people together with different emotional bonds.

Keywords: populism, politics, normativity, democracy, *ressentiment*.

Giriş¹

Yakın dönemde popülizm üzerine yapılan kuramsal tartışmalarda bir çeşitlenme olduğunu söylemek mümkün. Bu çeşitlenme en basit tabir ile popülizmin liberal-

demokrasi karşıtı bir siyaset türü olarak değerlendirildiği olumsuz bir normatif yargıdan, popülizmin demokratik imkânlarına da dikkat çekilen, popülizm hakkında olumlu bir bakış açısına doğru gerçekleşti denilebilir. Bir siyasetçi, bir siyasal söylem ya da bir siyasal hareketin popülist olarak adlandırılması ana akım kullanımda çoklukla olumsuz çağrışımlar ile beraber anlaşıldığını gözlemlemek mümkün. Bu çağrışımlar bahsi geçen olgunun demokrasi karşıtı bir otoriter siyasal düzen ile ilişkilendirilmesi, akıldışı ekonomik tercihlere sahip olması, ayrımcı ve şiddet yanlısı bir siyasal hat izlemesi gibi geniş bir yelpazeye yayıldı. Latin Amerika ülkelerindeki ‘popülist’ liderlerin ‘otoriterliği’, Yunanistan’da SYRIZA (Synaspismós Rizospastikís Aristerás – Radikal Sol Koalisyon) ve İspanya’da PODEMOS (Yapabiliriz) gibi ‘popülist’ siyasal partilerin ‘akıldışı’ ve ‘sağduyu yoksunu’ ekonomik programları, Avrupa’nın pek çok ülkesinde güçlenen sağcı ‘popülist’ partilerin ırkçı ve ayrımcı siyasal söylemleri gibi söylemler, bu olumsuz çağrışımların ve olumsuz normatif yargının farklı örneklerde tecelli etmesi olarak görülebilir.² Fakat son yıllarda popülizm kavramına dair tartışmaların, yakın dönemdeki siyasal ve kuramsal gelişmeler sonucu, bu olumsuz normatif yargıdan, siyaset ile halk arasındaki bağları yeniden kurma, teknokratik yönetimlerin demokratik boşluğunu doldurma ve *demos*’un egemenlik hakkını yeniden tesis etmesine yönelik imkânlar barındırdığı kabul edilen olumlu bir normatif yargıya doğru çeşitlendiği gözlemlenmekte.³ Artık popülizm kavramını tartışırken, kavramın yalnızca liberal demokratik kurum ve kurallar çerçevesini yıkmaya yönelik bir kalkışma olarak görüldüğü kuramsal değerlendirmelerden daha incelikli ve çeşitli araçlara sahibiz.

Kavramın normatif değerlendirilmesindeki bu çeşitlenme temel bir soru etrafında gerçekleşti. Bu soru basitçe ‘şiddeti körükleyen, ayrımcı, hiyerarşi yanlısı popülizmleri; demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü popülizmlerden nasıl ayırabiliriz?’ idi. Bu soruya verilen farklı yanıtlar neticesinde popülizm göstereni altında kapsanmış, birbirinden içerik, söylem ve program olarak kayda değer ölçülerde farklı siyasal olguları daha incelikli sınıflandırmalara tabii tutmak mümkün hale geldi.

Bu metinde hedeflenen, popülizmin normatif yönüne dair tartışmalara, popülist siyasal hareketlerin ürettiği farklı *duygusal bağlar* üzerinden yaklaşarak, popülizmin olumlu veya olumsuz normatif değerlendirmeleri için yeni kavramsal araçlar sunmaktır.⁴ Popülizme dair normatif imkânların değilmesi ve popülist siyasal hareketlerin demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi potansiyellerine dair söz söyleme imkânının geliştirilmesi adına yapılacak olan bu katkı ile beraber, *hınç* üzerinden duygulanımsal bağlar üreten popülist siyasetler ile siyasal biraradallığın farklı duygulanımsal bağlar ile sağlandığı demokratik, özgürlükçü ve eşitlikçi popülist siyaset biçimleri arasındaki farkın normatif değerlendirmesi sunulacaktır.⁵ Metin, popülist siyasetlerin yatırım yaptığı farklı duygulanımsal bağların, yani insanları halk kategorisi altında farklı duygulanımsal bağlar ile bir araya getirme yollarının, bu siyasal hareketlerin demokratik, özgürlükçü

ve eşitlikçi potansiyellerine ne gibi etkileri olduğu sorusu temelinde hareket edecektir.

Çalışmaya popülist siyaseti olumsuz olarak kavrayan görüşlerin temel önermelerini tarihsel bir perspektiften tartışarak başlanacak ve sonrasında siyasal teorinin popülizmin demokratik potansiyellerine dair geliştirdiği görüşler bu tartışmaya dahil edilecektir. Margaret Canovan, Cristobal Kaltwasser ve Ernesto Laclau gibi düşünürlerin popülizmin normatif değerlendirmelerine dair yaptığı teorik açıklamalar tartışılırken, bu tartışma popülizmi normatif olarak ayrıştırmaya yarayacak –“iyi popülizm ve kötü popülizm arasında ayırım yapmamıza imkân verecek” – bir teorik imkân olarak duygulanımsal bağlar teorisi ile ilişkilendirilecektir (Canovan, 1999; Kaltwasser, 2012; Laclau, 2007).

Bir Olumsuzluk Olarak Popülizm

Popülizmin siyasal düşünce içindeki yaygın ve geriye giden kullanımında siyaset için bir “olumsuzluk” olarak anlaşıldığını söylemek yanlış olmaz. Bu olumsuzluk, popülizmin hakim kurum ve kurallar çerçevesine yönelttiği itiraz ile ilgilidir. Modern liberal-demokratik rejimlere hakim kurumlar ve kurallar çerçevesinin, verili olarak kabul ettiği siyasal işleyişe dair bir karşı çıkış olarak görülen popülizm, bu rejimlerin taraftarlarınca patolojik, yıkıcı, tehlikeli, demokrasi ve özgürlükler karşıtı olarak görülmüştür. Liberal-demokratik siyasal düzen taraftarlarınca, haklar, özgürlükler, kurallar ve bireylerden oluşan siyasal tasavvurlarını, kolektif bir özne eliyle yerinden etme kalkışması olarak görülen popülizm, bir arızilik ve patoloji olarak anlaşılır ve olumsuzlanır.⁶

Liberal-demokratik siyasal tasavvur ile popülizm arasındaki bu karşıtlık hali çağdaş siyasal teori açısından tarihi gerilere giden birey ve kalabalıklar tartışmasında izlenebilir.⁷ Birey karşısında kitlenin bir siyasal özne olarak ne ifade ettiğini konu alan tartışma modern siyaset kuramı açısından ondokuzuncu yüzyıl ortalarından beri devam etmektedir. Alexis de Tocqueville’in ‘çoğunluğun tiranlığı’na dair kaygıları liberal denge ve kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi ile engellemeye dair düşünceleri gibi, Gustave Le Bon’un ‘Kitleler Psikolojisi’ kitabında kitleyi ilkel, akıldışı ve hayvan benzeri gibi sıfatlar ile anması da, bir tarafta bireyin öte yanda kalabalıkların yer aldığı ikiliğin tasvirlerindedir. (Tocqueville, 2016; Le Bon, 2005) Le Bon için her tür sosyal biraradalık haline yakıştırılabilecek bir sıfat olan kitle, akılcı hesaplamalar yapmaktan uzak, sınırları olmayan ve tutarsız bir bilinci tanımlar. Liberal-demokratik modelin akılcı ve hesapçı birey eylemlerine karşıt olarak kitle, bu birey tasavvurundan uzaklaşan bir kolektif özne olduğundan, tehlikeli olarak görülür. Kitle ve birey karşıtlığında Gabriel Tarde, bireyi zeka ve özgünlük ile tanımlarken; kitlenin kolektif özneliğini *taklit* ile temellendirir, bu anlamda da kitlenin birey karşısındaki aşağı pozisyonunu tasdik ederek, bireyin akli kapasitesi karşısında kitlenin yoksunluğuna dikkat çeker (Tarde, 1903).

Liberal-demokratik bireyci perspektiften kalabalıklara dair duyulan bu endişeler, popülizmin, halkı bir kolektif özne olarak siyasete dahil etme çabaları için duyulan endişelerin tarihsel öncülleri olarak görülebilir. Nasıl ki kitle adı altında kalabalıkların siyasete dahil olması kurumların ve kuralların akılcı işleyişine ve bireyin öznelğine dair bir tehdit ise, popülizm de halkın bir kolektif özne olarak siyasete dahil edilmesini barındırdığı ölçüde, liberal-demokratik bakış açısından normal ve sağduyusal olana dair bir aksaklık, liberal siyasal işleyişte bir arıza ya da patoloji olarak görülmüştür.

Martin Seymour Lipset'in 'Siyasal İnsan' adlı 1960 tarihli kitabı, siyasette aşırı hareketlerin bir örneği olarak ele aldığı popülizmi incelerken, liberalizm ile popülizm arasından kurulan karşıtlığın ve popülizme dair olumsuz bakış açısının temel önermelerini sunmaktadır (Lipset, 1960). Lipset analizine alt sınıflar, orta sınıf ve üst sınıflar olmak üzere toplumu üçlü bir ayrıma tabi tutarak girer (Lipset, 1960: 133). Bu ayrımda bir bakış açısı tarafından orta sınıfların demokrasinin koruyucusu olarak tasvir edildiğini, aşırı uçların ise demokrasiye karşı yönelmiş tehditler olarak görüldüğünü söyleyen Lipset, bu görüşe karşı çıkararak; aşırılık ve demokratik olarak tanımlanan siyasal pozisyonların, her toplumsal grup içinde görülebileceğini söyler (Lipset, 1960: 132). Ona göre her toplumsal grup demokratik ya da aşırı siyasal pozisyonlar alabilir. Bu şema içinde demokratik siyaset ile liberalizmi eşleştiren Lipset, popülizmi ise alt-sınıfların aşırı siyaseti olarak görür. Özellikle Peronizm örneği üzerinden yürüttüğü popülizm tartışmasında Lipset, popülizmi, *işçi sınıfı aşırılığı* olarak anlar (Lipset, 1960: 170).

Lipset'in popülizm tartışması liberal siyaseti tanımlayarak ilerler. Buna göre liberalizm ekonomik anlamda serbest piyasaya inanan, küçük iş sahipliğini destekleyen ve sendikalara karşı olan, siyasal anlamda, küçük ve az müdahaleci bir hükümet talep eden, sosyal anlamda fırsat eşitliğini savunan, aristokrasi ve eşitlikçi siyaset karşıtı ve kültürel olarak da ruhban ve gelenek karşıtı bir ideolojidir (Lipset, 1960: 133). Liberal siyaset bu özellikleri ile Lipset'e göre, merkezci-demokratik siyaseti oluşturur. Bu merkezci demokratik siyaset orta sınıfların demokratik siyaseti olarak da tabir edilir. Orta sınıfların demokratik siyaseti liberalizm iken, aşırı siyaseti ise bir örneği Nazi rejimi olan, faşist siyasettir (Lipset, 1960: 134).

Popülizm ise alt sınıfların iki tür aşırı siyasetinden birisidir. Lipset popülizmi alt sınıfların aşırı siyaseti olarak komünizm ile birlikte anar. Komünizmden, milliyetçi olması ve orduya dair olumlu görüşleri ile ayrılan popülizm, alt sınıfların, orta ve üst sınıfların ayrıcalıklı gruplarına karşı siyasetidir (Lipset, 1960: 170-1).

Lipset, popülizm tartışmasını iki örnek üzerinden yürütür. Bunlardan ilki Amerika Birleşik Devletleri'nde popülist siyasete örnek olarak ele aldığı

1930'ların Louisiana valisi Huey Long iken, diğeri ise Arjantin Devlet Başkanı Juan Peron'dur. Huey Long, ABD'de, Lipset'in taşra popülizmi olarak tanımladığı siyasetin bir temsilcisidir. Yoksulların koruyucusu olarak zengin kesimlerin ağır vergiler ödemesini ve bu vergiler ile finanse edilecek bir yeniden bölüşüm politikasını savunan Long; sanayileşmenin ortaya çıkardığı eşitsizlikler karşısında taşralı çiftçi ve küçük üreticilerin yanında saf tutan bir popülist siyasetçidir (Lipset, 1960: 168). Lipset'e göre Long, popülizmin paradigmatik bir örneğidir. Alt sınıfların aşırı siyaseti, ekonomik olarak yeniden bölüşümcü ve müdahaleci olmasının yanı sıra, Long'un valilik döneminde görüldüğü üzere özgür basın ve muhalefete imkân vermeyen bir demokrasi karşıtı tavrı barındırır. Long aynı zamanda yasal ve anayasal süreçlerden duyduğu rahatsızlık ile beraber liberal kurum ve kuralların işleyişi ile de bir karşıtlık içindedir (Lipset, 1960: 168).

Popülizme dair bir başka paradigmatik örnek ise Arjantin ve Juan Peron yönetimidir. Lipset, Peronizmi, alt-sınıfların ekonomik programının, milliyetçi ve ordu taraftarı bir siyasal program ile biraraya geldiği bir aşırılık olarak anlar (Lipset, 1960: 170). Peron'un popülist siyaseti alt-sınıfların sosyo-ekonomik taleplerinin dikkate alındığı ve ilaveten milliyetçi, korporatist, lider kültü etrafında birleşmiş ve demagoji ile tamamlanan bir siyasal aşırılıktır (Lipset, 1960: 172). Peron yönetiminin meşruiyetini parlamenter sistemin kurum ve kuralları üzerinden değil; halk ile kurduğu doğrudan temsil iddiası üzerinden geliştirdiğini iddia eden Lipset, bunu popülizmin parlamentarizm karşıtlığı ve liberal kurum ve kurallar çerçevesi ile uyumsuzluğu olarak yorumlar. Yetkinin doğrudan halktan alındığı iddiası, popülist siyasetin, liberal siyasetin denge ve frenleme mekanizmalarını işlevsizleştiren bir yönü olarak görülür (Lipset, 1960: 171). Liberal siyaset haklar, özgürlükler ve yetki alanlarını bir kurallar ve kurumlar ilişkisi olarak anlarken, popülizm, halk ile kurduğunu iddia ettiği 'doğrudan' ilişki ile bu kurallar ve kurumlar çerçevesini aşan ve işlevsizleştiren bir iddiayı barındırmaktadır. İlaveten Lipset, Peron'cu siyasetin yabancı düşmanlığını ve orduya karşı duyduğu sevgiyi popülizmin nitelikleri içinde sayar. Bu iki özellikte Lipset'in liberal demokratik siyaset ile popülizm arasında kurduğu karşıtlık ile beraber düşünülebilir (Lipset, 1960: 171).

Lipset'in temel hatlarını çizdiği popülizm ve liberalizm karşıtlığı olarak tanımlanabilecek bu resim günümüzde de farklı bağlamlarda hem akademik düşünce içinde hem de kavramın günlük kullanımlarında yeniden üreilmeye devam etmektedir. Yakın dönemde, 2000'lerin başından itibaren Latin Amerika'da işbaşına gelen sol hükümetler, Avrupa'da yükselen göçmen karşıtı ve ırkçı siyasal hareketler ve son olarak ise Avrupa coğrafyasında 2008 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden ekonomik krize sosyal ve eşitlikçi politikalar ile karşı çıkan siyasal partiler popülist olarak nitelenmekte ve anaakım liberal-merkezci siyasal söylemler tarafından olumsuz normatif değerlendirmelere tabii tutulmaktadır.

Burada dikkat çeken nokta, içerik ve siyasal program açısından birbirinden önemli derecede farklılıklar barındıran siyasal söylemlerin popülizm adı altında yan yana getirilebiliyor oluşudur. Bunu mümkün kılan siyasal alanda merkezde yer tutan liberal-demokratik söylemin sağduyusal, akli ve normal olan olarak konumlandırılmasını ve karşısına çıkan her tür itirazın popülist nitelmesi ile karşılaşmasını yaratan siyasal müdahaledir.⁸ Popülizm göstereni, liberal-demokratik pozisyona yönelen *itirazları itibarsızlaştırma* işlevini üstlenmektedir. Sağduyusal, akli ve normal olan karşısında popülist olan aşırı, akıldışı ve arızı olarak tanımlanmaktadır. Merkezci siyasetin bu siyasal pratiği, itirazın itibarsızlaştırılması olarak tanımladığım bir söylemsel strateji adına, popülizmi içerik olarak kayda değer farklılıklar taşıyan hareketleri imlemek için kullanmaktadır. İtirazın itibarsızlaştırılması stratejisi ile beraber kurulu düzenin işleyişine dair itiraz nereden ve hangi içerik ile gelirse gelsin popülist olarak nitelenip, normatif anlamda mahkum edilmektedir.

Yakın tarihlerde Latin Amerika'da iş başına gelen hükümetler, Avrupa'da yükselen göçmen karşıtı siyasal hareketler ve Avrupa coğrafyasındaki sosyal eşitlikçi siyasal partilerin günlük siyasal analizin dilinde popülist olarak imlendiği ve olumsuzlandığı bir kaynak olarak *The Economist* dergisi bu hususa dair ilginç örnekler sunmaktadır. Piyasa ekonomisi ve liberal değerler nezdinde merkezci liberal-demokratik siyasal pozisyonun sesi olarak görülebilecek dergi, farklı zamanlarda yukarıda saydığım üç 'popülist' örneği belirttiğim gibi ele almış ve popülizmin olumsuz olarak gördüğü nitelikleri üzerinden bu siyasal hareketleri değerlendirmiştir.

Dergi'de 2006 yılında Latin Amerika'nın 'popülist' hükümetlerin üzerine yer alan bir yazı, Bolivya'da Evo Morales, Şili'de Michelle Bachelet, Peru'de Ollanta Humala'nın ülkelerinde yönetime gelme ihtimallerinin arttığı ve bunun halihazırda Venezuelalı'da Hugo Chavez, Brezilya'da Lula De Silva, Arjantin'de Nestor Kirchner gibi yönetimlerle birlikte düşünüldüğünde Latin Amerika'da bir 'popülist' yükselişten bahsedilebileceğini söyler (The Return of Populism, 2006). Latin Amerika siyasi tarihinde popülizmin her dönem önemli bir rol tuttuğundan bahseden yazı, Peron ve Vargas gibi örnekler üzerinden ilerleyerek popülist siyasetin yirminci yüzyılın erken dönemlerinden itibaren bölgenin hızla sanayileşmesi sonucu yaşanan toplumsal dönüşümünde kitleleri siyasete dahil etme rolünü üstlendiğini iddia eder. Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında yaşanan siyasal gelişmeleri bu 'popülist' geleneğin içinden okuyan analiz, popülizmin farklı özellikleri ile Latin Amerika'nın farklı 'popülist' örneklerini eşleştirerek, popülist siyasetin liberal-demokratik düzen açısından barındırdığı potansiyel tehlikeleri sıralar. Popülizmin karizmatik lider etrafında örgütlenen bir siyasal hareket olmasından dolayı demagoji ve kitle manipülasyonuna başvurduğunu ve kitleyi harekete geçirmeye yönelik bu özelliğinin dinsel vurgular ile birlikte güçlendirdiğini söyleyen yazı, bunun liderin kitleler ile kurduğu doğrudan bağı mümkün kıldığını öne sürer. Yazıda lider ve kitle arasında kurumlar ve

diğer formelliklerin üstünden aşılarak kurulan bu bağın; lider, parti, hükümet ve devlet arasındaki yasal sınırları aşındırdığını ve bu anlamda bu demokratik denge ve denetim mekanizmalarının işlevsiz kıldığını belirtilerek, popülizmin demokrasi karşıtı potansiyellerini vurgulanırken; aynı zamanda popülizm ile milliyetçilik arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek, bunun da demokrasi açısından barındırdığı risklere işaret edilmekte. Popülist siyaset tarafından toplumun hak sahibi bireyler toplamı olarak değil de işlevsel gruplar biraradalığı olarak kavranmasından ötürü liberal-demokrasinin birey ve hakları arasında kurduğu ilişkinin tehlikeye girdiğinden bahseden yazı, popülizmin Latin Amerika siyaseti açısından barındırdığı bu demokrasi karşıtı risklerin altını çizer.

The Economist dergisinin Latin Amerika ve popülizm üzerine bu analizini tartışmamız açısından ilgi çekici kılan ise derginin Avrupa'da yükselen sağcı göçmen karşıtı ve ırkçı partilerin 'popülist' olarak tanımlandığı bir başka yazıda, kavramın muğlaklığını gözler önüne sürecektir şekilde temsil, lider ve kitle ilişkisi, kurumlar ve yasal çerçeve gibi Latin Amerika popülizmleri için önem arz eden niteliklerini ele almadan, 'popülizmin' yabancı düşmanı ve göçmen karşıtı siyasetler ile tanımlanması üzerinden yaptığı değerlendirmedir. Latin Amerika bağlamında temsil ve demokratik kurumlarla olan ilişkisi üzerinden olumsuzlanan popülizm, dergide yer alan bir başka değerlendirmede Avrupa'daki ırkçı siyasal partilere yönelik olarak yabancı düşmanlığı ile tanımlanıp, olumsuzlanmaktadır. 2015 yılında yayımlanan yazı 'Göçmen Karşıtı Popülizm' başlığı altında İsveç, Fransa, Danimarka, Hollanda, Polonya gibi ülkelerde yükselen göçmen karşıtı siyasal hareketleri ele alıp, popülizmin normatif anlamda olumsuz olarak anlaşıldığı bir başka örnek sunmaktadır (Anti-Immigrant Populism, 2015). Avrupa'da yükselen sağcı-ayırıcı-göçmen karşıtı siyasal hareketlerin popülist olarak nitelendirildiği yazıda, bu siyasal hareketlerin farklı ekonomik, sosyal ve politik içeriklere sahip olduğuna dair farkındalık dile getirilmiş olsa bile, hepsini niteleyecek tabir olarak popülizm seçilmiştir. Popülizmin göçmen karşıtı, ırkçı ve ayırıcı siyasal söylemlere yakıştırılması, liberal hoşgörü çokkültürcülük iddiaları karşısında popülist hareketlerin olumsuzlanmasına sebep olmakta ve merkezci liberal-demokratik siyasal söylem ile popülizm arasında kurulan karşıtlığı yeniden üretmektedir.⁹

Son olarak ana akım siyasal söylemin temsil edildiği bir düzlem olarak The Economist dergisinin "sol-popülizm" olarak adlandırılabilir, 2008'de başlayan ekonomik krizin neoliberal kemer sıkma politikaları ile değil sosyal eşitlikçi ekonomik politikalarca aşılması gerektiğini ifade eden siyasal alternatifler karşısında tutumuna değinmek gerek. "Sol popülizm" olarak adlandırılabilir siyasal hareketler arasında en göze çarpanı olan Yunanistan'ın SYRIZA partisi üzerine The Economist dergisinde yer alan görüşler, popülizm gösterenin bu kez başka tür bir işlev ile nasıl iş gördüğünü ve olumsuz bir normatif değerlendirmenin nasıl konusu olduğunu göstermek açısından önemli (Greece and Its Discontents, 2015). SYRIZA'nın Yunanistan seçimlerini

kazanıp iktidara gelmesinden sonra 2015 yılının Ocak ayında dergide yer alan bir değerlendirme “sol-popülist” bir parti olarak SYRIZA’nın, Avrupa’nın kurulu düzeni için barındırdığı potansiyel riskleri tartışır. Değerlendirmede SYRIZA’nın siyasal itirazlarının halkın öfkesinin yansıtmakta başarılı olduğunu ve kendini ‘dışlanmış’ hissedenlere bir ses verdiğini söylemek ile beraber devlet yönetmenin “içerde” olanlara dair bir sağduyu gerektirdiği vurgulanıyor. Bu vurgu popülizmin tepkisellik ve akıldışılık ile ilişkilendirildiği olumsuzlamanın bir tekrarı olarak, bir popülist parti olarak SYRIZA’nın olumsuzlanmasını içermekte. Derginin değerlendirmesinde, popülist olmanın devleti yönetmek için gerekli olan teknokratik bilgi ve sağduyudan uzak olmak anlamına geldiğinin kabulü ile beraber, popülizm kurtulmak gereken bir kusur haline geliyor ve SYRIZA’nın ekonomik krizin neoliberal idaresine yönelttiği itiraz, hakim düzenin akli ve sağduyusal olma niteliklerini üzerine alması ile beraber akıldışı ve sağduyu yoksunu olmak ile nitelenip itibarsızlaştırılıyor.

İlaveten, derginin SYRIZA üzerine değerlendirmesi parti kadrolarının komünist geçmişlerinin hatırlatılmasından sonra, SYRIZA ve PODEMOS gibi “sol-popülist” partiler ile Marie Le Pen gibi “sağ-popülist” siyasetçilerin siyasetlerinin toplumu içeridekiler ve dışarıdakiler olarak ikiye bölmek üzerine kurulu olduğunu belirtmekte. Bu belirtme, siyasal içerik olarak birbirinden oldukça farklılaşmış siyasal söylemlerin “popülizm” göstereni altında aynılaştırılmasının ve kurulu siyasal düzene yönelttikleri itirazların itibarsızlaştırılmasının bir başka örneği olarak düşünülebilir.

Bu noktada bir gözden geçirme yapmak gerekirse, popülizmin bireyci, liberal ya da neoliberal siyasal söylemler tarafından kurulu düzenin işleyişine itiraz eden siyasal söylemleri niteleyen bir gösteren olarak kullanıldığını ve bu kullanımındaki siyasal işlevi nedeniyle normatif anlamda olumsuz olarak kavrandığını söylemek mümkün. Popülizm bir gösteren olarak siyasal bir işlev de yüklenmekte ve program ve içerikten bağımsız olarak siyasal aktör, hareket veya söylemleri itibarsızlaştırmakta kullanılmakta.

Lipset bir aşırılık siyaseti olarak gördüğü popülizm hakkında yaptığı tartışmada aşırılık siyasetlerinin özelliklerini şöyle sıralıyordu: “Aşırılık siyasetlerinin pek çok ortak yönü vardır. Onlar toplumun her kesiminden kızgın ve psikolojik olarak yurtsuz, kişisel olarak başarısız, toplumsal olarak yalnız, mali olarak güvencesiz, eğitimsiz, sofistike olmayan ve otoriter kişilere çağrıda bulunur.” (Lipset, 1960: 175)

Popülizm, tam da Lipset’in tarif ettiği kitlelere, yani kıyıda köşede kalanlara, dışarıda bulunanlara, sesi duyulmayanlara hitap eden bir siyaset tarzı olarak anaakım siyaset tarafından olumsuz bir normatif değerlendirmeye tabii tutulurken, başka bir tür kuramsal kavrayış ise tam da bu kesimlere hitap etmesi sebebi ile popülizmin demokratik potansiyeller barındırdığını söyleyip,

popülizmin olumlu normatif imkânlarına dikkat çekmekte.

Bir Demokratik İmkân Olarak Popülizm

Özellikle son bir iki on yıl, popülizmin normatif değerlendirmelerinde bir çeşitlenmenin görüldüğü kuramsal gelişmeler sahne olmuştur. Bu çeşitlenmenin siyasal arka planı özellikle Avrupa coğrafyasına dair yapılan siyasal analizlerin vurguladığı üzere, siyasetin giderek teknokratik bir uğraş haline gelmesi, kitlelerin siyasete olan ilgisinin ve katılımının azalması, demokratik katılım ve denetim mekanizmalarının işlevsizleşmesi gibi nedenlerde aranabilir.¹⁰ Siyasetin bir tür elit uğraşı haline gelmesi ve demokrasinin önemli koşullarından biri olan 'halk egemenliği'nin siyaseti biçimlendiren bir etken olmaktan uzaklaşması ile beraber, 'halk' ın siyasal özneliğinin aracı olarak tanımlanan popülizm, siyasal sistemlerin demokratik boşluğunun doldurulmasına yönelik bir imkân olarak görülmeye başlanmıştır.¹¹ Bu kuramsal değişim ile beraber, temsil edil(e) meyenlerin temsiline dair bir araç olarak popülizmin, liberal-demokratik bakış açısının olumsuz normatif yargısından farklı bir şekilde, demokratik imkânları da vurgulanmaya başlanmıştır.

Margaret Canovan'ın popülizm üzerine düşünceleri bu çeşitlenmenin erken örneklerinden biri olarak görülebilir. Canovan'ın 1981 tarihli *Populism (Popülizm)* kitabında yaptığı tartışma, popülizmi çeşitli tipolojiler içinde sınıflandırırken, popülizmin kapsayıcı bir normatif değerlendirmesini sunmaktan kaçınmaktaydı (Canovan, 1981). Canovan, 1999 tarihli makalesinde, popülizme dair normatif düşüncelerini sistematik bir biçimde sunarak, kuramını bu yöndeki eksikliklerini giderdi. Canovan'ın temel tezini, popülizmin demokrasi için anlamının, siyasetin bir inanç olarak kavranan türü ile siyasetin pragmatik olarak kavranan biçimi arasındaki bir gerilimde kurulduğu şeklinde betimlemek mümkün. Buna göre popülizm, demokrasinin içsel gerilimleri üzerinden anlaşılabilir.

Canovan, popülist hareketlerin bir patoloji olarak değerlendirildiği kuramsal kavrayış ile popülistlerin kendilerini gerçek demokratlar olarak gördüğü anlayışlar arasındaki farka dikkat çekerek yaptığı tartışmasında; popülizmin demokrasi için bir patoloji değil; ona içsel bir olgu olarak kavranması gerektiğini savlar (Canovan, 1999: 7). Canovan, bu kuramsal tartışmayı yaparken ilk olarak, tartışması yapılan popülizm kavramının modern demokrasiler içinde ortaya çıkan popülist hareketler ile sınırlı olduğunu belirtir (Canovan, 1999: 6). Böylelikle Canovan'ın popülizm ve demokrasi üzerine tartışması, modern liberal-demokratik kurum ve kurallar çerçevesinin yerleşik olduğu bağlamlar ile sınırlanmış olmaktadır. Buna göre Canovan'ın tartıştığı popülist hareketler, seçimleri kaldırmak *istemeyen* ve diktatörlük talebi *olmayan* popülist hareketlerdir. Bu kuramsal sınırlama, tartışmanın ileride yapılacak değerlendirmesinde belirtileceği gibi tartışmanın sonuçlarını da etkilemektedir.

Canovan için popülizm, kurulu düzen ve iktidar ilişkileri ile hakim fikir ve değerler karşısında halka çağrı yapma olarak anlaşılmalıdır (Canovan, 1999: 3). Popülistlerin, sadece bir karşı çıkıştan fazlasını ifade ettiğini belirten Canovan, halka yapılan çağrını aynı zamanda halka dayalı bir meşruiyet iddiası da olduğunu söyler (Canovan, 1999: 5). Halk iktidarı ve halk egemenliği gibi nosyonların demokrasiye içsel olduğunu reddetmenin mümkün olmadığını söyleyen düşünür, popülizm'in temel karşıtlığının, ifade özgürlüğü ve hukuk devleti gibi normları bünyesinde barındıran liberalizm ile olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda popülizm ile demokrasi arasında özsel bir karşıtlık yoktur. Popülizm demokrasinin düzeltici ve pragmatik yönleri arasındaki gerilimden türemektedir (Canovan, 1999: 7).

Canovan, Michael Oakeshott'tan ödünç aldığı 'inanç siyaseti' ve 'şüphe siyaseti' kavramlarını demokrasinin bahsedilen bu iki gerilimli yönünü açıklamak için kullanır (Canovan, 1999:8). Siyasetin bir mükemmelliğe ulaşma ve kurtuluş yolu olarak görüldüğü inanç siyaseti, demokrasinin düzeltici yönüne tekabül ederken, iktidar ve inançtan şüphe duyan ve siyasetin sonuçlarına dair çok daha düşük beklentilere sahip olan şüphe siyaseti, demokrasinin pragmatik yönüne tekabül etmektedir. İnanç siyaseti demokrasiyi düzeltme ve mükemmelleştirme ereği ile halk egemenliğini tasdik etmek adına hareket ederken; şüphe siyaseti ise iktidar sahiplerinin önüne sınırlar koyma ve hukuk kuralları ile çevrili bir siyaset alanı yaratma adına hareket eder. Demokrasinin düzeltici yönü, halkın egemenliğinin kurum ve kurallar dolayımı ile geciktirildiği veya etkisizleştirildiği durumlarda, bu egemenliğin yeniden tesisini amaçlarken; demokrasinin pragmatik yönü ise farklı fikirlerin bir arada yaşayabilmesine imkân veren kurum ve kuralların işlerliği ile ilgilenir. Canovan'a göre demokrasinin bu iki yönü modern demokrasilere içkin olarak var olmaktadır ve aralarında süregiden bir gerilim vardır (Canovan, 1999: 9).

Canovan' a göre ne zaman siyasetin pragmatik yüzü güç kazansa ve siyaset, kurum ve kurallar çerçevesi içine hapsolmuş bir prosedür haline gelmeye başlasa, popülistler yeniden demokrasi vaadini öne sürüp demokrasinin düzeltici yönünü öne çıkarmaktalar (Canovan, 1999: 11.) Popülizm bu anlamda demokrasinin kendine dair düzeltmeleri yapmasına imkân veren bir siyasal seçenek olarak anlaşılır. Fakat bu düzeltmeleri takip eden gelişme de, farklılıkların bir arada olmasına imkân verecek prosedürel düzenlemelerin yeniden hayata geçirilmesi şeklinde olur. Yani, demokrasinin pragmatik yönünün tekrar resme dahil olması söz konusudur.

Bu bakış açısından popülizm, demokrasi açısından bir patoloji olarak görülmeğe öte, bizzat demokrasinin ihtiyaç duyduğu düzeltmeleri yapacak siyasal olgudur. Fakat Canovan'ın düşüncesinin, popülizmin normatif değerlendirmeleri konusunda yeterince tatmin edici olmadığı söylenebilir. Canovan, ele aldığı popülizmlerin modern demokratik rejimler içinde gözlemlenebilen popülist

hareketler ile sınırlı olduğu vurgusunu yaptıktan sonra popülizm ile demokrasi arasındaki tartışmada güvenli bir zemine kavuşmuş olur. Demokrasi ile sorunu olmayan ve diktatörlük talep etmeyen popülist hareketler zaten normatif anlamda bir değerlendirme süreci içinde filtrelenmiştir. Fakat biliyoruz ki popülist siyasal hareketlerin demokrasi karşıtı niteliklerine dair olguların bir çoğu, Canovan tarafından modern bir demokrasi olarak tasvir edilemeyecek ülkelerin siyasal bağlamlarında türemekte ve popülizm halihazırda demokratik olan bir siyasal rejim içinde ne yapar değil de popülizm demokrasi inşa edebilir mi sorusunu bize yönlendirmektedir. Canovan ise bu sorunun kenarından dolanarak; iyi popülizm ile kötü popülizmi nasıl ayırt edebiliriz sorusundan türeyen normatif tartışmaya yaptığı özgün katkısını sınırlandırmaktadır.

Cristobal Rovira Kaltwasser de popülizmin siyaset için patolojik bir fenomen olarak anlaşıldığı olumsuz değerlendirmeler ile siyasal temsilin en otantik formu olarak görüldüğü olumlu değerlendirmeler arasında, her örnekte ayrı değerlendirildiği ve demokrasi için bir tehdit olabildiği gibi düzeltici de olabildiği bir kuramsal bakış açısı sunmaktadır (Kaltwasser, 2012). Kaltwasser bunu popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin liberal, radikal ve minimal anlayışları arasında bir sınıflandırma ile yapar. Ona göre popülizmin bu üç anlayışı arasında minimal yaklaşım, popülizmin farklı bağlamlarda demokrasi için hem bir tehdit hem bir düzeltici olduğunu görmemize imkân vermesi ile öne çıkar (Kaltwasser, 2011: 185).

Kaltwasser'e göre liberal yaklaşım, bu metin içinde de yukarıda tartışıldığı gibi, popülizmi bir tür patoloji olarak görür. Gino Germani ve Martin Seymour Lipset gibi düşünürler üzerinden örnekler sunan Kaltwasser, liberal yaklaşıma göre popülizmin bireysel haklar ve temsil mekanizmalarını yerinden eden bir kalkışma olarak görüldüğünü söyler (Kaltwasser, 2012: 188). Liberallerin popülizme dair olumsuz yargılarını eleştiren Kaltwasser, demokrasinin kurucu öğelerinden olan 'halk egemenliği' nin sadece liberal kurum ve kurallar içerisinde siyasete müdahale etme hakkı olarak sınırlandırılmayacağını; bu egemenliğin aynı zamanda bu kurum ve kurallar çerçevesini değiştirme hakkını da kapsadığını belirtir (Kaltwasser, 2012: 189). Popülizmin, bu tür kurucu eylemlere imkân vermesi nedeniyle demokratik müdahalelerde bulunabileceğini belirten Kaltwasser, halk egemenliğini kurum ve kurallar çerçevesi içine sıkıştırması gerekeceği ile liberal yaklaşımı yeterli bulmaz.

Kaltwasser'e göre radikal yaklaşım ise popülizmi demokrasinin özü olarak görür. Bu bakış açısından popülizm demokrasi için bir tehdit değil aksine halk egemenliğinin tam olarak uygulanması olarak düşünüldüğünden, demokrasinin en saf formudur (Kaltwasser, 2011: 189). Radikal yaklaşımda halk egemenliğinin ve halkın taleplerinin temsiline bir aracı olarak görülen popülizmde, liderin rolü ve popülist siyasal projenin kapsadığı tekilliklerin özgüllüklerinin aşınması gibi anti-demokratik niteliklerin göz ardı edildiğini söyleyen Kaltwasser, bu

yaklaşımına da eleştirel bakar. (Kaltwasser, 2011: 192).

Kaltwasser, tercihi olan minimal yaklaşımın, diğer iki yaklaşıma göre daha az normatif olduğunu söyler (Kaltwasser, 2011:192). Popülizmin bir içerik ile eşleştirilmediği ve bu yüzden de normatif bir yük taşımadığı bu bakış açısında, Kurt Weyland gibi düşünürler popülizmi bir politik strateji, Cas Mudde gibi düşünürler de bir siyasal ideoloji olarak tanımlayarak, minimal bir tanımlama geliştirmektedir (Kaltwasser, 2011: 193-5). Bu minimal tanımlama ile beraber popülizm, özsel olarak patolojik ya da demokratik olarak anlaşılabilir. Minimal tanımlamada, her bağlamda yapılan ampirik çalışma ile beraber popülizmin demokrasi için bir tehdit mi yoksa düzeltici mi olduğu anlaşılabilir. Kaltwasser, minimal yaklaşımın demokrasinin anayasacılık (kurum ve kurallar çerçevesi) ile halk iradesi arasında süregiden bir denge mücadelesi olarak kavrandığı bakış açısına yaslanarak yaptığı normatif değerlendirmesinde, popülizmin her bağlamda farklı normatif özellikler kazanabileceğini öngörür (Kaltwasser, 2011: 196).

Kaltwasser çalışmasının son bölümünde Robert Dahl'ın demokrasiyi kamusal itiraz ve kapsama olarak iki yönlü kavradığı çalışmasına atıfla popülizme dair yapılacak değerlendirmelerin bu ikili kavrayış ile gerçekleştirilmesinin örneklerini sunar (Kaltwasser, 2011: 196). Buna göre popülizm, demokrasinin kapsayıcı yönünü güçlendirmesi ile demokratik, ama kamusal itiraz imkânlarını daraltması ile beraber demokrasi karşıtı nitelikler kazanmaktadır. Ele alınan bağlam içinde demokrasinin gelişmesi için bu niteliklerden hangisine ihtiyaç olduğuna bakılmalı ve popülist siyasetin demokratik niteliklerine dair normatif değerlendirilmesi buna göre yapılmalıdır.

Kaltwasser'in yaklaşımı popülizmin demokratik imkânlarına dikkat çekmesi ve bu imkânların ampirik çalışmalarda nasıl işler hale getirileceğine dair yol göstermesi ile önemli bir katkı yapmaktadır. Fakat Kaltwasser'in yaklaşımının da popülizme dair normatif soruyu tatmin edici biçimde cevaplamadığını söylemek gerekir. Kaltwasser popülizme dair normatif değerlendirmenin her bağlam için o bağlamın demokratik durumu göz önüne alınarak yapılması gerektiğini söylerken, bu bağlamlar içindeki farklı siyasal aktörlerin siyasete dair kendi yorumları ile hareket ettiklerini ve bu yorumların birbirinden farklılaştığı ölçüde, demokrasiye dair değerlendirmelerinde birbirinden farklılaşacağını göz ardı etmektedir. Bir siyasal aktörün demokrasinin kapsayıcı yönünün güçlendirilmesinin gerekliliğine dair yorumu ile bir diğer aktörün demokrasinin anayasal yönünün güçlendirilmesinin gerekliliğine dair yorumu birbiri ile çeliştiğinde, popülizme dair normatif değerlendirmelerimiz netlikten uzak olacaktır.

Bu iki düşünürün, her ne kadar popülizme dair normatif ölçütlerimizi netleştirme vaadini gerçekleştirme konusunda kuramsal katkılarının eksik yanları olduğu

söylenbilir olsa da, popülizme dair demokratik imkânları kuramsal tartışmaya dahil etmelerinin önemi büyüktür. Hem Canovan hem de Kaltwasser'ın tartışmaları popülizmin yalnız bir patoloji olarak anlaşıldığı liberal bakış açısının dışında bir kuramsal imkânlar çokluğuna dikkat çekmektedir. Fakat bizim metnimizdeki tartışmayı şekillendiren 'şiddeti körükleyen,ayırıcı hiyerarşi yanlısı popülizmi; demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi nasıl ayırt edebiliriz?' sorusu tatmin edici biçimde cevaplanmamıştır. Bu sorunun cevaplanması için gerekli olan kuramsal araçların Ernesto Laclau'nun popülizmi bir siyasal mantık olarak kavradığı tartışmasında bulunabileceği düşünülmektedir.

Bir Siyasal Mantık Olarak Popülizm

Ernesto Laclau'nun 'Popülist Akıl Üzerine' adlı kitabında sunduğu popülizm anlayışı, popülizm kavramının tüm tarihsel yükünün gözden geçirildiği ve kavramın bir 'siyasal mantık' olarak nasıl ele alınması gerektiğinin açıklandığı önemli bir kuramsal hamledir¹² (Laclau, 2007). Laclau, popülizmin bir kavram olarak muğlaklığına işaret ederek sorunsallaştırmasına başlar ve bu muğlaklığın semantik bir uzlaşmazlıktan değil; daha derin teorik bir sorundan kaynaklandığını belirtir. Margaret Canovan, David McRae ve Peter Wiles gibi düşünürlerin ampirik örnekler üzerinden farklı 'popülizm' türlerini tipolojiler halinde sıraladıkları popülizm kavramsallaştırmalarının, popülizm kavramına dair bu farklı örneklerde ortak olarak bulunan bir tanımlayıcı yandan bahsetmediklerini söyleyen Laclau, bu kavrayışların 'popülizm etiketi altında, bu etiketin anlamının ne olabileceği hakkında hiçbir şey söylemezken bir dizi oldukça farklı hareketi sıralamak' olarak tanımladığı yaklaşımına eleştirel mesafe alır (Laclau, 2007: 31).

Laclau'nun kuramsal önerisi, popülizmi sosyal kuram içindeki marjinal konumunda kurtarma ve onu 'rasyonellik ile onurlandırılmış politik formların karşıtı olarak görmekten vazgeçmektir' (Laclau, 2007: 34). Laclau, bir siyasal olgu olarak popülizme dair muğlaklığın ve çoğulluğun, norm olandan bir sapma ya da bir patoloji değil, 'bizatihi 'politik olanın ontolojik inşasına giden temel yol' olduğunu iddia eder (Laclau, 2007:85). Bu iddiayı, toplumsal olanın parçalı, düzensiz, eksik ve olumsal ontolojisinden hareket ederek, politik olanın bu ontolojiyi paylaştığı ve popülizmin bizzat politik olana içsel olduğu iddiaları takip eder.

Popülizme dair bu yoğun ve derinlikli kuramsal iddiaların tam olarak anlaşılması için Ernesto Laclau'nun kuramsal ve metodolojik kabullerinin gözden geçirilmesi ile başlamak gerekir. Laclau, dilbilimci Ferdinand Saussure'un kuramından hareket ederek toplumsal ontolojiyi bir farklar oyunu olarak kavrar (Laclau, 2007:86). Buna göre toplumsal ontoloji, pozitif anlamların olmadığı ve sadece farklar üzerinden anlamların türetildiği bir farklar ontolojisidir (Laclau, 2007: 87). Anlam oluşturuca pratikler olarak söylemler vardır ve toplumsal ontoloji

bu farklı anlamların birbiri ile ilişkiselliği içinde biçimlenir. Toplum bir birliğe ve bütünlüğüne sahip değildir. Toplumu oluşturan farklı söylemler arasındaki ilişkiler vardır ve bu ilişkiler her an yeniden düzenlenmeye açıktır. Laclau farklar ontolojisinin ancak geçici ve sınırlı olarak sabitlendiği durumlardan söz eder ve bu durumları hegemonyanın inşa edildiği durumlar olarak niteler (Laclau, 2007: 88). Hegemonya ilişkileri, toplumsalın parçalı ve açık ontolojisinin geçici ve sınırlı bir düzenlilik ile kuşatıldığı ilişkilerdir. Bu kuşatılmayı mümkün kılan ise, Laclau'nun psikanaliz disiplininin ödünç alarak kullandığı 'boş gösteren' kavramıdır. Boş gösteren, toplumun imkânsız bütünlüğüne ad vermenin yoludur (Laclau, 2007: 87-90).

Bu kavramsal set, Laclau'nun popülizm tartışmasının ayrıntılarına girildiğinde daha açık bir anlam kazanır. Laclau analizinin en küçük birimi olarak toplumsal taleplerden bahseder. Siyasal iktidara yöneltmiş istekler taleplerdir (Laclau, 2007:91). Bu talepler özel bir konuya dair, spesifik ve yalıtık halde ortaya çıkarlar. Bu yalıtık talepler eğer siyasal iktidar tarafından karşılanırsa, doyurulmuş olur ve sönmümlenirler. Fakat eğer bu talepler siyasal iktidar tarafından doyurulmazsa, kendileri gibi başka doyurulmamış talepler ile yan yana gelir. Tekil talepler, talepler çoğulluğu olarak bir araya gelir ve siyasal iktidar ile bu talepler çoğulluğu arasında bir siyasal sınır oluşur. Bu siyasal sınır, popülist siyaset için gerekli koşullardan birisidir. Bu talepler çoğulluğunun adı olarak 'halk', bir siyasal aktör olarak oluşmaya başlar (Laclau, 2007: 92-93).

Yani Laclaucu bakış açısından popülizm, iktidar karşısında bir araya gelen doyurulmamış talepler çoğulluğunun istikrarlı bir bütünleşme ile 'halk' kategorisi altında bir kolektif olarak siyaset sahnesine çıkmasının adıdır. Popülizm, "(t)alepler çoğulluğunun bir eşdeğerlik zincirinde birleşmeleri, toplumu iki kampa bölen iç sınırın inşası, eşdeğerlik zincirinin basit bir biçimde eşdeğerlik halkalarının toplamından niteliksel olarak daha fazla bir şey olan popüler kimliğin inşası aracılığıyla pekiştirilmesi." olarak tanımlanabilir (Laclau, 2007: 95). Bu tanımlamada eşdeğerlik zincirinde birleşme olarak ifade edilen bir araya gelme hali, hegemonik bir pratiktir. İktidar karşısında konumlanmış taleplerden birisi hegemonik rol üstlenerek diğer tüm talepleri temsil etme işini üstüne alır (Laclau, 2007: 115). Hegemonik pratik, bir çoğulluk ve farklılıklar birliği olarak bir araya gelmiş taleplerin, görece olarak istikrar kazanmış bir birlik olarak var olmasına yol açar. Bu birlik özsel bir birlik değildir. Laclau'nun ontolojik önermelerini takiben, diğer tüm birlikler gibi olumsal bir birliktir. Bu yüzden de birliğin nitelenmesi için olumsal olarak seçilmiş bir gösterene ihtiyaç duyar. Bir boş gösteren olarak 'halk', iktidar karşısında olumsal olarak bir araya gelmiş talepler çoğulluğunun adı olduğunda popülist siyasetten söz edebiliriz. "Popüler kimlik – doyurulmamış talepler çoğulluğunun eşdeğerliliği aracılığıyla – yadsınan bir şey olarak ve böylelikle de erişilmemiş olarak kalan topluluğun tamliğini - deyim yerindeyse boş bir tamlığı – ifade eder." (Laclau, 2007: 124)

Başlangıçta belki de yalnızca çoğun içinden biri olan belli bir talep, bir noktada beklenmedik bir merkezilik edinir ve kendini aşan bir şeyin kendi kendine kontrol edemediği ama yine de kaçamayacağı bir 'kader'e dönüşen bir şeyin adı olur. Demokratik bir talep bu süreçten geçtiğinde 'popüler' bir talep haline gelir. (Laclau, 2007: 139)

Yani Laclau'ya göre popülizm, toplumun bir sınır aracılığıyla ikiye bölündüğü ve iktidar karşısında 'halk' kategorisi altında bir araya gelen taleplerin bir kolektif siyasal özneye dönüştüğü mantığın adıdır. Bu mantık siyasal olana içseldir. Yani Laclau'ya göre popülist mantık, siyasal olanın mantığıdır. Laclau çokca dikkat çekilen bir vurgusunda belirttiği gibi bir siyasal hareketin popülist olup olmadığı sorusu ile değil ne kadar popülist olduğu sorusu ile ilgilenmemiz gerektiğini söylerken, popülizmi siyasal olan ile eşlemektedir.

Bunun anlamı, politik olanın popülizmin eşanlamlısı haline gelmesi midir? Bu son kavramı benim anladığım anlamında evet. 'Halk' ın inşası başlı başına – dengeli bir kurumsal çerçeve içindeki saf yönetimle karşılaştırıldığında – politik bir edim olduğuna göre, politik olanın olmazsa olmaz gereklilikleri, toplumsal içinde antagonist sınırların inşası ve – bildiğimiz gibi, çoklu heterojen talepleri eşdeğerlik zincirleri ile birleştirebilmek için boş gösterenlerin üretimini de içeren – toplumsal değişimin yeni öznelerine seslenilmesidir. Fakat bunlar aynı zamanda popülizmin tanımlayıcı öğeleridir (Laclau, 2007: 175-176).

Laclau'ya göre popülizm, hali hazırda varan olan siyasal alana bir müdahaledir. Bu müdahale ile beraber yeni siyasal kimlikler ve siyasal özneler ortaya çıkar. Yeni siyasal kimliklerin oluşumu, yeni siyasal öznelerin kurgulanışı ve siyaset için yeni temsil biçimlerinin yaratılması, siyasal olana içsel olsa da siyaset bundan ibaret değildir. Laclau, popülizmin yanında siyasetin bir diğer yüzü olarak kurumsalcı siyasetten bahseder. Kurumsalcı siyaset, siyasetin yerleşik düzeninin var olan kimlikler ve özneler aracılığıyla devam ettirilmesine tekabül eder (Laclau, 2007: 99). Nasıl ki popülizm taleplerin bir araya gelmesi ve bir kolektif özne oluşturması ile siyasal alanı yeniliyorsa, kurumsalcı siyaset de taleplerin halihazırda var olan mekanizmalar aracılığıyla ile karşılama, doyurma ve sönmülendirmeye çalışır. Popülizm ve kurumsalcı siyaset, siyasal alanın iki farklı yüzü olarak farklı derecelerde hep bir arada işler (Laclau, 2007: 101).

Peki Laclau'nun anladığı şekilde popülizm nasıl bir normatif özellik taşımaktadır? Laclau popülizm kavramsallaştırmasında, dilbilimden ödünç aldığı ontolojiyi kullanırken aynı zamanda bu ontolojinin içerikten bağımsız ve formelleştirici özelliklerini de devralır. Bu formel bakış açısına göre bir siyasal mantık olarak popülizm herhangi bir siyasal içerik ile ilişkilendirilmez. Herhangi bir siyasal içerik, popülist olana dair değildir. Popülist olan, formel bir biraraya gelme mantığının adıdır. Bu anlamda demokratik ya da demokrasi karşıtı bir normatif

yük taşımaz. Herhangi bir siyasal ideoloji ile ilişkilenebileceği gibi, demokratik ya da demokrasi karşıtı özellikler gösteren siyasal programlar da popülist bir şekilde işleyebilirler. Popülizm halk adı altında ortaya çıkardığı kolektif siyasal öznenin altına hangi taleplerin gireceğini tam olarak denetleyemediği için ideolojik olarak belirsizdir.

Nesnenin birliği ona ad vermenin geri dönüşlü etkisidir. Bunu iki sonuç izler: İlkin, ad, bir kez belli bir toplumda heterojen ve artık olan şeyin göstereni haline gelince, doyurulmamış, böylece de var olan simgesel çerçeve içinde artık ve heterojen biçimde yaşayan *her türlü* talep üzerinde karşı konulamaz bir çekiciliğe sahip olacaktır. İkincisi, ad, - oluşturucu bir rol oynamak için – boş gösteren olmak zorunda olduğuna göre, eşdeğerlik zincirine ne türlü taleplerin gireceğini sonul olarak belirleyemez olur. Başka deyişle, 'halk'ın adları', kendi nesnelere oluşturuyorlarsa, yani heterojen bir bütüne birliğine kazandırıyorlarsa, tersine bir hareket de aynı zamanda işlemektedir. Bunlar, hangi talepleri oluşturup temsil ettiklerini hiçbir zaman tam olarak denetleyemezler. Popüler kimlikler, her zaman, bu iki aykırı hareket arasındaki gerilimin ve bunların kendi aralarında oluşturmayı başardıkları hassas dengenin *mekanlarıdır*. Bundan zorunlu bir ideolojik belirsizlik doğar; bu belirsizliğin sonuçları ise, tartışmamız ilerledikçe açık hale gelecektir (Laclau, 2007: 127-128).

Laclau takip ettiği ontolojik önermelerin sonucu olarak ortaya çıkan bu *yansız ve formel* popülizm anlayışını vurgular. Fakat bu anlayışın popülizmin normatif değerlendirilmesi açısından kuramsal bir imkân barındırmadığı da açıktır. Formel bir popülizm anlayışına göre her siyasal talep popülist kolektif özne tarafından temsil edilebilir. İçerik ve program açısından popülizmi normatif bir değerlendirmeye tabi tutacak bir kuramsal araç, Laclau'nun bu formel kavrayışı içinde mevcut değildir.

Bu noktada Laclau'nun popülizmi bir siyasal mantık olarak sunan kuramsal çerçevesi içinde bahsi geçen fakat geliştirilmemiş bir imkânın ele alınması, yapacağımız tartışma açısından önem taşımaktadır. Bu imkân, siyasal söylemlere içkin olan duygu perspektifidir. Laclau, genel anlamda anlamlandırma pratiğinin ve özel olarak siyasal alan içinde söylemler ve söylemsel formasyonların – bir söylemsel formasyon oluşturma pratiği olarak popülist mantık da buna dahil – duygusal yatırım ve bu yatırımlardan kaynaklı bağlanma halleri ile olan ilişkisinden bahseder (Laclau, 2007: 130). Popülist projelere ve bu projelere dair söylemsel formasyonlara farklı duygusal bağlar ile bağlanma ve bu bağlanma türlerinin çeşitli bir araya gelme biçimleri ortaya çıkarması, popülist siyasal hareketler arasında normatif bir ayrıştırma yapmamıza imkân verecek kuramsal araçları sunma imkânlarını barındırmaktadır.

Duyguların Normatif Değerlendirilmesi: Popülist Hınç ve Demokratik Bağlılıklar

Laclau, duyguları, popülizm kuramına söylem ve söylemsel birliklerin birer yatırım nesnesi haline gelmesi tartışması ile dahil eder. Bu Laclau'nun popülizm kuramının formel özelliklerinin ötesine geçmeyi sağlama imkânı barındıran teorik adımdır. Laclau, hangi siyasal söylemlerin ya da bu söylemlere dayanan hangi siyasal programın popüler bir özneye dönüşeceği olumsal olarak belirlenir tespitini yapar. Bunun anlamı, belirli siyasal söylem ve içeriklerin türlü belirlenimler dolayısıyla öne çıktığı bir siyasal alanın varolmadığıdır. Yani hangi siyasal söylemin popülist mantık ile biçim alacağı, hangi siyasal talebin popülist bir araya gelme zincirine katılacağı ya da hangi siyasal unsurun popülist birlik içinde hegemonik rol üstlenip o birliğin tümünü temsil edeceği, dışsal belirlenimlerden uzaktır. Yukarıda bahsedilen ve Laclau'nun popülizm kuramının ontolojik arka planını oluşturan dil kavrayışı ile beraber popülizm, formel; yani sadece söylem biçimlerinin ilişkileri üzerinden şekillenen ve söylem içeriklerinin bir önem taşımadığı bir anlayış ile şekillenir. Bu noktada bu formelliğin sınırlarının farkında olan Laclau, *söylem biçimleri* ile *söylemlerin güçleri* arasında yaptığı ayırım neticesinde, duyguları tartışmasına dahil eder (Laclau, 2007: 129). Bir söylemin gücü onun bir yatırım nesnesi haline gelmesinden kaynaklanır. Söylemler, duygusal yatırımlar sonucunda kişilerin bağlandıkları yatırım nesnelere olurlar.

Sonuç açıktır: 'hegemonik ya da söylemsel oluşumlar' adını verdiğimiz karmaşalar, ki bunlar, ayrımsal ve eşdeğerliksel mantıkları eklemeler, duygusal ögenin yokluğunda kavranamaz olacaklardır. (Bu – eğer hala ihtiyaç duyuluyorsa – kirletilemeyen bir rasyonellik adına duygusal ögenin yadsınısının boşnalığının bir kanıtıdır.) (Laclau, 2007: 130).

Bu tartışmamız için ne anlama gelmektedir? Popülist siyasal söylemlerin biçimsel özelliklerinin yanı sıra, *güçleri* – yani insanların bu söylemlere yaptığı duygusal yatırımlar sonucu meydana gelen bağlanma türleri – resme dahil olduğunda; popülizmin normatif değerlendirmesi için bir kriter elde etmiş oluruz. Popülist siyasal hareketleri ne tür duygusal yatırımları teşvik ettikleri ve ne tür duygusal bağlar ile bir araya gelen zincirler oluşturdukları üzerinden ele alma imkânına sahip oluruz. Bu teorik imkân, popüler siyasal öznelerin kendileri ile onları diğerlerinden ayıran siyasal sınırın öte tarafında kalanlar arasında kurdukları ilişkinin niteliğine dair tanımlayıcıdır. Popülizmin üzerinde yükseldiği biz ve onlar ayırımında, 'biz'in , 'onlar' ile nasıl bir etkileşim içinde olacağı, 'onlar' ın imha edilmesi gereken bir düşman olarak mı görüleceği; yoksa 'onlar' ile 'biz'i ayıran sınırların demokratik, müzakereye açık bir ilişki olarak mı tasavvur edileceği, duyguların da dahil olduğu bir süreçle belirlenmektedir.¹³ Söylemlerin gücü olarak duygulara odaklanan bu kavrayış normatif bir değerlendirmenin konusu olma imkânını sahiptir.

Bu doğrultuda popülist bir aradalıkların ürettiği duygusal yatırımlara dair etraflı analizler mümkün olsa bile bu makalenin sınırları düşünülerek, bu teorik imkânın kullanılmasına dair daha kısa bir tartışma ile yetinilecektir. İlk olarak popülist siyasal öznenin ürettiği bir duygusal bağ olarak 'hıncı' ele alacağım. Hınç ile birbirine bağlanmış bir popülist siyasal öznenin normatif anlamda ayrımcı ve yıkıcı olarak değerlendirebileceğini iddia ediyorum. Sonrasında ise demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü popülist siyasetlerin, 'yaşamak istemek ile beraber yaşamak istemek' arasındaki fark niteliğince, hınçtan farklılaşan bir tür duygusal bağ ile inşa edilebileceğini iddia edeceğim.

Hınç, çok erken tarihlerden itibaren siyasal analizlerde kendine yer bulmuş bir duygudur. Hem Friedrich Nietzsche'nin hem de Max Scheler'in hınç üzerine yazdıkları, bir duygu olarak hıncın siyasal kimliklerin oluşumunda, yaygınlaşmasında ve de sürekliliğinde oynadığı role dair fikirlerin başlangıç noktaları olarak görülebilir. Hıncın, bir duygu olarak temel özeliği, öteki ile olan ilişkiyi şekillendirmesindedir. Nietzsche'ye göre her acı çeken varlık kendi acısına bir neden arar (Nietzsche,2003: 127). Acının kaynağı olarak görülecek ve sorumluluğun atfedileceği ve acıdan kaynaklanan intikam hislerinin yöneltilebileceği bir suçlu aranır. Nietzsche'ye göre acının etkisini intikam hissiyle azaltmaya dair bir duygusal tepki olarak hınç, acının sorumlusu olarak görülen kişi ya da kişilere yöneltilmiş intikam hissinin yarattığı duyguları, acı ile ikame ederek, acıyı katlanılabilir kılar. Scheler'de, hıncı – varoluşsal haset olarak da adlandırıyor – ötekine dair yıkıcı bir his olarak tanımlar (Scheler, 2015: 36). Öteki'nde olan, fakat kişide olmayanların kınanma ve tahammül edilemez bir aşağılanma olarak hissedildiğinde ortaya çıkan duygu olarak hınç, tam da olduklarından dolayı ötekini yok etmeye dair bir güdü ile şekillenir.

Wendy Brown, hıncın siyasal kimlikleri şekillendirmesine dair yaptığı tartışmada, *siyasallaşmış kimlikler* tabirini kullanır. Siyasallaşmış kimlik, evrensel olandan dışlanmanın siyasallaştırılması ile oluşturulmuş kimliktir (Brown, 1995: 65). Kimlik, dışlanmanın protesto edilmesi ile biçimlenir. Dışlanmanın ortaya çıkardığı acı, dışlanmanın faili olarak görülenlere dair negatif bir eylem biçimi, bir intikam hayali ile ikame edilir. Bu anlamda duygusal olarak yatırım, mağdur olma, dışlanmış olma ve acı çekiyor olan olma kimliklerine yapılır. Bu kimlikler belirli bir duygusal yatırımın hedefi olmak ile birlikte, öteki ile arasındaki sınırları siyasal sınırlar olarak inşa eder ve keskinleştirir (Brown, 1995: 70). Acının sorumlusu olan öteki, siyasal olarak hınç öznesini kurar ve onun siyasal eylemlerini duygusal yatırımın yapıldığı intikam ya da öç alma gibi eylemler ile sınırlar.

Bu minvalde hınç, bir siyasal bir araya gelme halinin duygusal biçimi olarak ortaya çıktığında yıkıcı, suçlayıcı, intikam ya da öç alma talep eden bir siyasal eylemlilik biçimi oluşturur. Popülizm, geçmişte halkın uğradığı bir haksızlık, gerikalmışlık, halihazırda var olan sosyal ya da ekonomik sorunlar ya da halkın

“özüne” dair bir bozulma etrafında ortaya çıkan hıncı örgütleyebilir. Farklı siyasal talepleri, o taleplerin karşılanmasına dair engel olarak görülecek bir ötekinin varlığı ile birleştirecek bir mantık olarak popülizm, hıncı etrafında yapılan duygusal yatırımlara yaslandığı ölçüde, olumsal bir kimliği siyasallaştıracak ve ötekilere yıkıcı bir eylemlilik repertuarı içerisinde ilişkilenecektir. Örnek vermek gerekirse, Avrupa’da yükselen göçmen karşıtı siyasal hareketler, öteki olarak sınırın diğer yanında konumlandırılan göçmenleri, ekonomik zorluklardan suç oranlarındaki artışa kadar pek çok ‘acı’nın sorumlusu olarak kodlamakta ve acıların sorumlularına dair hıncı popülist bir mantık etrafında örgütlemektedirler. Demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü eylemler yerine yıkıcı, intikamcı ve dışlayıcı eylemlere yönlendiriyor olması sebebi ile hıncı bu anlamda popülizme dair normatif bir değerlendirmenin konusu olma imkânını taşımaktadır.

Fakat hıncı, popülizmin üzerine yaslanacağı tek duygusal bağlanma biçimi değildir. Popülizm, demokratik, eşitlikçi ve özgürlükçü eylemlere izin veren başka tür duygusal bağlar üzerine de inşa edilebilir. Judith Butler’ın “cemaat olanağını yaralanabilirlik ve kayıp temelinde yeniden tesis etmeye” dair fikirleri, popülist birlikteliğin bir başka duygu üzerinde inşa edilmesine yönelik yol gösterici olabilir. (Butler, 2013: 35). Butler, insan ‘bedeninin daha baştan ötekine teslim edilmiş olmasından yani bedensel ihtiyaçlardan dolayı daha bebek iken bir dizi başlıca ötekinin eline verilmiş olmasından’ yola çıkar. Buna ‘bedenli yaşamın temel toplumsallığı’ adını verir.

Bu imkanın varlığı benim özerk olduğum gerçeğini yadsıma ama bedenli yaşamın temel toplumsallığına ve bedensel bir varlık olmamızdan dolayı zaten daha baştan teslim edilmişliğimize, kendimizin ötesinde oluşumuza, bizim olmayan yaşamlara bulaşmışlığımıza dönerek özerk olma talebinin sınırlarını belirler.(Butler, 2013: 43)

Özerkliğin sınırlarının çizildiği bu argüman ile beraber, insanlar arası temel bir ilişkisellik, ‘kaderleri başlangıçta ya da nihai olarak birbirinden ayrılmaz olanlar arasında “biz” i boydan boya kat eden, karşı çıkamayacağımız, bir biraradalık hali’, tahayyülü oluşur. Bu tahayyül, hıncıtan farklı olarak öteki ile olan ilişkiyi mutlak bir ayırım olarak tesis etmez. Öteki, temel toplumsallığımız ile mensubu olduğumuz bir ‘biz’ in içindedir. Bu biz ‘kayıp edebilirlik’ ve ‘yaralanabilirlik’ gibi bedenlerin ortak bir şekilde açık olduğu duygular ile tanımlanır. (Butler, 2013: 37-38)

Bu toplumsallık hali aynı zamanda bazı siyasi sonuçlar da taşır.

Bir siyasi cemaatin bu gibi bağlardan nasıl ortaya çıktığını anlamak kolay değil. Kişi konuşur, bir başkası için konuşur, bir başkasıyla konuşur ama yine de Öteki ile kendisi arasındaki ayrımı ortadan kaldırmanın yolu yoktur. “Biz” dediğimizde o sorunsala işaret etmekten başka bir şey yapmayız. Sorunsalı çözmüş olmayız. Belki de çözülemeyiz

ve çözülmemeli. Böyle kendimizin dışında konumlanmamız bedensel yaşamın, onun yaralanabilirliğinin ve korunmasızlığının bir sonucudur. (Butler, 2013: 40)

Temel toplumsallığın tanınması ve 'yaralanabilirlikte eşitlik' duygusunun paylaşılması üzerinden bir popülist siyasal proje inşa edilebilir mi? Bu, bir imkân olarak dikkate değerdir. Öteki ile yıkıcı ve intikamcı bir duygu olarak hınç üzerinden değil ama temel toplumsallığın kapsayıcılığı ile ilişkilenen bir popülist siyasal proje, demokratik ve eşitlikçi imkânları ile, normatif değerlendirmelerde hınç ile biçimlenen bir aradalıklardan farklılaşabilir. Bu farklılaşma ise, liberal-demokrasinin demokratik katılımı kurum ve kurallar çerçevesi içine sıkıştırma arzusunun karşısında, ötekine dair yıkıcı yönelmeleri olmayan siyasal projeler üretmemizin bir olanağı olabilir.

Sonuç

Popülizme dair liberal-merkezci eleştiri, birey ile kitlenin siyasal özellikleri arasındaki farkı, akılcı ve akıldışı arasındaki fark olarak kavraması; halk iradesi olarak popülizmin liberal kurum ve kurallar çerçevesine uyumsuzluğu ve benzeri noktalardan hareket ederek, popülizme dair olumsuz bir normatif değerlendirmede bulunur. Liberal-merkezci bakış açısından popülizm, demokrasi karşıtı türlü tehlikeleri barındıran, kontrol edilemez bir siyasal kalkışmadır. Buna karşın popülist teori içindeki son birkaç on yıldır görülebilen çeşitlenme, popülizmin mutlak bir olumsuzluk olarak kavranmasına itiraz eden vurgular barındırır. Bu teorik çeşitlenme ile popülizmin normatif yönüne dair incelikli teorik araçların altı çizilmiş ve popülizmin, liberal kurum ve kurallar içerisinde sınırlandırılmış demokratik katılım için, canlandırıcı ve güçlendirici bir etkisi olabileceği varsayılmıştır.

Popülizme dair normatif değerlendirmelerde görülen muğlaklıklar, bir kavram olarak popülizme dair teorik belirsizlik ile doğrudan ilişkilidir. Nasıl ki popülizm kavramının nasıl tanımlanması gerektiğine dair süregiden tartışma, popülizmi farklı siyasal içerikler ile ilişkilendirme girişimleri ve bu ilişkilendirmelere itirazlar şeklinde devam etmekteyse, popülizmin demokrasi ile olan ilişkisine dair tartışma da, kavramın tüm yönlerini kapsayan bir kuramsal çerçevenin eksikliği – belki de imkansızlığı – nedeniyle nihayete erememiştir.

Bu noktada, bu makalede, Ernesto Laclau'nun popülizmi bir siyasal mantık olarak tanımlayıp, herhangi bir içerik ile ilişkilendirmeyen kuramsal çerçevesine yönelerek, popülizme dair normatif değerlendirmeyi bir siyasal içerik üzerinden değil de, popüler öznenin ürettiği biraradılığı mümkün kılan farklı duygusal bağlar üzerinden yapmaya girişilmiştir.

Popülizmin siyasal öznesinin, karşıtı ile kurduğu ilişkiye biçim veren farklı duygusal bağların değerlendirilmesinde tespit edilen iki eğilimden bahsederek

sonuçlandırdığımız tartışmada, hınç üzerinden bir araya gelmiş kitlelerin ötekine dair yıkıcı ve hiddetli biraradalığının aksine; açık, kapsayıcı ve eşitlikçi bir araya gelme imkânlarının varlığının altını çizdik. Bu vurgu, yalnızca bir teorik imkânın işaret edilmesi olarak değil, aynı zamanda bir arada yaşamının imkânlarının yıkıcı bir siyasal gündem olarak dayatıldığı bağlamlarda olası siyasal müdahale biçimlerine dair bir seçenek olarak da okunabilir.

Sonnotlar

¹ Bu metindeki argümanın oluşturulmasına yorumları ile katkıda bulunmuş olan Toygar Sinan Baykan'a teşekkür ederim.

² Popülist siyasal hareketlerin liberal-demokratik pozisyonlardan yapılan eleştirilerine dair metnin ilerleyen kısımlarında ayrıntılı bir tartışma yürütülecektir. Latin Amerika'da popülist siyasal hareketlerin otoriterliğine dair bir eleştiri için bkz. De la Torre and Weyland, 2013. PODEMOS ve SYRIZA'nın liberalizm karşıtı potansiyellerine dair bir eleştiri için bkz. Mudde, 2015. Avrupa'da sağ-popülizme dair kapsamlı bir analiz için bkz. Wodak, 2013.

³ Bir 'sol-popülist' hareket olarak SYRIZA'nın 2013 yılının Ağustos ayında yayınlanan 1. Kongre Siyasal Bildirisi popülist hareketlerin 'halk' egemenliğini güçlendirme adına önerilerinin sunulduğu bir metin olarak önem taşımaktadır. Bu metinde popülist hareketlerin siyasal alana müdahale ederken dile getirdikleri demokratik vaatleri ve bunların siyasal alanın malul olduğu ne gibi demokratik sorunlara dair olarak geliştirildikleri görülmektedir. "The Political Resolution of the 1st Congress of SYRIZA (SYRIZA'nın 1. Kongresi Siyasal Bildirisi)", (2013), <http://left.gr/news/political-resolution-1st-congress-syriza>, son erişim: 26/07/2016. Popülizmin demokratik vaatlerine dair kuramsal gelişmeler metnin ilerleyen kısımlarında ayrıntılı olarak tartışılacak.

⁴ Duygusal bağ kavramı, Ernesto Laclau'nun toplumsal ve siyasal öznelerin, siyasal söylemler ve söylemsel formasyonlara bağlanma hallerini tabir ederken öne sürdüğü 'duygusal yatırım' nosyonuna referansla kullanılmaktadır. (Laclau, 2007) Siyaset ve duygular arasındaki ilişkiyi tartışan ve farklı duyguların siyasal anlamlarının izini süren bir çalışma için bkz. Ahmed (2013) .

⁵ Hınç kavramını İngilizce'de 'ressentiment' olarak kullanılan kavramın yerine kullanıyorum. Bu kavram temel olarak Friedrich Nietzsche tarafından 'Ahlakın Soykütüğü Üzerine' kitabında geliştirilen, sonrasında ise Wendy Brown tarafından siyasal teori içine tercüme edilen bir kavram olarak siyasal alan içinde belirli bir tür bir araya gelme halini nitelenmek için kullanılmakta. Kavram, Nietzsche tarafından İngilizce 'resentment' kelimesinden farklı olarak Fransızca'da yazıldığı haliyle 'ressentiment' olarak kullanılmış, böylelikle kavramın Fransızca yazılışının geçmişe dair göndermesinin vurgulanması, yani hıncın geçmişteki bir olay ile ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bkz. Nietzsche

(2003) ve Brown (1995). 'Resentment' ve 'Ressentiment' kavramları arasındaki fark ve 'ressentiment' in ontolojik 'resentment' olarak kavramsallaştırılması için bkz. Ure (2015).

⁶ Popülizmi, liberal-demokratik rejimin bir patolojisi olarak gören bakış açısının bir örneği için bkz. Taggart (2012).

⁷ Demokrasi ve kitlelerin siyasete katılımı konusunda siyasal düşünce tarihinde Antik Yunan'a kadar takip edilen bir tartışma hattı izlenebilir. Plato'nun kitlelerin tekil çıkarlarını takip etmelerine izin vermesi nedeniyle demokrasinin bir siyasal rejim olarak tercih edilmemesine gerektiği uyarıları bu bağlamda ele alınabilir olsa da, metin içinde yapacağım tartışmada kitlelerin siyasal özneliğine dair liberal bakış açısından dile getirilen uyarıları ele alacağımdan, demokrasi ve kitle üzerine tartışmamı modern siyasal kuram ile sınırlandırıyorum.

⁸ Bu minvalde bir siyasal müdahalenin analizi için bkz. Stavrakakis ve Katsambekis, 2013.

⁹ Donald Trump, Marie Le Pen ve Viktor Orban gibi siyasetçilerin "sağ-popülizm" adı altında tartışıldığı ve bu üç siyasetçinin siyaset tarzı olarak "popülizmin" Batı'nın "Aydınlanma" değerlerine karşıt içerdiği tehlikelere dair bir yazı için bakınız; Playing with Fear (2015).

¹⁰ Çağdaş siyasetin demokratik zaafı tartışmaları için bkz. Mouffe (2015, 2010), Ranciere (2014).

¹¹ Popülizmi demokratik bir müdahale olarak kavramlaştıran bir metin için bkz. Stavrakakis ve Katsambekis (2014).

¹² Ernesto Laclau'nun popülizm hakkındaki görüşlerinin özetlendiği bir metin için bkz. Laclau (2005).

¹³ Öteki ile olan ilişkinin niteliği demokratik teori içinde de ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Bkz. Mouffe (2002, 2010).

Kaynakça

Ahmed S (2013). *The Cultural Politics of Emotion*. Routledge.

Anti-Immigrant Populism: The March of Europe's little Trumps (2015), <http://www.economist.com/news/europe/21679855-xenophobic-parties-have-long-been-ostracised-mainstream-politicians-may-no-longer-be>. Son erişim tarihi, 8/8/2016.

Brown W (1995). *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. New Jersey: Princeton University.

Butler J (2013). *Kırılgan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü*, Metis, İstanbul.

Yıldız O (2017). Popülizmin Normatif İmkânları: Hınc ve Diğer Popülist Siyaset Biçimleri. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 7-31.

- Canovan M (1981). *Populism*. Houghton Mifflin Harcourt P.
- Canovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2-16.
- De la Torre C ve Weylan K (2013). Latin America's Authoritarian Drift. *Journal of Democracy*, 24(3), 18-32.
- Greece and Its Discontents (2015). <http://www.economist.com/news/europe/21641273-syrizas-victory-will-inspire-other-populists-challenge-europes-political-order-greece-and-its>, Son erişim tarihi: 8/8/2016.
- Kaltwasser C R (2012). The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy. *Democratization*, 19(2), 184-208.
- Katsambekis G and Stavrakakis Y (2013). Populism, anti-populism and European democracy: A view from the South. *Populism, Political Ecology*, 117.
- Laclau E (2005). Populism: What's in a Name?. İçinde F Panizza (der), *Populism and the Mirror of Democracy*, Londra: Verso.
- Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. İstanbul: Epos.
- Le Bon G (2005). *Kitleler Psikolojisi*. Çev., S Demirkan, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Lipset M Seymour (1960). *The Political Man: The Social Bases of Politics*, Doubleday & Company
- Mouffe C (2002). *Demokratik Paradoks*. İstanbul: Epos.
- Mouffe C (2010). *Siyasal Üzerine*. İstanbul: İletişim yay.
- Mouffe C (2015). *Dünyayı Politik Düşünmek*. İstanbul: İletişim Yay.
- Mudde C (2015). The Problem with Populism. *Guardian*, 17 Şubat. Son erişim tarihi, 8/8/2016.
- Nietzsche F (2003). *On the Genealogy of the Morals*. New York: Dover Publications.
- Playing with Fear (2015). <http://www.economist.com/news/leaders/21679792-america-and-europe-right-wing-populist-politicians-are-march-threat>, son erişim: 9/8/2016
- Ranciere J (2014). *Demokrasi Nefreti*, İstanbul: İletişim Yay.
- Scheler M (2015). *Hınç*. Ankara: Alfa Yay.
- Stavrakakis Y and Katsambekis G (2014). Left-wing Populism in the European Periphery: The Case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, 19(2), pp.119-142.

SYRIZA (2013). *The Political Resolution of the First Congress of SYRIZA*, <http://left.gr/news/political-resolution-1st-congress-syriza>, son erişim 8/8/2016

Taggart P (2002). Populism and the Pathology of Representative Politics. In *Democracies and the Populist Challenge* (pp. 62-80). Palgrave Macmillan UK.

Tarde G (1903). *The Laws of Imitation*. New York: H. Holt.

The Return of Populism (2006). <http://www.economist.com/node/6802448>. Son erişim tarihi, 8/8/2016.

Tocqueville A D (1994). *Amerika'da Demokrasi*. Çev. İhsan Sezal vd., Ankara: Yetkin Yay.

Ure M (2015). Resentment/Ressentiment. *Constellations*, 22(4), pp.599-613.

Wodak R ve M Khosravini ve B Mral (2013). *Right-wing Populism in Europe: Politics and Discourse*. Londra: Bloomsbury

Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkânları¹

Zafer Yılmaz, Potsdam University Center for Citizenship, Social Pluralism and Religious Diversity, e-posta: zayilmaz@uni-potsdam.de

Özet

Latin Amerika'dan Avrupa'ya, Uzak Doğu'dan ABD'ye hem sol cenahtan hem de sağdan popülist bir siyaset izleyen partilerin yükselişi, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi bir kez daha siyasal düşüncenin en önemli tartışma konularından biri haline getirdi. Demokrasi üzerine yapılan çalışmalarda popülizm, modern demokrasinin bir hatası, sapması ve eklentisi, bu anlamda ona musallat olan bir parazit, gölge veya patoloji olarak ya da siyasetin ve demokrasinin ontolojik özü olarak, pek çok farklı şekilde tanımlanıyor. Bu makale bağlamında ise popülizm, temsili demokrasiye dışsal bir şey olarak değil, onun açmazlarına seslenen bir siyasal ideoloji olarak tanımlanacak. Popülizm, temsili demokraside iktidarın kaynağı olarak işleyen halk egemenliği ve bu egemenlik anlayışının bir uzantısı olarak halk iktidarı düşüncesi ile temsili süreçler dolayısıyla halkın depolitize edilmesi ve tekleştirilmesi, ulusa indirgenmesi ve bir öz olarak yeniden inşa edilmesi arasındaki gerilimden ve açmazdan doğan, bu anlamda liberal-temsili demokrasinin kaçınılmaz parçası olarak, onun bağrında radikal demokrasinin vücuda gelme olanağını cisimleştiren bir hayalet olarak tanımlanacak. Sözün özü, temsili demokrasinin merkezinde yer alan, halkın siyasal etkinliğini ve iktidarını cisimleştiren ve temsili demokrasiye mütemediyen musallat olan bir hayalet. Bu bağlamda makalenin ilk bölümü popülizm ve demokrasi eleştirisini ele alan farklı yaklaşımları değerlendiriyor. İkinci bölüm ise temsil kavramının liberal demokraside, halkın inşasında ve halk iktidarının massedilmesinde oynadığı özgül role odaklanılıyor. Son bölüm de güncel siyasal kuramdan hareketle yeni bir siyasal halk kavrayışının ve radikal demokratik bir popülizmin olanaklarını soruşturuyor.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, halk, demokrasi, temsil, egemenlik.

Populism, People, and Democracy: Antinomies of Representative Democracy and Potentials of Radical Populism

Abstract

The rise of the left and right-wing populist parties from Latin America to Europe, from the Far East to the USA has made the discussion of the relationship between populism and democracy one of the most important issue within political thought once again. In recent studies on democracy, populism is conceptualized either as a deviation from the modern democracy or a threat, hence, it is asserted that it can be seen a parasite, a shadow or a pathology, which constantly bothers modern democracy. On the other hand, populist logic has been defined as an ontological essence of politics

against such kind of views by its supporters. In this article, populism will be defined neither as a parasite nor a deviation from modern democracy, rather, it will be argued that it is a political ideology, which appeals to the very antinomies of representative democracy. Moreover, it will be asserted that populism emerges from the very tension between the concept of popular sovereignty as the main legitimizing source of power in the representative democracy, and unification, de-politicization and reconstruction of people as historically pre-given essence (nation) by representation. This tension opens an unavoidable space of ambivalence at the very heart of liberal representative democracy, within which populism embodies the very possibility of the rise of radical democracy. In a nutshell, revising the Benjamin Arditi's analysis of populism, it will be asserted that populism is a specter, which stays at the very center of representative democracy and constantly bothers it as the embodiment of people's political activity/power. Hence, main the argument of the paper is that this tension between the idea of popular sovereignty and the role of representation breeds the constant "return of the repressed" as a specter in modern democracy: people's power either in subordinated or subversive forms. The first part of the paper evaluates approaches on the relationship between populism and democracy. The second part focuses on the specific role of representation in liberal democracy, the process of constitution of people and subsumption of people's power. The last section questions the possibilities of new political conceptualization of people, new forms of representation and radical democratic populism.

Keywords: Populism, people, democracy, representation, sovereignty.

Giriş

Dünya siyasetinin ve temsili demokrasinin üzerinde bir kez daha bir hayalet dolanıyor: Popülizmin hayaleti.² Jacques Derrida'nın ifade ettiği gibi, bu sefer de hayalet temsili demokrasiye musallat olan "paradoksal bir bedenleniş" olarak onu kendi açmazlarıyla yüzleşmek zorunda bırakıyor (Derrida, 2007: 23). Yerleşik elitlerin siyasetini yerinden eden, Avrupa demokrasilerini otoriter bir tarzda sağa doğru sürükleyen ve yabancı düşmanlığını körükleyen sağ popülizme karşı liberal ve soldan eleştiriler yükselirken, Latin Amerika, İspanya ve Yunanistan özelinde ortaya çıkan sol popülizm, demokratik bir hamle olarak kimi muhalif çevreler tarafından her geçen gün daha da fazla olumlanıyor. Her durumda popülizm günümüzde güncel ve kuramsal siyaset tartışmasının tam ortasında yer alıyor. Popülizmin güncel siyaset içindeki bu yükselişine siyasal ve sosyal kuram alanında meseleyi her yönüyle değerlendiren kapsamlı ve sürekli bir tartışma eşlik ediyor. Eski çalışmalardan da kolayca görebileceğimiz gibi popülizm tartışması siyaset kuramı içerisinde aslında hiç de yeni bir tartışma değil.³ Yapısalcılıktan post-yapısalcılığa, modernleşme okulundan toplumsal hareketler kuramına, parti siyasetinden siyaset psikolojisine kadar pek çok alanda

popülizm üzerine tartışma yürütüldü (Gidron ve Bonikovski, 2013). 1950'lerden günümüze kadar süren, Latin Amerika'dan erken kapitalistleşen ülkelere, uzak doğudan ABD'ye kadar mekânsal olarak geniş bir ölçeği kapsayan bir tartışma söz konusu. Popülizm üzerine yapılan çalışmalar temelde popülizmi ortaya çıkaran koşullara, kavramın nasıl tanımlanacağına, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin nasıl kuramsallaştırılması ve popülist hareketler ile siyasal partiler arasındaki farklılık ve ortaklıkların nasıl değerlendirilmesi gerektiği gibi meselelere odaklanıyor. Bu tartışmalar tam da temsili demokrasinin sınırlarını ve açmazlarını bizim açımızdan tartışılabilir kıldığı için çok önemli ve gerekli.

Söz konusu çalışmalara disiplinler ve yönetsel olarak farklı alanlara tekabül eden dört bakış açısının hâkim olduğundan bahsetmek mümkün: Laclau ve takipçileri tarafından yürütülen ve popülizmi söylem kuramı etrafında ele alan, halkın söylemsel kuruluşuna odaklanan biçimselci bakış açısı; popülizmi ortaya çıkaran toplumsal koşullara ve halkın sosyolojik tanımına odaklanan sosyolojik bakış açısı; popülizmi bölüşüm ilişkileri temelinde çözümleyen ve kaynak dağılımına odaklanan ekonomik bakış açısı ve son olarak da Laclau'nun kuramının da kısmi olarak içerisine konulabileceği, siyasal ontolojiden hareketle halkın siyasal kuruluşuna odaklanan siyasal bakış açısı.⁴ Bu yaklaşımların her biri popülizmi farklı tanımladıkları kadar, popülizmin ortaya çıkış nedenlerini farklı biçimlerde açıklayarak, popülizm ile siyaset ve dolayısıyla temsili liberal demokrasi arasındaki ilişkiyi de farklı biçimlerde kavramlaştırıyorlar. Bu makalede söz konusu yaklaşımlar değerlendirilirken ağırlıkla popülizm ile liberal demokrasi arasında kurulan ilişki merkeze alınacak.

Bu bağlamda, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin temel hatlarını bize vereceği düşüncesinden hareketle, bu makalenin merkezinde yer alan tartışma halk, temsil ve egemenlik kavramlarının kat edileceği üç temel bölüm üzerinden yürütülecek. Popülizm üzerine yapılan tüm tartışmaların kapsanması olanaklı olmadığı için, temelde temsilcisi olduğu bakış açısını en iyi biçimde örneklediği düşünülen Ernesto Laclau, Pierre Rosanvallon, Nadia Urbinati, Margeret Canovan, Cas Mudde, Francisco Panizza, Benjamin Arditi gibi temel isimlere odaklanılacak. Kuşkusuz bu isimlerin dışında popülizm tartışmasında yer verilmesi gereken pek çok güncel ve önemli isim mevcut.⁵ Popülizmi, bir parazit, patoloji veya temsili demokrasinin çeperi olarak tanımlayan bakış açlarına ya da siyaseti popülizme, popülizmi ise demokrasiye indirgeyen bakış açlarına karşı, popülizmi radikal demokrasinin halk egemenliği ve halk iktidarı gibi temel unsurlarının temsili demokrasi içindeki hayaletimsi varoluşunun yarattığı bir sonuç olarak değerlendiren bir perspektif ortaya konmaya çalışılacak.⁶ Benjamin Arditi de benzer bir tezden hareketle popülizmi ele almaktadır. Bu yazı bağlamında ifade edilen hayalet olma hali ise Arditi'nin yaptığından farklı olarak, sorunu daha yapısal bir yerden kurmaya ve temellendirmeye yöneliyor: Temsili demokraside iktidarın kaynağı ve kullanımı arasındaki temel ilişkiden doğan açmaz ve temsilin bu açmazın yönetilmesindeki rolü ile halkın siyasal bir

beden olarak temsil dolayımıyla özgül kuruluşunun, dolayısıyla halk iktidarının temsil aracılığıyla massedilmesinin yarattığı siyasal etkiler. Bu anlamda popülizm bu makalede, modern demokrasinin bir hatası, sapması, eklentisi olarak görülemeyecek, aksine onun kaçınılmaz parçası olarak vücuda gelen bir hayaletin cisimleşmesi olarak değerlendirilecek. Hayaletlik, halkın siyasal etkinliğinin ve iktidarının bir olanak olarak temsili demokrasiye mütemediyen musallat olma haline işaret ediyor. Bu musallat oluş kaynağını, temsili demokraside iktidarın kaynağı olarak işleyen halk egemenliği ve bu egemenlik anlayışının bir uzantısı olan halk iktidarı düşüncesi ile temsili süreçler dolayımıyla halkın depolitize edilmesi ve tekleştirilmesi, halkın bu yolla ulusa indirgenmesi ve bir öz olarak inşa edilmesi arasındaki temel gerilimden ve açmazdan alıyor. Bilindiği gibi bu hayalete ve onun her seferinde onaylayarak siyaset sahnesine taşıdığı eşitlik arzusuna, sadece eşitlikçi ve özgürlükçü sol siyaset değil, onu otoriter bir siyaset doğrultusunda masnetmek amacıyla da olsa, reaksiyoner ve milliyetçi siyaset de sürekli çağrı çıkarıyor. Her iki temel ideoloji, yukarıda ifade edilen olanağa farklı adlarla, farklı yollarla ve farklı tarzda çağrı çıkarıyorlar. Yine de ileride tartışacağımız gibi, hâkim temsil siyaseti içerisinde kaldıklarında pek çok ortaklık da sergiliyorlar. Bu ortaklık ve farklılıkların kaynağının değerlendirilmesi ve ötesine geçilmesi için, yeni bir siyasal halk kavrayışının geliştirilmesi gerekiyor.

Bu bağlamda popülizm ve demokrasi ilişkisi tartışılırken, makale boyunca şu soruya yanıt aranacak: Radikal bir formu içinde popülizm, demokratik geleneği yeniden canlandırmak için, bizzat kurucu iktidarın taşıyıcısı olan halk tarafından, siyasal faaliyetin kurucusu olarak halk kavramının yeniden tarif edilmesi ve siyasette buna yer açılarak demokratik yeniden kuruculuğun sürekliliğinin siyasal olduğu kadar, idari-hukuksal teminat altına alınması için bir imkân olabilir mi? Bu soruyu merkeze alarak makale, halkı siyasal faaliyetin nesnesi değil de kurucu öznesi olarak gören ve buna uygun yeni ve radikal temsil biçimlerini yaratmayı hedefleyen bir bakış açısını örmek için, demokratik ve radikal bir popülizmin olanaklarını kuramsal olarak tartışmaya açmayı ve ilgili yazının önde gelen isimlerinin çalışmalarını bu bağlamda değerlendirmeyi hedefliyor.

Popülizm, Liberal-Temsili Demokrasi ve Halk İktidarının Hayaletimsi “Dönüşü”

Popülizm yazınında bir kavram olarak popülizmin ele geçmezliği ve kavramın kolay tanımlanamaz oluşu etraflica ele alınmış ve kısmi-zayıf tanımlardan kapsamlı tanımlara kadar pek çok tanımlama girişiminde bulunulmuştur. Popülizm, bir hareket olarak bir siyaset stili olarak, bir ideoloji olarak, bir söylem olarak, bir strateji olarak, birçok amaçlı kavram olarak pek çok farklı şekilde tanımlanmıştır (Pappas, 2016: 13-15). Konu üzerine olan kapsamlı makalesinde Pappas, popülizmi tanımlamaya ilişkin tartışmalarda, en önemlileri özcülük, kavramsal genişletme, açık olmayan negatif kutuba dayanma, mikro mekanizmaların görmezden gelinmesi, normatif belirlenemezlik, kültürel bağlam özgüllüğü ve veri eksikliği olmak üzere on temel sorun tespit etmektedir (Pappas, 2016: 1). Bu

nedenle son dönemde yazarlar popülizmin ya daha zayıf-ince (*thin*) bir tanımını üretmeye çalışmakta ya da olabildiğince kapsamlı bir tanım oluşturmaya yönelmektedir.⁷ Örneğin sık atıf alan yazarlardan biri olan Rooduijn kapsamlı bir liste ortaya koyarak popülizmin geniş bir tanımını oluşturmaya çalıştı: Anti-elitizm; halk merkezilik; homojen halk kavrayışı; doğrudan demokrasi; dışlama; kriz ilanı; basit dil; doğrudan iletişim tarzı; kutuplaşma; dışarıdanlık imgesi; liderliğin merkezileşmesi; lider ve takipçileri arasında gevşekçe dolayımlanmış bir ilişki (Rooijn, 2013: 578). Yine Mudde popülizmi, toplumu iki antagonistik ve homojen gruba bölen ve siyasetin halkın genel iradesinin açılanması olduğunu belirten bir siyasal ideoloji olarak tariflemektedir (Mudde, 2004: 543). Pappas’a göreyse, çağdaş popülizm basitçe demokratik illiberalizm (demokratik liberalizm karşıtlığı) olarak tanımlanabilir (Pappas, 2016: 12). Son olarak özellikle popülizmin ABD’deki hikayesini ele alan Michael Kazin’in tanımını uyarlayan Panizza için popülizm, “merkezi siyasal tahayyülü, halk egemenliği kavramı ve bu kavramın kaçınılmaz doğal parçası olan iktidar sahibi olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışmadan oluşan bir söylemsel alan içerisinde iş gören siyasal aktörler için erişilebilir bir özdeşleşme tarzıdır” (Panizza, 2005: 4).

Popülizm tanımlarında sosyolojik, ekonomik ya da söylemsel tanımlama biçimleri baskın görünmektedir. Bu bakış açılarının her biri popülizmin farklı bir niteliğini öne çıkartmaktadır: Örneğin söylem merkezli yaklaşımlar, özdeşlik, adlandırma ve antagonistik halk oluşumunu vurgulamaktayken sosyolojik yaklaşımlar popülizme destek veren toplumsal kesimleri öne çıkarmakta ve daha çok da bu kesimlerin geçirdiği toplumsal-ekonomik dönüşümlere odaklanmaktadır (Panizza, 2005). Bu farklı yaklaşımlar popülizmin antagonist karakteri, halk iktidarı, elitizm karşıtlığı, anti-statüko söylemi vs. üzerinde uzlaşıyor gibi görünse de, bu tanımlar içerisinde çok farklı vurguları barındırmaktadır.

Taksonomik ve betimleyici yaklaşımlar farklı popülizm biçimlerini anlamaya ve somut örneklerin, popülizm deneyimlerinin farklılık içinde birliğini ortaya koymaya yeterli görünmemektedir. Bu tanımlama çabalarının içinde boğulmadan, aslında sorunun kendisini değiştirerek yola koyulmakta fayda var. Popülizm nedir sorusu bizi ister istemez popülizme dair sabit bir öz tanımı bulmaya ya da kavramın merkezini oluşturacak asgari unsurları önceden belirlemeye sevk etmektedir. Oysa bu makale bağlamında yapmaya çalışacağımız gibi, popülizm siyasal olarak nasıl iş görmektedir sorusu bizi daha verimli bir alana, siyasal ontolojinin alanına sevk edecek ve popülizmin siyasal öznelerin inşasında nasıl bir iş gördüğünü ve ne tür siyasal etkiler üzerinden siyasal alanı yapılandırıldığını, biçimlendirdiğini ve dönüştürdüğünü kavramaya sevk edecektir. Siyasal etkilerine ve temsili demokrasi ile ilişkisine bakacağımız popülizmi şöyle tanımlamak mümkün görünüyor: Popülizm, en temelde siyasal egemenliğinin halka ait olduğu ve halk tarafından uygulanması gerektiği düşüncesi etrafında kendini kuran ve iktidar sahibi olanlar ile olmayanlar arasındaki çatışmayı bu eksende öne çıkaran, halkın bu bağlamda temel başvuru mercii olarak ortaya

çıktığı, temsili demokrasi içerisindeki radikal demokratik çekirdeği onu otoriter bir amaç doğrultusunda masetmek ya da eşitliğin güçlü bir siyasal ifadesi olarak yeniden canlandırmak için hatırlatan bir siyasal ideolojidir.⁸ Sorun popülizmin mükemmel bir tarifini yapmaktan çok yukarıda belirttiğim gibi, siyasal alanda nasıl iş gördüğünü ortaya koymaktır. Bu tür bir yaklaşım dikkatimizi popülizmi doğuran siyasal, sosyal ve ekonomik koşullardan çok, modern demokrasinin için açmazlarına çekecektir. Bu da demokrasi ile popülizm arasındaki ilişkiyi ve tartışmayı ilerletmek için daha verimli bir başlangıç noktası sunuyor gibi görünmektedir.

Popülizme ilişkin çalışmalarda popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu ve tartışıldığı meselesi, doğrudan yapılan popülizm tanımına olduğu kadar, demokrasinin tanımlanma biçimine, halkın demokratik siyaset içerisindeki rolünün nasıl kuramsallaştırıldığına ve popülizmin kaynaklarının nasıl açıklandığına bağlıdır. Popülizmi açıklama çabasında sosyolojik bakış açısı dikkatimizi emsal bireyler arasında yatay bağlantıların kurulamamasına yol açan yabancılaşma, kentsel dönüşüm, geleneksel toplumun çözülüşü ve bunların sonucu olarak da korku ve kaygı ürünü olan bir düşman imgesi yaratma ihtiyacının doğmasına çekmektedir (Pasquino, 2005: 18). Daha siyasal olarak görülebilecek açıklamalar ise dikkatimizi bireyciliğin yükselişine, kaygı verici özel alana çekilme eğiliminin baskın hale gelişine, siyasal iradenin çöküşüne ve kamudan kopuk olan elitler aracılığıyla yürütülen yönetimin siyasal liderlere duyulan yurttaş güvenini aşındırmasına, dolayısıyla da demokratik temsili yönetimlerin seçimler dolayısıyla birbirine bağladığı meşruiyet ve güvenin erozyona uğramasına ve yurttaşın siyasal eylemliliğinin sönükleşmesine göndermede bulunmaktadır (Rosanvallon, 2008: 1). Bu bağlamda güncel siyasetle ilişkili olarak, en temelde temsil aracılığıyla işleyen sistemin krize girmesinin; siyasal iktidarın kişiselleşmesi ve siyasal hayatta medyanın giderek artan rolünün, siyasette güven ilişkilerinin erimesinin beraberinde popülizmi getirdiği düşünülüyor (Pasquino, 2005: 22). Uygulanan ekonomi politikalarının da sonucu olarak, büyük kitleler, özellikle de alt sınıflar arasında giderek artan hayal kırıklığı, modern demokrasinin vaatlerini gerçekleştirememesi, yani demokrasinin işleyiş ve ideolojisi arasındaki açığın giderek artması, popülizmin ortaya çıkışını tetikleyen etkenler arasında gösteriliyor (Abts ve Rummens, 2007: 411-412).⁹

Bu açıklamalar, giderek artan öfke, hınç gibi duygulara, partilere ve mevcut sisteme olan güvenin aşınmasına, karizmatik liderlerin etkili olmasını olanaklı kılacak koşulların ortaya çıkmasına ve yeni iletişim teknolojilerinin siyasal tutum ve davranışları dönüştürmeye başlamasına göndermede bulunuyorlar. *Disfigured Democracy* isimli kitabın yazarı Nadia Urbinati'ye göre, Latin Amerika, ABD, Avrupa ya da Uzak Doğu farketmeksizin, modern demokrasiler içindeki baskın kimi eğilimler, günümüzde popülist siyasetin etkin olacağı bir yatkinlik ortamı yaratıyor. Diğerlerine nazaran daha kurumsalcı diyebileceğimiz bu

açıklama biçimine göre, günümüz demokrasilerinde siyasal kanaat oluşumunda artan bir özelleşme ve iktidar yoğunlaşması; siyasal arenayı düşman gruplar ve fraksiyonlar etrafında bölen demagojik ve kutupsallaşmış uzlaşma biçimlerinin büyümesi, kamusal alanın kitle demokrasisine dönüşümüne yol açarak, demokrasinin prosedürel ve biçimsel yapısını değiştiriyor (Urbinati, 2014b: 3). Özellikle internet aracılığıyla yaratılan sanal forumlar militan bir hizipçiliğin yükselişini beslerken, video iktidarının gücünün artışı da alkış eğilimli ve coşkun ya da öfke dolu duyguların peşinden giden kitlenin doğuşunu ve demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan kanaatler alanının dönüşümünü beraberinde getiriyor (Urbinati, 2014b: 4). Daha siyasal bir perspektif ortaya koyma gayretinde olan Chantal Mouffe'a göre ise, kolektif kimliklerin oluşumunda duyguların merkezi rolünün göz ardı edilmesi, siyasetin antagonist boyutunun reddedilmesi ve en temelde liberal demokrasinin güncel tanımı içerisinde halk egemenliğine başvurunun giderek daha fazla silinmesi, günümüzde depolitize bir demokrasi anlayışına yol açarak, popülizmin ortaya çıkışını anlamamızı ve sağ popülizme karşı bir siyaset üretmemizi olanaksızlaştırıyor (Mouffe, 2005: 51-52). Hemen belirtmek gerekiyor ki söz konusu sosyolojik, kurumsal ya da ekonomik yaklaşımların popülizmi ele alış ve onun ortaya çıkış nedenlerini ortaya koyuş tarzlarında belirleyici olan temel unsur, popülizm ile siyaset arasında ve dolayısıyla popülizm ile liberal temsili demokrasi arasında kurdukları ilişki ve nasıl bir siyaset kavramından hareket ettikleridir. Bu yaklaşımların eksikliklerini ve sınırlılıklarını tartışmak için kısaca da olsa siyaset kavrayışlarına değinmekte fayda var.

Bu bağlamda bir uçta popülizmi siyasetin ta kendisi olarak gören ve siyaseti antagonist temelde kurulan bir "biz" düşüncesi etrafında, eşdeğerlik ve fark mantıkları üzerinden şekillenen bir halkın boş gösteren olarak inşası üzerinden tanımlayan Ernesto Laclau ve takipçilerinin görüşleri bulunuyor. Ernesto Laclau'ya göre, "popülizmin iki önkoşulu, halkı iktidardan ayıran içsel antagonist sınırın oluşumu, [ve] (2) halkın ortaya çıkışını mümkün kılan eşdeğerliğe dayanan bir talepler eklemelenmesi"dir (Laclau, 2007: 92). Bu bağlamda Laclau, halkın ortaya çıkışını da üç değişkene bağlar: "Boş gösterenler aracılığıyla hegemonik olarak temsil edilen eşdeğerlik ilişkileri; yüzer gösterenlerin üretimi aracılığıyla iç sınırların yer değiştirmesi, diyalektik tersine çevirmeleri olanaksız kılan ve politik eklemelenmeye gerçek merkeziliğini kazandıran kurucu bir heterojenlik." (Laclau, 2007: 117). Halkın bu ekseninde söylemsel inşası, aslında siyasal pratiğin ve demokrasinin ta kendisidir ve "politik olanın ontolojik inşasına giden başat yoldur" (Laclau, 2007: 85).

Bir diğer uçta ise popülizmi anti-siyasetin aldığı bir biçim olarak gören, son vargısına ulaştırıldığında, yani popülist tahayyülde ortaya konulduğu haliyle lider ile takipçileri arasındaki mutlak özdeşlik düşüncesinin hayata geçirilmesi sonucu popülizmin siyasetin sonunu ilan ettiğini belirten bakış açısı var (Panizza, 2005: 28, Rosanvallon, 2011a ve 1022b; Pasquino, 2005).¹⁰ Pasquino'ya göre

popülist liderler sadece temsili demokrasiyi reddettikleri için değil, kendilerinin bizzat halkın ta kendisi olduğu iddiasıyla ortaya çıktıkları için, anti-siyasal bir mantığı cisimleştirerek, çelişkinin, işbirliğinin ve vaatlerin bir bileşimi olarak siyasetin sonlanmasına yol açarlar (Pasquino, 2005: 16). Bu iki uç popülizm ile demokrasi ilişkisine tahvil edildiğinde, popülizm ya demokrasinin ta kendisi ya da karşıtı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tanımlara ek olarak popülizmin önüne getirilen, sağ ya da sol popülizm, reaktif ya ilerici, içleyici ya da dışlayıcı gibi sıfatlarla da ilişkili olarak popülizm ile siyaset arasındaki ilişki kuramsal olarak değişmektedir. Popülizm ile liberal temsili demokrasi arasında kurulan ilişkideyse günümüzde beş tez hâkim görünmektedir: Liberal demokrasi ile popülizm arasında mutlak karşıtlık/uyuşmazlık tezi; popülizmi bir patoloji olarak gören tez; popülizm ile demokrasi arasında özdeşlik tezi; popülizmi temsili demokrasinin paraziti olarak gören tez ve son olarak da popülizmi liberal demokrasinin içkin açmazlarının bir ürünü olarak ele alan tez.¹¹ Kuşkusuz bu tezler arasında bir iç içe geçme söz konusudur. Liberal, anayasal ya da temsili demokrasi ile popülizm arasındaki karşıtlığı vurgulayan düşünürler, öncelikle demokrasi ile popülizmi, yer yer birbiriyle örtüştürse de birbirinden ayıran normatif temeli öne çıkarıyorlar. Bu görüşe göre her ne kadar popülistlerin ve demokratların her ikisi de halkın iktidarını gerçekleştirmek istese de bu iki kesim azınlık-çoğunluk ilişkilerinin nasıl yönetileceği, bireysel hakların korunma altına alınması, adil ve sürekli olacak bir siyasal düzenin kurulması konularında kökten ayrışıyorlar (Panizza ve Miorelli, 2009: 39). Anayasal liberalizm ve temsili demokrasi, temelde güçler dengesinin tahkim edilmesi, hukukun üstünlüğü, yürütme kararlarının hukuki/yargısal denetlenmesi, azınlık haklarının güvence altına alınması, temel hakların dokunulmazlığı, demokratik olarak seçilmiş hükümetin karar ve eylemlerinin hukuk devleti denetimine tabii tutulması ve mahkemelerin anayasanın, hukukun koruyucusu kılınması gibi ilkeler üzerine kuruluyken, popülizm daha çok mevcut adil olmayan düzen vurgusundan hareketle gerçek demokratik düzenin kurulmasını öne çıkarıyor ve liberal demokratik düzenin temel ilkelerini bu çağrısında tartışmalı kılıyor (Panizza ve Miorelli, 2009: 41). Bu yaklaşım popülizmi, temelde temsili sistemin sınırlılıklarını ve gerçekleşmeyen vaatlerini açığa vuran bir şey olarak değerlendiriyor. Apt ve Rummens'in belirttiği gibi, bu bakış açısı aslında anayasal demokrasiyi birbiriyle paradoksal bir bileşim içinde olan liberal ve anayasal ayak ile katılım ve halk egemenliğinden oluşan demokratik ayaktan oluşan ikili bir yapı olarak görürken, popülizmi de bu paradoksun doğal sonucu olarak değerlendiriyorlar (Apt ve Rummens, 2007: 405-406).¹² Sonuç olarak popülizm, bizzat liberal demokrasinin kendisi için açtığı zeminde ona karşı işleyen bir patoloji, parazit ya da uzlaştırılmaz unsur olarak kavramlaştırılıyor.

Popülizm ve liberal demokrasi ilişkisini negatif bir ilişki olarak tarifleyen çalışmalar içerisinde özellikle Nadia Urbinati ve Pierre Rosanvallon'un eserleri,

demokrasinin güncel halinin içerdiği sınırlılıkları, açmazları ve sorunları kavramlaştırma tarzlarıyla diğerlerinden ayrılıyorlar. Her iki düşünür de popülizmi, tam da demokrasinin geçirdiği dönüşümle ilişkilendirerek ve demokratik siyaset üzerindeki dönüştürücü etkilerini merkeze alarak açıklıyor. Pierre Rosanvallon'a göre, popülizm, "özcü bir sosyoloji vasıtasıyla temsilin kusurlarını tedavi etme girişimidir" (Rosanvallon, 2008: 265) ve yükselişi temelde demokratik temsili yönetimlerin seçimler dolayısıyla birbirine bağladığı meşruiyet ve güvenin zedelenmesinde yatmaktadır.

Popülizm, modern demokrasilerde kurumlara ve siyasal elitlere duyulan güvenin azalması, demokratik meşruiyetin temelini aşınması ve temsil krizi ile birlikte, muarız demokrasinin (*counter democracy*) radikalleşmesi gibi gelişmeler ekseninde düşünülmelidir. Muarız demokrasi ile Rosanvallon, seçimli demokrasiye karşıtlığı değil, topluma yayılmış dolaylı bir iktidar ve bir demokrasi biçimi ve dolayısıyla da seçimli demokrasinin payandası olarak iş gören gözetim iktidarı, önleme biçimi ve yargıların sınanmasından oluşan üç muarız iktidar formunu kastetmektedir. Bu iktidar biçimleri, modern demokrasi içerisinde gözetim demokrasisi, negatif egemenlik/önleme iktidarı ve yargı siyasetine tekabül etmektedir. Rosanvallon'a göre popülizm, gözetim iktidarını demokrasinin kendine karşı çevirirken, önleyici egemenliği yüceltmekte ve uzman kanaatlerinin ve argümanların sergilendiği bir tiyatro olarak mahkeme imgesini yerinden ederek, yerine bu imgenin zalimlik ya da sirk tiyatrosuna çevrilmesi vasıtasıyla bir yargıç olarak halk fikrini koymaktadır (Rosanvallon, 2008: 271).¹³

Sonuç olarak popülizm, demokrasilere için olan bu üç muarız iktidar biçimini onları siyasal olmayanda sonlandıracak biçimde radikalleştirirken, bu iktidar biçimlerinin "patoloji"lerini, "temsili seçim demokrasisinin patolojileri ile" birleştirerek, "toplumun tüm problemlerinin sağlıklı, birleşmiş bir toplumsal beden yaratılarak çözülebileceği inancı"ni hayata geçirir (Rosanvallon, 2008: 272). Popülizm, birleşmiş ve homojen halk imajını canlandırmak vasıtasıyla bu birliğe düşman olan her şeyi, başta oligarşi, düşman, yabancı elitler vs., karşısına alırken, bir demokratik patoloji ve siyasal olmayanın saf siyaseti olarak, anti-siyaseti mükemmelleştiren unsurları mutlak bir muarız demokrasiye çevirir ve "demokrasinin muarız demokrasi tarafından topyekûn yutulmasına" yol açar (Rosanvallon, 2008: 268; 273). Aslında bu anti-siyaset biçiminin yükselişine yol açan nedenler, daha temelde halk iktidarı, halk egemenliği ve halkın bir sayı ve seçmen olarak varlığı ile toplumsal-siyasal bir özne olarak varoluşu arasındaki demokrasiye için yarıktan kaynaklanmaktadır (Rosanvallon, 2011: 1). Modern demokrasiler içinde halkın evrensel oy hakkı altında ifade olunan, hukuk devleti kuralları dâhilinde eşitlerden oluşan pozitif bir sayıya dönüşmüş kurgusal hali ile somut siyasal ve toplumsal varoluşu arasındaki açık, dolayısıyla bireyleri oy temelinde mükemmel eşitler kılan süreçler ile somut koşullar içerisinde sosyal ve siyasal varoluşlarının yarattığı eşitsizlikler arasındaki açık, demokrasilerin

kalbine popülizmin çağrısının karşılık bulacağı güçlü bir açmaz yerleştirmektedir (Rosanvallon, 2011: 3). Rosanvallon'a göre popülizm bu açmaza, tam da temsilin patolojilerini öne çıkararak müdahale etmektedir.

Benzer bir hat üzerinden ilerleyen Nadia Urbinati de popülizmi modern demokrasilerin kurucu yapısı üzerinde yarattığı tahribattan hareketle ele almaktadır. Urbinati'ye göre modern demokrasiler, irade ve kanaatlerin dolaşımı ile ifadesinden oluşan kurucu bir ikili yapıya sahiptir. Bu bağlamda temsili demokrasi, "içerisinde irade (oy verme hakkı, buyurucu kararları düzenleyen kurum ve prosedürler) ve kanaatin (kamusal kanaatlerin kurum ötesi alanı) birbirini etkilediği, fakat birleşmeksizin iş birliği yaptığı diarşik bir sistemdir (Urbinati, 2014b: 2).¹⁴ Popülizm tam da bu ikili yapıya müdahale ettiği için sorunludur. Nadia Urbinati, *Disfigured Democracy* (Biçimsizleştirilmiş Demokrasi) (2014) isimli çalışmasında, iktidarın sembolik çerçevesini işgal etmeyi amaçlamak yerine, seçilmiş unsurlardan bağımsız bir seçmen kitlesi olmaya çalışan, dolayısıyla seçilmiş bir unsur olmaya direnen ve seçilmiş yetkilileri gözetim altına almaya ve hesap verebilir kılmaya çalışan, popülist söylemi bu amaç doğrultusunda benimseyen popülist hareketlerle, popülizmi birbirinden ayıştırmaktadır. Popülizm, uzlaşma ve müzakere siyasetine karşı içtenlik siyaseti adına halkın saflığının/homojenliğinin yüceltilmesi, azınlığa karşı çoğunluğun haklılığının ve doğruluğunun olumlanması, "onlar"a karşı bir "biz" in ya da muhalif kimliğin inşasını gerektiren bir siyaset anlayışı, halkın herhangi bir parçasına karşı onun saflığının ve homojenliğinin kutsanması gibi ortak temaları içeren bir siyasal ideolojidir.

Bu hâkim temaları içeren siyasetleri savunan popülist partiler, öncelikle demokrasinin kamusal kanaatler alanını dönüştürmeye çabalarlar.¹⁵ Kanaatler alanını işgal edilmesi gereken bir alan olarak gören popülizm, kanaatleri onları dolayımlayan kurumları cezalandırmanın aracına çevirmekte, kişisel temsil biçimlerini teşvik etmekte ve güçlü yürütmeye çağrı çıkarmaktadır (Urbinati, 2014b: 8). Urbinati'ye göre, kanaatler alanı demokrasinin işleyişi için vazgeçilmez önemdedir. Kanaatlerin karşılaşması ve kanaatlerin üretim koşullarının ve haklar sisteminin özgürlüğünün teminat altına alınması, güçler ayrımının muhafaza edilmesi, gücü yoğunlaştırmaya ve yüceltmeye dair eğilimlere karşı onu kontrol etmeye, yaymaya ve kırmaya çalışan prosedürel süreçlerin desteklenmesi ve yurttaşların farklı kanaatler arasından seçim şanslarının sürdürülmesi açısından kritik önemdedir. Bir bütün olarak bu unsurlar prosedürel süreçler bütünü olarak demokrasinin ayrılmaz parçasıdır (Urbinati, 2014b: 9; 18).

Oysaki popülizm, kanaatleri video teknisyenleri tarafından yaygınlaştırılan, imal edilmiş imgelere çevirmek ve kamusal forumların yapısını dönüştürmek vasıtasıyla, kanaat üretimini halkı tekleştirmenin aktif bir stratejisine çevirir.¹⁶ Sonuç olarak popülizm, halkın bir kısmının kanaatini egemenin iradesiyle

özdeşleştirirken, iktidarı merkezileştirmeye, denge fren mekanizmalarını ortadan kaldırmaya, yürütmeyi güçlendirmeye, siyasal muhalefeti göz ardı ederek seçimleri lidere yönelik bir plebisite dönüştürmeye çabalar. Bu nedenlerle, anayasal demokrasi, azınlık hakları, güçler ayrılığı ve çoklu parti sistemiyle (*pluriparty system*) kökten bir uzlaşmazlık içerisindedir. Popülizm iddia edilenin aksine kanaatlerin ve iktidarın yayılımını, ayırışmasını tesis etmek yerine, basitçe antagonizma (çatışma) ideolojisi olmakla yetinir (Urbinati, 2014a).

Sonuç olarak popülist siyaset basitleştirme ve kutuplaştırma yoluyla siyasal rızanın dikeyleştirilmesini üretir ve ihtilafli iddiaların ancak toplumsal güçleri basitleştiren kutuplaşmış senaryolarla üstesinden gelinebileceği düşüncesi etrafında, içerisinde kitleler ile onların duygu ve kanaatlerini karakterinde kişileştiren karizmatik ve sezarist bir liderin birleşmesini sağlayan, organik bir söylemi teşvik eder (Urbinati, 2014b: 131). Bu anlamda popülizm, iktidarın ve kanaatlerin yoğunlaşmasının ideolojisidir ve halkın bir kısmının kanaatlerinin, hâkim kanaat statüsüne çıkarılarak liderin iradesi ile birleştirilmesini ve şahsileştirme siyasetinin teşvik edilmesini sağlar. Bu nedenle bir işleme değil dışlama siyaseti olarak iş görür ve temsilin anlamı ve kullanımını üzerinden onunla mücadele eden, temsili demokrasiye musallat olmuş bir parazittir (Urbinati, 2014b: 199).

Urbinati'nin demokrasiye ilişkin ortaya koyduğu tanım ve popülizme yönelik eleştirileri, çubuğu liberal demokrasinin prosedürel karakterine fazlasıyla bükürken, halkın siyasal varoluşunu kanaatlerin ifadesine ve iktidarını da seçim yoluyla oy verme davranışına aşırı indiriyor ve klasik liberal bakış açısının sınırlı siyaset anlayışını yeniden üretiyor. Aslında bir bütün olarak değerlendirildiğinde liberal bakış açısı ve anayasal demokrasiyi yücelten perspektif, siyasal bir beden olarak halkı çözmeye, onu oy veren bireye ve meşruiyetin pasif dayanağına indirgeme çabasından oluşuyor.¹⁷

Hiç kuşku yok ki Rosanvallon ve Urbinati'nin açıklamaları modern demokrasiler içerisinde popülizmin çağırısının duyulmasını olanaklı kılan koşullar hakkında önemli fikirler de veriyorlar. Özellikle Rosanvallon, demokrasilerde siyasal egemenliğin halka ait olduğu ve halk tarafından uygulanması gerektiği düşüncesini cisimleştiren halk egemenliği düşüncesi ile halk iktidarı arasındaki yarığı vurgulamak suretiyle, önemli bir dinamiğe işaret ediyor. Fakat yazının giriş bölümünde belirttiğimiz gibi halk egemenliği düşüncesi, her ne kadar karşılığını somut hayatta bulamasak da iktidarın ve siyasal meşruluğun temel kaynağı olarak modern demokrasilerin kalbine radikalleştirilmeye açık, güçlü bir istikrarsızlaştırıcı öğe yerleştiriyor. Zaman zaman ete kemiğe bürünerek bedenleşse de mütemadiyen temsili demokrasi ve onun temsil araçları vasıtasıyla, halkın bir aritmetik sayıya ve karara indirgenmesi yoluyla massedilmeye çalışılan ve fakat eşitliğin doğrulanması ve mevcut olanın

reddedilmesi için her zaman temsili demokrasinin merkezinde bulunan, siyasallaştırılmaya açık bir temel ilke.

İşte bu temel ilke, modern demokrasilerin kalbinde onu istikrarsızlaştıracak, liberal düşünür ve kuramcılarının hiç de hazzetmeyeceği, eşitlik doğrultusunda siyasallaşma ya da otoriterlik ekseninde anti-siyasetin yükselişinin önünü açma olanağına sahip, radikal demokrasi ile otoriterlik arasında salınan bir sarkacı onun merkezine yerleştiriyor.¹⁸ Sarkacın bir ucunda popülizmin üzerine dayandığı halkı etnosla ilişkilendiren ve onu homojen bir kitle olarak tarifleyen, reaksiyoner duygulardan hareketle popülist imge ve kanaatleri birbirine teyelleşen otoriter sağ popülizm bulunmaktadır. Halk, temsil edilmesi gereken homojen bir kitle ve devletin/egemenliğin soyut dayanağı olarak görüldüğünde ve milletle özdeşleştirildiğinde, bir taraftan egemenliğin ve siyasal meşruiyetin temeli olarak ileri sürülürken, dolayısıyla bir siyasal özne olarak tariflenirken, bir diğer taraftan da kurulması, temsil edilmesi ve birlik halinde tutulması gereken bir nesneye dönüştürülmektedir. Statüko karşıtı, elitlere yönelik ya da mevcut nizamdan memnuniyetsizlikten kaynaklanan reaksiyoner duygular, otoriter sağ popülizmin halk-millet özdeşliğinin inşasında başvurduğu temel kaynaklardır.¹⁹

Arditi'nin belirttiği gibi popülizm halkın kim olduğu konusunda her zaman kararsızdır ve bu kararsızlığa her zaman bir sabitleme uğraşı eşlik eder. Halk hiçbir zaman önceden var olan sosyolojik bir kategori veya verili bir grup değildir (Arditi, 2010: 88). Fakat halkın ne olduğu tam olarak tariflenemese de bir siyasal meşruluk kaynağı olarak kurulu iktidar yapısına, elitlere, hâkim düşünce ve değerlere karşı halka başvuru, popülizm açısından her zaman kurucudur (Canovan, 1999:2; 3). Halkın siyasal bir çoğunluk oluşturduğu, homojen bir doğaya sahip olduğu varsayımı, iki kutuplu bir dünya içinde konumlandığı ve siyaset üzerinde ahlaki bir hakka, önceliğe sahip olduğu fikri, popülist siyasal söylemlerin çoğu tarafından paylaşılmaktadır (Pappas, 2016: 21). Halk, bir adlandırma sürecinin, sadece popülizmin “analojik temelli olarak iş görecektir gösterileni” değil, aynı zamanda bir gösteren, siyasal bir öznenin inşasını mümkün kılan adlandırmalar bütünüdür de (Panizza, 2005: 106). Sağ ve sol popülizmin bu adlandırma sürecinde halkın inşasıyla kurduğu ilişki ve yukarıda bahsettiğimiz halk iktidarı ile ilişki kurma tarzı, önemli bir farklılık göstermektedir. Bu farklılık da sarkacın hangi yönünün daha ağır basacağına belirleyici olmaktadır.

Giorgio Agamben'in biyopolitik bir siyasetin işleme aralığı olarak tariflediği, siyasal düşünce ve politikalarda hem bir özne hem de bir nesne olarak ortaya çıkan ve hareket tarafından siyasallaştırıldığı ölçüde var olan bu tür bir halk düşüncesi, sağ popülizmin halkı kültürel değerler ve içsel/dışsal düşmanlar etrafında tanımlama ve onu etnosa indirme gayretinin de temelini oluşturmakta ve sağ popülizme temsil alanında geniş bir siyasal manevra alanı yaratmaktadır.²⁰ Aslında Yack'in da belirttiği gibi, halk ve millet arasındaki bu özdeşlik olanağı,

halk egemenliği ve devlet arasında kurulan bađ, siyasal kurumlara katılan somut halk ile siyaseti önceleyen bir siyasal topluluk olarak halk dűşüncesini kurumlaştıran pratikler ve söylemler aracılığıyla, bir ihtimal olarak modern ulus devletin tam kalbine yerleştirilmiş durumda.²¹ Sađ popűlizm tarafından, bir birlik olarak halkın temsiline gidilen yolda halk, sűrekli olarak dost-dűřman karşıtlığı temelinde tanımlanırken, dolayısıyla halk ve dűřmanları (gűçmenler, yabancılar, zenginler vs.) aynı anda inřa edilirken, temsil siyasetinde önceden kurulmuş ya da varsayılmış sentetik bir birlik olan bu halkın talepleri, çıkarları vs., söz konusu partiler tarafından dile getiriliyor, “yansıtılıyor” ya da inřa ediliyor. Bu anlamda temsil alanı hem halka seslenmenin hem de halkı kurmanın yegâne alanı olarak öne çıkarılsa da sađ popűlizm temsil içinden temsil siyasetini askıya almanın bir imkânı olarak halka/millete başvururken, oy vasıtasıyla kendini sűrekli yetkilendirmenin de imkânını arıyor.

Bir diđer taraftan ise sol popűlizm, halkı demosla, pleble ve yoksullarla iliřkilendirerek onu halk/iktidar blođu, halk/muktedirler, halk/oligarklar gibi ikilikler içerisinde tanımlamaya gayret ediyor. Halk, sol popűlizm açasından her zaman dıřlananları, sűmürűlenleri ve tahakkűm altında tutulan toplumsal kesimleri içermektedir. Sol popűlizm için halk, organik bir birlik olmanın ötesinde, bařtan itibaren bölűnműř ve kendi içinde dıřlanan kesimleri içeren bir kavramdır. Sol için halk, hem kendi içinde bölűnműřlüđu hem de kurucu bir dıřarıyı içerdiđinden dolayı, bařından itibaren dıřlayıcı olsa da, son kertede içinde evrenselci olma kabiliyet ve potansiyeline sahip bir kesimi, yoksulları, dıřlananları, plepleri barındırdıđından dolayı, içleyici olma olanađına sahiptir.²² Bu nedenle sol popűlizm, halkı ve toplumu kompartımanlara ayıran bakıř açasından hareketle, halkı sosyolojik bir kategoriye indirgeyen ve onun içinde belirli bir kesimi öne çıkaran bakıř açasıyla, halkı kat eden yarıđı ve halk içinde evrenselci olanađı bedenleřtiren kesimleri öne çıkaran ve tam da bu nedenle onu daima bir eksiklik, siyasetin kurucu temelsizliđini ortaya çıkaran kurucu bir bořluk, bir tür “namevcudiyet” olarak gören bakıř açasında bölűnmektedir.²³

Sađ popűlizm örneđindeki gibi halka sosyolojik ve özcű bakıř açası baskın hale geldiđinde, özne ve nesne olarak halk kavrayıřının sol popűlizmdeki ifadesi, her tür saflıđın, temizliđin otantik olanın yatađı olan halk kavramlařtırmasının sol bir jargon içerisinde, romantik ve yine kurucu bir çerçeve içerisinde yeniden űretilmesidir.²⁴ Sol popűlizm için de özne olarak halk, siyasetin gerçekte aktörü olduđu kadar, siyaset içerisinde kurulandır da. Fakat sađ popűlizm ibreyi tüműyle kurulu iktidara, halkın homojenliđine ve halkın içinde halka karřı olan parazitlere dođru bűkerken, sol popűlizm ibreyi halkın dıřına ve karřıtına (oligarklar, emperyalizm veya iktidar blođu) dođru bűker. Fakat her iki popűlizm kavrayıřının, özcű bir halk kavrayıřını benimsediđi ölçűde devlet merkezli, bir oluř olarak halkı ıskalayan ve kurucu iktidarın sűrekliliđi karřısında kurulu iktidarın merkeziliđini temel alan bir yerden hareket ettiđini ve halk iktidarı ile

halk egemenliğini şeyleştirdiğini söylemek mümkün görünüyor. Halk, ancak kurulu iktidarın temeli, zemini, meşrulaştırıcısı olarak kavrandığı ölçüde siyasetin aktif öznesi haline gelmektedir. Halk tarafından halk için halk adına söylemi bile, halkı kurulu ve kurucu iktidar ilişkisine hapsediyor ve bir potansiyel, kudret, öz-kuruluşun ve tahakküm altına alınmama arzusunun sürekliliği olarak halk kavrayışını göz ardı ediyor. İşte popülizmin temel mantığına mündemiç olan bu ikilik ifadesini en iyi temsili demokrasinin de özünü oluşturan temsil ilişkisinde bulmaktadır. Temsili demokrasilerde vuku bulduğu haliyle temsil, halkın aritmetikleştirilmesine olduğu kadar, bir kanaat taşıyıcısına ve bir kerelik karar vericiye dönüştürülmesinin de önünü açıyor ve daha önemli olarak da, verili kurumsal düzenekler uyarınca halk iktidarının massedilmesini sağlıyor.

Temsil ve Egemenlik/Devlet Kısacında Halkın İnşası

Popülizm, temsili demokrasi ve temsil ile bir hayli sorunlu bir ilişki içerisinde kendini var etmektedir. Popülizm karşıtı yaklaşımlar daha çok popülizmin temsil alanını bizzat onun kısıtlarını ortaya çıkarmak için kendi amaçları doğrultusunda nasıl kullandığını ele alırken, popülizme daha olumlu bakanlar popülizmin temsil ilişkilerini nasıl radikalleştiğini tartışmaya gayret ediyorlar. Popülizm tam da temsili demokrasinin içsel açmazlarına müdahale ediyor. Bu anlamda, genelde bir temsil krizinin ardından ortaya çıkan popülist hareketler ve partiler, basitçe temsili reddetmekten çok, sınıf, din, etnik kimlik ve coğrafi konumdan kaynaklı olarak temsil edilmemiş olanları temsil sahnesine çıkarma vaadiyle hareket ediyorlar (Panizza, 2005: 11) ve bu anlamda sesi ve failliği olmayanları siyaset sahnesinde var olmaya çağırıyorlar (Arditi, 2010: 88). Bu anlamda, temsil ilişkilerini mevcut düzenin içerdiği adaletsizliği vurgulayarak yeniden temsil etme de söz konusu. Fakat daha temelde, popülizmin temsille ve temsili demokrasiyle kurduğu ilişkide, onun doğasını dönüştürme ya da radikalleştirme eğilimi taşıyan bir yan mevcut.

Temsili demokrasi, genel iradenin tam olarak ve doğrudan seçim süreçleriyle ifade olunduğu ve seçmenin yani halkın seçim anında ortaya koyduğu iradesinin genel irade ile özdeş olduğu ve bütün siyaset ve yasama faaliyetinin seçim anından zuhur ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Popülist siyasette temsili demokrasinin bu temel mantığını sekteye uğratan bir müdahale var (Rosanvallon 2011b: 123). Bu müdahale, yukarıda değindiğimiz radikal çekirdeği canlandırma yönünde olduğu gibi, massetme yönünde de yol alabiliyor. Urbinati'ye göre, popülizm, temsilin birleştirici ve özneleştirici rolü ile seçmenin çıkarının müdafaası ve temsil edilebilirliği arasındaki gerilime nüfuz ederek, temsilin birleştirici ve özneleştirici rolünü geri talep ediyor (Urbinati, 2014b: 136).²⁵ Bilindiği gibi, temsili demokraside seçmen sandığı aracılığıyla meşrulaştırılan iktidar, örtük olarak genel irade kavramına ve sembolik olarak toplumun tümü adına vekâlet eden halk kavramına yaslanır (Rosanvallon, 2011: 1-2). Popülizmin halka başvurusu temsil ilişkisi içerisinde halka açılmış olan aritmetikleştirilmiş

bu soyut konumu yeniden tartışmaya açıyor. Bu anlamda, popülizm, taleplerin biçimlendirildiği, arzu yatırımlarının yapıldığı, bu taleplerin kabul edildiği ya da reddedildiği, idealize edildiği ya da şeytanlaştırıldığı sembolik ve söylemsel temsil alanını yeniden siyasallaştırıyor (Stavrakakis, 2015: 275).

Arditi'nin belirttiği gibi, biz ve onlar arasındaki ayrımın inşa edilmesinde, halkın "popülist" var kılınmasında temsil özgül bir rol oynuyor. Temsil bu bağlamda nesnesini kuran edimsel bir eylem olarak iş görmekte ve halkın belirli bir amaç doğrultusunda ve biçim içerisinde siyaset sahnesinde açığa çıkarılmasını olanaklı kılmaktadır. Arditi'ye göre, "halkın bağımsız eyleminin yüceltimi (hareket halkın vekili olmaktan ibarettir) ile söz konusu eylemin araçsal olarak halka mal edilişi (hareket halkın cisimleşmesidir ve onlar adına konuşur) arasındaki müphem salınım sayesinde popülist temsilin eline elverişli ve daimî bir mazeret geçmiş olur (Arditi, 2010: 89). Tam da bu salınım, liderin halkın "namevcut mevcudiyetiyle", onların temsili arasındaki yarığı aşmasını sağlayacak olan sunumu olanaklı hale getiren sembolik bir araç olarak ortaya çıkmasını sağlıyor. Bu manada "halkın iradesinin farazi cisimleşmesi ya da halkın vekili olarak liderin rolü, meseleleri basitleştirmek ve popülist kampın kimliğindeki belirsizliği gidermektir (Arditi, 2010: 89-90).²⁶ Liderin alt sınıfların hislerinin, acılarının dillendirilmesi ve tanınmasını da içeren ve bir tür sembolik içerme süreci olarak iş gören çağrısı ve temsil etme edimi, pasif bir adrese çağrı olmaktan çok, seslendiği yer tarafından da yeniden kurulan bir eylemdir (Panizza, 2005: 23; Filc, 2011: 227; Stavrakakis, 2015: 275-276). Lider, sağ popülist örneklerde sıklıkla karşımıza çıktığı gibi halkın tamliğini/homojenliğini kendinde sembolleştirerek vaat eden, siyasal eylemliliğini halka yönelik bir performans olarak kuran ve sergileyen, kendi yargısını halkın yargısının bir tecessümü olarak ve kendi kanaatlerini tüm toplumun kanaatleri gibi sunmayı beceren ve karizmanın yarattığı aura ile çevrelenmiş bir şahsiyet olarak, temsil sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.²⁷ Aslında Urbinati'nin belirttiği gibi temsil ilişkisini lidere indirgeyen bir sağ popülizm, her zaman içerisinde plebisiter bir rejime evrilme eğilimini, dolayısıyla temsili demokrasinin aşama aşama askıya alınması ve lider ile "halkı"/milleti" arasındaki doğrudanlığa dayalı bir rejimin hayata geçirilmesi ihtimalini içinde barındırıyor (Urbinati, 2014a ve 2014b).²⁸

Özellikle günümüz sağ popülizm örneklerine baktığımızda göreceğimiz gibi, halk ve temsilcilerinin birbirlerinin aynadaki suretleri oldukları iddiasındaki imgesel bir özdeşlemeye dayanan temsil ilişkisinden, bu ikisi arasındaki mesafenin bütünüyle askıya alındığı, liderin halkın iradesinin tecessümü olduğu ve dava, millet ve kurtuluş adına hareket eden liderin eylemlerinin meşru olması için rasyonel bir kanıtı ihtiyaç olmadığı inancında temellenen, simgesel bir temsile doğru yol alıyor gibiyiz. Söz konusu simgesel temsil, kendi mantığının sonuna ulaştırıldığında bildiğimiz gibi temsil etmez, aksine bizatihi temsili olanaksız hale getirir ve kendi kendini yetkilendirmenin basit bir aracına dönüşür (Arditi, 2010: 90-91).

Kanaat oluşturulması yoluyla rıza imali, medya aracılığıyla sanal özdeşleşmenin yayılması, siyasi etkinliğin aşırı kişileştirilmesi ve siyasetin bir gösteri biçimini alması, günümüz dünyasında bu dönüşümü besleyen pek çok nedenden sadece birkaçı. Bu siyaset biçiminin olası hâkimiyeti, temsil ilişkileri açısından önemli bir dönüşümün de ilk habercisi. Siyaseti reflekslere ve sembolere demirleyerek kitle hareketliliği inşa etme hevesi, siyasal topluluğun yegâne temsilciliğini üstlenme ve aslında siyasette bir karar alma biçimi olan çoğunluk kuralını mutlak çoğunlukçuluğa çevirme girişimi, temsil alanını daha da daraltarak, farklılıkların temsil alanı içerisinde ifadesini de zorlaştırıyor.²⁹

Popülizmin yaşandığı güncel örneklerde henüz işler bu noktaya varmasa da, popülist siyaset ekseninde temsil ilişkilerinin simgesel temsile dönüşmesi durumunda, siyasal meşruiyete ilişkin algının ve seçimlerin bir meşruiyet aracı olmaktan çıkmasının, yani parlamenter demokrasinin toptan krize girmesinin de olası olabileceğini söyleyebiliriz. Fakat popülizmin temsil üzerinden halkla kurduğu bu sorunlu ilişki, Urbinati'nin iddia ettiğinin aksine ancak popülist kuramın cumhuriyetçi köklerinin radikalleştirilmesiyle ortadan kaldırılabılır gibi görünüyor. Bu bağlamda popülizmin radikalleştirilmesi ve halk iktidarına farklı biçimlerde yeniden çağrı çıkarılmasının yukarıda sözünü ettiğimiz ikiliği kısa devreye uğratması zannımca üç temel unsura dayanıyor: Siyasal bir özne olarak her daim eksik olan halkın, yeni görünümünün siyaset sahnesinde ifadelenmesini olanaklı hale getirecek temsilin farklı biçimlerinin düşünülmesi, halkın dinamik bir kavrayışa kavuşturularak yeni formları içinde bir hareket (öz kuruluş) olarak kavranması ve halk ve egemenlik arasındaki ilişkilerin yeniden tariflenmesi yoluyla (halkın ve egemenliğe/devlete mesafelenmesi), halkın bir töz olarak değil, iktidara, yani kurulu iktidara direnen kurucu bir unsur (tahakküm altına alınmama arzusu) olarak kavranması.³⁰

Radikal demokratik bir popülizmin ayırıcı özelliği yukarıda değerlendirdiğimiz bir nesne ve özne olarak halk düşüncesinin ötesine geçmesinde yatabilir. Bu bağlamda popülizmin halka dair iddialarının radikalleştirilmesi, halk ve temsil uzamı arasındaki ilişkinin de dönüştürülmesini gerektirmektedir. Temsil bir adlandırma ilişkisi olduğu müddetçe halkın bir nesne, bir töz olarak tariflenmesi kaçınılmaz görünüyor. Temsilin basit bir adlandırma ilişkisi olmaktan çıkarak kısmi/çapraz bir ifadelenme/kendini beyan etme alanı haline gelmesi ve kendi kendini adlandırmanın sadece kendiyile "uyumlu," çatışksız bir öznenin kimlik beyanı olmaktan çıkması gerekiyor.³¹ Sözün özü temsilin aynen kırık bir aynanın yaptığı gibi, gösterdiğini basitçe birleştiren değil de, görüntüyü çoğullaştıran ve homojen/organik bir yapı olarak sunulanı çokluk (çokluk olarak halk) haline dönüştüren bir pratiğe dönüşmesi sonucu, halkın yeni biçimlerinin ifadelenmesi/kendini beyanının yollarının yaratılması gerekiyor. Temsil, eğer çokluk halinde olanı tekleştirilme kudretine sahipse, tek olanın özünde yatan çokluğun da ifade edilmesini ve ortaya çıkmasını sağlayabilir (Çokluk-Halk/Halk-Çokluk hareketi). Bir yansıma ve ayna ilişkisi olarak kavranan temsil ilişkisinin temel

mantığını alıkoyarak, fakat bu sefer aynı kırık bir aynanın yaptığı gibi tek olanın aynaya yansıyan imgesini çoklaştıran temsil mekanizmaları yaratarak, temsilin radikalleştirilmesi mümkün görünüyor.³² Çünkü basitçe doğrudan demokrasiye yapılan çağrılar, karmaşık bir hale bürünen modern toplumların hem yönetim ihtiyaçlarını hem de demokratik siyasetin gerekliliklerini karşılar görünmüyor. Halk iktidarının ve halk oluşun çoklu formlarının siyaset arenasında ifade edilmesini mümkün kılacak biçimlerin yaratılması için, temsili sadece lider ya da partiye odaklayan yaklaşımların aşılması gerektiği kadar, doğrudan demokrasi ile temsilin radikal formlarını iç içe geçiren idari, hukuksal ve siyasal biçimlerin yaratılması da zorunlu görünüyor. Halkın geçirdiği dönüşümler, bu yeni siyasal biçimlerin yaratılmasını da zorunlu kılıyor. Aksi durum, sağ popülizmin bu dönüşümlerle ortaya çıkan duyguları ve enerjiyi yeniden devlete ve otoriter yönetimlerin inşasına kanalize etmesini kaçınılmazlaştırıyor. Sağ popülizmin, popülist çağrının seslendiği ve harekete geçirmeyi amaçladığı radikal demokratik unsuru, yani halkın siyasal alanda etkin varoluşunu, devlet ve egemenlik altında masetme girişiminin önüne de ancak bu şekilde geçilebilir gibi görünüyor.³³

Sonuç Yerine: Yeni Bir Siyasal Halk Kavrayışı

Siyaset üzerine düşünen eleştirel düşünürler, uzun zamandır neo-liberalizmin despotik sömürü ve tahakküm rejiminin şiddetine maruz kalanları, mevcut düzen içinde bir yeri olmayan farklı oluşları, hayat tarzlarından dolayı giderek daha fazla dışlananları ve bir bütün olarak müesses nizam adına varlıkları reddedilenleri bir araya getirebilecek demokratik bir projenin, hangi kavramlar etrafında oluşturulabileceği üzerine kafa yoruyorlar. Bu çabada öne çıkan, tanınmadan sömürüye farklı toplumsal kesimlerin birbiriyle yer yer çatışan ve yer yer örtüşen çoğul taleplerini içerecek bir tür senteze imkân tanıması en olası kavramlardan biri de siyasal düşüncenin ve toplumsal mücadeleler tarihinin kadim kavramlarından olan halk kavramıdır.

Bugün halk kavramı önemli bir dönüşüm geçiriyor ve Rosanvallon'un belirttiği gibi, yeni bir siyasal halk kavrayışına her zamankinden daha fazla ihtiyacımız var. Halkı oluşturan kesimlerin ve bu kesimler arası ilişkilerin geçirdiği güncel dönüşüm, halkın tanımındaki dönüşümle de iç içe geçmiş durumdadır. Fakat sosyolojik bakış açısından düşünüldüğünün aksine, sosyal bir birim olarak halkın geçirdiği toplumsal ve iktisadi dönüşümler değil, siyasal süreçler açısından halkın yeniden tarif edilmesi halk kavramının siyasal geleceğinde belirleyici olacaktır. Sözün özü, bu süreçte demokratik geleneği yeniden canlandırmak için, bizzat kurucu iktidarın taşıyıcısı olan halk tarafından, siyasal faaliyetin kurucusu olarak halk kavramının yeniden tarif edilmesi ve siyasette buna yer açılması gerekiyor.

Temsili demokrasinin açmazlarını ortaya çıkaran bu tür bir halk kavrayışını üretmek için, halkın iktidarının normatif bir inşa olarak nasıl tahayyül edildiğini,

halkın ne anlama geldiğini ve halk gibi hareket etme ve bir halk olmanın imgesel koşullarının nasıl yaratılabileceğini yeniden düşünmek zorundayız (Olson, 2016: 121; 127; 130). Özneler arası, paylaşılan ve imgesel bir inşa olarak halk düşüncesi ve halklaşma fikri, bizi temsilin basit nesnesi ve ürünü, önceden belirlenmiş, hali hazırda mevcut olan bir özün açıklanması ya da özsel bir birlik olarak görülen kolektiflik düşüncesinin hayata geçirilmesinden oluşan halk kavrayışından da uzaklaştıracaktır (Olson, 2016: 121). Daha önce de belirttiğimiz gibi, tam da halk sabit bir özün açıklanması olarak düşünöldüğü içindir ki temsil, halkı sunan ve yansıtan ama aynı zamanda onu kuran bir pratik olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu düşüncenin karşısına basitçe kendine göndermeyle kendini kuran, doğrudan demokrasinin ya da kurucu iktidarın faaliyetinin sonucu olarak açığa çıkan bir öz-kuruluş ya da öz inşa olarak halk fikrini çıkarmak da yeterli görünmüyor.

Hiç kuşku yok ki mitik bir halk olma anına odaklanan ve söz konusu özün bu mitik anda ifşa olduğunu iddia eden halk ve ulusu özdeşleştiren düşünceye karşı, siyasal öznelliğin öz-kuruluşuna yeniden odaklanmak önemli. Fakat yeni bir siyasal halk kavrayışı ve radikal demokratik bir popülizm, ancak halkı, kolektif bir bedenin karmaşıklaşmış siyasal, hukuksal ve idari biçimler içerisinde ve uzatmalı bir eylemler serisi dâhilinde kendini ifadelendirdiği, ortaya koyduğu ve açıkladığı bir süreç olarak kavradığımızda mümkün olacaktır. Bu da halkın öz kuruluşunun bir kerelik bir “aşikâr” olanı ilan etme olmaktan çok, onun çoğulluğunu muhafaza eden performatif bir eylem olarak, bu öz-kuruluşun eşitlik, adalet ve özgürlük temelinde siyasi-idari aygıt ve toplum sathına yayılması anlamına geliyor.³⁴

Söz konusu ilanın, konuşma ediminin ve performatif edimin idari, hukuksal ve siyasal biçimler içerisinde devamlılığının sağlanması beraberinde, halk egemenliğinin şeyleştirilmesinin ve halkın sadece altan alta devleti meşrulaştıran bir töze dönüştürülmesinin de önünü alacaktır. Halkın egemen olduğu biçim olarak halk tahayyülünün modern temsili devlet içerisinde sadece halkı pasifize etme ve onu içererek dışlama yöntemi olarak iş görmediğinin farkında olmak gerekiyor. Halk egemenliği aynı zamanda bu devlet yapısının merkezine onu mütemadiyen krize ve açmazlara sürükleyecek, ortak deneyim alanına kazanmış minimum eşitliğin temel bir ifadesi olarak iş gören ve temsili demokrasinin kalbinde eşitliğin yeniden iddia edilmesine olanak sağlayan, ve bu bağlamda “halkın etkili bir görünümü olarak” mevcudiyet kazanan bir temel ilke de yerleştiriyor (Bosteel, s 2016: 11-12).³⁵

Aykut Çelebi'nin ifade ettiği gibi, modern demokratik-devrimci siyasal faaliyetin asli faaliyet alanlarından olan ve bir birlikte kurma, birlikte tesis etme pratiği olarak halk egemenliği, “toplumun kurucu unsurunun teolojik olmayıp halkın birincil (kurma) ve ikincil anlamdaki (kurumsallaştırma) demokratik deneyimini gösterir” (Çelebi, 2012: 41). Bu anlamda halk egemenliği, kendisi olmaksızın

parlamentonun işlemeyeceği ekstra parlamenter bir güç olarak, seçimler dolayısıyla her zaman kısmi bir biçimde siyasal alana tahvil edilir. Fakat oy vermek hiçbir zaman bu egemenliğin tam olarak tahvili anlamına gelmez (Butler, 2016: 50). Bu nedenle temsili alanının radikalleştirilerek, temsili demokrasi içerisinde hapsedilmeye çalışılan bu “demokrasiyi demokratikleştirme” enerjisinin ve bu enerjinin kurduğu, açığa çıkardığı, oluşturduğu farklı siyasal ortaklıkların, siyaset sahnesinde etkin bir varoluş edinmesini olanaklı hale getirecek kurumsal düzenlemelerin, idari yapılanmaların ve temsil tarzlarının üretilmesi gereklidir.³⁶

Kamusallığın çoğul biçimlerini içeren ve farklılıklar etrafında bir montaj olan bu tür bir halk kavramı, sağ popülizmin demokrasinin radikal hayaletini gasp etme girişimine karşı, eşitliğe ve özgürlüğe ihtiyacı olanları iktidar bloğu karşısında heterojen bir birliktelik içerisinde bir araya getirmenin idari ve siyasi yollarının inşasına dayandığı ölçüde, radikal demokratik bir ivmelenme de yaratabilir.³⁷ Bu eksende, söz konusu halk kavrayışı kamusal iradelerin çoğulluğunun yanında, halkın çoğulluğunu da siyasal alana taşımının yollarının yeniden üretilmesini sağlayabilir. Sağ popülizmin halkı ulusla, sosyal demokrasinin ise halkı statükoyla eşitleyen yaklaşımının ötesine geçerek, onu siyasette ve mevcut çıkarlar ittifakında bir yeri olmayanlarla yeniden özdeşleştiren, onun her daim “eksik” bir cemaat olduğu fikrinden hareketle siyasi düzeyde de halkı heterojen bir birliktelik olarak yeniden kuran radikal demokrasinin hayaletine yeniden çağrı çıkaran bir popülizm, halkın kurucu iradesinin gaspını sonlandırarak, demokrasinin tesis edilmesini sağlayabilir. Deleuze’ün belirttiği gibi, “eksik/kayıp halk bir oluşturur ve siyasal sanatın zorunlu olarak katkıda bulunması gereken yeni mücadele koşulları içinde, kamplarda, gecekondu mahallelerinde ya da gettolarda kendi kendini icat eder.” (Deleuze, 1989: 217). Radikal popülizm tam da bu eksikliğin icadı ile ilişkilidir. Peki buradaki radikal ifadesi, söyleyeni alttan alta itibarlandıran söylemsel bir ibare olmanın ötesinde, popülist bir mantık ve siyaset ile onun yaslandığı temel terimler açısından ne ifade ediyor? Biraz daha açmakta fayda var.

Yukarıda belirttiğimiz gibi popülizmin radikal demokratik bir imkân haline gelişi, ancak yeni bir siyasal halk kavramının inşasıyla ve bu kavramın, halk oluşun farklı yüzlerinin siyaset sahnesinde etkin bir varlık edinmesini olanaklı kılmasıyla mümkün görünüyor. Halk, hiçbir birey tarafından sahip olunabilir ya da içselleştirilebilir bir şey olmadığı gibi, hiçbir siyasal yapı ya da kurum tarafından mutlak olarak temsil edilebilir bir şey de değildir. Halk, siyasal ufkun açıklığını sürdüren, siyasal faaliyetin kurucu öznesi olarak, günümüzde “heterojen unsurların biraraya gelmesiyle oluşan bir entite (*assemblage*) haline gelmiş” bir oluştur (Çelebi, 2012: 46; Rosanvallon, 2011b: 4). Bu bağlamda özellikle, internetin ve sosyal medyanın ortaya çıkardığı yeni virtüel imkânlar dâhilinde halk oluşun çoğullaşan biçimlerinin ve kolektif ortaklık ve irade inşa etmenin

yeni tarzlarının demokratik siyaset sahnesinde yer alışı üzerine düşünmek, popülizmin radikal demokratik imkânlarını geliştirmenin önünü açacaktır. Aksi durumda, Avrupa'dan ABD'ye halkı çözen neoliberal politikaların, yüzde birin çıkarına sabitlenen ekonomi politikalarının, temsili demokrasinin temel açmazlarının yarattığı hüsrânın bir sonucu olarak, giderek büyüyen reaksiyoner ve milliyetçi bir popülizm, bu radikal imkânları bir kez daha massederek, halkı düşmanlara karşı muhafaza edilmesi gereken sabit bir öze yani ulusa indirgerken, bahsettiğimiz enerjiyi yeniden egemenlik ve devlet inşasının bir aracına çevirecek ve halk egemenliğinde temellenen kamusal iradeyi "milli bir iradeye" ve son kertede egemenin iradesini dönüştürmeye devam edecektir.

Kamusal iradenin, "milli irade" söylemiyle dillendirildiği gibi tek bir tecessüm yolu olmadığını, onun her zaman kısmi görünümler içinde ifade bulunduğunu ve kimsenin onun "doğrudan" temsilcisi/sözcüsü olamayacağını kabul eden bir siyasal yaklaşım, ancak popülizme için "eşitlikçi" mantığın radikalleştirilmesi ve halkın yönetilmesi olarak değil de halkın iktidarı olarak demokrasinin radikal formlar içinde yeniden inşasıyla mümkün görünüyor. Bu eşitlikçi mantık, halkın çoğul yüzlerini siyaset sahnesine eşitler olarak taşımayı, buna uygun siyasal kavramları üretmeyi ve bunun siyasi-idari yollarını bulmayı da yukarıda belirttiğimiz gibi gerekli kılmaktadır.³⁸ Bu nedenle, halkın farklı yüzlerini ve biçimlerini siyasetin konusu haline getirmenin önünü açabilecek, yani sadece *seçmen topluluğu* (bir kamusal kanaat olarak halk) olarak değil, *toplumsal etkileşim biçimi* (tarihsel halk, aktif ya da pasif azınlıkların kesintisiz akışı) olarak, toplumun kurucu sözleşmelerinde ve anayasada ifadesini bulan *ilkesel bir unsur* (bütün bireylerin haysiyetine göndermede bulunan temel haklar ve hakların taşıyıcısı bir özne) olarak ve farklı grupların tarihsel deneyiminin ürünü, *heterojen ve parçalı bir birlik* olarak halka siyasette yer açan bir siyasal yaklaşımı üretmenin yolları popülizmin seslendiği hayaletin ve imkânların radikalleşmesinde yatıyor³⁹

Sözün özü, günümüze giderek daha fazla hâkim olmaya başlayan, semboller/kutsallar, hınç ve öfke gibi duygular siyasetinin, yükselişe geçen milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının, güç istencini ve güç siyasetini giderek yücelten otoriter siyasetin ötesine geçerek, Claude Lefort'un belirttiği gibi, kimsenin mülkü olarak görülemeyecek sembolik bir boşluk olarak iktidarı öne çıkaran, halkı siyasal faaliyetin nesnesi değil de kurucu öznesi olarak gören ve buna uygun yeni temsil biçimlerini yaratmayı hedefleyen bir bakış açısını örmek için, demokratik ve radikal bir popülizm üzerine daha fazla düşünmek durumundayız. Bir hayalet olarak temsili demokrasiye musallat olan ve bizzat onun açmazlarına seslenen popülizmin kaçınılmaz olarak demokratik olacağı ya da siyasetin ta kendisi olduğu görüşü de bu anlamda oldukça sorunlu görünüyor. Tam da bu açmazdan beslenen ve giderek yükselişe geçen sağ popülizmin yükselişini durdurabilecek ve popülizmin çağrı çıkardığı radikal demokratik arzunun otoriter bir yolda

massedilmesini önleyecek yegâne siyaset, siyaseti hukuki formlar içerisine hapseden ve müesses nizamı yücelten depolitize edici/siyasetsizleştirici bir liberal siyaset değil, radikal demokratik çekirdeği yeniden siyasallaştıran, eşitliği ve özgürlüğü temel alan bir radikal demokratik popülizm olabilir gibi görünüyor.

Bu bağlamdaki en önemli adımlardan birini Ranciere'in *demos* ve siyaset arasında kurduğu ilişki bize sağlıyor gibi. Hiçbir hesaba dâhil edilmeyenlerin adı (payı olmayanların payı) olarak halk, basitçe bir boşluk ya da boş gösteren olarak iş görmez. Bizzat temsil ve özdeşleşme ilişkilerini kesintiye uğratan bir özdeşlik yitimi (sahip olunan kimliklerin siyasal anlamının ötesine geçilmesi) ve yeniden özneleşmeyi (yeni bir özneleşme sürecinin vuku bulması) mümkün kılan bir sürecin açığa çıkışı olarak da iş görür. Bu kavrayış halkın iktidara karşı tanımlanmasını değil, halkın kendini devlete karşı konumlandırmasını, iktidarı karşısına almasını da gerekli kılar ve aslında Machiavelli'nin çatışmaların merkezi olan ve pasifleştirme çabasına karşı durarak, "tahakküm altına alınmamayı arzulayan" halk kavrayışına yaslanır. Jean-Luc Nancy'nin ifade ettiği gibi *demos*'un "hakikatte kendi ilkesini/temelini oluşturması" ve (temsili, biçimsel, burjuva) demokrasinin kendi Fikrine [İdeasına] -ve dolayısıyla, hem "halk"ın bir hakikatine hem de *kratein* in, yani iktidarın bir hakikatine- upuygun olmadığına dair benzeri düşünce"yi hayata geçirmek için, tahakkümün siyasal, ekonomik ve toplumsal kaynaklarını mesele edinmesi ve tahakkümün her biçimiyle mesafelenmesi zorunludur (Nancy, 2010: 17).

Demokratik siyasetin günümüzde karşı konulmaz biçimde adaletin ve haysiyetin reddinde temellenen "çifte bir inkâra dönüştüğü bir aşamada", halkın bir kez daha, "varlığın hakiki bir olanağının ve dolayısıyla hakiki bir gücünün/potansiyelinin ifadesi"ne dönüşmesi ve bizler için "içinde, hep birlikte, herkes ve herkesten biri olma biçimindeki gerçek bir olanağı" ifade etmesi, borçtan sömürüye, disiplinden kontrole halkı çevreleyen tahakküm yapılarını sorun edinmekle olanaklı olacaktır (Nancy, 2010: 18). Bu aynı zamanda halk ile devleti de yeniden mesafelendirmek demektir; çünkü "ortak olan'ın, *demos*'un ancak; onu kesinlikle devletin ve hangisi olursa olsun herhangi politik bir yapının egemen biçimde altına almasından (*assomption*) ayırt eden bir koşul altında egemen olacağı unutulmamalıdır." (Nancy, 2010: 44).⁴⁰

Devlet ve egemenlik kıskacında halk, genelde "devletini arayan halk" ya da "halkını arayan devlet" olarak egemenlik zeminine hapsedilmiştir. Oysa yönetilmek istemeyen, yönetimle ve tahakkümle mesafelenen çokluk olarak halk, devleti aşarak egemenliği kat eder ve mevcut yönetime kayıtsızlık ya da kendi kendini yönetme olarak demokratik kuruluşu sürekleştirebilir. Devletin meşruiyetini oluşturan kurucu iktidar olarak halk değil, devlet aygıtının çalışmasını kesintiye uğratan, tahakkümün yeniden üretimini sekteye uğratan, Miguel Vatter'in deyişiyle bir "egemen kayıtsızlık/kayıtsızlık içinde egemen" (*sovereignty in difference*) olarak halk, popülizmin cumhuriyetçi köklerinin asli

kurucu unsurudur.⁴¹ Machiavelli, *Söylevlerde*, özgür bir rejimin özünün, halk kitlesinin ezilmemek, yani iktidara direnmek için, iktidarı kendi adına uygulaması, “dolayısıyla, karşı-iktidarları meşrulaştıracak, direniş imkânını en üst düzeye taşıyacak ve itaatsizlik kapasitesindeki yıkıcı gücü bir şekilde yapıcı, yaratıcı siyasal erdeme dönüştürecek kurumlar ve yasal mevzuat yarat”ılmasında yattığını çok kapsamlı bir şekilde ele almıştır (Balibar, 2016: 379).

İktidar olmadan, yani devlet ve egemenlik kıskacına yakalanmadan dünyayı değiştirmeye yönelen ve iktidarın mevcut biçimlerine, sadece temsil ve temsilciler alanında yer almaya muarız olan, bir başka deyişle, tahakküm altında olmama arzusunun dile gelişi olarak halk kavrayışının radikalleştirilmesi, her daim eksik olan halkın çoğulluğu içinde bir kurucu hareket olarak tanımlanışını da beraberinde getirecektir. Bu da demokratik kuruluşu, kurulu ve kurucu iktidar ikiliğine hapsolmaktan kurtararak, Balibar’ın ifade ettiği gibi “demokrasiyi demokratikleştirmemizin” önünü açabilir. Tekrar başa dönersek, temsili demokrasiye musallat olan bu demokratik hayaletin sağ popülizmin yapmayı başardığı gibi bir zombi mi, yoksa kendi adına kendini bildiren ve her daim gelmekte olan radikal demokratik bir kolektif oluş mu olacağı, tam da temsili demokrasinin açmazlarının hangi yönde yeniden siyasallaştırılacağı ve yeni siyasal öznelliklerin, kanaat, imgeler ve duygular etrafında siyasal bedeni hangi formlar içerisinde yeniden kurulacağıyla ilgilidir. Tam da bu açmazın alacağı yön üzerinde odaklandığımızda, siyasal momentini “heterojen demokratik taleplerin “halk inşasının” (görece) bir örneğine “hegemonik” olarak katılmasıyla özdeşleştirmek yerine, özü itibarıyla çift değerli olan halk taleplerinin hangi koşullarda demokratikleştirilebileceği, özgürleşmeye hizmet edebileceği üstüne kafa” yorabiliriz; çünkü hem halkın taleplerinin hem de sözünü ettiğimiz açmazın çift değerli doğası siyasal ufkun açıklığının dün olduğu gibi bugün de vazgeçilmez bir parçası olmaya devam ediyor ve edecek (Balibar, 2010: 257).

Sonnotlar

¹ Yazıya ilişkin eleştiri, yorum ve düzeltmelerinden dolayı Meltem Kayıran’a, Bülent Duru’ya ve isimsiz hakemlere çok teşekkür ederim.

² Ghita Ionescu and Ernst Gellner, popülizm üzerine 1969 tarihli eserlerine böyle başlamaktaydılar (Müller, 2016a).

³ 1970 ve sonrasında klasik popülizm kuramlarının bir değerlendirilmesi için bkz. Yalman (1985).

⁴ Panizza bu tasnifi, ampirik genelleştirmeler, tarihsel araştırmalar ve semptomatik kuramlar ekseninde yapmaktadır. Bkz. Panizza (2005).

⁵ Popülizm gerek Avrupa'daki gerekse Latin Amerika'daki güncel örnekleri üzerinden bir kez daha gündeme oturdu ve çok sayıda çalışmanın konusu oldu. Güncel kimi çalışmalar için bkz. Jean-Werner Müller (2016a ve 2016b); John B. Judis (2016a ve 2016b). Yine popülizm üzerine kapsamlı bir dosya için *Foreign Affairs, the Power of Populism*, Vol. 95, N. 6, November/December 2016.

⁶ Benjamin Arditi de popülizmi bir demokrasi hayaleti olarak kavramlaştırmaktadır. Canovan'ın demokrasinin "kurtuluşcu" ve "şüpheli" iki yönü arasındaki gerilim üzerinden popülizm okuyuşunu takip eden Arditi, yine Canovan'dan hareketle popülizmi "demokrasinin bir hatası ya da onun tarafından düşürülmüş bir gölge" olarak ele alır (Arditi, 2010: 71). Popülizmi demokrasinin gölgesi olarak ele alan bu bakış açısı, popülizmin bir olasılık olarak liberal demokrasi içerisindeki yerine işaret eder. Arditi'ye göre popülizm, üç temel hat üzerinden temsili demokrasiye musallat olur: Temsil, siyasal katılım ve kurumsal prosedürlere ve yasama sürecindeki çetrefilliklere duyulan güvensizlik (Arditi, 2010: 70-75).

⁷ Bu tanımlar daha çok Sartori'nin nesne kavram tanımından hareket etmektedir. Sartori kavramı, birbirinden oldukça farklı ve çeşitli olmakla beraber, ortaklıklar sergileyen göndermeleri tanımlamak ve minimum bir tanım üretmek için kullanılmaktadır. Bkz. Pappas (2016); Rooduijn (2014); Mudde ve Kaltwasser (2014).

⁸ Bu tanım başta Pappas, Mudde ve Panizza olmak üzere, yukarıda adını andığımız yazarlardan hareketle geliştirilmiştir.

⁹ Örneğin Rosanvallon'a göre, demokrasiye içkin üç temel çatışma popülizme alan açıyor: (i) demokraside çelişkinin meşruiyetinin tanınması ile uzlaşma arzusu arasındaki çatışma; (ii) realist bir karar verme ilkesi (çoğunluk kuralı) ile daha talepkar olan haklılaştırma ve gerekçelendirme (oy birliği) ilkesi arasındaki çatışma ve son olarak (iii) karar verme demokrasisi ile davranış demokrasisi arasındaki çatışma (Rosanvallon, 2011a).

¹⁰ Panizza'nın belirttiği gibi popülizm siyasetin ifadesi olduğu kadar, onu aşırı politize etmenin ve anti-politik bir tavrın da ifadesidir. Bkz. Panizza (2015).

¹¹ Demokrasi ile popülizm arasındaki özdeşlik düşüncesi için bkz. Laclau (2007); mutlak karşıtlık/uyuşmazlık tezi için bkz. Urbinati (2015) ve Abts ve Rummens (2007); patoloji tezi için bkz. Rosanvallon (2011b), bir parazit olarak popülizm tezi için bkz. Urbinati; popülizmi liberal demokrasinin içkin açmazlarının bir ürünü olarak ele alan tez için bkz. Rosanvallon (2011a) ve demokrasinin kendisi tarafından düşürülen bir gölge olarak popülizm için bkz. Canovan, (1999). Yine popülizmi demokrasinin kör noktası olarak gören bir başka bakış açısı için bkz. Panizza (2005).

¹² Apt ve Rummens bu iki ayaklı modelin yetersizliğini savunup, Claude Lefort'un

demokrasi üzerine olan çalışmalarından hareketle bu iki ayaklı modeli üçe çıkarıyorlar. Yazarlara göre bireysel hakları ve hukuk devletini vurgulayan ayak ile katılımı ve halk egemenliğini vurgulayan demokratik ayak arasındaki gerilimi vurgulayanlar, anayasal demokrasinin içkin çatışmalarını aşırı şekilde öne çıkararak, popülizmi yanlış bir biçimde demokrasi ile özdeşleştiriyor ve modern demokraside iktidarın boş bir yer olduğu düşüncesini göz ardı ediyor (Abts ve Rummens, 2007: 461). Yazarlara göre demokraside iktidarın odağı/merkezi, hem birlik oluşumuna hem de ötekiliğe işaret ediyor. Bu anlamda modern demokrasilerde halkın iradesinin ve kimliğinin özgül yorumlanması ve demokratik iktidarın aktüel uygulanışı ile sembolik iktidar merkezi arasındaki uçurum kurucu bir rol oynuyor (Abts ve Rummens, 2007: 413). Yazarlar, bir taraftan boşluğun inşasını zorunlu hale getirirken, diğer taraftan demokratik siyasetin bu boşluğun ve yorum sürecinin açık uçluluğunun devamını kesintiye uğratan ve temsilde düğümlenen açmazlarını göz ardı ediyorlar.

¹³ Rosanvallon'a göre popülizm basitleştirme süreçlerine dayanır: Halkın elitlerden ayrılığı üzerinden tanımlanan net bir özne olarak görülmesi; demokrasinin gerçek formunun halka başvurudan, referandumdan oluştuğunu iddia eden kurumsal ve prosedürel bir basitleştirme ve son olarak da toplumsal bağın, topluma kimlik kazandırıcı tutunumun, dışlanması gerekenlerin damgalanmasına dayanması (Rosanvallon, 2011a: 6-7)

¹⁴ Urbinati temsili demokrasiyle ilişkili olarak üç tez ileri sürer: Öncelikle siyasal forum demokrasi için özseldir; ikinci olarak temsili demokrasi irade ve kanaatten oluşan ikili bir yapıya sahiptir ve son olarak da karar verme sürecinde kanaatlerin rolü demokrasinin prosedürel yorumlanmasına içkindir (Urbinati, 2014b: 17) Temsili demokrasi, bir yandan karar vermenin, oy vermenin egemenin varlığının bir parçasını oluşturduğu, diğer yandan ise dolaylı olarak yönetime katılanların kanaatlerinin belirleyici bir rol oynadığı yönetimdir (Urbinati, 2014b: 22).

¹⁵ Kanaat Urbinati'ye göre iktidarın bir biçimidir.

¹⁶ Urbinati'ye göre popülist siyasetin bu yönü Roma siyasal düşüncesi ile doğrudan ilişkilidir. Roma siyaseti oy meclislerinde değil, halk meclislerinde bir alkış mekânı olarak forumu yüceltir ve yurttaşı bir izleyiciye dönüştürür. Bkz. Urbinati (2014:b). Urbinati'nin tek yanlı Roma değerlendirmesinin bir eleştirisi için bkz. McCormick (2016).

¹⁷ Carl Schmitt, liberal demokrasilerin bağrında yatan depolitize etme eğilimini çok iyi görmüştü; fakat bunun yerine siyaseti dost-düşman ikiliğinde temellenen bir savaş modeli üzerinden yeniden kavramlaştırarak, siyasete içkin mücadeleyi bir varoluş mücadelesine indirgedi. Bkz. Schmitt, *Siyasal Kavramı*, 2006, çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları ve *Parlamentar Demokrasinin Krizi*, Ankara: Dost Yayınevi.

¹⁸ Radikal demokrasi ibaresini burada Laclau ve Mouffe'un *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de kullandığından oldukça farklı bir anlamda, demos'un öz-kuruluşunun açık uçluluğunu, siyasetin hukuksal, kurumsal ve idari olarak merkezine yerleştiren bir demokrasi projesi olarak kullanıyorum.

¹⁹ Reyes, sağ popülizmin, toplumun alt katmanlarından gelen hayal kırıklıklarını eklemeyerek bir tür reaksiyoner ortak duyu inşa ettiğini belirtmektedir (Reyes, 2005: 99). Sağ popülizm bu eksende genellikle hınç ve öfke gibi reaksiyoner duyguları harekete geçirerek kitlelerin saldırgan dürtülerini yüceltirken (146), reaksiyoner kitle oluş biçimlerini teşvik eder. Bu bağlamda siyasal eylemliliğin, halkın liderin eylemlerine, kanaatlerine, tavırlarına pasif bir reaksiyona indirgenmesinin önünü açar (Urbinati, 2014b: 174). Böylece halk, aşama aşama siyasal bir aktör olmaktan çıkarak reaktif bir izleyiciye dönüşür (Urbinati, 2014b: 152).

²⁰ Agamben için bir nesne ve özne olarak bölünmüş halk kavrayışı, daha temelde halk kavramının kendi içerisinde ki temel biyopolitik kırılmayı taşımasından dolayı çok önemlidir. Agamben'e göre halk "daima zaten kendisi olan ama gene de gerçekleştirilmesi gereken bir şeydir" (Agamben, 2001: 229). Bu gerçekleştirme edimi de mütemadiyen halkın içinde halk olamayan kesime karşı yürütülen mücadeleyle biçimlenir, bkz. Agamben (2001: 229-234). Yine *Hareket* isimli kısa ama çarpıcı yazısında Agamben, "hareket kendi siyasal varoluşuna ancak ve ancak halkın siyasal-olmayan bedeni içinde kendinin siyasallaşmasını sağlayacak ayrımlar atamak suretiyle sahip olabilir" demekte ve "hareketin siyaseti yalnızca, onun halkın içinde bir düşman, ki bu Schmitt örneğinde ırksal olarak dışsal-yabancı bir unsurdur, yaratabilme kapasitesi üzerine inşa" edebileceğini belirtmektedir (Agamben, 2015). Bir özne ve nesne olarak halk düşüncesi için ayrıca bkz. Necmi Erdoğan, Erdoğan, N. (1998) "Popüler Anlatılar ve Kemalist Pedagoji", *Birikim* 105-106.

²¹ Yack, halkın siyasal topluluğu mekân üzerinde cisimleştirdiğini ulusun ise onu zamana yayan bir topluluk düşüncesi olarak iş gördüğünü belirtmektedir. Yack'a göre halk egemenliğinin doğrudan demokrasi ile özdeşleştirilmesi bir hatadır. Halk egemenliği halkın iki bedeni olarak adlandırılabilinecek olan şey arasındaki farkı kendinde taşımaktadır: Siyasal kurumlara gerçek olarak katılan halk, siyaset sonrası halk ve siyaset öncesi bir cemaat olarak bu kurumları kuran ve meşruiyet söz konusu olduğundan son söze sahip olan "soyut" halk. Siyasal cemaatin siyasallık öncesi kökleri bizi kaçınılmaz olarak ulus düşüncesine doğru itmekte ve halk egemenliği düşüncesi devleti önceleyen bir siyasal topluluk olarak ulus düşüncesiyle içkin bir bağa sahip olmaktadır (Yack, 2001: 519; 523).

²² Popülizmin içleyici mi yoksa dışlayıcı mı olduğu popülizm yazınındaki temel tartışmalardan biridir. Laclau, halk kavramının kurucu bir dışarıyı başından itibaren gerektirdiğini belirtmektedir. Fakat bu bir dışlama değil, halkın varsaydığı istikrarsız bir

sınırın inşasıdır (Laclau, 2007: 174). Urbinati'ye göre, popülizm işleme değil dışlama siyasetidir. Egemen merkezinin yurttaş değil de halk olması bunun bir göstergesidir (Urbinati, 2014b: 147). Filc ise popülist içerlemenin her zaman kısmi olacağını belirtmektedir; çünkü toplumsal ve siyasal dışlamayı temellendiren derin yapıları dokunmaz ve işleme evrensel terimler üzerine bina edilmez, aksine halk gibi kısmi terimler üzerine bina edilir. (Filc, 2011: 223). Yine de sağ popülist çağrıda tanımadan kaynaklı bir işleme olduğu muhakkaktır. Söz konusu içerme daha çok "içleyerek dışlama"ya tekabül ediyor gibidir. Popülist pratikler ve içerme konusunda bkz. Auyero (2001); Mudde ve Kaltwasser (2013).

²³ Bunun örnekleri için, doğrudan sol popülist bir siyaset adına konuşmalar da bkz. Ranciere (2005); Nancy (2010) ve Deleuze ve Guattari (2015).

²⁴ Sol popülizm bu halk kavrayışını ağırlıklı romantizmden almıştır. Romantiklerin halkı keşfi açısından kaçırılmaması gereken nokta, halkın keşfinin ikili karakteridir. Halk, bir yandan ulusal olanın taşıyıcısı olarak yüceltilirken, diğer taraftan içgüdüsel, irrasyonel, bireysellikten yoksun olarak dinin ve geleneğin toprağında temellenmiş olmakla özdeşleştirilmiştir ve aynı zamanda sahici olarak onun taşıdığı değerlerin yeniden işlenip ortaya çıkarılması ve onun milli bir kültür olarak yeniden kurulması gerekmektedir. Necmi Erdoğan'ın belirttiği gibi: "Karmaşık bir retorik stratejinin ürünü olarak "halk" bir "çifte zaman" içinde kurulur. Halk, bir yandan milliyetçi pedagojinin tarihsel nesnesidir ve söyleme önceden verili addedilen bir tarihsel kökene dayalı bir otorite sağlar. Öte yandan ise, halkı çağdaşlığın, bugünün göstergesi olarak kurabilmek için herhangi bir verili ve asli varoluşu kazıyıp atması gereken bir anlamlandırma sürecinin öznesidir. Söylem "halk"ı adlandırır ve ona tarihsel, siyasal, kültürel bir otorite verirken, bu adlandırma ve tanımadaki geriye dönük bir şekilde işleyerek söylemin "otorize" edilmesini sağlar." (Erdoğan, 1998: 118)

²⁵ Urbinati'ye göre temsil demokrasinin kanaat merkezli doğasını bozmaz hatta daha da güçlendirir. Foruma belirleyici bir rol yükleyerek siyaseti kamuya yerleştirir ve yurttaşların yargısını merkeze taşır (Urbinati, 2014b: 24). Temsil kavramının etraflıca tartışılması için bkz. Urbinati, 2014b: 135-137. Yine Urbinati, 2006, Aytaç, 2014. Temsil tartışmalarında artık birer klasik olan Pitkin ve Manin'in eserleri de hâlâ önemini muhafaza etmektedir. Popülizm ve temsil ilişkisi için ayrıca bkz. Arditi (2010); Panizza (2005); Rosanvallon (2011a).

²⁶ Laclau'nun etraflıca analiz ettiği gibi, lider ile grup arasında güçlü bir özdeşlik dinamiği işlemektedir. Lider kendi eylemlerini grup için sarf edilen bir performans olarak kurarken, grup da lideri kendine uyarlar ve hem ego ideali hem de daha sonra onun yerini alacak olan grup ideali olarak liderle kendisi arasında, örtük bir aşk itkisine dayalı güçlü bir özdeşlik kurar. Bkz Laclau (2007: 70-78). Bu özdeşlik Zizek'in belirttiği gibi, içinde imgesel bir özdeşlikten simgesel bir özdeşliğe evrilme dinamiğini de

taşımaktadır. İmgesel özdeşleşme, içinde kendi kendimize hoş görüldüğümüz imgeyle, “olmak istediğimiz şeyi” temsil eden imgeyle özdeşleşmez; simgesel özdeşleşme ise, tam da gözlemediğimiz yerle, kendi kendimize hoş, sevmeye değer görünecek şekilde baktığımız yerle özdeşleşmez (Zizek, 2002: 121).

²⁷ Popülizm bize bir kez daha liderlerin siyasette oynadığı kritik rolü hatırlatıyor. Liderler sadece liderin takipçilerine tanınma ve haysiyet getirmiyorlar. Kriz zamanlarında karizma ve lider etrafında kurulan aura, iktidar alanında sıradışı bir sembolik dönüşümü tetikleyerek, Weberyman manada legal rasyonel otoritenin ve bürokratik kuralların yıkılışını da beraberinde getiriyor (Stavrakakis, 2015: 279).

²⁸ Daha önce de belirttiğim gibi, “plebisiterliğin yükselişini teşvik eden eğilimler sadece Türkiye siyasetinde değil, Avrupa ve ABD’de de uzun süredir belirleyici bir rol oynuyor: İlk olarak, plebisiter siyaset, siyaseti tümüyle imgeler ve kanaatler etrafında kurulu hale getiren kitle iletişim araçları vasıtasıyla yürütülüyor. İkinci olarak bu tür bir siyaset, reaksiyoner-milliyetçi popülizm örneğinde olduğu gibi siyasetin kişiselleştirilmesini yücelterek, liderin şahsını güvenin, siyasal arzuların ve siyasal iradenin tecessüm alanına dönüştürüyor. Bu anlamda da devlet içinde en önemli kurum olarak devlet başkanlığını öne çıkartarak liderliğin başkanlığa evrilmesinin önünü açıyor. Üçüncü olarak da, yürütmenin güçlenmesiyle başa baş giden, takdir yetkisinin sorgusuz sualsiz artışını beraberinde getiriyor; çünkü toplumun ve devletin içinden geçtiği olağanüstü haller hiç bitmiyor. Bu takdir yetkisinin artışı, sadece olağan üstü hal durumları için değil, olağan hal içinde de liderin iradesinin öncelikli hale gelmesini sağlıyor. Dördüncü olarak, plebisiter rejim, liderin kamusal kanaatleri biçimlendirdiği, manipüle ettiği ve ürettiği, bu üretim ve manipülasyon yoluyla bir karar verme biçimi olan çoğunluk kuralının saf bir yetkilendirme biçimine dönüştüğü bir siyaseti destekliyor. Bu anlamda, hislerin harekete geçirilmesine, buna uygun imgelerin dolaşımına ve kanaatlerin üretimine dayalı bir reaktifliğin toplum sathında mütemadiyen yayılımını teşvik ediyor. Son olarak da, halkın sesinin değil de, gözüne ve bakışına dayalı bir demokrasi anlayışının devreye sokulması anlamına geliyor ki bu bazı siyaset bilimcilere göre son derece olumlu bir gelişme”. Bkz. Nadia Urbinati, *Democracy Disfigured, Opinion, Truth and the People*, Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press. Söz konusu eğilimlerin yükselişini tetikleyen etkenlerin etraflıca analizi için bkz. Green, *Eyes of the People*, 2010, 120-139.” (Yılmaz, 2016: 46).

²⁹ Aslında olan biten, Rosanvallon ve Pasquino’nun ifade ettiği gibi, genel iradenin çoğunluğun iradesiyle örtüştürülmesi vasıtasıyla, bir karar verme tekniğinin haklılaştırma ve yetkilendirme ilkesine çevrilmesidir (Rosanvallon, 2011b: 2). Yazarların belirttiği gibi, pragmatik bir seçme prosedürü olarak anlaşıldığında ikna edici olan çoğunluk yönetimi, sosyolojik terimlerle anlaşıldığında oldukça sorunludur. Parçanın bütün adına durmasını teşvik ederken, halkın sadece bir kısmını işaret eder. Çoğunluk

kurlarının etraflı bir analizi için ayrıca bkz. Pasquino (2011).

³⁰ Machiavelli, *Söylevler*'de, "özgürlüğü koruma işi en güvenli biçimde nereye verilir" başlığı altında şöyle demektedir: bir şeyi sahiplenme konusunda en az hırslı olan, o şey için koruyucu olarak atanmalıdır derim. Ve şüphesiz, soyluların amaçlarıyla soylu olmayanlarınkine bakacak olan kişi, öncekilerde büyük bir yönetme arzusu görünürken, sonrakilerde yalnızca yönetilmeme arzusu görecektir ve sonuç olarak, özgür yaşamak için büyük bir şevk bulacaktır. Çünkü özgürlüğü sahiplenme konusunda soylulardan daha az ümide sahip olabilirler." (Machiavelli, 2009: 41).

³¹ Aytaç'ın belirttiği gibi, bu eksende temsilin yeni formlarını "çapraz temsil" gibi kavramlar etrafında yeniden düşünmek gerekiyor. Aytaç, modern toplumlarda kimliklerin tek bir biçim içerisinde temsili iddiasının yetersiz kaldığını, çoğul kimliklere sahip aktörlerin ve çapraz kimliklerin temsil edilmesini olanaklı kılabilecek yeni temsil formlarının yaratılması gerektiğini belirtiyor. Çapraz temsil, kişinin farklı kimliklerini kesen ve onları tek bir "uygun" kimliğin dışavurumuna indirgemeksizin siyasal alanda boy göstermelerini sağlayan bir temsil biçimi. Aytaç'ın temsil üzerine çalışmalarında kavramın geri planına dair tartışmalar izlenebilir. Bkz. Aytaç (2015; 2014).

³² Bu, modern Hobbescu temsil mantığından da kopuşun önünü açacaktır. Bilindiği gibi Hobbes'a göre temsil edileni var eden temsil edenin birliği ve temsil eylemidir. Hobbes üzerine bir tartışma için bkz. Aytaç (2014). Laclau'nun ifade ettiği gibi, temsilde temsil edilenden temsilciye bir hareket ve temsilciden temsil edilene bağıntılı bir başka hareket olmak üzere, ikili bir hareket söz konusudur. Bkz. Laclau (2007: 179).

³³ Sağ popülizm, halkı bir kimlik olarak kurma ve kimliklendirme gayretinde, er ya da geç "söylemsel oluşumun sınırlarının topluluğun sınırlarıyla örtüşürme" çabası içerisinde girerken, sol popülizm, halkı bir kimlik olmaktan çıkararak bir eksik olarak görmeye ve halk ile dışı arasındaki belirsizlik alanlarını radikalleştirerek halkın siyaset sahnesine çıkmasını olanaklı hale getirmeye çalışmaktadır. Bkz. Laclau (2007: 99).

³⁴ Bosteels'in vurguladığı gibi halkın ilk elde halk olduğunu ilan ettiği edimden önce halktan bahsetmek sorunludur, halk egemenliğinin tesis edilme anı olarak "biz halkız" demek ve toplanma anının, halkın çoğulluğu içinde vücuda geldiği performatif kuruluşunun, sadece anayasa metnine ya da kurucu iktidar dönemine sıkıştırılmaması ya da bu eylemin demokrasilerde sürekliliğini teminat altına alacak kurumsal, hukuki ve siyasal yolların yaratılması gereklidir (Bosteels, 2016: 58; Butler, 2016: 51-52).

³⁵ Ranciere'in vurguladığı gibi mesele, gerçeklik ve öz arasındaki farkı vurgulamak değildir. Ranciere'e göre siyaset, halkın özgül özelliğinin/atfının kendinden farklı olduğu, halkın içsel olarak bölünmüş olduğu andan itibaren vardır (Bosteels, 2016: 11). Bu anlamda mesele görünümle içerik arasındaki mesafeyi vurgulamak değil,

görünümleri olumlamak, bu görünümleri ortak deneyim alanına kazınmış minimum eşitliğin, halkın etkili görünümü olarak okumaktır (Bosteels, 2016: /11-12). Ranciere *Demokrasi Nefreti*'nde şöyle demektedir: "Politik özneler, öznelerin farklı adları arasındaki boşlukta var olur. İnsan ve yurttaş böyle adlardır. Genişlemesi ve kavranması meselesi tartışmalı olan ve bu nedenle politik bir eklentiye imkân veren ortaklığın adlarıdır" (Ranciere, 2014: 67).

³⁶ Occupy, Tahrir Meydanı gibi örneklerde bunun denendiğini ve yaratıcı örneklerinin sergilendiğini gördük. Bkz. Castells (2012).

³⁷ Pierre Rosanvallon tarafından halkın farklı ve yeni yüzlerine dair yapılan bu tanımlar için bkz. P. Rosanvallon, "A Reflection on Populism," 10.11.2011, <http://www.booksandideas.net/A-Reflection-on-Populism.html>, [Erişim Tarihi, 01.10.2014]. Halk kavramının söz konusu dönüşümüne ve siyasal kuram içindeki yerine dair kapsamlı bir değerlendirme için ayrıca bkz. Aykut Çelebi, "Halk egemenliği ve temsilin demokratikleştirilmesi", *Toplum ve Bilim*, Sayı 124, 2012, s. 49.

³⁸ Sol popülist siyasetin hayata geçirilmeye çalışıldığı kimi örneklerde kısmi de olsa bu tür kurumların, araçların ve yapıların üretildiğine tanık olduk.

³⁹ Yine bkz. Rosanvallon (2011) ve Çelebi (2012). Rosanvallon seçim ve bürokratik meşruiyetin çökmesinin ardından toplumsal genelliği inşa etmekte üç yeni ve daha az doğrudan olan tarzın ortaya çıktığını belirtmektedir: tarafsızlığın meşruiyeti olarak negatif genellik (bir boşluk olarak iktidar), düşünümselliğin meşruiyetini üreten ve anayasa mahkemesi gibi kurumlarda cisimleşen çoklaştırmının genelleştirilmesi ve son olarak da yakınlığın (*proximity*) meşruiyetini üreten tekilliğe (partikülariteye) dikkat olarak genellik (Rosanvallon, 2011b: 4). Rosanvallon demokrasinin bu yeni türde toplumsal genelliklerin doğurduğu meşruiyet arayışlarının, ancak karmaşık bir egemenlik düşüncesiyle karşılanabileceğini, demokrasiye karmaşıklık eklemek (*complexity*) yoluyla giderilebileceğini düşünmekte ve daha az temsil değil, daha çok düşünümsellik gerektiren bir demokrasi kuramı ortaya koymaya çalışmaktadır (Rosanvallon, 6-7; 123-128).

⁴⁰ Nancy'e göre, "demokratik *kratein*, halkın iktidarı; en önce archie'yi mat etme ve sonra da, böylece aydınlığa kavuşturulmuş sonsuz açıklığın, herkes ve her bir (birey) tarafından üstlenilmesi iktidardır. Ancak bu şekilde, "sonsuzun alabileceği tüm biçimlerin, olumlamamızın figürlerinin ve arzularımızın beyanlarının mümkün tüm zenginliğinin yolu açılabilir" (Nancy, 2010: 64; 57).

⁴¹ Bkz. Vatter M (2003).

Kaynakça

- Abts K and Rummens S (2007). Populism versus Democracy. *Political Studies*, Vol. 55, 405–424.
- Agamben G (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. Çev. İsmail Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben G (2013). Hareket. Çev. Serhat Celâl Birdal, <http://viraverita.org/yazilar/hareket-Hareket>.
- Arditi B (2010). *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset*. Çev. E. Ayhan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Auyero J (2001). *Poor People's Politics*. Durham&London: Duke University Press.
- Aytaç A M (2014). Seçim Barajı Anlamını Yitirirken Temsil Adaleti. *Mesele*, Sayı 101 Mayıs, 19-22.
- Aytaç A M (2015). Temsil, Adalet ve İstikrar. *Mülkiye Dergisi*, 38 (1), 11-34.
- Bosteels B (2016). Introduction: This people which is not one. İçinde: Badiou, A. vd. (der.), *What is a People?* Çev. Jody Gladding, New York: Columbia University Press.
- Butler J (2016). We, the People: Thoughts on Freedom of Assembly. İçinde: Badiou, A. vd. (der.), *What is a People?* Çev. Jody Gladding, New York: Columbia University Press.
- Canovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy, *Political Studies*, XLVII, 2-16.
- Çelebi A (2012). Halk Egemenliği ve Temsilin Demokratikleştirilmesi. *Toplum ve Bilim*, Sayı 124.
- De La Torre C (2007). The Resurgence of Radical Populism in Latin America. *Constellations*, Vol. 14, No. 3.
- Deleuze G (1989). *Cinema II, The Time-Image*. Çev. Hugh Tomlinson ve Robert Galeta, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Derrida J (2007). *Marx'ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonel*. Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan N (1998). Popüler Anlatılar ve Kemalist Pedagoji. *Birikim*, 105-106
- Filc D (2011). Post-Populism: Explaining Neo-Liberal Populism Through the Habitus. *Journal of Political Ideologies*, 16 (2), 221–238.

Gidron N ve Bonikowski B (2007). Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda. *Harvard University, Working Paper Series*, Weadherhead Center for International Affairs.

Green J E (2010). *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford and New York: Oxford University Press,

Judis J B (2016a). Us v. them: the birth of Populism. *The Guardian*, 13.10.2016. <https://www.theguardian.com/politics/2016/oct/13/birth-of-populism-donald-trump>.

Judis J B (2016b). The Populist Explosion: How the Recession Transformed American and European Politics, *Columbia Global Reports*.

Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. N. B. Çelik, Ankara: Epos Yayınları.

Muddle C (2004). The Populist Zeitgeist, *Government and Opposition*, Vol. 39. Issue 4, 541-563.

Müller J-M (2016a). Trump, Erdoğan ve Farage: Popülizmin Çekiciliği ve Tehlikeleri. Çev. İlker Kocael, <http://medyascope.tv/2016/09/06/trump-erdogan-farage-populuzmin-cekiciligi-tehlikeleri/>.

Müller J-M (2016b). *What is Populism?* Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.

March, L. (2007). From Vanguard of the Proletariat to Vox Populi: Left-populism as a 'Shadow' of Contemporary Socialism. *S AIS Review*, vol. XXVII no. 1, Winter-Spring.

McCormick J P (2016). The New Ochlophobia? Populism, Majority Rule and Prospects for Democratic Republicanism. İçinde: Y. Elazar ve G. Rousselière (der.), *Republican Democracy*, Cambridge University Press, (çıkacak).

Mudde C ve Kaltwasser C R (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, Vol. 48, No. 2, pp. 147–174.

Mouffe C (2005). The 'End of Politics' and the Challenge of Right-Wing Populism. İçinde: F. Panizza (der.), *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso.

Nancy J-L (2010). *Demokrasinin Hakikati*. Çev. M. Erşen, İstanbul: Monokl Yayınları.

Olson K (2016). Fragile Collectivities, Imagined Sovereignities. İçinde: Badiou, A. vd. (der.), *What is a People?* Çev. Jody Gladding, New York: Columbia University Press.

Panizza F ve Miorelli R (2009). Populism and Democracy in Latin America, *Ethics and International Affairs*, Carnegie Council for Ethics in International Affairs.

Panizza F (2005). Introduction. İçinde: F. Panizza (der.), *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso.

PappasTS(2016). Modern Populism: Research Advances, Conceptual and Methodological Pitfalls, and the Minimal Definition. İçinde, *Politics: Oxford Research Encyclopedias*, <http://politics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore9780190228637-e-17?rskey=pdKZip&result=1>, Online Basım Tarihi, Mart 2016.

Pasquino G (2005). Populism and Democracy. *The Bologna Center Publications Series*, The Bologna Center, The Johns Hopkins University.

Pasquino P (2011). The Nature and Limits of the Majority Principle. *Booksandideas.net*, <http://www.booksandideas.net/The-Nature-and-Limits-of-the.html>.

Ranciere J (2014). *Demokrasi Nefreti*. Çev. Utku Özmkas, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ranciere J (2016). The Populism, That Is Not to Be Found, İçinde: Badiou, A. vd. (der.), *What is a People?* Çev. Jody Gladding, New York: Columbia University Press.

Ranciere J (2016) *Uyuşmazlık* Çev. Haluk Hünler, İzmir: Ara-lık Yayınları.

Reyes O (2005). Skinhead Conservatism: A Failed Populist Project, İçinde: F. Panizza (der.), *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso.

Roodijn M (2014). The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator. *Government and Opposition*, Vol. 49, No. 4, 572–598.

Rosanvallon P (2008). *Counter Democracy: Politics in an Age of Distrust*. Çev. Arthur Goldhammer, Cambridge: Cambridge University Press.

Rosanvallon P (2011a). A Reflection on Populism. *Booksandideas.net*, <http://www.booksandideas.net/A-Reflection-on-Populism.html>.

Rosanvallon P (2011b). *Democratic Legitimacy: Impartiality, Reflexivity, Proximity*. Çev. Arthur Goldhammer, Princeton&Oxford: Princeton University Press.

Schmitt C (2006). *Siyasal Kavramı*. Çev. Ece Göztepe, İstanbul: Metis Yayınları.

Sebastian E S (2010). *Left Behind: Latin America and the False Promise of Populism*. Chicago: The University of Chicago Press.

Stavrakakis Y (2015). Populism in Power Syriza's Challenge to Europe, *Juncture*, Volume 21, Issue 4.

Urbinati N (2006). *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.

Urbinati N (2014a). The Populist Phenomenon. *Political Theory Workshop*, University of Chicago.

Urbinati N (2014b). *Disfigured Democracy: Opinion, Truth and the People*, Harvard University Press.

Vatter M (2003). Althusser and Machiavelli: Politics After the Critique of Marx, <http://www.multitudes.net/Althusser-and-Machiavelli-Politics/>, 04.08.2015, *Multitudes* 13.

Yack B (2001). Popular Sovereignty and Nationalism. *Political Theory*, Vol. 29, No. 4, 517-536.

Yalman G (1985). Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye. *11. Tez*, Sayı: 1.

Yılmaz Z (2016). Ohal ve Plebisiter Otoriterlik: Korkuyu Beklemek ya da Demokrasiyi Kazanmak. *Birikim*, Sayı 332: 41-49.

Zizek S (2002). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. Çev. T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

‘İktidarda Popülizm’ veya Tedrici Bir İnşa Süreci Olarak 2002-2010 AKP Dönemi: Bir Çerçeve Denemesi ve Birkaç Temel Önerme¹

Mahir Kalaylıoğlu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
e-posta: mahir_kalaylioglu@yahoo.com

Özet

Bu makalede, AKP siyasetinin 2002-2010 dönemini – bu dönemi karakterize eden hâkim siyasi yönelimleri – “İktidarda popülizm” terimi altında ele almayı öneriyorum. Bu terim popülizm literatüründe, genellikle, muhalefetteyken popülist olarak görülen bir siyasal aktörün iktidara geldikten sonra sergilediği bir dizi siyasal tutuma atıfla kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu terimden genelde anlaşılan şey, özgül bir siyasal fenomen değil, tersine, muhalefetteki popülist söylemin iktidar döneminde de “devam” ettiği siyasal durumlar. Bu yaklaşımdan farklı olarak, bu makalede iktidarda popülizmi, esas olarak, bir siyasal yönetimin eşdeğerlik mantığının farklılık mantığına baskın olduğu bir tarzda siyasal iktidarını devlet aygıtında yerleştirme doğrultusunda uygulamaya koyduğu siyasal pratiklere atıf yapan özgül bir siyasal fenomen olarak kavramlaştırmayı öneriyorum. Bu yönüyle, iktidarda popülizmin, Ernesto Laclau’nun metninde popülizm teriminin atıf yaptığı iki ana durumun (popülist muhalefet ve popülist kopuş) ikisinden de farklı bir siyasal durum oluşturduğunu öne sürüyorum. Makalede kuramsal olarak Laclau’nun biçimsel popülizm kavramına bağlı kalınırken; iktidarda popülizmin temel karakteristikleri ve varoluş koşulları, AKP’nin genellikle (İslamcılığın neo-liberal bir siyasi program altında liberal demokrasiyle uzlaşma girişimi anlamında) “liberal İslamcı” dönemi olarak görülen 2002-2010 döneminde sergilemiş olduğu siyasal profile atıfla tartışılıyor. Bu tartışmanın arkasındaki temel fikirse şu: Popülizmin bir varyantı olarak iktidarda popülizm, AKP’nin, ortaya çıktığı bağlama – bu bağlamın muhteva ettiği sınırlılık ve olanaklara – verdiği bir yanıttır ve dolayısıyla partinin adı geçen dönem boyunca hegemonik bir aktör olarak iktidarını pekiştirmesini sağlayan siyasi karar ve uygulamaların doğasını anlamak bakımından da kilit bir öneme sahiptir. Böylelikle, bu çalışma, bugün otoriter popülizm, İslamcı faşizm vb. kavramlar altında ele alınan mevcut otoriter siyasal rejimin gelişim sürecinde 2002-2010 döneminin özgül yerini saptamaya dönük – ve en önemlisi de bu döneme, AKP deneyiminin bugün vardığı nokta ağırsından bir “köken” rolü tahsis etme ayartısından mümkün merteye uzak durmaya çalışan – bir analiz veya yaklaşım denemesi olarak da görülebilir.

Anahtar sözcükler: İktidarda popülizm, AKP, İslamcılık, hegemonya, Laclau.

‘Populism in Power’ or the 2002-2010 Period of the JDP Government: Some Basic Propositions towards Framing a Period

Abstract

In this article, I propose to analyse the JDP politics in the 2002-2010 period – dominant political tendencies characterizing the period – through the term “populism in power”.

This term is often utilized in populism literature to refer to a number of actions performed by a political agent, which was deemed populist during its stay in opposition, after taking office. In other words, what is generally understood by this term is not a specific political phenomenon but the political situations where the populist discourse during the opposition is maintained also in the seats of power. Unlike this approach, in this article, I propose to conceptualize populism in power mainly as a specific political phenomenon, referring mainly to political practices performed by a governmental power towards establishing its political power in the state apparatus on the basis of prioritizing the logic of equivalence over the logic of difference. I argue that, from this aspect, populism in power constitutes a political situation different from both of the two main situations (populist opposition and populist rupture) that are referred by the term populism in Ernesto Laclau's recent writings on populism. While the article adheres to Laclau's formal concept of populism in theoretical terms; fundamental characteristics and conditions of existence of populism in power are dealt with in terms of the political profile exhibited by the JDP in the period of 2002-2010, which is generally considered as the period of "liberal Islamism" of the party (which reads as the attempt to compromise Islamism with liberal democracy under a neo-liberal political program). The main idea behind this discussion can be summed up as such: populism in power, as a variant of populism, is an answer of the JDP to the context – i.e. restrictions and possibilities contained by this context – in which it emerged, and thus, has a key importance to understand the nature of the political decisions and practices that allowed the party along the mentioned period to consolidate its power as a hegemonic actor. This study, in this way, can also be considered as an attempt of analysis aiming to determine the specific locus of the period of 2002-2010 in the development of the current authoritarian political regime, being considered today under such terms as authoritarian populism, Islamist fascism etc., and which, above all, endeavours to keep away from the temptation to assign to this period a role of "origin" in terms of the point that the JDP experience has reached today.

Keywords: Populism in power, JDP, Islamism, hegemony, Laclau.

Giriş

Bu makale, 3 Kasım 2002'deki seçim başarısından 12 Eylül 2010'deki Anayasa Referandumuna uzanan sekiz yıllık dönemde AKP siyasetine dönük genel bir çerçeve çizmeyi hedefliyor. Başlıktan da anlaşılabilir gibi, metnin anahtar kavramlarından biri iktidarda popülizm. Dolayısıyla, bu makalede, AKP'nin kabaca anayasa referandumunu veya 12 Haziran 2011'deki genel seçimler ertesinde başlayan üçüncü dönemine kadar ortaya attığı siyasal tartışmaların, rakiplerine dönük söyleminin, sergilediği yönetim anlayışıyla uygulamaya koyduğu temel siyasi tercihlerin ve nihayet toplumun farklı kesimleriyle

kurmaya soyunduğu siyasal bağların, en iyi şekilde, ancak bu kavramı merkezine alan bir analiz biçimiyle anlaşılabilceği fikrini ileri sürüyoruz. Partinin ilk yönetim dönemlerinde farklı yoğunluklarda olmakla beraber sık bir biçimde dillendirdiği (Alevi, Kürt vb.) açılım söylemleri, 2007 genel seçimlerinden sonra ‘derin devletle hesaplaşma’ mottosuyla başlatılan siyasal davalar (Ergenekon ve Balyoz), 12 Eylül 2010’daki Anayasa Referandumunda benimsenen ve dikkate değer bir başarıyla da uygulanan referandum siyaseti. Tüm bunlar, bu dönemde cereyan etmiş olan ve iktidarda popülizm terimi etrafında ele alabileceğimiz siyasi gelişmeler arasında ilk akla gelenler.

Bir bakıma, yazı boyunca odaklanacağımız 2010 öncesi dönemle, 2010 dönemeci sonrası arasındaki farkın, Mouffe’un ‘liberalizmin paradoksu’ dediği şey üzerinden kavrayabileceğimiz belirli bir tersine çevirme işlemiyle karakterize olduğunu düşünebiliriz. Mouffe, liberal yaklaşımın, politikayı, iktidar ilişkileri ve antagonizmaları görmezden gelerek, “rasyonel bir çözüme açık rakip çıkarlar arasında sıradan bir tahsisat etkinliğine” indirgediğine; o nedenle de birlikte yaşamının nasıl sağlanacağına ilişkin liberal önerilerin, “bir yandan tarafsız kalınırken, diğer yandan hasımların nasıl ortadan kaldırılacağı” paradoksunu çözmeye dönük – netice itibarıyla başarısız – girişimler olduğuna dikkat çekiyor (2002: 40-1). AKP iktidarının bu başarısızlığın – semptomatik bir şekilde gene en çok liberalleri şaşkınlığa ve hüsrana uğratan – çarpıcı bir örneğini teşkil ettiği öne sürülebilir: Partinin, İslamcılığın demokrasiye doğru başkalaşması olarak Batılı ve yerli elitler, politikacılar, liberaller ve sayısız araştırmacı tarafından kutsandığı ilk dönemdeki nispeten tarafsızlaştırılmış liberal politika ve demokratikleşme söylemi, giderek yerini bizzat liberal demokrasinin altını oyan bir ‘hasımlarını yok etme’ politikasına bırakmıştır. AKP iktidarı ilk dönemde, hem sisteme adapte olduğu kanısını yaygınlaştırmak hem de kendi siyasal programını ilerletmek gibi oldukça çelişik görünen hedefleri (statükoya karşı millet iradesinin tecellisi olarak) demokratikleşme söylemi ve hedefinde etkili bir şekilde biraraya getirmiştir. Freud, Rüyaların Yorumu’nda (Lacancı ana-gösteren ve Laclaucu boş gösteren kavramlarını açıkça haber veren bir pasajda), kelimelerin pek çok fikre yataklık etmeleri itibarıyla belirsizliğe yazgılı olduklarına ve nevrozların yoğunlaştırma ve kılık değiştirme amaçlı olarak bu durumun avantajlarından açık biçimde yararlandıklarına dikkat çeker. AKP de, Açıklık’ın deyiminiyle “her şey olabildi(ği) ancak kendisi olamadı(ği)” (2013: 17) bu nevrotik siyasal döneminde, başta demokratikleşme (söylemi) olmak üzere bu avantajdan özel bir şekilde yararlanmıştı. 2010 sonrasının siyasal yönelimlerini cisimleştiren ‘İleri Demokrasi’, ‘Yeni Osmanlıcılık’, ‘Yeni Türkiye’, ‘Kadim Medeniyet’ türü söylemlerse, bu açıdan, İslamcı muhafazakâr siyasetin özcü kimlik tanımları üzerine bina edilmiş tikel yapısı ve dava boyutunun – tüm

otoriter imalarıyla birlikte – giderek daha ciddi ölçülerde öne çıkmasını temsil eder. Böylelikle, partinin yaygın bir şekilde Türkiye siyasetinin yeni merkez sağ aktörü, ‘Hristiyan demokratların Türk muadili’², İslamın iç sekülerleşmesinin göstergesi veya kendi deyimiyle ‘muhafazakâr demokrat’ olarak görüldüğü dönemin genel siyasi vaat ve manzarası, bizzat ‘muhafazakâr demokrasi’ tabirini kendi içinde bir oksimoron haline getiren 2010 sonrası dönemin sosyo-politik gelişmeleri tarafından tersine çevrilmiştir (Veya bu gelişmeler, bizzat bu vaadin tersine çevirmeye giriştiği şeyi ayakları üstüne oturtmuştur da diyebiliriz). Diğer toplumsal kesimler bir yana, liberal İslamcı formasyonun – partinin kendisi dışındaki – hemen tüm etkili bileşenleri 2010 sonrası dönemde teker teker bu politikanın gadrine uğramış ve böylelikle adı geçen dönem liberal İslamcı formasyonun – kayda değer bir şekilde, bu durum AKP iktidarının siyasal gücünde ciddi bir değişme anlamına gelmese de – çözümlenme dönemi olmuştur.³ Diğer taraftan, AKP’nin bu değişimin niteliği konusunda olabildiğince dürüst davrandığını da belirtmek gerekir. Zira 2010 Anayasa Referandumu, Yeni Türkiye’nin resmi ideolojisi açısından o tarihe dek vesayete vurulan en büyük darbeyi, vesayet karşıtı mücadeledeki “en önemli kırılma anını” (Ete ve Taştan, 2013: 159) temsil ederken; 2011 genel seçimleri de dolayısıyla bu darbeyle kısmen özgürleştirilmiş ilk genel seçimler olma niteliğine sahiptir. Kısacası, parti, 2010 öncesi dönemin nispeten geniş bir koalisyon gözeten liberal muhafazakâr yönelimiyle, kabacagücün merkezleştirilmesine dayalı sonraki dönem arasındaki farkı açıklayan şeyin, münhasıran, İslamcı muhafazakârlığın ‘demokrasi’ ufkunu tarif eden nihai hedef (olarak ‘vesayet düzeninin tasfiyesi’, ‘vesayet rejiminin yıkılması’⁴) açısından bir ‘ilerleme’ olduğunu bizzat kendisi söylemiş olmaktadır. Şimdi, bu karşılaştırmayı ve bu makalenin doğrudan konusunu oluşturan ilk dönemin genel siyasi eğilimlerini daha yakından ele almayı sonraya bırakarak, öncelikle bu eğilimleri karakterize etmek için önerdiğimiz iktidarda popülizm teriminden ne anladığımızı açıklığa kavuşturalım.

İktidarda Popülizmden Ne Anlamalı?

‘İktidarda popülizm’ teriminden anlaşılacak şeylerden biri, analiz ettiğimiz siyasal iktidarın ne ölçüde popülist olduğunu, popülizme ilişkin kabul ettiğimiz tanım (bir dizi politika içeriği veya siyasi uygulama, vb.) üzerinden değerlendirmektir. Başka bir ifadeyle, popülizmi doğrudan doğruya bir takım politika uygulamalarıyla tanımlıyor olabiliriz (‘içerik’ temelli yaklaşım). Veya tersine, popülizmin, somut politika önerilerine tercüme etmenin olanaklı olmadığı bir dizi çekirdek kavramla tanımlandığını (örn. anti-elitizm) ve bu nedenle siyasal yaşamda popülizme ancak sosyalizm, muhafazakârlık vb. ideolojilerle şu veya bu ölçüde eklemlenmiş bir ideoloji olarak karşılaştığımızı varsayan bir yaklaşıma sahip olabiliriz (‘cılız ideoloji’ olarak popülizm). Ne ki,

bu iki alt seçenekten hangisini benimsemiş olursak olalım, bu yaklaşıma dayalı bir analizin hedefinde neyin yer alacağı da açıktır: Sözkonusu siyasal aktörün, daha doğrusu, bu aktörün iktidarda ortaya koyduğu siyasal profilin ‘ne ölçüde’ popülist olduğunu saptamak. Dolayısıyla, bu tür bir analizin hedefi, bir siyasal aktörün, bizim tartıştığımız durumda ‘iktidardaki’ bir siyasi aktörün, ‘ne ölçüde’ popülizme (atfettiğimiz politika tercihlerine veya karakteristiklere) bağlı kaldığını saptamak, yani ölçülebilir bir bileşen olarak popülizmin bu aktörün siyasal söyleminde ‘ne ölçüde’ belirleyici olduğunu ortaya çıkarmak ve böylelikle onun iktidardayken ‘az’ mı ‘çok’ mu popülist olduğunu belirlemektir.

Ramirez’in ‘Bolivya Popülizmi Üzerine Yeni Bir Perspektif’ (2009) isimli çalışması, bu tür bir analiz için iyi bir örnektir. Ramirez, temel olarak, popülistlerin siyasi amentülerinin saflığını ancak muhalefetteyken koruyabilecekleri fikrine dayanan popülist rutinleşme tezinin⁵ doğru olmadığını ve Bolivya devlet başkanı Evo Morales’in başkanlık öncesindeki (popülist) söyleminin başkan olduktan sonra değişmiş olmasına rağmen popülist niteliğini koruduğunu savunmaktadır. Morales’in popülist söyleminin sosyalist ve milliyetçi ideolojilerle içiçe geçtiğini; dolayısıyla, halk ve elit kategorilerinin ve Morales’in moral argümanının, alta yatan unsurlar olarak sosyalist ve milliyetçi eğilimleri tarafından sık biçimde etkilendiğini belirtmektedir (2009: 52; bu noktada Ramirez’in ‘cılız ideoloji’ olarak popülizm yaklaşımına bağlı kaldığı görülebilir). Hatta Ramirez’e göre, Morales’in popülist söylemi, 2006 Ocak ayında başlamış olan başkanlık döneminde, bu iki ideolojiye nazaran daha az rutinleşmiştir. Peki, Morales bu dönemde popülizme ‘ne ölçüde’ bağlı kalmıştır? Ramirez, bunu saptamak amacıyla, Morales’in başkanlık öncesindeki siyasal vaatlerinin de çekirdeğini oluşturan bir dizi politika içeriği tanımlamaktadır: Ülkedeki yabancı etkisini azaltmak, halkın yararına yönetmek, arazi dağıtımını daha eşit hale getirmek ve yerli grupların dışlanmasını ortadan kaldırmak (‘içerik’ temelli yaklaşım). Ramirez’e göre, Morales söyleminde ağır basan bu ‘popülist vaatler’in çoğunu yerine getirmiş (56) ve dolayısıyla başkanlık döneminde izlediği siyaset itibarıyla popülist bir lider profili tutturmayı başarmıştır. Hatta Ramirez’e göre popülizm açısından daha belirleyici olan ‘ortak değerler’ bileşeni itibarıyla Morales’in popülist söylemi başkanlık döneminde azalmak bir yana daha da güçlenmiştir:

Bu tez, popülizmin iktidardayken rutinleşmeye uğramadığını ileri sürmektedir. Aslına bakılırsa, Morales’in popülist ideolojisindeki ortak değerler unsuru ki muhtemelen en önemli yön odur, Morales’in başkanlığı almasından sonra daha da güçlenmiştir. Morales’in popülizminin yüzeysel özellikleri iki dönem zarfında farklılık göstermekle beraber, görüldüğü kadarıyla popülizm halen onun düşüncelerini yönlendirmekte ve Başkanlık görevi boyunca Bolivya’daki siyasal ortamı inşa etme tarzını da belirli bir dereceye dek belirlemektedir (51).

Rutinleşme tezine karşı aldığı tutum itibariyle Ramirez'inkine benzer bir yaklaşım, Weyland'ın 'Latin Amerika'da Neopopülizm ve Neoliberalizm: ne kadar yakınlar?' (2003) isimli makalesinde bulunabilir. Neoliberalizm ile neoliberal popülizm arasındaki ilişkileri ve ikincisinin temel niteliklerini incelediği bu önemli çalışmasında, Weyland, 1990'lı yıllarda neopopülizmin Latin Amerika'daki temsilcileri olan Menem, Fujimori ve Collor gibi liderlerin iktidara geldikten sonra popülizmden vazgeçtikleri argümanına karşı çıkıyor. Adı geçen liderlerin hem siyasi başarılarını hem de düşüşlerini açıklamak için neoliberalizm ve neopopülizm arasındaki 'beklenmedik sinerjiler'i dikkate almak gerektiğini vurgulayan Weyland, çalışmasında, yukarıda rutinleşme tezi olarak andığımız argümana da karşıt bir pozisyon benimsiyor. Ancak, bu argümanı reddetme biçimi, Ramirez'inkinden önemli ölçüde farklı. Anlaşılan, Weyland açısından yukarıda anılan neopopulist liderlerin durumunda (kendisi bu terimi kullanmasa da) 'iktidarda popülizm', politika yöneliminden ziyade politik tarz için geçerli:

Bir taraftan, Fujimori ve Menem'in kampanyaları sırasında klasik popülistler tarafından yürürlüğe konmuş olanlarla benzer ekonomik ve sosyal politikaları savunuyor göründükleri doğrudur; bilhassa da, ortodoks şok programları çıkarmama sözü verdiler. Fakat ipi göğüsledikten sonra aniden neoliberalizme döndüler. Dolayısıyla, temel politika yöneliminde dikkate değer bir değişimde bulundular (2003: 1102).

Öte yandan, politik tarz ve strateji sözkonusu olduğundaysa durum açık şekilde farklıdır:

Politik tarzları, taktikleri ve stratejileri dikkate alındığı müddetçe, adayların popülist taktiklerle kampanya yaptıkları, göreve geldikten sonraysa popülizmi terk edip neoliberalizmi yürürlüğe koydukları iddiası doğru değildir. Menem, Fujimori ve Collor gibi liderler tipik popülist politik taktikleri yönetimdeyken de kullanmaya devam ettiler ve bu taktiklerin uygulanması bu liderlerin siyasi kaderleri üzerinde büyük bir etkiye sahip oldu (1112).

Weyland, Latin Amerika'nın 1990'lardaki neopopulist liderlerinin iktidardayken bağlı kalmayı başardıkları ve dolayısıyla uygun bir şekilde neoliberal popülist olarak anılmalarını sağlayan taktiklerin neler olduğunu aşağıya aldığımız pasajda detaylı bir şekilde tartışıyor. Weyland'ın argümanını özellikle de bu metinde önerilen iktidarda popülizm terimiyle ilişkili olarak netleştirmek namına, iki noktanın altını çizmekte fayda var. İlkin, popülizmi ve dolayısıyla (popülist) rutinleşmeyi münhasıran liderlik düzeyinde tarif eden von Beyme'e benzer bir şekilde (bkz. sonnot iv), Weyland da, bir siyasal yönetimin popülist

olup olmadığını saptanmasında ihtiyari bir şekilde liderlere odaklanan bir argüman çizgisine bağlı kalıyor. Ve ikincisi, yukarıda da işaret edildiği üzere, rutinleşme tezine, politika içeriklerinden ziyade, liderlerin kendi yönetimleri altında uyguladıkları siyasal taktikler ve stratejiler açısından karşı çıkıyor ki bu da netice olarak kendi popülizm anlayışını yansıtan bir tutum (bu bağlamda, önceki bir çalışmasından popülizm ve rutinleşme tanımlarını aktardığımız iv. sonnota bakılabilir). Dolayısıyla, Weyland’a göre:

Fujimori, Menem ve Collor gibi diğer neopopülist liderler seçim kampanyalarında kullandıkları popülist siyasi stratejiyi sürdürdüler. Hükümetlerini, görünüşte doğrudan bağlantıları olan örgütlenmemiş geniş kitle tabanlarına dayandırmaya; yerleşik partileri ve çıkar örgütlerini bypass etmeye; siyasal sınıfa ve diğer yerleşik elitlere saldırmaya; kamuoyu yoklamalarını, plebisit (tehdidini) ve diğer popülist araçları muhalefeti alt etmek için kullanmaya; kişiselleşmiş liderliklerini güçlendirmeye; iktidarı yoğunlaştırmaya ve anayasal düzenlemelerin çoğunlukçu öğelerini takviye etmeye; liberal siyasal normları ihlal etmeye ve kurumsal kuralları hor görmeye devam ettiler. Böylece, bu liderler tüm tipik popülist araçları, taktikleri ve stratejileri uygulamayı sürdürdüler (Bresser Pereira, 1991; Novaro, 1994). Bu nedenle, asli politika yöneliminde dikkate değer bir değişim varken, siyasi tarz ve stratejide çarpıcı bir süreklilik vardı. Dolayısıyla, adı geçen başkanlar, neoliberal programları uygularken siyasal popülistler olarak kaldılar. Onlar, neoliberal popülistlerdi (1102).

İktidarda Popülizm’den ne anlaşılması gerektiği hususunda bir diğer yaklaşım Müller’in ‘Popülist Anayasacılık: Terimlerde Bir Çelişki mi?’ (2015) isimli çalışmasında bulunabilir. Müller’e göre iktidarda popülizm üç temel özelliğe sahiptir. Birincisi, iktidarda popülizm açısından, “popülistlerin hükümetteki bütün başarısızlıkları için, halen, perde arkasından davranan – ülke içindeki veya dışındaki – elitler(in) suçlanabilir” (12) olmasıdır. Müller, bu ilk özellik bağlamında, pek çok popülist galibin kurban gibi davranmaya devam ettiğini ekliyor. Müller’e göre iktidarda popülizmin ikinci özelliği, popülistlerin kendilerini ahlaken halkın yegâne meşru temsilcileri olarak görmeleri ve halkın da ancak bir kısmını otantik, gerçek ve dolayısıyla iyi yönetimi hak eden insanlar olarak telakki etmeleri. Müller, bu iki özelliğe dayalı popülist mantığın kendini üç farklı biçimde ortaya koyduğunu belirtiyor: devletin kolonizasyonu, kitle klientalizmi ve ayrımcı legalizm (12). Müller’e göre devlet iktidarının ele geçirilmesinde popülistlere özgü bir şey olmamakla birlikte, popülistlerin bu konudaki özgüllüğü, en temel ahlaki temsil iddialarının da desteğiyle bunu ayan beyan yapmalarında yatıyor (12). Aynı şey klientalizm için de geçerli: Popülistleri bu konuda diğerlerinden ayıran şey, klientalist pratikleri kamusal ve ahlaki doğrulamalar yoluyla yürütmeleri. Gene benzer bir durumu, ayrımcı

legalizm denen şeyde de görebiliriz: Popülizm açısından sadece halka ait olanlar yasanın tam koruması altında olabilirler; halkın parçası olmayan veya onun aleyhine çalışanlarsa uygun bir şekilde muamele edilmelidir. Kısacası, Müller, birçok tarihsel durumda bu üç karakteristikle karşılaşılabilmemize karşın, popülist rejimlerde bu üçünün, bir tür moral fazla, açık bir ahlaki vicdanla birlikte var olduğunu söylüyor (13). Yani, iktidarda popülizmde veya popülist rejimlerde karşılaştığımız şey bir tür 'etokrasi' (2014: 22).

Müller'e göre iktidarda popülizmin üçüncü temel özelliği ise, sivil toplumun sindirilmesi. Sivil toplumdan gelen muhalefet, popülistlerin inhisari (*exclusive*) ahlaki temsil iddialarını zayıflatma potansiyeline sahiptir ve dolayısıyla onlar açısından kabul edilemez bir durum yaratır. Popülistler, bu tehlikeyi savuşturmak amacıyla, sivil toplumdan yükselen ve popüler muhalefet olarak görünen şeylerin esasında 'düzgün' insanlarla hiçbir ilgisinin olmadığını ve dolayısıyla da sivil toplumun sivil toplum falan olmadığını iddia ederler. Müller buraya kadar andığımız bütün bu özelliklerden hareketle, iktidarda popülizmin tam da karşı olduğunu ilan ettiği şeye sebebiyet verdiğini ve bu nedenle de bizi muazzam bir ironiyle karşı karşıya bıraktığını söylüyor:

Bu durumda, her şeyden önemlisi, iktidarda popülizm, inatçı muhalefet karşısında dahi bütün adına konuşan (ve esas olarak *l'état, c'est nous* [devlet, biziz] iddiasıyla beraber 'nous'un halkın tek meşru temsilcisi olduğunu öne süren) siyasi aktörlerin hâkimiyeti anlamına gelecektir – ki bunun sonucu da muhalefetin sadece insanların tikel, partizan taraflarıyla ilgili bir mesele olmaması, fakat kelimenin tam anlamıyla insanlardan -- ayrı olması olacaktır. Ve bu muazzam bir ironidir, zira iktidarda popülizm daima en çok karşı koyduğu şeye ve yerleşik elitlerde ekseriya suçlama eğiliminde olduğu şeye sebebiyet verir veya en azından onu takviye eder ya da başka bir çeşitlemesini sunar: dışlama ve devletin gasp edilmesi. *La casta*'nın yaptığı söylenen şey, popülistlerin de sadece açık bir gerekçelendirme ve temiz bir vicdan farkıyla sonunda yapıyor olacakları şeydir (2015: 14).⁶

Bu noktada, meseleyi Laclau perspektiften ele almaya girişmeden önce, her üç yaklaşımda öne çıkan birtakım noktaları belirtmekte yarar var: Öncelikle, ikinci sırada aktardığımız Weyland bir yana, literatürde pek yaygın olmayan 'iktidarda popülizm' kavramının Ramirez ve Müller tarafından da kullanıldığını not edelim. Devamla, ilk yaklaşımda iktidarda popülizmin 'iyi' bir şey, iki ve üçüncü yaklaşımlardaysa demokrasiye zarar verebilecek ve dolayısıyla pek o kadar 'muteber olmayan' bir şey olarak görüldüğü fark edilebilir. Her üç yaklaşım tarafından paylaşılan temel bir özellikse, iktidarda popülizmin özgül bir siyasal fenomen değil, muhalefetteki popülizmin 'devamı' olarak düşünülmesi. Başka

bir ifadeyle, yukarıdaki kısmi alan taraması, genel olarak bu terimden anlaşılan şeyin, muhalefetteyken popülist olan bir siyasetin iktidara geldikten sonra sergilediği birtakım siyasal edimler olduğunu gösteriyor. Aşağıda önerdiğimiz kavramlaştırma biçiminde de, netice olarak, kendisine birtakım siyasal tercih ve edimlerin atfedilebileceği bir iktidar etme biçimi kastediliyor, ama öncelikle onu özgül bir siyasal fenomen olarak kavramak şartıyla. Açıkçası, işin ilgi çekici yanı da tam bu noktada ortaya çıkıyor. Zira yukarıda aktardığımız yazarların, bilhassa da Weyland ve Müller'in iktidarda popülizme atfettikleri siyasal edimlerin çoğu, bizim aşağıda sunacağımız yaklaşım açısından, iktidarda popülizm döneminden ziyade, 'başarılı' bir iktidarda popülizm döneminin ardından gündeme gelen ve bu bakımdan da onun devamı niteliğinde olan 'otoriter' yönetim evrelerine atfedilebilecek özellikler. Dolayısıyla, örn. sivil toplumun sindirilmesi, liberal normların açık ihlali ve çoğunlukçuluk gibi eğilimler, bizim yaklaşımımız açısından iktidarda popülizmin yükselişinden ziyade düşüş veya sona erişini haber veriyor. Bu kayda değer farklılığın nedeniyse, fark edilebileceği gibi aşağıdaki tartışmanın, Laclau'nun popülizmle politikanın 'anlamdaş' olduğu yönündeki argümanına bağlı kalması. Dolayısıyla, nasıl ki AKP iktidarının kabaca anayasa referandumu sonrası döneme kadar sürdürmeyi başardığı geniş eşdeğersel bağlar ve Statüko, Ergenekon vb. adlandırmalarda olduğu gibi gayet etkili olmuş düşman tanımları inşa edebilme becerisini veya eşdeyişle siyasal sınırlar çizme hususundaki – Laclau tarafından bizzat genel olarak siyasetin doğasına atfedilen – vasıflarını 'iktidarda popülizm' olarak adlandırdığımız şeye bağlıyorsak; özellikle 2011 sonrasında daha net olarak karşılaştığımız 'çoğunlukçuluk', 'dindarlaştırma', 'paranoya siyaseti' vb. eğilim ve özellikleri de partinin otoriter bir rejim inşası ve bu bağlamdaki kurumsallaşma arayışlarına bağlıyoruz. (Diğer taraftan, bu yorumun ima edebileceğinin tersine, iktidarda popülizm olarak adlandırdığımız şeyden örn. çoğunlukçuluk veya kurumsallaşmaya geçişin bir sıfır derecesi yok elbette; ne de bu geçiş, AKP'nin yaklaşık on beş yıllık siyaset ve retorikğini 'gerçeğe uygun' ve 'aldatıcı' türünden bizzat kendisi aldatıcı olacak bir sınıflama yoluyla düşünülebilir.⁷ Kısacası, burada mevzubahis edilen iki dönem arasındaki farkın aynı zamanda bir ölçü meselesi olduğunu hatırla tutmalı.) Dolayısıyla, bizim aşağıda tuttuğumuz yolun, Laclau'nun biçimsel popülizm kavramının bir uzantısı durumunda olduğu ve dolayısıyla popülizmle ilgili son dönem metinlerindeki kavramsal kabullerle de uyumluluk gösterdiği – veya çok ciddi bir uyumsuzluk göstermediği – söylenebilir.

Laclau ve İktidarda Popülizm

Laclau'nun yaklaşımından bakıldığında 'iktidarda popülizm' üzerine neler söylenebilir? Bu hususta başvurabileceğimiz yollardan biri, Müller'in metninde iki kavram, iktidarda popülizm ve popülist rejim kavramları arasında kurulan

eşdeğerlik üzerine düşünmek. Esasında, Laclau'nun yaklaşımı açısından, 'popülist rejim' kavramının kendi içinde bir çelişkiye, oksimorona veya en azından bir anlam karmaşasına işaret ettiği söylenebilir. Bilindiği gibi, rejim veya kurumsal sistem kavramları Laclau'nun metninde farklılık mantığının baskın olduğu yönetim pratiklerine atf yapıyor. Popülizmse, geniş toplumsal eşdeğerlikler oluşturmak suretiyle bu pratiklere meydan okuyan siyasal hareketlere işaret ediyor. Elbette, yazılarında popülizm kavramına tahsis edilen alanın bundan fazlası olduğunu biliyoruz ama mesele siyasal hareketleri tasnif etmek olduğunda aşağı yukarı böyle bir tablonun ortaya çıktığı da malum. Bu hususta, 'Popülist Akıl Üzerine'yle birlikte biçimsel popülizm kavramını açıkladığı iki önemli metinden biri olan 'Popülizm: Adın ne değeri var?'⁸ (2005a) isimli yazısını ele alabiliriz. Laclau, bu yazıda, katıksız eşdeğerlik ve katıksız farklılığın olanaklı olmadığını, bunlar arasında karmaşık bir diyalektik olduğunu ve karşılaşacağımız tarihsel durumların aralarındaki gerilimle birlikte bunların her ikisini de muhteva edeceğini söylüyor. Bu bağlamda üç tarihsel durumdan bahsediyor. Her ne kadar bunları 'kimi' sıfatıyla ansa da, bu üç durumun odağına popülizm kavramını almış bir siyasal analiz açısından karakteristik durumlar olduklarını fark etmek zor değil. İlki, Laclau'nun "popülist veya devrimci bir kopuşun klasik deneyimi" olarak tanımladığı şey: "kurumsal bir sistem toplumsal talepleri ayrımsal bir şekilde soğurmakta giderek daha az yeterli bir hale gelir ve bu da toplum içinde içsel bir yarığa ve iki antagonistik eşdeğerlik zincirinin kurulmasına yol açar" (12). İkincisi, Laclau'nun "popülist bir kopuştan doğan rejim kademeli bir şekilde kurumsallaşır ve böylelikle farklılık mantığı yeniden hüküm sürmeye başlar ve eşdeğersel popüler kimlik politikanın fiili işleyişlerini giderek daha az yöneten hükümsüz bir *langue de bois* haline alır" (12) şeklinde tarif ettiği duruma atf yapıyor. Üçüncü ve sonuncu durumsa, "giderek daha çok anti-kurumsal olan bir söylem yoluyla içsel sınırları sürekli olarak yeniden yaratmak için bazı hâkim gruplar tarafından sergilenen girişimler"i kapsıyor (12).

Bu üç durumun, 'öteki durumlar' arasında sayılabilecek sıradan örnekler olmadığını, karakteristik siyasal durumları tarif ettiklerini söyledik. Başka bir ifadeyle, bunlar, Laclaucu yaklaşım açısından, birbirleriyle şu veya bu düzeyde rastlantısal bir ilişki içinde bulunan farklı tarihsel örnekler olmak bir yana, siyasal yaşamda karşılaşabileceğimiz başlıca olası seçenekleri tarif ediyor. Bu yorumun bir dayanağı, Laclau'nun andığı bu durumların birbirleriyle belirli bir tamamlayıcılık ilişkisi içinde olmaları: i. temsil krizi içinde iyiden iyie güçsüzleşmiş bir kurumsal sistemi karşısına alan popülist bir alternatif (ve kopuş), ii. bu alternatiftan doğan yeni rejimin kurumsallaşması ve dolayısıyla farklılık mantığının üstün gelerek eşdeğersel popüler kimliğin içini boşaltması,

iii. bazı hâkim grupların anti-kurumsal bir söylem yoluyla içsel sınırları yeniden yaratma çabaları ki Laclau bu son durumun genellikle başarısız olduğunu söylüyor. O halde, elbette zorunlu olmamakla birlikte daha olası görünen şey, yerleşik sisteme karşı hâkim gruplardan kaynaklanmayan yeni bir popülist meydan okuma, böylece tekrar birinci duruma dönmüş oluyoruz. Dolayısıyla, üçüncü durum/seçenek esasında bize şunu söylüyor: Ya popülist kopuşun ortaya çıkardığı kurumsal sistem bir biçimde devam edecektir ya da yeni bir popülist alternatif ortaya çıkar ki bu mevcut sistemde meydana gelecek bir değişikliğin daha olası görünen bir yoludur.

Laclau'nun sunduğu durumlara ilişkin ortaya koyduğumuz bu çerçevenin belirli bir şematizm ve döngüsellik muhteva ettiği açık, öyle ki bu yorum çerçevesinde bu durumları siyasal bir çevrimin ardışık evreleri olarak görmek dahi olanaklı. Öte yandan, her bir durumun diyakronik bir biçimde bir diğerini anırtması veya ona göndermesi anlamında kullandığımız bu döngüsellik tamamen bizim yorumumuzdan kaynaklanmadığı da ortada. Öyle ki, bu üç durum/seçeneğin ima ettikleri döngüsellikte yankılanan şeyin, esasında, bizzat Laclaucu problematiğin dayandığı temel fikir, siyasalın olanaklılık koşulunu oluşturan 'toplumsal bölünme'nin ve dolayısıyla – toplum denen imkânsız nesneyi inşa etmek için verilen çabanın zemini olarak (Laclau ve Mouffe, 2001: 112) – siyasetin 'daimi' karakterine dönük önvarsayım olduğu söylenebilir. Kendi sözlerinden aktaralım: "Politika (ve tabii, eğer argümanımız doğruysa, onun türevi olan popülizm) olduğu sürece toplumsal bölünme olacaktır" (2005a: 13). Bu noktadan hareketle, Laclau'nun bu ve benzeri değerlendirmelerinde toplumsal bölünmenin, bütün simgeselleştirme girişimlerini, ehliileştirmeye dönük tüm bütünleştirme çabalarını başarısızlığa uğratan 'kurucu tamamlanmamışlık' noktasını teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, Laclaucu argüman açısından toplumsal bölünme, siyasalın olanaklılık koşulu olarak sahip olduğu rol itibarıyla Lacancı anlamıyla Gerçek'in statüsüne sahiptir; dolayısıyla da, toplumsal ilişkilerin simgesel düzenlenişi ve buna ilişkin pratikler bütünü olarak mevcut kurumsal sistem içinde ehliileştirilmesini amaçlayan bütün siyasi girişimler tarafından ıskalanıp geri dönen travmatik noktayı temsil eder⁹ (O nedenle de, onu bütünleşmenin önündeki ampirik bir engel olarak düşünmek tamamen yanıltıcı olacaktır, tersine, bölünme bizzat bütünleşme arzusunda işbaşında olan şeydir). Anımsanacağı gibi, Laclau, Mouffe'la birlikte kaleme aldıkları Hegemonya ve Sosyalist Strateji'de, toplumsal bölünme kavramının bu kitaptaki emsali olarak görebileceğimiz antagonizma kavramı yoluyla, bu role oldukça net bir ifade kazandırmıştı. Burada takip ettiğimiz 'Popülizm: Adın ne değeri var?' isimli metindeyse aynı rol nispeten farklı bir şekilde ifade edilmiştir: Bir bütünlük olarak anlaşılan toplulukla (yani toplum'la) onun içinde işleyen

her türlü toplumsal aktör arasında bir asimetri vardır ve bu asimetri veya yarığı aşmaya dönük – ve haliyle bu aktörlerden bir veya birkaçının inisiyatifinde ortaya çıkacak olan – çabaların hiçbiri nihai olarak başarılı olamayacaktır (2-3). O halde, bu ‘gerçek’ten hareketle, Marx’ın ‘ideolojinin tarihi yoktur’ sözünün ünlü Althusserci yorumunu siyasete de uyarlayabiliriz: Althusser’in ideoloji için söylediği gibi tamamen pozitif bir anlamda ‘Siyasetin tarihi yoktur’, zira toplumun bölünmüşlüğü ne devletin bütünsel ve karşı konulamaz bir yönetsel aygıtı dönüşmesi ne de kendisiyle uzlaşmış bir toplumun ortaya çıkacağı toplu bir devrimci dönüşümle aşılamayacaktır.

Dikkat edilirse, ‘ne o, ne de bu’ şeklinde ifade ettiğimiz bu iki görüş toplumsal bölünmenin ortadan kaldırılmasına ilişkin iki karşıt yol tarif ederler ve Laclau’nun yazılarında başlıca siyasal seçeneklere ilişkin karşılaştığımız tasnif de, bu tür bir karşıtlığın, siyasalın olanaklılık koşulunu oluşturan toplumsal bölünme temelinde formüle edilmesine dayanır. Veya başka bir ifadeyle, Laclaucu yaklaşım toplumsal bölünmenin daimi bir karaktere sahip olduğu ve dolayısıyla tarih-siz (*non-historical*) yani *tüm-tarihi* (*omni-historical*) olduğu kabulünden yola çıkmakla birlikte, adı geçen karşıtlığı belirli bir anlamda muhteva etmeyi ve dolayısıyla onu anırtırmayı sürdürür: Toplumsal talepleri ayrımsal ve dolayısıyla yönetsel bir şekilde eklemleyen ‘kurumsal sistem’ ve bu yeteneği sınırlanmış bir kurumsal sisteme karşı, talepleri eşdeğersel bir şekilde eklemleyen ve en gelişmiş biçimini Laclau’nun ‘popülist veya devrimci kopuş’ olarak andığı deneyimde gördüğümüz popülist meydan okumalar. Daha sade bir şekilde ifade etmek gerekirse, farklılık mantığının baskın olduğu kurumsal sistem ve eşdeğerlik mantığının baskın olduğu popülist alternatif.

Bu kısa çerçeveden hareketle şunu söylemek olanaklı görünüyor: Laclau açısından popülizm terimi, özellikle de belirli bir hareketi adlandırabileceğimiz bir *sıfat* olarak alındığında, antagonistik bir eşdeğerlik zincirinin inşası yoluyla mevcut kurumsal sisteme bir alternatif sunan muhalefet hareketleriyle, bunların başarılı olanlarının kendi düzenlerini tesis etmek üzere bu sistemden kopma deneyimlerine atıfta bulunmaktadır. Bu durumda, yukarıda da dikkat çektiğimiz gibi bir oksimoron olan popülist rejim terimi bir yana bırakılırsa, ‘iktidarda popülizm’ teriminden ne anladığımızı netleştirebiliriz. Laclaucu çerçeve bağlamında bu terimden, hâlihazırda inşa edilmiş yeni bir rejim veya inşa edilmiş bir rejimin kurumsallaşması anlamlarından uzak bir biçimde, bir siyasal yönetimin eşdeğerlik mantığının farklılık mantığına baskın olduğu bir tarzda siyasal iktidarını yerleştirme ve takviye etme doğrultusunda uygulamaya koyduğu siyasal pratikleri kastediyoruz. Bu pratiklerin, Laclau’nun metninde yukarıda tarif ettiğimiz şekliyle bir sıfat olarak popülizm terimiyle gönderme yapılan başlıca iki siyasal durumun (popülist muhalefet ve popülist kopuş)

ikisinden de farklı bir özgül durum tarif ettikleri görülebilir. Bu noktada, haklı olarak, yazının başlığında neden ‘tedrici bir inşa süreci’ ifadesinin tercih edildiği ve bu ifadeyle ne kastedildiği sorulacaktır. Kısacası, bu dönemde inşa edilen nedir? Bu soruyu, Althusser’in devlet aygıtı ve devlet iktidarı arasında yaptığı ayırım yoluyla yanıtlayabiliriz (bkz. 2006). Öncelikle, bu ayırım açısından bakıldığında, Laclau’nun ‘popülist kopuş’ ve onunla dolaysız bir ilişki içinde bulunan ‘yeni bir rejimin inşası’ kavramlarının, devlet aygıtının devlet iktidarını elinde bulunduran siyasal güç tarafından şu veya bu ölçüde köklü bir yeniden düzenlenmesine atf yaptığı söylenebilir. Bizse, bu tür bir düzenlemeden açık biçimde farklı olarak, bir siyasal yönetimin mevcut devlet aygıtında (hükümet, idare, ordu, polis, mahkemeler, vb.) kendi iktidarını yerleştirme amacına yönelik olarak giriştiği siyasal pratikleri kastediyoruz. Ne var ki, bu pratiklerin, başarılı oldukları ölçüde, devlet aygıtının mekanizma ve işleyişlerinde de birtakım yeniden düzenlemeler yapılması anlamına gelecekleri söylenebilir. Hatta bu tespit, dar anlamıyla devletin (yani devletin baskı aygıtının; Althusser: “Devlet, devletin baskı aygıtıdır”) ötesinde, bu aygıtın toplumla bütünleşme noktaları olarak görebileceğimiz devletin ideolojik aygıtlarının (DİA) mekanizma ve işleyişlerine doğru da genişletilebilir. Dolayısıyla, Laclau’nun popülist olanlarla bir tezat içinde tarif ettiği yönetsel olanlar da dâhil olmak üzere her iktidar etme pratiği, devlet aygıtına dönük birtakım düzenleyici müdahaleleri ima eder. Laclau’nun terminolojisiyle söylersek, şeylerin mevcut durumuna dönük ‘yıkıcı’ müdahaleleri, yeni bir düzenin kurulmasına yönelik ‘yeniden yapılandırıcı’ edimlerden büsbütün ayırmak olanaklı değildir. Bu açıdan, iktidarda popülizm terimiyle atf yaptığımız süreci, devlet iktidarını ele alma görevinin üst-belirleniminde gerçekleşen tedrici bir inşa süreci olarak görmeyi önerdik. Siyasal faillik bağlamındaysa bu özgül siyasal durumu oluşturan şeyin, oluşumunu büyük ölçüde iktidarda tamamlayan bir hegemonik formasyonun genişleme evresi (genişleyen hegemonya¹⁰) olduğu söylenebilir. Netice olarak, iktidarda popülizm terimiyle andığımız siyasal pratikler, geleneksel siyasal aktörlerin tasfiyesini de kapsayan tedrici veya kademeli bir inşa sürecine işaret ederler ve bu nedenle de iktidar siyasal kimliğini ve yürürlüğe koyduğu uygulamaları yaygın bir şekilde reform, demokratikleşme vb. evrensel söylemlerle meşrulaştırma gücüne sahiptir. İktidarda popülizmin hedefinde yer alan kurumsal sistemin geleneksel aktörleriye, toplumsal sorunların ve bunlara dönük yanıtlar üretme becerisinden yoksun olan mevcut sistemin sorumlularını olarak statüko, yerleşik elitler, güç sahipleri vb. terimlerle şahsileştirilir veya karakterize edilir. Elbette bu karakterizasyonun, düşman kutbuna ilişkin bütün söylemsel inşalarda olduğu gibi, bütün bir kurumsal sistemi hedef almakla onun içinde belirli bir mevkide bulunan özgül bir takım aktörlere odaklanmak arasında nispeten geniş bir salınım imkânına sahip olduğunu hatırd tutmak gerekir. Böylelikle

iktidarda popülizm, Laclau'nun politikaya attığı temel jesti iktidarda performe etmek gibi dikkate değer bir siyasal beceriye ve dolayısıyla da gayet özgül bir karakteristiğe sahiptir: "Siyaset ancak mevcut durumu bir sistem olarak kavrayan ve ona bir alternatif sunan davranış yoluyla (veya tersine mevcut potansiyel alternatiflere karşı o sistemi savunduğumuzda) vardır" (2005a, 13). Dolayısıyla, iktidarda popülizmde bulduğumuz şey, popülist rutinleşme tezinin dayandığı temel düşünceye karşı güçlü bir meydan okumadır aynı zamanda: "[P]opülistler ancak muhalefette olduklarında ve bir hükümet aygıtının desteğiyle uzlaşmaya varmadıklarında inançlarının özünü muhafaza edebilirler" (Hennessy, 1969 aktaran Ramirez, 2009: 2). Sonuç olarak, tartışmamızı AKP bağlamında şöyle somutlayabiliriz: İktidarda popülizm terimiyle, Laclau'nun siyasalın ve aynı zamanda popülizmin karakteristikleri olarak saydığı temel nitelikleri işler tutmayı becermiş, bunlar üzerinden yönetme becerisine sahip bir parti olarak AKP'yi, daha doğrusu, partinin kabaca 2010'daki anayasa referandumu sonrasına kadar uzanan döneme kadar sürdürmeyi becerdiği yönetme biçimini ve siyasal profili kastediyoruz. Bu biçimin muhtevasıysa, büyük ölçüde, AKP yönetiminin devlet iktidarına yerleşmesinin siyasal koşullarının hem devlet aygıtı içinde hem de henüz düşük yoğunluklu olmakla beraber DİA'larda sağlama alınmasına dönük pratiklerden oluşmaktadır (Örn. Ergenekon ve Balyoz davaları, devlet iktidarı içindeki siyasal ağırlıkları bakımından ordu ve polis arasındaki rol değişimi, statükoya karşı milli irade ve demokratikleşme formülüne dayanan hâkim bir söylemin üretilmesi, havuz medyasının inşası, vb.).

Yukarıda iktidarda popülizm meselesini daha ziyade aktör odaklı bir şekilde ele aldık. Şimdiyse bu aktörün daha doğrusu bunun bir varyantı olarak AKP'nin sahne almasına olanak sağlayan siyasal arka plan veya bağlam üzerine düşünelim. Aşağıda da işaret edeceğimiz gibi, bu bağlamı hiçbir şekilde AKP'nin ortaya çıkışının kendisine isnat edilebileceği rasyonel bir zemin olarak görmediğimizi geçerken not edelim (Evet, bu bir bağlam ama bir bakıma kendisine verilebilecek yanıtlar olarak düşünebileceğimiz aktörler hakkında tüketici şeyler söylemekten de bir o kadar uzak). Laclau, Popülist Akıl Üzerine'de (2005b), eski yapıda bir krizin popülizmin önkoşulu olduğunu belirttikten sonra, popülizmin yükselişi bağlamında bu türden üç olasılığa dikkat çekiyor: i. iyi yapılanmış bir kurumsal sistem, ii. popülist güçlerin hem 'içeridekiler' hem 'dışarıdakiler' olarak hareket etmek durumunda oldukları daha az iyi yapılanmış bir kurumsal sistem ve iii. 'organik kriz' hali (2005b: 178). Öncelikle, yukarıda söylediklerimize benzer biçimde, burada da Laclau'nun olasılıklar terimi altında temel siyasal seçeneklere ilişkin bir sınıflama yaptığını fark etmek zor değil (Nitekim bu üç olasılığın, aşağı yukarı, Althusser'in Marx için'de çelişkinin üç varoluş biçimi olarak tanımladığı ve dolayısıyla özgül konjonktürler oluşturmak

suretiyle toplumsal formasyonun hareketini karakterize eden ‘antagonistik olmayan’, ‘antagonistik’ ve ‘patlayıcı’ durum veya evrelere tekabül ettikleri fark edilebilir). Laclau açısından bu sınıflamanın dayanak noktası kurumsal sistemin mevcut yapı ve işleyişi; dolayısıyla – herhangi bir popülizm olasılığını dışarıda bırakan ilki bir yana bırakılırsa – ikinci ve üçüncü olasılıkların oluşturduğu siyasal bağlamların her birinde farklı şekillerde eyleyen popülist hareketlerle karşılaşacağımızı söylüyor Laclau. Bu iki olasılıktan bilhassa ikincisinin, yukarıda tartıştığımız anlamda bir siyasal aktör olarak AKP’nin içine doğduğu bağlamın açıklayıcı bir tasvirine yakın olduğu düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, genel olarak iktidarda popülizm olarak andığımız siyasal seçenek veya özgül durumun hangi tür bağlamlarda ortaya çıkabileceği sorusu şu an için bir yana; özel olarak bu seçeneğin bir varyantı olarak görebileceğimiz AKP siyasetinin gündeme geldiği siyasal ortamın, Laclau’nun bahsettiği ikinci olasılık altında düşünölmeye yatkın olduğu söylenebilir. Görüldüğü üzere, böylelikle, 2000’lerin başında Türkiye’deki kurumsal düzenin, diğerlerine nazaran ikinci olasılık altında ele alınmaya daha müsait bir işleyiş veya profile sahip olduğunu söylemiş oluyoruz (bu noktayı aşağıda biraz daha somutlayacağız). O halde, öncelikle, Laclau’nun bu olasılığa ilişkin tasvirini tam olarak hatırlayalım: “Sistem daha az iyi yapılanmıştır ve bir tür periyodik yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyar. Burada, Schedler/Surel tarzı popülizm olasılığı ortaya çıkar: sistemle mücadele edilebilir fakat onun kendini yapılandırma yeteneği hala hatırı sayılır olduğu için, popülist güçler hem *içeridekiler* hem de *dışarıdakiler* olarak hareket etmek zorundadırlar” (178). Laclau, Schedler/Surel’ci anlamda popülizm dediği şeyi, Schedler’in yürüttüğü tartışmaya atıfla şöyle tarif ediyor: Popülist hareketler “kurumsal rejimlerin marjlarında, bizatihi sistemleri kınamakla yalnızca iktidar konumlarını işgal edenleri kınamak arasında salınarak var olurlar” (177). Laclau’ya göre, Schedler’in tartışmasındaki başlıca zaaf, popülizmin mevcut sisteme dönük ‘yıkıcı’ ve yeni bir düzenin inşa edilmesine dönük olarak da ‘yeniden inşacı’ görevlerden oluşan çifte yüzünü yeterince dikkate almıyor oluşu. O halde, bu çifte yüzün, Laclau’nun bu yazarların popülizm kavramına referansla tarif ettiği ikinci seçenekte yeterince dikkate alındığını varsaymaya hakkımız var. Bu konuda elimizde, ikinci seçenekte bahsi geçen ‘içeridekiler’ ve ‘dışarıdakiler’ ayrımı ve bir de ‘yıkıcı’ ve ‘yeniden inşacı’ görevler bütünü var. Şimdi, AKP özelinde bu ayrımların resme nasıl dâhil olduğu sorusunun önem taşıdığını not ederek, 2000’lerin başında Türkiye’deki siyasal ortam ve AKP’nin yükselişine dair buraya kadar yürüttüğümüz kavramsal tartışmadan hareketle somut bir çerçeve çizmeye çalışalım.¹¹

Üç Girişim ve AKP’nin Özgüllüğü

1990’lı yıllarda parlamenter siyasetin içinde bulunduğu temsiliyet krizinin en

önemli göstergeleri, ardışık ve zayıf koalisyon hükümetleriydi. 1980'li yıllara damgasını vurmuş olan merkez sağ çizgideki Anavatan Partisi'nin tek başına kurabildiği son hükümet, Mesut Yılmaz'ın başbakanlığında 23 Haziran 1991'de kuruldu ve bir yıldan fazla görevde kalmayı başardı. Bu hükümet de dâhil olmak üzere 1990'lı yıllar boyunca kurulmuş olan toplam on hükümetten yedisi koalisyon, geriye kalan ikisi de azınlık hükümetiydi. En uzun koalisyon, 28 Mayıs 1999'da DSP, MHP ve ANAP arasında Bülent Ecevit'in başbakanlığında kuruldu ve birinci AKP hükümetinin kurulduğu 18 Kasım 2002 tarihine kadar geçen yaklaşık üç buçuk yıllık süre boyunca görevde kaldı. 1990'ların ikinci en uzun hükümetiyse, 25 Haziran 1993 senesinde DYP ve SHP arasında kurulan ve 5 Ekim 1995'e kadar yaklaşık iki buçuk yıl boyunca görev yapan Tansu Çiller hükümetiydi. Birkaç ayla sınırlı kalan azınlık hükümetleri bir tarafa bırakılırsa, geriye kalan koalisyon hükümetlerinin görev süreleri dört ayla bir buçuk yıl arasında değişmekteydi. Diğer taraftan, bu ardışık koalisyon hükümetlerinin yarattığı kırılganlığa rağmen, daha kararlı bir şekilde varlıklarını sürdüren ve yerleşik kurumsal sistemin devamlılığını karakterize eden unsurlar da vardı. Bunlar, mevcut yapıda sırasıyla paralel bir hükümet ve paralel bir hukuk sistemi anlamına gelecek bir ağırlığa sahip olan 'Milli Güvenlik Kurulu' (MGK) ve (devlete karşı işlenen suçlardan sorumlu olan) 'Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ydi (Keyder, 2004: 66). Dolayısıyla, 2000'lerin başında Türkiye'de kurumsal sistemin verdiği görüntü aşağı yukarı şöyleydi: Ne silsile halindeki krizlerle (1994, 1999, 2000 ve 2001) kendini gösteren neo-liberal yapılanma ve bunun getirdiği toplumsal maliyetlere ne de politikleşmiş kimlik eksenli sorunlara (Kürt kimliği, İslami kimlik ve ötekileştirilmiş Alevi kimliği) çözüm üretme kapasitesine sahip bir yerleşik parti sistemi. Ve bu sorunları (bilhassa da siyasal İslam ve Kürt sorununu) birer güvenlik meselesi olarak görmek suretiyle kontrol altına almaya çalışan ve siyasi partileri de kendi işleyişine tabi kılmış kurumsal aktörler (veya devletin baskı aygıtları). Kısacası, MGK odaklı bir Milli Güvenlik Rejimi.¹²

Bu bağlamda, 2000'lerin başının merkez siyaset açısından bir arayış dönemi olduğunu kestirmek zor değil. Nitekim bu yıllar başlıca üç parti üzerinden cereyan eden yeniden yapılanma (Laclau'nun terimleriyle periyodik yeniden düzenleme) girişimlerine sahne oldu. Bunlardan biri, 22 Temmuz 2002'de, Demokratik Sol Parti'den ayrılan İsmail Cem ve Hüsametdin Özkan gibi isimler tarafından kurulan ve neo-liberal reçeteyi merkez soldan uygulama iddiasına sahip olan (ve bu bakımdan da gençlik aşısı yapılmış DSP gibi görünen) Yeni Türkiye Partisi'ydi (YTP). Partinin en şatafatlı ismi, yukarıda andığımız Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından, 3 Mart 2001'de başbakan Bülent Ecevit tarafından 'Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı' olarak kabineye dâhil edilen ve bu görev için yirmi yılı aşkın bir süredir devam ettiği Dünya Bankası'ndaki

görevinden ayrılan bir teknokrat olan Kemal Derviş'ti. Ne var ki, Derviş'in yol arkadaşlarını ani bir manevrayla ortada bırakarak kısa bir süre sonra CHP'ye katılması ve partinin 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde beklediği oy oranının epey altında kalması (%1,15) gibi bir dizi etmen, YTP girişiminin sonunu getirdi. Diğer girişim, 10 Temmuz 2002'de işadamı Cem Uzan tarafından kurulan ve 3 Kasım seçimlerinde aldığı %7,25 oyla yüzde onluk seçim barajını aşamasa da ciddi bir varlık gösteren Genç Parti'ydi. 2000'lerin başındaki ekonomik ve siyasi kriz ortamında ortaya çıkmış popülist bir parti olan Genç Parti, yükselişini, parasiyaset-gösteri arasındaki bağları had safhada kullanmak suretiyle (Türk, 2007), mevcut partilerin sorunlara yanıt üretmediği bir siyasi konjonktürde kendisini sistem karşıtı bir parti olarak inşa etmekteki beceri ve ustalığına borçluydu. Gelgelelim, Genç Parti'nin marjinalleşmesine yol açan da, bir bakıma bizzat bu yükseliş veya başarı oldu: AKP hükümetinin partinin ekonomik gücünü borçlu olduğu Uzan grubuna yönelik siyasi yaptırımları, Genç Partinin ekonomik olarak ciddi bir darbe almasına yol açtı. Bu durum, hükümetin ilk yıllarında sergilediği – popüler tabirle – yönetebilme becerisiyle birleştiğinde, sonuç, Genç Parti'nin siyaseten cazibesini büyük ölçüde yitirmesiydi. 28 Mart 2004 yerel seçimlerinde alınan oy İl Genel Meclisi itibarıyla %2,6'ydı, 22 Temmuz 2007 genel seçimlerindeki oy oranıysa %3,03'te kaldı.

Bildiğimiz gibi, üçüncü ve galip gelen girişimse, 14 Ağustos 2001'de Milli Görüş çizgisinden gelen yenilikçi İslamcılar tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'ydi. Peki, AKP'nin yukarıda aktardığımız iki girişimin en karakteristik yönlerini biraraya getiren bir parti olarak ortaya çıktığını, dolayısıyla AKP hükümetinin başarısını, YTP örneğinde rüşeym halinde kalmış, GP örneğindeyse galip gelen güç olarak bizzat kendisi tarafından kötürüm edilmiş iki ayrı siyaset tarzını eklemleme gücüne borçlu olduğunu ileri süremez miyiz? Elbette, önce bu yön veya tarzların ne olduğunu tarif etmemiz gerekiyor. Canovan'ı (1999) takip ederek, bunlardan ilkini 'pragmatik', ikincisini ise 'kurtarıcı' olarak adlandırabiliriz. Kısaca açacak olursak, 'mermi değil oy pusulası' sloganıyla karakterize olan pragmatik yön, birtakım kurum ve kurallar yoluyla antagonizmaların yönetilmesine atıf yaparken; kurtarıcı yön veya aynı anlama gelmek üzere 'inanç siyaseti'yse, 'popüler güç' nosyonunu esas alır ve dolayısıyla insanların siyasal eylem yoluyla kendi yaşamlarının sorumluluğunu üstlenip geleceklerine karar verebilecekleri fikrini savunur. Pragmatik yönün dayandığı siyasi idealler arasında akla ilk gelenler sulh, istikrar ve itidaldir ve tahmin edileceği üzere 'hukukun üstünlüğü' bu siyaset tarzı için hayati bir önem taşır. Kurtarıcı yönse, 'halka ait, halk tarafından, halk için hükümet' sloganı yoluyla düşünülebilir ve en temel yol gösterici fikri de – esasında bizzat bu sloganın gerçekleşmesi olarak gördüğü – 'kurtuluş'tur (1999, 8-11). Diğer taraftan, Canovan'ın tartışmasında

bizi ilgilendiren özgül yön açıkça şu argümanda yatmaktadır: Modern demokrasi (ve tabii ki siyaset) karşıt oldukları kadar karşılıklı bağımlı da olan “kurtarıcı ve pragmatik siyaset tarzları arasındaki bir kesişme noktası olarak” (9) anlaşılabilir ve demokrasinin sunduğu bu iki yüz arasında kalıcı bir gerilim mevcuttur ki bu gerilim “popülist mobilizasyona daimi bir davet” (16) anlamını taşımaktadır. Bu noktada, aşağıda da dikkat çekeceğimiz gibi, Canovan’ın yaklaşımına gösterdiğimiz ilginin, bu makalenin orijinal teorik çerçevesinden herhangi bir ayrılma anlamı taşımadığını belirtmek gerekir; zira Canovan’ın demokratik siyasete ilişkin analizi Laclau’nun modeliyle kimi dikkate değer benzerliklere sahiptir. Howarth’ın da belirttiği gibi, “Laclau’nun terimleriyle, pragmatik tarz kurumsal olana yakındır, kurtarıcı ise popülizmin mantığıyla güçlü bir benzerlik taşımaktadır” (2008: 182). Bu benzerlik bağlamında, Canovan’ın terimlerini Laclaucu yaklaşımın prizmasından gördüğümüzü not düşmekte de fayda var. Dolayısıyla, bu çalışmada örn. kurtarıcı yönün dayandığı ‘popüler güç’ nosyonu gibi birtakım özellikler, şu veya bu şekilde münferit bir siyasal kimliğe atıf yapan siyasal ve ideolojik içerikler olarak değil, farklı siyasal söylemler tarafından farklı şekillerde telaffuz edilip eklemlenebilen ve dolayısıyla hangi içeriklerle donatılacakları söylemsel inşa sürecine bağlı olan yazım yüzeyleri olarak telakki edilmektedir (Pragmatik ve kurtarıcı yönlerinse, aşağı yukarı, iki farklı siyasal eklemlenme biçimi olarak farklılık ve eşdeğerlik mantıklarına denk düştüklerini tekrar belirtelim¹³).

Öncelikle, Canovan’ın bahsettiği gerilimin, 2000’lerin başında Türkiye siyaseti açısından çifte bir geçerliliğe sahip olduğu görülebilir. İlkine yukarıda işaret etmiştik: 1990’lardan beri devam edegelen bir temsiliyet krizi içinde bulunan ve dolayısıyla ‘kurtarıcı’ yönü tamamen kötürüm kalmış; ‘pragmatik’ yönün ima ettiği kural ve pratikleriyse büyük ölçüde mevcut otoriter ‘güvenlik’ rejiminin başat aygıtlarının (MGK-Askeri Bürokrasi, DGM, Hükümet, Cumhurbaşkanı) insafına terk etmiş bir anaakım siyasal sistem. İnsafına terk etmiş diyoruz, zira Canovan pragmatik açıdan demokrasinin çatışmalarla barışçıl yoldan baş edilmesi anlamına geldiğini söylüyor (1999, 10). Tartıştığımız durumda sözkonusu olan şeyse, siyasal sorunlarla, bu sorunların mesulü olarak gördüğü kesimleri baskı altına almak suretiyle baş etmeye çalışan bir siyasal rejim. O nedenle belki de bu durumu tarif etmek için otoriter-pragmatik ifadesini tercih etmeliyiz. Netice olarak, Canovan’ın terimleriyle demokrasinin iki yüzü olarak pragmatizmle kurtuluş arasındaki yarığın hayli genişlediği bir siyasal durum.

Çifte geçerlilik derken kastettiğimiz ikinci durumsa, spesifik olarak, bu duruma bir çözüm getirme iddiasıyla 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden birkaç ay önce kurulmuş iki parti olan YTP ve GP’nin söylemleri arasındaki bakışsızlık ki yukarıda da değindiğimiz gibi bu iki söylemin ve aralarındaki bakışsızlığın,

belirli açılardan, (liberal) demokrasinin iki yüzüne ve bunlar arasındaki yarığa benzediği ileri sürülebilir. İlk, YTP oluşumunu, o tarihlerde – 2000 ve 2001 krizlerinin de etkisiyle – kendisini kurumsal sistem açısından giderek yegâne çıkar yol, kaçınılmaz bir siyasi yönelim olarak dayatan AB'ye giriş hedefi bağlamında düşünelim. Türkiye'ye biçimsel adaylık statüsünün verildiği 1999 Helsinki zirvesinden 2002 genel seçimine dek uzanan dönem, güç dengesinin belirleyici bir biçimde AB-yanlısı koalisyon yararına değiştiği bir dönem olarak yaşandı (Öniş, 2005: 11-3). Nitekim Ecevit hükümeti, zaman zaman kabine içi çatışmalara dönüşen görüş ayrılıklarına rağmen, dağılana kadar bu hedef kapsamında faaliyet göstermeyi sürdürdü. Küresel bir entegrasyon ihtiyacı ve hedefine işaret eden AB üyelik projesi, siyasi demokratikleşmeyle ekonomik rasyonelleşme şeklinde tasnif edebileceğimiz iki hedefe dayanmaktaydı (Özkazanç, 2002: 2). Bu iki hedefin uygulama ayağında yer alan kurumsal yapılar, şart koştukları politikaların birbirlerine olan bağımlılığı ve dolayısıyla mevcut Ecevit hükümetinin gündemine gelme biçimleri bakımından yer değiştirebilir bir nitelik arz etmeye başlamış olan IMF ve AB'ydü.¹⁴ Esasında, 1990'ların sonuyla 2000'lerin başı itibarıyla AB'ye giriş hedefinin, mevcut rejimin bütün otoriter-devletçi yönlerine rağmen, anaakım Türkiye siyasetindeki yegâne 'kurtarıcı' unsur, Laclau'nun deyimiyle 'boş gösteren' statüsünü kazandığı dahi ileri sürülebilir.¹⁵ Bunun önemli göstergelerinden biri, o dönemde 'ulusal güvenlik' kaynaklı endişeleri nedeniyle bu konuda ikircikli davranan TSK'nın dahi, AB üyeliğine engel olan bir kurum hüviyetinden rahatsız olmasıydı (Çelebi, 2002: 152).¹⁶ Söylemeye gerek yok ki, Kemal Derviş'in merkez sol bir perspektifle dillendirdiği sosyal-liberal sentez, bu hedef açısından oldukça uygun bir siyasi çizgiye ve kadro tipine işaret etmekteydi. Zira her şeyden önce İsmail Cem ve Kemal Derviş, bizzat, üyelik projesinin (ve bu projede cisimleşmiş küresel entegrasyon hedefinin) Ecevit hükümetindeki uygulamasında görev almış iki önemli isimdi. Ne var ki, tam da aynı nedenle, YTP ve sosyal-liberal sentez söylemi, her ne kadar gelişme şansı bulamamış bir oluşum olarak kalsalar da, bu projeyi kurtarıcı boyutu önemsizleştiren tamamen pragmatist bir tarzda yürütmeye namzet nitelikler taşımaktaydı. İsmail Cem, Ecevit hükümeti dâhil son üç hükümette dışişleri bakanı olarak görev almış gayet 'içeriden' bir isimdi. Kemal Derviş de, Şubat krizi sonrasında Ecevit hükümetinde ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı yapmış, yani az önce andığımız neo-liberal 'ekonomik rasyonelleşme' hedefini yürütmüş ve "Ben iktisatçıyım, hesap yaparım. Siyasetçi değilim" (Milliyet, 2002) diyen gene 'içeriden' bir teknokratı.¹⁷ Genç Parti'ye, sistemin mevcut işleyişinde bizzat 'kurtuluş' boyutuna ait noksanlığı doldurmaya namzet ve (akademi ve medya kaynaklı pek çok değerlendirmeye göre) neo-faşizan özellikler sergileyen bir siyasi aktör olarak ortaya çıkmıştı. Bizzat ismiyle de vurgulandığı gibi partinin

siyasetteki yeniliği, liderinin genç, zengin ve siyasette yeni bir işadami olması, logosu, geleneksel sol-sağ ayırımını reddetmesi, kısacası yerleşik bir siyasetçinin değerlendirmesiyle “dün kurulan, kadrosu, işi, ne yaptığı, ne olduğu”¹⁸ belli olmayan bir siyasi hareket olması, milliyetçi-popülist çizgisi, IMF-karşıtı söylemi, gayet radikal sayılabilecek (ekonomik) vaatleri vb. bir dizi başka etmen. Bütün bunlar, esasında, yorumcuların şaşkınlığına ve onu bir garabet olarak görme eğilimlerine rağmen, GP’nin bu noksanlığa göz diken siyasi karakteriyle tam bir uyum içindeydiler. Burada bir GP analizine girişmek gibi bir niyetimiz yok; ancak buraya kadar işaret ettiklerimiz dahi, GP’nin, siyasetin pragmatik yüzünün gerektirdiği kurum ve kurallardan ziyade, ‘kurtarıcı’ yüzün ima ettiği niteliklere yaslanan bir siyasal oluşum olarak ortaya çıktığını kavramaya yeter.

GP ve YTP’ye ilişkin yürüttüğümüz bu tartışmanın bir diğer yararıysa şu: 2000’lerin başında Türkiye siyasetine dair mevcut literatürde AKP deneyimi, genellikle, ya kendisi gibi AB projesini esas alan bir siyasi oluşum olarak ortaya çıkması itibariyle YTP’ye referansla veya gene kendisi gibi popülist bir yöne sahip olması itibariyle GP’ye atıfla ele alınıyor. Bizse, yukarıda da vurguladığımız gibi, AKP’nin, adı geçen iki partide münferit olarak gelişme eğilimi gösteren pragmatik ve kurtarıcı yüzlerin ikisini de kapsayan bir siyasi hareket olarak ortaya çıktığı argümanını savunuyoruz. Şimdi bu argümanı biraz daha yakından ele alalım.

AKP’nin Siyasal Konumu ve Belli Başlı Unsurları

Kısaca anımsayacak olursak, Refah Partisi’nin 1990’ların başında yakaladığı siyasal ivme; ülkede yaşanan siyasal yozlaşma, rüşvet, yoksulluk vb. sorunların sorumlusu olarak lanetlediği yerleşik seküler blokla, ‘millet’ arasında antagonistik bir sınır çizerek, bu bloğa karşı millet adına yeni ve adil bir düzen talebinde bulunmasına dayanıyordu. Parti, popülist hareketlere özgü basitleştirilmiş ve bir o kadar da etkili bir bölünme söyleminden hareket etmekteydi: Aslında ülkede kendisi ve batıyı taklitte birleşenler olmak üzere sadece iki parti vardı ve dolayısıyla kurtuluş, ‘Batıya karşı Hak’, ‘Batı taklitçilerine karşı Adil Düzen’ etrafında birleşmekten geçiyordu. Partinin siyasal müdahalesinin çekirdek unsurunu oluşturan bu antagonistik bölünme söylemi, daha global bir açıdan, 1980 sonrası dönemde kalkınma ve gelişme gibi kuşatıcı bir ideolojik paradigma inşa edemeyen ve 1990’ların başından beri de ciddi biçimde fragmente olmaya yüz tutmuş mevcut siyasal yapının krizine verilen esaslı bir yanıtı. Refah Partisi, dinsel nitelikli gösterenlere dayandırdığı İslamcı bir yeni düzen talebi/vaadi etrafında sermayenin ve çalışan sınıfların çevre unsurlarını birleştirmeyi başardı ve 1990’ların ortasında anti-Kemalist muhalefetin sancaktarlığından ülkenin en büyük siyasal partisi olmaya terfi etti

(Kasaba, 1997: 2). Kısa süren hükümet deneyimi ardından başta ordu olmak üzere seküler blok tarafından iktidardan uzaklaştırılması, İslamcı söylemsel formasyonun yeniden düzenlenmesi yönündeki çabaları yoğunlaştırdı. Bu çabaların ürünü olarak 2001'de kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, Milli Görüş geleneğinden devraldığı İslamcı formasyonu, yeni bir eklemleyici nokta olarak işlevlendirdiği AB ve demokrasi gibi gösterenler etrafında ve muhafazakâr demokrasi adıyla yeniden düzenledi. AKP eli, liberal demokrasiyle oldukça sınırlı ve seçmeci bir ilişkileri olmasına rağmen, Refah Partisi'nin şahsında siyasal İslamcı kimliğin 28 Şubat sürecinde yaşadığı güçlü blokajdan, partinin bekasının bu düzenleme hususunda gösterecekleri siyasal performansa bağlı olduğunu sonucunu çıkarmışlardı.¹⁹ Bunun anlamı, demokrasi ve demokratikleşmenin, partinin talep ve ihtiyaçlarına yanıt veren çeşitli siyasal yönelimlerin kesişme noktasında duran stratejik terimler haline gelmeleriydi.

Esasında, yeniden düzenleme süreci ve bu bağlamda demokratikleşme söyleminin siyasal İslamın rotasında adeta zorunlu bir uğrak haline gelmesi, partinin genel görüntüsü içinde ideolojik bir eklenti gibi dursa da ilkin – Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra onun yerini alan – Fazilet Partisi'yle başlamıştı. Örgüt ve üye yapısı bakımından yeni bir parti olmaktan ziyade yeni bir isim olan Fazilet Partisi'nin ehlileştirilmiş muhafazakâr söylemi, daha sonraki gelişmeleri haber vermesi bakımından gene de oldukça dikkate değerdi. Parti, piyasa ekonomisi lehine önceki solcu dilden vazgeçerken; başörtüsü gibi din odaklı meseleler, artık temel ilkeler olarak parti programına da dâhil edilmiş olan demokrasi ve insan hakları bağlamında ifade edilmekteydi. Ulusal yasal sistemlerin adaletsizliklerine karşı – hâkim Batı ülkelerinin gücüne dayanan – uluslararası ve küresel otoriteleri esas alan insan hakları söylemine (Hardt ve Negri, 2004: 290-1) bu kayış, Milli Görüş geleneğinin ideolojik kalıpları açısından alışılmadık bir şeydi. AKP'deyse bu, yer yer adı geçen geleneğe dönük kopuşçu bir söylemin eşlik ettiği daha kararlı bir eğilime dönüştü. (Klasik süreklilik-kopuş yaklaşımının terimleriyle söylenirse, devamlılık, bu yeniden düzenlemenin muhteva etmeye devam ettiği ailenin, geleneksel-dinsel değerlerin önemi vb. unsurlarda; kopuşsa, düğüm noktaları vasfıyla bu eski unsurları yenileriyle bütünleştiren muhafazakârlık, demokrasi vb. gösterenlerin yeniliğindedi.) AKP, bu düzenleme sürecini oldukça stratejik bir yaklaşımla yürütmeyi bildi. Bu süreçte merkeze alınan AB söylemi ve siyasi demokratikleşme programı, partiye birbirleriyle ilişkili bir dizi temel konuda ciddi bir avantaj kazandırmaktaydı: Yukarıda işaret edildiği üzere anaakım siyasal dinamikler açısından bir boş gösteren statüsü kazanmış/kazanmakta olan AB üyeliği hedefinin – ve elbette bu hedef üzerinden farklı toplumsal kesimlerin – hegemonize edilmesi ve bu arada sistemin yerleşik aktörlerine de mevcut siyasal normların kabul edildiği

mesajının iletilmesi. Bunları takip eden bir üçüncü avantajısa, ilerleyen yıllarda, AKP'nin bu iki özellik aracılığıyla siyasal iktidarını konsolide etmesi ve böylelikle bizzat bu normları kendi talebi/siyaseti doğrultusunda gittikçe artarak yerinden etme imkânına kavuşması olacaktı. Netice olarak, muhafazakâr demokrasi, seküler rejimin bileşenlerine ve batıya, rejim değişikliğini hedeflemeyen ve neoliberal ortodoksiye göbekten bağlı ehlileştirilmiş bir İslamcılık sözü veren bir siyaset olarak ortaya çıktı. Bu İslamcılık altında en uzak görünen tehlikelerden biri, Refah Partisi örneğinde korkulan şeylerden biri olan sistem karşıtı bir seferberlik olasılığıydı. Roy, ilk basım yılı 1992 olan 'Siyasal İslamın İflası' isimli kitabında, gelecekteki İslamcı rejimlerin temel bir alternatifle karşı karşıya kalacaklarına dikkat çekiyor: "karaborsayla dengelenen tıkanmış sosyalizan bir devletçilik ya da *İslami bankalar* perdesi arkasında Uluslararası Para Fonu'nun reçetelerini izlemeye zorlanan liberal bir yeni-muhafazakârlık" (2015: 229). Bu ayırımın, birebir örtüşme dahi, Refah Partisi'yle AKP arasındaki geçişi ve iki siyaset arasındaki temel birtakım farklılıkları yankıladığı görülebilir. Zira AKP, zorlanmak bir yana, bizzat neoliberal küreselleşmenin taşıyıcılığını üstlenen liberal muhafazakâr bir siyaset olma iddiasıyla ortaya çıktı. Nitekim ilk AKP hükümetlerinin başlıca düsturlarından biri, Derviş'in (deregülasyon ve özelleştirmeye dayalı) ekonomik reform programının derinleştirilerek sürdürülmesi esasına dayalı 'piyasalara dost' ekonomi anlayışı olacaktı.

Bu yeni siyasal eklemlenme, 2002 seçiminden, İslamcı formasyonun hâlihazırdaki bileşenlerini (sermaye ve çalışan sınıfların çevre unsurlarını), 1990'lardan beri çöküş süreci yaşayan ve 2001 ekonomik kriziyle siyasal temsiliyetini iyice kaybetmiş durumdaki merkez sağın geleneksel tabanı ile birleştirip iktidar olarak çıktı. AKP'nin, fragmente olmuş merkez sağı yeniden bütünleştirmeye namzet yegâne siyaset olarak iktidara yükselişi, 2002 sonrası dönemde oyunun terimlerini de büyük ölçüde belirlemiş oldu. AKP, millî iradenin sandıktaki tecellisi vasfıyla demokrasi, demokratikleşme vb. terimler etrafında kurduğu eşdeğersel söylemi tekelleştirirken; siyasal muarızlarını da mevcut ayrıcalıklarını bu iradeye koydukları ipoteğe borçlu olanlar olarak, bürokratik devlet eliti, statükocular vb. adlandırmalar yoluyla tasnif etti. Dolayısıyla, AKP'nin, siyasal başarısını, muhafazakâr demokrasi adıyla yeniden düzenlediği İslamcı formasyonun hâlihazırdaki unsurlarını, merkez sağın seçmenleriyle birleştirerek geniş bir siyasal taban yaratmasına borçlu olduğu söylenebilir. Bu tabanın bileşenleri, asıl olarak, neo-liberalleşmenin avantajlarıyla iyice palazlanmakta olan Anadolu burjuvazisi, mütedeyyin küçük burjuvazi, kent yoksulları ve sol-liberal entelijansiyadan oluşmaktaydı. Ne var ki partinin yaptığı, Türk sağının geleneksel tabanına yaslanarak gevşek yapılı bir siyasal koalisyon oluşturmaktan ibaret de değildi. Tersine, AKP siyaseti, yoğunlaştırma noktaları

olarak işlev gören bir dizi merkezi gösteren (milli irade, demokratikleşme, vb.), özellikle de Tayyip Erdoğan'ın adının homojenleştirici etkileri yoluyla, bu yeni siyasal formasyonu eşdeğersel bir eklemleme şeklinde konsolide etmeyi bildi.

Erdoğan'ın adı dedik; zira Erdoğan'ın (adı yoluyla işleyen) liderliği, (büyük bölümünü alt sınıfların oluşturduğu heterojen bir seçmen tabanının neoliberal bir program etrafında bir araya getirilmesine dayanan) bu (neo-popülist) siyasetin tutmasını sağlayan kritik uğraklardan biri olarak işlev gördü. Salt temsilin de ötesinde, AKP iktidarını kendi kişiliğinde veya liderliğinde cisimleştiren bir isim oldu Erdoğan. Bu cisimleşme ölçüsünde, Erdoğan'ın siyasal kişiliği de, İslamcı/muhafazakâr siyasetin gelişimine paralel bir mecrada seyretti bir bakıma. Her şeyden önce, bu siyasetin kendi talebini yükseltmede gayet etkili biçimde kullandığı 'mağduriyet' dili, AKP'nin kuruluş sürecinde Erdoğan'ın kişiliğinde de güçlü biçimde yankılanmıştı. Erdoğan, 12 Aralık 1997 tarihinde Siirt mitinginde okuduğu bir şiir nedeniyle 10 ay hapis cezası almış ve 5 yıl siyaset yasağına uğramıştı (cezaevinde yatacağı süre, 4,5 aydı). Hapisten ve siyasi yasağından, Kemalist-bürokratik elit tarafından mağdur edilmiş lider imajıyla çıktı (24 Temmuz 1999 günü tahliye oldu). Bu imajın, Erdoğan'ın liderliğinin söylemsel inşası bakımından kurucu bir nitelik taşıdığı su götürmez. Birçok gözlemci, hapis cezası ve siyasi yasağının Erdoğan'ı "muhafazakâr kesimin mağdur sevgilisi" (Yetkin, 2016) haline getirdiğini vurguladılar. Bu haklı ama eksik bir yorumdu. Zira bu mağduriyet imajının, muhafazakâr kesimin ötesinde, farklı toplumsal kesimlerle kurulacak eşdeğerlik bağları açısından ne ölçüde işlevsel olduğu, diğer şeyler yanında, Erdoğan'ın bu imaja kaynaklık eden hapis cezasını ve buna dayandırdığı 'dışarıdaki' konumunu ne denli memnuniyetle benimsemiş olmasından da anlaşılabilir. Bu bağlamda iki noktayı vurgulamakta yarar var. İlki, Erdoğan'ın, daha sonra kendisiyle yapılan görüşmelerde, "Milli Görüş'ten ayrı bir siyaseti ve liderliği ilk kez hapisanede düşündüm" vb. değerlendirmeler yoluyla, 'liderin – hapisten – doğuşu' fikri etrafında dönen popülist bir mitolojinin inşasının yolunu bizzat kendisinin açmış olmasıdır. Bu mitoloji açısından hapisane aşaması, açıkça, 'Erdoğan'ın Liderlik Yolculuğu'nun, Campbell tarafından "(ç)ağrının tipik ortamı karanlık orman, büyük ağaç, çağıldayan kaynak ve kaderin gücünün taşıyıcısının beklenmedik, tasarlanmamış ortaya çıkışıdır" (2010: 66) sözleriyle ortaya konulmuş olan 'çağrı' aşamasıdır. Bu aşama gelip çattığında, "(a)lışılmış yaşam ufku genişlemiştir; eski kavramlar, idealler ve duygusal kalıplar artık yetmez; bir eşiği aşma zamanı gelmiştir" (66). Erdoğan'ın meşhur "Milli Görüş gömleğini çıkardık" sözü, bu eşiğin aşıldığına delalet eder. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin ardından kurulan ilk AKP hükümetinin (58. Gül hükümeti) siyasi yasağını kaldırmasının ardından Erdoğan'ın milletvekili olmak üzere seçtiği şehrin, rejim tarafından cezalandırılmasına yol açan eylemini gerçekleştirdiği aynı şehir (Siirt) olması da, bu bağlamda akla gelen bir diğer

örnek. Burada, AKP iktidarının ilerleyen yıllarda da başvurmaya devam edeceği bir sembolizmle karşı karşıya olduğumuz aşikâr. ('12 Eylül'le hesaplaşıyoruz' düsturuyla yürütülen 2010 senesindeki anayasa referandumunun, 12 Eylül gününde yapılması, vb.). İkinci noktaysa, AKP'nin iktidarını kurumsallaştırdığı ve milli irade vb. merkezi gösterenlerin çoğunlukçu yorumunun ima ettiği otoriterliğin gün yüzüne çıktığı 2010 sonrası dönemde dahi, Erdoğan'ın bu mağduriyet retorikine sarılmayı sürdürecektir.

Bu noktada, 2000'ler itibarıyla AKP'nin kurumsal düzendeki yeri nasıl tarif edilebilir sorusu önem kazanıyor. Öncelikle, AKP'nin statüko vb. adlandırmalar üzerinden giriştiği siyasal eleştirinin hedefinde, bizzat seküler siyasal rejimin değil, bu rejim içindeki iktidar konumlarını işgal eden geleneksel aktörlerin yer aldığını belirtelim. Ancak, siyasal rejimin partiler nezdinde yaşadığı ve kökenleri 1990'lara kadar giden temsil bunalımı, köken bağına sahip olduğu Milli Görüş geleneğinin ideolojik repertuarında yer alan kimi unsurların söyleminde halen kayıtlı olması, partinin başında rejim tarafından hapisle cezalandırılmış ve siyasi yaşağı devam eden bir liderin bulunması vb. bir dizi etmen; AKP'ye siyasal sistemin hem 'içindekiler' hem de 'dışındakiler' olarak hareket etmesini sağlayan ve başka hiçbir siyasal aktörün sahip olmadığı geniş bir hareket alanı kazandırıyor. (AKP'nin bu dönemde adı geçen iki statüyü birleştiren özgül bir siyasal konuma sahip olmasıyla, yukarıda 'pragmatist' ve 'kurtarıcı' boyutların her ikisini de ekleme gücü olarak andığımız özelliğinin ciddi bir paralellik gösterdiğini, hatta bu iki özelliğin birbirlerinin varoluş koşulları olarak hareket ettiklerini söylemeye gerek yok.) Öte yandan, partinin bu iki konum arasında salınarak heterojen bir seçmen kitlesine seslenme konusunda sahip olduğu avantaj, salt sübjektif ve geçici algılara dayalı bir izlenim de değildi. Tersine, bu salınım imkânı, ekonomik krizin ve ardışık koalisyon hükümetlerinin kurumsal sistemin kendisini yapılandırma yeteneğini önemli bir ölçüde zayıflattığı bir konjonktürün sunduğu yapısal imkânlarla; AKP siyasetinin, kendini sistemin yerleşik aktörlerinden ayırıştırarak bu imkânları maksimize etmesine olanak sağlayan güçlü bir popülist-kurtarıcı bileşene sahip olmasından kaynaklanan nesnel siyasal bir durumdu. Diğer taraftan, aynı durum AKP açısından bir dizi güçlük de yaratmaktaydı. En önemlisi de, partinin, dışarıdakiler konumunu sürdürmesine yarayan kimliği etrafındaki belirsizliklerden ötürü, başından beri seküler rejimin (kurumsal düzenin) bileşenleri tarafından pozisyonunu tanımlamak yönünde sürekli yapısal baskılara maruz kalmasıydı. Bunları savuşturmanın yoluysa, rejimin temel çerçevesine ve dayandığı siyasal öncüllere olan bağlılığını göstermesinden ve dolayısıyla da diğer aktörlerle arasına çektiği içsel siyasal sınırın belirsizleşmesinden geçiyordu. Diğer taraftan, aynı ikircikli durum AKP'nin demokratikleşme bahsindeki konumunu da ışık tutar: Partinin,

liberal demokrasiyle seçmeci ve sınırlı bir ilişkiye sahip olmasına rağmen, iktidarının bu ilk evresinde kendi siyasal gündemini nispeten genelleşmiş bir demokrasi çağrısına yedirmesini gerekli ve mümkün kılan şey, bir yönüyle bizzat bu yapısal baskılardı. Partinin, kendi kimliği/talebiyle kurduğu pragmatik ilişkinin altında, bu baskılar ve bunlarla ilişkili olarak kurumsal düzenin geleneksel aktörleriyle olan husumeti ve devlet aygıtları içindeki cılızlığı yatıyordu. Pragmatik ilişkiyle ne kastettiğimizi biraz açmakta yarar var. İlişkili ama farklı tarihsel çizgiler yoluyla gelişen iki siyaset olarak, Refah Partisi'nin popülizmle sınava açısından tayin edici mesele başından beri kendi dinsel taleplerinin tikel içeriklerini 'boşaltma' meselesi olmuşken; AKP'ye kendi ortaya çıkış döneminde anaakım Türkiye siyaseti açısından yegâne kurtarıcı nitelik taşıyan siyasal unsurları hegemonize eden bir siyaset olarak gelişti. Dolayısıyla, Refah Partisi toplumdaki diğer taleplere dönük deyim yerindeyse daha Leninist bir tutum sergilerken, AKP ilk zamanlarda kendi tikel talebiyle daha pragmatik bir ilişkiye sahip bir parti oldu. Netice olarak, AKP, bu siyasal durumun yarattığı siyasal gelgitleri ve partinin laik cephede yarattığı hoşnutsuzluğu, siyasal destek açısından kendi hanesine kayıp değil ciddi bir kazanım olarak yazmayı becerdi. Sahip olduğu nispeten geniş hareket alanının getirdiği siyasal imkânları, toplumun farklı kesimlerini eklemlenerek, basmakalıplaşmış akademik tabirle neo-liberal küreselleşme sürecinin kazananlarını ve kaybedenlerini biraraya getiren heterojen bir siyasal taban yaratma konusunda oldukça iyi kullandı. Nitekim iktidar olarak çıktığı 2002 seçimlerinde, seçmen tabanının büyük bölümünü oluşturan kentli yoksul kesimlerinin desteğini, sadece sosyo-ekonomik vaatlere değil, veya onlar kadar, dışarıdakiler vasfıyla somutlaştırdığı siyasal sistem eleştirisine de borçluydu.

Diğer taraftan, AKP'nin, sistem içindeki özgül konumu hususunda, yukarıda andığımız her iki kutbun da aşırılıklarından sakınan dengeli (ihtiyatlı, tedbirli) bir profil tutturmaya özen gösterdiğini de akılda tutmak gerekir. Bu profilin bir yönü, AKP'nin ele aldığımız dönemde siyasal muarızlarına karşı, 2011 sonrasında sık aralıklarla gündemine alacağı çoğunlukçu kutuplaştırma siyasetinden farklı olarak, daha 'savunmacı' bir hat izlemesi ve bunun gereği olarak kutuplaştırmacı siyasal kararlar almak ve uygulamaktan mümkün mertebe geri durmasıdır. Hareket etmek için öncelikle sistemin diğer güçlü aktörlerinin hamlede bulunmalarını bekleyen ve kendi kurucu siyasal edimlerini bu hamlelere karşı dolaysız bir savunma olarak konumlama-sunma arayışında olan bir siyasal yaklaşım, söz ettiğimiz. Bunun en karakteristik örneklerinden biri, başından beri savunmacı görünümü altında aynı zamanda inşacı bir faaliyetin de mevki olan vesayet karşıtlığı söylemidir. AKP'nin 'demokratikleşme olarak anti-vesayetçilik' söylemi yoluyla kapsadığı pek çok (liberal) solcu da, böylelikle,

partinin bu vb. söylemler yoluyla yürüttüğü siyasal kurumlar veya devlet aygıtları üzerinde egemenlik kurma (otoriterleşme) sürecinin uzunca bir süre aktif teşvikçileri veya en azından destekçileri arasında yer aldılar. (Bu bağlamda, AKP'nin, siyasi başarısında önemli bir yer tutan bir özellik olarak Laclau'nun popülizmin iki yüzü olarak addettiği yıkıcı ve yeniden inşacı yönleri, hem içeridekiler hem dışarıdakiler olarak hareket etme becerisini özgül bir biçimde içiçe geçirebilmiş olmasında, adı geçen siyasal yaklaşımın da önemli bir pay sahibi olduğunu belirtmek gerekir.) Palonen, kutuplaşmanın, fragmentasyon ve birlikten mahrum olma gibi temel sorunları çözen bir siyasal araç olduğunu belirtiyor (2009: 332). Palonen'in ele aldığı biçimiyle kutuplaşmanın, farklı siyasal kimlikleri ayıran sınırların önemli ölçüde sabitleşmiş oldukları iktidar evrelerine özgü bir siyasal tutum olduğu varsayılabilir. Nitekim AKP'nin, Gezi isyanı (2013), 17 Aralık süreci (2013), Cumhurbaşkanlığı seçimleri (10 Ağustos 2014) gibi kritik momentlerde bu polarizasyon mantığına dayalı bir ideolojik cepheleşme siyaseti izlediğini biliyoruz. Tartıştığımız evredeyse, fragmentasyon ve birlik sorununu, toplumun (başta Kürtler ve Aleviler olmak üzere) hemen her kesimine dönük açılım ve diyalog politikalarına dayalı kapsayıcı bir içerme vaadi ve yaklaşımıyla çözmeye çalışan bir parti olarak varolduğu söylenebilir. Bu tutumun en belirleyici örneklerinden biri de, partinin türban konusundaki tavrıdır. Gerçekten de AKP kendi siyasetini destekleyen kimi kesimler tarafından eleştirilmek pahasına, bu siyasetin tikel muhafazakâr kimliğini tanımlayan başlıca unsurlardan biri olan türban talebini gerçekleştirmeyi uzunca bir dönem ertelemeyi tercih etti. Elbette bu tutum parti tarafından kamuoyuna bir tecil değil müzakere arayışı olarak takdim edilmekteydi. 2002 seçimlerinin ardından çeşitli parti kurucuları ve aktivistleri, benimsenen yeni ılımlı ve liberal retorik uyarınca, başörtüsünün Türkiye'nin ortak meselelerinden biri olduğunu ve tek başına muhafazakâr kesim tarafından sahiplenilmesinin bizzat dindar insanlar açısından yanlış olacağını vurguladılar.²⁰ Liberallerin tasfiye edileceği 2011 sonrası dönemde giderek AKP rejiminin organik aydınlarından olmaya meyledecek bir isim olan Hasan Bülent Kahraman'sa, 2007 gibi nispeten geç bir tarihte bu konuda şöyle yazıyordu: "Türban taraftarlarıyla AKP arasında siyasal bir ittifak olduğu, bunların ikisinin birbirini siyaseten desteklediği, beslediği kesin bir gerçek. Ama şunu söyleyeyim: AKP türban konusunu çözdü mü? Hayır! AKP imam hatipler konusunu çözdü mü? Hayır! ... İnsanların giyim kuşama, insanların kendileriyle ilgili tercihlere bu derecede müdahale etmek yanlıştır. Ama AKP bu kadarını söyleyebilme cesaretini gösteremedi. Çünkü önlerinde yargı kararları var. Onları aşabilecek bir güce sahip değil!" (2009: 165). Biz bu durumu, bir güç meselesi olmaktan ziyade veya onunla ilişkili olarak, yukarıda bahsettiğimiz 'iktidarda popülizm' ve – bu siyaset biçimi etrafında ele alabileceğimiz – partinin 'kendi talebine dönük pragmatist tutumunun'

bir sonucu olarak görmeyi tercih ediyoruz. Aynı şey, Laclau'nun terimleriyle, (evrensel) temsil işlevi lehine, siyasal kimliğinin tikel/ayrımsal yönünü geri plana almak şeklinde de tarif edilebilir. Üstelik AKP'nin bu dönemi karakterize eden diğer bir dizi siyasal kriz-olay karşısında da benzer bir tutum takındığını biliyoruz: hem 27 Nisan e-muhtırasıyla cisimleşen cumhurbaşkanlığı krizinin kendi lehine çözümünü (Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine dönük anayasa referandumunu) hem de rejimin geleneksel aktörleriyle girişeceği hesaplaşmayı veya Güneş'in (2016) ifadesiyle "silahlı bürokrasinin seküler direnci ve ileride (geçmişte olabildiği gibi) gerçekleştirebileceği müdahale olasılıkları"nı bertaraf etmek üzere girişeceği Ergenekon ve Balyoz operasyonlarını, geniş tabanlı bir koalisyonla kazanacağı 2007 seçimleri ertesine bırakması; partinin, zamansız bir kutuplaşma yaratmaktan uzak durma şeklinde özetleyebileceğimiz bir siyasal muhakemeye bağlı kaldığını göstermektedir.

Sonuç Yerine

2002-2010 dönemindeki AKP siyasetini bağlamsallaştırmaya dönük genel bir çerçeve çizmeyi hedefleyen bu metni tamamlamadan evvel, 'iktidarda popülizm' olarak adlandırdığımız özgül siyasi durumun, AKP iktidarına dönük bir dizi eleştirel değerlendirmeyi ele alabileceğimiz bir tutamak noktası sağladığını da ekleyelim. Bunlardan biri, Yalman'ın, AKP iktidarının "ideolojik payandası" olarak tanımladığı "muhalif ama hegemonik söylem"dir (2014: 23). Yalman bu tespitini ilkin, Türkiye toplumsal formasyonunda devlet-toplum ilişkilerinin ele alınmasına dönük belirli bir yaklaşımın, 1980 sonrasında Türkiye kamuoyunda kazandığı konumu tarif etmek amacıyla kullanmıştı. Yalman'a göre bu yaklaşım veya söylem 'muhalif ama hegemonik' bir konuma sahiptir: "Söylemin *muhalif* olması ya da öyle bir iddia ile ortaya çıkması, Osmanlı'dan bu yana değişmediği varsayılan, toplumdan kopuk, toplumun taleplerine duyarsız ve ona hükmeden, gücü kendinden menkul bir devlet imgesine karşı tavır almasından; *hegemonik* olması ise, gerek bu imgeyi gerçekliğin kendisi gibi göstermekteki başarısından, gerekse de piyasa ve sivil toplumu bireysel özgürlüklerin gerçekleştirildiği, devletten bağımsız olarak var olan alanlar sunduğu ölçüde, kamuoyunun oluşumunu belirleyen bir nitelik kazanmasından kaynaklanmaktadır" (2002: 7-8). Yalman daha sonra bu tespiti, hâkim söylemini büyük ölçüde bu görüşe dayandırdığı kabulünden hareketle AKP iktidarına da uyarladı. Bizim burada vurgulamak istediğimiz noktaysa, içeriği veya ne ölçüde etkili olduğundan da öte; adı geçen söylemin işleyiş biçimine dair Yalman'ın vurgusunun, yani 'muhalif ama hegemonik' olmanın, tam da yukarıda tartıştığımız 'iktidarda popülizm' mantığıyla gösterdiği uyumluluk. Kısaca söyleyecek olursak, bu uyumluluğun 'muhalif' kısmı partinin kendi tikel talebi/kimliğinin içeriğine; 'hegemonik' kısmıysa, özellikle ilk hükümet yıllarında bu

tikel içeriği ötelemek pahasına kavuştuğu evrensel-pragmatist boyuta işaret etmektedir. Dolayısıyla, AKP'nin yönetebilirlik matrisine dönük bir adlandırma olarak 'muhalif ama hegemonik', en genel düzeyde, partinin evrensel ve tikel boyutlar arasında kurmayı başardığı 'uzlaşma'nın bir ifadesi olarak okunabilir. Bu bakımdan, 'ama' orta terimiyle ima edilenin aksine, muhalif olma iddiasıyla hegemonik olmak arasında herhangi türde bir tezat değil ama bir bağdaşıklık olduğunu görmek gerekir. Benzer bir uyumluluğu, Milli görüş geleneğinden aşına olduğumuz 'mağduriyet' söylemlerinin devamı niteliğinde olan ve AKP iktidarının hem mevcut sisteme (yargı ve askeri bürokrasinin siyasal gücüne vb.) dönük bir eleştiri olarak hem de yukarıda tartıştığımız gerekçelerden ötürü kendi tabanındaki beklentileri etkisizleştirmeye dönük savunmacı-kaçıncı reflekslerle telaffuz ettiği 'hükümet olduk ama iktidar olmadık' söyleminde de tespit etmek mümkündür. Bu bağlamda değinmek istediğimiz son değerlendirmeye, Açıknel'e ait (2013). Açıknel, AKP'nin bu metinde ele aldığımız dönem boyunca şu veya bu ölçüde sürdürdüğü siyasal konumu, 'eğreti Bonapartizm' olarak tanımlıyor: "2002-2010 dönemi boyunca merkez sağ siyaset boşluğunu dolduran ve liberalizm ile muhafazakârlığı uzlaştırmaya çalışan bir parti olarak, *bir Bonapartist moment* yakalamış oldu: eğreti, sathi ve zoraki niteliği zamanla ortaya çıkacak olan bir Bonapartist momentini" (17). Açıknel, bu siyasal role talip olması hususunda, toplumun farklı kesimlerinde ve dolayısıyla partinin kendisi dışında gelişen beklentilerin AKP'ye yeterli teşviki sağladığını belirtiyor: "Bu anlamda AKP'nin dışında gelişen Bonapartist beklenti ve motivasyonun bizatihi kendisinin, AKP'nin Milli Görüş geleneğinden uzaklaşması, merkez sağ partilerin atamadığı adımları atması ve Türkiye'nin kangren olmuş sorunlarını çözüme ulaştırabilmesi için yeterli teşviki sağladığı söylenebilir" (17). Açıknel, bu bağlamda, AKP'nin bu dönemde üstlendiği misyonun derin bir değişimin ürünü değil, konjonktürel bir uyum stratejisinin sonucu olduğuna dikkat çekiyor.

Açıknel'in, AKP'nin ele aldığımız dönemde sergilediği siyasal profil ve bunun muhtevasına (söylem, vaat vb.) ilişkin tespitlerine büyük ölçüde katılıyoruz. Yalnız arada önemli bir fark var: Açıknel, AKP'nin adı geçen role talip olmasını; ekseriyetle, *yönlendirme*, *teşvik* ve *beklenti* gibi nesnelci imaları ağır basan terimler yoluyla tarif ediyor. Yazarın değerlendirmesinde öne çıkan bu eğilimin, önemli ölçüde, Bonapartizm analizi ve dolayısıyla da bizatihi kavramının Marksist kuramdaki nesnelci yükünden kaynaklandığı görülebilir. 18 Brumaire'de, Victor Hugo ve Proudhon'un görüşlerini eleştirdikten sonra, Marx kendi görüşünü şöyle özetler: "Bana gelince, ben, tersine, Fransa'da, sınıf savaşımının sıradan ve kaba bir adamın kahraman gibi görülmesini sağlayacak koşulları ve durumu nasıl yarattığını gösteriyorum" (1990, 8). Benzer biçimde Açıknel de, kronikleşmiş

bir dizi ağır problemleriyle beraber Türkiye'deki toplumsal ve siyasal durumun, otoriter-muhafazakâr bir partinin liberalizm ile muhafazakârlığı uzlaştırmaya çalışan evrenselci-kapsayıcı bir siyasal aktör olarak görülmesi için gereken teşvik ve beklentileri nasıl yarattığını ortaya koymaya çalışıyor. Bizse başından beri, AKP'nin ortaya çıktığı siyasal bağlam ve bu bağlamın muhteva ettiği beklenti, teşvik vb. kadar; AKP'nin bizzat bu tür bir bağlama katılmasının, bu katılımın aktif ve performatif yönünün de önem taşıdığına işaret etmeye çalıştık. Nitekim bu makalede önerdiğimiz kavramlaştırma tarzı, hem bu bağlamı tanımlayan – kendi başlarına kör – koşul ve durumları hem de AKP'nin bu bağlama verdiği özgül bir yanıt olarak görebileceğimiz ve 'pragmatist-kurtarıcı boyutların belirli bir eklemelenmesi' olarak tarif edilebilecek siyaset tarzını betimlemeye yönelikti: İktidarda popülizm.

Sonnotlar

¹ Bu makale, büyük ölçüde, ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde 2017 Şubat ayında tamamladığım doktora tezime dayanmaktadır.

² "Fransız Araştırmacı Olivier Roy: *AKP bugün Türkiye'nin en Avrupalı partisi*", Ruşen Çakır, "AKP Neydiler Ne oldular? 8", *Vatan*, 05.10.2003.

³ AKP iktidarının dayandığı hegemonik bloğun tarihsel seyrine ilişkin bir çerçeve için bkz. Metin Çulhaoğlu, "Bir Tarihsel Blokun Sonu", *İleri Haber*, 06.08.2016.

⁴ "Vesayet rejiminin yıkılması olarak demokrasi" kavrayışı için AKP iktidarı boyunca sayısız metin örnek gösterilebilir. Bunlar arasında, Hüseyin Gülerce'nin "Siz tasfiye edilmeyeceksiniz ki..." (*Zaman*, 23.02.2011) isimli yazısı hem eğildiğimiz döneme tarihlenmesi hem de adı geçen kavrayışı Arap ülkelerindeki siyasal yapı ve değişimlere de genişletmesi itibarıyla dikkate değer. Gülerce, Arap ülkelerindeki ilk isyan dalgasının ardından kaleme aldığı yazısında, isyanların ve Türkiye'deki siyasal gelişmelerin ortak paydasını vesayete karşı verilen mücadelenin oluşturduğunu ileri sürmüştü: "Tunus, Mısır, Yemen, Fas, Sudan, Bahreyn, Cezayir ve son olarak Libya'da sokağa dökülen insanlar, canları pahasına tek bir şey istiyor: Vesayet rejimlerinin yıkılmasını... 12 Haziran'daki genel seçimler 12 Eylül 2010'daki referandumdan da önemli. 12 Eylül'de vesayet kimyası bozuldu. Fakat vesayet siyaset, medya ve asker içindeki payandaları direnmeye devam ediyor."

⁵ Ramirez'in belirttiği gibi (2009), rutinleşme terimi yazarlar tarafından kabul ettikleri popülizm tanımına bağlı olarak farklı şekillerde kullanılmaktadır. Örneğin, von Beyme, kendi popülizm anlayışına paralel olarak terimi liderlik açısından ele alır: "Popülizm, Fransa'daki Poujade veya Le Pen gibi karizmatik liderler tarafından organize edilir. Bu karizma başarısız olursa veya bürokratik liderlik tarafından ve Max Weber'in "Veralltäglicung des Charismas", "rutinleşme" ve liderin özel cazibesinin düşüşü olarak tanımladığı şey tarafından ikame edilirse, popülist hareket çok hızlı bir şekilde dağılır.

... Popülist hareketlerin rutinleşmesi iktidara yaklaştıklarında başlar. Birçoğu, temel inançlarının saflığını “temiz tutmak” için, muhalefette kalmayı tercih ederler. Avusturya hükümetindeki Haider, Berlin hükümetindeki sol-kanat popülist olarak Gregor Gysi veya popülistlerin Benelux veya İskandinav ülkelerindeki burjuva hükümetlerine dönük desteklerinde olduğu gibi, hiçbir şey kötü politikalarından ötürü sorumlu tutulmaktan daha uzlaşmacı değildir” (2007: 33). Von Beyme’in lider-odaklı tanımına benzer bir diğer tanım, Weyland’da bulunabilir (2001). Weyland, “kişiselleşmiş bir liderin çok sayıdaki ekseriyetle örgütlenmemiş destekçisinin doğrudan, dolayimsız, kurumsallaşmamış desteğine dayanarak hükümet ettiği veya bunun yollarını aradığı bir siyasal strateji” (14) şeklindeki kendi popülizm tanımından hareketle, gene lider-odaklı bir popülist rutinleşme argümanı önermektedir: “Yönetimlerini istikrara kavuşturmak (maksadıyla), pek çok popülist lider er geç “karizmalarını rutinleştirmeye” ve parti örgütlenmesi veya klientalizm unsurlarını yürürlüğe koymanın peşisıra kitlelerini tahkim etmeye çalışmaktadır. Parti düşük bir kurumsallaşma düzeyine sahip olduğu ve lidere örgütün biçimlendirilmesi ve hâkimiyetinde geniş bir serbestlik bıraktığı müddetçe, aynı şekilde klientalist patronaj liderin destekçilerine kişisel bir alaka problem çözümündeysen doğaüstü bir kapasite göstermesine yaradığı müddetçe, ilişki popülist olarak kalır. Fakat parti örgütü liderin serbestliğini dondurup kısıtladığında, onu bir parti memuru haline getirdiğinde veya artan klientalizm liderle destekçilerinin ilişkisini tamamen pragmatik bir değiş tokuşa dönüştürdüğünde, çok sayıdaki destekçi üzerindeki hükümlanlığa dayalı siyasal yönetim er geç popülist karakterini kaybeder. Böylece siyasal başarı popülizmi popülist-olmayan stratejilere dayanan farklı türde bir yönetime dönüştürür. Dolayısıyla popülist liderlik geçici olma eğilimi gösterir. Ya başarısız olur veya eğer başarılıysa kendini aşar” (14).

⁶ İktidarda popülizme ilişkin listeye, başka muhtemel isimlerin yanında, popülizmin üçlü bir sınıflamasını öneren veya kendi ifadesiyle “popülizmin üç görünüş tarzı” olduğunu söyleyen Arditi’yi de ekleyebiliriz (2007: 51). Bu üçü arasında, yani bir temsil tarzı olarak, bir katılım biçimi olarak ve demokrasi için “daha rahatsız edici bir şey” olarak (53) üç farklı popülizm arasında, “iktidarda popülizm”e atfedilebilecek özelliklere ilişkin bir tartışma daha ziyade üçüncüsünde bulunabilir, zira görüldüğü kadarıyla Arditi popülistlerin iktidardayken nasıl bir yönetim sergileme eğiliminde olacakları sorusunu sadece bu son seçenekte ele almaktadır: “Popülizmin üçüncü ve sonuncu tezahürü gölge metaforunun daha netameli potansiyelini açığa çıkarır. Bu durumda, hayalet, artık bir ziyarete değil ama siyasal demokrasiye musallat olan ve bizzat içinde işleyebileceği çerçeveyi tehlikeye sokan bir fenomene atıfta bulunur. Örneğin, kurumsal prosedürler ve yasama sürecinin karmaşıklıklarına duyulan güvensizlik ... hukukun üstünlüğüne isteğe kalmış bir şekilde bağlılık gösterilmesine yol verebilir ki bu da çok kolaylıkla otoriter pratiklere kayacaktır. Bu durum, yönetimdeyken, yargı ve diğer devlet güçleriyle çatışmaları çoğaltırken; muhalefetteyken de, çokluğu eylem halindeyken ayakta kalmasının hâkimiyetinden ayıran çizgiyi bulanıklaştırır (52). ... (İktidardaki popülizm) siyasal iktidarın uygulanmasının yer tutmadan ziyade bir mülk edinme olarak algılanmasına kapı aralar ki bu da devlet kaynaklarının pederşahi kullanımını teşvik eder” (83).

⁷ Oysa biliyoruz ki, ampirist epistemolojilere dayalı siyasi analizler ihtiyari veya değil bu tür ayırmalar koyutlamadan yapamazlar. Laçiner'in AKP siyasetinin evvelden nesnel içeriğe dayandığı, şimdilerdeyse ondan sapmış bulunduğu yönündeki değerlendirmesi, bu söylediğimize iyi bir örnek teşkil eder: "AKP son döneminde ise –tekrar belirtelim ki– siyasetten bahsedebilmenin temel koşulu olan bu "nesnel içerik" üzerinden konuşma teamülü AKP tarafından, özellikle, Recep Tayyip Erdoğan'ın gayet kararlı tutumuyla terk edilmiştir. Siyaset, özel olarak AKP siyaseti artık nesnel içerik üzerinden yapılmamaktadır. AKP kendi siyasal amacını belirlemekte, bunu bir stratejiye bağlamakta, böylece yola çıktığında karşısına siyasetin konusu olacak bir olay çıktığında, o olayı kendi nesnel içeriğiyle konuşturmayıp, amaç ve stratejisinin o olayda görmek istediği ne varsa onları içine tıktığı bir olay tanımlamak, olayın bu olduğunu olabildiği kadar yüksek sesle ilan etmektedir. Rakiplerinin ve karşıtlarının ne âlâkası var diyebileceği kadar keyfi bile olabilir bu tanım. Apaçık yalanlar içerebilir, AKP tarafından olayın en önemli yanı, özelliği olduğu söylenen konuda bile hiçbir nesnel kanıt gösterilmeyebilir" ("Siyasetin katli", *Birikim*, 2014, 302).

⁸ Laclau'nun "Populism: What's in a Name?" isimli makalesi, "Popülizm: Bir Ad Ne İçerir" başlığıyla Hayriye Özen tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştı. Bu metindeyse, Laclau'nun makalesinin başlığında gönderme yaptığı "Romeo ve Juliet" in meşhur "Adın ne değeri var" kısmının Türkçe çevirisindeki ifadeye bağlı kalarak, "Popülizm: Adın ne değeri var?" başlığını tercih etti. Romeo ve Juliet'in bu kısmında, birbirlerine düşman ailelerin çocukları olarak Romeo ve Juliet arasındaki aşkın imkânsızlığı, Juliet tarafından Romeo'nun adına bağlanır. Adlandırmanın kurucu niteliğine ilişkin ideoloji ve söylem teorilerinin başlıca varsayımlarını edebi bir içgörüyle elle tutulur hale getiren bu bölümün tamamı şöyle: "Juliet: Benim düşmanım olan adıdır yalnızca / Sen sensin, Montague olmasan da. / Hem Montague nedir ki? Ne eli bir erkeğin, / Ne ayağı, ne kolu, ne yüzü ne de başka bir parçası. / N'olur başka bir ad bul kendine. / Adın ne değeri var? Şu gülün adı değişse bile / Kokmaz mı aynı güzellikte? / Romeo'nun da adı Romeo olmasaydı, / Kusursuzluğundan hiçbir şey kaybolmazdı. / Romeo, bırak, at bu adı! Senin parçan olmayan / Bu ada karşılık al bütün varlığımı." William Shakespeare, *Romeo ve Juliet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006, s. 56.

⁹ Lacancı Gerçek ve Gerçek olarak semptom kavramları için bkz. Slavoj Žižek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011, s. 84 vd.

¹⁰ Genişleyen hegemonya teriminin burada, daha ziyade betimsel bir şekilde, AKP'nin bahsi geçen dönemde doğrudan doğruya siyasal desteğini kazandığı veya güçlü biçimde etkili olduğu toplumsal kesimlerin kapsamına işaret etmek üzere kullanıldığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla, bu ifadeyle, "genişlemeci hegemonya" ve "pasif devrim" arasındaki Gramscici ayrıma doğrudan gönderme yapmak gibi bir niyetimiz yok. Bu ayırım üzerinden AKP iktidarının niteliğine ilişkin bir değerlendirme veya değeri için bkz. Kaya, 2009, 254-7. Kaya, AKP iktidarının toplumun geniş kesimlerinin kapsanmasına dönük bir genişlemeci hegemonya girişimi olduğunu, ilerleyen yıllardaysa (kabaca 2007 sonrasında) bu stratejinin pasif devrim deneyimine dönüştüğünü söylemektedir.

AKP iktidarının geniş toplumsal kesimlerden rıza devşirme kapasitesi bağlamında Kaya'nın değerlendirmesine katılmakla beraber, bu iki terimin, siyasal oluşumların toplumsal tabanlarına ilaveten başka birtakım karakteristiklerine de atıf yaptıklarını biliyoruz. Anımsayacak olursak, literatürde bu iki terim arasındaki ayırım, hem karşı kutuplar olarak çoğulculuk ve otoriterlik, aşağıdan demokratik mobilizasyon ve siyasal liderliğin hâkimiyeti, halk kitlelerinin aktif katılımı ve yöneten-yönetilen ilişkisinin tahkim edilmesi gibi başka bir dizi paralel ayırım yoluyla özgülleştirilmekte hem de pratikte karşılaşıcağımız siyasal durumların bu kutupların her ikisini de farklı ölçülerde muhteva edebileceğine dikkat çekilmektedir. Kimi değerlendirmelere göre, Laclau ve Mouffe'un yaklaşımı açısından bakıldığında, bu iki terim arasındaki ayırım, farklılığı disipline etmeye yönelik "otoriter hegemonya" stratejileriyle (pasif devrim), çoğulluğun demokratik formlarını güçlendirmeyi amaçlayan "radikal demokrasi" stratejileri (genişlemeci hegemonya) arasındaki ayırımı tekabül etmektedir (Örn. bkz. Smith, 2003, 181, 200). Esasında, Laclau'nun özellikle popülizm üzerine son dönem yazılarında ortaya koyduğu yaklaşımın, bahsi geçen her iki boyutun da dikkate alınmasına dayalı bir hegemonya kavrayışına sahip olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Laclau'nun biçimsel popülizm kavramının muhteva ettiği hegemonya nosyonu, yukarıda anılan bir dizi karşıt siyasal özelliğe dayanarak "otoriter hegemonya" ve "demokratik hegemonya" olarak tasnif edilebilecek kutupların ikisini de içerir. Ve böylelikle de, farklı tarihsel durumlarda karşılaşılan özgül siyasal "kombinasyon"ların analizi için tek yönlü olmaktan uzak bir analitik yaklaşım sağlar. Laclau, hegemonya kategorisinin metafor ve metonimi, eşdeğerlik ve farklılık boyutlarının her ikisini de dikkate almak zorunda olduğunu söylediğinde (örn. bkz. "Siyaset ve Bilinçdışı", Birikim, 2013), kanımızca, tam olarak bu noktaya işaret etmektedir. Dolayısıyla, bahsettiğimiz özgül kombinasyonlardan biri olarak AKP hegemonyası yukarıdaki tasnif açısından "otoriter hegemonik stratejiler" veya "pasif devrim" bağlamında ele alınmaya uygun olmakla beraber; bu kombinasyonun herhangi türde bir kuşatıcı analizi ve hegemonik gücünün anlaşılması, partinin bu strateji altında ve birbirleriyle ilişkili farklı politika alanlarında (örn. sosyal politika, farklı kimlik talepleri, çalışanların hakları vb.) eşdeğerlik-farklılık gerilimini nasıl işlettiğini ve bu işleyiş biçimlerindeki değişimleri saptamayı gerektirir. Açık ki, bilhassa da ele aldığımız 2002-2010 dönemi için bu tür bir analizin odağında; zaman zaman toplumsalın çoğul karakterini tanımakla beraber asimilasyoncu stratejiler yoluyla farklılığın yönetilmesini hedeflemek, popüler hareket ve siyasi partilerin kimi sembol ve temsilcilerini kendine katmak veya kimi temel unsurlarını kendine mal etmek suretiyle demokratik talepleri özümlemek (Smith, 177-9) gibi otoriter projelerin "demokratik" yüzleri ve/ya iddialarına kaynaklık eden özellikler nezdinde, AKP iktidarının nasıl bir profil sergilemiş olduğu sorusu yer alacaktır. Bu makalede bu tür kuşatıcı ve politika odaklı bir analize girişmemekle beraber, başlı başına ortaya koyduğumuz hedefin dahi bu soruya ilişkin pozitif bir yanıtı önersaydığı açık: Özgül bir kombinasyon olarak AKP hegemonyasını muhteva ettiği – ve yukarıda tarif edildiği biçimiyle "iktidarda popülizm" kapsamında ele alınmasını olanaklı kılan – birkaç temel biçimsel özelliği yoluyla karakterize etmek.

¹¹ Bu noktada, devam etmeden önce, yukarıda tarif edildiği tikel biçimiyle iktidarda

popülizmin ortaya çıkması muhtemel koşulları Laclau'nun sınıflamasına dayanarak özgülleştirmek suretiyle, Müller'in eleştirisini savuşturmak yönünde en azından önemli bir adım atmış olduğumuz da eklenebilir: "Bu noktada, bana öyle geliyor ki, popülist güçlerin yerleşik parti sistemleri (veya, isterseniz, hegemonyaların) parçalanmaya başladığında daha muhtemel bir şekilde başarılı olabilecekleri yönündeki genel beklenti dışında, popülizmin ortaya çıkmasının muhtemel olduğu tarihsel koşullara ilişkin hakiki bir muhakemeye neredeyse hiç sahip değiliz" (2014: 21).

¹² Akça, bu siyasi yapıyı, "Neoliberal Milli Güvenlik Devleti" olarak adlandırıyor: "Ezcümle, 2000'lere girildiğinde merkezinde ordunun yer aldığı Neoliberal Milli Güvenlik Devleti siyasal alanı tahakkümü altına almış, toplumsal ve siyasal muhalefeti güvenlikleştirmiş ve tam bir siyasal güvensizlik ve güvencesizlik ortamı yaratmıştı" (2016).

¹³ Mouffe, liberal demokrasiyi Canovan'ın yaptığına benzer bir ayırım yoluyla ele alır ve böylece yukarıda birbirlerine denk olduğunu söylediğimiz iki kavram çiftine bir üçüncüsünü eklememizi sağlar. Mouffe'a göre liberal demokrasi, basitçe bir hükümet biçimi olmanın çok ötesinde, bir politik toplum biçimi, veya oldukça benzer bir anlamda, insanların bir arada olmalarının politik organize edilmesinin özgül bir biçimidir ve tarihsel olarak iki gelenek arasındaki (olumsal) bir eklemlenmeye dayanır: "Bir tarafta politik liberalizm (hukuk düzeni, güçler ayrılığı ve bireysel haklar) ve diğer tarafta demokratik halk egemenliği geleneği" (2002: 29). Fark edilebileceği gibi, liberal gelenek cephesinde (yasama, yürütme ve yargı arasındaki ayırımda olduğu üzere) birbirlerine olan farklılıklarıyla tanımlanan siyasal unsurlarla karşılaşırız; dolayısıyla burada söz sahibi olan ayrımsal konumlar yoluyla işleyen farklılık mantığıdır. Buna karşın, halk egemenliği geleneği ise, adı üzerinde, güçlü bir eşdeğerlik ilişkisinin devreye sokulmasına dayanır. Diğer taraftan, AKP örneğinde olduğu gibi, sağ popülizm ve radikalizm biçimleri (otoriter hegemonyalar) sistematik olarak bu geleneğin muhteva ettiği (örn. yöneten ve yönetilen arasındaki özdeşlik gibi) fikirlere yaslanarak gelişir.

¹⁴ Ecevit hükümeti döneminde MHP Genel Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuş bir politikacı olan Şevket Bülent Yahnici, 2005 yılında yapılan kendisiyle bir görüşmede, bu yer değiştirebilirliğin vardığı aşamayı hükümet-içi bir bakışla şöyle değerlendirmişti: "O zaman için söylenebilecek bir başka konu da, IMF'nin söyledikleri AB üzerinden de empoze edilir hale getirilmişti. AB diyor ki, "Siz, IMF ile olan şu problemlerinizde, şu hassasiyeti göstererek davranmalısınız." Veya AB ile olan ilişkiler itibarıyla de deniyor ki, "IMF ile olan ilişkilerinizde şu hassasiyeti gösterin." Yani AB, IMF'yi; IMF, AB'yi bahane eder bir noktaya gelmişti" (Aydoğdu ve Yönezer, 2007: 158).

¹⁵ AB üyeliği hedefinin siyasal önemine ilişkin ekonomi-politik bir perspektiften benzer bir değerlendirme için bkz. Kaya (2009). Kaya'ya göre, 1980 sonrası dönemde neo-liberal uygulamalar neticesinde bir iktidar bloğu ortaya çıkmış ve fakat bu blok, hegemonik bir (merkez veya) projeye sahip olma olanağına ancak 1990'ların sonunda AB üyeliği hedefinin Türkiye siyasetinin gündemine yerleşmesi sayesinde kavuşmuştur: "AB'nin 10 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday üyeliğe kabulü, Türkiye'nin siyasetinde

egemen unsurlara, kendi iç dinamikleriyle formüle edemedikleri, iktidar bloku içinde bütünlüğü sağlayabilecek, dahası, geniş topluma yönelik bir hegemonya (genişlemeci hegemonya) projesi olabilecek bir olanağı armağan etmiştir. Bu tarihten sonra AB ile tam üye olarak bütünleşmek, Türkiye siyasetinin gündemine “gerçekleşebileceği” umulan ve uğruna “özveride” bulunulması gereken bir hedef olarak yerleşmiştir. ... 2000’li yılların başındaki Türkiye gibi “toplumsal çözülme” yaşanmakta olan ortamlarda çözüm yolu, toplumun geniş kesimlerini peşinden sürükleyecek, hegemonyayı yeniden kuracak bir “toplum projesi” (hegemonya projesi) bulunmasından geçer. ... Esas olarak büyük sermayenin bir projesi olmasına karşın, AB’ye üyelik, 2000’li yılların başındaki tarihsel uğrak ve anda, Türkiye’ye böyle bir “hegemonik proje” olarak sunulabilir bir potansiyel taşımaktadır” (2009: 249, 252). Kaya, devamında, bu projenin ülkedeki farklı toplumsal kesimler açısından hangi bakımlardan ikna edici olduğuna dair bir özet de geçiriyor.

¹⁶ Dönemin Genelkurmay ikinci başkanı Yaşar Büyükanıt, oldukça karakteristik bir tarihte, 2002 Şubat krizinden bir ay sonraki bir söyleşide AB üyeliği hedefiyle ilgili şu değerlendirmede bulunmuştu: “Biz söylemekten bıktık, anlamak istemeyenler, anlamamaktan bıkmadı. ‘TSK, AB’ye karşı değildir’ diyoruz, ama bir kısım çevreler anlamakta zorluk çekiyor herhalde. Ben tekrar ediyorum, TSK hiçbir şekilde AB’ye karşı değildir. Allah çarpar dedik, o da korkutmadı, daha serti de var millet çarpar” (“Ordu AB’ye karşı diyeni millet çarpar”, *Hürriyet*, 26.03.2002). Üyelik projesinin içerdiği ekonomik rasyonelleşme (neoliberal yeniden yapılanma) hedefi bahsinde de benzer bir durum geçerliydi. TSK, bu hedefin merkezi unsurlarından biri olan özelleştirmeler konusunda, bilhassa da Türk Telekom gibi kilit sektörler sözkonusu olduğunda “ulusal güvenlik” kaynaklı endişeler duyabilse de, bunlar giderilemeyecek türden şeyler değildi. Örneğin, Derviş, Telekom’un özelleştirilmesi hususunda TSK’nın desteğini almak üzere gene aynı isimle, Yaşar Büyükanıt’la görüşüp ikna ettikten sonra, şu değerlendirmede bulunmuştu: “TSK ülkenin en büyük destekçisidir. Programla TSK arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmuyor. Ve Türkiye’yi daha fazla seven kimse yok” (“Telekom için altın’ çözüm”, *Sabah*, 04.05.2001)

¹⁷ Hatta İsmail Cem, sistemin belirleyici aktörlerine mesaj verme ve yönetebilme gücünü gösterme maksadıyla, kendi olası iktidarlarında AB projesinin uygulamasını mevcut rejimin gerekleriyle nasıl “uzlaştıracaklarına” dair gayet “pragmatist” nitelikli açıklamalar yapmaya başlamıştı. Örneğin, YTP’nin kuruluşundan birkaç gün sonra yaptığı bir açıklamada şöyle demişti: “Dışişleri Bakanlığım döneminde de tekrarladığım bir yaklaşım vardı: Özellikle iki konuda biz özgürlükleri genişletirken, bunların istismarını sınırlandıracak ve önleyecek önlemleri de getirelim. Bu benim öteden beri savunduğum bir düşünce. Bu düşünceye partimiz sahip çıktı. Biz diyoruz ki, özellikle öğrenim ve yayın konularında bunun istismarını zorlaştıracak, bölücülük açısından istismarını kısmen engelleyecek hukuki mevzuatı da birlikte getirelim” (*AB Bakanlığı*, 26.07.2002).

¹⁸ MHP Genel Başkan Yardımcısı Şevket Bülent Yahniç’den akt. Türk, 2007, 101-2.

¹⁹ Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül’le beraber AKP’nin üç (kurucu) önder kadrosundan

biri olan Bülent Arınç, bu süreci 2005 senesinde kendi açısından şöyle tarif etmişti: “28 Şubat’a dek, AB’ye düşmandım. Türkiye’nin AB üyeliğinden söz etmeyi vatana ihanet sayardım. Ancak bu bizim gözümüzü açan, adeta turnusol kâğıdı gibi bir süreç oldu. Ben 1995 yılında parlamentoya girdim. Bazı olayları bizzat yaşadım. Başkaları yatağında rahat yatarken, ben uyuyamıyordum. Gelişmeleri kendi içimizde değerlendirdik ve bir karara vardık. 28 Şubat sürecinde yaşadıklarım, beni AB hedefine gitme konusunda ikna etti. Bu hedefe gitme gereğine inandım” (akt. Murat Yetkin, “Beni 28 Şubat AB’ci yaptı”, *Radikal*, 05.06.2005).

²⁰ Örn. bkz. Ruşen Çakır’ın parti kurucularından Fatma Bostan Ünsal’la yaptığı röportaj, “AKP Neydiler Ne oldular? 8”, *Vatan*, 05.10.2003.

Kaynakça

Açikel F (2013). ‘Hegemonya’dan ‘Oximoron’a: AKP’nin Eğreti Bonapartizm’inin Sonu. *Birikim*, 288.

Akça İ (2016). Türkiye’de 2000’ler: Güvenlik Merkezli Siyasetin ve Siyasal Güvencesizliğin Devamlılığı, *Başlangıç*.

Althusser L (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul: İthaki Yayınları.

Arditi B (2007). *Politics on the Edges of Liberalism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Aydoğdu H ve Yönezer N (2007). *Krizin Sözlü Tarihi*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Campbell J (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Canovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, XLVII, 2-16.

Çelebi A (2002). *Avrupa: Halkların Siyasal Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

Güneş H (2016). Şeriatı beklerken: Devletin İslamileşmesinde yeni eşik! *Birgün*, 25 Eylül.

Hatem E ve Taştan C (2013). *Kurgu İle Gerçeklik Arasında Gezi Eylemleri*. Ankara: Seta Yayınları.

Howarth D R (2008). Ethos, Agonism and Populism: William Connolly and the Case for Radical Democracy. *BJPIR*, Vol 10, 171-193.

Kahraman H B (2009). *AKP ve Türk Sağı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Keyder Ç (2004). The Turkish Bell Jar. *New Left Review*, 28, 65-84.

Laclau E (2005a). Populism: What's in a Name? İçinde: F Panizza (der), *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso.

Laclau E (2005b). *On Populist Reason*. London: Verso Books.

Laclau E ve Mouffe C (2001). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.

Marx K (1990). *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*. Ankara: Sol Yayınları.

Milliyet (16.08.2002). Kemal Derviş CHP yolunda: Cem'e veda Baykal'a merhaba.

Mouffe C (2002). *Demokratik Paradoks*. Ankara: Epos Yayınları.

Müller J-W (2014). 'The People must be Extracted from within the People': Reflections on Populism. <https://www.princeton.edu/~jmueller/Constellations-Populism-JWMueller-March2014-pdf.pdf>

Müller J-W (2015). Populist Constitutionalism: A Contradiction in Terms? https://www.wzb.eu/sites/default/files/u32/wzb-populist_constitutionalism-jwmueller-16june2015.pdf

Öniş Z (2005). The Political Economy of Islam and Democracy in Turkey: From the Welfare Party to the AKP. İnternet metni, adres bilinmiyor.

Özkazanç A (2002). 3 Kasım Seçimi ve Sonuçlarına Dair. Konuşma metni, kaynak bilinmiyor.

Palonen E (2009). Political Polarisation and Populism in Contemporary Hungary. *Parliamentary Affairs*, Vol. 62, No. 2, 318-334.

Ramirez L C (2009). A New Perspective On Bolivian Populism. *Master thesis*, The Department of Political Science and the Graduate School of the University of Oregon.

Roy O (2015). *Siyasal İslamın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları.

Smith A M (2003). *Laclau and Mouffe: The Radical Democratic Imaginary*. London and New York: Routledge.

Türk B (2007). Genç Parti'yi Anlamak. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.

von Beyme K (2007). Populism and Right-Wing Extremism in Modern Democracies. İçinde: Nekvapil V ve Staszkiwicz M (der), *Populism in Central Europe*, AMO tarafından düzenlenmiş konferans metni. http://pasos.org/wp-content/archive/populism_amo.pdf

Weyland K (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, Vol. 34, No. 1, 1-22.

Weyland K (2003). Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: how much Affinity? *Third World Quarterly*, Vol 24, No 6, 1095-1115.

Yalman G (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı Hegemonya Stratejisi mi? *Praksis*, 5.

Yalman G (2014). AKP Döneminde Söylem ve Siyaset: Neyin Krizi? İçinde: İktidarın Şiddeti: AKP’li Yıllar, *Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, İstanbul: Metis Yayınları.

Yetkin M (2016). AK Parti devrimi çocuklarını yemez, değil mi? *Radikal*, 3 Şubat.

AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan

Kazım Ateş, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: ateskazim@gmail.com

Özet

Bu makale, Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetleri örneğinde, popülizmin bir türü olarak “dinsel popülizmi” tanımlamayı amaçlamaktadır. Bunu yapmakla, şu sorulara yanıt arama çabasıdır: farklı sosyal taleplerin eklemlenmesini sağlayan ve bu sayede bir kolektif-halk kimliğinin inşasını mümkün kılan İslam, bir “boş gösteren” olarak nasıl bir işlev görmüştür? Popülistlerin iktidar olduğu bir durumda ya da popülizm siyasal iktidarın söylemi olduğunda ortaya çıkan sosyal ve siyasal sonuçlar nedir? “Muhalefette popülizm” ile “iktidarda popülizm” arasında bir ayrım yaparak, bu makale, Gezi Parkı protestoları örneğinde, iktidarda bulunan muhafazakâr-dinsel bir popülizmin antagonize ettiği öteki olarak haklarından mahrum bırakılan bir “halk-olmayan” kategorisi ürettiğini göstermek amacındadır.

Anahtar Sözcükler: AKP, popülizm, İslamcılık, Gezi, halk-olmayan.

The AKP, Religious Populism and the non-People

Abstract

This paper attempts to delineate ‘religious populism’ as a variation of populism in the case of the Justice and Development Party (the AKP) governments in Turkey. By doing this, it attempts to answer these questions: How does Islam function as an empty signifier through which different social demands are articulated and a collective-popular identity is constructed? What are the social and political outcomes when populists rise to power, when populism becomes the discourse of political power? By making a distinction between ‘populism in opposition’ and ‘populism in power’, it aims to reveal, in the case of the Gezi Park protests, the emergence of a non-people, deprived of rights, as the antagonized other of the religio-conservative populism in power.

Keywords: AKP, populism, Islamism, Gezi, non-people.

Giriş

Craig Calhoun (2011: 124), kamusal din üzerine tartışırken şunu öne sürer: Ne din ne de popülizm “içkin olarak solcu ya da sağcıdır. Popülist öfke ve insan yerine konmama, haklardan mahrum bırakılma hissi sağcı demagoglar tarafından kullanılıp yönlendirilebileceği gibi ilerici sosyal hareketler tarafından da kullanılıp yönlendirilebilir”. Gerçekten de, eğer popülizm spesifik bir

ideolojik ve/veya politik bir hareket olmaktan çok siyasetin biçimine dairse, daha çok “siyasal olanı inşa etmenin yoluysa” (Laclau, 2005: xi), içsel olarak sol ya da sağ, ilerici ya da gerici, demokratik ya da otoriter olamaz. Bununla birlikte, şu sorunun yanıtını vermek önem kazanır: din ve popülizm örtüştüğünde ne olur? Farklı bir şekilde formüle edilirse, dinsel bir popülizmin, din üzerine inşa edilecek bir ulus/halk inşasını hedefleyen dinsel bir politik söylemin hegemonik operasyonu olarak popülizmin sosyal ve siyasal sonuçları nedir? Politik dinsel bir parti/hareket, bütünü yani halkı, kısmî olanla yani tekil bir dinsel cemaatle ikame ettiğinde, İslamcı bir parti kamusal yaşamı kendi normları, ifadeleri doğrultusunda konfigüre ettiğinde ortaya çıkan siyasal alanı nasıl anlamlandırabiliriz? Bu makale, işaret edilen sorulara, Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) İslamcı popülizmi ışığında yanıt vermeyi amaçlamaktadır.

Genelde İslamcılığın, özelde Türk İslamcılığının popülizmi üzerine yapılan çalışmalar yeni değildir (bkz. Halliday, 1982; Abrahamian, 1991; Zubaida, 1993: 33; Gülaip, 2001; Tuğal, 2002).¹ Dahası, Türkiye Sağının ve özellikle AKP'nin politik stratejisini “muhafazakâr popülizm” olarak tanımlayan çalışmalar da mevcuttur (Taşkın, 2008). Bunların yanı sıra, AKP popülizminin neoliberal veçhesini vurgulayan çalışmaları da anmak gerekir (Yıldırım, 2010; Dinçşahin 2012; Bozkurt, 2013; Saraçoğlu, 2011). Bu makale, şu noktalarda, sözü edilen çalışmalardan farklılaşmaktadır. Birincisi, bu makale, politik söylemin farklı sınıflara hitap etmesinden çok, bu sınıfların tek bir kimlik etrafında nasıl biraya geldiğini, bu özdeşleşme/birleşmeyi mümkün kılanın ne olduğunu anlamaya çalışmaktadır. AKP'nin diğer İslamcı hareketlerde olduğu gibi çok sınıflı bir sosyal tabanının olduğu, bu sınıfların tekil taleplerinin temsilcisi olduğu doğrudur. Bununla birlikte bu topluluk bir ittifak içinde bir araya getirilmiş sınıflar olarak değil, dinsel-muhafazakâr bir politik projenin eşdeğerlik zincirinin halkaları olarak bir bütüne celbedilir. Bir kolektif kimliğin inşası, sınıf ittifaklarını aşan, yeni bir öznelliğin üretimini gerektirir. AKP söyleminde sınıflar, sosyal gruplar, Batılı-seküler² bürokratik oligarşi tarafından kültürel olarak (ve buna bağlı olarak sosyal ve ekonomik olarak) dışlanmış “halk” ya da Türkiye sağının dilinde daha çok “millet” olarak inşa edilir. Burada kritik olan, basitçe dinsel/İslami bir söylemin halka çağrıda bulunduğunu söylemek değil, hangi halka çağrıda bulunduğunu, hangi *pleb*'in/parçanın *populus*/bütün statüsüne yükseltildiğini göstermektir. İkincisi, AKP söylemini “neoliberal popülist politikalar artı İslamcılık” olarak analiz etmek, popülizmi neoliberal politikalara razı olmalarını sağlamak için yoksullara sağlanan sosyal yardımlara indirgemek yerine, bu makale AKP popülizminin tam merkezinde yatanın İslamcılık olduğunun ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bu makale için rıza üretimi için sağladıkları sosyal yardımlar dolayısıyla İslami hayır örgütlerinin işlevinden çok, bu örgütlerin

sosyalin yeniden kuruluşunun, bir Sünni-Müslüman ulus/halk inşasının araçları olarak rolleri daha önemlidir.³ Bu makalenin sınırları içinde popülizm, Laclau'yu takiben, her şeyden önce, farklı, karşılanmayan sosyal taleplerin eklenmesi ve antagonistik bir kutuplaşmayla bir halkın inşa edilmesine göndermede bulunmaktadır.

Bu çalışma, popülizmin başka bir veçhesini daha göstermeyi etmeyi amaçlamaktadır. Popülizm iktidar olduğunda, popülistler yeni yönetici elit olduğunda, statüko yeni yönetici elitler tarafından belirlendiğinde, antagonizma toplumsalın tam kalbinde inşa edilir. Yeni antagonistik çizgi, "halk ve halk-olmayan" arasında, bütün statüsüne yükseltile otantik ve sahil parça ile konuşma ve dinlenme hakkı olmayan, "yeri olmayanlar" (Ranciere, 2001) arasında çizilir. Bu nedenle bu makalenin temel tezlerinden bir tanesi, Gezi Parkı protestolarının, "halk-olmayan"ın isyanı olduğudur. Özetle, popülizmin özel bir varyasyonu olarak "dinsel popülizmi" tanımlayarak ve "muhalefette popülizm" ve "iktidarda popülizm"⁴ arasında bir ayırım yaparak, bu makale şu iki soruya yanıt arayacaktır: farklı ve hatta birbiriyle çelişkili taleplerin eklenmesinde ve bir kolektif iradenin inşa edilmesinde İslam bir "boş gösteren" olarak nasıl operasyonel olmuştur? Popülizm, bizatihi politik iktidarın politik olanı kurmasının yolu olduğunda, dinsel popülizm iktidarın politik yönelimi olduğunda, siyasal alan nasıl şekillenir?

Bu makale, özellikle iktidar döneminde temel siyasal-sosyal-kültürel (eğitim, toplumsal cinsiyet, din, Kürt sorunu, yoksulluk ve bunun gibi) konulardaki AKP söyleminin analizini yapmayı, bu öğeleri nasıl eklediğinin göstermeyi amaçlamaktadır. Bunu yaparken, sağ siyasetin ve entelijansiyanın devrettiği popülist mirasın önemine de dikkat çekecektir. Bu okuma, antagonistik hattın, kolektif kimliğin inşasının söylemsel kuruluşunu görme fırsatı verecektir. Buna bağlı olarak makale dört bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, antagonistik ötekisine karşıtlık içinde bir halk inşasını ve popülizm ve demokrasi arasındaki ilişki üzerinden popülizmin iki özelliğini gösterebileceğimiz bir kuramsal çerçeve çıkarılacaktır. Makalenin geri kalanı, kuramsal bölümde açıklanan kavramlar ışığında AKP popülizmini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İkinci bölüm, kolektif-halk kimliğini inşa eden söylemsel-hegemonik projeye ve bu projenin sosyal alanı nasıl kutuplaştırdığına bakarken, üçüncü bölüm AKP'nin popülist karakterinin nasıl otoriter-çoğunlukçu bir demokrasi anlayışı ürettiğini göstermeye çalışacaktır. Dördüncü bölüm AKP'nin bizatihi toplumu sosyal, kültürel eksenlerde bölen, "halka karşı halk-olmayan" arasında bir gerilim eksenini yaratan popülizminin sosyal-siyasal sonuçlarını analiz edecektir. Bu bölümde Gezi Parkı eylemlerinin "halk-olmayan"ın hareketi olarak anlaşılabilceği savunulacaktır.⁵

Popülizm ve Kolektif Bir Kimlik Olarak Halk

Bir kavram olarak “halk” verili, nesnel bir kendiliği anlatıyor gibi görünmesine rağmen hem Batı dillerinde hem de Türkçede terimin ikili bir anlamı vardır. Aynı anda hem yurttaşlar topluluğuna, politik cemaate göndermede bulunur hem de aşağı sınıfları, yoksulları, iktidardan dışlanmış olanları anlatır. Bu demektir ki “halk” aynı anda hem parçadır hem bütündür (Canovan, 2005). Bu ikili anlamını göz önünde bulundurarak Laclau (2005), popülizmi, belirli bir tekilliğin evrensellik statüsü kazandığı, bu hegemonik operasyonla, asla verili ve nesnel bir kategori olamayacak halkın inşa edildiği, zorunlu hegemonik mantık olarak görür. Laclau’ya göre popülizm ya da bir halkın inşa edilebilmesi için politik görev, birbiriyle hiçbir zorunlu bağı olmayan, farklı, heterojen sosyal talepler çoğulluğundan bir “eşdeğerlik zinciri”nin kurulmasıdır. Bu zincirin kurulabilmesinin ilk koşulu, “iktidar ve halk arasında çekilen içsel antagonistik sınırın oluşturulmasıdır” (Laclau, 2005: 74). Halkların bir zincir oluşturmasını sağlayacak, farklılıkları eşdeğer kılacak ve birliklerini sağlayacak olan, hepsinin mevcut sosyo-politik düzen tarafından dışlanıyor olmasıdır. İlk adım olarak ortak dışlanma, düzene karşı ortak bir muhalefetin kurulabilmesi için halk ve elitler (ya da oligarşi, iktidar bloku, devlet vs) arasında çizilen antagonistik sınır, halkın inşasında zorunludur. Amerikan popülizmi özelinde Kazin’in (Kazin, 1998: 1) de değindiği gibi popülizm, “dar anlamda sınıfla sınırlı olmayan sıradan halka bir soyluluk atfeden, elit rakiplerini kendileri için çalışan, demokratik olmayan bir grup olarak gören ve halkı bu elitlere karşı mobilize etmeyi amaçlayan bir dildir”. Ancak Laclau açısından antagonistik karşıtlık zorunlu ama yeterli olmayan adımdır. İkinci koşul, farklılıklardan biri, tekil ve kısmi bir farklılık özelliğini kaybetmeden, evrenselliği, yani “eklemlenmiş bütünlük momentini” (Laclau, 2000: 302), yani halkı temsil eder. Bu eklemlenmiş bütünlük halk, temsil etme işlevi nedeniyle halkı kuran bu tekil öge “boş gösteren”dir. İmkânsız bir nesne ya da olmayan tamlik (*absent fullness*) olduğu için toplum ancak boş gösterenlerin üretimi aracılığıyla kavranabilir (Laclau, 1996). Kısaca, sadece boş gösterenlerin temsili aracılığıyla parça/*pleb*, bütün/*populus* düzeyine yükselir. Eşdeğerlik zincirini yani halkı temsil eden boş gösterendir. Laclau’nun sıkça anılan örneği, boş gösterenin işlevini anlayabilmek için önemlidir. Hobbesyen doğa durumunda olduğu gibi “radikal bir düzensizlik durumunda ‘düzen’, olmadığı için var olmalıdır; ‘düzen’ bir boş gösteren, eksikliğin göstereni olur” (Laclau, 1996: 44). Böyle bir durumda insanların herhangi bir “düzen”e ihtiyaçları vardır ve “düzen”in gerçek içeriği, gerçekte ne olduğu tali bir sorundur. Farklı politik bağlamlarda, kolektif birliği ya da kimliği sağlayacak farklı boş gösterenler (adalet, özgürlük, birlik vs) olabilir. Bu noktada vurgulanması gereken şudur: boş gösteren, önceden verili bir bütünlüğü yansıtmaz, bizatihi bu bütünlüğü (halkı) kurandır. Bu kurucu

özelliği dolayısıyla temsil ettiği diğer parçaları/sosyal talepleri bütünün içinde yeniden tanımlar, yeniden anlamlandırır.

Laclau'nun eksik bıraktığı ama yukarıdaki tartışmadan çıkarılabilecek önemli bir sonuç, bizatihi parçanın/*pleb*'in de verili, nesnel bir gerçeklik olmadığıdır. Halk/evrensel statüsü kazanması için çağrıda bulunulan tekil grubun kendisi de bir popülist inşadır. Taggart'ın (2004: 274) ifadesiyle, nüfusun belirli bir bölümünün "imgesel olarak" yüceltilmesidir ya da "idealize edilmiş bir cemaat kavrayışıdır". Hem İslamcı popülizmi hem de *pleb*'in *populus*'la eş zamanlı inşasını anlayabilmek için, genel olarak İslamcılığın saygın bir ismi ve Müslüman Kardeşler'in teorisyeni Seyyid Kutub'un "cahiliye ve hakimiye" ikiliği aydınlatıcı olabilir. Kutub'a göre dünya iki karşıt, antagonistik kampa bölünmüştür. Cahiliye, Allah'ın mutlak hâkim olmadığı herhangi bir yeri ya da toplumu anlamlandırır. Bu anlamda sekülerizmi, milliyetçiliği, liberalizmi içerir. Bunun karşısında hâkimiyetin sadece Allah'a ait olduğu İslam toplumu yer alır (Khatib, 2006). Ancak İslam toplumu da verili değildir ve kurulmalıdır. Kutub'a göre "sadece kalbi temizlenmiş olanlar bir cemaat oluşturacaktır, sadece inançları ve kavramları, ibadetleri ve yasaları Allah'tan başka birisine hizmet etmeye izin vermeyenler bir İslam cemaati oluşturabilir" (Khatib, 2006: 90). Bu kavramsal çerçevenin politik sonucu şudur: "Müslüman Kardeşler'in temel rolü, halkı hakikate götürecek bir eğitim (terbiye) sürecini üstlenmektir; 'halk Müslümanlaştırıldığı zaman gerçek bir Müslüman milleti kendi doğallığında ortaya çıkacaktır'" (Mitchell, 1993: 308). İslamcı popülizmin yücelttiği İslami cemaat imgeseldir ve gerçek bir Müslüman milletin olabilmesi için bizatihi bu kolektifin Müslümanlaştırılması gerekmektedir. Aşağıda gösterileceği gibi, bir Müslüman halk inşası, toplumun İslamize edilmesini ve buna bağlı olarak sosyal taleplerin İslami söylemsel formasyon içinde çerçeveselendirilmesi demektir.

Laclaucu popülizm kavramı, bir bütünlüğe, yani halka, ulaşabilmek için popülist söylemin talepleri eklemekle kalmayıp, iki kamp arasında antagonistik bir sınır çizerek, sosyal alanın çelişki ve çatışmalar çoğulluğunu ikili bir karşıtlığa indirgeyeceğini söyler. Bu sınır, ekonomik, politik ya da kültürel sermaye sahipleriyle bu sermayeden mahrum edilenler arasında çizilebilir. Bu anlamda popülizm, toplumun eşitsiz ve hiyerarşik örgütlenmesi karşısında politik, bireysel, sosyal ya da kültürel yurttaşlık haklarından mahrum bırakılanların, haklardan dışlananların demokratik taleplerinin eklenmesi olacaktır. Bununla birlikte, etno-kültürel terimlerle tanımlanmış bir çoğunluğu halk olarak celbeden bir popülizm de mümkündür. Popülizmin bu türü dışlama ve eşitsizliği yeniden üretecektir. Avrupa'da güçlenmekte olan aşırı-sağ partiler bunun tipik örnekleridir. Bu partiler, dışlanan yerlilere, işçi sınıfına ya da kent yoksullarına seslenen Latin Amerika popülizmlerinin aksine (James, 1988; Canessa, 2006; de

la Torre, 2007; Madrid, 2008; Hawkins, 2010), antagonistik sınırı göçmenleri ve yabancıları dışlayacak biçimde çekmekte, “marjinalleştirilmiş grupların sosyal entegrasyonlarına” karşı çıkıp, “yabancı düşmanlığından” (Betz, 1994: 4; ayrıca bkz. Mudde, 2007) beslenmektedir. Bu çerçevede, “demokratik popülizm” ve “otoriter popülizm” (Dix, 1985) arasında, “dışlayıcı popülizm” (Avrupa aşırı sağ) ve “kapsayıcı popülizm” (Latin Amerika) (Mudde ve Kalwasser, 2013) arasında bir ayrım yapmak zorunludur.

Popülizmin ikinci özelliği, temsili demokrasinin teorisi ve pratiği ile ilişkisidir. Bazılarına göre popülizm, homojen ve tek tip bir topluluğa hitap ettiği için bireysel insan haklarına, azınlık haklarına ya da çoğulculuğa alan bırakmaz ve dolayısıyla liberal demokrasiye bir tehdittir (Taguieff, 1995; Urbinati, 1998; Mudde, 2004). Başka bazıları için, popülizm, “demokrasi için aynı anda hem tehdittir hem de demokrasiyi düzeltendir” (Kaltwasser, 2012; ayrıca bkz. de la Torre, 2015). Canovan’a (1999) göre popülizm, biri “kurtarıcı” diğeri “pragmatik” iki yüze sahip demokrasinin kaçınılmaz müphemliğinin izini taşır. Kurtarıcı yüzü, halk egemenliği, halk iktidarı aracılığıyla bir kurtuluş çağrısı yapmaktır. Bunu yapabilmek için kurum-karşıtı olmalıdır. Öte yandan, pragmatik yüzü, var olan düzeni korumak adına çatışmaların barışçıl çözümünün yolu olarak kurumsal düzenlemelere ve kurallara göndermede bulunur. Dolayısıyla popülizm, özellikle, oligarşik bir rejimin ya da kurulu/resmi yapının ekonomik, kültürel ve/veya politik olarak dışladıklarını temsil eden muhalif parti/hareketlerin söylemi olduğu ölçüde, anti-kurumsal olması demokrasi mücadelesinin bir parçası olamayacağı anlamına gelmez. Popülizm, en azından, dışlananların “ilk aşamada katlımlarını” (Weyland, 2001: 15) sağlar. Bununla birlikte, iktidarın ya da oligarşinin politikası olduğunda, “azınlık haklarının erimesi pahasına sınırsız bir çoğunluk yönetimi uygulamasına” (Panizza ve Miorelli, 2009: 41) dönüştüğünde ya da özellikle dinsel ve/veya etnik olarak kutuplaşmış bir toplumda, azınlık etnik/dinsel-kültürel grupları antagonize eden, kimliklerini bastıran ya da inkâr eden ve otantik, gerçek halk olarak etnik/dinsel çoğunluğa yaslanan bir iktidarın dili olduğunda, otoriter bir rejim doğurur. Bu durumda popülizm, toplumun çoğul yapısını silmenin, Claude Lefort’un (1988) ifadesiyle “Bir-olarak-Halk”ın (*People-as-One*), yani özsel bir kimliğe sahip organik bir birlik olarak halk kavrayışının kurucusu olur.

Bu bağlamda popülizm, çoğulcu demokrasi biçimlerine bir engeldir. Seçilenlerin “ulusun somutlaştığı bir beden olduğu, ulusun çıkarlarının biricik tanımlayıcısı ve muhafızı olarak görüldüğü” bir “delege demokrasisi” (O’Donnell, 1994: 60) biçimi haline gelir. Bourdieu’nun (2004: 42) daha kesin ifadesiyle, kişiliğinde sembolik sermayenin yoğunlaştığı seçilmiş lider, “oy kabininin yalnızlığı içinde izole edilmiş seçmenler silsilesiyle sembolize olan, var olamayan basit bir

toplamdan, bir grup yaratır". Buna göre sadece lider halk adına konuşur; halk ise sadece seçim döneminde lideri kendisi adına konuşması için yetkilendirmek için konuşur. Dolayısıyla popülizmin, içkin olarak otoriter olmadığı doğrudur ancak halkı etnik ya da dinsel bir *ethnos* olarak kavrayan ve kendilerini bu halkın somutlaştığı beden olarak gören bir yönetici elitin kurucu politikası olduğunda, kimlikleri ve değerleri halkın/ulusun kimliğine tehdit olarak görülenler, *demos*'un bir üyesi olma hakkından, yani politik, sosyal, kültürel haklarından mahrum bırakılır.

Yukarıda çizilen kuramsal çerçeveden hareketle, bu makale, AKP popülizminin çoğunlukçu-otoriter ve dışlayıcı olduğunu öne sürmektedir. Her ikisi de, Sünni-Müslüman bir cemaat olarak anlaşılan halk kavrayışının ve buna bağlı olarak, demokrasiyi, lideri bu cemaat adına konuşmakla yetkilendirdiği varsayılan bir "milli iradenin" ortaya çıkması olarak yorumlamanın sonucudur⁶. Bu makale, aynı zamanda, başlangıçta antagonizmayı "mazlum Müslüman halk ve zalim seküler yönetici elitler" arasında kurulmuş olsa da iktidardaki AKP'nin popülizminin bizatihi toplum içinde yeni antagonistik yarılımlar/kutuplaşmalar yarattığını göstermektedir.

Kutuplaştır ve Yönet: Halk-Olmayan'a Karşı Halk

Şerif Mardin Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyetine, halk kitleleri ve elitler arasında temel bir bölünmenin miras kaldığını söyler. Bu bölünme, Cumhuriyet döneminde dindar kitleler/çevre ve seküler elitler/merkez biçimini alır. Türkiye toplumunun sosyolojisi, çevrenin dindar kimliği karşısında kültürel olarak yabancılaşmış seküler yönetici merkez dinamiğine yaslanır (Mardin, 1973). Çevrede yer alan etnik ve dinsel çeşitliliği, örneğin Alevileri (Ateş, 2006) ve Kürtleri (Yeğen, 1999) ihmal ediyor olmasına rağmen, Mardin'in sosyal alanın iki karşıt sosyal güç arasındaki kutuplaşma üzerinden kurulduğuna dair gözlemi önemlidir. Bununla birlikte Mardin'in analizinde temel olarak ihmal edilen, bizatihi bu sosyal güçlerin önceden verili, nesnel, *a priori* gruplar/kimlikler olamayacağıdır. Bu kolektif kimlikler, Türkiye Sağının hegemonik operasyonunun bir sonucu olarak ortaya çıkmış, söylemsel olarak inşa edilmiş politik kimliklerdir. Seküler merkez ve dindar çevre arasındaki kutuplaşmanın Türkiye siyasetine hükmettiği doğrudur ancak Mardin'in tezinin aksine, sosyolojik, nesnel gerçekliklerin doğal sonucu olarak değil, dinsel popülist bir söylemin seküler yönetici merkeze karşı hegemonik mücadelesinin bir sonucu olarak.

1940'lardan başlayarak, İslamcılarının ve muhafazakârlarının Kemalist modernleşme eleştirisi radikal bir görünüm almıştır. Bu eleştirilere göre, modernleşme, milletin özsel değerleriyle, kültürel dünyasıyla ve ahlaki normlarıyla uyumlu olmalıdır.

Oysa Kemalist modernleşme Batı medeniyetini taklit etmiş ve dolayısıyla milli kimliğin özsel ve vazgeçilmez öğelerini dışlamıştır. Bu modernleşme modelinin bir ögesi olarak laiklik, İslam'a yabancı, ithal edilmiş bir ideolojidir. Sonuç olarak millet manevi değerlerini yitirerek, ahlaki bir buhrana girmiştir.⁷ Din karşıtı, seküler/laik bir anlayışın sonucu olan ve kültürel/ahlaki buhrana yol açan aklın ve bilimin egemenliği -ki bir komünist tehdidin varlığına da katkı sunmaktadır- ve İslam'ın dışlandığı ya da bastırıldığı iddiası Soğuk savaş dönemi boyunca sürekli tekrarlanan temalardır. Özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Demokrat Parti iktidarının da muhafazakâr yönelimiyle birlikte, Cumhuriyet Halk Partisinin laiklik anlayışına karşılık din/İslam, Türkiye Sağı için "olmayanın ya da eksikliğin göstereni" olmuştur. İslam ki eksikliği yüzünden toplum parçalanmakta, buhrana gark olmaktadır, toplumun "olmayan tamlık"ıdır. Tam da bu nedenle, sosyal taleplerin birliğini, eşdeğerlik zincirini temsil etmeye başlar. Artık, (İslamcılığın) İslam'ı, sosyal talepleri eklemleyen ve dolayısıyla bu talepleri yeniden anlamlandıran "boş gösteren"dir.⁸ Bu eleştirel hattın en önemli temsilcilerinden birisi, başta AKP elitleri olmak üzere Türk-İslam milliyetçilerinin ve İslamcılarının üstat kabul ettiği, muhafazakârlık, İslamcılık ve Türkçülüğün buluşma noktasında yer alan Necip Fazıl Kısakürek'in "Sakarya Türküsü" şiirinin kurucu bir anlamı olduğu öne sürülebilir. Kısakürek (1995: 399), şiirinde, "öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya" derken, otantik Sünni-Müslüman milletin yaşadığı "Çile"yi anlatır. Kısakürek'in şiirleri ve nesirleri, Türkiye Sağının politik söyleminin estetize edilmiş formu gibidir: otantik ve hakiki halk/millet olarak Sünni-Türk nüfus, kitlelere yabancı bir kültür dayatan seküler-sol elitler tarafından ezildiği ve sahih İslami kimliğini bastırıldığı anlatılan "idealize edilmiş bir cemaat".

AKP, Türkiye Sağının politik kültüründe gömülü dinsel-muhafazakâr popülizmi miras almıştır. Türkiye Sağının otantik halk arayışı, elitlere karşı beslediği ve büyüttüğü hınc (*ressentiment*), psikopatolojik sonuçlara sahiptir (Açıkel, 1996). Bu politik geleneğin mirasçısı olan AKP hükümetleri de bütün sosyal talepleri, politik sorunları İslamcı bir söylemsel formasyon içinde çerçevlendirmiş, İslam prizması içinden geçirerek yeniden anlamlandırmıştır. Bu çerçevede, eğitim sistemi yeniden yapılandırılmıştır (İmam-Hatip Okullarının yeniden açılması, müfredata zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin⁹ yanı sıra "zorunlu seçmeli" din derslerinin eklenmesi gibi). Eğitimin yeniden yapılandırılmasına dair tartışma, antagonistik kampların kristalize olması bakımından önemlidir. Dönemin Milli Eğitim Bakanının söyleleriyle, eğitim reformuna karşı çıkanlar "PKK yanlıları ve laikçi kesim"dir.¹⁰ Bu tartışmanın arka planında, Erdoğan'ın "dindar nesil" yetiştirme konusundaki açıklamanın başlattığı tartışma vardır. Erdoğan, önce Cumhuriyet Halk Partisini (CHP), "ateist bir nesil yetiştirmek"¹¹ istemekle eleştirmiş, sonrasında şöyle devam etmiştir: "Bu gençliğin tinerici olmasını mı

istiyorsunuz? Büyüklerine isyankâr bir nesil mi olmasını istiyorsunuz? Milli manevi değerlerinden kopuk hiçbir istikameti olmayan, meselesi olmayan bir nesil mi olmasını istiyorsunuz. Biz sizlerle burada anlaşamayız".¹² Alkollü içeceklerinin içilmesi, satılması ve reklamının sınırlandırılması da İslami gerekçelere dayandırılmıştır. Bir yandan Hükümetin, gençleri alkollü içeceklerden korumak gibi bir anayasal görevinin olduğu hatırlatılmakta, diğer yandan alkollü içecek tüketmenin dinen yasaklandığı vurgulanmaktadır. Şu anda Cumhurbaşkanı olan dönemin başbakanı R. Tayyip Erdoğan da alkol tüketimini sınırlandıran yasağı "iki tane ayyaşın yaptığı yasa muteber oluyor da dinin emrettiği bir yasanın sizin için neden reddedilmesi gerekiyor" sözleriyle savunmuştur.¹³ Kürtajın yasaklanması önerisinin tartışıldığı dönemde Erdoğan'ın "her kürtaj bir Uludere'dir"¹⁴ açıklamasına Diyanet İşleri Başkanından kürtaj, "günah ve cinayettir"¹⁵ desteği gelmiştir. Daha önce, başörtüsü sorunu üzerinden kadın bedenini politik mücadelenin alanı haline getiren katı seküleristlerdi ancak AKP de aile değerleri, annelik, kürtaj, çocuk sayısı ve sair sorunlar üzerinden bu alanı yeniden politikleştirdi. Eşcinsellik konusunda da AKP elitlerinin tavırları aynı muhafazakârlığı sürdürdü. Mecliste "nefret suçları" üzerinde yürüyen bir tartışma esnasında AKP milletvekilleri eşcinselliği, "normal dışı davranış", "ahlaksızlık", "halkımızın onaylamayacağı yaşam biçimi"¹⁶ olarak tanımlamıştır. Genel olarak bakıldığında bütün sosyal-siyasal sorunlar kamu ahlakı, kamu sağlığı ya da kamu güvenliği gibi sınırlar içinde çözülmektedir ancak daima bu sınırlara dini/İslami bir kaygı vurgulanmaktadır. Bu sosyal-politik tartışma alanları üzerinden sahipsiz, dindar, ahlaklı, uyumlu "biz"e karşı ateist, din-karşıtı, gayri-sahih, gayri-ahlaki, uyumsuz "onlar"ı antagonize eden sınır çizgisi çekilir.

Sosyal politikalarından Kürt sorununa her alan İslamcılığın normatif çerçevesi içinde yeniden tanımlanıp yeniden anlamlandırılmaktadır. Yoksullukla mücadele etmek yerine yoksulların yönetilmesinde hayırseverlik kurumları patronaj ilişkilerini olağanlaştırmış, İslami yönetselliğin araçları haline gelmiştir. Sosyal politika alanını hayırseverliğe indirgemek hak temelli demokratik taleplerin ve sosyal yurttaşlığın erozyonuyla sonuçlanmıştır. Öyle ki sendikasılaşma, esnek istihdam, iş kazaları ve işçi cinayetleri, klientalizm, liyakatin önemsizleşmesi, AKP döneminin karakteristik özellikleridir (Yücesan-Özdemir, 2012). Bu dönemde aile, sosyal politikanın öncelikli birimi ve dini hayırseverlik kurumlarının hedef grubu olmakla kalmamış hegemonik mücadele alanı haline gelmiştir. Yazıcı'nın (2012: 113) işaret ettiği gibi, "Başbakan Erdoğan'ın aile retoriği, orta-üst sınıfları, özellikle seküler elitleri, geliştirmek istediği ideal aile tipinin 'ötekisi' olarak konumlandırır". Bu bağlamda, sosyal hakların zayıflatılmasının, Sünni-Müslüman bir kolektif kimlik inşa etme düşüncesine yaslanan AKP'nin kimlik-temelli politikalarını güçlendirdiği söylenebilir.

Yukarıda çizilen çerçeveye bağlı kalarak, Türkiye'deki Kürt nüfusun çoğunluğunun Sünni ve muhafazakâr olduğu düşünülerek AKP'nin Kürt sorununun ele alınışı ve çözümünde de Sünni-Müslüman kardeşlik ya da "İslami dayanışma" (Candaş ve Buğra, 2010; Saraçoğlu, 2011) düşüncesine yatırım yaptığı söylenebilir. Hatta AKP, "Türkler ve Kürtler arasındaki bölünmenin nedeni olarak sekülerizmi göstererek Kürt sorununu Türkiye'de sekülerizme karşı silah olarak kullanmıştır" (Yavuz ve Özcan, 2006: 103). Bu bakımdan, Erdoğan'ın Batman'da düzenlenen bir mitingde kalabalığa Kürtçe Kuran-ı Kerim göstererek, Halkların Demokratik Partisinin (HDP) dinle ilgisi olmadığını öne sürmekle kalmayıp Zerdüşt olmakla eleştirmesi şaşırtıcı değildir.¹⁷ Bu eleştiri, AKP'nin antagonistik ötekisini İslam dışı ve İslam karşıtı olarak nasıl kurduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Sınır çizgisi, gayri-Sünni grupların da sınırın öte yanına doğru dışlanıyor olmasında daha açık olarak görülür. Özellikle Alevilik, dinsel çoğulcuğun ve özgürlüğün sınırını gösterir. 2010 ve 2011 yıllarındaki referandum ve seçimlerde AKP mitingleri Aleviler özel bir hedef haline gelmiştir. Ana muhalefet partisi CHP Genel Başkanının Alevi olması dolayısıyla da Aleviler, bürokratik oligarşinin bir bileşeni olarak gösterilmiştir. Alevilerin Cemevi talebi, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla, İslam'da tek ibadethanenin Cami olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir.¹⁸ AKP öncesinde rekabet halindeki Kemalist milliyetçilik ve Türk-İslam milliyetçiliği Alevi kimliğini bastırırken (Ateş, 2011; Açıklık ve Ateş, 2011), AKP bu kimliği inkâr eder (*disavow*) (Ateş, 2015). Yani önceki hegemonik söylemlerden farklı olarak AKP, Alevileri eş zamanlı olarak görür ve görmez, tanır ve tanımaz, içerir ve dışlar, hem var kılar hem yok sayar. Ancak bu bir kararsızlık hali değil, bilakis stratejiktir: dışlamak için içeride tutar, damgalamak için tanır (Ateş, 2015). Aleviler, otantik ve yerli halk olarak inşa etmeyi amaçladığı kolektif kimliğin sınırlarını çizmek için dışlanan dışarının bir parçası olarak işaret edilir. Kuruluş döneminde ve devamında bir dönem AKP'nin ittifak yaptığı ancak 17 Aralık 2013 tarihinden ve özellikle 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminden sonra terör örgütü olarak hakkında dava açılan Gülen Cemaatinin temsilinde bile, onun Sünni özelliğini örtmeye çalışan bir strateji göze çarpar. Sünni-İslamcı kimliği bilinmesine rağmen Gülen Cemaati, Sünni tarih yazımında heretik ve dışlanmış bir grup olarak tanımlanan Şiiliğin İsmailî koluna verilen isimle "Haşhaşi" olarak adlandırılmaktadır. Nitekim Erdoğan sözü edilen cemaat için "Şia'yı geçmiş vaziyetler"¹⁹ diyecektir.

Kolektif kimliği Sünni-İslam etrafında inşa ettiği ölçüde dinsel popülizmin İslam içinde bir çoğulculuğu kabul etme imkânı yoktur. Nitekim Türkiye'nin dış siyaseti de Orta Doğu'da bir Sünni blok içinde saf tutmak gibi görünmektedir. İç siyasette Alevileri antagonize eden söylemle, dış siyasette Şiiliği antagonize eden söylem birbirini beslemektedir (Tuğal, 2012). Sünni-Müslüman millet kimliğine bağlı

olarak “Yeni-Osmanlıcılığın” (Uzgel, 2010) bir siyasal fantezi olarak kitlelerle libidinal bağ kurmanın aracı olarak stratejikleştirildiği görülmektedir. İdeal toplumu geçmişte aramak, sağ popülizmin tipik özelliğidir. Amerikan popülizmi bağlamında Hofstadter’in (1963: 62) söylediği gibi, “popülistlerin ütopyası gelecekte değil geçmişteydi”. Ancak, bu noktada dikkat çekici bir ayrıntı ortaya çıkmaktadır. Türk İslamcılar için “imgesel/idealize edilen cemaat”, İslam’ın kuruluş dönemine ait Altın Çağ olmaktan çok, Osmanlı İmparatorluğudur. Bu bakımdan Osmanlı, İslamcı popülizmin geçmişteki ütopyasıdır ancak Osmanlı’nın idealize edilmesinde emperyal arzular kadar, “millet sistemi” olarak bilinen, dinsel cemaatler etrafında örgütlenmiş bir toplumsal düzen fikri de önemlidir. Muhafazakâr milliyetçiliğin, seküler milliyetçiliğin *ulus* terimiyle karşıtlık kurmak için *millet* terimini kullanmasının kaynağını da burada aramak gerekir. İdealize edilmiş bir cemaat olarak Osmanlı anlatısının bir başka siyasal sonucu, Cumhuriyet dönemiyle bir antagonizma kurulabilmesinin imkânını vermesidir.

Halk için, Halk Adına Otoriterleşme

2000-2001 yıllarındaki ekonomik ve politik kriz, AKP’nin 2002 seçimlerini kazanarak tek başına iktidar olmasının habercisi gibiydi. Gramsci’nin kavramsallaştırmasıyla bu bir “organik kriz”di. Bu kavramla Gramsci, sosyal sınıfların geleneksel parti bağlılıklarının koptuğu ve bu partileri artık tanımadığı özel tarihsel momentleri ifade eder. Bu, temsil edenle temsil edilen arasında ortaya çıkan çatışmayı gösteren bir temsil krizidir. Böyle bir krizde, Gramsci (2005: 210) devam eder, “meydan, karizmatik ‘kader insanları’ tarafından temsil edilen bilinmeyen güçlerin etkinliklerine, şiddetli çözümlere açık hale gelir”. Gerçekten de ekonomik kriz dönemi, küçük ölçekli işletmecilerin ve esnafın belki de ilk defa sert ve yoğun eylemlerine tanık olmuş, işsizlik ve yoksulluğu yakıcı bir sorun haline getirmiştir. Kriz, koalisyon hükümetini oluşturan üç partinin de sonunu getirmiştir. Bu noktada R. Tayyip Erdoğan, topluma yönelik bir “Yeni Türkiye” vaadiyle “kaderin insanı” olarak ortaya çıkmıştır. Neo-liberal krizin yarattığı fırsat yapısı, 12 Eylül 1980 darbesiyle ezilen ve 1990’larda çözülen alternatif sol-seküler ideolojilerin yarattığı boşlukla tamamlanmıştır. Bu gelişmeler, neoliberal kriz rejiminin ürettiği popüler huzursuzluk ve rahatsızlıkların eklemlenmesinde İslamcılığın, mevcut düzene tek alternatif siyasal hareket/parti olabilmesini sağlamıştır. AKP başlangıç yıllarında, katı seküler direnç nedeniyle, İslamcı olmaktan çok liberal-muhafazakâr bir görüntü vermiştir. Yani AKP’nin iktidara geliş stratejisi, sistem/düzen karşıtı bir muhalefet için halka çağrıda bulunan bir popülizm olmaktan çok müesses nizamı ikna etmek üzerine kurulmuş görünmektedir ancak bu yanlış değilse de eksik bir okuma olacaktır. Yavuz (2009: 121), bu dönem Erdoğan’ın, bir İslami diğeri

iktidarda kalabilmek için ihtiyaç duyduğu İslami-olmayan ikili bir kimliğe sahip olduğunu söyler. Bu iddiadan şu sonucu çıkarmak mümkündür: bu dönemde AKP, hem seküler müesses nizamın koruyucusu ve parçasıdır, hem de bizatihi bu nizamı antagonize eden, bu nizamın dışladıklarının temsilcisi olma iddiasında bir dinsel-popülist bir partidir.

Erken döneminde AKP, özellikle seküler büyük burjuvaziye ve orduya, Avrupa Birliği üyelik süreci ve neoliberal birikim stratejine sadakatle birlikte seküler bir gündem izleyeceği sözü vermiştir. Bu girişim, partiyi, İslamcı geçmişinden kopmuş olmakla meşrulaştırmıştır. Buna bağlı olarak, İslamcı Milli Görüş geleneğinin devamcısı olmadığını göstermek için AKP, “Müslüman demokrat” önerisini bile kabul etmemiş, bizatihi Erdoğan tarafından kendisinin “muhafazakâr demokrat” bir parti olduğunu ilan etmiştir (Erdoğan, 2005; ayrıca bkz. Akdoğan, 2004). Öte yandan partinin ve özellikle lideri Erdoğan’ın, iki damardan beslenen popülist özellikleri daima var olmuştur. Birinci damar Erdoğan’ın biyografik ayrıntılarında gizlidir. Alt-orta sınıf bir aileden gelen, okuduğu bir şiir nedeniyle hapis yatmış, Müslüman kimliği dolayısıyla dışlanmış ve ezilmiş ve şimdi “kimsesizlerin kimsesi” olma amacındaki bir karizmanın popülizmidir bu.²⁰ Bu döneme ait popülist damarın ikinci kaynağı, bizatihi Türkiye Sağının bıraktığı popülist mirastır. Mert’in (2002: 67) isabetli olarak gösterdiği gibi Türkiye’de muhafazakâr sağ, dinsel semboller ve değerler üzerinden yürüyen popülist politikardan beslenen Demokrat Partinin açtığı yoldan yürümüştür.

Muhafazakâr-İslamcı popülizm ve muhafazakâr-liberal demokratlığa dayalı iki kimlikli siyaset, 2007 seçimlerine kadar sürmüştür. Bu seçimde AKP, 2002 yılında aldığı yüzde 34 oyu yüzde 47’ye kadar çıkarmış, seküler elitlerden ve özellikle ordudan gelen muhalefete rağmen partinin kurucularından ve önce gelen isimlerinden birisi olan Abdullah Gül’ü cumhurbaşkanı seçtirmeyi başarmıştır. AKP ordunun “e-muhtırasını”, toplumun demokrasi beklentisi ve darbe karşıtı bir toplumsal uzlaşmayla aşmayı başarmıştır. Bu seçimler ve 2010 Anayasa değişikliği referandumunu takiben, AKP mecliste ve bürokraside daha güçlü hale gelmiş, orduda ve yargıdaki ulusalcı-seküler direnci tasfiye etmeyi bastırmayı başarmıştır. Bu tarihten itibaren, AKP’nin İslamizasyon siyaseti daha belirgin olmuş, otoriter-çoğunlukçu yönetim ivme kazanmıştır. Bu süreç, kamusal alanın sadece İslami kültür, ahlak ve davranış kurallarıyla çerçeveslendirilmesiyle değil aynı zamanda yeni yönetici elitlerin özel alanı haline getirilmesiyle de sonuçlanmıştır.

Türkiye’de muhafazakârların bir ölçüde Türkiye’nin modernleşme sürecinin yerinden edici etkilerine karşı dindar, muhafazakâr taleplerin temsilcisi olduğu ve bu topluluğun “ilk aşamada katılımlarını” sağladığı söylenebilir. Ancak bu

siyasal proje, demokrasi ve toplumsal-siyasal çoğulculuğun tanınmasıyla sonuçlanmamıştır. Türkiye Sağının demokratik taleplere karşı yanıtı daima otoriter olmuştur. Bunun kaynağı, süblime edilmiş bir “milli irade” mefhumudur. Türkiye Sağının, Batılı-sekülerist elitlere karşı milletin gerçek temsilcisi olma iddiası, “milli irade otoriteryanizmine” (Bora, 2006: 25) zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede AKP, politik topluluğu, bir *millet*, homojen ve organik bir kendilik, “Bir-olarak-Halk” gördüğü, *demos*’u *ethnos* olarak kavradığı ölçüde, sosyal ve siyasal mücadelelerin, siyasal çoğulculuğun, uzlaşmazlığın meşruiyetini reddetmiştir. Ayrıca, yeni müesses nizamın, yeni kurumsal yapının kurucusu olarak, kendisine karşı halkçı mücadeleye çağrı yapan demokrasinin “kurtarıcı yüzü”nü bastırmıştır.

Bu noktada, bizatihi Erdoğan’ın Milli Görüş hareketi lideri Necmettin Erbakan’a muhalefet ederek ve onu bir “tiran” olmakla eleştirerek (Çakır ve Çalmuk 2001: 151) hareketten ayrıldığını hatırlatmakta fayda var. Bununla birlikte kendisi sadece AKP’nin tartışılmaz lideri olmakla kalmamış, politik alanı kendi kişiliğinde şahıştırmıştır. Bu çerçevede, Türkiye için bir “başkanlık sistemi” önerilmiştir ancak AKP tarafından önerildiği haliyle bu sistemin “Türk usulü başkanlık sistemi” olarak sunulması, otoriter eğilimleri güçlendireceği endişesi yaratmıştır (Özbudun, 2012; İnel, 2013). Özbudun (2014: 163), ayrıca, Türkiye’de mevcut haliyle işleyen demokrasi tipinin, “delege demokrasisi” olduğunu söyleyecektir. Yani “Erdoğan’ın liderlik tarzı... güçlü bir misyon duygusu ve otoritenin aşırı ölçüde kendi ellerinde toplamasıyla, *personalismo* özellikleri göstermektedir”. Ekleme gerekir ki, bu “misyon duygusu”, milli değerler ve milli iradenin Erdoğan’ın bedeninde cisimleşmesi anlamına gelmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi, 2007-2008 dönemi, iktidarda popülizmin kritik dönüm noktasıdır. Tam da bu dönemde, 2008 yılında 1 Mayıs mitinginin Taksim Meydanında kutlanması talebi, dönemin başbakanı Erdoğan tarafından “Ayakların başı yönettiği yerde kıyamet kopar”²¹ sözleriyle reddedilecektir. Toplumunu bir organizmaya benzeterek okuyan organik görüş, AKP’nin demokratik talepleri yok sayarken tekrar tekrar görünür olacaktır. Nitekim Gezi Parkı protestoları sırasında da Erdoğan, “Ayaklar ne zamandan beri baş oldu?”²² diyecektir.

Gezi: “Halk-olmayan”ın İsyanı

28 Mayıs 2013 yılında Taksim Meydanında İstanbul’un son yeşil alanlarından birisi olan Gezi Parkının yıkılmasını protesto etmek amacıyla başlayan eylemler, birkaç gün içinde ülke düzeyinde hükümet karşıtı protestolara dönüştü. Son derece heterojen, hatta birbirine karşıt gruplardan oluşan protestocuların

talepleri Gezi Parkının savunulmasından, otoriterleşmeye karşı sosyal ve siyasal hakların savunulmasına ve bu anlamda “seküler milliyetçi-İslamcı” kutuplaşma hattının ötesine uzandı. Gezi Parkı eylemlerinin katılımcıları üzerine yürüyen tartışmayla ilgili olarak Yörük ve Yüksel (2014: 122), sınıfın açıklayıcı bir değişken olamayacağını öne sürerek “AKP’nin kentsel mekânı ticarileştirmesi ve yeniden inşa politikaları yanı sıra otoriteryanizmi ve sosyal muhafazakârlığı, nüfusun belirli bir bölümünde öfkeye neden olmuştur” demektedir. Özel bir araştırma firmasının anket sonuçlarına göre, Gezi eylemlerine katılanların sadece yüzde 4,6’sı parktaki ağaçların sökülmesini engellemek için eylemlere katıldığını söyleyecektir. Ankete göre, eylemcilerin yüzde 34,1’i özgürlük için, yüzde 18,4’ü hakları için, yüzde 9,7’si diktatörlüğe ve baskılara karşı çıkmak için, yüzde 9,5’i demokrasi ve barış için, yüzde 8’i hükümetin istifa etmesi için Gezi protestolarına katıldığını ifade etmiştir (KONDA, 2014). Bu veriler, Gezi eylemlerinin tek talep üzerinden ve görece homojen bir grupta yapılmadığını, taleplerin ve katılımcıların heterojen olduğunu ve bu çeşitliliği bir araya getiren tek ortak noktanın iktidar tarafından dışlanmak, görülmemek, işitilmemek olduğunu göstermektedir. İktidarda olduğu yıllar boyunca AKP, özellikle kamusal mekân ve hizmetlerin satılmasına yönelik radikal bir neoliberal program uygulamakla kalmamış, kamusal yaşamı dinsel bir konfigürasyon doğrultusunda dönüştürmüştür. Bir bakıma, yeni sosyal-siyasal bölünme hatlarından doğan çelişkiler ve karşılanmayan demokratik talepler, Gezi Parkının savunulmasında yoğunlaşmıştır. Gezi Parkı, sadece bir park olmaktan çıkmış, bastırılan demokratik talepleri, dinsel-muhafazakâr popülizmin yabancılaştırdığı ve dışladığı politik-kültürel değerleri temsil etmeye başlamıştır. Kısaca, “Bir-olarak-Halk” kavrayışına itirazın hareketi olmuştur.

Bir anlamda, protestocular, söylenebilir olan ve söylenebilir olmayanın, işitilebilir olanın ve işitilmeye değer bulunmayanın, bir söylem ya da söz ve meşru olmayan konuşma ya da basit gürültü sayılanın ayırımına dayalı oligarşik bölünmeye, Ranciere’in (2001) ifadesiyle, “duyumsanabilir olanın oligarşik paylaşımına” itiraz eden yeni politik özne ya da *demos*’tur. Ranciere’e göre *demos*/halk, ne sosyolojik bir kategoridir ne de bir cemaati oluşturan üyelerin toplamıdır; kamusal alanın oligarşik konfigürasyonunda “yeri olmayanlar”ın, “sayılmayanlar”ın “eşit miyiz değil miyiz?” sorusuyla kamusal alanı yeniden konfigüre ettiği öznelleşmenin adıdır. Bu çerçevede, Gezi, kamusal alanın, muhafazakâr-otoriter bir doğrultuda yeniden yapılandırılması karşısında bir “uzlaşmazlık/uyuşmazlık” (Ranciere, 1999), bir “halk olma” momentidir denebilir. Bununla birlikte, iktidarın popülizmi, iktidarın halk inşası perspektifinden, Gezi eylemlerinin katılımcıları, yeni kamusal düzeni ve daha önemlisi otantik muhafazakâr-Müslüman halkın kimliğini tehdit eden ve dolayısıyla halkın

sınırlarının dışına ait, “halk-olmayan” bir kategoridir. Başlangıçta “seküler ya da bürokratik oligarşi” karşısında madun/mazlum halkı temsil etme iddiasında olan popülizm, kendi iktidarını konsolide ettiğinde, yeni oligarşiyi kendisi oluşturduğunda bizatihi sosyal grupları kutuplaştırmakta, diğer halk sektörlerini antagonize etmektedir. Yeni yönetici sınıfın gözünde Gezi eylemcileri, sosyal olanın meşru olmayan parçası, dinlemeye değer sözü olmayıp sadece gürültü yapanlar, “yeri olmayanlar” ve “sayılmayanlar”dır. Nitekim Hükümet, Gezi eylemlerini yoğun bir polis şiddetiyle bastırmayı tercih etmiştir. Hükümet ve muhafazakâr medya, Batıyı, CNN, BBC, The Economist, The Times gibi uluslararası medyayı, Yahudi diasporasını, OTPOR’u, uluslararası faiz lobisini ve hatta Alman havayolları şirketi Lufthansa’yı, hükümete ve Türkiye’nin bölgede artan gücüne karşı bir uluslararası komplo kurmakla suçlamıştır. Dönemin Başbakanı Erdoğan, “Türkiye’nin adeta şaha kalktığı bir anda önce Reyhanlı saldırısı gerçekleşti, ardından da Taksim olayları meydana geldi” demiş ve Reyhanlı’da bombalı saldırıda katledilenler için “53 Sünni vatandaşımız ne yazık ki şehit edildi” diye eklemiştir.²³

“Onlara karşı biz” bölünmesi dışlayıcı bir müesses nizamı ve oligarşik yapıyı hedef aldığında, dışlananları, sistemin karşılamayı reddettiği ya da bastırdığı demokratik talepleri temsil ettiğinde popülizm demokrasinin kurucusu ya da geliştircisidir. Popülizmi, “demokrasinin gölgesi” (Canovan, 1999), “elitizme karşı dengeleyici güç” (Hayvard, 1996) olarak tanımlamanın, “dışlayıcı popülizme” karşı “kapsayıcı bir popülizm” (Dix, 1985) tipinin varlığını kabul etmenin nedeni budur. Dolayısıyla popülizm, “yeri olmayanlar”ın konuşma, dinlenme hakkı, kısaca haklara sahip olma hakkı için politik olanın yeniden kurulmasının demokratik yolu olabilir. Bununla birlikte, popülizm, iktidarın, yani yeni müesses nizamın, yeni oligarşinin politik olanı yeniden kurma girişimi olduğunda bizatihi toplumun belirli bir bölümünü antagonize eder. Bu durumda “onlara karşı biz” kutuplaşması “düzene/sisteme karşı halk” bölünmesi üzerine değil, “konuşma hakkı olmayan” ya da “halk-olmayan”a karşı “makbul, yerli ve milli halk” bölünmesi üzerinden kurulur. Dahası, politik topluluğun üyeleri arasında *sembolik düzeyde* kurulan uzlaşma ve/veya uzlaşmazlık çöktüğünde, bunun yerini, Schmittyen bir “düşmana karşı dost” çatışması alır. Bu bakımdan, Gezi eylemlerine karşılık, AKP’nin düzenlediği mitinglerin, Kurtuluş Savaşı sırasında işgalcilere karşı kongrelerin düzenlendiği Samsun, Erzurum ve Sivas gibi kentlerde düzenlenmiş olması, sembolik önemleri nedeniyle bu kentlerin tercih edilmesi şaşırtıcı değildir. Nitekim Erdoğan, Gezi eylemcilerini “işgal kuvvetleri”²⁴ olarak tanımlamıştır. Muhafazakâr-İslamcı sağın dilinde “savaş” (genel olarak “istiklal/istikbal savaşı”), siyasal mücadelenin meşruluğunu yerinden ederek, siyasal çekişmeyi sıfır toplamlı bir oyuna indirgemekte, demokratik siyasal süreçleri bir beka sorunu olarak okumaktadır. Üstelik, bu popülizm dinsel

bir söylemsel formasyon içinde kurulduğunda, dinsel-muhafazakâr normlar halk olmanın kurucu değişkenleri haline gelmiş, bu normlara aykırı davranış ve deneyimler halkın sınırlarının dışına itilmiştir. Gezi eylemcileri vandal, çapulcu, terörist, kemirgen, beyni felçli olmakla, Boğaz'a karşı viski içen elitler olarak kodlanmıştır. Daha önemlisi, eylemcilerin, sığındıkları Dolmabahçe Camii'ne ayakkabılarıyla girerek, camii içinde içki içtikleri, Kabataş İskelesinde başörtülü bir kadına saldırdıkları iddia edilmiştir. Camii müezzini, içki içildiğini görmediğini söylemesine²⁵, Kabataş İskelesinde yapıldığı öne sürülen saldırı asla kanıtlanmamasına rağmen, bu suçlamalar devam etmiştir. Camii ve başörtüsü, "sahih, dindar halk" ve "din-dışı ya da din karşıtı halk-olmayan" arasında çizilen antagonistik çizginin dinsel-sembolik gösterenleri olmuştur.

Gezi protestoları sırasında, "milli irade otoriteryanizmi" daha görünür hale gelmiştir. Protestolara karşı Hükümet tarafından düzenlenen gösterilere "Milli İradeye Saygı" adı verilmiş, Başbakan, 2011 seçimlerinde elde ettikleri yüzde 50'lik oy oranını anımsatarak "Şu anda evlerinde bizim zorla tuttuğumuz bu ülkenin yüzde 50 insanı var. Biz onlara 'aman sabırlı olun' diyoruz"²⁶ demiştir. "Milli irade" ve "yüzde 50" vurgusu, yurttaşların siyasal süreçlere katılımının tek kanalının seçimler olduğunu, seçimle/sandıkla ortaya çıkan genel iradeyi temsil edenlerin kararlarının mutlak ve tartışılmaz olduğunu ima etmektedir.

Sonuç

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dinsel popülist özelliklerini üç momentte açığa çıktığını söylemek mümkündür. Birincisi, Sünni-Müslüman halk ve bürokratik-seküler elitler arasında çizilen antagonistik sınırdır. İkincisi, Sünni-İslam'ın, sosyal taleplerin eklenmesini ve bir kolektif kimliğin ya da halkın inşasını sağlayan, talepleri ve kolektif kimliği temsil eden bir gösteren haline gelmesidir. Üçüncüsü, bu inşa nedeniyle, politikayı, farklılık ve uzlaşmazlıklardan arındırılmış bir dinsel-ulusal cemaat imgesine göre biçimlendirmektir ki bu, belirli grupların dışlanmasına, belirli taleplerin bastırılmasına yol açar. AKP'nin iktidar yıllarında bu imgesel "otantik, sahih halk" imgesi, bütün sosyal-kültürel alanlar üzerinde kurucu etkiler göstermiştir. Bu kavrayış, ayrıca, bir dinsel *ethnos* olarak görülen bu halkı kendi bedeninde temsil ettiğine ve her durumda halk adına konuşma hakkına sahip olduğuna inanılan bir liderin demokratik süreçleri ve pratikleri, kurumsal mekanizmaları ikame etmesiyle sonuçlanmıştır. Çoğunlukçu ve otoriter bir demokrasi kavrayışının kaynağında da AKP'nin halk ya da millet imgesi bulunmaktadır.

Özellikle soğuk savaş yıllarında muhafazakârların ve İslamcılarının Kemalist modernleşme ve sekülerleşme eleştirileri, "Kemalist din karşıtı sekülerizm/

laiklik” nedeniyle “kaybolan İslam”ın, olmayanın ya da eksikliğin göstereni olarak İslam’ı yaratmıştır; İslam, olmadığı için vardır. Laclau’nun “düzen” terimiyle verdiği uyarlayacak olursak, “radikal bir din-karşıtı sekülerizm durumunda, ‘İslam’ bir boş gösteren, eksikliğin göstereni olur” demek mümkündür. Bu eksikliği doldurmak ve İslam’ı sosyal talepleri eklemeyen, yeniden anlamlandırılan, çerçeveyeleyen kurucu gösteren haline getirmek için yürütülen mücadele, kamusal dilin ve kamusal normların, dinsel-kültürel sınırlar içine hapsedildiği bir sosyal alanla sonuçlanmıştır. Bu sosyal alan içinde, kimlerin politik topluluğun meşru bir üyesi olduğu, kimin sözünün dinlemeye değer olduğunu belirleyen dinsel-muhafazakâr iktidar pratikleri olmuştur. Sonuç, otantik, sahipsiz halk ve dışlanan halk-olmayan arasındaki derin bölünmedir.

Gezi Parkı eylemleri ve hükümetin bu eylemlere yanıtı, AKP popülizminin yukarıda açıklanan karakterinin daha görünür olmasını sağlayan bir momenttir. Erken dönemde AKP’nin, ulusalcı-seküler müesses nizamın dışlayıcı pratiklerine, post-politikasına karşı bir uyuşmazlığı temsil ettiğini, kamusal alanın sınırlarını tartışmaya açtığını öne sürmek mümkündür. Bu, bir karşı-hegemonik projenin söylemi ya da muhalefette popülizmdir. Bununla birlikte, AKP’nin muktedir olduğu dönem, yeni bir post-politik evreye, uyuşmazlık ve protesto hakkı olarak politikanın inkâr edildiği geçişi temsil eder. Bu çerçevede, halk iradesini/kimliğini yerinden ettiği düşünülen itirazlar, muhalif pozisyonlar antagonize edilir. Antagonistik sınırın öte yanında kalanlar, politik topluluğun dışlanan kısmı ya da “halk-olmayan”dır. Bu bakımdan Gezi Parkı protestolarını İslamcılar ve seküleristler arasında bir gerilim/çatışma olarak okumak yerine, yeni müesses nizamın dışlayan, yok sayan ve otoriter yönelimine karşı dışlananların, halk-olmayanın isyanı olarak okumak mümkündür. Bu çerçevede, ulus-halk kimliğini etnik ya da dinsel gösterenler üzerinden kuran kimliğe dayalı bir popülizmin iktidar pratiklerinin hem dışlayıcı bir halk inşasına hem de otantik halka dayalı bir genel irade anlayışı nedeniyle otoriter uygulamalara yol açması ve buna bağlı olarak bir halk-olmayan kategorisi üretmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Sonnotlar

¹ Cihatçı İslamcılığı dinsel popülizm olarak okuyan ancak AKP’yi demokratik olarak seçimle işbaşına gelmiş bir parti olarak farklı gören bir çalışma için bkz. Yates (2007).

² Özellikle Türkiye örneğinde sekülerizm ve laiklik arasındaki etimolojik farklılıklar ve dolayısıyla farklı anlamlar için bkz. Taha ve Davison (2008) ve Davidson (2003). Ancak bu metnin amacı sekülerizm ya da laikliğin içeriğini belirlemek değil bir gösteren olarak işlevini göstermek olduğu için metin boyunca sekülerlik ve laiklik aynı anlama gelecek

şekilde kullanılacaktır.

³ Bu iddia, AKP'nin saldırgan bir neoliberal program izlediğini reddetmek anlamına gelmemektedir. Daha çok, birbirini destekliyor ve tamamlıyor olsalar bile klientalizm ve popülizmin iki farklı içerme tarzı olduğunu vurgulamaktadır. İkisi arasındaki fark için bkz. Mouzelis (1985).

⁴ Bu ayrım, popülizm literatüründe genel olarak ihmal edilmiştir. İki istisna olarak bkz. Albertazzi ve Mueller (2013) ve Panizza (2000). "Sokakta popülizm" ve "iktidarda popülizm" ayrımı yapan Panizza'dır ancak iktidarda popülizm deneyimini oligarşik liberalizme alternatif olabilecek kurumsal düzenlemelerdeki başarısızlıkla sınırlandırır.

⁵ Metnin ayrıntılarına girmeden önce, dinin bir boş gösteren olarak işlev göstermesinin öne sürülmesinde önemli bir nokta akılda tutulmalıdır. Bütün büyük dinlerin keyfi ya da iradi olarak değiştirilemeyeceği, metinlerde ve pratiklerde çökelmiş, tarihsel olarak aşırı-belirlenmiş bir içeriğe sahip olduğu açıktır. Dolayısıyla buradaki kavramsallaştırma, içeriğini tamamen boşaltmış kelimeler değildir. Laclau ve Mouffe'un (2001: 112) belirttiği gibi, "Anlamı nihai olarak sabitlemenin imkânsızlığı, sadece kısmi olarak sabitlenmesi gerektiğine işaret eder –diğer türlü, farklılıkların akışı imkânsız olurdu. Farklılaştırmak için, anlamı bozmak için bile *bir* anlam olmalıdır" (italik orijinal). Bu metin, genel olarak dinin, özel olarak İslam'ın ne olduğu, ne anlama geldiği ya da içeriğinin ne olduğu sorularıyla değil halk kimliğinin inşasını belirlerken işlevinin ne olduğu sorusuyla ilgilenmektedir ancak, tam da bu noktada, bu işlevi yerine getirirken sürekli yorumlanması, yeniden yorumlanması gerektiği açıktır. İslam'ı, benzer biçimde, bir başat gösteren (*master signifier*) olarak okuyan Sayyid'e göre, İslamcılık, söylemine dâhil ettiği diğer öğeleri bu başat gösteren üzerinden anlamlandırır (1997: 45). Bununla birlikte, yaslandığı Laclauca kavramsal çerçeveye rağmen Sayyid, özel olarak İran Devriminin ve genel olarak İslamcılığın popülizm olarak okunmasına itiraz eder.

⁶ Yukarıda çizilen kuramsal çerçeveye göre halk, homojen bir kendilik değil ve eklemlemeyi yıkacak söylemlerin ve karşı-hegemonik politik projelerin meydan okumasına açık, inşa edilmiş bir kategoriye, AKP'nin seçmen tabanı homojen bir grup oluşturamaz. Haziran 2015 seçimlerinin gösterdiği gibi, yüzde 40,87 oy almış ancak önceki seçime göre yüzde 8,96 puan kaybıyla çoğunluğu sağlayamamıştır. Sadece üç ay sora yapılan 1 Kasım 2015 seçiminde ise, yüzde 49,5 oyla yeniden çoğunluğu sağlamıştır. Dolayısıyla, makalenin amacı, AKP'nin heterojen seçmen tabanını değil, bu heterojenlikten kolektif irade çıkarmaya, bir halk yaratmaya yönelik politik-söylemsel operasyonunu analiz etmektir.

⁷ Kemalist laikliği, İslami bir milli kimliğin var olabilmesinin engeli gören muhafazakâr

ve İslamcı entelejansiyanın listesi uzundur ancak bazı isimler sıralanabilir. Başgil (1960; 1977), Topçu (1961; 1969), Kaplan (1970), Safa (1976).

⁸ Bu noktada, Laclau'nun öğrencisi Yannis Stavrakakis'in eleştirisini hatırlamak, metnin kullandığı kavramların sınırlarını tayin edebilmek için önemlidir. Stavrakakis'e göre "halk"ı temel kategori ya da düğüm noktası (*nodal point*) yani boş gösteren yapmayan bir popülizm mümkün değildir. Her türden popülizmin boş göstereni "halk"tır. Laclau, boş gösteren kavramının içerebileceği gösterenleri genişleterek hata yapmaktadır. Oysa bizzat kendisinin çalışması, "halk"ın değil, dinsel popülizm bağlamında, "din"in boş gösteren olabileceğine iyi bir örnektir. Yunanistan'da nüfus cüzdanlarından din hanesinin çıkarılmasını protesto etmek için Ortodoks Kilisesinin "modernist, seküler elitlere karşı" halkın birliğini sağlamak için mobilize olması, "dinin/Ortodoksluğun" eksikliği anlamlandıran, olmamasıyla var olan gösteren haline geldiğini gösterir. Türkiye'de de yaşanan budur. İslam eksikğin gösterenidir ve bu nedenle sağ politik aktörler bu eksikliği/boşluğu İslam aracılığıyla ve İslam içinde doldurmaya çalışmaktadır. Kaldı ki Türkiye'de sağ popülizm bir terim olarak "halk" yerine "millet"i kullanmayı, "millet"e seslenmeyi tercih eder. Eleştiriler ve Yunanistan'da "dinsel popülizm" için bkz. Stavrakakis (2002; 2003; 2004).

⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının yanı sıra, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, dersin adının iddia ettiği gibi din kültürü ve ahlak bilgisinden çok spesifik bir dinin öğretimine dayandığı için hukuka uygun olmadığını belirten Danıştay kararlarına rağmen ders zorunlu olarak okutulmaya devam etmektedir. Bu kararların sonuncusu için bkz. "Danıştay, din kültürü dersinin 'din eğitimi' olduğuna karar verdi", *Hürriyet*, 17 Haziran 2015.

¹⁰ *Akşam* (3/9/2012). 66 aya PKK karşı. Son erişim tarihi, 29/3/2017.

¹¹ *Milliyet* (1/2/2012). Erdoğan: Ateist bir nesil yetiştirmemizi mi bekliyorsun? Son erişim tarihi, 29/3/2017.

¹² *Milliyet* (6/2/2012). Erdoğan: Bu gençliğin tinerici olmasını mı istiyorsunuz? Son erişim tarihi, 29/3/2017.

¹³ *Radikal* (26/5/2013). Sarhoşun yasası muteber de dinin değil mi? Son erişim tarihi, 29/3/2017.

¹⁴ *Radikal* (29/5/2012). Erdoğan: Kürtaj yasasını çıkartacağız. Son erişim tarihi, 29/3/2017.

- ¹⁵ *Radikal* (4/6/2012). Diyanet: Kürtaj haramdır! Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ¹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi* (29/5/2013). 112. Birleşim. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ¹⁷ *Hürriyet* (3/5/2015). Erdoğan: Bunların dinle işi yok. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ¹⁸ *Hürriyet* (22/2/2013). Erdoğan: Alevilik din değil. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ¹⁹ *Milliyet* (13/3/2014). Ağzıyla kuş tutsa olmaz. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²⁰ Erdoğan'ın hayatı ve siyasi yükselişinin başlangıç dönemleri için bkz. Çakır ve Çalmuk (2001).
- ²¹ *Hürriyet* (23/4/2008). Ayakların başı yönettiği yerde kıyamet kopar. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²² *Radikal* (26/6/2013). Ayaklar ne zamandan beri baş oldu? Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²³ *Radikal* (15/6/2013). Erdoğan: Mesaj alındı (italik bana ait). Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²⁴ *Radikal* (24/6/2013). Polise emri ben verdim. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²⁵ *Radikal* (26/6/2013). 'O cami'nin müezzini polise ifade verdi: İçki içildiğini görmedim. Son erişim tarihi, 29/3/2017.
- ²⁶ *Radikal* (4/6/2013). 10 ay sonra milletimiz sandıkta cevap verir. Son erişim tarihi, 29/3/2017.

Kaynakça

- Abrahamian E (1991). Khomeini: Fundamentalist or Populist?. *New Left Review*, 1/186, 102-119.
- Açıkel F (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70, 153-196.
- Açıkel F ve Ateş K (2011). Ambivalent Citizens: The Alevi as the 'Authentic Self' and the 'Stigmatized Other' of Turkish nationalism. *European Societies*, 13(5), 713-733.

Akdoğan Y (2004). *Ak Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Albertazzi D ve Mueller S (2013). Populism and Liberal Democracy: Populists in Government in Austria, Italy, Poland and Switzerland. *Government and Opposition*, 48 (3), 343-371.

Ateş K (2006). Ulusal Kimlik İçinde Alevi-Yurttaş ve Merkez-Çevre Eksenini Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 107, 259-275.

Ateş K (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ateş K (2015). Aleviliği Sizden Öğrenecek Değilim': AKP ve Dışlamanın Yeni Mekanizması. *Birikim*, 309-310, 157-166.

Bora T (2006). *Medeniyet Kaybı*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Bourdieu P (2004). The Mystery of the Ministry: From Particular Wills to the General Will. *Constellations*, 11 (1), 37-43.

Bozkurt U (2013). Neoliberalism with a Human Face: Making Sense of the Justice and Development Party's Neoliberal Populism in Turkey. *Science & Society*, 77 (3), 372-396.

Calhoun C (2011). Afterword: Religion's Many Power. İçinde: E Mendieta ve J VanAntwerpen (der), *The Power of Religion in the Public Sphere*, New York: Columbia University Press, 118-134.

Candaş A ve Buğra A (2010). Solidarity among Strangers: A Problem of Coexistence in Turkey. *Constellations*, 17 (2), 293-311.

Canessa A (2006). *Todos somos indígenas: Towards a New Language of National Political Identity*. *Bulletin of Latin American Research*, 25 (2) , 241-263.

Canovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47 (1), 2-16.

Canovan M (2005). *The People*. Cambridge: Polity Press.

Çakır R ve Çalmuk F (2001). *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları.

Davison A (2003). Turkey, a 'Secular' State? The Challenge of Description. *The South Atlantic Quarterly*, 102 (2/3), 333-50.

de la Torre C (2007). The Resurgence of Radical Populism in Latin America. *Constellations*, 14: 3, 384-96

Ateş K (2017). AKP, Dinsel Popülizm ve Halk-olmayan. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 105-129.

de la Torre C (2015.) *The Promise and Perils of Populism*. Kentucky: University Press of Kentucky.

Dinçşahin Ş (2012). A Symptomatic Analysis of the Justice and Development Party's Populism in Turkey, 2007–2010. *Government and Opposition*, 47 (4), 618–640.

Dix R H (1985). Populism: Authoritarian and Democratic. *Latin American Research Review*, 20 (2), 29-52.

Erdoğan R T (2005). Foreword: Recep Tayyip Erdoğan, Prime Minister of Turkey. İçinde: *International Symposium on Conservatism and Democracy*, Prepared for Publication by the Party of Justice and Development, Ankara: Presidency of Political and Legal Affairs, 1-12.

Gramsci A (2005). *Selections from Prison Notebooks*. London: Lawrence and Wishart.

Gülalp H (2001). Globalization and Political Islam: The Social Bases of Turkey's Welfare Party. *International Journal of Middle East Studies*, 33, 433–448.

Halliday F (1982). The Iranian Revolution: Uneven Development and Religious Populism. *Journal of International Affairs*, 36 (2), 187-207.

Hawkins K A (2010). *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hayward J (1996.) The Populist Challenge to Elitist Democracy in Europe. İçinde: J Hayward (der), *Elitism, Populism, and European Politics*. Oxford: Clarendon Press, 10–32.

Hofstadter R (1963). *The Age of Reform: From Bryan to F.D.R.* New York: Alfred A. Knopf.

İnsel A (2013). Başkanlık Sistemi ve Güç Fetişizmi. *Birikim*, 288, 8-14.

James D (1988). *Resistance and Integration: Peronism and the Argentina Working Class 1946-1976*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaltwasser C R (2012). The Ambivalence of Populism: Threat and Corrective for Democracy. *Democratization*, 19 (April 2012), 184-208.

Karakoç S (1969). *Sütun I*. İstanbul: Fatih Yayınevi.

Kazin M (1998). *The Populist Persuasion: An American History*. New York: Cornell University Press.

Khatab S (2006). *The Power of Sovereignty: The Political and Ideological Philosophy of*

Sayyid Qutb. London-New York: Routledge.

KONDA (2014). *Gezi Report*. http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/KONDA_Gezi_Report.pdf. Son erişim tarihi 29.10.2016.

Laclau E (1996). *Emancipations*. London-New York: Verso.

Laclau E (2000). Constructing Universality. İçinde: J Butler, E Laclau ve S Zizek, *Contingency, Hegemony, Universality*. London-New York: Verso, 281-307.

Laclau E (2005). *On Populist Reason*. London-New York: Verso.

Laclau E ve Mouffe C (2001) *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.

Lefort C (1988). *Democracy and Political Theory*. Cambridge: Polity Press.

Madrid R L (2008). The Rise of Ethnopolitism in Latin America. *World Politics*, 60 (3), 475–508.

Mardin Ş (1973). Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus*, 102 (1), 169-190.

Mert N (2002). Türkiye’de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu. İçinde S Yerasimos, G Seufert ve K Vorhoff (der), *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim, 45-83.

Mitchell R P (1993). *The Society Of The Muslim Brothers*. Oxford: Oxford University Press.

Mouzelis N (1985). On the Concept of Populis”. *Politics & Society*, 14, 329-348.

Mudde C (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), 541-63.

Mudde C (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

O’Donnell G A (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5 (1), 55-69.

Özbudun E (2012). Türk usulüne göre başkanlık sistemi. *Milliyet*. 15 Aralık. Son erişim tarihi 24. 10. 2016.

Özbudun E (2014). AKP at the Crossroads: Erdoğan’s Majoritarian Drift. *South European Society and Politics*, 19 (2), 155-167.

Panizza F (2000). Neopopulism and its limits in Collor’s Brazil. *Bulletin of Latin American Research*, 19, 177-192.

Panizza F ve Miorelli R (2009). Populism and Democracy in Latin America. *Ethics & International Affairs*, 23 (1), 39–46.

Parla T ve Davison A (2008). Secularism and Laicism in Turkey. İçinde: J R Jakobsen ve A Pellegrini (der), *World Secularisms at the Millennium*. Durham: Duke University Press, 58-75.

Ranciere J (1999). *Disagreement: Politics And Philosophy*. Minneapolis-London: University of Minnesota Press

Ranciere J (2001). "Ten Theses on Politics". *Theory & Event*. 5 (3).

Sayyid B (1997) *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the emergence of Islamism*. London: Zed Books.

Saraçoğlu C (2011). İslami-Muhafazakâr Milliyetçiliğin Millet Tasarımı: AKP Döneminde Kürt Politikası. *Praksis*, 26, 31-54.

Stavrakakis Y (2002) Religious Populism and Political Culture: The Greek Case. *South European Society and Politics*, 7 (3), 29-52.

Stavrakakis Y (2003). Politics and Religion: On the 'Politicization' of Greek Church Discourse. *Journal of Modern Greek Studies*, 21, 153-81.

Stavrakakis Y (2004). Antinomies of Formalism: Laclau's Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece. *Journal of Political Ideologies*, 9 (3), 253-67.

Taggart P (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Taguieff P-A (1995). Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem". *Telos*, 103 (Spring 1995), 9-43.

Taşkın Y (2008). AKP's Move to 'Conquer' the Center-Right: Its Prospect and Possible Impacts on the Democratization Process. *Turkish Studies*, 9 (1), 53-72.

Tuğal C (2002). Islamism in Turkey: Beyond Instrument and Meaning. *Economy and Society*, 31 (1), 85-11.

Tuğal C (2012). Democratic Janissaries? Turkey's Role in the Arab Spring. *New Left Review*, 76, 5-24.

Urbinate N (1998). Democracy and Populism. *Constellations*, 5 (1), 110-24.

Uzgel İ (2010). Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele. İçinde: İ Uzgel ve B Duru (der), *AKP Kitabı*. Ankara: Phoenix Yayınları, 357-380.

- Weyland K (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, 34 (Oct. 2001), 1-22.
- Yates J J (2007). The Resurgence of Jihad and the Specter of Religious Populism. *SAIS Review*, 27 (1), 127-144.
- Yavuz H (2009). *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yavuz M H ve Özcan, N A (2006). The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party. *Middle East Policy*, III (1), 102-119.
- Yazıcı B (2012). The Return to the Family: Welfare, State, and Politics of the Family in Turkey. *Anthropological Quarterly*, 85 (1), 103-140.
- Yeğen M (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim.
- Yıldırım D (2010). AKP ve Neoliberal Popülizm. İçinde İ Uzgel ve B Duru (der), *AKP Kitabı*. Ankara: Phoenix, 66-107.
- Yörük E ve Yüksel, M (2014). Class and Politics in Turkey's Gezi Protests. *New Left Review*, 89 (September-October 2014), 103-123.
- Yücesan-Özdemir G (2012). The Social Policy Regime in the AKP Years: The Emperor's New Clothes. İçinde: S Coşar ve G Yücesan-Özdemir (der), *Silent Violence: Neoliberalism, Islamist Politics and the AKP Years in Turkey*. Ottawa: Red Quill Books, 125-153.
- Zubaida S (1993). *Islam, the People and the State*. London: I.B. Tauris.

Muktedir Millet, Muhalif Millet: AKP'nin Söyleminde Kolektif Öznenin İnşası¹

Erhan Özşeker, Kırklareli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, e-posta: erhanozseker@gmail.com

Özet

2002 yılından beri Türkiye'de tek parti olarak iktidarda olan AKP'nin siyasal söyleminin kurucu unsurlarından biri de 'millet'in inşasıdır. AKP'nin söyleminde kolektif öznenin inşasını özcü olmayan bir biçimde incelemek ve böylece söylemin popülist boyutlarına ışık tutabilmek için Ernesto Laclau'nun geliştirdiği popülizm kuramından faydalanılabilir. Bu nedenle bu makalenin ilk bölümünde öncelikle Laclau'nun post-yapısalcı söylem kuramının bazı temel öğelerini ve özellikle popülizm çalışmasını yakından inceliyorum. Laclau'nun bir siyasal mantık olarak popülizm kavramsallaştırmasını oluştururken yararlandığı, kurumsal söylem, popülist söylem, eşdeğerlik mantığı, fark mantığı gibi bazı temel kavramları örnek olayım olan AKP'nin millet ve milli irade söylemlerini açıklamaya elverişli olan boyutlarıyla ele alarak bir kavramsal çerçeve kurmaya çalışıyorum. Ardından ikinci bölümde, söz konusu popülizm analizinden yola çıkarak, AKP'nin söyleminde 'millet' sözcüğünün değişen anlamlarının bağlamsal kullanımıyla işe koşulan çifte anlamlandırma stratejisini konunun ana hatlarını belirten çeşitli konuşma örnekleri üzerinden analiz ediyorum. Üçüncü bölümde AKP'nin erken dönemindeki söyleminden farklılaştığının iddia edildiği 2007-2010 yılları arasında yaşanan seçimi krizi, 27 Nisan 'e-muhtırası', parti kapatma davası, Ergenekon davası ve 2010 Anayasa değişikliği referandumu gibi, partinin tarihinde kritik önem taşıyan, dönemeç niteliğindeki siyasal gelişmeleri ve bunlar etrafında örülen siyasal söylemi örnekler üzerinden inceleyerek, 'vesayetçi seçkinler' karşısında 'milli irade' karşıtlığının nasıl kurulduğunu ve bunun 'milletin çifte anlamlandırılmasıyla' ilişkisini analiz ediyorum. Bu anlatı sayesinde parti, özellikle 2007-2010 döneminin gerilimli siyasal günlerini, hem milletin tüm ihtiyaçlarını, tüm taleplerini karşılayan, millete hizmet eden, güçlü ve istikrarlı bir Türkiye'nin lideri imajını hem de 'vesayetçi iktidar odaklarına' direnen milli iradenin temsilcisi imajını ayakta tutarak atlatabilmiştir. Hem 'muktedir millet', hem de 'muhalif millet' derken vurgulamak istediğimiz, 14 yıl boyunca Türkiye'de tek parti olarak iktidarda kalmış olan bir partinin millet kavramını, hem kendi hegemonyasını genişletmeye ve sürdürmeye yönelik kurumsalcı/kapsayıcı anlamıyla, hem de - her ne kadar sınırları belli belirsiz, değişken ve muğlak olsa da- kendi işaret ettiği 'iktidar odaklarının' hegemonyasına meydan okur ve seçkin olmayanların iradesine sahip çıkar biçimde popülist anlamıyla kullanabilme becerisine sahip oluşudur. Millete dair bu iki boyutlu söylemin etkili biçimde kullanımı, partiye 'milletin' ve 'milletin düşmanlarının' kimler olduğunu ve bunlara karşı nasıl tavır takınılması gerektiğini belirtme, tanımlama gücü vermektedir. Sonuç bölümünde ise, söz konusu bu kolektif öznenin söylemsel inşasının partinin kendi imajını hem hegemonik bir güç hem de aynı anda 'vesayetçi iktidar odaklarının' hegemonyasına karşı meydan okuyan bir güç olarak resmettiği tezini savunuyorum.

Anahtar Sözcükler: AKP, söylem kuramı, popülizm, millet, milli irade.

The Ruling Nation, the Dissenting Nation: The Construction of the Collective Subject in the AKP's Discourse

Abstract

One of the founding elements of the political discourse of the AKP which has been ruling Turkey as a single party since 2002 is the construction of the nation. The theory of populism which has been developed by Ernesto Laclau can be useful in order to analyse the construction of the collective subject within the AKP's discourse in a non-essentialist way, and to shed light on the populist dimensions of it. For this reason, in this article I begin with an investigation of Laclau's post-structuralist discourse theory with special attention to his work on populism. I attempt to develop a theoretical framework drawing on Laclau's concepts such as the institutional discourse, the populist discourse, the logic of equivalence and the logic of difference which are parts of his theory of populism as political logic, that would be fruitful to explain my case study: the AKP's discourse of nation and national will. By this way, I attempt to analyse the strategy of dual signification which has been deployed by virtue of the diverse meanings and the contextual usages of the term 'nation' in the AKP's discourse through various samples from keynote speeches. Therefore, I examine the key texts that emerged in relation to the milestone political events such as the Presidency election crisis of 2007, the 'e-memorandum' of 27th April, the closure case against the AKP, the Ergenekon case and the constitutional referendum of 2010. In this way I aim to analyse the construction of the dichotomy between the 'tutelary elites' and 'the national will' and its relation to the dual signification of the term nation. With the help of this narrative, the AKP has managed to draw its own image on one hand as a leader party that fulfils all requirements and satisfies all demands of the nation, that serves the nation, that leads a powerful and stable Turkey and on the other hand as the representative of the national will which resists against the tutelary power centres. In conclusion I argue that the AKP has the ability to use the word nation both in an institutional sense which serves the purpose of sustaining and expanding its hegemony and of displaying itself as the representative of the nation as a whole, and in a populist sense which serves the purpose of dissenting the hegemony of the so-called power centres and of displaying itself as the representative of the nation as the disadvantaged.

Keywords: The AKP (Justice and Development Party), discourse theory, populism, nation, national will.

Giriş

“Biz millete efendi olmaya değil, biz millete hizmetkâr olmaya geldik.
Çünkü biz halka hizmeti, Hakk'a hizmet olarak gören
bir medeniyetin çocuklarıyız.” R. Tayyip Erdoğan, 7 Mayıs 2011
(aktaran Türk, 2014: 355)

2002 yılından beri Türkiye'de tek parti olarak iktidarda olan AKP'nin

ideolojik yönelimlerine dair çeşitli çalışmalar yapılmış ve halen yapılmakta; muhafazakâr, neoliberal, popülist, pragmatist, Müslüman-milliyetçi, İslamcı vb. sıfatlar, AKP'nin siyasal kimliğini nitelemek için farklı kombinasyonlar halinde kullanılmaktadır. Ancak AKP gibi dönemsel olarak politik pozisyonunu çeşitli strateji ve taktiklere göre eğip bükebilen bir siyasal partinin rol ve tutumlarını eksiksiz olarak kapsayabilecek güçte bir tamlayan ya da sıfat bulmaya çalışmak, partinin heterojen ve kimi zaman çelişkili/tutarsız politik yönelimlerini analiz etmek için yetersiz kalabileceği gibi, yanıltıcı da olabilecektir. Bunun yerine AKP'nin siyasal 'kimliğini' özcü olmayan bir biçimde inceleyebilmek adına, eleştirel söylem kuramının kuramsal çerçevesi önemli açılımlar sağlayabilir. Buna göre, siyasal partileri, dönemsel olarak değişebilen unsur ve momentlerin belirli siyasal mantıklara göre eklenmesiyle oluşan siyasal söylemlerle kurdukları bağlar üzerinden düşünmek, homojen siyasal niteleme sıfatlarının sınırlı varsayımlarının ötesine geçebilmek için bir kapı açabilecektir. Bu bağlamda, AKP'nin siyasal söyleminin kurucu unsurlarından biri de 'millet'in inşasıdır. AKP'nin söyleminde kolektif öznenin inşasını incelemek ve böylece söylemin popülist boyutlarına ışık tutabilmek için Ernesto Laclau'nun geliştirdiği popülizm kuramından faydalanmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Bu nedenle, bu çalışmanın ilk bölümüne öncelikle Laclau'nun post-yapısalcı söylem kuramının bazı temel öğelerine ve özellikle popülizm çalışmasına yakından bakarak başlıyorum. Laclau'nun bir siyasal mantık olarak popülizm kavramsallaştırmasını oluştururken yararlandığı, kurumsal söylem, popülist söylem, eşdeğerlik mantığı, fark mantığı gibi bazı temel kavramları AKP'nin millet ve milli irade söylemlerini açıklamaya elverişli olan boyutlarıyla ele alarak bir kavramsal çerçeve kurmaya çalışıyorum. Ardından ikinci bölümde, söz konusu popülizm analizinden yola çıkarak, AKP'nin söyleminde 'millet' sözcüğünün değişen anlamlarının bağlamsal kullanımıyla işe koşulan çifte anlamlandırma stratejisini gerek R. Tayyip Erdoğan'ın gerekse de AKP'nin diğer önde gelen siyasetçilerinin çeşitli konuşmaları üzerinden analiz ediyorum. Üçüncü bölümde AKP'nin erken dönemdeki söyleminden farklılaştığının iddia edildiği 2007-2010 yılları arasında yaşanan, Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, 27 Nisan 'e-muhtırası', parti kapatma davası, Ergenekon davası ve 2010 Anayasa değişikliği referandumu gibi, partinin tarihinde kritik önem taşıyan, dönemeç niteliğindeki siyasal gelişmeleri ve bunlar etrafında örülen siyasal söylemi örnekler üzerinden inceleyerek, 'vesayetçi seçkinler' karşısında 'milli irade' karşıtlığının nasıl kurulduğunu ve bunun 'milletin çifte anlamlandırılmasıyla' ilişkisini analiz ediyorum. Sonuç bölümünde ise, söz konusu bu kolektif öznenin söylemsel inşasının partinin kendi imajını hem hegemonik bir güç hem de aynı anda 'vesayetçi iktidar odaklarının' hegemonyasına karşı meydan

okuyan bir güç olarak resmettiği tezini savunuyorum.

Laclau'da Bir Siyasal Mantık Olarak Popülizm

Post-Marksist düşüncenin ve post-yapısalcı söylem kuramının (Laclau, 1990, 1994, 2007, Mouffe, 2005, Howarth, 2000) kurucularından biri olan Arjantinli filozof Ernesto Laclau'nun (1935-2014) çalışmalarında hegemonya kavramının analizi merkezi bir yer tutar. 1970'li yıllardan itibaren sosyal ve siyasal kuram üzerine çalışmalar üreten Laclau'nun düşüncesinin gelişim çizgisinde üç temel hegemonya modelinin birbirini takip ettiği öne sürülmektedir (Howarth, 2015: 7). Bunlardan ilki, Laclau'nun erken dönemi denilebilecek, 1977 yılında yazdığı 'Politics and Ideology in Marxist Theory' (Marksist Teoride İdeoloji ve Politika²) kitabında yer alan ve esasen sınıf mücadelesi ve görecelik düşüncesi üzerinden geliştirilmiş bir hegemonya analizidir. İkinci hegemonya modeli ise, Chantal Mouffe'la birlikte yazdığı 'Hegemony and Socialist Strategy' (1985) (Hegemonya ve Sosyalist Strateji³) eserinde yer alır (Howarth, 2015: 9). Bu çalışma Laclau'nun klasik Marksist kuramla bağlarını kopardığı bir kırılma noktasıdır ve çalışmada öne sürülen temel tez; hegemonya mücadelesinde bir araya getirilen ideolojik unsurların zorunlu ve öncelikli bir sınıfsal aidiyeti olmadığı, ancak tüm bu unsurların söylemsellik alanında yer aldığı ve siyasal süreçlerle eklemlendiği düşüncesidir (Howarth, 2015: 9). Üçüncü ve bizim çalışmamız açısından en çok önem taşıyan hegemonya modeli yaklaşımı ise Laclau'nun son döneminde geliştirdiği ve en genel hatlarıyla 'On Populist Reason' (2005) (Popülist Akıl Üzerine⁴) kitabında ortaya çıkan hegemonya kavramsallaştırmasıdır. Bu kitapta geliştirilen tezler, Laclau'nun siyasal kuram alanında meydana getirdiği yeniliklerle popülizm teorisine yaptığı katkıların karmaşık bir senteze sokulduğu bir dönemeci örnekler. Özellikle belirtmek gerekir ki, Laclau'nun çalışmalarında yer aldığı haliyle popülizm kavramsallaştırması, kavramın gerek gündelik/güncel dildeki kullanımından, gerekse ana akım siyaset biliminde tuttuğu yerden ayrıksı bir noktada konumlandırılır. Laclau'nun geliştirdiği bir siyasal mantık olarak popülizm yaklaşımı, sağda ve solda, kendilerini bir özne olarak inşa eden siyasi hareketlerin eklemlenme stratejilerini anlamak için, popülizm kavramını işe koşturmaktadır. Buna göre popülizm, bir siyasal söylemin kolektif özneyi inşa etmesi sürecindeki içkin siyasal mantık olarak kavranılır. Başka biçimde ifade edecek olursak Laclau (2007: 136 ve Glynos & Howarth, 2007: 141) popülizmi, 'özgül bir toplumsal temelle ya da belli bir ideolojik yönelimle tanımlanabilir bir hareket tipi' olarak değil, 'bir politik mantık olarak' yorumlamaktadır. Böylece popülizm, bir hareketi ya da ideolojiyi niteleyen bir sıfat olmaktan çıkıp; bir performatif edimin adına dönüşmektedir. Çeşitli toplumsal eklemlenme mantıkları vardır ve 'popülizm bunlardan biridir' (Laclau, 2015: 153). Söz konusu mantığı anlamak için Laclau'nun tezlerine biraz daha yakından bakmamız

gerekir.

Laclau (2007: 90) popülizm analizine, en küçük analiz biriminin 'talep' kavramı olduğunu belirterek başlar. Laclau'da (2007:91) talep kavramı, 'rica' anlamından çok, 'hak talep etmek, hak iddiasında bulunmak' anlamına yakın kullanılmaktadır. 'Toplumsal talepler, kurumsal sistem/düzen tarafından karşılandığı/ absorbe edildiği sürece birbirinden ayrıksı (*differentially*) tekillikler olarak doğmaya devam ederler' (Laclau, 2007: 92). İleri düzeyde kurumsallaşmış ve sosyal talepleri başarılı bir şekilde özümseyebilen düzenlemelerde (*arrangement*) işleyen sosyal mantık, fark mantığı (*'logic of difference'*) olarak adlandırılır (Laclau, 2015: 155). Bu haliyle, ayrımsal/kurumsal sistemler, 'herhangi bir toplumsal ayrışmanın olmadığını ve meşru taleplerin antagonist olmayan, idari yöntemlerle karşılanabileceğini varsayarlar' (Laclau, 2015: 155). Ancak belli tarihsel dönemlerde 'kurumsal sistemler, ortaya çıkan sosyal talepleri -birbirinden soyutlanmış halde- özümseme noktasında yetersiz hale gelir ve böylece doyurulmamış bir talepler çoğulluğu meydana gelir' (Laclau, 2007: 92). Söz konusu taleplerin tatmin edilememesi durumunun bir süre daha devam etmesi halinde, 'talepler arasında bir eşdeğerlik ilişkisi oluşur' (Laclau, 2007: 92). Toplumsal inşa etmenin bu ikinci biçimi, farklı karakterlere sahip taleplerin ortaklıklarını vurgulayan bir sosyal mantık olan, eşdeğerlik mantığına (*'logic of equivalence'*) dayanır (Laclau, 2007: 96). Bu eşdeğerlik mantığı ise başlangıçta ayrıksı görünen talepleri birbirine bağlayarak bir eşdeğerlik zinciri (*'chain of equivalence'*) oluşturur (Laclau, 2007: 96). Böylece, 'burada elimizde, 'bir iç sınırın oluşumu (*'internal frontier'*), bir doyurulmamış talepler eşdeğerlik zincirinin ortaya çıkması, dolayısıyla yerel politik yelpazenin kutuplaşması vardır' (Laclau, 2007:92). Laclau'nun (2015: 156) 'popülist kopuş' adını verdiği bu kırılma momentinde, 'kurumsal sistemi halktan ayıran bir yarıklık' ortaya çıkar ve 'bu yolla eşdeğerlikçi popüler söylemler toplumsal olanı, iktidar ve ezilenler olarak iki kampa bölerler'. Bu bağlamda, 'halk' kategorisinin bir siyasal özne olarak popüler oluşumu, bu iç sınırın oluşumuna dayanır. Laclau'ya göre (2015: 159) 'popülizmin siyasal dinamiği, bu iç sınırın devamlı olarak yenide üretilmesine bağlıdır'. Daha sistemli bir biçimde ifade edecek olursak, 'popülizmin önkoşulları; (1) 'halk'ı iktidardan ayıran içsel antagonist sınırın oluşumu, (2) 'halk'ın ortaya çıkışını mümkün kılan eşdeğerliğe dayanan bir talep eklemlenmesi ve (3) eşdeğerlikleri o noktaya varıncaya kadar belirsiz bir dayanışmadan öteye geçmemiş olan çeşitli taleplerin istikrarlı bir anlamlandırma sistemiyle bütünleşmesidir' (Laclau, 2007: 92).

En genel hatlarını belirttiğimiz bu haliyle, Laclau'nun popülizm kavramsallaştırmasının doğurduğu -bizim çalışmamız için en önemli sonuçlardan biri, iki tip söylemin ve siyaset biçiminin tanımlanmasıdır. Bunlardan biri, 'fark

mantığına' dayanan kurumsalcı söylem, diğeri ise 'eşdeğerlik' mantığına dayanan popülist söylemdir. 'Hegemonyayı genişletmeye, sürdürmeye yönelik oluşumda baskın olan 'kurumsalcı söylem' -ie. demokratik talepler-, hegemonik oluşumun bizzat kendisine meydan okumada hakim olansa popülist söylemdir - ie. popüler talepler-' (Laclau, 2007: 100). Bununla birlikte önemle vurgulanması gereken nokta, 'farklılaşma ilkesinin' baskın olduğu 'kurumsalcı söylem' ile, 'eşdeğerlik ilkesinin baskın olduğu' popülist söylem arasında bir ikili karşıtlık ilişkisi değil, 'karmaşık bir diyalektik, istikrarsız bir uzlaşmanın' var olduğudur (Laclau, 2015: 162). Bu bağlamda Laclau, (2007:98) 'eşdeğerlik ve farkın nihai olarak birbirleriyle uyumsuz olduklarını; bununla birlikte bunların, toplumsalın inşasının zorunlu koşulları olarak birbirlerini gerektirdiğini' belirtir. Ona göre, 'toplumsal olan bu indirgenemez gerilimin odağından başka bir şey değildir' (Laclau, 2007: 99). Yine buna paralel olarak, 'bütün toplumsal (yani söylemsel) kimlik, fark ve eşdeğerliğin buluşma noktasında kurulur' (Laclau, 2007: 99). Laclau, aynı düşünce çizgisini 'söylemsel bütünleştirme' (*'discursive totalization'*) biçimleri düzeyinde de sürdürür. Buna göre, 'kurumsallaştırıcı söylem, söylemsel oluşumun sınırlarını, topluluğun sınırlarıyla örtüştürme çabası içinde olmalıdır (Disraeli'nin 'tek ulus'u), o yüzden evrensel farklılaşma ilkesi, bu homojen toplulukçu uzam içinde baskın eşdeğerlik haline gelecektir' (Laclau, 2007: 99). Aksine, 'popülist söylemde ise bir dışlayıcı hat, toplumu iki kampa böler. Bu durumda 'halk', topluluk üyelerinin toplamından daha az bir şeydir; yine de tek meşru bütünlük olarak anlaşılma arzusunda olan kısmi bir unsurdur' (Laclau, 2007: 99). Bu noktada, Laclau'nun verdiği örneği takip edecek olursak, 'halk' sözcüğünü hem *populus*, yani bütün yurttaşların birliği, hem de *plebler* yani ayrıcalıkları olmayanlar olarak anlamak mümkündür. Ancak 'popülizm'in 'halkı' örneğinde söz konusu olan 'tek meşru *populus* olduğu iddiasında olan bir *pleb*, yani bir topluluğun bütünü olarak işlev görmeyi isteyen bir kısmiliktir' (Laclau, 2007: 100).

Varacağımız ikinci önemli sonuç ise, resmedilen bu kurumsalcı ve popülist söylemlerin, kuramın kullandığı analitik dilin aksine, saf haliyle bulunmadığıdır. Bu noktada Laclau (2015: 161) 'bir hareketin popülist olup olmadığı sorusuyla başlamanın yanlış olacağını' belirtir. Ona göre doğru soru: 'bir hareket ne ölçüde popülisttir' sorusudur (Laclau, 2015: 161). Başka bir dille sorulacak olursa, 'eşdeğerlik mantığı bu hareketin söylemine ne ölçüde hükmetmektedir?' (Laclau, 2015: 161). Böylece popülizm sorunu bir tanım sorunu olmaktan çıkıp, bir derece sorununa dönüşür. Yine bu bağlamda Laclau, (2015: 161) popülizm analizinde, 'iki ucunda, saf bir fark mantığının hüküm sürdüğü bir kurumsalcı söylem ile saf bir eşdeğerlik mantığının hüküm sürdüğü bir popülist söylem olan bir sürekliliğin farklı noktalarında işleyen siyasal pratikler sunduğunu' belirtir.

‘Ancak bu iki uç aslında erişilmezdir’ (Laclau, 2015: 161). Çeşitli örneklerde, farklı söylemsel kurulumlar bu iki ucun arasında yer alan süreklilik hattında birinden diğerine doğru sabitlenemez, sürekli bir akış halinde var olurlar. Yazar, bu noktayı aydınlatmak için eşdeğerlik ve fark mantıklarının karmaşık biçimlerde bir araya geldiği çeşitli tarihsel durumlardan örnekler verir. İlk örnekte ‘kurumsal bir sistem toplumsal talepleri ayrık olarak özümsemeye giderek daha az yeterli hale gelir ve bu ise toplumda derin bir yarılmanın doğmasına ve iki antagonist eşdeğerlik zincirinin inşa edilmesine yol açar’ (Laclau, 2015: 162). İkinci örnekte, ‘popülist bir yarılmadan doğan bir rejim giderek kurumsallaşmaya başlar böylece fark mantığı yeniden hüküm sürmeye başlar ve eşdeğerlikçi popüler kimlik, siyasetin işleyişini gittikçe daha az yöneten ve artan oranda işlemeyen bir muğlaklık diline (*‘langue de bois’*) dönüşür’ (Laclau, 2015: 162). Üçüncü örnekte ise, ‘bazı baskın gruplar, artan ölçüde kurumsallık karşıtı bir söylem aracılığıyla iç sınırları sürekli yeniden yaratmaya çabalarlar’ (Laclau, 2015: 162).

Eşdeğerlik ve fark mantığının ve dolayısıyla popülist ve kurumsalcı söylemlerin farklı tarihsel örneklerde farklı konfigürasyonlar içinde bir araya gelişini gösteren tüm bu örnekler, popülizme dair bir dizi çıkarım yapmamızı mümkün kılar. Bu anlamıyla varacağımız üçüncü önemli sonuç (3), Laclau’nun (2007:197) özellikle altını çizdiği ‘popülizmin çift yüzü’yle ilgilidir. Buna göre, popülizm kendisini hem şeylerin var olan durumunun *sarsıcısı* (*‘subversive’*), hem de önceki sarsılır sarsılmaz az ya da çok radikal yeni bir düzen *inşasının* (*‘reconstruction’*) başlangıç noktası olarak sunar’ (Laclau, 2007: 197). Bu bağlamda farklı tarihsel örneklerin gösterdiği, ‘bir ayağı kurumsal sistemin içinde bir ayağı dışında bir hareket olarak popülizmden çok, farklı olasılıklara açık olan akıcı bir durumdur’ (Laclau, 2007: 198). Böylece, Laclau’nun sunduğu haliyle popülizm teorisinin, popüler öznelliklerin -çoğu zaman halkın ya da ulusun- söylemsel inşasının karmaşık doğasını akıcı bir durum olarak anlamamızı sağlayacak bir kavramsal repertuar sağladığını iddia edebiliriz.

‘Millet’i Çifte Anlamlandırma Stratejisi

Bu çalışmada temel olarak öne süreceğim tez, AKP’nin söyleminde ‘fark mantığının’ (kurumsal/ayrimsal söylem), ‘eşdeğerlik mantığıyla’ (popülist söylem) bir arada, birbirini destekler biçimde var olduğu tezidir. AKP’nin ‘hem muktedir hem muhalif’⁵ siyasal pozisyonunu sürdürebilmesinin bu iki söylemsel kurulumu bir arada işletebiliyor olmasıyla mümkün olduğunu düşünüyorum. Kolektif öznenin inşası açısından baktığımızda bu iki yüzlü söylemsel strateji, ‘millet’⁶ kavramının iki farklı anlama gelebilecek şekilde kullanılmasıyla mümkün kılınmaktadır. Millet sözcüğünün çok anlamlı kullanımı, ‘eşdeğerlik’ ve ‘fark’ mantıklarının bir arada işe koşulmasına olanak sağlayan bir zemin

sunmaktadır. Millet sözcüğü Türkçe’de değişen anlamlarda kullanılabilen bir anlam çoğulluğuna ve aynı ölçüde bir anlam belirsizliğine sahiptir. Ancak bu belirsizlik aynı ‘popülizmin’ ‘halk’ sözcüğünü kullanışı örneğindeki gibi, farklı anlamlandırma stratejilerinin bir arada yürüyebilmesine olanak sağlar. Popülizmin, ‘the people’ının Türk sağ siyaset geleneğindeki işlevsel karşılığının ‘millet’ ve ‘milli irade’ sözcüklerinde olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda AKP’nin söyleminde, toplumsal (kolektif özneyi) inşa etmenin çift yüzlü mantığı, millet kavramının farklı kurulumlarında mevcuttur. Buna göre, ‘millet’ sözcüğü hem topluluk üyelerinin tamamını işaret eden ‘ulus’ anlamında, hem de ‘seçkin/elit olmayanlar’ ve/veya ‘dindar/Müslüman olanlar’ anlamında kullanılabilir. Böylece ‘millet’ gerektiğinde tümel bir özneyi, gerektiğinde kısmi bir özneyi işaret edebilmektedir. Millet sözcüğünün AKP’nin temsil ettiği siyasal tutumun sözcüğü tarafından böylesi kaygan/değişken bir düzlemde kullanılması, konuşmacılarına farklı retorik stratejiler arasında apaçık olmayan, muğlak geçişler yapmasına olanak tanıyan bir alternatifler alanı sunmaktadır.

Örneğin Erdoğan’ın “Milletimi muassır medeniyetlerin bireyi kılmak adına, demokrasinin kalitesini yükseltmek adına bedel ödemeye hazır olduğumuzu öteden beri hep söyleyegelidik... Sizlerden ricam şudur, millet olarak büyük bir aile olduğumuzu ve bizlerin milletimizin Ankara’daki mütevazı temsilcileri olduğumuzu unutmayın” (23.01.2013, aktaran Koyuncu, 2014: 65) sözlerinde yer aldığı haliyle ‘millet’ kavramı, ‘ulus’ kavramının anlamına yakın bir şekilde, topluluğun tüm üyelerini kapsama iddiasıyla kullanılır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi; bu total adlandırma, ‘kurumsal söylemin’ toplum inşasında yer alan, toplum sınırlarını olabildiğince çeperlere itmeye çalışan ve böylece tüm toplumu bir bütün olarak temsil etme iddiasındaki yönelime denk düşmektedir. Laclau’nun ‘fark mantığı’ olarak adlandırdığı, bu söylemde herhangi bir sosyal bölünmenin, ayrışmanın olmadığı, tüm toplumsal sorunları, bir blok ya da cephe oluşturmaksızın kendi tikellikleri içinde çözebilen bir kurumsallığın hüküm sürdüğü savunulur. Erdoğan’ın, ‘biz önce millet derken, milleti bir bütün olarak kavriyor ve o bütünü renklerini birbirinden ayırmıyoruz’ (12.10.2003, aktaran Türk, 2014: 227) ifadesi, AKP söyleminde ‘millet’in kurumsal kullanımını örneklemektedir. Öte yandan aynı söylemde ‘millet’ sözcüğünün popülist kullanımı sayılamayacak kadar çok örnekte kendini gösterir. Erdoğan’ın ‘bu ülkede artık çetelerin mafyanın değil, bu ülkede artık milletin sözü geçiyor. Bu ülkede artık seçkinler değil, benim milletimin, kardeşlerimin sözü geçiyor’⁸ açıklaması milletin popülist kullanımına örnektir. Popülizmin ‘halk’ının, seçkin olmayanları işaret etmesine benzer bir biçimde, bu ikinci kullanımda ‘millet’, dışlanmışları, ezilenleri, mağdur ve mazlumlardan⁹ oluşan toplumu göstermek için kullanılır.

Cefayı çeken her zaman millet oldu ama sefayı bir avuç seçkin zümre sürdürdü. Öküzünü vereceksin dediler, hiç itiraz etmedi. Kara sabanın önüne kendisi geçti, tarlasını sürdürdü, öküzünü verdi. Buğdayından, tavuğundan, horozundan pay vereceksin denildi, bağına taş bastı, midesine taş bağladı, varını yoğunu verdi. Biricik evladını, yavrusunu, ana kuzusunu, yüreğinin parçasını askere gönderdi, tabut içinde geri getirdiler, yutkundu, olduğu yere çöktü, vatan sağolsun deyip, kaderine razı oldu. Ama yol, hastane, okul istedi yapmadılar, doktor hemşire, öğretmen istedi göndermediler, yetiştirmediler. Huzur emniyet, istikrar istedi bunu da vermediler (aktaran Türk, 2014: 310).

Bu örnekte de açıkça görüldüğü gibi, bir kolektif özne olarak millet, AKP'nin popülist söyleminde, toplumsalı ortadan bölen, seçkinler ve millet olarak iki kampa ayıran bir biçimde kullanılmıştır. Laclau'nun (2007:100) da belirttiği gibi, popülizm, 'toplumun iki kampa dikotomik bölünmesini gerektirir. Bu kamplardan biri ise kendini bütün olma iddiasındaki bir parça olarak sunmaktadır'. AKP örneğinde söz konusu bölünme ve iç sınırın çizilmesi, kimi zaman seçkinler karşısında millet, kimi zamansa 'vesayet rejimi, darbeciler, paralel yapı, Geziciler vd.' karşısında 'millet' olarak farklı ikilikler biçiminde yeniden üretilmektedir. Aslında 'millet' kavramının popülist kullanımı, Türk sağ siyaset geleneğinde görece eski köklere sahiptir. Tek partili hayattan çok partili hayata geçişte, Adnan Menderes'in Demokrat Partisi'nin seçim sloganı olan 'Yeter Söz Milletin!' sloganı, 'millet'i, elitlere karşı bir popüler özne olarak inşa etmiş ve 'merkeze' karşı 'çevreyi'¹⁰ temsil etme iddiasını, AKP ve onu önceleyen sağ partilerin de sahipleneceği bir miras olarak bırakmıştır.¹¹

AKP'nin siyasal söyleminde, karşımıza en sık çıkan söylemsel unsurlardan bir diğeri ise 'milli irade'dir. AKP kurulduğu günden bugüne, 'mağdur' anlamıyla inşa ettiği 'milletin' otantik temsilcisi olma iddiasını taşımaktadır. AKP'nin söyleminde, 'batılı, laik, Kemalist, sivil ya da bürokratik elitler tarafından dışlanmış, ötekileştirilmiş ve ezilmiş Anadolu'nun dindar/muhafazakâr halkı' -yani çevre-, kendi iktidarları sayesinde 'hak ettiği güçlü konuma -yani merkeze-yeniden gelebilmiştir. Böylelikle, 'milletin adamları' vb. söylemsel unsurların oynadığı rol, öteden beri dışlandığı varsayılan 'hakiki' milletin yeniden muktedir konuma gelebilmesi vurgusunu içermektedir. Özellikle 2007 seçimleri döneminde AKP'ye yakın 'sivil toplum kuruluşlarının' 'Demokrasinin Yıldızları', 'Milletin Adamları' gibi başlıklarla yayınladıkları ilanlarda (Koyuncu, 2014: 147), Menderes, Özal ve Erdoğan'ın resimleri bir arada kullanılmış; bu üç lideri 'demokrasi kahramanı' olarak kodlayan ve 'milli iradenin' hakiki savunuculuğu ile özdeşleştiren bir söylem oluşturulmuştur. Erdoğan'ın kendi açıklamaları da bu özdeşliği kabul ettiğini, kendisini Menderes ve Özal gibi liderlerin ardılı olarak; milli iradenin temsilcisi biçiminde kodlayan söylemi benimsediğini

göstermektedir (Koyuncu, 2014: 151). Bu özdeşlik, 'milli' sözcüğünün dinsel/muhafazakâr anlamını da çağrıştırır biçimde; bu liderlerin yönettiği hükümetlerin 'milli iradenin tecellisine düşman güçler'in varlığına rağmen, millet iktidarını savunmuş ve temsil etmiş oldukları iddiasını vurgulamaktadır.

Fark mantığı ve özdeşlik mantığının AKP'nin söyleminde bir arada bulunması yalnızca millet kavramının popülist ve kurumsalcı anlamlarıyla çifte inşasında değil, başka momentlerde de görülebilir. Bahadır Türk (2014: 211) çalışmasında AKP'nin, Türk sağ geleneğinin önde gelen partileriyle paylaştığı özellikleri, (1) 'siyaseti bir eser sunma alanı ve hizmet yarışı olarak gören teknik bir perspektif'-ki bu özellik Türk tarafından 'hizmet siyaseti' ya da 'makro belediyeçilik olarak siyaset' adlandırılmasıyla da kullanılır-, (2) 'muhafazakâr popülist bir milli irade ve demokrasi tasavvuru' - Türk bu özelliğe 'milli irade fetişizmi' de der-, ve (3) 'esnek ve kuşatıcı bir düşman kavramsallaştırması' - Türk'e göre bu özelliğin bir diğer adı da 'savaş alanı olarak siyaset tasavvuru'dur- biçiminde sıralar'.

AKP'nin ve Erdoğan'ın söyleminde bol miktarda yer bulan bu yönelimlerden, 'hizmet siyaseti', partinin toplumsal talepler karşısında kendini yerleştirdiği konumu anlamak açısından kritik önemdedir. Laclau'nun popülizm analizinde 'talep' kavramının kurucu doğasına yüklediği önemi hatırlayacak olursak, AKP söyleminin çifte yüzünü, değişen toplumsal taleplerin eklenmesi ve yönetilmesi üzerinden yorumlamak açıklayıcı olacaktır. Kurumsalcı siyasal stratejiyi sürdürdüğü noktalarda AKP kendini, verdiği tüm hizmetlerin uzun ve detaylı bir listesini, istatistiklerle birlikte sunarak, - ki bunun için yapılan baraj ve duble yollardan, okullarda dağıtılan bilgisayarlar, büyük çaplı projelerden, belediye hizmetlerine kadar üretilen her hizmet sayılmaktadır- toplumun tüm meşru taleplerini yerine getiren, tüm ihtiyaçları karşılayan ve tüm arzuları tatmin eden bir iktidar olarak sunar. Bu boyut en çok, AKP'nin kendini başarılı bir yönetim olarak kurguladığı anlarda görünürlük kazanır. Söz konusu anlarda, çoğul ve heterojen toplumsal talepler, Laclau'nun deyimiyile 'genişleyen bir hegemonik oluşumun içine yerleştirilmeye' çalışılır. Fark mantığına uygun olarak, taleplerin - AKP'nin yönetiminde kurulu düzen tarafından karşılandığını ilan eden bu düzlem; ekonomide kalkınma, büyüme, dış politikada yeniden büyük ve güçlü bir aktör, küresel ve bölgesel bir güç olarak Türkiye imajı, ulusal siyasette tüm etnik ve kültürel grupların haklarını teslim ettiğini iddia eden 'açılımlar' zinciri, siyasal istikrarın sağlanması, milli birlik ve bütünlüğün teminatı olma' gibi çok geniş bir alanda çeşitli pozitif unsurları içerir:

Artık Türkiye'de, kimlik dayatan, makbul vatandaş tanımlayan, vatandaşlarının kökeniyle, inancıyla, dünya görüşüyle uğraşan bir devlet yoktur. Artık Türkiye'de, vatandaşının ihtiyaçlarına, taleplerine, çığılığına, feryadına kulak tıkayan,

vatandaşını asimile eden, taleplerini reddeden, ihtiyaçlarını inkar eden bir devlet anlayışı yoktur. Bugün Türkiye’de, insanıyla, vatandaşıyla var olan, insanı için var olan, bütün vatandaşlarına karşı aynı mesafede duran bir devlet anlayışı vardır. Milletine efendilik eden değil, milletine hizmetkar olma aşkıyla bu yola çıkmış bir iktidar vardır (30.09.2013 aktaran Türk, 2014: 301).

Talepler karşısında hizmet siyasetinin kurumsalcı yüzü, AKP’yi, bir bütün olarak tüm talepleri karşılanan milletin ‘hizmetkârı’ olarak kurarken, popülist yüzü ise, talepleri karşılanmadığı için mağdur edilen milletin temsilcisi olarak kurar. Bu ikinci yüzde, milletin ihtiyaçlarına kulak tıkayanlar, milli iradenin yükselmesine engel olanlarla birlikte, soyut ve geniş kapsamlı bir düşman kategorisi içine yerleştirilir.

3 Kasım, bu aziz milletin siyasete, yönetime el koyması, kötü gidişe dur demesiydi. 3 Kasım’da sadece bazı partiler iktidardan düşüp, yeni bir parti iktidara gelmedi. Esasında büyük bir zihniyet devrimi gerçekleşti. Milli iradeyi değil, kendi grup çıkarlarını esas alarak Türkiye’yi krizler ülkesi haline getiren bir anlayış devrildi. Milletin iradesini yücelterek güven ve istikrarı tesis eden anlayış yönetime geldi. Onlarca yıldır Türk siyaseti üzerine karabasan gibi çöken darbeci, vesayetçi, elitist zihniyet gitti, ileri demokrasiye hak ve özgürlüklere inanan bir anlayış geldi. Millete efendilik taslayanlar gitti, millete hizmetkâr olanlar geldi. Cumhuriyet hor gören, cumhuriyet istismarcıları gitti, cumhuriyet kucaklayan, onu bağrına basan gerçek cumhuriyetçiler geldi. 3 Kasım, AK Parti iktidarı için değil, Türk demokrasisi için bir milattır, tarihi bir başlangıçtır.¹²

Böylece AKP ‘milletle efendilik taslayanlar’ ve ‘milli iradenin düşmanları’ anlatısı aracılığıyla, anlamlandırma sisteminin popülist düzlemini inşa ederek, aynı zamanda hem iktidar olup hem de başka bir iktidarla - bu kimi zaman ‘eski Türkiye’, kimi zaman ‘vesayet düzeni’, kimi zamansa ‘üst akıl’ adını alabilen, boş ama elverişli bir milletin düşmanları kümesidir- mücadele halindeymiş gibi görünebilmeyi olanaklı kılar. İktidarını sürdürmek için <kurumsalcı siyasetin> dilini işe koştuğu gibi, zaman zaman ve özellikle kriz dönemlerinde popülist mobilizasyonlara da ihtiyaç duyar. Böylece hem iktidarda olup hem de -popülist kutuplaştırma siyaseti sayesinde yarattığı- düşmanın iktidarına kafa tutar pozisyonunu sürdürebilmektedir.

Bir cumhurbaşkanı adayına soruyorlar; ‘Siz yollarla ilgilenecek misiniz?’ O aday da diyor ki ‘Ben cumhurbaşkanıyım benim yollarla ne işim var?’ Allah Allah. Cumhurbaşkanının yolla, metroyla, tünellerle işi olmaz mı? Bunlar monşer. Monşerlerin bu tür şeylerle işi olmaz. Biz hizmetkarız. Bizim yollarla işimiz olacak. 12 senede 17 bin kilometre yolu nasıl yaptysak bundan sonrada yolların

yapımına cumhurbaşkanınız olarak devam edeceğiz. Açılışlarda başbakan ve bakanlarımızla birlikte olacağız. Biz istirahate çekilmiyoruz, mola vermiyoruz. Tam tersine millete hizmet için inşallah üst makama doğru ilerliyoruz.¹³

‘Milli İrade’ Versus ‘Vesayetçi Seçkinler’

AKP’nin 14 yıl boyunca oldukça geniş bir toplumsal tabana seslenebilmesi, bu iki düzlemli söylemsel stratejinin, heterojen güç ve talepleri kendine çekebilmeteki başarısından kaynaklanmaktadır. Laclau’nun (2015:162) da belirttiği gibi, popülizm ile kurumsalcılık arasındaki akışkanlığın belli momentlerinde ‘bazı baskın gruplar, artan ölçüde kurumsallık karşısı bir söylem aracılığıyla iç sınırları sürekli yeniden yaratmaya çabalayabilirler’. Kanımca bu örnek büyük ölçüde AKP’nin inşa ettiği söylemsel konfigürasyonla uyuşmaktadır. AKP yalnızca bir popülist aktör olarak düşünülemez, iktidar sahibi bir hareket olarak, müesses nizamın başarılı bir tarzda çalıştığı ve üretken bir biçimde işlediği iddiasını taşıyan bir söylemin de taşıyıcısıdır. Bununla birlikte, güçlü bir eleştiriyle karşılaştığında, iktidarı tehlikeye düştüğünde, ya da sistem tarafından karşılanamayan talepler ortaya çıktığında, toplumsalı kamplara ayıran iç sınırı yeniden üreterek, siyasetinin popülist mekanizmalarını harekete geçirebilmektedir.

Bu bağlamda, söz konusu iki düzlemli söylemsel stratejinin uygulanma biçimindeki değişiklikler AKP’nin iktidarda olduğu dönemin tarihsel gelişmeleriyle ilişki içinde değerlendirilmelidir. AKP’nin iktidara geldiği 2002 yılından günümüze Türkiye’de önemli siyasal değişimlerin yaşandığı göz önünde tutulduğunda, söylemin kendini görece daha muktedir ve güvende konumlandığı momentlerde, millet ve milli irade kavramları -fark mantığına dayanan- kurumsalcı boyutu öne çıkarır biçimde ve daha kapsayıcı bir ima ile kullanılmıştır. Ancak özellikle Nisan 2007’de yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi ve ardından 27 Nisan’da Genelkurmay Başkanlığı’nın internet sitesinde yayınlanan ve ‘e-muhtra’ olarak bilinen basın açıklamasıyla gelişen momentin ardından, söylemin kendini tehlikede ve tehdit altında konumlandığı ve belirgin bir kırılma yaşadığı, böylece ‘millet’ sözcüğünün popülist -eşdeğerlik mantığına dayanan-, milletle seçkinler arasında sınır çizen, milleti ‘vesayetçi güçlere’ karşı konumlandıran, kutuplaştırıcı kullanımının daha fazla öne çıktığı iddia edilebilir. Ancak akılda tutulması gereken nokta, bir söylemsel stratejinin daha fazla öne çıkmasının diğerini iptal etmediği ve ortadan kaldırmadığıdır.

Millet ve milli irade sözcüklerinin AKP söyleminde dönemsel olarak değişen oranlarda kurumsalcı ve popülist nitelikleri ağır basan biçimlerde kullanıldığı ancak bu akışkan gerilimin sürekli var olduğu ve hiç bir zaman birinin mutlak

anlamda hakim olmasıyla sonuçlanmadığı düşünülebilir. Ancak yine de bu AKP'nin iktidarda olduğu dönemde hiçbir politik/söylemsel kırılma yaşanmadığı anlamına gelmez. İlgili literatürde genel kabul gören ayırım noktası AKP'nin iktidarda olduğu dönemki politik tutumunu 2007 öncesi ve 2007 sonrası biçiminde ikiye ayırmak biçimindedir.¹⁴ Bununla birlikte AKP iktidarının görece daha geç dönemlerinde yaşanan politik çizgisindeki genel kırılmayı 12 Eylül 2010'da yapılan Anayasa referandumu ile başlatan - ya da daha genel olarak AKP'nin üçüncü iktidar dönemi (2007-2011) ile başlatan metinler de bulunmaktadır. Ancak büyük ölçüde kabul gören görüş, AKP'nin erken dönem siyasal söylemindeki daha ılımlı ve kapsayıcı politik dilin, üçüncü dönemle birlikte yerini dini ve milliyetçi unsurların daha ağır bastığı, daha merkezîyetçi ve otoriter bir dile bıraktığı yönündedir¹⁵. Hatta 2010 sonrasında AKP'nin gücünü pekiştirerek merkezileştirdiği ve 'devlet iktidarının mutlak hakimi' olarak yönetmeye başladığı bu dönemi Cuma Çiçek, 'Post-Ak Parti dönemi'¹⁶ olarak adlandırmaktadır. Çiçek'e (2014) göre söz konusu bu 'Post-Ak Parti' döneminde, parti erken dönemlerindeki 'işbirliği, katılım, kapsayıcılık gibi' değerlerden büyük ölçüde vazgeçmiş ve bu dönemi, 'gücünü merkezileştirip, tekleştirerek' kendi düzenini kurma fırsatı olarak görmüştür'. AKP'nin erken dönem politikalarından giderek farklılaşan bir çizgide seyrettiği tezi aynı zamanda otoriterleşme tartışmalarının da daha sık gün yüzüne çıktığı bir döneme denk gelmektedir¹⁷. Benzer bir biçimde, Birol A. Yeşilada (2016: 24) makalesinde, 'AKP'nin iktidara geldiğinde giriştiği tutkulu siyasi ve ekonomik reformların Türk siyasetinin çoğu takipçisi tarafından Tanrı'nın lütfu gibi karşılandığını ancak 2007'den itibaren resmin değişmeye başladığını ve 2010'a gelindiğinde her şeyin daha da kötüye gittiğini, reformlarla sağlanan kazanımların tersine çevrildiğini ve Anayasa'ya aykırı bile olsa iktidarın başkanın elinde yoğunlaştırıldığını' belirtmektedir. Dolayısıyla, AKP'nin erken dönem politik tutumunu sevinçle ve takdirle karşılayan özellikle liberal/demokrat aydınlar tarafından büyük ölçüde paylaşılan tez; partinin çizgisinde, 2007'den başlayarak ama özellikle 2010'la birlikte keskin bir hal kazanan bir kırılma olduğu yönündedir. Bu kırılma tezi nispeten daha demokrat ve reform yanlısı bir çizgiden daha otoriter ve agresif bir politik söyleme geçişin yaşandığı tespitine dayanmaktadır.

Yaşanan bu politik/söylemsel çizgi değişimini daha erken adımlarından başlayarak inceleyecek olursak, 2007 yılı Nisan ayında Cumhurbaşkanlığı seçiminin gündeme gelmesiyle birlikte bir siyasi kriz/çatışma ortamının oluştuğu görülmektedir. AKP'nin Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı adayı olarak göstermesiyle birlikte, Gül'ün adaylığına karşı olanlar yoğun bir muhalefet başlatmışlardır. Örneğin bu dönemde, Gül'ün adaylığına karşı çıkan Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt 'Başkomutan sıfatını taşıyacak

Cumhurbaşkanı, sözde değil özde laik olmalı' ifadesiyle tutumunu açıklamış, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ise 'rejim tehlikesine' işaret ederek Gül'ün Cumhurbaşkanlığı'nı onaylamadığını göstermiştir¹⁸. 24 Nisan 2007'de AKP grup toplantısında, dönemin başbakanı Erdoğan partinin Cumhurbaşkanı adayını açıklamak için söz aldığı anda, Gül'ü 'genel kabul görecektir, Cumhuriyetimizi de, demokrasimizi de güçlendirecek, milletimizi bütün olarak kucaklayacak ve liyakatle temsil edecek bir Cumhurbaşkanı'¹⁹ olarak tanıtmıştır. Aynı konuşmada Erdoğan, Gül'ün 'Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün koyduğu çağdaşlaşma hedeflerine inanmış, milletimizin iradesine ve Cumhuriyetimizin değerlerine sadakatle bağlı, liyakat sahibi bir Cumhurbaşkanı olacağını'²⁰ ifade etmiştir. Açıkça görüldüğü gibi Gül'ün adaylığını ilan ettiği konuşmasında Erdoğan'ın Gül'ü 'genel kabul görecektir ve milletimizi bütün olarak kucaklayacak' bir Cumhurbaşkanı olarak tanıtmayı, 'millet' sözcüğünü toplumun sınırlarına kadar genişleten, kapsayıcı ve kurumsal bir anlamla kullandığını göstermektedir. Ancak bu ılımlı hava uzun sürmemiştir. Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk tur oylamasının yapıldığı 27 Nisan'ın gecesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde bir basın açıklaması yayınlanmış ve 'son günlerde Cumhuriyet'in temel değerlerinden olan laikliği aşındırmak için bir kısım çevrelerin gayretlerini artırdığı'²¹ iddia edilmiş, irticai faaliyet olarak gösterilen çeşitli gelişmeler sıralandıktan sonra TSK'nın, Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmalarının laiklik sorunu etrafında odaklanmasından duyduğu endişe'²² sert bir üslupla ifade edilmiştir. Sonrasında kamuoyu tarafından 'e-muhtra' olarak adlandırılan bildiri, geçmişi darbelerle ve askeri müdahalelerle dolu Türkiye siyasetinin gündeminde çok etkisi yaratmış ve ordunun siyasete açıktan müdahalesi olarak yorumlanmıştır. 28 Nisan'da hükümet söz konusu basın açıklamasını kınayan karşı bir açıklama yayınlamış ve bu açıklamayı yapan dönemin hükümet sözcüsü Cemil Çiçek 'Başbakan'a bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığı'nın herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanmasının demokratik bir hukuk devletinde düşünülemeyeceğini'²³ belirtmiştir.

Başlangıçta hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı arasında yaşanan bir iktidar çatışması gibi görülen 27 Nisan olayı sonraki yıllarda AKP söyleminde kolektif öznenin popülist inşası bağlamında, 'milli irade' - 'vesayet rejimi' karşıtlığı içinde konumlandırılarak yeniden anlatsallaştırılmıştır. Örneğin 27 Nisan 2015'te, 'e-muhtra'nın yıl dönümünde, dönemin başbakanı Ahmet Davutoğlu, twitter hesabından içinde kendi imzası bulunan bir metnin geçtiği bir video yayınlamıştır. Söz konusu metin 'Yeni Türkiye Yolunda Demokrasi Mücadelemiz Sürüyor'²⁴ başlığını taşımaktadır. Metinde Davutoğlu '27 Nisan'ı şu sözlerle açıklamaktadır:

27 Nisan 2007'de milletin seçtiği ve iktidara getirdiği AK Parti hükümetinin önu e-muhtrayla kesilmek istendi. Bu hukuksuz girişime milletin iktidarı olarak, millet adına itiraz ettik. Demokrasi adına gereken cevabı verdik. Cumhurbaşkanı'nın mecliste seçilmesini engellemek için 367 icadı çıkarıldı. Ana muhalefet ve bazı medya grupları 367 icadına sahip çıktı, milli iradeyi yok saydı. Meclisin iradesine ipotek konmak istendi. Boyun eğmedik, millete gitmeye karar verdik. 2007'de milletimizin büyük desteğiyle yeniden tek başına iktidar olduk. Milletin emanetine sahip çıktık. Milli irade üzerinde vesayet kurma çabalarına Cumhurbaşkanlığı'na Abdullah GÜL'ü tekrar aday göstererek direndik. 11. Cumhurbaşkanımız Abdullah GÜL vesayet teşebbüslerine direncin bir sembolü olarak TBMM'nin seçimiyle göreve başladı. Milli iradeyi hiçe sayanlara, seçkinci ve vesayetçi zihniyete, millete tepeden bakanlara büyük milletimiz bir kez daha dersini verdi. Vesayeti reddettik²⁵.

Metinde, açıkça görüldüğü üzere, toplumsalı, 'millet' ve 'seçkinler/vesayetçiler'den oluşan iki gruba bölen bir söylemsel strateji izlenmektedir. Buna göre AKP, 'millele tepeden bakan seçkinlere' karşı 'milli iradenin' temsilcisidir ve 'milli irade üzerinde vesayet kurmak isteyenler'e karşı direnmektedir. Böylece millet kavramının bu çifte anlamlandırılması sayesinde yıllardır iktidarda olan bir partinin adayı hem milletin tamamını kapsayacak güçte bir potansiyele sahipken hem de 'milletin iradesini onlardan çalmaya çalışan seçkinlere' karşı direncin de sembolü olabilmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı seçimleri krize dönüşmeden önce milletin tamamını kapsayacak, 'kurumsalçı anlamıyla millet'in temsilcisi olarak kurulan Abdullah Gül imajının, 27 Nisan krizi ardından, 'vesayetçi seçkinler'e karşı, 'popülist anlamıyla millet'in temsilcisi olarak yeniden kurulduğu görülmektedir.

AKP'nin politik kimliğinin kuruluşunda bir diğer önemli dönemeç partiye açılan kapatma davasıdır. Dönemin Yargıtay Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, AKP'nin laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği gerekçesiyle, partinin kapatılmasını ve dönemin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı da dahil olmak üzere parti kadrolarından 71 kişinin 5 yıl süreyle siyasetten yasaklanmasını talep eden bir iddianame hazırlamış ve 14 Mart 2008'de Anayasa Mahkemesi'ne sunmuştur²⁶. 31 Mart 2008 tarihinde Anayasa mahkemesi iddianameyi kabul etmiştir. Davanın açılmasıyla birlikte, bir önceki seçim dönemi olan 2007 seçimlerinde %46.58 oranında oy olarak tek başına iktidar olan partinin mahkemece kapatılma ihtimalinin doğmuş olması çok boyutlu koskoca bir tartışmanın doğmasına yol açmıştır. Bir yandan hukuki açıdan tartışma Anayasa Mahkemesi'nin seçimle iş başına gelen iktidar partisinin kapatmaya yetkisinin olup olmadığı yönünde ilerlerken, diğer yandan siyasi açıdan, 'muhafazakar çevreyi' temsil ettiği iddia edilen AKP ile 'laik-seçkinleri' temsil ettiği iddia

edilen yüksek yargı arasındaki iktidar çatışmasının yeni bir uğrağı olarak yorumlanmıştır.

İddianamenin mahkemeye sunulmasından bir gün sonra, 15 Mart 2008'de Erdoğan Ak Parti Siirt Kadın Kolları Kongresi'nde yaptığı konuşmada: 'Bu ülkede kimse 16 milyon 500 bin seçmenin demokratik, laik, sosyal bir hukuk devletine sahip olduğuna inanarak oy verdiği AK Partisini laikliğe karşı olmanın odağı haline getiremez. Şunu iyi bilmemiz lazım; çünkü olay Ak Parti'ye yönelik atılmış bir adım değildir. Çünkü olay milli iradeye yönelik atılmış bir adımdır'²⁷ demiştir. Erdoğan, 'Ak Parti'nin milletin vicdanından ve aklından doğduğunu' belirttiikten sonra, 'AK Parti'yi milletimiz kucakladı. AK Parti de milletimizi kucakladı. Hiçbir şehrimizi ötekinden ayırmadık. Hiçbir zümrenin, hiçbir çıkar çevresinin partisi ve iktidarı olmadık. Türkiye'yi bir bütün olarak sevdik. İnşallah son nefeslerimize kadar da öyle seveceğiz'²⁸ demiştir. Konuşmasının devamında Erdoğan kapatma davasının hukuksuz olduğunu belirtmiş ve 'Bu millete böyle bir haksızlığı, kimse reva göremez. Millet iradesinin karşısına yine millet adına yetki kullanan yargı kurumu çıkarılamaz. Millet iradesini hiçe sayarak, hukuk tesis edilemez. Bu talihsiz girişimin, hukuki zemini olmadığı gibi millet vicdanında hiçbir meşruiyeti de yoktur. Milletimizi hiç layık olmadığı halde böyle garabetle böyle bir ayıpla karşı karşıya bırakanlar, bunun utancını yaşamaktan kurtulamayacaklardır. Aziz milletim müsterih olsun. 22 Temmuz'da sandıkta verdiğiniz temsil yetkisine sonuna kadar sahip çıkacağız' demiştir²⁹. Erdoğan'ın söz konusu bağlamda yaptığı konuşma, Laclau'nun (2007:197) 'popülizmin çift yüzü' olarak kavramsallaştırdığı fenomeni çarpıcı bir şekilde örneklemektedir. Millet sözcüğü bir yandan yasalıcı/kurumsal anlamıyla egemenliğin kaynağı olarak ulus düşüncesindeki ulusa benzer bir biçimde ülkenin tamamını kapsayan bir bütün anlamında kullanılırken, diğer yandan sandıkta oy vererek temsil yetkisini AKP'ye aktaran AKP seçmenini ima eder biçimde kullanılmaktadır. Böylece, millet ve milli irade sözcüklerinin iki farklı anlamı; aynı anda ve birbirinin içine geçecek, birbirinin yerini alacak biçimde kullanılmaktadır. Aynı anda hem *populus*, yani bütün yurttaşların birliği olarak millet anlamı vurgulanırken, hem de *plebler* yani ayrıcalıkları olmayanlar olarak millet anlamı öne çıkarılmaktadır. Böylece millet kavramı, bu iki uçlu söylemsel hattın kararsız akışkanlığında, 'popülizm'in 'halkı' örneğindeki 'tek meşru *populus* olduğu iddiasında olan bir *pleb* biçiminde, yani bir topluluğun bütünü olarak işlev görmeyi isteyen bir kısmilik' (Laclau, 2007: 100) biçiminde kurulmaktadır.

AKP'nin kapatılmamasıyla sonuçlanan davadan yıllar sonra, dava sürecinde yaşanan gelişmeler, AKP söylemi tarafından 'e-muhtıra' örneğindeki benzer bir biçimde, 'vesayetçi-seçkinleri' temsil eden 'yargı' ile 'milli iradeyi' temsil

eden AKP arasında, ikincisinin galip geldiği bir mücadele olarak yeniden anlatsallaştırılmıştır. Örneğin 2016'ya gelindiğinde Başbakan Binali Yıldırım, kapatma davasını şu sözlerle anlatmaktadır:

Bu [Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi] yetmedi, iş bitti dedik, tamam artık bundan sonra bu vesayetçiler kenara çekilir, artık bu maceralardan vazgeçer dedik, geçmediler. Ne yaptılar? Hemen AK Parti'ye kapatma davası açtılar. Tek başına iktidar olmuş, iş başında, bütün sorunları çözüyor, millet desteği tam. Bir de bakıyorsun bir sabah AK Parti'ye kapatma davası açılmış...14 Mart 2008, Cumhurbaşkanı seçiminde sonuç alamayanlar bu sefer daha büyük bir hamle yapmaya karar verdiler, orada da başarılı olamadılar.³⁰

AKP kapatma davasının açıldığı 2008 yılı Temmuz'unda 9 yıl sürecek ve etkisi Türkiye gündeminden yıllarca düşmeyecek bir dava olan Ergenekon davasının ilk adımı atılmıştır. Görüldüğü süre boyunca çok sayıda iddianame ve davanın birleştirilmesiyle genişleyerek devam eden Ergenekon davasında, içlerinde emekli Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ ve bazı generallerin de bulunduğu çok sayıda asker ve sivil sanık, hükümeti ortadan kaldırmaya teşebbüs ve silahlı terör örgütü kurmak suçlarından yargılanmışlardır. Şüphesiz çok geniş kapsamlı ve boyutlu bir süreç olan Ergenekon davasını incelemek bu yazının sınırlarını aşmaktadır³¹. Ancak bu yazı açısından değinilmesi gereken nokta, davanın erken aşamalarından başlayarak, kamuoyunda 'derin devletle' özdeşleştirilen 'Ergenekon örgütünün' yargılanmasının, hükümetin 'darbecileri' ve dolayısıyla da 'askeri vesayet rejimini' ortadan kaldırmak üzere verdiği bir mücadele olarak sunulmuş olmasıdır. Örneğin, Temmuz 2008'de hükümet yanlısı Yeni Şafak gazetesinde yayınlanan 'Bu bir devrim! Bu bir Milat!' başlıklı köşe yazısında Hakan Albayrak, Ergenekon davasını şu sözlerle tanımlamıştır:

Ergenekon Davası bir devrimdir, bir milattır, cumhuriyet tarihinde bir kırılma noktasıdır. Neticesi ne olursa olsun, bu davadan sonra hiçbir şey bu davadan önceki gibi olmayacaktır inşaallah. Askeri darbe çığırkanlığının daha şimdiden 'dramatik' bir irtifa kaybına uğraması, milli irade düşmanlarının ayaklarını denk alacakları yeni bir döneme girdiğimizi gösteriyor. Bu yeni dönemin selameti (Ergenekon Soruşturması/Davası öncesine dönüşün imkânsız kılınması) bazı tedbirlerin alınmasına bağlı. Her şeyden evvel, milli irade düşmanlarına hadlerini bildirmek için Ergenekon gibi geniş bir 'müktesebatın' oluşmasını beklemeden, darbeciliğin anında ve mütemadiyen yargılanması, yılanın başının küçükken ezilmesi ve daha da önemlisi yılanın çıktığı bataklığın kurutulması yönünde bir siyaset geliştirilmeli.³²

2013 yılında dönemin Başbakanı Erdoğan'ın başdanışmanı ve Ankara

Milletvekili Yalçın Akdoğan Ergenekon davasını değerlendirdiği yazısında: 'Ergenekon davasının, Cumhuriyet tarihinin en büyük hukuki hesaplaşmasının adı' olduğunu yazmış ve 'şu an ceza alanlarla birlikte bütün darbeciler ve darbe girişimcilerinin milletin vicdanında mahkûm olduğunu, bu davanın sembolik açıdan 27 Mayıs'tan, 12 Mart'tan, 12 Eylül'den, 28 Şubat'tan, 27 Nisan'dan süzülüp gelen bir ruhun yargılanması olduğunu, tüm cuntacıardan, darbecilerden, ihtilalcilerden, tüm hukuksuz girişimlerden bu davayla sembolik açıdan hesap sorulduğunu'³³ iddia etmiştir.

Her ne kadar Aralık 2013 sonrası dönemde artan 'paralel yapı' tartışmaları nedeniyle, iktidar cephesinde Ergenekon davası hakkındaki şüpheler gittikçe büyümüş ve davanın sahiciliği tartışmaya açılmış olsa da, 9 yıl süren bu davanın medyada yer alma biçimi ve kamuoyunda yarattığı etki küçümsenemez boyutta olmuştur. Bu çalışma açısından vurgulanması gereken önemi, davanın yakın dönem Türk siyasal tarihini 'darbeci-vesayetçi/ asker-sivil bürokratik elitler (kimi zaman 'derin devlet' kimi zaman 'üst akıl' olarak da kodlanan) ile 'milli iradenin temsilcisi' AKP arasında geçen ve ikincisinin galip geldiği bir çatışma olarak kuran yeni resmi tarih anlatısının kurucu momentlerinden birini oluşturmuş olmasıdır. Söz konusu anlatı 'Ergenekon davasını' Aralık 2013'le başlayan yeni sürece kadar, 'milli irade düşmanlarına' karşı 'milletin zaferi' olarak resmetmiştir. Dolayısıyla dava, AKP söyleminde kolektif öznenin inşası bakımında önemli dönemeçlerden birini oluşturmaktadır.

AKP söyleminde 'vesayet odaklarıyla mücadele'³⁴ başlığıyla ifade edilen sürecin en önemli dönemeçlerinden bir diğeri ise 2010 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumudur. 7 Mayıs 2010'da TBMM'de görüşülerek kabul edilen ve 26 maddeden oluşan Anayasa değişikliği paketi, dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından referanduma sunulmak üzere 13 Mayıs 2010'da resmi gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu paketin içerdiği Anayasa değişiklikleriyle, Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı değiştiriliyor, 12 Eylül 1980 darbesine karşı yargı yolu açılıyor, Yüksek Askeri Şura kararlarına yargı denetimi getiriliyor, askerlere sivil yargı yolu açılıyor ve siyasi partilerin kapatılmaları zorlaştırılıyordu. 12 Eylül 2010 yılında yapılacak olan bu referandumun getireceği iddia edilen yenilikler, hükümet tarafından sivil siyaset üzerindeki yüksek yargı ve ordu vesayetini giderecek, demokratikleşmeyi sağlayacak düzenlemeler olarak sunulmuştur.

20 Temmuz 2010'da TBMM'de Ak Parti grup toplantısında konuşan Erdoğan: 'Bu anayasa değişikliği belki her şey değildir, ama çok önemli bir şeydir. Vesayetçi ve statükocu anlayışın kırılması için tarihi bir adımdır. Anayasa değişikliği, Ak Parti'nin, bir kişinin, bir zümrenin, bir partinin projesi değil, Türkiye'nin topyekun

ihtiyaç duyduğu, talep ettiği değişimlerin önemli bir kısmını içeren, milletin yıllardır özlem duyduğu bir Türkiye, memleket, millet projesi olduğunu³⁵ belirtmiştir. Böylece Erdoğan, bunun tüm Türkiye'nin desteklemesi gereken bir proje olduğunu ve 12 Eylül darbesiyle yüzleşmek olarak sunduğu referandumda sadece AKP seçmenine değil tüm katılımcılara evet oyu vermeleri yönünde çağrı yapmıştır. Konuşmada referandumun bir parti projesini aşan politik hedeflere sahip oluşu, bunun bir memleket, millet projesi olduğu iddiasıyla belirtilmiştir.

Referandum tartışmaları ilerleyen günlerde gündemde daha geniş biçimde yer almaya başladığında, Türkiye siyaseti 'evetçiler' ve 'hayırcılar' olarak iki büyük kampa bölünmüş gibi görünmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Erdoğan, referandumda AKP'nin oylanmadığını, anayasal değişiklik taleplerinin yalnızca AKP'yi ilgilendirmedğini, bunun bir bütün olarak Türkiye'nin 'demokrasiye geçişi' için gerekli bir adım olarak görülmesi yolunda görüş bildirmiştir.

Benzer bir biçimde 10 Eylül 2010'da TRT'de yaptığı referandum konuşmasında Erdoğan şöyle der:

Halk oylamasında vatandaşımızın kullanacağı oy hangi yönde olursa olsun saygındır, muteberdir. Aslanan milletimizin iradesidir, tercihidir, kararıdır. Kimse milletin kararını küçümseyemez, sorgulayamaz, hor göremez. Herkese düşen aziz milletimizin tercihine saygılı olmaktır. Aziz milletimiz, 73 milyon bir ve bütün olarak, kardeş olarak daha ileri haklara, özgürlüklere, en modern anlamda hukuk normlarına layıktır. Her şeyin en iyisini hak etmektedir. Şunu bütün vatandaşlarımızın çok iyi anlamasını istiyorum; 12 Eylül, partilerin oylanması olmayacak. 12 Eylül, iktidar ya da muhalefetin oylanması olmayacak. 12 Eylül, geleceğimiz adına, çocuklarımız adına, gençlerimiz adına, Türkiye adına yeni bir başlangıç, aydınlık bir şahlanış olacak.³⁶

Açıkça görülebildiği gibi konuşmada millet sözcüğü '73 milyonluk bir bütünü' işaret eder biçimde kullanılmıştır. Bu bağlamda millet kavramının kapsayıcı anlamının öne çıkarılması, referandumda somutlanan projenin en baştan bir bütün olarak Türkiye'nin çıkarını savunduğu iddiasıyla ilgilidir.

Ancak AKP'nin referandum tartışmaları etrafında şekillenen söyleminde, 'millet' sözcüğünün yalnızca kurumsal/kapsayıcı anlamıyla kullanıldığı söylenemez. 12 Eylül 2010'da yapılan referandumun sonucunda %57.88 evet ve %42.12 hayır oyu çıkmış ve böylece anayasa değişiklikleri kabul edilmiştir. Referandum sonuçları açıklandıktan sonra yaptığı balkon konuşmasında Erdoğan: 'Bugün evet diyenler de kazanmıştır, hayır diyenler de kazanmıştır. Çünkü ileri demokrasi herkes içindir. İsteseler de, istemeseler de her vesayetçi

anlayış kaybetmiştir. Bu akşam kaybeden darbeci anlayış olmuştur. Değişime ve değişimin getireceklerine direnen anlayış kaybetmiştir. Türkiye’de artık zihniyet itibariyle darbe heveslilerinin hevesleri kursağında kalacaktır. Türkiye’de artık milli iradenin gücü her türlü kirli oyunu bozacaktır. Türkiye’de artık değişime engel olanlar hiçbir şeyin yanlarına kar kalmayacağını daha iyi anlayacaktır. Türkiye’de artık çetelerden, terör örgütlerinden medet umanlar hayal kırıklığı yaşayacaklardır³⁷. Erdoğan konuşmasında ‘referandumun kazananı olarak sunduğu ‘milli irade’ ile kaybedeni olarak sunduğu ‘vesayetçi, darbeci, değişime direnen anlayış, çete ve terör örgütlerinden medet umanlar’ arasında bir ikili karşıtlık kurmaktadır. Böylece referandumu çevreleyen söylemde ‘73 milyonu kapsayan bir bütün olarak millet’ kavrayışı ile, ‘değişime karşı olanların kirli oyunlarını bozan’ iradenin sahibi olarak millet kavrayışı yan yana ve birbiri içine geçer biçimde işe koşulmuştur.

2010 referandumunun AKP tarihi açısından önemi, referandumla birlikte ‘darbeciler, vesayetçiler’ olarak tanımlanan kesimlerin siyaset üzerindeki güçlerinin sona erdirildiği düşüncesinde yatmaktadır. Dolayısıyla, dönemin iktidar cephesindeki hakim anlayışına göre, referandumda çıkan kararlarla artık yeni bir döneme girilmiş ve ‘vesayet rejiminin’ son kalıntıları da ortadan kaldırılmıştır. Örneğin, referandum sürecinde evet kampının önde gelen destekçilerinden olan Taraf gazetesi 13 Eylül 2010’da ‘Halk Yönetime El Koydu’ manşetiyle çıkmış ve ‘12 Eylül’ün 30. yıldönümünde, Türkiye seçmeni askeri vesayete en büyük darbeyi sandıkta indirdi’ alt başlığını kullanmıştır³⁸. Bununla birlikte 12 Eylül 2010 yalnızca Türkiye siyasetinde değil aynı zamanda AKP’nin tarihinde de bir dönüm noktası olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, Çınar ve Sayın (2014: 373) makalelerinde, ‘2002’den beri AKP hükümetlerinin Türkiye’nin vesayetçi demokrasisini kendi lehlerine olacak şekilde aşamalı olarak değiştirdiklerini, 2010’un sonunda ise vesayetçi iktidar yapısının neredeyse tüm çıkışlarının ya kaldırıldığını ya da AKP iktidarıyla anlaşmak zorunda bırakıldığını belirtmektedirler’. Yazarlar (Çınar ve Sayın, 2014: 373) ‘ordunun uysal bir pozisyona zorlandığını ve 2010’da onaylanan anayasal değişiklik referandumu sayesinde bir zamanlar karar ve açıklamalarıyla seküler rejimin korunması için militarizmi meşrulaştıran yüksek yargının, daha heterojen, daha az sekülerist ve daha az etkili bir siyasal kuvvet haline getirildiğini’ belirtmektedirler. Ancak yazarlara göre (Çınar ve Sayın, 2014: 373), 2010’da tamamlanan vesayetçi rejimin ortadan kaldırılması süreci beklenen aksine demokratikleşmeye yol açmamış, partinin giderek dışlayıcı bir popülist tekbaşınacılığa (*unilateralism*) yönelmesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla işaret etmek istediğimiz, 2007-2010 yılları arasında yaşanan gelişmelerin, AKP’nin siyasal pozisyonunda önemli dönüşümleri getiren bir dönemeç olduğu düşüncesinin partinin hem

destekçileri hem de eleştiricileri tarafından kabul gördüğüdür. Bu nedenle 2010 sonrası dönemde AKP söylemine uygulanacak bir analizin partinin geçirdiği bu dönüşümü göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu çalışma açısından bu dönemde yaşanan değişimlerin incelenmesinin desteklediği sonuç; AKP söyleminde, kolektif özne olarak 'millet'in inşası bağlamında, kurumsalcı ve popülist vurguların dönemsel olarak değişen oranlarda kullanılabilmesinin ancak hiçbir dönemde birinin diğerini tamamen iptal edecek düzeye erişmediği tezidir. Yukarıda değinilen örneklerin tümünde, farklı oranlarda ve biçimlerde de olsa, bu ikili söylemsel strateji yer almıştır.

Sonuç

Ernesto Laclau'nun post-yapısalcı söylem kuramı ve politik mantık olarak popülizm kavramsallaştırmasından hareketle, AKP'nin siyasal söyleminde kolektif özne olarak milletin söylemsel inşasını incelediğimiz bu çalışmada, millet sözcüğünün değişken kullanımları üzerinde durdum. Buna göre, AKP'nin söyleminde yer alan bir çifte anlamlandırma stratejisi, millet sözcüğünü hem kurumsalcı, kapsayıcı bir biçimde kullanırken hem de popülist, kutuplaştırıcı bir biçimde işe koşabilmektedir. Millet ve milli irade kavramlarının bu türden bir indirgenemez gerilimin odağına yerleştirilmesi, eğilip bükülebilen, esnek politik tutumları partinin söylemine dönemsel olarak ya da aynı dönemde farklı vurgulara denk gelecek biçimde, eklemleyebilme imkânı sunmaktadır. Böylece AKP, incelediğim söylemin de katkılarıyla, özellikle yakın dönem Türkiye siyasetini 'milli irade' ile 'vesayetçi seçkinler' arasında sürmüş ve birincisinin galip gelmesiyle sonuçlanmış, iki kutuplu bir çatışma eksenini kuran, yeni resmi tarih anlatısını inşa etmeyi ve sürdürmeyi başarmıştır. Bu anlatı sayesinde parti, özellikle 2007-2010 döneminin gerilimli siyasal günlerini, bir yandan milletin tüm ihtiyaçlarını, tüm taleplerini karşılayan, millete hizmet eden, güçlü ve istikrarlı bir Türkiye'nin lideri imajını, diğer yandan ise 'vesayetçi iktidar odaklarına' direnen milli iradenin temsilcisi imajını ayakta tutarak atlatabilmiştir. Hem 'muktedir millet', hem de 'muhalif millet' derken vurgulamak istediğim, 14 yıl boyunca Türkiye'de tek parti olarak iktidarda kalmış olan bir partinin millet kavramını, hem kendi hegemonyasını genişletip, sürdürmeye yönelik kurumsalcı anlamıyla, hem de - her ne kadar sınırları belli belirsiz, değişken ve muğlak olsa da- kendi işaret ettiği 'iktidar odaklarının' hegemonyasına meydan okur ve seçkin olmayanların iradesine sahip çıkar biçimde popülist anlamıyla kullanabilme becerisine sahip oluşudur. Söz konusu söylemin etkili biçimde kullanımı, partiye 'milletin' ve 'milletin düşmanlarının' kimler olduğunu ve bunlara karşı nasıl tavır takınılması gerektiğini belirme, tanımlama gücü vermektedir.

Bu bağlamda, Laclau'ya göre (2007: 98) siyaset, kısmiliğin bütünle kurduğu ilişkinin farklı formları olarak okunabilir. AKP'nin söyleminde ise 'tek meşru bütünlük olarak anlaşılma arzusunda olan bir kısmilik' ile bütünün kendisiyle eşit olduğunu iddia eden bir kısmilik, bir arada bulunur. Hem muktedir hem muhalif siyasal pozisyon bu sayede sürekli kılınmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Bu makalenin yazılmasındaki değerli katkılarından dolayı Fatma Önder'e teşekkür ederim.
- ² Laclau E (2015). *Marksist Teoride İdeoloji ve Politika*. Çev. F Gültekin, İstanbul: Doruk Yayınları.
- ³ Laclau E ve Mouffe C (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. Çev. A Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ⁴ Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. N. B. Çelik, Ankara: Epos Yayınları.
- ⁵ Yaşlı F (2010). Hem muktedir, hem muhalif. *soL*, 9 Kasım. Son erişim tarihi, 25/10/2016. <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/fatih-yasli/hem-muktedir-hem-muhalif-35598>. Ayrıca Galip Yalman'ın benzer bağlamda kullandığı, 'muhalif ama hegemonik' kavramı için bkz: Yalman G L (2002). Tarihsel Bir Perspektiften Türkiye'de Devlet ve Burjuvazi: Rölativist Bir Paradigma mı hegemonya Stratejisi mi?. *Praksis*, 3, 7-23.
- ⁶ "Aramca (Aramice) bir sözcük olan 'millet' sözcüğü 'Tanrının sözü', ve 'Tanrının sözü' etrafından toplanan grup' anlamına gelir ve içerdiği dini referansla Osmanlı Devleti'nde farklı dini grupları ifade etmek için idari bir terim olarak kullanılmıştır" (aktaran Koyuncu, 2014: 36).
- ⁷ Bununla birlikte aynı söylemsel geleneğin, yer yer 'halk' sözcüğünü de benzer bağlamda kullandığını belirtmek gerekir.
- ⁸ *Hürriyet* (8/05/2011). Başbakan'ın Notları iPad'de. Son erişim tarihi, 25/10/2016.
- ⁹ Mazlumluk motifinin Türk sağı tarafından kullanılma biçimlerinin eleştirel bir analizi için bkz: Açikel F (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70, 153-98.
- ¹⁰ Merkez-çevre paradigması ve onu dayanak yapan siyasal mantığın eleştirel bir analizi için bkz: Açikel F (2006). Entegratif Toplum ve Muarızları: 'Merkez-çevre' paradigması üzerine eleştirel notlar. *Toplum ve Bilim*, 105, 30-69.

- ¹¹ Türk sağ geleneğinin önde gelen liderlerinin söylemlerinde milliyetçilik ve muhafazakarlığın popülist kurgularının detaylı bir incelenmesi için bkz: Türk H B (2014) *Muktedir, Türk sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ¹² AK Parti 19. Kızılcahamam İstisare ve Değerlendirme Toplantısı. 3/11/2012. <http://www.haberler.com/ak-parti-19-kizilcahamam-istisare-ve-degerlendirme-4060941-haberi/>. son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹³ *Hürriyet* (6/07/2014). Monşerlerin bu tür şeylerle işi olmaz. Son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹⁴ Başaran E (2014). 2007 sonrası partiye yakın zengin bir zümre yaratmak en büyük ekonomik hedef oldu. *Radikal*, 1 Aralık. Son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹⁵ Tuğal C (2012). Akp eskisi gibi olamayacak. <http://sendika10.org/2012/06/cihan-tugal-akp-eskisi-gibi-olamayacak/>, 2 Haziran. Son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹⁶ Çiçek C (2014). Post-Ak Parti Dönemi. *Radikal*, 9 Mart. Son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹⁷ Christie-Miller A (2011). Is model Turkey sliding into authoritarianism? *The Christian Science Monitor*, 26 Aralık. Son erişim tarihi, 11/09/2015. Ayrıca; Mahçupyan E (2011) Anlamak bu kadar zor mu. *Marmara Yerel Haber*, 9 Kasım. Son erişim tarihi, 11/09/2015.
- ¹⁸ *Aljazeera Turk* (14/8/2014). Portre: Abdullah Gül. Son erişim tarihi, 25/10/2016.
- ¹⁹ AKP'nin adayı Abdullah Gül Oldu. 24/4/2007. <http://www.haber3.com/akpnin-adayi-abdullah-gul-oldu-231221h.htm>. Son erişim tarihi, 25/10/2016.
- ²⁰ AKP'nin adayı Abdullah Gül Oldu. 24/4/2007. <http://www.haber3.com/akpnin-adayi-abdullah-gul-oldu-231221h.htm>. Son erişim tarihi, 25/10/2016.
- ²¹ *Hürriyet* (29/4/2007). Genelkurmay'dan çok sert açıklama. Son erişim tarihi, 26/10/2016.
- ²² *Hürriyet* (29/4/2007). Genelkurmay'dan çok sert açıklama. Son erişim tarihi, 26/10/2016
- ²³ *Hürriyet* (28/4/2007). Hükümet genelkurmay açıklamasını değerlendirdi. Son erişim tarihi, 26/10/2016.
- ²⁴ Yeni Türkiye yolunda demokrasi mücadelemiz sürüyor. <https://www.akparti.org.tr/site/foto/74309/yeni-turkiye-yolunda-demokrasi-mucadelemiz-suruyor>. Son erişim tarihi, 26/10/2016.

²⁵ Yeni Türkiye yolunda demokrasi mücadelemiz sürüyor. <https://www.akparti.org.tr/site/foto/74309/yeni-turkiye-yolunda-demokrasi-mucadelemiz-suruyor>. Son erişim tarihi, 26/10/2016.

²⁶ Başsavcı, AK Parti'ye kapatma davası açtı. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/439256.asp?cp1=1>. Son erişim tarihi, 27/10/2016.

²⁷ Ak Parti genel başkanı ve başbakan Erdoğan Siirt'te. (15/3/2008) <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-erdogan-siirtte/5097#1>. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

²⁸ Ak Parti genel başkanı ve başbakan Erdoğan Siirt'te. (15/3/2008) <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-erdogan-siirtte/5097#1>. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

²⁹ Ak Parti genel başkanı ve başbakan Erdoğan Siirt'te. (15/3/2008) <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-erdogan-siirtte/5097#1>. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

³⁰ Başbakan Yıldırım'ın Büyük Türkiye'nin Güçlü Gençliği Gelişim Kampı'nda yaptığı konuşma. (2/10/2016) <https://www.akparti.org.tr/site/haberler/basbakan-yildirim-in-buyuk-turkiyenin-guclu-gencligi-gelisim-kampinda-yaptigi/86148#1> Son erişim tarihi, 30/10/2016.

³¹ Bu bağlamda hatırlanması gereken bir husus; Akp kapatma davası ile Ergenekon davasının birbirine yakın zamanlarda açılmış olması nedeniyle, 27 Temmuz 2008'de bir gazetecinin Erdoğan'a 'Ergenekon davasının AK Parti hakkındaki kapatma davasının rövanş olduğu söyleniyor. Böyle mi?' diye sorması üzerine, Erdoğan:

'Haşa, hiç öyle bir şey yok. O farklı bir olay, bu farklı bir olay. Hepsi yanlış. O tür yakıştırmaları da doğru bulmuyorum. Hep bunlar farklı farklı şeylerdir' biçiminde cevap vermiştir. Bkz: Kapatma davası ayrı Ergenekon ayrı. (27/7/2008) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/88032-kapatma-davasi-ayri-ergenekon-ayri>. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

³² Albayrak H (2008). Bu bir devrim; bu bir milat. *Yeni Şafak*, 26 Temmuz. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

³³ *Radikal* (6/8/2013). Yalçın Akdoğan: Türkiye hukuki hesaplaşmayı başardı. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

³⁴ Yönümüzü vesayet odakları değil millet tayin eder. (6/8/2016). <http://www.ahaber.com.tr/gundem/2016/06/08/yonumuzu-vesayet-odaklari-degil-millet-tayin-eder>. Son erişim tarihi, 30/10/2016.

- ³⁵ *Cumhuriyet* (20/7/2010). Erdoğan ağladı. Son erişim tarihi, 31/10/2016.
- ³⁶ Erdoğan'ın TRT'deki referandum konuşması. (10/9/2010). <http://www.haber7.com/siyaset/haber/602467-erdoganin-trtdeki-referandum-konusmasi>. Son erişim tarihi, 31/10/2016.
- ³⁷ *Hürriyet* (13/9/2010). Erdoğan'dan ikinci balkon konuşması. Son erişim tarihi, 31/10/2016.
- ³⁸ 12 Eylül 2010 Türkiye'nin Dönüm Noktası. (22/10/2010) <http://foto-gundem.blogspot.com.tr/2010/10/12-eylul-2010-turkiyenin-donum-noktas.html>. Son erişim tarihi, 31/10/2016.

Kaynakça

- Çınar M ve Sayın Ç (2014). Reproducing the Paradigm of Democracy in Turkey: Parochial Democratization in the Decade of Justice and Development Party. *Turkish Studies*, 15(3), 365-385.
- Glynos J ve Howarth D (2007). *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. London: Routledge.
- Howarth D (2000). *Discourse*. Buckingham: Open University Press.
- Howarth D (der) (2015). *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique*. London: Routledge.
- Koyuncu B (2014). *"Benim Milletim...": AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laclau E (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Laclau E (der) (1994). *The Making of Political Identities*. London: Verso.
- Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. N. B. Çelik, Ankara: Epos Yayınları.
- Laclau E (2007). *Emancipation(s)*. London: Verso.
- Laclau E (2015). *Marksist Teoride İdeoloji ve Politika*. Çev. F Gültekin, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Laclau E (2015). Populism: what's in a name?. İçinde: Howarth D (der), *Ernesto Laclau: Post-Marxism, Populism and Critique*, London: Routledge, 152-164.

Laclau E ve Mouffe C (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru*. Çev. A Kardam, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mouffe C (2005). *On the Political*. London: Routledge.

Türk H B (2014). *Muktedir, Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeşilada B A (2016). The Future of Erdoğan and the AKP. *Turkish Studies*, 17(1), 19-30.

Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları

Toygar Sinan Baykan, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: toygarsbf@gmail.com

Özet

Türkiye siyaseti üzerine literatürde çok yaygın bir şekilde kullanılan bir kavram olmasına karşın, sınırlı sayıda çalışma dışında, popülizm kavramının kullanılmasına özenli bir kuramsal-kavramsal tartışmanın eşlik etmediği görülmektedir. ‘Populism’ kavramının Türkçede ‘halkçılık’ ve ‘popülizm’ şeklinde iki karşılığının olması da kavramın doğurduğu karmaşayı arttırmaktadır. Bu metin Türkçedeki bu iki kullanımın nedenlerini araştırmakta, kavrama yönelik kuramsal tartışmaları gözden geçirmekte ve bu genel akademik tartışmaların Türkiye üzerine literatürde nasıl karşılık bulduğuna eğilmekte. Sonuç olarak halkçılık ve popülizm arasında yapılan ayırımın Türkiye sosyal bilimlerine için olan bir ikili karşıtlıklar alanının ve daha genel olarak da ‘model’ ve ‘gerçeklik’ arasında ayırım yapan bir çerçeveleme faaliyetinin bir uzantısı olduğu ileri sürülmekte. Türkiye siyaseti Batı ideallerinden bir sapma olarak değerlendirildiği zaman kavramı karşılaştırmalı bir yaklaşımla ya da evrensel bir siyasal dinamiğin parçası olarak görmek için pek az gerekçe kalmaktadır. Bununla birlikte kavramın Türkiye’yi tanımladığı düşünülen bu sapmanın önemli bir göstereni haline gelmesi de tesadüf değildir; bizatihi popülizm üzerine genel akademik literatürün büyük çoğunluğunu kateden ‘liberal demokratik temsili Batı ideali’ ve ‘popülizmin arizi-türev gerçekliği’ arasında yapılan temel ikili ayırma içkindir. Dolayısıyla popülizmin sağduyusal kavranışları kadar, ideoloji ya da strateji olarak anlaşılmasının sağladığı analitik araçlar da çözmeyi vadettikleri sorunlardan daha fazlasını yaratmaktadırlar. Bu metin bu sorunların üstesinden gelmek için kavramın sosyo-kültürel ve siyasal kültürel bir boyut, bir siyasal tarzlar-çağrılar eksenini olarak anlaşılmasını önermektedir.

Anahtar Sözcükler: Çerçeveleme, halkçılık, popülizm, Türkiye, siyasal çağrılar-tarzlar.

Halkçılık and Populism: The Case of Turkey and the Uses of a Concept

Abstract

Although the concept of populism is widely used in the literature on Turkish politics, except for in a few studies, it is hard to come across a rigorous conceptual-theoretical approach to the term. The existence of two equivalents for the word ‘populism’ in Turkish, ‘halkçılık’ and ‘popülizm’, exacerbates this ambiguity. This paper discusses the reasons for these two usages in Turkish, explores the general academic debates over the concept, and compares these with the uses of the concept in the literature on Turkish politics. It is argued that the distinction between halkçılık and popülizm

is based on the field of binary oppositions embedded in the social sciences in the Turkish context, grounded in turn on a wider 'enframing' differentiating 'model' from 'reality'. Since Turkish politics is often evaluated as a diversion from the Western ideal, few incentives remain for evaluating it either from a comparative perspective or as an incidence of a wider universal political phenomenon. Nevertheless, the use of populism as a signifier of this diversion is no coincidence; it is implicit in the fundamental dichotomy between the 'Western liberal-democratic representative ideal' and the 'derivative reality of populism' developed in most of the general theoretical literature on populism. It is therefore argued that the analytical leverage provided by the common-sense understandings of the concept and by taking populism as an ideology or strategy creates more problems than it promises to solve. In order to solve these problems, this paper proposes to understand populism as a socio-cultural and political cultural dimension, an axis of political appeals-styles.

Keywords: Enframing, halkçılık, populism, Turkey, political appeals-styles.

Giriş¹

Türkiye'nin son yüzyılına siyasetiyle ilgilenmeye yeni başlayan bir sosyal bilimci hayal edelim. Bu araştırmacının fark edeceği şeylerden ilki popülizm kavramının sosyal bilim çalışmalarında ve popüler siyasi tartışmalarda kullanımının yaygınlığı ve görünüşte çok farklı olan zaman dilimlerine ve aktörlere uygulanışı olacaktır. Bu hayali araştırmacı için kavramsal kargaşayı daha da derinleştiren durum ise Latince kökenli popülizm kavramının Türkiye tarihinde bir ikizinin bulunmasıdır: Arapça kökenli halk kavramından türeyen 'halkçılık'.² Türkiye siyaseti üzerine literatürde kavramın kullanımında görülen bu karmaşa, popülizm kavramının sıkça altı çizilen kötü şöhretiyle, yani zorlukları ve belirsizlikleriyle açıklanabilir. Ne var ki popülizm kavramına içkin olan bu zorluklar, Türkiye siyaseti üzerine literatürde bu kadar sıklıkla başvurulmuş bu kavrama dair tatmin edici sistemli kuramsal tartışmaların ve düşünsel mesainin, tamamen eksikliğini değilse bile, nadirliğini hayali araştırmacımıza açıklamaya yeterli olmayacaktır. Popülizm hangi nedenlerden dolayı Türkiye siyasetinin açıklanmasında bu kadar başvurulmuş bir kavram olmuştur? Bu kadar sık kullanılan bir kavram olmasına rağmen Türkiye sosyal bilimlerinin hangi epistemolojik eğilimleri kavrama yönelik daha sistemli bir yaklaşımın ve düşüncenin doğmasını engellemiştir? Neden birçok Batı dilinde görülmeyen şekilde popülizm Türkçede, sonradan tuhaf bir şekilde anlam farklılaşmasına uğrayan bir ikizle, yani halkçılıkla birlikte varolagelmiştir?

Bu metinde Türkiye siyasetinin büyük oranda muhayyel bir 'liberal temsili demokratik Batı modeli' ile karşıtlık içinde düşünülmesinin ve bu modelden

mukayeseye direnen bir sapma olarak değerlendirilmesinin popülizm kavramının kullanımındaki bu karmaşa ile yakından ilişkisi olduğunu iddia ediyorum. Kavramı kullanan literatürde Türkiye siyasetini zımnı ya da açık bir şekilde bu 'model'den bir sapma olarak görmeye yol açan epistemolojik eğilimin, Türkiye sosyal bilimlerinde merkez-çevre, devlet-toplum, modernlik-gelenek gibi ikili karşıtlıklara dayanan yaklaşımlarla bir ilişkisi olduğuna dikkat çekiyorum. Bu durumun ayrıca popülizm kavramı üzerine genel akademik literatürün çoğunluğunda görülen ve popülizmi temsili demokratik liberal modelin rahatsız edici bir sapması, bir türevi olarak gören yaklaşımla da bir bağlantısı olduğuna vurgu yapıyorum. Genel akademik literatürün bu eğilimi göz önüne alındığında, Türkiye siyaseti üzerine literatürde Türkiye vakasının modelden gösterdiği sapmayı işaret etmek için kullanılan önemli bir kavramın halkçılık-popülizm olması daha az şaşırtıcı olmaktadır. Zira genel akademik literatürün kayda değer bir kısmında popülizmin modelden bir sapma, kendine has suretlerde ortaya çıkan ("çok değişik ve çelişkili şekillerde", "bukalemun gibi", "çevresinin biçimini alan", "diğer ideolojilere eklenen bir zayıf-merkezli ideoloji")³ bir gerçeklik olduğu varsayılır. Kavramın zaman içinde Türkçede iki ayrı karşılık bulmasını ise Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye siyasetini bu modelden bir sapma olarak takdim eden iki rakip 'otantiklik' –ve dolayısıyla meşruiyet- iddiasının sosyal bilimlerdeki iz düşümü olarak değerlendirmek gerekmektedir. Bu metnin diğer bir iddiası ise kavramı, hem Türkiye siyasetini anlayışımıza daha fazla katkı sunan hem de incelenen vakaları daha geniş bir vaka evreni ile ilişkiye sokmamıza yardımcı olan bir araca dönüştürmek için sosyo-kültürel ve siyasal kültürel bir eksen, bir siyasal çağrı-tarz olarak anlamanın daha faydalı olacağıdır.

Bu metinde, öncelikle kavramın Türkiye macerasını analiz etmekte başvuracağım kuramsal araçları ve yöntemsel yaklaşımı kısaca tanıttık ve kavrama ilişkin genel akademik literatürü kısaca gözden geçireceğim. Daha sonra sırasıyla Erken Cumhuriyet halkçılığına, kavrama dair siyasi ve ekonomik yaklaşımlara ve merkez sağ, patronaj ve popülizm arasında literatürde kurulan ilişkilere odaklanacağım. Takip eden kısımda ise halkçılık ve popülizm kavramları arasındaki ayrımı, bu ayrımın da içinde konumlandığı ikili karşıtlıklara dayanan daha kapsamlı bir epistemolojik eğilimin çerçevesine oturtmaya çalışacağım. Burada popülizm kavramının Türkiye siyasetindeki konumunun, Mitchell'i (1989, 1990, 1991) takip ederek, genel akademik literatüre de içkin olan çok daha kapsamlı bir "çerçeveleme" etkinliğinin bir yansıması olduğuna dikkat çekeceğim. Sonuçtan önceki son bölümde ise kavramın Türkiye özelinde ve genel akademik literatürde ürettiği bu zorluklarla nasıl başa çıkılabileceğine dair bir tartışma yürüteceğim. Bu tartışma hem halkçılığın hem de popülizmin (muhayyel bir temsili demokratik liberal Batı imajına karşı) Türkiye vakasının

modelden saptığına ilişkin inancı yeniden üreterek normatif ve analitik peşin hükümler doğurmasından hangi yöntemlerle kaçınılabileceğine ilişkin olacak.

Kuramsal Yaklaşım ve Popülizm Kavramının Genel Akademik Literatürdeki Gelişimi

Sosyal Bilimler ve “Çerçeveleme” Etkinliği

Mitchell’e göre çerçeveleme kavramı “dünyanın değişen karmaşıklığını iki basit ve ayrılmış boyuta çevirerek çözmüş gibi görünen çeşitli modern pratiklerdir. Bu tür pratikler, tek başına varoluyor gibi görünen, maddi olmayan bir anlam alanına karşı konumlanmış ve ondan talimatlar alan tamamıyla maddi bir dünya etkisinin oluşmasını sağlamaktadır” (1990: 566). Mitchell bu teknikleri “düzen ve hakikat yöntem[er]i” olarak tanımlamakta, devlet ve toplum arasındaki ayrımı da çeşitli çerçeveleme etkinliklerinin bir “yapısal etkisi” olarak çözümlenerek sosyal bilim anlatılarının bu etkilerin oluşumundaki merkezi rolünün altını çizmektedir (1991). Aşağıda göreceğimiz gibi, ‘anlam’ ve ‘gerçeklik’ ayrışmasına dayanan çerçeveleme faaliyeti popülizm kavramının hem Türkiye’deki kullanımlarının hem de kavram üzerine genel akademik tartışmaların, zımnı ya da açık bir şekilde, arkasındaki temel varsayım olmuştur.

Mitchell’in çalışmaları (1989, 1990, 1991) dünyanın “zihinsel” ve “maddi” olan arasında yapılan bir ayırmayla kavranmasının doğurduğu iktidar etkilerinin altını çizmeleri bakımından da bu metindeki analiz açısından özel bir önem taşımaktadır. Mitchell’e göre modern tahakküm dinamiklerine içkin olan bu çerçeveleme etkinliğini modern iktidarın doğasına ilişkin temel bir veri olarak almak, ve onu sosyal bilim alanında taklit etmek, yalnızca modern iktidarın bu ayrımı aşan karmaşık işleyişinin anlaşılmasını zorlaştırmamakta, aynı zamanda onun işleyişini sağlayan bu ayırımı güçlendirilmesine de yol açmaktadır (1990: 573-574). Dolayısıyla Türkiye’de Batı modeli ile ‘halkçı’ ve ‘popülist’ pratikler arasında yapılan ayırımı Cumhuriyet döneminde modern iktidarın oluşumuyla ilgili bir ayırım olarak da kavramak gerekmektedir.⁴ Mitchell’in çalışmaları muhayyel bir modelin Türkiye’de aldığı biçimin ‘kendine haslığı, otantikliği’ ya da ‘taklitçiliği, modelden sapması’ iddiası üzerinden gelişen rekabet halindeki siyasal meşruiyet iddialarını anlamak açısından da bu metin için merkezi bir konumdadır. Bu kısa tartışmadan da anlaşılacağı gibi, bu çalışmada halkçılık ve popülizm kavramlarının Türkiye vakası özelinde incelenmesinde siyasal alana ilişkin ideolojik çerçevelerin ve sosyal bilim anlatılarının olduğu kadar, devletin ve toplumun oluşumunda da söylemsel alanın merkeziliğinin altını çizen yorumlayıcı (*interpretivist*) bir yöntemsel yaklaşım benimsenmektedir.

Popülizm Kavramsallaştırmaları: Shils'ten Güncel Girişimlere

Çok geniş bir literatür popülizm kavramını siyasi aktörlerin oportünist, pragmatik ve demagojik üsluplarını ve taktiklerini betimlemek için kullanmıştır.⁵ Bununla birlikte kavramın literatür açısından kurucu değerlendirmesi Edward Shils'e aittir. Shils'in 1956 yılında basılan ve Soğuk Savaş Dönemi Amerikan güvenlik politikalarını değerlendirdiği çalışmasında popülizmi belirleyen temel eğilim şu şekilde tarif edilmiştir: "Halkın iradesi kendi başına her ölçüden, kurumların özerkliğinden ve diğer katmanların iradesinden daha yücedir" (1996: 98). Shils'e göre popülizm "halkın iradesini adalet ve ahlakla özdeşleştirir" (1996: 98). Shils parlamenter-temsili demokrasiye düşmanlığı popülizmin temel özelliklerinden biri olarak tarif eder (1996: 101-103).

Popülizm kavramına yönelik literatür açısından Ernest Gellner ve Ghita Ionescu'nun, LSE'de düzenlenmiş 1967 tarihli bir konferansın ürünü olan ve kavramın araştırmacılarca ilişkilendirildiği toplumsal ve tarihsel koşulların ve siyasi aktörlerin baş döndürücü çeşitliliğini gösteren derlemesinin merkeziliği tartışılmazdır. Bu derlemenin editörlerine göre "popülizmin ne olduğu konusunda kimse emin değildir. Her yerde fakat birçok değişik ve çelişkili şekillerde karşımıza çıkmaktadır" (1969: 1). Bu derlemenin kuramsal tartışmalara ayrılmış olan ikinci kısmı gerçekten de şaşırtıcı bir çeşitlilik göstermektedir. Mesela Peter Worsley'e göre popülizmi "bir ideolojik sistem ya da örgüt türü olarak değil ama bir vurgu, genel olarak siyasal kültürün bir boyutu olarak" anlamak çok daha makuldür (1969: 245). Bununla birlikte Worsley "doğrudan katılıma" olan eğilimin popülizmin tanımlanmasındaki önemine de vurgu yapmaktadır (1969: 246-247). Yine aynı ciltte Peter Wiles, birçok özel ampirik niteliğin yanı sıra (1969: 167-168), popülizmi temel olarak "erdemin, ezici çoğunluğu oluşturan sıradan insanlarda ve onların kolektif geleneklerinde olduğu temel ilkesine dayanan herhangi bir inanç ya da hareket" olarak tanımlamaktadır (1969: 166). Yine aynı derlemedeki bir başka kuramsal inceleme popülizmin modernleşmenin belli başlı sorunlarına bir yanıt olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir (Stewart, 1969: 180).

Kavramın kuramsal bakımdan bu ilk önemli sistemli ele alınışındaki çeşitlilik ve ayrılıklar büyük oranda bugüne kadar sürmüştür. Bu derlemeyi takip eden Margaret Canovan'a ait diğer bir sistemli ve kapsamlı daha güncel değerlendirme de kavrama içkin olan zorluklara işaret etmekte ve popülizmin ayrışan siyasi görünümünden hareketle belli başlı ortak özelliklerin belirlenmesinin ne kadar güç olduğunu vurgulamaktadır. Canovan'a göre ihtiyaç olan şey "özcü bir tanımdan ziyade bir popülizm tipolojisidir" (1981: 13). Yine de Canovan, bulanıklıklarını itiraf etmekle birlikte, popülizmin "evrensel

olarak mevcut” olduğunu düşündüğü iki özelliği olduğunu ileri sürmekten kaçınmaz: “halkın yüceltilmesi” ve “seçkin karşıtlığı” (1981: 294). Canovan ayrıca popülistlerin “doğrudan demokrasi”ye olan eğilimlerinin ve siyasetçilere olan güvensizliklerinin de altını çizer (1981: 292). Canovan’a göre popülizme bir ideoloji, hareket ya da siyasi teknik olarak rastlamak mümkündür (1981: 298-299). Paul Taggart’ın daha geç bir tarihte yayınlanmış olan ve sıkça başvuru yapılan sistemli değerlendirmesi de popülizmin evrensel özellikleri üzerine bir uzlaşma olmayışının ve yetkin bir tanıma ulaşmanın zorluklarına işaret eder. Bununla birlikte Taggart kavrama ilişkin bir dizi özelliği sıralar ve popülizmi “zımni ya da somut bir anayurdu bir buhran hissine cevap olarak kutlayan, temsili demokrasinin fikirlerine, kurumlarına ve pratiklerine karşı, evrensel özellikler içermeyen, bukalemun gibi, içinde geliştiği koşulların özelliklerini yansıtan ve pratikte dönemselsel-geçici bir tepki” olarak tanımlar (2000: 5).

Tam bu noktada literatürü farklılaşan iki temel yaklaşıma ayırmak mümkün görünmektedir. Daha eklettik olan ve ayaklarını değişik disiplinlere basan “çok-alanlı” (*multi-domain*) yaklaşımlar, popülizmi belirli toplumsal ve ekonomik koşulların üst üste binmesinin bir ürünü olarak görmektedir. Bu yaklaşım Ionescu ve Gellner’in derlemesinin klasik katkısının temel bir özelliğidir. Daha dar “tek-alanlı” (*single-domain*) yaklaşımlar ise tek bir disiplinin çerçevesinden popülizme bakmakta ve kavramı temel olarak siyasi söylemlerin ve stratejilerin çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu bakımdan Kurt Weyland’ın konumu, kavram inşası konusunda gösterdiği özen dolayısıyla, hayli istisnaidir. Weyland kavramsallaştırmasını özellikle Latin Amerika’nın popülizm vakalarından ve özel olarak siyasetin örgütsel-stratejik boyutuna odaklanarak türetir. Weyland kavrama yönelik çok-alanlı yaklaşımların zayıflıklarına işaret eder, popülizm kavramını özel olarak ithal ikameci ekonomik rejimlerle ilişkilendirmenin yetersizliklerini vurgular (2001: 10) ve neo-liberal siyasaların Latin Amerika’da popülist liderlerce beklenmedik uygulanışının altını çizer (2001: 17). Dolayısıyla Weyland kavramdan ekonomik ve söylemsel imaları ayıklamaya çalışmış ve şu tanıma ulaşmıştır: “popülizm, en iyi, şahısçıl (*personalist*) bir liderliğin iktidara gelmek veya iktidar uygulamak için büyük sayıda ve çoğunlukla örgütlenmemiş takipçilerinin doğrudan, aracısız, kurumsallaşmamış desteğine dayandığı bir siyasal strateji olarak tanımlanır” (2001: 14). Weyland’ın popülizm tanımında lider ve takipçileri arasında temsili ve örgütsel mekanizmaların yokluğuna ve doğrudan ilişkiye vurgu yaptığının da ayrıca altını çizmek gerekir.

Tek-alanlı yaklaşımların bir diğer örneği ise genel olarak Avrupa’da aşırı sağ siyasetin çözülmesinden türetilmiştir. Cas Mudde’ye göre popülizm “toplumu nihai olarak, ‘saf halk’ ve ‘yozlaşmış seçkinler’ şeklinde iki homojen ve uzlaşmaz karşıtlık içinde olan gruba ayrılmış olarak değerlendiren ve siyasetin

halkın genel iradesinin (*volonté générale*) bir ifadesi olması gerektiğini ileri süren bir *ideolojidir*” (2004: 543).⁶ Mudde’ye göre popülizm, Freedon’in (1996) kavramsallaştırdığı şekliyle, bir “zayıf-merkezli ideolojidir” ve genellikle komünizm, milliyetçilik ve sosyalizm gibi diğer daha sistemli ideolojiler ile bileşimler üzerinden hayat bulur (2004: 544). Bununla birlikte Mudde popülizmi iki dirençli karşıtı ile birlikte düşünmeyi de tavsiye eder: “seçkinlik ve çoğulculuk” (2004: 543-544). Shils’e benzeyen bir şekilde Mudde popülizmin “içsel bir şekilde *liberal* demokrasinin veya *anayasal* demokrasinin kurumlarına ve fikirlerine düşman olduğunu” not eder (2004: 561).⁷

Bu noktaya kadar görülebildiği gibi popülizmin ne ‘çok-alanlı’ ne de ‘tek-alanlı’ kavramsallaştırmaları bir eş biçimlilik sergilemektedir. Mesela Weyland (2001) popülizme bir özel örgütsel strateji olarak bakarken, Mudde (2004) kavramı bir ideoloji olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte bu noktaya kadar incelenen bütün yaklaşımların paylaştığı bir özellik olduğu da gözden kaçmayacaktır. O da bu yaklaşımların çoğunun popülist hareketleri, ideolojileri, aktörleri ve bağlamları temsili liberal Batı demokrasilerinin öngördüğü modele muhalif, siyasetin bir ‘alt-türü’ olarak görmeleridir. Bu noktaya kadar incelenmiş olan kavramsallaştırmalardaki bu ikili karşıtlık bize popülizm üzerine literatürün temelinde yatan bir çerçeveleme etkinliğini işaret etmektedir. Popülizm, kayda değer bir sıklıkla, siyasetin arzı bir biçimi, liberal temsili Batı demokrasilerinin ideallerinden ve ‘mana’sından bir sapma olarak görülmektedir. Tam da bu nedenle popülizm ya Avrupa’nın coğrafi ve kültürel çeperlerinde ya da Batı Avrupa demokrasilerinin siyasi aşırı uçlarında teşhis edilegelmiştir. Kısacası literatüre göre, bir tarafta düzenli ve akılcı Batı Avrupa’nın temsili demokratik idealleri (anlam) diğer tarafta ise bu manadan-modelden grotesk ve popüler bir sapma, yani popülizm (gerçeklik) bulunmaktadır.

Popülizmin siyasetin dışlayıcı bir alt-türü olarak bu yaygın kavranışına karşı Ernesto Laclau yakın zamanlı çalışmasında daha kapsayıcı bir konum benimsemiş ve popülizmi “siyasetin ta kendisi” olarak anlamayı önermiştir. Laclau’nun çözümlenmesi sınırlı bir kavrama ulaşmaktansa popülizmin bir “toplumsal mantığa” karşılık geldiğini göstermeyi amaçlamaktadır (2007: xi). Laclau’ya göre bütün siyasi müdahaleler popülisttir (2007: 154). Popülizmin basite indirgeyici karakteri ve belirsizliği, belirli türde bir sosyal bilim rasyonalitesi tarafından siyaset olarak adlandırılan diğer tortulaşmış-kurumsal mantıklardan temel bir farklılık gösterir ve tam da bu “sapmalar”, Laclau’nın sözdağarcığıyla, “siyaset” ile “yönetim” faaliyetini birbirinden ayıran özelliktir (2007: 17-18). Dolayısıyla Laclau’nun bakış açısından siyaset, popülizm yoluyla farklılıkların eklemlenmesi ve bunun belirsiz sınırlarla oluşturulan uzlaşmaz karşıtlıklar içinde yorumlanmasından başka bir şey değildir.

Bu noktaya kadar olan tartışmanın işaret ettiği durumlardan biri, popülizmi siyasetin bir alt-türü olarak sistemli bir analize tabi tutan yaklaşımlarla popülizmi siyasetin kendisi olarak değerlendiren Laclau'nun yaklaşımı arasında kalan bir alandaki popülizm kullanımlarının genellikle eklektik ve sistemsiz oluşudur. Tabi ki bu iki kutup arasında bir noktaya kadar anlayışımızın gelişmesine katkıda bulunmuş birçok yaklaşım mevcuttur. Bununla birlikte popülizmin siyasetçilerin oportünist, demagojik ve pragmatik eğilimlerine işaret etmek için ya da belli başlı sosyo-ekonomik modellerin ve az gelişmiş dünyanın belirli tarihsel dönemlerinin siyasal rejimlerini ve aktörlerini tanımlamak için kullanılmasına günümüzde genellikle bir kuramsal-kavramsal özensizlik de eşlik etmektedir. Fakat popülizme yönelik bu kuramsal-kavramsal olarak eskimiş ve daha zayıf yaklaşımları terk etsek dahi kavramı siyasetin makul olmayan bir alt-türü olarak gören ana akım kavramsallaştırmaların da Batı Avrupa'nın liberal temsili siyasetine yönelik güçlü bir normatif tarafgirlik barındırdığı da bu noktaya kadar gösterilmeye çalışıldı. Tüm bu tartışmalar bizi Laclau'nun yaklaşımının önemli bir üstünlüğü olduğu düşüncesine götürebilir. Ne var ki, Ben Stanley'nin işaret ettiği gibi, Laclau'nun kavramı siyasetle özdeş görmesi araştırmacıları popülizmin çözümlenici gücünün ve işlemsel kullanılabilirliğinin azalmasıyla başbaşa bırakmakta (2008: 97), yönetim olarak teşhis edilemeyen her vakada popülizmin "toplumsal mantığını" aramaya sürüklemektedir.

Takip eden bölümde bu genel akademik tartışma perspektifinden Türkiye'de kavramın farklı kullanımlarında seçilebilen başat eğilimleri göstermeye, bunların genel literatürle yakınlaştıkları ve uzaklaştıkları noktaları teşhis etmeye çalışacağım.

Türkiye Siyaseti Üzerine Literatürde Popülizm

Metnin bu bölümünde popülizm kavramının Türkiye siyaseti üzerine literatürde büyük oranda istikrarlılık gösteren üç tür kullanımı üzerine eğileceğim. Bu kullanımlar ise şunlar olacak: i) Erken Cumhuriyet'in ideolojik mühendislik denemeleri, ii) çok partili dönemin ithal ikameci rejiminin siyasal çerçevesinin tanımlanması ve iii) patronaj ve merkez sağ çözümlenmeleri. İlk bakışta bu kullanımlar ve özellikle popülizm kavramının Erken Cumhuriyet ve çok partili dönem için ima ettiği siyasi ve toplumsal dinamikler birbirlerinden hayli farklı özelliklere sahip gibi görünmektedir. Fakat popülizm ve halkçılık kavramlarını kullanan tüm bu farklı anlatılarda, araştırmacıların ve kavramı işe koşan ideologların sorunsallarına yaklaşımlarında temelden belirleyici olan, belirli ikili karşıtıklara dayanan, özel bir epistemolojik eğilimi tespit etmek güç değildir. Aşağıda incelenecek olan anlatıların ve çalışmaların ezici çoğunluğu, zımnı ya da açık bir şekilde, halkçılık ve popülizm kavramlarını, Türkiye'nin siyasi deneyimini

Batı Avrupa'nın liberal temsili demokrasilerinin karşısında konumlandırmanın bir aracı olarak görmüşlerdir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Halkçılığı

Cumhuriyet öncesi dönemde halkçı fikirlerin ortaya çıkışını araştırdığı çalışmasında Zafer Toprak (1977) Osmanlı entelektüellerinin yükselen toplumsal farklılaşmalar karşısında duydukları kaygıya vurgu yapmaktadır. Toprak'a göre Erken Cumhuriyet entelektüelleri tarafından da miras alınan Geç Osmanlı Dönemi entelektüellerinin solidarist-korporatist fikirleri temel olarak bu toplumsal çatlaklara bir çare olarak formüle edilmiştir (1977: 14). Toprak'a göre, Erken Cumhuriyet seçkinleri için halkçılık ilkesi toplumsal sınıflar içermeyen homojen bir ulus yaratma projesinin ifadesidir (1977: 27-29). Toprak için Geç Osmanlı'nın ve Erken Cumhuriyet'in solidarist ve korporatist halkçılık ilkesi Türkiye'de "entelektüel popülizm"i temsil etmektedir (1992: 62). Diğer taraftan Toprak, çok partili hayatın başlangıcıyla birlikte popülizmin kitlelerin siyasal katılımını mümkün kılan bir siyasi bileşen haline geldiğine ya da "siyasi popülizme" dönüştüğüne işaret etmektedir (1992: 62).

Toprak'a benzer bir şekilde İlhan Tekeli de halkçılık ilkesinin Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki solidarist-korporatist yorumlarının toplumsal ve kültürel farklılıkları aşarak yeni rejime bir halk tabanı sağlamak adına kullanıldığının altını çizmektedir (1983: 1932). Tekeli ve Şaylan, dönemin önemli ideologlarından olan Recep Peker'e de atıfla, Erken Cumhuriyet'in halkçılık ilkesini seçkinler tarafından "halka rağmen halk için" uygulanmış siyasalar bütünü olarak tarif ederler (1978: 80). Ardı sıra Demokrat Parti dönemi halkçılığını ise Erken Cumhuriyet halkçılığının bir reddi olarak değerlendiren araştırmacılar Demokrat Parti'nin 1950'lerde programında yer almış olan halkçılık ilkesinin "halk tarafından, halk ile ve halk için" olduğunu ileri sürerler (1978: 89). Tekeli ve Şaylan'a göre Demokrat Parti hiçbir zaman yukarıdan bir değişim empoze etmemiş ve halk tarafından benimsenmeyen reformlar üzerinde hiçbir zaman ısrarcı olmamıştır (1978: 91).

Asım Karaömerlioğlu'nun Erken Cumhuriyet Dönemi halkçılığına değinen önemli çalışması da rejimin o dönemde halk kitleleri arasında bulunduğu desteğin zayıflığına işaret eder. Kemalist seçkinler tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı kontrollü bir şekilde bir muhalefet partisinin oluşturulması amacını güden Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyi ve bu yeni partinin gösterdiği beklenmedik başarı Kemalist seçkinlere yeni rejimin zayıflığını ve kırılabilirliğini göstermiştir (Karaömerlioğlu, 2006: 52). Dönemin bu gelişmeleri halkçılık ilkesinin yeniden gözden geçirilmesi ve yetişkinlerin eğitimi için halkevlerinin kurulmasına yol

açmıştır (2006: 52). Karaömerlioğlu, Erken Cumhuriyet rejiminin güçlü bir halk tabanı kazanması için gösterilen bu çabaların anti-demokratik ve devlet merkezli yönüne özel bir vurgu yapmaktadır. Karaömerlioğlu halk sözcüğünün belirli bir noktaya kadar millet kavramı yerine ikame edilmesini, millet sözcüğünün Osmanlı döneminden kalma dini imalarını da aşmaya yönelik seküler duyarlılıklarla ilişkilendirir (2006: 44). Dolayısıyla Karaömerlioğlu'na göre "Türkiye'de tek-parti yönetimi halkçılığı büyük ölçüde seçkinler, tepeden inme, bürokratik, anti-liberal ve anti-demokratik niteliktedir" (2006: 49). Öte taraftan Karaömerlioğlu'na göre çok partili hayata geçişle birlikte Erken Cumhuriyet halkçılığı 1960'ların ve 1970'lerin ithal ikameci rejiminin de bir parçası olarak gerçekten tabandan kaynaklanan bir siyasi dinamığe dönüşmüştür (2006: 49).

Tüm bu tartışmalar Erken Cumhuriyet seçkinlerinin halkçılık ilkesine atfettikleri özel bir önem olduğuna işaret etmektedir. Dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri olan Recep Peker'e göre "Türkiye Cumhuriyeti halkçı bir varlıktır" (1984: 54). Peker'e göre halkçılık ilkesinin temel özelliği mesleki farklılıklar dışındaki bütün toplumsal sınıf ve statü bağlantılı ayrıcalıkların reddidir (1984: 54). Peker'e göre halkçı zihniyet, ulusu bölünmez bir bütün olarak görür ve Batı tarzı sınıf mücadelesi fikirlerine tamamen karşıdır (1984: 55). Atatürk'ün 1920 tarihli Halkçılık Programı'nı inceleyen İsmail Arar da benzer şekilde ilkenin ardında yatan sınıf farklılıklarına yönelik kaygılara işaret eder. Arar'a göre Mustafa Kemal, halkçılığı toplumsal sınıf ayrılıklarını aşabilmek ve ulusal birliğe ulaşabilmek için genç Cumhuriyet'in kullanabileceği bir araç olarak görmüş ve cumhuriyetçilik ilkesini halkçılık ile yakından ilintilendirmiştir (1963: 11). Cezmi Eraslan da kapsamlı çalışmasında Erken Cumhuriyet seçkinlerinin cumhuriyetçilik ve halkçılığı bir arada düşündüğüne işaret etmiştir (2003: 144). Eraslan yalnızca cumhuriyetçiliğin değil "kayıtsız şartsız millet egemenliğinin" ve "demokrasi"nin de bu dönemde halkçılıkla özdeş görüldüğünün altını çizmiştir (2003: 261-267). Bu tartışmalar bize Kemalist seçkinler için halkçılığın temel olarak homojen bir ulus yaratmak adına geliştirilen bir ideolojik mühendislik denemesi olduğunu göstermektedir. Bu noktaya Paul Dumont da dikkat çekmektedir. Ona göre halkçılık "çok özel bir anlam da taşımaktaydı: sınıflar tarafından değil fakat birbirine sıkıca bağlı mesleki gruplardan oluşan bir Türk milleti tahayyülü" (1984: 31). Dolayısıyla Erken Cumhuriyet halkçılığı ve milliyetçilik arasında da güçlü bağlantılar olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bundan daha önemli nokta halkçılığın bir taraftan Erken Cumhuriyet seçkinlerince, Batı demokrasilerinin kurum, fikir ve pratiklerinin Türkiye'nin koşullarına uyumlulaştıran bir araç olarak diğer taraftan da dönemi inceleyen araştırmacılarca liberal demokratik Batı modelinden sapmanın ideolojik bir ifadesi olarak görülmüş olmasıdır. Her iki durumda da kavram, zımnı ya da açık şekilde, Türkiye vakasının büyük oranda

muhayyel bir modelden sapmasını tarif etmek için kullanılmıştır.

Siyasal İktisat ve Popülizm

Türkiye’de popülizm kavramına daha farklı bir yaklaşımın gelişmesi siyasal iktisatçıların çalışmaları sayesinde olmuştur. Korkut Boratav’ın Türkiye’de 1962 ve 1976 yılları arasındaki ekonomik rejimi tarif etmek için yazdığı makale önemli bir tartışmayı tetiklemiş ve bugüne kadar süren bir etki bırakmıştır. Boratav’ın analizine göre yukarıda belirtilen dönemde Türkiye’nin ekonomik ve siyasi rejimi ithal ikameci ekonominin, kamu sektöründe gevşek bir istihdam rejiminin, işçiler için yüksek ücretlerin ve tarım ürünleri için yaygın devlet teşviklerinin bir bileşiminden oluşan “popülist bir siyasal çerçevedir” (1983). Boratav’a göre bu çerçevenin ayırt edici özelliği egemen sınıflar ve emekçi sınıflar arasında bir uzlaşmadır (1983: 15). Bu siyasal iktisadi yaklaşım, popülizm kavramıyla ithal ikameci ekonominin yarattığı yeniden dağıtım imkanları yoluyla işçi sınıfının burjuvazinin egemenliğine tabi kılınmasına işaret eder. Boratav tarafından başlatılan bu tartışmaya Haldun Gülalp’in (1984) ve Nuri Karacan’ın (1983/84 ve 1984) katkıları da, getirdikleri eleştirilere karşın, hem ithal ikameci ekonominin hem de sınıflararası koalisyonların popülizm kavramı açısından merkeziliğine dikkat çeker. Bu tartışmada popülizm kavramının belirsizliklerine işaret etmesi bakımından istisnai bir konum Galip Yalman’a aittir (1985). Yalman, popülizmin iyi tanımlanmış ve somut toplumsal sınıf çözümlerinin yerine “seçkinler” ve “hegemonik blok” gibi kavramları geçirmesi açısından yeterli çözümleyici güce sahip olmayan bir kavram olduğunu ve terkedilmesi gerektiğini ileri sürer (1985: 65).

Popülizme daha titiz bir siyasal iktisadi yaklaşım Çağlar Keyder’in sıkça başvurulan çalışmasında görülebilmektedir (2003). Keyder bu çalışmasında halkçılığı ve popülizmi özenle ayırmakta, ilk kavramı, daha önce incelenmiş olan çalışmaların yaptığı gibi, Erken Cumhuriyet seçkinlerinin korporatist ideolojik mühendislik projeleri ile özdeşleştirmekte ve popülizmi ise Demokrat Parti’nin birçok sınıfa bir arada erişmesini sağlayan siyasal stratejisi olarak görmektedir (2003: 153). Keyder’e göre “tarihsel gelişme içinde tek parti devletinin *resmi halkçılığının* karşısına, Demokrat Parti’nin kitleleri gerçekten sürükleyen *popülizmi* çıkmıştı” (2003: 275).⁸ Keyder popülizmi burjuvazinin egemenliği altında gelişmiş ve sınıflararası bir koalisyonu hedefleyen, kitlelerce de benimsenmiş bir siyasi çerçeve olarak görmektedir (2003: 170). Keyder’e göre popülizm kavramı ve buna dayalı stratejiler toplumsal ve siyasi hayatın sınıf temelli bir kavrayışını engellemiştir (2003: 280-281). Bu bakımdan çok benzer bir yaklaşım popülizmi Demokrat Parti döneminin kitlelere yönelik “sınıflarüstü” (*supra-class*) bir stratejisi olarak gören Reşat Kasaba’nın

çalışmasında da görülmektedir (1993: 45). Kısacası, Türkiye üzerine olan siyasal iktisadi analizlerde popülizm ve yarattığı sınıflarüstü ya da sınıflararası siyasi ittifaklar liberal Batı demokrasilerinin sıkı sıkıya sınıf temelli olduğu tahayyül edilen ayrımlarıyla bir karşıtlık içinde görülmüştür. Dolayısıyla çok partili dönemi popülizm kavramıyla anlamaya çalışan çalışmalarda da kavram Türkiye vakasının Batı modelinden sapmasını tarif etmek için kullanılmıştır.

Patronaj, Merkez Sağ ve Popülizm

Türkiye siyaseti üzerine literatürün bir diğer güçlü eğilimi ise popülizm kavramının sıkı sıkıya patronaj kavramı ile bir arada düşünülmesidir.⁹ Örneğin Demokrat Parti dönemine ilişkin analizleri çok etkili olmuş olan İlkay Sunar popülizmi patronajın başat bileşenlerinden biri sayar (1983: 2077). Sunar Erken Cumhuriyet halkçılığını kesin bir şekilde Demokrat Parti dönemi popülizminden ayırır ve ilkinin Erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik desteğin zayıflığını gidermeye yönelik bir girişim olduğunu vurgular (1983: 2079). Sunar'a göre Erken Cumhuriyet halkçılığı toplumu dönüştürmek adına başvurulmuş olan ve büyük oranda kitlelerin beklentilerini görmezden gelen yukarıdan bir değişim programıdır (1983: 2081). Demokrat Parti popülizmi ise toplumun varolan beklentileri ve değerlerine göre şekillenmiştir (Sunar, 1983: 2081). Diğer bir çalışmasında Sunar Türkiye'de demokratikleşmenin "devletin erken bürokratikleşmesi" ile "toplumun geç endüstrileşmesi" arasında geliştiğini vurgulamaktadır (2008: 161). Sunar'a göre bu erken bürokratikleşmenin temel mirası bir tarafta "askeri-bürokratik seçkinlerden", "bürokratik kadrolardan" ve "kentli entelijansiyanın bürokratik seçmen katmanlarından" oluşan bir "Batıcı", "sekülerist", "otoriter" ve "devletçi-milliyetçi" "bürokratik ittifak"tır (2008: 162). Diğer tarafta ise, büyük oranda bu "bürokratik tek biçimliliğe karşıt olan", "tarımda, ticarete ve sanayide yaygın olan küçük üreticilerden oluşmuş geniş katmanın hakimiyetinde" bir "geleneksel, heterojen ve dağınık" toplum bulunmaktadır (2008: 162). Sunar'a göre, Türkiye'nin Demokrat Parti'nin seçmen desteği ve iktidar için mücadeleye başladığı demokratikleşmesini belirleyen bu koşulları içinde, "popülizm ve patronaj" Demokrat Partililer tarafından temel araçlar olarak görülmüşlerdir (2008: 164). Sunar, Demokrat Parti'nin, Erken Cumhuriyet seçkinleri tarafından geliştirilen "dışlayıcı popülizme" karşı -kendisinin aynı yardımlar, hizmetler ve kamu istihdamının siyasetçiler tarafından destekçilerine oy karşılığında sağlandığı patronaj ilişkileri olarak açıkladığı- "kapsayıcı bir popülizmi" benimsediğini ileri sürer (2008: 165). Sunar, sonuç olarak "patronaj ve popülizmin" Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden beri Türkiye siyasetinin başat özellikleri olduğunu vurgular (2008: 168).

Türkiye siyasetini "devlet seçkinleri" ve "siyasal seçkinler" arasında yaptıkları çok

benzer bir ayrımla inceleyen Metin Heper ve Fuat Keyman da devlet seçkinlerinin her zaman rasyonel planlamadan yana olduklarını ve siyasal seçkinlerin ise oy kazanmak için her zaman patronaja başvurduğunu ileri sürer (1998: 259-260). Bu araştırmacılara göre Türkiye’de devlet seçkinleri “güçlü devleti” ve “siyasal uzak görüşlülüğü” temsil etmekteyken, siyasal seçkinler “zayıf devleti” ve “siyasal ulaşılabilirliği-duyarlılığı” (*political responsiveness*) temsil etmektedirler (Heper ve Keyman, 1998: 260). Diğer bir söyleyişle devlet seçkinleri ve siyasal seçkinler arasındaki bu karşıtlık “planlama” ve “patronaj” arasındaki karşıtlıktır. Heper ve Keyman’a göre bir tarafta Erken Cumhuriyet dönemi siyaseti, devlet seçkinleri ve onların uzak görüşlü, uzun vadeli yaklaşımları bulunmaktadır: “Bu dönem sırasında Cumhuriyet’in kurucuları Atatürk ve İnönü toplumun uzun vadeli çıkarlarının ve dolayısıyla güçlü devletin savunucuları olarak ortaya çıkmışlardır. Takiben uyguladıkları sosyo-ekonomik siyasalara rengini veren, benimsedikleri ‘yüksek siyasettir’” (1998: 260).

Diğer tarafta ise, Heper ve Keyman’a göre, seçim desteği karşılığında sunulan siyasal patronaj Türkiye’de çok partili hayata geçişten beri egemen olmuş ve Demokrat Parti’yi, Adalet Partisi’ni ve Doğru Yol Partisi’ni kapsayan merkez sağ siyasetin temel bir özelliği haline gelmiştir. Bu geleneğin siyasetçileri “kendilerini devletin iradesine karşı milletin iradesi ve devlet seçkinlerine karşı kitlelerin koruyucusu olarak takdim etmişlerdir” (Heper ve Keyman, 1998: 262). Bu yazarlara göre, mesela Süleyman Demirel, “siyasete aracsız kitle katılımının merkezi olduğu popülist ve çoğunlukçu bir demokrasi anlayışını” benimsemiştir (1998: 265). Benzer şekilde 1983 sonrası siyaseti analiz eden çalışmasında Heper “rasyonel demokrasi” ve Türkiye’de merkez sağ tarafından savunulan “popülist demokrasi” arasında bir ayrım yapmaktadır (1990: 322). Ersin Kalaycıoğlu da patronaj ve demokrasi ilişkisini incelediği çalışmasında Türkiye’de siyasal partilerin “popülist patronajın gerçekleşmesine aracılık eden kurumlar olarak konumlandığını” vurgulamaktadır (2001: 63). Kalaycıoğlu’na göre Türkiye’de demokrasi “klientalistik şebekeler yoluyla uygulanan bir popülizmdir” (2001: 67). Sonuçta, Kalaycıoğlu’na göre “iyi yönetim” ile “popüler hükümet etme” arasında özel bir ilişki mevcuttur (2001: 67). Türkiye’de merkez sağ, popülizm ve patronaj üzerine bu literatürde de gördüğümüz eğilim, büyük oranda özdeş görülen popülizm ve patronaj kavramları yoluyla, Türkiye vakasının, ‘doğru düzgün’ (*proper*) bir demokratik idealden ve pratikten gösterdiği sapmaların vurgulanmasıdır.

Bu noktaya kadar incelenmiş olan çalışmalar bir bakıma merkez sağ üzerine literatürdeki diğer çalışmalarda başvurulan sistemsiz ve betimleyici popülizm kullanımlarının da temelinde yatmaktadır. Mesela Nuray Mert Türkiye’de muhafazakâr siyaseti başlangıcından beri Erken Cumhuriyet halkçılığına karşı

gelişmiş bir popülist muhalefet olarak değerlendirir (2001: 46). Benzer şekilde Seyfi Öğün merkez sağ siyasetin Türkiye’de popülizmi güçlendirdiğini ileri sürer (1995: 101). Öğün çalışmasında “Türk popülizmi”, “yasal popülizm” ve “kültürel popülizm” gibi bir dizi kavram yoluyla da Türkiye siyasetini incelemektedir (1995). Yine bu yaklaşıma yakın bir şekilde, Necat Erder Türkiye’de 1950’ler itibariyle kitleleri tatmin etmeye, ikna etmeye ve “oyalamaya” yönelik popülist egemenliğin başladığına işaret eder (1998: 17). Popülizm kavramının birçok farklı ve karşıt siyasal hareketlerin ve aktörlerin tanımlanması için kullanıldığını görmek de olağandır. Türkiye’de İslamcılık¹⁰, 1990’ların milliyetçi söylemleri¹¹ ve 2007 yılının laiklik protestoları¹² popülizm olarak adlandırılabilmiştir.

Kavramın Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidarını çözümlemek için de sıkça kullanıldığına değinmek gerekmektedir. Şaşırtıcı olan nokta ise bu analizlerin bazılarının Adalet ve Kalkınma Partisi’nin popülizmden bağımsız bir siyaset geliştirmeye çalıştığına dikkat çekmesiyken diğer birçok araştırmancının popülizmi partinin yükselişinin ve seçim başarılarının bir nedeni olarak görmesidir.¹³ Adalet ve Kalkınma Partisi üzerine literatürdeki bu tuhaf çelişki, Türkiye üzerine bu noktaya kadar incelenmiş olan literatür içindeki bazı temel eğilimleri ve problemleri de yansıtmaktadır. Partiyi popülizmden bağımsız bir siyasi oluşum olarak gören yazarların popülizmden anladığı temel olarak patronajken¹⁴, partiyi popülist bir siyasi oluşum olarak gören yazarlarsa parti kadroları ve özel olarak liderliği ile muhafazakâr ve dar gelirli seçmen kitleleri arasında pek de iyi tarif edilmemiş bir sosyo-kültürel yakınlığı ima etmektedir. Bu noktada ilginç olan durum literatürdeki bu yaklaşımların ikisinin de Adalet ve Kalkınma Partisi vakası ile ilgili önemli ampirik gerçekliklere ışık tutmalarıdır. Adalet ve Kalkınma Partisi’ni popülizm karşıtı bir siyasi oluşum olarak açıklayan yaklaşımlarda aslında cömert kamu harcamalarına, yaygın kamu istihdamına ve tarım ürünlerine kapsamlı devlet desteklerine dayanan ithal ikameci rejimin ‘klasik patronaj siyaseti’nin terkedildiği vurgulanmaktadır.¹⁵ Adalet ve Kalkınma Partisi’ni popülist bir siyasi oluşum olarak gören araştırmacıların ima ettikleri parti liderliği ile seçmenleri arasındaki sosyo-kültürel yakınlık bağı da Türkiye’yi yakından tanıyan araştırmacıların sıklıkla işaret ettiği bir gerçekliktir. Popülizm kavramına yönelik olarak işaret edilmeye çalışılan literatürün kavramsal-kuramsal özensizliği Adalet ve Kalkınma Partisi üzerine yapılan araştırmaların popülizm konusunda sergilediği bu çelişkinin doğmasına da yol açmıştır.

Literatürdeki bu karmaşaya karşın belli başlı çalışmaların kavrama yönelik daha özenli bir kuramsal çerçeveye başvurduğu da not edilmelidir. Mesela Necmi Erdoğan kavramı söylem teorisi içinden bir yaklaşımla yorumlamış, literatürde bugüne kadar yapılagelmiş olan ‘popülist merkez sağ’ ve ‘bürokratik merkez sol’ arasındaki ayrımın ötesinde bir anlayış geliştirmiştir. Bu sayede Erdoğan

Türkiye’de sol ve sosyalist hareketlerin her zaman seçkinli olduğuna yönelik yaygın kanaate karşın 1970’lerin ikinci yarısında Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve Devrimci Yol’un başardığı kitle seferberliğine ilişkin bulmacaya “popülist söylemin” önemine işaret ederek bir cevap önermiştir (1998). Tanel Demirel’in Demokrat Parti (2011) ve Adalet Partisi (2004) üzerine olan çalışmaları da Türkiye’de popülizmi kullanan çalışmalardaki yaygın kavramsal bulanıklıklara işaret etmesi bakımından istisnai bir konuma sahiptir. Weyland’ın (2001) popülizm tanımını takip eden Demirel, çok isabetli bir şekilde, kayda değer bir kurumsallaşma sergileyen Demokrat Parti’nin ve Adalet Partisi’nin bu tanım itibarıyla popülist olamayacağını vurgulamıştır (2004: 130 ve 2011: 129).¹⁶ Deniz Yıldırım’ın çalışması da popülizm üzerine kayda değer bir tartışma geliştirmekle birlikte “bürokratik seçkinler” ve “halk” karşıtlığının yanı sıra, (2009: 85) yeniden dağıtımcı teknikleri de popülizmin ayrılmaz bir parçası saymakta ve dolayısıyla kavrama yönelik ekonomi temelli bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu çalışmaların yanı sıra Mine Eder’in makalesi de kavramı uzunca tartışır (2004). Ne var ki Eder çok geniş bir popülizm tanımından hareket etmekte ve neredeyse bütün Cumhuriyet tarihini popülizm ile birlikte düşünmektedir.¹⁷

Görüldüğü üzere, yakın zamanlı eleştirel bir eğilimin¹⁸ ve parti siyasetine ve Türkiye siyasetine ilişkin ilişkisel yaklaşımların¹⁹ gelişmesine karşın, popülizm kavramını Türkiye siyasetine uygulayan birçok çalışma, Türkiye siyaseti üzerine literatürün genel epistemolojik eğilimleriyle koşut bir şekilde, ikili karşıtlıklara dayanmıştır. Halkçılık ve popülizm arasında yapılan ayrıştırma da bu ikili karşıtlıklardan önemli bir tanesidir. Bu noktada Erken Cumhuriyet seçkinlerinin halkçılık anlayışının da Türkiye toplumunu Batı toplumlarının somut sınıf farklılıklarından ve liberal temsili demokratik kurumlarından farklı –ve büyük oranda da ona karşı- sınıfsız, ulusal ve tek tip bir korporatist bütünlük olarak gören ve ikili karşıtlıklara dayanan yukarıdan bir ideolojik mühendislik çabası olduğunu vurgulamak gerekir. Erken Cumhuriyet halkçılığının sonradan gelişen analizleri de onun bürokratik, solidarist-korporatist, devletçi ve seçkinli karakterini, toplumsal yapının heterojenliğinin ve çeşitliliğinin karşısına koymak eğiliminde olmuştur. Popülizm kavramıyla çok partili hayat açısından yapılan çözümler de benzer ikili karşıtlıklar üzerinden araştırma konularına yaklaşmıştır. Bu analizlerin çoğunluğu bir tarafta bürokratik, resmi, devletçi seçkinleri ve bu kesimlerin “yüksek siyaseti”ni konumlandırırken diğer tarafta popülist siyasal seçkinlerin halkta karşılık bulan fakat kısa görüşlü siyasalarının altını çizmişlerdir.

Kavramın çok partili hayata uygulanan siyasal iktisadi yorumları da benzer şekilde ikili karşıtlıklar üzerinden işlemektedir. Bu yaklaşımlara göre bir tarafta Batı tarzı sınıf siyaseti, diğer tarafta ise ithal ikamesine ya da yeniden dağıtımcı

sosyal politikalara, patronaj ağlarına ve klientalizme dayanan merkez sağın *ala turka* sınıflarüstü (*supra-class*) ya da sınıflararası (*cross-class*) popülist siyaseti vardır. Kavramın betimleyici ve sistemsiz kullanışları ve daha özenli kuramsal-kavramsal tartışmalara dayanan az sayıdaki çalışma da bu literatürde bir yer işgal etmektedir. Bu noktada kavramın Türkiye üzerine literatürde kullanımlarında betimleyici ve sistemsiz kullanımların yanı sıra ekonomi temelli ve çok-alanlı (*multi-domain*) yaklaşımların özel bir ağırlığı olduğunu vurgulamak gerekir. Kavramı bir ideoloji ya da strateji olarak algılayan, karşılaştırmalı analizlere ve geniş vaka havuzlarına dayanan, güncel tartışmalarda önemli yere sahip olan iki önemli kavramsallaştırma denemesinin ise (Mudde, 2004 ve Weyland, 2001) pek az gönderme yapılan çalışmalar olduğu gözden kaçmayacaktır.

Türkiye siyaseti üzerine olan çalışmaların neredeyse tamamı ona içkin olan popülist boyuttan bu kadar eminken pek az çalışmanın kavramın zorluklarına ve Türkiye özelinde halkçılık ve popülizm arasında oluşmuş olan anlamsal farklılığın kökenlerine eğilmiş olması kafa karıştırıcıdır. Popülizmin bu kadar yoğun kullanımına rağmen neden tatmin edici bir kuramsal-kavramsal tartışma da genellikle beraberinde gelmemiştir? Eş anlamlı bu iki sözcüğün literatürde zamanla uğradığı bu anlam farklılaşmasının temelinde ne yatmaktadır? Takip eden bölümde Türkiye siyaseti üzerine çok önemli bir çalışma üzerinden bu sorulara ilişkin daha ayrıntılı bir tartışma yürütmeye çalışacağım.

Çerçeveleme Etkinliği ve Halkçılık ve Popülizmin Kullanımları

Türkiye siyaseti üzerine çok etkili olmuş çalışmasında Şerif Mardin sultanların kontrolü altındaki Osmanlı resmi dünyasının homojenliği ile “Osmanlı Anadolu’sunun büyük oranda parçalı” yapısı arasındaki büyük farklılığa dikkat çeker (1973: 171). Mardin’e göre kökenlerini Osmanlı toplumsal biçimlenişinde bulan “merkez” ve “çevre” ayrımı Cumhuriyet tarihi boyunca da Türkiye siyasetinin dirençli bir boyutu olmuştur. Mardin bu önemli yapıtının çok partili hayata ilişkin bölümlerinde “muhalefetin seçim platformunun, özellikle Demokrat Parti’nin siyasal propagandasında, gazetelerde ve medyada görüldüğü şekliyle, ‘gerçek popülistler’ ile ‘bürokratlar’ arasında bir tartışmanın ana çizgilerini kurduğunu” ileri sürer (1973: 185). Mardin’in kendisi de Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki ayrımı benzer şekilde tanımlar: Cumhuriyet Halk Partisi “ ‘bürokratik merkezi’ temsil etmekteyken Demokrat Parti ‘demokratik çevreyi’ temsil etmiştir” (1973: 186). 1973 yılında yayınlandığından beri merkez-çevre yaklaşımı Türkiye siyaseti üzerine olan çözümlemelere egemen olmuştur (Hale ve Özbudun, 2010: xviii).²⁰ Mardin’in Türkiye siyasetine yaklaşımını bu kadar güçlü yapan şey neydi? Bu soruya verilecek yanıtın Mardin’in yaklaşımının sadeliğinin ve inceliğinin ötesinde

Türkiye siyasetinde popülizm üzerine literatürün ürettiği bu noktaya kadar tartışmaya çalıştığım sorunlarla veya epistemolojik eğilimlerle yakından ilgili olduğunu düşünüyorum.

Mardin'in çalışmalarının Türkiye sosyal bilimleri üzerinde yaptığı derin ve kalıcı etkiyi daha iyi anlamak için öncelikle yapıtı üzerinde etkili olmuş II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sosyoloji geleneğine bir göz atmak gerekmektedir.²¹ Bilindiği üzere merkez-çevre ayrımı Mardin'in bir ölçüde yeniden yorumlayarak Edward Shils'ten (1975) ödünç aldığı bir kavramdır. Shils 1960'ların başında kaleme aldığı makalesinde merkez kavramıyla coğrafi değil daha çok değerler, simgeler ve kurumlar bakımından otoritenin, kutsallık halesi de taşıyan, kaynaklarına gönderme yapmakta ve modernleşmenin derinleşmesiyle birlikte bu merkezi değerler sisteminin egemenliğinin pekişeceğini öngörmektedir (1975). Shils'in analizi II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sosyolojisine egemen olmaya başlayan pozitivist yönetsel yaklaşımların bir ürünü olduğu kadar bu zeminde yükselen modernleşme teorisinin de önkabullerine²² dayanmaktadır. Sanayileşme, kentleşme süreçlerinin hızlanması ve devlet otoritesinin nüfuz ediciliğinin artmasıyla toplumların benzer istikametlerde siyasi ve kültürel dönüşümler yaşayacağını öngören bu yönetsel ve kuramsal yaklaşımlar liberal demokratik Batı modelinin er ya da geç egemen olacağına dair bir inanç da barındırıyordu. Yukarıda da klasik literatür bağlamında gösterilmeye çalışıldığı gibi popülizm üzerine 1960'larla başlayan sistemli düşünce üretimi bu tarz yaklaşımlardan derin bir şekilde etkilenmiş, dönemin popülizmini temel olarak bu tedrici dönüşümden geçici bir sapma, hızlı modernleşmenin yarattığı bunalım anlarına verilmiş travmatik bir yanıt olarak görme eğiliminde olmuştur. Merkez-çevre yaklaşımıyla popülizm üzerine bazı akademik yaklaşımların yönetsel ve kuramsal ortak kökenleri Mardinci yaklaşımın Türkiye'de popülizm üzerine yukarıdan incelenmiş olan literatürdeki derin etkisini de anlamak bakımından önem taşımaktadır.

Türkiye'de Mardin'i takip eden araştırmacılar ise, ideolojik pozisyonlarına ve değişen şartlara göre, ya merkezin "yüksek siyasetini" ve çevrenin "kısa görüşlülüğünü" ya da merkezin "devletçiliğini ve seçkinciliğini" ve çevrenin "demokratlığını" ön plana çıkarmışlardır. Mardin'in "kültüralist ve dualist" (Açıkel 2006) yaklaşımı merkezi devletle özdeşleştirirken çevre güçlerinin siyasal, etnik, mezhepsel çeşitliliğini görmezden gelmiştir (Gönenç, 2006: 131-132). Mardinci anlatı çoğu zaman Türkiye'nin çok boyutlu siyasi ayrımlarının basit bir sekülerlik-dindarlık karşıtlığı üzerinden anlaşılmasına yol açmıştır (Çınar, 2006: 163). Bununla birlikte Mardin'in merkez-çevre makalesi yalnızca Türkiye sosyal bilimlerinin son kırk küsur yılına damga vurmuş bir çalışma değil yüzyılları kapsayan bir süreçte dönüp dolaşarak kendimize anlattığımız

kurucu bir hikayenin de güncel ve etkili bir ifadesidir. Osmanlı devletinin kuruluşuna eşlik eden yerleşik ve göçer nüfuslar arasında doğan ilk esaslı toplumsal farklılaşmalardan halk kültüründe saray, beyler ve avam arasında yapılan ayrımlara, Karagöz ve Hacivat'tan geç Osmanlı dönemi romanının 'Felatun Bey'ler, 'Şık'lar ve 'Rakım Efendi'ler arasında resmettiği karşıtlıklara, Yeşilçam melodramının taşralı, fakir ve gururlu esas oğlanlar-kızlar ile yozlaşmış 'mondenerler' arasındaki farklılaşmalarından çağdaş popüler kültürümüzün ürettiği mağduriyet anlatılarına uzanan tarihsel kesit, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin ve hiyerarşilerin yansıması olan bu kurucu hikayenin gölgesinde görülmek zorundadır. Mardin'in merkez-çevre analizi bu kurucu hikayeyi sosyal bilim alanında bize belki ilk anlatan değil ama en etkili şekilde anlatan çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.²³

Mardin'in merkez-çevre analizi bir yandan bu kurucu hikayeyi sosyal bilim alanına etkili bir şekilde yansıtmış, diğer taraftan da Türkiye'de popülizm kavramının yaygın bir şekilde kullanılmasını teşvik etmiştir. Merkez-çevre anlatısı özü itibarıyla yukarıda değinilen bu büyük kurucu hikayeyi ve onun günümüz siyasetinin "popülist senaryo"larıyla²⁴ paylaştığı birçok ortak noktayı pekiştiren bir işlev görmüştür. Fakat tam da bu hikayeye gücünü veren, ona okuyucularının bilişsel dünyasında hızla bir karşılık bulmasını sağlayan özellikleri "normatif" (Ahıska 2006: 18) ve analitik problemleri de beraberinde getirmektedir.²⁵ Türkiye siyaseti üzerine literatürün temel bir epistemolojik eğilimi olduğunu öne sürdüğüm "çerçeveleme" etkinliğinin hem Mardin'in yaklaşımının gücünü açıklamak bakımından hem de popülizm kavramının Türkiye siyasetinin analizinde bu kadar başvurulan bir kavram olması açısından belirleyici olduğunu düşünüyorum.

Halkçılık ve popülizm arasında literatürde yapılan ayırım Türkiye siyasetine yönelik daha kapsamlı bir çerçeveleme etkinliğinin varlığına işaret etmektedir. Türkiye siyaseti sosyal bilim anlatılarında araştırmacıları tarafından çoğu zaman Türkiye'nin siyasi deneyiminin (Mitchell'in kavramlarıyla ifade etmek gerekirse: "gerçeklik") büyük oranda muhayyel bir Batı modelinden (yine Mitchell'in kavramlarıyla "anlam") farklılaştırıldığı temel bir çerçeveleme etkinliğine tabi tutulagelmiştir. Erken Cumhuriyet seçkinlerine ve dönemin daha sonraki araştırmacılarına göre halkçılık Batı'nın siyasal modernliğinin ilk uyarlanması, modelin Türkiye şartlarına ilk uygulamasıdır.²⁶ Halkçılık kavramının yükselişi Batılı kavramlar olan demokrasinin ve cumhuriyetçiliğin Erken Cumhuriyet dönemindeki ilk yeniden yorumlanması olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla halkçılık kavramının modern Türkiye'nin siyasi ve kültürel hayatındaki merkeziliğini Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çerçeveleme etkinliği olan Batı modeli ile Erken Cumhuriyet'in halkçı pratikleri arasındaki bu ilk ayırmadan ayrı düşünemeyiz.

Daha sonraları çok partili hayatın başlamasıyla temsili ve demokratik fikir ve kurumların Kemalizm tarafından bu ilk tahsisatı Batı modelinin bir taklidi olarak eleştirilmeye başlanmış ve merkez sağ tarafından yeni bir çerçevelemeye tabi tutulmuştur. Türkiye siyasetinin bu ikinci çerçeveleme etkinliği taklitçi olduğu iddia edilen, seçkin, resmi ve mesafeli Erken Cumhuriyet halkçılığı ile 1945 sonrası merkez sağın otantik ve 'hakiki' olduğu varsayılan popülizmi arasında yapılan ayırmadır. Eş anlamlı olması gereken halkçılık ve popülizm kavramları arasında ortaya çıkan bu yarılma basitçe dil ve kültür alanının ürettiği bir fazlalık değil Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde modern iktidarın ilk kuruluşunun ve takip eden restorasyonunun dayandığı meşruiyet iddialarının ve araçlarının farklılaşmasıyla ilgilidir. Türkiye'de halkçılık ve popülizm arasında gelişen bu farklılaşma Cumhuriyet Dönemi Türkiye siyasetinde 'halk'ın sınırlarını çizmeye yönelik iki kurucu tarihsel momentin ve müdahalenin, iki rakip meşruiyet iddiasının bir arada varolmasından kaynaklanmaktadır. Bu meşruiyet iddiaları ise, büyük oranda, sosyal bilim anlatıları tarafından da güçlendirilmiştir. Halkçılık ve popülizm arasındaki ayırım kendisine bu metin boyunca bazılarına değinilmiş daha kapsamlı bir ikili karşıtlıklar evreni içinde de bir yer edinir: merkez-çevre, devlet seçkinleri-siyasal seçkinler, merkez sol-merkez sağ, askeri bürokratik otoriterlik-muhafazakâr popüler çoğunlukçuluk, yüksek siyaset-ulaşılabilirlik/duyarlılık (*responsiveness*), modernlik-gelenek ve devlet-toplum.²⁷ Tüm bu ikili karşıtlıklar ise Türkiye'de egemen olan iki rakip "düzen ve hakikat yöntemi" ile ilişkilidir: halkçılık tarafından temsil edilen 'resmi-ussal' yöntem ve popülizm tarafından temsil edilen 'popüler' yöntem. Fakat bu iki yöntemin uzlaştığı bir nokta da mevcuttur: Türkiye vakası ve Türkiye siyasetinin düzeni ancak liberal demokratik Batı modelinden bir farklılaşma, bir sapma olarak anlaşılabilir. Türkiye siyasetindeki rakip meşruiyet iddiaları ise bu sapmanın sosyal bilim alanında teyit edilmesinden ve yeniden üretilmesinden yararlanır.

Türkiye siyasetinin Batı ideallerinden olumlu ya da olumsuz bir sapma olarak düşünüldüğü sürece de onu karşılaştırmalı bir bakışla değerlendirmek için pek az teşvik edici unsur kalmaktadır. Dolayısıyla birçok araştırmacı Türkiye siyasetinin büyük oranda muhayyel bir Batı modelinden farklılıklarının altını çizmekle yetinegelmiştir. Bu durum Türkiye siyasetine yönelik karşılaştırmalı yaklaşımların eksikliği ve popülizm kavramına ilişkin daha güçlü kuramsal-kavramsal tartışmaların yokluğunun altında yatan nedenlerden biridir. Kavramın betimleyici ve eklettik kullanımları ve çok-alanlı ekonomik kavranışları başka vakaların da ampirik detaylarına odaklanan veya Türkiye'de popülizmi küresel bir dinamiğin bir parçası olarak değerlendiren yaklaşımların seyrekliğine yol açmaktadır. Kısaca, bu noktaya kadar tartışılan çerçeveleme etkinliği sonucunda, Türkiye siyasetine ve özel olarak popülizme yönelik yaklaşımların çoğunda

vakanın liberal demokratik Batı modelinden gösterdiği sapmaların altını çizme eğilimi güçlenmiş ve popülizme ilişkin kuramsal-kavramsal tartışmalar az gelişmiştir.

Yine de, Türkiye siyaseti üzerine yürütülen bu tartışma popülizm kavramının Türkiye vakasının liberal demokratik modelden sapmasının göstereni haline gelmesini açıklayamamaktadır. Bu noktada kavrama ilişkin genel akademik tartışmalara ilişkin olan ve yukarıdaki bölümlerde altı çizilmiş olan temel çerçeveleninin tekrar hatırlatılması gerekmektedir. Kavrama ilişkin genel akademik literatürde temsili demokratik liberal Batı ideali ile popülizmin bu idealin kullanımları sırasında ortaya çıkan türemiş-arızı gerçekliği arasında yapılan ayırımı, Türkiye üzerine çalışan araştırmacılara cazip geldiğini düşünmek akla yatkın görünmektedir. Diğer bir deyişle popülizm üzerine genel akademik tartışmalara ilişkin, incelenen popülizm vakasını en son tahlilde modelin kendine has özellikler sergileyen bir gerçekleşmesi olarak gören, bir çerçeveleme etkinliği de mevcuttur. Bu durum kavramın Türkiye üzerine araştırmalarda gördüğü iltifatın nedenlerinden biri olarak sayılabilir.

Son olarak temsili liberal Batı siyaseti, Erken Cumhuriyet halkçılığı ve çok partili dönemin popülizmi arasında bir normatif hiyerarşinin varlığına da vurgu yapmak gerekmektedir. Modelin siyasi pratikler esnasında aldığı biçimler, zımnî bir şekilde dahi olsa, araştırmacıların ideolojik pozisyonlarına ve koşullara göre iltifata tabi olmuş veya mahkum edilmiştir.²⁸ Fakat ideolojik yelpazenin çeşitli katmanlarından gelen bu normatif değerlendirmeler siyasi pratiğin ve gerçekliğin orijinal bir modelden bir sapma, bu fikirlerin ve kurumların arızı bir türevi olarak görülmesi alışkanlığında ortaklaşmışlardır. Modelin gerçekleşmesinin ve siyasi pratiklerinin doğurduğu sonuçların arzu edilir olup olmadıklarına ilişkin yargılar ise bu bilişsel uzlaşmanın getirdiği ortaklaşmayı pek az değiştirmektedir. Araştırmacıların deneyimlenen gerçekliği ya da muhayyel modeli mahkum etmesinden bağımsız bir şekilde bu çerçeveleme etkinliği, temel olarak siyasi meşruiyet iddiaları içeren -zımnî fakat nüfuz edici-normatif hiyerarşiler dayatmaktadır. Sonuç olarak popülizm kavramının Türkiye siyaseti açısından çoğu cari kullanımı Türkiye vakasının Batı modelinden bir sapma olduğuna yönelik Türkiye sosyal bilimlerdeki temel yaklaşımı tahkim etmekte, araştırmacıları çoğu zaman yanıltıcı normatif ve analitik varsayımlara sürüklemektedir.

Aşağıdaki bölümde popülizm kavramının Türkiye siyasetinin çözümlenmesi açısından beraberinde getirdiği bu sorunların üstesinden nasıl gelinebileceğine dair bir öneri geliştirmeye çalışacağım. Bunu yaparken Türkiye üzerine literatürde yukarıda tartışmaya çalıştığım siyasal iktisadi, patronajı merkez alan

ve merkez-çevre ilhamlı yaklaşımlarla kıyaslandığında Türkiye vakasını anlamak için daha az başvurulmuş ve daha güncel üç popülizm kavramsallaştırmasına odaklanacağım. Sonuçtan önceki bu tartışma popülizm kavramının belirli bir yönetsel ve kuramsal titizlikle kullanılmasının sağlayabileceği olanakları göstermesi bakımından faydalı olacaktır.

Kavramı Sosyo-Kültürel ve Siyasal Kültürel Bir Eksen Olarak Anlamak: Bir Çağrı-Tarz Olarak Popülizm

Popülizm kavramının hem genel literatürdeki hem de Türkiye üzerine kullanımlarındaki bu sorunlara karşın belirli bir titizlikle kullanılmasının Türkiye siyasetini anlamak adına önemli olanaklar sunacağını da düşünüyorum. Türkiye siyaseti üzerine birçok çalışmanın yolunun şu ya da bu şekilde popülizm kavramına çıkması, bir noktada kavrama değinmek zorunda kalınması, bu potansiyelin bir göstergesi olarak da değerlendirilmelidir. Bu kısımda popülizm kavramının Türkiye siyaseti üzerine anlayışımızı geliştirmesi adına, Türkiye’de popülizm eksenli tartışmalar üzerinden genel akademik literatüre katkıda bulunabilmek adına ve Türkiye sosyal bilimlerinin popülizm kavramıyla bağlantılı olarak bu noktaya kadar altını çizmeye çalıştığım epistemolojik eğilimlerinin aşılması adına alınabilecek birkaç tedbiri tartışmak istiyorum.

Bu açıdan atılabilecek adımlardan ilki, Weyland’ın da önerdiği gibi popülizmi “tek-alanlı” (*single-domain*) bir kavram olarak düşünmek ve ekonomik öğeleri popülizmin teşhisinde kullanılacak göstergeler olarak ele almaktan vazgeçmek olabilir. Zira popülizm ithal ikameci rejimler altında görülebildiği gibi, başta Arjantin olmak üzere birçok Latin Amerika deneyiminin de gösterdiği üzere, neo-liberalizmin uygulanmasına da eşlik edebilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de 1980’lerde ve kısmen de 1990’larda yapıldığı gibi popülizmi yalnızca bir ekonomik rejimin ve zihniyetin yansıması olarak görmekten vazgeçmek gerekmektedir. Popülizme yaklaşımlarda yalnızca bu genel ekonomik çerçevenin analizi değil yeniden dağıtıcı tekniklerin-taktiklerin incelenmesine atfedilen önemi de tekrar gözden geçirmek gerekmektedir. Türkiye’ye dair analizlerde popülizmin kullanımlarında kavramın patronaj ve klientalizmden özenle ayrılması gereklidir. Popülist partiler ve yandaşları arasındaki ilişkinin temel olarak maddi teşviklerle ve patronajla tesis edildiğine yönelik –ve dolayısıyla popülizmi patronajdan ibaret gören- yaklaşım partiler ve destekçileri arasındaki değişimin somut seçim başarılarına dönüşebilmesi için kritik bir önemi olan performatif ve duygusal boyutu görmezden gelmektedir. Javier Auyero’nun (2001) Buenos Aires’in yoksul mahallelerindeki “Peronist hayatta kalma şebekelerini” incelediği çalışması patronajın seçim başarılarına dönüşmesini sağlayan popülist siyasal ve kültürel çerçevenin altını çizmektedir. Dolayısıyla popülizmi temel olarak

siyasal düzeyde kavramak ve ekonomik öğeleri analizin tamamen dışında değilse bile çeperlerinde tutmak temel ve faydalı bir ilk tedbir olacaktır.

Bu sorunların aşılmasında işe yarayacak tedbirlerden bir diğeri de popülizmi sıfatlar olmaksızın düşünmeye çalışmak olabilir. Bu metin boyunca da yer yer değinildiği gibi Türkiye siyaseti üzerine literatürde özenli kuramsal ve kavramsal tartışmaların eksikliğine ve kavramın eklektik ve betimleyici kullanımlarına eşlik eden bir eğilim de kavramın bir dizi sıfatla 'vakaya özgü' hale getirilmesidir. Bu kapsamda Türkiye siyaseti üzerine literatürde rastlanan ifadelerden bazıları şunlardır: "Türk popülizmi", "yasal popülizm", "kültürel popülizm", "muhafazakâr popülizm", "dinsel-moral popülizm", "İslami popülizm", "seküler popülizm". Popülizme eklenen bu sıfatlar çoğu zaman Türkiye üzerine literatürde incelenen vakaların diğer vakalarla benzerliklerini ya da farklılıklarını sistemli bir şekilde inceleyen karşılaştırmalı yaklaşımların yerine ikame edilmekte ve araştırma konularının daha geniş bir vaka havuzuyla diyaloga sokulmasını engellemektedir.

Bu açıdan özellikle altı çizilmesi gereken noktalardan biride çok daha titiz kuramsal ve kavramsal tartışmaların popülizmin kullanılmasına eşlik etmesi gerektiğidir. Bu bakımdan, kavramın genel akademik literatürde de benimsenmiş olan tanımlarına tekrar bir göz atmak faydalı olacaktır. Metnin ikinci bölümünde de kısaca tartışılan çalışmalar olan Weyland (2001), Mudde (2004) ve Laclau'nun (2007) araştırmaları bu bakımdan özel bir önem kazanmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmaların da Türkiye'de popülizmin anlaşılması bakımından bazı özel yönetsel sorunlar doğuracağı vurgulanmalıdır. Her şeyden önce özellikle Mudde ve Weyland'ın çalışmaları araştırmacılara sıralı-tedrici (*ordinal*) değil *nominal* popülizm kavramları sunmaktadırlar.²⁹ Popülizm Mudde'nin yaklaşımındaki gibi bir ideoloji ya da Weyland'ın yaklaşımındaki gibi bir [örgütsel ya da daha doğrusu örgütsüzlüğe dayanan] strateji olarak kavrandığında siyasi partileri ya da aktörleri değerlendirmek için elimizdeki ölçü kabalaşmaktadır. Partileri 'popülist' ya da 'popülist değil' diye etiketlemekten daha fazlasına yardımcı olmayan bir çerçeve ile başbaşa kalınmaktadır. Dolayısıyla Mudde ve Weyland'ın kavramsallaştırmaları, bizi ikili karşıtlıklar üzerinden düşünmeye itmekte ve hem genel akademik literatürün hem de Türkiye üzerine kavramı kullanan çalışmaların taşıdığı sınırlılıklardan ve sorunlardan kurtulmaya yardımcı olmamaktadır.

Burada hem Mudde'nin hem de Weyland'ın kavramsallaştırmalarının kullanılmasında Türkiye vakası açısından diğer bazı özel yönetsel zorluklara da değinmek gerekecektir. Mudde'nin Avrupa'da aşırı sağın analizinden türemiş olan ve popülizmi bir ideoloji olarak değerlendiren yaklaşımı araştırmacıları doğal olarak öncelikle partilerin ürettiği başta parti programları, seçim

bildirgeleri ve liderlerin konuşma metinleri olmak üzere yazılı materyalin bir içerik çözümlemesine yönlendirecektir. Bu yönetsel yaklaşım popülizmin aşırı sağ biçimindeki tezahürünü anlamakta sorun doğurmamaktadır. Neticede Mudde'nin yaklaşımıyla popülist olarak nitelenen aşırı sağ partiler seçim stratejilerini geniş ve heterojen koalisyonlar üzerine inşa etmemekte, bu partilerin çoğu için iktidara gelmek bazı meseleleri tartışmaya sunmaktan daha uzak bir amaç olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu partiler için yazılı materyallerinde seçkinler ve halk arasında yapılan ahlaki bir ayrıma dayalı dilden kaçınmak için gerekçeler çoğu zaman azalmaktadır. Bu bakımdan Türkiye vakasını Avrupa'nın aşırı sağ popülizminden ayıran bir özellik olduğunu vurgulamak gerekir. Türkiye siyasetinin önde gelen partilerinin özellikle parti programı ve seçim bildirgeleri gibi resmi yazılı materyallerinde, Mudde'nin kavramsallaştırdığı şekilde bir popülizmi bulmak güçtür. Bir ideoloji olarak popülizm kavramsallaştırmasının bu noktayla bağlantılı diğer daha genel sınırlılığı ise popülizmi çok dar bir söylem-ideoloji perspektifinden teşhis etmeyi önermesi, yalnızca "popülist senaryo"ya³⁰ (Ostiguy yayınlanacak) odaklanmasıdır. Bu yaklaşım benimsendiğinde liderler, partiler ve destekleyicileri arasında popülist ilişkinin kurulmasını sağlayan, ilk bakışta arızı görünen fakat son derece merkezi olan, giyim kuşam, aksanlar, beden dili gibi çok önemli duygusal ve performatif öğelerden oluşan daha yoğun bir bağın analizi ihmal edilmektedir. Bu noktada Laclau'nun önerdiği çerçevenin de tıpkı Mudde'ninki gibi, popülizmin bu sosyo-kültürel yönünü anlamamıza yardımcı olmayacağını söylemek gerekmektedir.

Yine Türkiye perspektifinden bakıldığında Weyland'ın popülizmi zayıf örgütsel bağların ve parti liderlerinin takipçileri ile kurdukları doğrudan ilişkinin bir ifadesi olarak önerdiği yaklaşım da Türkiye siyasetinin popülist yönünü kavramamıza yardımcı olmamaktadır. Demirel'in çalışmalarının (2004, 2011) da işaret ettiği gibi Türkiye'de partiler Weyland'ın tanımını türettiği Latin Amerika vakalarındaki partilerden çoğunlukla çok daha kurumsallaşmış örgütsel yapılara sahip olagelmüşlerdir. Bu partilerdeki lider egemenliğini ve şahısçılığı (*personalism*) kitlelerle kurulan 'doğrudan, aracsız ve kurumsallaşmamış' bir ilişki olarak varsaymak yanıltıcıdır. Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde bu yaklaşımla popülist olarak nitelenebilecek tek parti Cem Uzan'ın Genç Parti'sidir. Liderle destekleyici kitleler arasında çok az örgütsel dolayımın olduğu aniden yükselip sönen, liderin kelimenin düz anlamıyla partinin sahibi olduğu, bu tip siyasal partileri ise Duncan McDonnell'ı (2013) takiben "şahsi parti" (*personal party*) olarak tanımlamak çok daha yerinde olacaktır.³¹ Weyland'ın tanımının bir diğer sınırlılığının ise, Mudde'nin tanımında olduğu gibi, liderler ve partiler ile destekleyicileri arasındaki popülist bağın duygusal ve performatif, siyasal tarzlarla ilgili içeriğine ilişkin bize çok az şey söylemesidir. Dolayısıyla Weyland'ın

tanımı lider ve destekleyicileri arasında doğrudan bir bağ olduğunu söylerken bu bağın nasıl kurulduğu ve nasıl sürdürüldüğü sorularına yanıt vermemektedir.

Bu bölümde son olarak Mudde, Weyland ve Laclau'nun çalışmalarıyla kıyaslandığında daha az bilinen fakat Türkiye siyasetine bakışımıza çok katkı sunacağını düşündüğüm bir diğer popülizm kavramsallaştırmasına daha değinmek istiyorum: Pierre Ostiguy'in popülizmi bir siyasal çağrı-tarz (*appeal*)³² olarak gören yaklaşımı. Popülizm kavramsallaştırmasını başta Arjantin olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesi üzerine olan gözlemlerinden türeten Ostiguy popülizmi "karar verme biçiminin ana ilkesi şahısçılık olan ve kültürel olarak popüler ve 'yerli' olana çatışmacı ve seferber edici biçimde gösterişçi-övünç dolu bir sahip çıkmayı içeren bir çağrı-tarz" olarak anlamayı önermektedir (yayınlanacak). Ostiguy'in yaklaşımını Mudde'nin ve Weyland'in yaklaşımından daha kullanışlı kılan yöntemsel önlem araştırmacının kavramı bir "nesne" ya da "şey" olarak değil (2013: 27) partilerin ya da siyasal liderlerin kendilerini konumlandırabileceği ve içinden kimi öğeler ödünç alabileceği, temel olarak ilişkisel bir simgesel, duygusal, söylemsel çağrılar-tarzlar eksenini olarak görmesidir.³³ Bu yöntemsel tedbir, kavramın seyahatini kolaylaştırdığı gibi kavramın tedrici-sıralı (*ordinal*) bir biçimde kullanılabilmesini de sağlayarak araştırmacıların ikili karşıtlıklara dayanan analizlerden kaçınmasını kolaylaştırmaktadır. Daha sade bir dille ifade etmek gerekirse popülizmi bir siyasal çağrılar-tarzlar uzamı olarak kavramak araştırmacılara siyasi partileri ve hareketleri, tıpkı sağ-sol ayrımında olduğu gibi, popülizm ve anti-popülizm arasında bulunan muhayyel bir eksen üzerinde tedrici olarak konumlandırma olanağı sunacaktır. Bu partilerin ne oranda popülist olduğuna ilişkin bir tespit olanağı sunduğu gibi analiz konusu partiyi diğer partilerle ve hareketlerle olan ilişkileri çerçevesinde anlamayı da teşvik edecektir.

Popülizmi (daha doğrusu popülizm/anti-popülizm ya da Ostiguy'in veciyleştirmesiyle alçak/yüksek eksenini) sağ-sol ayrımını dikine kesen bağımsız bir eksen olarak düşünmek, sağ-sol ve liberal-muhafazakâr ayrımlarının siyasal olarak muğlaklıklar taşıdığı ve bu ekseninde büyük kayganlıklar ve parçalılıklar sergileyen parti sistemlerinin anlaşılmasına da katkı sunacaktır (Ostiguy, 2009a: 2). Ostiguy'e göre popülizm/anti-popülizm ayrımı "kitlelerle ilişki kurmanın bir yöntemi olarak kelimeler olarak söylemlerin çok daha ötesine geçer ve aksanlar, dil düzeyi, beden dili, jestler ve kılık kıyafet gibi öğelerle" ilgilidir ve farklı karar verme kipliklerini de içerir (2009c: 5).³⁴ Ostiguy'e göre popülizm ve anti-popülizm ayrımının biri "sosyo-kültürel" ve diğeri "siyasal kültürel" olan iki bileşeni vardır (2009a: 5). Popülizmin sosyo-kültürel boyutu "görgü/edep kuralları, tavırlar, konuşma ve giyim tarzı ve kamuya açık bir şekilde gösterilen zevkler" ile ilgiliyken siyasal kültürel boyutu "liderlik biçimleri ve tercih edilen

karar verme kiplikleri” ile ilgilidir (2009a: 6-8). Ostiguy’e göre sosyo-kültürel boyutta popülizm “kaba-sert” olmak eğilimindeyken, anti-popülizm “incelikli-ratine” olma iddiasındadır. Siyasal kültürel boyutta ise popülizm “şahısçıl” (*personalistic*) olma eğilimindeyken, anti-popülizm “biçimci ve prosedürel”dir (2009b: 9). Popülizm “yerlici” olma iddiasındayken, anti-popülizm genellikle kozmopolitan ve evrenselcidir (Ostiguy 1997: 5). Anti-popülizm ve popülizm arasındaki ayrım çoğu zaman toplumların tarihleriyle, mevcut gruplar arası gerilimlerle ve hınç duygularıyla da bağlantılıdır (2009c: 5-6).

Ostiguy, yaklaşımında popülizm/anti-popülizm ekseninin her iki kutbunun siyasal çekiciliğini de kavramaya çalışarak, araştırmacıların normatif önyargılara karşı daha dikkatli bir konum almalarını da sağlamaktadır (2009c: 4). Ostiguy popülist siyasal aktörlerin ve destekleyicilerinin anti-popülizmi “cansız, katı, aşırı ciddi, renksiz, bir şekilde mesafeli ve sıkıcı” bulunduğunu söylerken, anti-popülist siyasetçilerin ve destekleyicilerinin popülizmi “grotesk” bulunduğunun altını çizerek (2009c: 6). Diğer taraftan Ostiguy’e göre popülizm şahısleşmiş ve “güçlü –ve genellikle erkek/maço- liderlik”e sempati duyarken, anti-popülizm “formel, şahsi olmayan, yasal ve kurumsal olarak araçlara dayanan” liderlik tarzına itimat etmektedir (2009c: 9).

Bu noktaya kadar yürütülen tartışma açısından bakıldığında, Ostiguy’in yaklaşımı da tıpkı Weyland ve Mudde’ninkiler gibi, ekonomik öğeleri dışarıda bırakan ve popülizmi kavramak için temel olarak siyasal alana odaklanan tek-alanlı bir yöntem önermektedir. Bunun yanı sıra, Ostiguy’in popülizmi siyasi aktörlerden bağımsız, simgesel, duygusal ve söylemsel kaynaklardan oluşan tedrici bir çağrılar-tarzlar eksenini görmesi, araştırmacılara siyasal aktörleri ikili karşıtlıklara dayanan özdeşlikler çerçevesinin dışında görmek için de olanaklar sunmaktadır. Araştırmacıları bu ikili karşıtlıklara dayanan çerçeveleme etkinliğinin beraberinde getirdiği normatif sorunlardan ve epistemolojik eğilimlerden bir ölçüde de olsa uzaklaştırma potansiyeline sahiptir. Daha özel olarak ise Ostiguy’in yaklaşımı kavramın çok dar bir şekilde bir söylem-ideoloji olarak anlaşılmasının yol açtığı sınırlılıkların aşılmasına ve örgütsel özelliklerin popülizm tanımının dışında bırakılmasına da yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte Ostiguy’in tanımının popülizmin sıkı sıkıya toplumların kendine has kültürel (*idiosyncratic*) dinamikleri ile ilgili özelliklerine eğilmeyi gerektirdiği de ortadadır. Ne var ki bu durum karşılaştırmalı yaklaşımlar önünde bir engel değildir. Aksine yaklaşımın bu özelliği, popülizm kavramının kolayca seyahat edebilmesini sağlamakta ve kendine özgüleştiren sıfatlar olmaksızın farklı bağlamlardan gelen popülizm vakalarının arasında ilişkiler kurmaya yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım kavramının kullanımında Türkiye vakasının Batı modelinden sapmalarına olan vurguları da hafifletebilir.

Ostiguy'in yaklaşımının Türkiye vakasına uygulanmasının sağlayabileceği bir fayda da Mardinci merkez-çevre analizinin kuramsal sadeliğini ve inceliğini korurken beraberinde getirdiği, bu metin boyunca da işaret etmeye çalıştığım, bazı normatif ve epistemolojik sorunlarını aşmakta araştırmacılara yardımcı olabilecek olmasıdır. Popülizm/anti-popülizm karşıtlığını sağ-sol ayrımından farklı ve onu dikine kesen bir çağrılar-tarzlar eksenini olarak görmek merkez ve çevre ayrımının beraberinde getirdiği günümüz açısından bazı yanıltıcı özdeşlikleri aşmayı sağlayacaktır. Bir tarafta 'merkez' ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin, merkez solun, sekülerizmin ve devletin ve diğer tarafta da 'çevre' ile merkez sağ geleneğin ve genel olarak dindar olduğu varsayılan toplumun özdeşleştirilmesi eğiliminde görüldüğü gibi. Dolayısıyla Ostiguy'in yaklaşımı Türkiye siyasetinin sosyo-kültürel ve siyasal kültürel boyutunu basitçe seküler devlet - dindar toplum karşıtlığının³⁵ ötesinde ilişkiyel bir haritalandırmaya tabi tutmamıza da olanak sağlayacaktır.

Ostiguy'in yaklaşımının kullanılabilirliğini göstermek için Türkiye siyasetinden somut birkaç örneğe, özellikle sosyo-kültürel içerik açısından, kısaca bakmanın faydalı olabileceğini düşünüyorum.³⁶ Burada yalnızca yakın dönemdeki bazı parti liderlerinin sosyo-kültürel çağrılarları-tarzları üzerinden birkaç örneği tartışacağım. Ancak popülizm/anti-popülizm ayrımının karar verme kiplikleri açısından liderlik tarzlarıyla, partilerin aktivist/üye/destekçi profilleriyle, genel olarak benimsedikleri siyasi dil ve üslupla, liderlerinin ve kadrolarının içinden geldikleri sınıf kültürüyle ve sosyal çevreyle ilişkili çok daha kapsamlı ayrımlar üzerine oturduğu da vurgulanmalıdır. Dolayısıyla bu yaklaşım açısından popülizm çözümlemesine girişmenin incelenen vakaya yönelik çok daha sistemli bir yoğun betimlemeyi gerektirdiği de burada not düşülmeli.

Popülizmi siyasal bir çağrı-tarz olarak gören yaklaşım açısından Süleyman Demirel'den itibaren merkez sağ partilerin liderleri kendilerini destekleyen dar gelirli ve genellikle iyi eğitim alma fırsatı bulamamış kitleler ile çok daha yakın bir bağ kurmakta sol partilerin liderlerine göre çoğu zaman daha başarılı olmuşlardır. 1970'lerin ortasında popüler sektörlerden gördüğü ilgi ve sevgiye rağmen Bülent Ecevit, tıpkı Mehmet Ali Aybar gibi, Demirel ile kıyaslandığında aksanı, dil düzeyi, gündelik pratiği, kültürel uğraşları bakımından kitlelerin gözünde kitabi, resmi ve soğuk kalan bir imaj çizmiştir. Takip eden dönemde de Erdal İnönü ve Deniz Baykal, Turgut Özal ve Demirel ile kıyaslandıklarında popüler sektörler gözünde bir sosyo-kültürel yakınlık hissi yaratmayı başaramamış, resmi ve mesafeli kamusal figürler olarak ortaya çıkmışlardır. Diğer taraftan, Özal, gösterişsiz dindarlığı, popüler kültüre olan ilgisi, kamu alanındaki rahat ve sıcak tavırları sayesinde çok farklı kesimlerden oluşan geniş kitleler gözünde bir sempati uyandırmayı, bürokratik arka planına rağmen, becerebilmiştir.

Türkiye’de 1990’larda merkez sağın parçalanmasının ve çöküşünün birçok nedeni olmakla birlikte, Tansu Çiller’in ve Mesut Yılmaz’ın büyük kentli, soğuk, batılı görünüşleri Anavatan Partisi’ne ve Doğru Yol Partisi’ne olan desteğin erimesinde önemli bir etken olmuştur. Günümüz siyaseti açısından bakıldığında Kemal Kılıçdaroğlu Baykal’a kıyasla daha ulaşılabilir bir imaj yaratmayı başarmış olmakla birlikte Erdoğan ile kıyaslandığında çok daha resmi ve uzak bir imaja sahip olmuştur. Selahattin Demirtaş özellikle 2014 Cumhurbaşkanlığı ve 7 Haziran 2015 genel seçimleri öncesindeki performansı ile geniş kitlelerin gözünde sıcak, ulaşılabilir, renkli, sıradan insanın kültürü ve dertleriyle temas içinde bir imaj çizmeyi başarmış, Halkların Demokrasi Partisi’nin gösterdiği başarıda bu imajın önemli bir katkısı olmuştur. Bu kısa tartışmanın da gösterdiği gibi Türkiye siyasetine popülizm/anti-popülizm ayrımıyla yaklaşmak araştırmacıları dindar-seküler ve merkez-çevre ayrımlarıyla Türkiye siyasetini anlamaya çalışmanın bazı zorluklarından kurtarma potansiyeline sahiptir. Popülizm/anti-popülizm ayrımı Türkiye siyasetinin temel aktörlerini ve figürlerini, tedrici ve sağ-sol eksenini dikine kesen bir eksen yardımıyla, daha nüanslı bir siyasal uzam çerçevesinde kavramaya yardımcı olacaktır.

Son olarak bu yaklaşım popülizmi genel akademik literatüre içkin olan ve kavramı genellikle ‘doğru düzgün’ (*proper*) bir siyasetten –yani Batı’nın liberal demokratik temsili siyasetinden- bir sapma olarak damgalayan yaklaşımların normatif sorunlarından da bizi koruyacaktır. Dolayısıyla popülizmin güncel tartışmalarda sıkça başvurulan dört farklı kavranışı arasında (Mudde/ideoloji olarak, Weyland /[örgütsel] strateji olarak, Laclau/toplumsal mantık olarak ve Ostiguy/çağrı-tarz olarak popülizm) kanımca en çok Ostiguy’in yaklaşımı Türkiye siyasetinin analizi açısından yeni olanaklar sunabilme ve Türkiye’den vakaları diğer vakalarla bir diyaloga sokabilme potansiyeline sahiptir. Bu yaklaşım modern Türkiye’de tarihi ve güncel birçok siyasi parti, hareket ve lider açısından olduğu kadar genel olarak parti sistemine ve parti sisteminin zaman içindeki dönüşümüne ilişkin yoğun bir araştırma gündeminin oluşmasına katkı sağlayabilir.

Sonuç

Bu eleştirel literatür taraması Türkiye’de halkçılık ve popülizm kavramlarını inceleyen ve kullanan Türkiye siyaseti üzerine literatürde ön plana çıkmış bir dizi çalışmanın yanı sıra genel akademik literatürü incelemiştir. Bu inceleme Türkiye siyaseti üzerine literatürde Batı Avrupa’nın temsili demokratik ideali ve bu idealin Türkiye uygulaması arasındaki farklılıklara dayanan bir çerçeveleme etkinliğinin merkezi bir konumda olduğunu göstermiştir. Halkçılık ve popülizm arasındaki ayrıma odaklanmak soyut ve sabit bir anlam kaynağı

olarak varsayılan ‘Batı modeline’ karşı Türkiye pratiğinin övüldüğü ya da mahkum edildiği yaklaşımlardan kaynaklanan sorunları da anlamaya yardımcı olmuştur. Bu çerçeveleme etkinliği Türkiye gerçekliğinin liberal demokratik Batı modelinden bir sapma olduğuna dair inancı pekiştirmiş, ve daha özel olarak da popülizm kavramı üzerine kapsamlı kuramsal tartışmaların ve karşılaştırmalı yaklaşımların gelişmesini sekteye uğratmıştır. Fakat bu güçlükler daha derin ve kapsamlı bir sorundan da kaynaklanmıştır: popülizm kavramı üzerine genel akademik literatürün bizatihi kendisi Batı’nın temsili ve liberal demokrasileri ve popülizmin merkezi ögesi olduğu ileri sürülen doğrudan ve popüler katılım eğilimi arasında yapılan temel bir ikili karşıtlığa dayanmaktadır. Türkiye üzerine literatür ve genel akademik literatürün bu özel yakınlığı, popülizm kavramının dayandığı temel çerçeveleme etkinliğini de ortaya koymaktadır. Genel kuramsal literatürdeki çalışmaların çoğunda popülizm, zımni ya da açık bir şekilde, Batı Avrupa’nın coğrafi ve siyasi çeperlerinde ortaya çıkan ve onun temsili liberal demokratik ideallerinin hafifçe rahatsızlık veren bir gerçekleşmesi, bir yanlış yorumu olarak görülmektedir. Bu literatüre göre popülizm model ile uzlaşmaz bir karşıtlık içinde olmasa da idealden bir sapmayı temsil eden ‘arızı-türev’ bir siyasettir. Bu metnin bir diğer iddiası da şu olmuştur: Popülizm kavramının Türkiye siyasetine ilişkin ve genel akademik literatürde beraberinde getirdiği sorunların aşılmasında kavramı sosyo-kültürel ve siyasal kültürel bir eksen, sağ-sol eksenini dikine kesen bir siyasal çağrılar-tarzlar eksenini olarak düşünmek katkı sunma potansiyeline sahiptir.

Sonnotlar

¹ Bu metin daha önce Sussex Üniversitesi Avrupa Enstitüsü tarafından İngilizce olarak yayınlanmış olan araştırma taslağımın (2014) çok kapsamlı değişiklikler ve yeni bölümlerle birlikte Türkçeye çevrilmiş halidir. Bu metnin ilk halini okuyan Onur Yıldız’a ve metni değerlendiren hakemlere çok faydalandığım öneri ve eleştirileri için teşekkür borçluyum. Bütün hatalar tabii ki bana aittir.

² Türk Dil Kurumu’nun çevrim içi sözlüğünde ‘halkçılık’ şöyle tanımlanmaktadır: “Bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmeme, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmeme görüş ve tutumu, popülizm”. Ne var ki aynı sözlüğün sunduğu ‘popülizm’ tanımları olumsuz imalarla doludur: “Politik durumu dramatize ederek halkın ilgisini uyandırmak amacıyla yapılan politika”. “Halk yardakçılığı”. Bu metindeki analiz bu tuhaf çelişkiye de bir nebze olsun ışık tutmayı amaçlamaktadır.

³ Aşağıda yapılan genel literatür taramasında bu ifadelerin kaynakları görülebilmektedir.

⁴ Erken Cumhuriyet seçkinlerinin bakışı ile halkçılık ve popülizm kavramı üzerine

sonraki analizler arasındaki, aşağıda göstermeye çalışacağım, dikkat çekici yakınlık -yani Türkiye siyasetinin liberal temsili demokratik Batı modelinden farklı ve hatta ona karşıt bir vaka olarak değerlendirilmesi- çerçeveleme faaliyetinin sosyal bilim anlatılarını aşan, iktidar ilişkileriyle ilgili bu yönüne işaret etmektedir.

⁵ Houwen çalışmasında kavramın kapsamlı bir tarihini ortaya koymakta ve popülizmin siyasetçiler, medya ve sosyal bilimciler tarafından betimleyici ve pejoratif kullanımlarının bir dökümünü sunmaktadır (2011: 26-33). Siyasetçilerin seçmenin sağduyusuna seslenen ve kısa vadeli seçim kazanımlarını hedefleyen demagojik çıkışları veya geniş halk kesimlerine hoş görünen davranışları güncel popüler siyasi tartışmaların dilinde genellikle popülizm olarak adlandırılmaktadır. Popülizm tabii ki sosyal bilim alanında bu pejoratif ve betimleyici kullanımların ötesinde bir anlama sahiptir.

⁶ İtalikler Mudde'ye aittir.

⁷ İtalikler Mudde'nin.

⁸ Vurgular bana aittir.

⁹ Bu noktada patronaj üzerine güncel araştırmaların benimsediği bir tanıımı vermek kavramın popülizm ile olan mesafesini vurgulamak açısından faydalı olacaktır. Susan Stokes'a göre patronaj "makam sahiplerinin seçim desteği karşılığında kamu kaynaklarını (en tipik olarak da kamuda istihdamını) teklif etmesidir"(2007: 606).

¹⁰ Mehran Kamrava (1998), Ali Yaşar Sarıbay (1993), Binnaz Toprak (2005) ve White (2002) Refah Partisi'ni popülist olarak nitelendirmektedirler. Cihan Tuğal (2002) İslamcılığı "dini-moral popülizm" olarak tanımlar.

¹¹ Bkz. Esra Bulut (2006).

¹² Cumhuriyet mitinglerini "seküler popülizm" olarak nitelendiren bir analiz için bkz. Kabir Tambar (2009).

¹³ Misal olarak Ahmet Yıldız (2008: 43) ve Burhanettin Duran (2008: 82) Adalet ve Kalkınma Partisi'nin popülist olmayan siyasetinden bahsederken, Öniş partinin "kontrollü bir popülizm" uyguladığına işaret eder. Tersine, Jenny White (2008: 373), İhsan Dağı (2008: 30) ve Yüksel Taşkın (2008: 59) partinin popülizmine vurgu yapar.

¹⁴ Bu noktada Adalet ve Kalkınma Partisi seçkinlerinin popülizmden anladıklarının sınırsız vaatler, hesapsız kamu harcamaları ve daha genel olarak da 'klasik patronaj' olduğunu not düşmek gerekir. Partinin programında belirlediği bir hedef şudur: "Kamunun sosyal harcamalarında mali disiplin sağlanacak, bu harcamaların enflasyonist ve popülist uygulamalar sonucu ekonominin işlemlerini aksatıcı, güven sarsıcı ve istikrarı bozucu etkiler doğurması engellenecektir". Bkz. <http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>. Son erişim tarihi, 06/06/2016. Partinin cari altyapı ve sosyal yardım harcamaları göz önünde bulundurulduğunda bu iktisadi ilkelere ne

kadar uyduğu ayrı bir tartışma konusudur.

¹⁵ Bu noktada Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kırsal az gelişmişliğe dayanan 'klasik patronajın' yerine devletin küçülmesi ve artan kent yoksulluğu ile uyumlu yeni, hayli merkezîyetçi yeniden dağıtımcı tekniklere başvurduğunu bir ilk gözlem olarak not etmek isterim. Benim 'klasik siyasal patronaj' olarak adlandırdığım biçimin neo-liberalizm şartları altında gerileyişi için bkz. Özge Kemahlıoğlu (2012). Tabi ki Adalet ve Kalkınma Partisi döneminin bu yeni himaye ilişkilerinin analizi iyi planlanmış kapsamlı bir araştırma gündemini gerektirmektedir ve bu yazının kapsamının ötesindedir.

¹⁶ Bununla birlikte Weyland'ın kavramsallaştırmasının aşağıda tartışacağım problemleri nedeniyle bu hareketleri popülist kılan çok önemli bir sosyo-kültürel ve siyasal kültürel içeriği atlamamıza yol açtığını da düşünüyorum.

¹⁷ Tanıl Bora ve Erdoğan (2004) ve Bora ve Nergis Canefe (2009) tarafından yazılan çalışmalar da kavramın güçlüklerine işaret etmeleri ve az ya da çok net bir kuramsal pozisyon tercih etmeleri bakımından hatırlatmaya değerdir.

¹⁸ Meltem Ahıska'nın (2010), Alev Çınar'ın (2006), Yael Navaro-Yashin'in (2002) ve Esra Özyürek'in (2006) çalışmaları zikredilebilir.

¹⁹ Türkiye'de parti siyasetine yönelik taze bir yaklaşım için Massicard ve Watts'ın derlemesine (2013) ve özellikle kitabın girişine bakılabilir. Türkiye sosyal bilimlerinin egemen paradigmalarına yönelik diğer bir eleştirel yaklaşım için Berna Turam'ın (2011) derlemesine bakılabilir.

²⁰ Mardin'in yaklaşımının Türkiye'de siyasal partiler üzerine literatürdeki etkilerinin derinliği için şu çalışmalara bakılabilir: Feride Acar (1991), Kemal Karpat (1991), Avner Levi (1991) ve Sarıbay (1991). Bu çalışmalar bir taraftan Cumhuriyet Halk Partisi'ni merkezle ve dolayısıyla devlet seçkinleri ve bürokratik otoriter eğilimlerle özdeşleştirirken diğer taraftan bu geleneğin ana rakibi olan merkez sağ partileri, yani Demokrat Parti'yi, Adalet Partisi'ni, Anavatan Partisi'ni ve Doğru Yol Partisi'ni çevreyle ve popülizm ile özdeşleştirirler.

²¹ Bu noktaya dikkatimi çeken hakeme teşekkür borçluyum. II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan sosyoloji geleneğinde pozitivizmin egemenliği ve modernleşme kuramlarının etkisi için bkz. Steinmetz (2007).

²² Modernleşme teorisinin önkabulleri için bkz. Tipps (1973).

²³ Niyazi Berkes'in, İdris Küçükömer'in ve Şerif Mardin'in çalışmaları arasındaki sürekliliğin altını çizen bir araştırma için bkz. Ahmet Murat Aytaç (2006).

²⁴ "Popülist senaryo" kavramını ilerleyen kısımda açıklıyorum.

²⁵ Bu problemlerin en önemli göstergelerinden biri de Adalet ve Kalkınma Partisi seçkinlerinin ve partinin organik entelektüellerinin birçok vesileyle parti siyasetini

meşrulaştırmak için ‘merkez-çevre’ analizine başvurmaları ve bu analizi partinin bugüne kadar kullandığı ‘popülist senaryo’nun başat bir bileşeni haline getirmeleridir.

²⁶ Recep Peker İnkılap Dersleri’nde “bizim inkılabımız hiçbir bakımdan kopya değildir, orijinaldir” demektedir (1984: 34). Erken Cumhuriyet seçkinlerinin rejimin bu özgünlüğüne olan inancının altını Eraslan da çizer (2003: 202-203).

²⁷ 1980 sonrası Türkiye’de ‘devlet ve sivil toplum’ ayırımına dayanan söylemin çok kayda değer bir eleştirisi için bkz. Navaro-Yashin (1998).

²⁸ Örnek olarak Türkiye’de Kemalist eğilime sahip sosyal bilimciler Erken Cumhuriyet Dönemi uygulamalarını çok partili hayatın popülizmi ile sekteye uğramış bir altın çağ olarak görürken, muhafazakâr ve liberal entelektüeller çok partili hayatı otoriter Erken Cumhuriyet halkçılığının sona ermesi olarak nitelermektedirler.

²⁹ Bu noktaya Sikk dikkat çekmektedir: “Bugüne kadar egemen olmuş dikotomik yaklaşımla kıyaslandığında parti retorüğindeki ve programlarındaki popülizmin derecesini analiz etmek çok daha vaatkâr görünmektedir. Zira belirli bir noktaya kadar bütün partiler popülisttirler ya da popülistmiş gibi görünürler” (2009: 12). Bu noktada kavramı ideoloji ya da strateji olarak değerlendiren yaklaşımların ‘popülizmin derecelerini’ ölçmeye, yeni araştırmalarda bu yönde çabalar olmakla birlikte, temel olarak elverişsiz olduğunu düşünüyorum. Çünkü partileri ve siyasal hareketleri karakterize eden örgütsel stratejilerin ve ideolojilerin azlığından ya da çokluğundan bahsedilemez. Kavramı ideoloji ya da strateji olarak anlayan yaklaşımlar zorunlu olarak ancak popülist ideolojinin ya da stratejinin –ve dolayısıyla popülist partinin ya da liderin- varlığından ya da yokluğundan bahsedebilecektir. Popülizm ancak bir eksen, siyasal parti ve aktörlerden bağımsız simgesel, duygusal ve söylemsel kaynaklar olarak kavrandığında popülizmin derecelerinden konuşmamız mümkün olabilir.

³⁰ Diğer birçok popülizm kavramsallaştırmasında olduğu gibi Ostiguy’in yaklaşımında da ‘erdemın sahibi olduğu varsayılan sıradan halkın yozlaşmış seçkinler tarafından hakir görüldüğüne ve mağdur edildiğine’ yönelik genel hikâyenin önemine vurgu yapılır ve bu hikaye “popülist senaryo” olarak tanımlanır. Ne var ki yalnızca ‘popülist senaryo’ya odaklanması ve siyasal çağrılarla-tarzlarla ilgili daha geniş bir alanın göz ardı edilmesi birçok popülist olmayan vakanın popülist sayılmasına da yol açabilir. Zira günümüz siyasetinde ‘popülist senaryoyu’ da kullanan bir retorik ‘müesses nizam karşıtlığı’, bir İngiliz yorumcunun alaycı bir şekilde altını çizdiği gibi, sıra dışı bir popülerlik kazanmıştır: “Bugünlerde müesses nizamın kendisi bile müesses nizam karşıtı. Mesela iki hafta önce, şu anda Muhafazakâr Parti milletvekili olan, Britanya ordusunun eski komutanlarından ve yakın zamana kadar bir bakan olan Ian Duncan Smith Belgravia’da özel bir kulübün üyelerine yaptığı konuşmada müesses nizamdan yakınmıştır” (Leslie, 2016).

³¹ Yakın dönemlerde örgütsel özelliklerin popülizmin bir bileşeni olarak anlaşılmasına yönelik Weyland’ın yaklaşımına karşı genel bir eleştiri doğduğu vurgulanmalı. Bkz. Ostiguy (2013 ve yayınlanacak); Albertazzi ve McDonnel (2015).

³² Ostiguy'in çağrı (*appeal*) kavramı ile ima ettiği şey "kelimeler olarak" dar anlamda söylemi kapsamakla birlikte bunun ötesine geçen bir bağdır: "Siyasette çağrı basitçe bir siyasetçinin ya da siyasal partinin, genellikle gönüllü bir şekilde, seçmen elde etmek ve daha genel olarak destek kazanmak için başvurdukları bir yoldur" (yayınlanacak). Bu noktada *appeal* kavramının siyaset biliminde partiler ve seçmenler arasındaki program, ideoloji ve maddi değişim eksenli farklı ilişkileri kategorize etmek için kullanılan 'bağ' (*linkage*) kavramı ile de bir yakınlığı olduğu belirtilmeli. 'Bağ' kavramı için bkz. Kitschelt (2000).

³³ Bu bakımdan Ostiguy'in yaklaşımı ile Worsley'in on yıllar önce önerdiği yaklaşım arasında bir yakınlık görüyorum: "Popülizmin bir genel ideolojik sistem ya da örgütlenme türü olarak değil ama bir vurgu, siyasal kültürün genel olarak bir boyutu olarak anlaşılması çok daha yerinde olacaktır" (1969: 245).

³⁴ Ostiguy'in yanı sıra, De la Torre (1992, 2000) ve Knight (1998) da popülizm kavrayışlarında tarz meselesine özel bir vurgu yaparlar.

³⁵ Bu tür yaklaşımların "seküler-dinsel kutuplaşma perspektifi" olarak kavramsallaştırılarak bir eleştiriye tabi tutulduğu bir derleme için bkz. Turam (2011).

³⁶ Ostiguy'in yaklaşımını doktora tezimin bir bölümünde Türkiye siyasetine daha kapsamlı ve sistemli bir şekilde uygulamaya çalışıyorum. Bkz. Baykan (2016).

Kaynakça

Acar F (1991). *The True Path Party: 1983–1989*. İçinde: M Heper ve J M Landau (der), *Political Parties and Democracy in Turkey*, Londra: I.B. Tauris, 188–201.

Açikel F (2006). Entegratif Toplum ve Muarızları: 'Merkez-çevre' Paradigması Üzerine Eleştirel Notlar. *Toplum ve Bilim*, 105, 30-69.

Ahıska M (2006). Hayal Edilemeyen Toplum: Türkiye'de "Çevresiz Merkez" ve Garbiyatçılık. *Toplum ve Bilim*, 105, 11-29.

Ahıska M (2010). *Occidentalism in Turkey: Questions of Modernity and National Identity in Turkish Radio Broadcasting*. Londra: I.B. Tauris.

Albertazzi D ve McDonnell D (2015). *Populists in Power*. Londra: Routledge.

Arar İ (1963). *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*. İstanbul: Baha Matbaası.

Auyero J (2001). *Poor People's Politics*. Durham ve Londra: Duke University Press.

Aytaç A M (2006). 1960 Sonrası Düşünüşte Siyaset ve Toplum İlişkileri: Berkes, Küçükömer ve Mardin Üzerine Bir Deneme. *Toplum ve Bilim*, 106, 7-42.

Baykan T S (2014). Halkçılık and Popülizm: 'Official-Rational' versus 'Popular' in the context of 'Turkish Exceptionalism'. Sussex Avrupa Enstitüsü Araştırma Taslağı.

Baykan T S (2016). Electoral Success of the Justice and Development Party: The Role of Political Appeal and Organization. (Basılmamış Doktora Tezi). Brighton: Sussex Üniversitesi.

Bora T ve Canefe N (2009). Türkiye'de Popülist Milliyetçilik. İçinde: T Bora (der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4- Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim, 635-662.

Bora T ve Erdoğan N (2004). Biz Anadolu' nun Bağrı Yanık Çocukları: Muhafazakâr Popülizm. İçinde: A Çiğdem (der), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5 - Muhafazakarlık*, İstanbul: İletişim, 632-644.

Boratav K (1983). Türkiye'de Popülizm: 1962-76 Dönemi Üzerine Bazı Notlar. *Yapıt*, 1, 7-18.

Boratav K (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge.

Bulut E (2006). The Social Grammar of Populist Nationalism. İçinde: H Kieser (der), *Turkey Beyond Nationalism-Towards Post-Nationalist Identities*, Londra ve New York: I. B. Tauris, 125-135.

Canovan M (1981). *Populism*. Londra: Junction Books.

Çınar A (2005). *Modernity, Islam, and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Çınar M (2006). Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine. *Toplum ve Bilim*, 105, 153-165.

Dağı İ (2008). Turkey's AKP in Power. *Journal of Democracy*, 19 (3), 25-30.

De la Torre C (1992). The Ambiguous Meanings of Latin American Populisms. *Social Research*, 59 (2), 385-414.

De la Torre, C. (2000). *Populist Seduction in Latin America*. Ohio: Ohio University Press.

Demirel T (2004). *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim.

Demirel T (2011). *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dumont P (1984). The Origins of Kemalist Ideology. İçinde: J M Landau (der), *Atatürk and the Modernization of Turkey*, Leiden: E. J. Brill, 25-44.

Duran B (2008). The Justice and Development Party's 'New Politics' Steering Toward Conservative Democracy, a Revised Islamic Agenda or Management of New Crises?. İçinde: Ü Cizre (der), *Secular and Islamic Politics in Turkey The Making of the Justice and*

Development Party, Londra: Routledge, 80–106.

Eder M (2004). Populism as a Barrier to Integration with the EU: Rethinking the Copenhagen Criteria. İçinde: M Uğur ve N Canefe (der), *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, Londra: Routledge, 49–74.

Eraslan C (2003). *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.

Erder N (1998). Sunuş. İçinde: A Kardam ve S Tüzün (der), *Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları*, Ankara: Veri Araştırma, 9–27.

Erdoğan N (1998). Demokratik Soldan Devrimci Yol’a: 1970’lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar. *Toplum ve Bilim*, 78, 22–37.

Freedon M (1996). *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon.

Gönenç L (2006). 2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 105, 129-152.

Gülalp H (1984). Popülizm Kavramı Üzerine. *Yapıt*, 3, 86–91.

Hale W ve Özbudun E (2010). *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of AKP*. Londra: Routledge.

Heper M (1990). The State, Political Party and Society in Post-1983 Turkey. *Government and Opposition*, 25, 321–333.

Heper M ve Keyman E F (1998). Double-Faced State: Political Patronage and the Consolidation of Democracy in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 34 (4), 259–277.

Houwen T (2011). The Non-European Roots of the Concept of Populism. Brighton: Sussex Avrupa Enstitüsü Araştırma Taslağı.

Ionescu G ve E Gellner (1969). Introduction. İçinde: G Ionescu ve E Gellner (der), *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1–5.

Kalaycıoğlu E (2001). Turkish Democracy: Patronage versus Governance. *Turkish Studies*, 2 (1), 54–70.

Kamrava M (1998). Pseudo-Democratic Politics and Populist Possibilities: The Rise and Demise of Turkey’s Refah Party. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 25 (2), 275–301.

Karacan N (1983/1984). “Türkiye’de Popülizm: 1962–76” Üstüne Bir Not. *Yapıt*, 2, 83–87.

Karacan N (1984). Yine Popülizm Üstüne. *Yapıt*, 4, 81–83.

Karaömerlioğlu A (2006). *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*. İstanbul: İletişim.

Karpat K (1991). The Republican People's Party, 1923–1945. İçinde: M Heper ve J M Landau (der), *Political Parties and Democracy in Turkey*, Londra: I.B. Tauris, 42–64.

Kasaba R (1993). Populism and Democracy in Turkey, 1946–1961. İçinde: E Goldberg, R Kasaba ve J S Migdal (der), *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law and Society*, Washington: University of Washington Press, 43–68.

Kemahlioğlu Ö (2012). *Agents or Bosses? Patronage and Intra-party Politics in Argentina and Turkey*. Colchester: ECPR.

Keyder Ç (2003). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.

Kitschelt H (2000). Linkages between Citizens and Politicians in Democratic Polities. *Comparative Political Studies*, 33 (6-7), 845-879.

Knight A (1998). Populism and Neo-populism in Latin America, Especially Mexico. *Journal of Latin American Studies*, 30 (2), 223-248.

Laclau E (2007). *On Populist Reason*. Londra: Verso.

Leslie I (2016). In an age when even the powerful decry elites, we're all anti-establishment now. *Observer*, 29 Mayıs, 33.

Levi A (1991). The Justice Party, 1961–1980. İçinde: M Heper ve J M Landau (der), *Political Parties and Democracy in Turkey*, Londra: I.B. Tauris, 134–151.

McDonnell D (2013). Silvio Berlusconi's personal parties: from Forza Italia to the Popolo Della Liberta. *Political Studies*, 61 (S1), 217-233.

Mardin S (1973). Centre-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus*, 102 (1), 169–190.

Massicard E ve Watts N F (2013). Introduction: Reconsidering Parties, Power and Social Forces. İçinde: E Massicard ve N F Watts (der), *Negotiating Political Power in Turkey: Breaking up the Party*, Londra ve New York: Routledge, 1–16.

Mert N (2001). Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu. İçinde: S. Yerasimos, G. Seufert ve K. Vorhoff (der), *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim, 45–83.

Mitchell T (1989). The World as Exhibition. *Comparative Studies in Society and History*, 31(2), 217–36.

- Mitchell T (1990). Everyday Metaphors of Power. *Theory and Society*, 19(5), 545–577.
- Mitchell T (1991). The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and their Critics. *The American Political Science Review*, 85(1), 77–96.
- Mudde C (2004). The Populist Zeitgeist. *Government & Opposition*, 39(4), 541–563.
- Navaro-Yashin Y (1998). Uses and Abuses of “State and Civil Society” in Contemporary Turkey. *New Perspectives on Turkey*, 18(2), 1–22.
- Navaro-Yashin Y (2002). *Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey*. Princeton: Princeton University Press.
- Ostiguy P (1997). Peronism and Anti-peronism: Social-cultural bases of Political Identity in Argentina. LASA Konferansı’na sunulmuş bildir.
- Ostiguy P (2009a). The High and the Low in Politics: a Two-dimensional Political Space for Comparative Analysis and Electoral Studies (Vol. 360). Kellogg Enstitüsü Araştırma Taslağı.
- Ostiguy P (2009b). Argentina’s Double Political Spectrum: Party System, Political Identities, and Strategies, 1944–2007 (Vol. 361). Kellogg Enstitüsü Araştırma Taslağı.
- Ostiguy P (2009c). The High-Low Political Divide Rethinking Populism and Anti-Populism. Kavramlar ve Yöntemler Komitesi Araştırma Metni (35).
- Ostiguy, P (2013). The Way to Do It: The Appeals of High and Low in Politics. “Popülizm Kavramı” adlı atölye çalışması için hazırlanmış bildiri.
- Ostiguy P (yayınlanacak). Flaunting the “low” in Politics: a Cultural-Relational Approach to Populism. *Oxford Handbook of Populism* için hazırlanan taslak.
- Öğün S S (1995). *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*. İstanbul: Bağlam.
- Öniş Z (2012). The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era. *Turkish Studies*, 13 (2), 135–152.
- Özyürek E (2006). *Nostalgia for the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey*. Durham: Duke University Press.
- Peker R (1984). *İnkılap Dersleri*. İstanbul: İletişim.
- Sarıbay A Y (1991). The Democratic Party: 1946–1960. İçinde: M. Heper ve J M Landau (der), *Political Parties and Democracy in Turkey*, Londra: I.B. Tauris, 119–133.
- Sarıbay A Y (1993). İslami Popülizm ve Sivil Toplum Arayışı. *Birikim*, 47, 14–20.
- Shils E (1975). *Center and Periphery Essays in Macrosociology*. Şikago: The University of Chicago Press.
- 192 Baykan T S (2017). Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 157-194.

Shils E (1996). *The Torment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Policies*. Chicago: Elephant Paperback.

Sikk A (2009). Parties and Populism. Avrupa Siyaseti, Güvenliği ve Entegrasyonu Merkezi Araştırma Taslağı.

Stanley B (2008). The Thin Ideology of Populism. *Journal of Political Ideologies*, 13 (1), 95–110.

Steinmetz G (2007). American Sociology before and after World War II: The (Temporary) Settling of a Disciplinary Field. İçinde: C. Calhoun (der), *Sociology in America: a History*, Şikago ve Londra: The University of Chicago Press, 314-366.

Stewart A (1969). The Social Roots. İçinde: G Ionescu ve E Gellner (der), *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 180–196.

Stokes S (2007). Political Clientelism. İçinde: C Boix ve S C Stokes (der), *Oxford Handbook of Comparative Politics*, Oxford: Oxford University Press, 604-627.

Sunar İ (1985). Demokrat Parti ve Popülizm. İçinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8*, İstanbul: İletişim, 2076–2086.

Sunar İ (2008). Populism and Patronage: The Demokrat Party and its Legacy in Turkey. İçinde: A Çarkoğlu ve W Hale (der), *Politics of Modern Turkey, Vol. 1*, Londra: Routledge, 161–171.

Taggart P (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Tambar K (2009). Secular Populism and the Semiotics of the Crowd in Turkey. *Public Culture*, 21(3), 517–537.

Taşkın Y (2008). AKP's Move to "Conquer" the Center-Right: Its Prospects and Possible Impacts on the Democratization Process. *Turkish Studies*, 9(1), 53–72.

Tekeli İ (1983). Türkiye'de Halkçılık. İçinde: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 7*, İstanbul: İletişim, 1929–1935.

Tekeli İ ve Şaylan G (1978). Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi. *Toplum ve Bilim*, 6–7, 44–110.

Tipps D C (1973). Modernization Theory and the Comparative Study of National Societies: A critical perspective. *Comparative Studies in Society and History*, 15(2), 199-226.

Toprak B (2005). Islam and Democracy in Turkey. *Turkish Studies*, 6(2), 167–186.

Toprak Z (1977). Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu. İçinde: A Aksay ve M Pirili (der), *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu - Tebliğler*

Tartışmalar, İstanbul: İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, 13–31.

Toprak Z (1992). Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları. İçinde: Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Yayınları (der), *Tarih ve Demokrasi Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul: Cem Yayınevi, 41–65.

Tuğal C (2002). Islamism in Turkey: Beyond Instrument and Meaning. *Economy and Society*, 31(1), 85–111.

Turam B (der) (2011). *Secular State and Religious Society*. New York: Palgrave Macmillan.

Weyland K (2001). Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, 34(1), 1–22.

White J B (2002). *Islamist Mobilization in Turkey*. Seattle ve Londra: University of Washington Press.

White J B (2008). Islam and Politics in Contemporary Turkey. İçinde: R Kasaba (der), *The Cambridge History of Turkey Volume 4 Turkey in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press, 357–380.

Wiles P (1969). A Syndrome, Not a Doctrine. İçinde: G Ionescu ve E Gellner (der), *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 166–179.

Worsley P (1969). The Concept of Populism. İçinde: G Ionescu ve E Gellner (der), *Populism: Its Meaning and National Characteristics*, Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 212–250.

Yalman G (1985). Popülizm, Bürokratik-Otoriter Devlet ve Türkiye. *Onbirinci Tez*, 1, 16–69.

Yıldırım D (2009). AKP ve Neo-liberal Popülizm. İçinde: İ Uzgel ve B Duru (der), *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 66–107.

Yıldız A (2008). Problematizing the Intellectual and Political Vestiges from 'Welfare' to 'Justice and Development'. İçinde: Ü Cizre (der), *Secular and Islamic Politics in Turkey the Making of the Justice and Development Party*, Londra: Routledge, 41–61.

Ezilmiş ve Aşağılanmışlar: 1960'lar Türkiye'sinde Gecekondu Meselesi

Sinan Tankut Gülhan, Gaziantep Üniversitesi Sosyoloji Bölümü,
e-posta: sinantgulhan@gantep.edu.tr

Özet

Bu makale Türkiye kentleşmesi deneyimi ve şehircilik yazınından yola çıkarak iki hat üzerinden, popülist politikaların şehirdeki en belirgin tezahürü olan gecekonduya dair kuramsal ve tarihsel bir tahlil gerçekleştirmek üzere yazılmıştır. Birinci hat, bir kentsel barınma biçimi olan gecekonduyunun nasıl olup da geniş halk kesimlerinin siyasi eylemliliğinin ve farklı bir çeşit iktidar dilinin üretildiği mekân olduğunu sorgular. Burada, ezilmişlik ve aşağılanmışlık mefhumu ortaya çıkar ve esasında işaret ettiği Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vurmuş olan *mağduriyetin* farklı bir düzlemde inşasıdır. İkincisi, gecekondu fikrinin hangi toplumsal safhalardan geçerek Türkiye kentsel yazınına belki de en önemli kavramsal aygıtı olduğunu anlamaya çalışır. Bu iki güzergâhı izleyen yazı 1960'ların –ve kısmen daha öncesinin- Cumhuriyet gazetesi arşivinden faydalanarak 27 Mayıs'ın öncesi ve sonrası evreleri de takip eder. 1960'lar kritik öneme sahiptir, çünkü devletin mekânsal süreçler üzerindeki gücünü kullanarak mülksüz halk kesimlerinin topraklandırılması yönündeki arayışın çok kısa zamanda yerini kitlelerin ve göçün nicel gücü karşısında karamsarlığa bıraktığı bir zaman dilimini temsil eder.

Anahtar Sözcükler: Gecekondu, Türkiye'de kentleşme, Türkiye şehircilik tarihi, 1960'larda kentleşme, kent çalışmaları.

The Insulted and Humiliated: *Gecekondu* in the 1960s Turkey

Abstract

This article suggests that two main lines of inquiry is necessary to grapple with the debate on the slum housing, the *gecekondus*, in Turkey. Employing a theoretical and historico-geographical grasp, the first line of inquiry adopts a political response regarding how and why wide swaths of urban populace gained new methods of urban activism throughout the 1950s and 1960s and how these new immigrants became articulated in mainstream media both as culprits and victims. Here, the titular notion of the humiliated and the insulted enters the fray to engender an oft-quoted feature of Turkish politics in the last three decades: the neverending quest to score political points via cultural injuries. The second line of inquiry discussed here focuses upon the theoretical uses and epistemological construct of the concept itself: *gecekondu*. The concept itself is the lynchpin of much debate and has a peculiarly central role in Turkish urbanism. These themes are critically studied using the 1960s newspaper archives –and to a lesser extent archives of the earlier decades. 1960s is perhaps the

most crucial decade in developing an understanding on urban question in Turkey, since it represented the breaking point in which the optimism surrounding the state's power over urban space was gradually replaced by the awe and pessimism that is borne out of the sheer immensity of newcomers and their newfangled political power.

Keywords: *Gecekondu*, urbanism in Turkey, Turkish urban history, urbanization in the 1960s, urban studies.

Giriş

*Eeeeeey İstanbullular, hâlinizden şikâyet
etmeyin. Dünyada, burnunuzun dibinde
bir Yandıntepe, Kuştepe, Gültepe var.
Her pisliğe, her kötülüğe şükredin. Ama
mutlaka, insan haysiyeti namına sizden rica
ediyorum, gidin Kuştepeyi, Yandıntepeyi,
Gültepeyi görün.*

*Bilin ki dünyada Yandıntepe, Kuştepe var.
Bir yandan üzülecek, bir yandan da hâlinize
şükredeceksiniz.*

(Yaşar Kemal, 1960a)

Türkiye'nin kentsel ve zihinsel coğrafyasının en müşkül –ve herhalde en meşgûl- mefhumlarından birisi gecekondu. Bu yazıda, gecekonduların doğuşuna ve muzafferane yayılışına dair bir fikrî rota ortaya koymaya çalışacağım. Bunu yaparken, 1960'lı yılların, gecekondu dediğimiz pek çetrefilli, bir yanıyla ekonomipolitik, bir yanıyla kültürel, belki edebî ve kesinlikle siyasî olgular silsilesinin tarihsel olarak tam göbeğinde yer aldığını iddia edeceğim. Gecekonduların, on yıllara yayılmış bir hâlet-i ruhiyesinden bahsetmek mümkünse –ki, bana göre mümkün- 1930'lar sonundan, 1940'ların ikinci yarısına değin yayılan bir korkaklıktan, 1947 sonrası vukû bulan ve 1950'lerin sonuna dek devam eden bir çekişen haklılıktan, 1960'ların ezilmişlik ve aşağılanmışlığından, 1970'lerin umudundan, 1980'lerin pervasız büyümesinden, 1990'ların tek –ve fazlasıyla çiğnenmiş- kelimesi “varoş”undan, 2000'lerin ise muhteşem galibiyetinden söz etmek gerek. Burada, ezilmişlik ve aşağılanmışlıktan bahsedeceğiz. Ezilmişlik ve aşağılanmışlık, müteakip hâlet-i ruhiyenin nüvelerini, aldığı farklı toplumsal biçimleri de koynunda taşıyor. Bir *ressentiment*'tan bahsetmek istemiyorum, kastım da bu değil zaten. Ezilmişlik ve aşağılanmışlığı bugüne doğru okumak, Türkiye'nin mutat “mağduriyet” atlasına bir âdet müdahaleden daha fazlasını ifade etmiyor. Aklımda olan, dünün anlık tarihini, o ânın hissiyatını ve olmamış olan muhtelif geleceklerin bir izini sürmek daha ziyâde.

Yazının ilk kısmında, ezilmişlik ve aşağılanmışlıkla neyi tasvir etmek istediğimi, zamanın edebiyatçıları ve gazete makâleleri ve haberleriyle izâh etmeye uğraşacağım. İkinci kısımda, bu ezilmişlik ve aşağılanmışlık hâlinin ekonomi-politik ve sosyolojik değerlendirmesinin daha geniş çerçevede nereye oturtulabileceğine dair kanaatimin delillerini inşa edeceğim. Üçüncü kısımda, Türkiye'nin gecekondular macerasının, 1960'lar başının iyimser topraklandırma arzusundan, nasıl karamsar bir yıkım korkusuna meylettiği -27 Mayıs iktidarının kentsel siyasaya dair ilk işi, kendi müdahalesine kadar olan bütün gecekonduların korunacağı, kendisinden sonra gelen herşeyin ise yıkılacağı idi- bu korkulu yılların 1970'deki büyük Sağmalcılar kolera salgını ve iyimser tahminlerle onlarca ölümle büsbütün bir faciayla sonuçlandığı zamanın muhalif bir sosyal bilimcisine kulak vermek olacak. Dediğim gibi, ânın içinde yatan farklı algılara ve tarihlere bakmaya çalışacağım.

1960'ların gecekondular açısından en belirgin özelliği bir kentsel servetin uzun erimli yeniden bölüşümü deneyimi hâline dönüştüğü on yıl olması. Türkiye'de ise diğer bazı çevre ülkelerin deneyimleri gibi, toprağın kamusal mülkiyete tabî olmaya devam etmesi ve işgalcilere salt üst oturum hakkının tanınması yoksulluğun ve sınıfsal eşitsizliğin Brezilya *favelalarındaki* veya Güney Afrika *shantytown*'larındaki gibi süregelen olmasına yol açabilirdi.¹ 1950'lerde başlayan gecekonduların tapu hakkına kavuşması, mütemediyen tekrar eden tehditlere rağmen, hem çok geniş göçmen işçi sınıflarının kentsel hayata intibak etmesini sağladı, hem de, diğer örneklerdeki gibi kentsel yoksulların ve işçi sınıfının sol siyasete eklemelenmesinin önünü fevkalâde bir başarıyla kesti.

1960'lı yıllar, yeni bir seçime giderken hız kazanan gecekondu tapularının dağıtımıyla, CHP'nin gecekondulara hayli bonkör seçim vaatleriyle, kamuoyunda bu köylü göçmenlere dönük nispî bir iyimserlik ve yumuşamayla başladı. Gecekondu salt metropole özgü bir kentsel çözüm değildi, Türkiye'nin bütün şehirlerini hızlı sanayileşme ve ulusal kalkınma odaklı geniş ve tabana yayılan iktisadi büyüme yıllarında benzer biçimde etkilemekteydi. Ne var ki, gecekonduların İstanbul, ve kısmen Ankara ve İzmir'e izdüşümü ile diğer şehirlerdeki izdüşümü benzer değildir. İstanbul'da, Türkiye metropolünün kalbinde, ülkenin başat *kulturkampfi*'nin kurucu biçimini teşkil ederken, diğer yerlerde, mekân ve mesken sorunuyla, yerel eşrâfın kendini idâme ettirmesi sorunundan ileri gitmediğini söyleyebilirim.

27 Mayıs 1960 darbesi, gecekonduları bir kere daha dahil olmaya çalıştığı döngüden çıkarttı. Tapularına kavuşmayı bekleyen gecekondular, tapularına kavuşmak bir tarafa, bir anda on yıldır yaşadıkları evlerin yıkılması tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. 27 Mayıs'ın ertesinde gelen ilk seçimde, CHP'nin 27 Mayıs olmasaydı alabileceği oyun epeyi gerisinde kalmasını, gecekondulara karşı başlatılan taarruzda da aramak gerek. Zirâ, 27 Mayıs'ı aslında sonu belirsiz

bir “filler tepişmesi”ne benzeten meselâ Zeytinburnu’lu gecekonducuların, bu tepişmenin ilk kurbanının kendileri olacağını anlamasıyla –daha sonra Latin Amerika’da mutad olacak- darbenin kalıcılılaşmasının imkânsızlaşması birbiriyle yakından ilintilidir.² Gecekondu, herşeyden önce bir yeniden bölüşüm programıdır ve Türkiye’nin hızla kentleşen siyasetinin İkinci Dünya Savaşı sonrası yörüngesini bu program çizmiştir.

Bugün, gecekondu yazını, çok büyük bir ağırlıkla 1970’lerden neşet buluyor: Siyasallaşan kentsel yeniden bölüşüm teşebbüsleri, siyasi fâilliğin kentsel mekân içinde kendine yer bulduğu bir mücadele lügâti ve nihayetinde arabeskin bağrından koptuğu popüler kültürün yeniden icât edildiği bir sahne hâlinde kendini hep yeniden üreten bir tahayyülden bahsediyoruz (Stokes, 1998; Öztürk, 2004; Özbek, 2013)”. Bunu, klasik Yeşilçam filmlerinden 1970’lerin quasi-politik³, örtük işçi sınıfı göndermeli arabesk gerçekçiliğine geçişte gözlerimizin önüne getirebiliriz. Ayhan Işık’ın yoksullarla teşrik-i mesaisi olsa bile, o yoksullar, yerleşik bir mahallenin insanlarıdır ve Işık’ın sair jön karakterlerine saygıda kusur etmezler, Türkan Şoray’ın Azize’si, ezilmiş ve aşağılanmış değil, farklı ve caziptir. 1970’lerde ise, yerleşik mahalle kaybolur, gecekondu ezilmişliği ve aşağılanmışlığı bir sınıf bilinci sureti meydana getirir, Yılmaz Güney’den dem vurmaya gerek yok, Kemal Sunal’dan Orhan Gencebay’a ve tabii Şoray’ın bu sefer Sultan’ına baktığımızda bile tanıyabileceğimiz bir başka hayatın icâdidir bu (Öztürk, 2004).

Peki, 1960’larda gecekondu yok muydu? Bir koca on yılı, Türkiye tarihinin en kritik on yılını kış uykusunda mı geçirdi milyonlar: sessiz, sadık, itaatkâr ve görünmez. Tabii ki hayır, 1970’leri, 1960’ların baskılanmış bir dışavurumu addetmekte fayda var. Burjuvazinin kentli çekirdeğinin basbayağı baskıcı ağırlığı olmasaydı, bugün 70’lere ait varsaydığımız pek çok olgunun esasında 60’larda vücut bulduğunu tanıyabilecektik. Türkiye’de aydınlar sorunu, basbayağı bir Heisenberg sorundur, yakınsadıkları şey anlaşılacak hâle gelir, uzağında durduklarıysa ölçmeye değer.

Ezilmiş ve Aşağılanmışlar

1960 Şubat’ının ortasında, Cumhuriyet gazetesinde, daha bir beş yıl önce yayınlanan ve kısa zamanda haklı bir şöhreti elde eden *İnce Memed*’in yazarı Yaşar Kemal’in İstanbul’daki gecekondu ve göçmenler üzerine yaptığı on bölümlük bir araştırma tefrika edilir. Yaşar Kemal, bu on bölümde, nev’î şahsına münhasır diliyle, İstanbul’un garibanları, göçmenleri, yoksulları, yeni yeni oluşmakta olan gecekondu mahalleleri sakinleriyle hasbihâlini resmeder. Yazılarında bunu doğrudan ifade etmese de, peşinde koştuğu düşünsel

istikamet, yoksulun, köylünün ve göçmenin aşağılanmışlığı ve ezilmişliğidir. Bunun karşısına, Anadolu halklarının direngenliğini, kendinden menkûl hayat bilgeliğini yerleştirir: Gerdek gecesinin sabahında gurbet için yollara koyulmak zorunda kalan bekâr odalarının mâkus talihinin düşkünü Süleyman'la başlar, köyünde doğan dört çocuğunu Azrail'e teslim ettikten sonra, beşinci çocuğu kızını ölümden kurtarmak için gurbete gelen Çorumlu Budaklı Ömer Ağa'yla devam eder, ölüme meydan okumak için şehir şehir dolaşan Eğinli Osman Ağa da büyüü bir gerçekliğe göz kırpar. Çankırı'nın Apsarı köyünden çıkıp da Haydarpaşa-Kadıköy arası kayıkçılık yapan 48 sandalcıyla hasbîhâl eder (ki, bu Apsarılı sandalcılar 1980'lerde motorların birleşmesine kadar işlerini sürdürürler), Divriğili Hasan Hüseyin'in –ki, köyde kalan kızına ilaç parası bile gönderememektedir- derdine ortak olur. Esentepe'de kahveci Oflu Ömer'in Sisifos'tan beter çaresizliğini –Karadeniz'in zaten kıraç ve dimdik bayırlarda pek az olan toprağı her sene yağmurlarla derelere süprülür ve köylüler çuval çuval, küfe küfe arazilerinin toprağını sırtları cılk yara olana değin geri taşırlar- dinler. Eyüb'ün arkasındaki teneke evlerde Mısto Ağa'nın misafirsiz evine gözyaşlarıyla beraber misafir olur. Kürt'tür Mısto Ağa ve Yaşar Kemal uzaktan hemşeriyiz demek nezaketini gösterir ve bunu Kürt olmanın epey tehlikeli olduğu vakitlerde yapar. Velhasılı, İstanbul'un bugüne kıyasla o pek küçük gecekondu coğrafyasının insan maddesinin her zerresiyle tanış olur (Yaşar Kemal, 1960a).

Bu tanışlıkların girizgâhında, bir otobüste şahit olduklarını serdederek başlar işe Yaşar Kemal. Otobüste, bir köşeye sığınmaya can atan dört kişi. Bütün gözler o dördünün üzerinde. Pek yakinen bildiğimiz bir suçla itham edilir bu dört kişi, otobüsün içinde parmakla gösterilirler bir posbıyıklı efendi tarafından:

Eskiden böyle miydi İstanbul? Yaa böyle miydi efendim? Hepiniz bilirsiniz. Böyle kıyafetli adamlar değil Taksim meydanına gelip otobüse binmeye, Taksim meydanına yaklaşamazlardı bile. Şimdi tam Beyoğlu çarşısının ortasında volta atıyorlar...Beyoğlu bir zarafet meşheriydi. Bu dil bilmez köylüler geldiler... Kaya parçası gibi yürüyorlar efendim...Pislik içindeler. İstanbul pislik içinde bu sebepten. Bir otobüse binemezsin (Yaşar Kemal, 1960b).

Sonunda bu aşağılanmaya dayanamaz o dördünden birisi, sorar, “Bizim babamız kan dökmeydi mi bu topraklar için? İstanbul babanın malı mı?” Otobüsteki beyefendi cevap verir, “İstanbul, İstanbulluların malı. Sizin hepinizi kovmalı buradan.” Yaşar Kemal, delikanlının elini tutar, onun beyefendiye vurmasına engel olur, “Aldırma kardaş” der. Biraz evvel yukarıdan yukarıdan konuşan beyefendi sessizleşir, belli ki çekinir. Laflarını yuvarlamaya uğraşır, “Köylü, yoksa, bizim velinimetimizdir efendim...Keyif için geliyorlar. Ben bunu söyledim işte.” Delikanlı, herhâlde dişlerinin arasından, söylenerek iner Levent'te, “Keyfimizden

geliyoruz hayvan...Sana öyle gelir” (Yaşar Kemal, 1960b: 5).

Levent'te bir tuğla ocağında çalıştıklarını öğrenir Yaşar Kemal onlarla otobüsten indiğinde. Ki, Yaşar Kemal'e gerek kalmadan, saha araştırması yapan her sosyal bilimcinin korku ve kayıtl altına alınması kâbil olmayan bir utançla gezdiği mekânlardan biridir tuğla ocakları. Görmeyenler için izâh etmeye çalışırsam, demir-çelik haddehanesi kadar sıcak, ondan katbekat tozlu, adım atmamanın bilmeyen imkânsız, Charles Dickens'ın en acımasız romanlarına yer bırakmayacak kadar korku dolu bir yerdir tuğla ocakları. Ki, beyefendiye çıkışan delikanlı da, ekseriyetle tuğla ocaklarının işçilerinin çıktığı Sinopludur. Yaşar Kemal'in aktardığı gibi, yedi yıllık gurbetinde, “Kızgın yalım karşısında pişerim. Bak ellerime. Yanmış odun gibi değil mi bu eller?” Gazeteci Yaşar Kemal, romancı Yaşar Kemal'i işin içine katmadan bir satır sonrasında ekler: “Elleri yanmış odun gibiydi” (Yaşar Kemal, 1960b: 5).

Türkiye edebiyatının üç büyük Kemal'inden bir diğeri -ve tabii, aynı surette, Türkiye edebiyatının üç farklı gerçekçiliğinin temsilcisinden, “iyimser” gerçekçiliğin temsilcisi sayabileceğimiz (Gürbilek, 2015: 75) Orhan Kemal ise, Yaşar Kemal'den mi feyz alarak bilemiyoruz, ama 1965'te, çizer arkadaşı Ferit Öngören'le birlikte, İstanbul'un gecekondu mahallelerinin hem görsel, hem de anlatsal bir tasvirini içerecek “İstanbul'dan Çizgiler” kitabını yazmaya karar verir (Orhan Kemal, 2008).⁴ Bu kararı, kitabın ilk bölümünde şöyle hikâye eder Orhan Kemal: bir eski dostunun Taşlıtarla, bugünün Gaziosmanpaşa'sının merkezinde, Karaköy Bankalar Caddesi'nde küçük bir memuriyetle iştigâl eden bir dostunun tek göz virane evinde konaklayan yazar, sabahı marangozhane gürültüleriyle ettiği vâkit dostunun nasıl olup da bu evde hâlâ yaşamaya devam edebildiğini, uykusuzluktan zonklayan başını dizginleyebilmek için yaktığı sigara eşliğinde sorar. Aldığı cevap, Orhan Kemal'in kentsel yoksulluğu nasıl gördüğünü izâh edecektir: “Küçük adam olmanın, fakirliğin belası”(Orhan Kemal, 2008: 8). Kitabı yazmanın da sebebi olacaktır dostunun başını sokabileceği ve sabah marangozhane gürültüsüyle taciz edilmeyeceği bir oda arayışı. Ne var ki, nafile bir arayıştır bu: “Unkapanı'ndan başladık, sora sora Cibali, Küçükmustafapaşa, Fener, Balat, Ayvansaray, ta Eyüp'e kadar”(Orhan Kemal, 2008: 11). Kiralık oda sorarlar ve bulamazlar.

Orhan Kemal'in İstanbul gezintileri, Walter Benjamin'in flaneurlüğüne pek benzemez. O İstanbul'u gezerken, sokak sokak arşınladığı yoksulluğun, mezarlıklarda yatıp kalkanların, hattâ mezarlıkları çamaşırhane gibi kullananların hikâyesini de anlatır, ama bir dertle başlar o gezintisi: kirâlık bir oda bulmak. Bulunamayacağı anlaşılınca, muhtemelen arkadaşı Muzaffer Buyrukçu da Taşlıtarla'ya bir gecekondu daha dikmeye karar vermiştir, Orhan

Kemal'in arayışı, şehrin kendi hikâyesinden ziyâde onu deneyimleyen insanların hikâyesine, üstü örtük bir kalkınma günlüğüne, Türkiye modernleşmesinin pek yakinen aşına olduğu arz-u-hâlciliğe yönelir. Bu arzuhâlcilik hâli, kent yoksullarının ve gecekonducuların detaylı bir tasvirini verir bize, fakat bu resim, pek de ciddi bir revizyondan geçmeden 2000'lerin ilk on yılında gecekonducuların kentsel coğrafyadaki izlerinin külliye silinmesine kadar yaşayacak bir ideolojik/politik tahayyül kuracaktır.

Orhan Kemal, bu ideolojik/politik tahayyülün en usta oyuncularından biridir. Beyoğlu'nun mutenalaşmasından evvel kentsel yoksulların ve gecekonducuların erkekliğinin kuruluş sahalarından birisinde, Abanoz sokağının başında dikilir ve gözüne kestirdiği üç kişiyi takip eder: "Kasketlerinden poturu hatırlatan şalvarımsı pantolonlarına kadar yamalar içinde, dökülüyorlardı"(Orhan Kemal, 2008: 36). Yazar, bir ânda, tafsilatlı bir politik analize girişir onların karşısında: "Ben kimdim?" Üniformasız herkesin "Yalova Kaymakamı" olduğu Beyoğlu'nda, Orhan Kemal, "nabız mütehassıslığı"na soyunur ve sorar: "Ne dikiliyorsunuz burda?"(Orhan Kemal, 2008: 36). Üçü, İstanbul'a iş çok diye geldiklerini söyler, Orhan Kemal, Kurucu Meclis, Anayasa Tasarısına ne diyorsunuz diye tepeden üstelemeye devam eder. İçlerinden birisi dayanamaz, "Karnın tok, sırtın pek. Bizimnen taşgala mı ediyon evendi?" der (Orhan Kemal, 2008: 37). Orhan Kemal, yabancı olmadığı bir dille cevap verir: "Ne taşgalası lan, tövbe vallaha!" Bu kentli görünümü, takım elbiseli, fötr şapkalı beyefendinin ağzından çıkan sözler üçünün üzerinde bir şok etkisi bırakır. Kendilerinden birini bulmanın sevinciyle yoksulluğu, ama ondan da daha önemlisi itibarsızlaşmanın ağırlığını paylaşırlar Orhan Kemal'le. Erkeklikleri öyle örselenmiştir ki, Türkiye edebiyatının en derinlikli ve dürüst cinsellik tahlilcisi Orhan Kemal'in kaleminde, Abanoz Sokağı'ndan çıkıp da sokakları arşınlayan üç göçmenden birisi, "Bu İstanbul'da uruspular bile bizi adamdan saymıyor!" der. Orhan Kemal de içinin sızladığını ekler ve satırlarında didaktik bir düzeltme yapmaktan geri kalmaz: "Bakkal, kasap, manav, fırıncı parasız bir şey veriyor mu ki, geçimi etni satmak olan kadıncağızlar paraya önem vermesinler?"(Orhan Kemal, 2008: 47).

Erkekliğin bile, ki, Türk ideolojisi diye bir mefhum varsa herhalde onun en belirsiz ama kurucu ögesidir bu muhayyel maskülenlik, örselendiği bir yoksulluk tarifi, Orhan Kemal'in hikâyatında hep baskın bir yeri tuttu. Hattâ öyle ki, erkeklerin birbirleriyle rekabetinde bile, bu göçmenler kanıtlanmayı bekleyen bir iktidarın, kentli –takım elbiseli ve fötr şapkalı- muteber öznenin oyun sahası oldu. Tıpkı yukarıda aktardığım Yaşar Kemal'in otobüs hikâyesindeki gibi bir mizansen, ki en azından Yaşar Kemal bunun bir gazetecilik ürünü biçiminde ortaya koymuştu, Orhan Kemal'in İstanbul'un yoksullarını anlattığı kitabının sonunda ayrıksı bir kısa hikâye şeklinde yerini alır.

Otobüs tıklım tıklımdır, bir muteber vatandaş –“beyden, beyefendiden biri”- parlayıverir: “Sürtünme ulan, pis!” Cevabı alt perdeden verir “upuzun sipsivri köylü:” “Sürtündüğüm nirden?”(Orhan Kemal, 2008: 194). Bu sipsivri köylünün üstüne daha fazla gitmekteyken ve ne hayvanlığını ne de ayıllığını bırakmışken, “Beyefendi nezaket!” diye atlar “ortadan uzun, zayıftan topluca, siyah saçları briyantınle iyice ovulup gıcır gıcır taranmış biri.” Orhan Kemal’in yeteneği, Yaşar Kemal’in kendine atfettiği kurtarıcı rolünün, hak arayıcı ve mazlumun yanında olan “aydın” karakterinin, bu hikâyede, köylüyü susturup, onun mücadelesini soğurup –nitekim, köylü “efendilerin kapışmasını fırsat bil[ip]” otobüsten iner- kendi üzerinden bir iktidar ilişkisine dönüştürmesindedir. Nihayetinde, köylü “Atlar tepişir, arada eşekler ezilir!” diye düşünmekte haklıdır, zira, köylünün karakteri üzerinden tartışmaya giren bu iki “efendi” aynı partinin farklı kanatlarından ve çok geçmeden bir uzlaşma zemini bulup, suçun birbirlerinde değil, köylünün görmesi gereken “sosyal şok” tedavisinde olduğunda hemfikir olurlar. Kısa hikâyeye, iki “efendinin,” Şevrole ve İmpala’nın faziletlerini kıyaslamaya giriştiği dostane bir sınıfsal dayanışma muhabbetiyle nihayete erer (Orhan Kemal, 2008: 195-198).

1960’lar, iki türlü yoksul tahayyülünün belirmeye başladığı yıllardı. Nurdan Gürbilek, bu iki farklı tahayyülü, Kemalettin Tuğcu ve Orhan Kemal’in hikâyelerinde görür (2015: 63–70) Tuğcu’nun hikâyeleri “yoksul ama haysiyetli”nin, “erken kaybeden[in], erken kazan[dığı]”, acıyla yoğrulan, gururlu bir sefaletin tasviridir (Gürbilek, 2015: 65). Tuğcu’nun anlattığı yoksulluğa tezat bir başka kentli yoksulluğu ise Orhan Kemal çizer. Orhan Kemal’in yoksulları, “yalnız yoksul değil (Orhan Kemal’in zengin sözlüğüne başvurursak) aynı zamanda “kılıksız”, “hımbıl”, “pısırık”, “ahmak”, “sümsük”, “sünepe”, “uyuz”, “uyuşuk” görül[ürler]” ve içinde yaşadıkları toplum da onları kendilerini böyle görmeye zorlar (Gürbilek, 2015: 67).

Türkiye sosyal bilimlerin ekseriyetle kent üzerine kafa yoran cenâhı, nedense, kentsel yoksulluğa ve belirmekte olan bu yeni sınıfsal kesime Kemalettin Tuğcu’nun nazarından bakmayı tercih etti: ezilmiş –ama faili meçhul süreçler neticesinde- aşağıda kalmış –ama aşağılanmamış- doğruyu ve iyiyi bilmeyen ve bu öz cahilliğinin kurbanı olmaktan kurtulamamış, en nihayetinde kentli büyüklerinin tasnif ettiği çizgide ilerlerse sebatının ve sabrının ödülünü alacak bir garip, özneleşememiş bir nesne. Bir ideal obje. Bu “ideal obje” herhangi bir gerçekliğe tekâbül etmez; muhayyel olan istisna tabii. Hayâlî olan da bir gerçekliktir elbette, sadece hayâl edenin gerçekliği.

1960’lar, iktidar elitlerinin, bu Tuğcuvari gerçekliğe müdahale etme imkânını bulduklarını zannettikleri bir dönem oldu. Bir öznelikten yoksun olduğu

adedilen göçmenlerinse, hem kendilerini şehrin aynasında ilk defa tanımasına –ezilmişliğine ve aşağılanmışlığına şahit olmasına vesile oldu. Kemalettin Tuğcu'nun yoksullarının ne yapacağı bellidir, eziyeti çekmekten ve gösterdikleri basiretli dirayetin neticesinde kurtulmaktan başka çareleri yoktur. Orhan Kemal'in yoksullarını kestirmek pek mümkün değildir. Yokluktan ve yoksulluktan mutlu olabilirler, yoksullukları kendi başlarındayken değil, varıllığın karşısındayken göze batar ve öznelliklerini rahatsız eden bir noksana dönüşür. Orhan Kemal'i Türkiye gerçekçiliğinde biricik kılan en mühim unsur, yoksullarının bizâtihi tensellikten haz duymalarıdır. Orhan Kemal'in yoksulları, daha "seks" in seks olmadığı zamanlarda, 1960'ların ultra-muhafazakâr siyah-beyaz dünyasında, sevişir, arzular, istek duyar, arzuyla mahvolur ya da mutlulukla bir bedeni arzular. Yoksulluk ve tensel arzu, daha kapitalistleşmenin abecesi Avrupa'nın kuzeybatısında onyedinci yüzyılın garip ve kanlı cilvesi sonucu yazılırken yasaklanmış iki kelimedir. İdeal yoksul sevişmez, evlenir. Sabreder, çocuk yapmaz. Gırtlığına ve beline hâkim olur, iki çocukta kalır. Çocuk aldırılmaz.

Sosyal bilimcilerin kendilerine kurdukları muhayyel dünyayla gerçeklik arasında pek nadiren bağlantı bulunduğundan ötürü, 1960'ların bize geride bıraktığı rayiha aynı siyah-beyaz rayiha; Yaşar Kemal ve Orhan Kemal'in kitapları olmasa belki de şimdiye çoktan sararacak izler. Sosyal bilimlerin tasvirane olmaktan ziyâde, genelgeçer ilkeler ve yasalar peşinde koştuğu, performatiftense her daim normatifin peşinden koştuğu Türkiye'de, romanın iyi sosyal bilimin, şiirin iyi felsefenin, okur mektuplarının da iyi saha notlarının yerini tutması kaçınılmazdı belki de.

Aşağılanmış Bir Büyüme Makinesi: Gecekondu ve Sessizce Nüfûz Edenlerin Ekonomi-Politiği

Türkiye sosyal bilimcileri, genellikle, gecekonduların İstanbul'da ortaya çıkışını sağlayanın 1950 ve 1960 arası iktisadi liberalleşme olduğu kanaatinde hemfikirler; bu neredeyse bir doksaya dönüştü. 20. yüzyıl başında, birçok göçmenin hikâyesi, İstanbul'da doğal olarak bekâr evlerinde başlar. Klasik Osmanlı İstanbul'unda, Karaköy'den Tophane'ye uzanan dar bir şeritte ve Suriçinde mütemediyen yanıp yıkılan ve yeniden inşa edilen mahallelerde mevcut bekâr evleri –tabii, uzun bir süre, bu bekâr evleri yangınların da birinci sorumlusu olarak suçlandı- New York'un tenement'larından, Paris'in işçi sınıfı mahallelerinden, Manchester'ın izbe slumlarından ciddi bir fark arz etmez,⁵ tek bir istisnaıyla: kadınlar ve çocuklar buralarda yaşamazlar. Zeytinburnu'nun ilk sakinleri de, Kazlıçeşme'nin hemen dibindeki çok katlı *slumlarda*, Mecidiyeköyü'nün sonraki gecekonducuları da, Bomonti'nin yanı başındaki yıkık dökük binalarda yaşıyordu.

Türkiye sosyal bilimleri, gayri-ihhtiyarî bir uzlaşıyla, gecekonduların istisnaî bir durum olduğundan bahseder. 1960'ların ve 1970'lerin ilk yarısının kentsel süreçlerinin en kâmil yekûnunu tutan *Gecekondulu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*'de bile, kentlin gecekondulu olması hayrete şayân bir durumdur (Tekeli vd., 1976). Henry Mayhew, Jacob Riis ve Thomas Carlyle 19. yüzyıl kent hayatına dair en kapsamlı tasvirleri yazdılar: Bu yazılarda gecekondunun yerini *slumlar* veya *tenementlar*, işportacıların yerini envâi çeşit işle uğraşan *street-peddlerlar*, dolmuşların yerini de *street-car*'lar aldı (Carlyle, 1843; Mayhew, 1851; Riis, 2011). Ama ne bu üç abidevî önemde yazar, ne de onları takip eden onlarca toplumsal reform yanlısı, bunun istisnaî bir durum olduğunu söylemedi, bunun kentliliğin değil de köylülüğün emaresi olduğundan dem vurmadi, veya kentliliğe kendinden menkûl bir değer atfetmedi. Türk ideolojisi diyebileceğimiz bir şey varsa eğer, onun en belirgin özelliklerinden birisi, kentliliğe yapılan can sıkıcı güzellemedir.

Buna ilâveten, Türkiye'de göç araştırmaları ve işçi sınıfının oluşumu üzerine sosyal tarih çalışmaları son yirmi yılda ciddi bir ivme kaydetmiş ise de, mekânallık üzerinde pek durmaz. Bu nedenle, bu konudaki bilgilerimiz kısıtlı; her hâlûkârda, gecekondunun ortaya çıkabilmesinin koşulu, devlet-mekânındaki çok ciddi bir değişim algısı olmalıdır. Sonuçta, İstanbul'un on altı asırlık kentsel tarihinde, yoksul mahalleleri, geçici konutlar, *slumlar*, barakalar her zaman oldu; ama bunların bir temellük sürecinden geçmesine merkezi otorite hiçbir zaman izin vermedi. Çağlar Keyder'in ve Korkut Boratav'ın farklı çalışmalarıyla gayet isabetli şekilde belirttikleri gibi Anadolu'nun batısı, ortası ve doğu ve güneydoğusu (ilk ikisi ekseriyetle küçük meta üretimiyle, son ikisi ise, feodalizm büyük kapitalist toprak sahipliğine dönüşmesiyle) farklı sınıfsal ilişkilerle küresel ekonomiye eklemlendi (Boratav, 1981; Boratav vd., 1984; Keyder, 1988). Topraksız Karadeniz köylüleri de, daha evvel farklı biçimlerde eklemlenseler de, en nihayetinde şehrin ilk göçmenlerini teşkil ettiler.⁶

İstanbul'da, 1940'ta mevcut "baraka" sayısının 1669 olduğu kaydedilmiştir. Bu "baraka"ların "gecekondulara dönüşü için ise II. Dünya Savaşı sonrası bir başlangıç tarihi olarak verilir, hattâ 1946'da başlayan gecekondular inşaatı, 1949 yılı Mart ayında 3218 adede ulaşmıştır (Tekeli, 1996: 45). Gecekondular tarzı yerleşimlerin, II. Dünya Savaşı'nın yokluklarının bir ürünü olduğu, genelgeçer kabul görmüş bir yaklaşımdır (Keleş, 2010: 493)". Hem, Ruşen Keleş'in kullandığı rakamlara, hem de Charles Hart'ın Zeytinburnu araştırması sonuçlarına dayanarak, ev başına ortalama 10 nüfusun olduğunu düşünürsek, 30 binden fazla bir nüfusa üç sene içinde erişen Zeytinburnu'nun, İstanbul'un o zamanki nüfus büyümesinin (1945-1950 arası, 88bin kişi) üçte birinin kaynağı olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır (Hart, 1969; Keleş, 1971: 84). Daha

olası görüneni, 1935'ten sonra zaten hızlanan İstanbul nüfus artışının, II. Dünya Savaşı (milyonlarca askerin silah altına alındığını da hesaba katarsak) ve ertesinde gelen iktisadi resesyon yıllarında durduğunu aklımızda tutmamız olur. Gecekonduların temeli, önce bekâr odalarında, sonra *tenement* ve *slum* benzeri çok sayıda hanenin yerleştiği binalarda, ve en nihayetinde, kamu veya vakıf arazilerinde ya da mülksüzleşmiş gayrimüslimlerin arsalarında atıldı.

Vali ve belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın 1940'lardaki tarifiyle, Zeytinburnu ve Mecidiyeköy'nden başka, Yıldız'da –tahminen, bugün Serencebey yokuşuyla, Yıldız Parkı arasında kalan, dar ve dik yamaçta- gene Mecidiyeköy büyüklüğünde bir gecekondu yerleşimi, Şişli'den Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne değin bugünkü, Bomonti'den geçerek, Çağlayan'da Abide-i Hürriyet'e uzanan vadinin tabanında yaygın yerleşimlere ilâveten, Kasımpaşa'da, Eyüp'te, Fatih Çarşamba'da, Karagömrük'te ve Şehremini'nde de gayet küçük baraka yerleşimleri mevcuttu. Bunlara ilâveten, Haliç sahilinde Ayvansaray'da; gene Suriçi'nin Marmara kıyısında Kumkapı'da, Anadolu tarafında ise, Çamlıca ve Paşabahçe-Beykoz arasında gecekondu tek tük de olsa ortaya çıkar (Tekeli, 1996: 45).

Bütün bu erken dönem gecekondu yerleşimlerinin arasında, en fazla nüfusa ve en yaygın yüzölçümüne sahip olan Zeytinburnu, aynı zamanda ilk örgütlenen gecekondu yerleşimidir. 1948 yılında Kazlıçeşme-Zeytinburnu Havalisi Gecekonducularını Güzelleştirme ve Teşkilatlandırma Derneği'ni kuran halk, kendi kaynaklarını kullanarak ana yola taş döşedi, su kaynağı için kuyular açtı (Tekeli, 1996: 45). 1950 seçimlerinden sonra atanan yeni İstanbul valisi ve belediye başkanı Fahrettin Kerim Gökay, Temmuz'da Zeytinburnu'na yaptığı bir ziyarette, 35 bin vatandaşı barındıran 5 bin gecekondu mahallenin planının yapıldığını, evlerin yıkılmayacağını, fakat yenisinin yapılmasında müsaade edilmeyeceğini, elektrik bağlanmamış 56 kadar ev için, mevcut elektrik direklerine yenilerinin ekleneceğini ve bunun için lâzım olan paranın yarıya yakınının ev sahiplerinden tahsil edileceğini müjdeledi (*Zeytinburnu'ndaki Gecekonducuların İmarı*, 1950). Bu ek bir masraf olmaktan çok, ilk defa gecekondu sakinlerinin belediye ve resmi düzeyde muhatap alındığını gösteriyordu. Ayrıca, üç mahalle muhtarlığı da kurulacak, iki fırın açılacak, yerel pazar da işlemeye başlayacaktı. Vali-belediye başkanı Gökay, Zeytinburnu'nun bu işçi sınıfı sakinlerine verdiği sözü tuttu ve 1951'de hâlihazırda yerleşikler ilk defa tapularını aldıklarını beyân ettiler. 1954 ve 1957 seçimleri sırasında da gecekonducular iki büyük büyüme dalgasıyla yayılmalarını sürdürdü.

1960'ın Mart'ının başında, Demokrat Parti baharda bir seçim olacağı yönünde karar belirtti ve Vatan Cephesi ocaklarının sayısını artırarak, özellikle gecekondu mahallelerine yönelerek en geç 15 Nisan'a kadar gecekondu sahiplerinin

tapularının dağıtmayı amaçladı (*Demokratlar da seçim hazırlığı görüyorlar*, 1960). Demokrat Partili devlet bakanı İzzet Akçal (Rize milletvekili ve Mesut Yılmaz'ın amcası, 1. Demirel hükûmetinin Turizm bakanı Yılmaz Akçal'ın da babasıydı) İstanbul'da 60 binden fazla gecekondun olduğunu, bunların Esenler, Yıldıztabya (bugünkü Gazi Mahallesi ve GOP), Yenidoğan, Bağlarbaşı ve Zeytinburnu'nda yoğunlaştığını, bunlara ek olarak, Taşlıtarla (GOP'un merkezi), Kuştepe ve Beykoz'da da ruhsatsız binaların bulunduğunu, bütün bu ruhsatsız evlerin kısa vâdeli bir program dahilinde tapuya tescil edilmekte oldukları demecini verdi. Bunların bir seçim yatırımı olup olmadığı hususundaki bir soruya ise, mütebessim bir biçimde "hayır" dedi (İstanbul'da 60 binden fazla gecekondun var, 1960). Aynı ayın sonunda, yaklaşmakta olan seçimin kızıştırdığı ortamda, CHP, gecekondular hakkında bir af teklifini meclise sundu. Hıfzı Oğuz Bekata ve Hasan Tez imzalı bu teklifte, 1953'ten (son ve fevkalâde ağır cezaî şartlar içeren imar yasasının çıktığı tarih) 1 Mart 1960'a kadar inşa edilen 50 bin binanın -25 bini İstanbul'da, 20 bini Ankara'da, ve 5 bini İzmir'de olmak üzere- affedilmesi ve haklarında hâlihazırda kanunlarda öngörülen hapis cezasının bir defalığına kaldırılması öneriliyordu (*Gecekondular ile ilgili C.H.P. teklifi*, 1960).

2 Nisan 1960'da, Zeytinburnu'nun en yoksul bölgesi Yeşiltepe'deki Vakıf arazisinde kaymakamın emriyle yıkılan 150 gecekondunun sahipleri, Cumhuriyet gazetesine yıkılan evlerinin briketlerinin yazlık sinema inşaatında kullanıldığı yönünde bir şikayette bulundular. Beş gün sonra, yazlık sinemanın sahibi, biriketleri parası karşılığında aldığı yönünde bir tekzip yayınlattırdı (*Yıkılan gecekonduların briketleri yazlık sinema inşaatında kullanılıyor*, 1960; Erdemir, 1960). Aynı ay, Fakir Baykurt'un gecekondular üzerine bir yazısı olan *Akkaranfil Sokağı* neşredilmeye başladı. 27 Mayıs'tan sonra gecekondular aleyhine hızla dönecek olan editoryal yayın politikası, 27 Mayıs'a kadar, bir önceki on yıla tezat bir gecekondunun tarafgirliği gösterdi. Gazetecilik de, sadece Türkiye'de mutad olduğu üzere, siyasi yarışın içinde, kendi üretebildiği dil ekseninde yerini aldı.

Zirâ, askeri cuntanın atadığı asker belediye başkanı-vali Şefik Erensü, 31 Mayıs 1960'ta gazeteciler karşısındaki ilk basın toplantısında önce bütün belediye meclislerinin lağvedildiği müjdesini verdi, daha sonra da İstanbul halkına hizmet vazifesinin kendine düştüğünü ve "bu davada da basından da yakın alâka göreceği[ne]" (*Bütün Belediye Meclisleri Millî Komitece Feshedildi*, 1960) emin olduğunu söyledi. Erensü'nün bu alâkaya verdiği en temel yön ise: "gecekondunun kurulmasına asla müsaade edilmeyeceği, tapu meselesinin yeniden ele alınacağı ve Belediye zabıtasının en kısa bir zamanda vazife görür bir duruma getirileceği[ydi]" (*Bütün Belediye Meclisleri Millî Komitece Feshedildi*, 1960). Gecekonduların tapulandırılması meselesi, askerî cuntanın kendi içinde bile ciddi bir sıkıntıya –ve muhtemelen siyasi bir cebelleşmeye-

mevzî oldu ki, İstanbul'un asker vali-belediye reisinin bu açıklamasından daha bir hafta geçmeden, 5 Haziran'da, Belediye Mesken Plânlaştırma ve Tapu Grup Müdürlüğü parselasyon ve tapulama faaliyetine "çok süratl[e]" devam edileceğini açıklamak ihtiyacı duydu (*Gecekondu tapularının tevziine devam edilecek*, 1960).

3 Temmuz'da mezkur kafa karışıklığının ihtilal hükûmeti içinde artarak devam ettiğine işaret eden bir açıklama yayınlandı. Askeriyenin gecekondu dairesine dair ortaya koyduğu üçlü takrir şöyleydi:

1. 27 Mayıs 1960'a kadar yapılan gecekondu dairesi dondurulacaktır. Bunlar için bir yıkım faaliyeti mevzu bahis değildir.
2. 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra yapılanlar derhal yıktırılacaktır.
3. Başkalarının tapulu arazisine yapılmış olanlar, aralarında anlaşacaklardır [sic]. Anlaşma mümkün olmadığı takdirde pek tabii olarak arsa sahibi kaza mercilerine müracaatta serbesttir (*Gecekondularla ilgili bir açıklama*, 1960).

Millî Birlik Komitesi de, iktidara el koymalarından evvel CHP ve DP arasında bütün hararetiyle süren bu büyüme makinesinin siyasi rekabete dair cazibesine gark olmuş gibidir. Ancak çok ciddi bir sorun belirir. Eğer gecekondu yapımı iyi bir şeyse, neden ihtilal sonrası yasaklanmıştır –bu, 1793 Jakoben Devrimi sonrası bütün toprakların aristokratlara, 1917 Ekim Devrimi sonrasında ise bütün serflerin toprağa ve beylere dönmesini emretmek kadar garip bir iştir. İhtilal, kendini sadece bir cunta olarak görmez, kezâ, salt bir cunta olsaydı tarihi parçalamaktan aciz kalırdı. İhtilalin bir cuntadan en önemli farkı kendini bir milât olarak görmek ve göstermekteki ısrarıdır.

Bu siyasi yarış içinde, gecekondu klientelizmin basit bir müdahale sahası olarak görüldü. Ancak, mühim olan gecekondu dairesinin nasıl bir büyüme motoru işlevini üstlendiklerini incelemek üzere bazı farklı saptamaları kısaca ifade etmek gerekiyor. Aksi takdirde, 27 Mayıs eksenli, popülist bir hükûmetin duyarsızca şehri halka açması sonucunda, kentlilerin kaçacak yeri kalmamış gibi, vâkiyle, bir tek parti belediye başkanı/valisinin ifadesiyle, plajlar halka açıldı, vatandaş denize girecek yer bulamadı gibi, tuhaf bir durum ortaya çıkıyor. Birincisi, siyasi açıklama, Türkiye sosyal bilimlerinde her zaman için kendi içine gömülü bir önyargı taşıma riskini beraberinde getiriyor-kendi ideolojik konumundan uzaklaşmayı güçleştiriyor. İkincisi, iktisadi, daha doğrusu, ekonomi-politik açıklama, parça parça sezdiklerimizi, nitel evrende var olanı, çok daha sarih hâle getirme kabiliyetini içinde barındırıyor.

Gecekondular 1950-1960 arasının görece liberalleşmesinin ürünü değildir. Bu sav, sebep-sonuç ilişkisinde son derece netâmeli ve tartışmalı bir çarpıklığı ortaya koyar. Gecekondular, Türkiye'nin sanayileşmesinin ve sahih bir kapitalist birikim sürecinde, ister tekelci devlet kapitalizmi eliyle deyin, ister komprador montaj sanayi burjuvazisi deyin, emeğin kentlerde temerküz etmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin kent nüfusu ilk defa, tahminen 1983 yılında kır nüfusunu geçti. Sanayi sektörünün kalıcı büyümesi de ancak 1955'ten itibaren tarım ve hizmetler sektörlerinin büyümesini aştı. Bu somut rakamlara hâkim olmazsanız, Türkiye kentleşme tarihi metinlerinde kapılabileceğiniz basit bir yanılgı, sizi otuz yıl geriye, 1950'lere atabilir. Ya da, iddianız daha da groteskleşip, önce işçilerin geldiği, sonra sanayinin o işçiler için ortaya çıktığı gibi tuhaf bir şekil alabilir.

Bilakis, gecekondular faaliyetleri, 1960'ların ilk yarısının refah artışında büyüdü. 1963-1977 arası dönem, ithal ikameci büyümenin Türkiye'deki altın dönemiymiş (Keyder, 1987; Owen vd., 1998). Bu noktadan sonra bile, çok uzun bir müddet boyunca Türkiye'nin devlet inşası istikametini kentsel coğrafyada görünür kılan belirgin nokta, boşluktur. Devlet, 1955-60 arası çok kısa bir dönem dışında, konut arzından neredeyse tamamen çekilmiştir. Devletin tamamıyla çekildiği bu noktada, Türkiye devleti kadar sosyal konut yapmaktan uzak duran, ondan da ötesi, kentsel arazi arzını kolaylaştırmaya mesafeli bir hükümet politikası zor bulunur. 1980'lerin başında, Batı Avrupa ve ABD'de, konut arzının kayda değer kısmını, sosyal konut projeleri sağlamaktaydı.⁷ Büyüyen sanayinin ihtiyacı olan göçmenler, geldikleri yerde emekçi sınıfı oluşturuyor ve kendi barınmalarını kendi elleriyle konut üretimine girilerek sağlıyorlardı.⁸ Bu esnada, o konutun üzerine inşa edilebileceği araziye temellük etme yoluna gittiler.

Gecekondular, yeniden bölüşümün bir manivelası işlevini gördü. Bu kendi emeğiyle ilerleyen sistem, sanayi sermayesinin birikimi için şehre göç edenlere kente tutunma için bir sıçrama tahtası işlevi sağladı. Bu sıçrama tahtası aynı zamanda, İstanbul'un Türkiye'nin en geniş ve müreffeh orta sınıfının ortaya çıkmasını sağladı. Misâlen, Hart'ın araştırmasını yaptığı Zeytinburnu, 1960'ların başındaki gecekondular sahibi olan 3812 aileden, binlerce mülk sahibi, rantiyer ve nihayetinde, kentli orta sınıfın mümtaz eşhasını üretti. 1980'lerin başında başlayan, yap-satçılık yoluyla küçük müteahhitlerin üstlendiği ve son on senedir, tamamıyla metalaşmış ve büyük sermayeye açıldı bu bölge.⁹

1960'lardan bu yana geçen son yarım yüzyılda, gecekondular, sadece İstanbul'un değil, bütün büyük şehirlerin yegâne kentsel büyüme kaynağı oldu; hem nüfus anlamında, hem siyasi nüfûz anlamında, hem de iktisadi gelişme anlamında. İstanbul'un beledî yapılarına göre ayrılan nüfus büyüme rakamlarından, 1965'ten itibaren hangi bölgenin ne zaman gecekondulaşmaya uğradığını takip

edebilirsiniz. İstanbul'un merkezî ilçeleri –Eminönü, Fatih, Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Kadıköy, Üsküdar- bu süre içinde doğal nüfus artışından daha fazla büyüme göstermezken, hattâ Eminönü merkezi iş alanı işlevinin yanısıra konut bölgesi olma özelliğini kaybederek çok ciddi nüfus kaybına uğrarken- sırasıyla kuşaklarına göre gecekonduların bölgelerini sayabiliriz: 1. Kuşak (1930-1950) Zeytinburnu, Mecidiyeköy, Bomonti, Yıldız 2. Kuşak (1950-1965) Bayrampaşa-Sağmalcılar, Beykoz, Gaziosmanpaşa (Yıldız Tabya) 3. Kuşak (1965-1970) Bahçelievler (Yenibosna), Esenler, Sarıyer, Eyüp (Alibeyköy), Güngören 4. Kuşak (1970-1975), Maltepe, K. Çekmece (Mahmutbey, Sefaköy), Kartal 5. Kuşak (1975-1980) Ümraniye, Bağcılar 6. Kuşak (1980 sonrası) Sultanbeyli, Sultangazi, Arnavutköy, Esenyurt, Avcılar. Aynı şekilde, bu bölgelerdeki gecekonduların metalaşması da, yani ister küçük ölçekli konut müteahhitleri, ister devletin TOKİ eliyle doğrudan müdahalesi, isterse de devlet-özel sektör ittifakının dahliyle olsun, gecekondulaşma sırasının hemen hemen tersini takip edecektir. Gazi, 1 Mayıs, Gülsuyu/Gülensu gibi siyasi bilinci gelişmiş ve gayri-sünni mahallelerde ise aynı metalaşma çizgisi bu kadar belirgin izlenemez.¹⁰

İstanbul'un klasik metropolitan yapısının arsa stoğu aslında Ayşe Öncü'nün de gayet isabetli bir şekilde gösterdiği gibi, 1980'lerin başında tükendi (Öncü, 1988; Yirmibeşoğlu, 2009). Klasik metropolitan coğrafyadan kastım, daha 1940'larda Prost planının öngördüğü, daha sonra 1950'lerde Piccinato'nun mesnetlendirdiği doğu-batı aksında büyümedir, bunun yegâne istisnası, ikinci boğaz köprüsü aksıydı. Bu dokunulmaması müteakip plan önerilerinde İstanbul'un olmazsa olmazı addedilen arsa stoğunun devlet eliyle dönüşümünün pek önemli bir kısmı, beledi kurumların bir labirentvari, yılankâvi coğrafi hareketleri sayesinde sağlandı.¹¹ Devletin, temelde ne demokratik, ne temsile dair bir önem attığı belediyeler, iki birbirinin içine geçmiş işlevi yerine getirdi. Bir yandan, sessiz bırakılmaları muhtemel olan göçmenleri kente bağlamayı, bunu yaparken de, ülkenin Sünni, Hanefi ve Türk kimliğiyle kendini tanımlayan çoğunluğunun gücünü korumayı hedefledi.

Gecekondunun Eprimiş Epistemolojisi

Gecekondular, 1940'lı yıllarda, gazete kupürlerinde görünür olmaya başlar, menşei konusunda sabit bir fikir yoktur. 1947'nin ortalarında, ilk defa *Cumhuriyet* gazetesi, birkaç farklı versiyonla gecekonduların lâfzını kullanır: "gece kondu evleri", "gece kondu evleri", veya "gecekonduların evleri". Fakat en nihayetinde, "gecekonduların evleri"nde karar kılınır (Varoğlu, 1947; *Gecekonduların evleri ve vali vekili*, 1947, *Gecekonduların evleri için yeni bir karar*, 1947, Öner, 1947a, 1947b). Yeni Türkü'nün 1970'lerin sonunda kaydettiği, Kemal Burkan'ın 12 Mart 1971 darbesi sonrası Mamak Askeri Cezaevi'nde geçirdiği işkence günlerini anlatan

efsanevi şiiri *Mamak Türküsü*'nü de hatırlayacak olursak, kamusal muhayyileyle bu yeni yerleşim biçiminin nüfûzu, “gecekondu evleri” ile olur.

27 Mayıs'ın arifesinde, Cumhuriyet gazetesi hem farklı gazetecilik vinyetleri –jandarmadan, belediye zabıtasından eziyet gören, evleri sürekli yıkılan gecekonducuların hikâyeleri üniversite olaylarının başladığı Nisan 1960'a kadar gazetede sık sık yer bulur-, hem de yayınladığı okur mektuplarıyla, gecekonduların şehrin hayatının tabii bir parçası hâline gelmesini, en azından İstanbulluların bu yeni göçmenlerle bir rabita kurmasını sağlamaya çalışırken, 27 Mayıs ile beraber bıçak gibi kesilir bu çabalar. Okur mektupları artık Şişli Camii'nin karşısında büyüyen gecekondu mahallesinin, Yenikapı-Kumkapı-Samatya hattında gelişen barakaların yıkılmasına, devr-i sabık ve sâkit hükûmetin hatalarına yeni iktidarın düşmemesi gerektiğine yönelik ikâzlarla doludur (*Okuyucu Mektubu: Şehrin göbeğinde gecekondu mahallesi Şişli'den K. Şükrü yazıyor.*, 1961: 4, *Okuyucu Mektubu: Yeni bir gecekondu mahallesi mi?*, 1961: 4).

Gene 27 Mayıs 1960'ın memleket kentleşme lügâtine kattığı, özellikle 1990'larda bir anda tanıdık hâle geldiğimiz bir mefhum daha var: varoşlar. 1960'a kadar, varoş, altkenti, banliyöyü ifade etti. Evet, Nazım Hikmet, 1935'te yayınlanan Taranta Babu'ya mektupların yedincisinde, “Bir öyle şaşılısı/dünya ki burası/ bollukla ölüyor,/kıtlıkla yaşıyor./Varoşlarda hasta, aç kurtlar gibi/insanlar dolaşiyor” yazdı (Ran, 1972: 228)

Maalesef, Türkiyeli kent çalışmaları, bütün bu geçmişine rağmen, 1990'larda azgın bir ırksallaşmış nefret dili inşasına malzeme edilen varoş mefhumunun nereden geldiğiyle, ne işe yaradığıyla pek ilgilenmedi, hattâ, kavramın 1990'ların imalatı olduğunu iddia etti (Erman, 2001: 996; Erman vd., 2004: 58–9). İşin esası, *varoş* mefhumu da, Türkiyeli entelektüelliğinin kendine has ideolojisi de aynı yerden neşet eder: 1960'lar. Misalen, eğer 1930'ların ya da 1950'lerin sonunun dilini takip edecek olsaydık, *varoşların* Kadıköy'in Fenerbahçe sahili, Sarıyer'in Boğaz sahilleri ve tabii uçsuz bucaksız uydukentlerden müteşekkil olduğundan bahsetmemiz gerekirdi. Filhakika, Burhan Felek, 1959'daki bir köşe yazısında “gerçek” İstanbullu'nun *varoşlara* doğru çekilmeye başladığını yazdı (Felek, 1959). Tabii, Burhan Felek'i takip edecek olsaydık eğer, bugün, Kadıköy'ün, Kemerburgaz'ın, Beykoz'un *varoş* olduğundan bahsetmemiz, *varoştan* isimlerin gazetelerin dedikodu köşelerini süslediğinden dert yanmamız gerekecekti.

İlk defa *varoşu* gecekonduyla birlikte anan devletlû figür, aynı zamanda Türkiye “kentbilimi” adı verilen –ki, muhtemelen, kent çalışmaları veya kentçilik alanını pozitifizmin o güzel ve nurlu hâlesiyle taçlandıran- disiplinin de kurucusu Fehmi

Yavuz'du. Yavuz, 27 Mayıs cunta hükûmetlerinde önce Milli Eğitim Bakanı, daha sonra da İmar ve İskân Bakanı olarak kısa sürelerle görev yaptı. Bir tesadüf eseri, Nazi Almanyasından kaçan III. Enternasyonelin kuruluş döneminin kısa süreli Alman Komünist Partisi üyesi, sonra tekrar Sosyal Demokrat Parti'ye dönen yerel siyasetçisi Ernst Reuter'in asistanıydı Fehmi Yavuz.¹²

Reuter, savaştan sonra hür Berlin'in efsanevi belediye başkanı olacak, önce Almanya'nın ikiye bölünmesine, sonra ağır kuşatmaya, en nihayetinde de duvara direnecek yeni ve özgürlükçü bir sosyal demokrasinin tohumlarını atmak üzere ülkesine dönecekti (Keleş, 1986; Stern, 1999: 77–96). Fakat Reuter'i Türkiye kent çalışmaları açısından bilhassa ilginç kılan şey, akademik açıdan noksanına –esasinda sadece bir yerel siyasetçi, dört başı mâmur bir belediyeci- olmasına rağmen ilk kentçilik kürsüsünü kurmasındadır. Bunu, Reuter'in kentçiliğe katkısını azımsamak için değil, bilhassa, Türkiyeli kentçiliğin neden daha pratik sâiklerle kurulduğunun altını çizmek için vurgulamak gereği hissediyorum.

Fehmi Yavuz, 27 Eylül 1960'ta, cuntanın İmar ve İskân Bakanı sıfatıyla şöyle bir demeç verdi:

Gecekonduların cazibesini azaltacağız...27 Mayıs'tan [sic] önce 63 bin gecekondu yapılmış, bu çok büyük bir rakamdır. 27 Mayıs'tan sonra yapılan gecekondu yıkılacaktır, şeklinde bir söz söyleyip sosyal huzuru bozmayı değil, sosyal huzuru sağlamayı düşünüyoruz. Mesele, yapılan gecekonduların yıkılması meselesi değildir. Mesele, "gecekonduları cazip hale getiren âmilleri ortadan kaldırmaktır." Gecekondu iktisadi baskılarla köylülerin şehirlere akını sonucu doğmuştur. Şehirdeki mesken yetersizliği, kiraların yüksek oluşu, köyden şehire göç eden vatandaşlarımızı, gayri sıhhi, yaşama şartlarından uzak, bu gibi meskenler yapmaya zorlamıştır. Eski iktidar mensupları, kısaca politikacılar da gecekondu tapu verilmesi yolundaki gayretlerle bu gidişi hızlandırmışlar, teşvik etmişlerdir.... En önemli tedbir, köylünün, köyünde iktisadi imkânlarını geliştirmektir. Memleketimiz 7-8 bölgeye ayrılacak, bu bölgelerde, bölgenin iktisadi şartlarına göre endüstri kurulacaktır. Köylü, yakın çevresinden, uzak yerlere gitmek zorunda kalmadan, çiftini çubuğunu satmak zorunluğunu hissetmeden, boş zamanlarını doldurmak imkânını bulacaktır. Yakın endüstri merkezlerinde boş saatlerini doldurabilen köylü, burada öğrendiği daha iyi yaşama şartlarını köyünde de uygulayacak, bu yolla da köyden büyük bir kaç [sic] şehrimize olan akın önlenecektir. Gecekonduyla savaşmanın tek çıkar yolu budur. Bu durum, hem sosyal huzuru sağlayacak, hem de büyük şehirlerimizin varoşlarında kurulan ve bir çığ gibi büyüyen gecekondu salgınını önleyecektir. (*Memleketimiz 7-8 bölgeye ayrılıyor: Bu bölgelerde iktisadi şartlara uygun endüstriler kurulacak*, 1960: 1–5)

Demeci böylesine ayrıntılı alıntıldım, çünkü kentliliğe dair bütün bir Türk ideolojisini içinde taşıyor. Sosyal huzur, barınma hakkından evlâdır. Huzuru korumak –barınma ve hattâ çalışma hakkından- yeğ tutulabilir. Burası mâhut. Oysa, köylülüğün boş zaman arayışı fevkalâde sıkıntılı. Daha doğrusu, topyekûn bir dünya tarihine başkaldırının, yerçekimini Türklüğe göre tanımlama çabasının bir simgesi. Köylüyü köyünde kalkındırmak, korkulan tehlikeli sınıfları, o sınıfların coğrafyasında kontrol altında tutmak dışında başka bir şey ifade etmiyor. Yaşar Kemal’in de, Orhan Kemal’in de acıyla, ezilmişlikle, bir türlü çözülmeyen bir sıkıntıyla, “sen bizi taşgalaya mı alıyon beyfendi” sözleriyle anlatmaya çalıştıkları, çift çubuklarını satmak zorunluluğunda hissetmek veya hissetmemek meselesi değil, bir boş vâkit muhasebesi de değil, açıklıktan, yokluktan, tutmayan toprağı taşımaktan, çift çubuğa lânet okumaktan, bizâtihi ölüm kalım meselesinden geçiyor. Bu ölüm kalım meselesine direnen köylü, tabii ki kentli için bir tehdittir, tabii ki o şehirlerimizin varoşlarında bir çığ gibi büyüyen bir salgındır.

Salgın istisnadır, sağlıksa sıradan. Oysa daha 1960’ların ilk yarısında Mesken Genel Müdürlüğü’nün yaptığı araştırmaya göre,

Adana’da 18.925 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 45’i, Ankara’da 70.000 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 59’u, Antakya’da 2635 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 32’si, Bursa’da 8.713 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 31’i, Diyarbakır’da 1.400 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 10’u, Erzincan’da 3.500 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 53’ü, Erzurum’da 5.750 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 35’i, İskenderun’da 4.275 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 38’i, İstanbul’da 120.000 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 33’ü, Mersin’de 896 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 7’si, Samsun’da 5.700 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 36’sı, Zonguldak’ta 14.000 gecekonduda kent nüfusunun yüzde 59’u yaşamaktadır (Tekeli, 1996: 125).

Gecekonduda bir salgınsa eğer, sıradandır. Apartmanlar, sokaklar, bulvarlar, evin içinde kanalizasyona bağlı tuvaletler, musluğu açınca bardağa dolduracak suların akması, tabii ki sıcak su, elektrik, asfalt yollar, okullar, otobüsler. Salgın olan, istisnai olan kentlinin kendisi, kendi imtiyazlı varlığıdır.

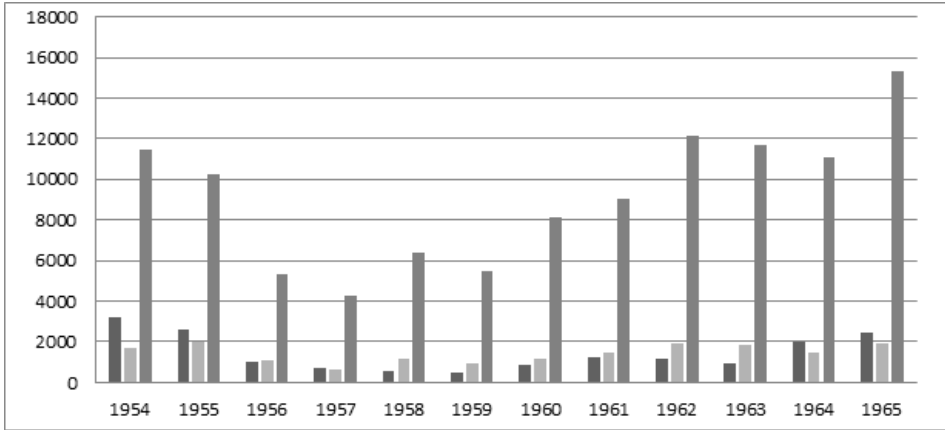
Oysa devlet bu yerleşimlerin sıradanlığını ancak 1960’lı yılların ortasında kavrayabildi, bunu da Gecekonduda Yasası ile yaptı. 1966 yılında Meclis’te kabul edilen Gecekonduda Yasası, gecekonduda, “[i]mar ve yapı yasalarına aykırı olarak, başkalarına ait arsa ve araziler üzerinde ve arsa sahibinin rızası olmaksızın yapılmış yapı” şeklinde tanımlar. Öte yandan, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, yasadanda daha katı bir tarif getirir, hem bayındırlık, hem de yapı kurallarına

aykırı olması benzerdir, fakat, kamusal alana yapılan her türlü onaysız inşaatı gecekondu kabul ederken, bunun devlet ve kent yönetimlerinin yetersizliği sonucu yoksulların yaşadığı “barınak türü” olarak teslim eder (Keleş, 2010: 493).

1953 yılında, 6188 sayılı yeni imar kanunu çıktığında, özellikle, gecekondu üzerine düzenlemeler içeriyordu. Bu yasa çıktığında, gecekondu sayısı 80 bindeydi, on yılın sonunda, 1960'ta 240 bine, 1983'te ise 1.5 milyona, 1990'da 1.75 milyona, 2002'de ise 2.2 milyona erişecek ve 11 milyondan fazla insanın barınma ihtiyacını karşılayacaktı.(Keleş, 2010, 493) 1966'da çıkan Gecekondu Kanunu, ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı, yerleşik durumdaki gecekondu işgâllerini ele alıyordu, ancak, şehrin 2.3 milyon olan nüfusunun daha da artacağını ve bu yeni gelen göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılamak için zaten tıkanmış durumda olan piyasanın arzına güvenemeyeceklerini hesaba katmıyordu. Zira, İstanbul, oransal olarak en büyük nüfus artışını, pek çok sosyal bilimcinin inatla 1950'leri işaret etmesine rağmen, 1965 ve 1970 yılları arasında yaşadı. Bundan sonra da, her on beş yılda bir, şehrin nüfusu ikiye katlandı.

Bu dönemde, her yıl, 150 binden fazla insanın eklendiği İstanbul, Türkiye'nin bazı varsayımlara göre 1950-1980 arası, bazı varsayımlara göre ise 1953-1977 arası geçirdiği iktisadi dönüşümü, ithal ikameci sanayileşme ve kalkınma modelinin altın çağını yaşadı (Borataw vd., 1984; Keyder, 1987: 141–165; Owen vd., 1998). Bu esnada, şehrin emek gücüne dindirilemez bir iştahı belirdi. Ne var ki, böylesi bir nüfus artışında, Türkiye'nin ortalama nüfus artışının bazı dönemlerde iki, hattâ üç katına kadar çıkan bu hızlı kentleşme esnasında, ülkenin tümünde üretilen konut sayısı 60 bini zar zor geçiyordu. Bütün Türkiye'de üretilen konut sayısı kadar, sadece İstanbul'un yıllık yeni konut ihtiyacı vardı. Buna rağmen, İstanbul'da, zaten, 1927'den, 1948'e kadar yıllık konut inşaatı iki bin daireyi hiçbir zaman geçmedi; en iyi ihtimalle, cumhuriyetin bu en parlak ve kırdan kente göçün gayet muzafferane bir biçimde baskılandığı bu tek parti döneminde bile, şehrin doğal nüfus artışının ancak yarısını karşılayacak kadar konut üretildi. Aradaki boşluk bir biçimde karşılanacaktı. Sadece Türklük ideolojisi bunun doğüstü yollarla karşılanacağını umabilirdi. Mezkûr ideoloji, hâlihazırdaki ev stoğunun mucizevî bir biçimde büyümesi, köylülerin memleketlerine dönmeye karar vermeleri (maalesef, bugün her ne kadar saçma da görünse, 1970'lerin sonlarına kadar, muteber gazeteciler ve sosyal bilimciler, bir punduna getirip zaten konut edinmeyenlerin evlerine döneceği günü beklediler), kapitalistleşme tarihinde hiçbir benzeri görülmemiş bir biçimde kentleşmenin geri döndürülmesi –köy-kentleri hatırlayın- gibi muhayyel bile denemeyecek soyutlukta rüyalarla devasa bir toplumsal süreci görmezden gelmeye uğraştı.

Şekil 1. İstanbul’da Yapı Ruhsatları (1954-1965)

Sütunlar sırasıyla, evler, apartman daireleri ve toplamı gösterir. Kaynak: (Tekeli, 1994: 134)

Tablo 1: 1970’te Metropollerdeki Gecekondu Oranı

Şehir	Gecekonduların Toplam Konut Stoğundaki Yüzdellik Payı	Toplam Kentsel Nüfusun İçinde Gecekondu Nüfusunun Yüzdellik Payı
Ankara	65	65
İstanbul	40	45
İzmir	25	35
Adana	59	45
Bursa	22	25

Kaynak: (Keleş, 1971: 122)

Gecekonduyunun Türkiye akademik diskuruna nüfuzunu, Tahire Erman, zamanın hegemonik sosyal bilimsel çerçevesiyle açıklar. İlk, 1950’lerde ve 1960’larda gecekondu nüfusu köylü öteki olarak sosyal bilimlerin radarına girdi (Erman vd., 2004; Erman, 2004). W. W. Rostow’un modernizasyon kuramlarının kısmen dayandığı nokta, sıklıkla anıldığı üzere Chicago Okulu’nun kaba sosyal Darwinizmi’nin de etkisiyle, gecekondu sakinlerinin, uyumsuz, marjinal kesimler biçiminde yansıtılmasıdır. Bu insanlar, mutsuzdur, adapte olamamışlardır ve adaptasyonun yollarını bilmezler; her ne kadar kentte bir süredir yaşıyor ve çalışıyor da olsalar, dışarıda kalmış kentli sayılamayacak kitlelerdir. Kentin kozmopolitan hayatına uyamazlar ve mütemadiyen kendi kapalı çevrelerine geri dönüşün yollarını ararlar, tabii öte yandan, hâlâ adapte olmamaları, 1960’larla birlikte, modernizasyon kuramının uymadığı bir çarpıklık olarak belirmeye

başlar. Kemal Karpat'ın 1960'ların sonunda, bugünkü Sarıyer ilçesinin, şimdi Rumelihisarüstü olan üç mahallesinde yaptığı gecekondu araştırması, alanında Charles Hart'ın Zeytinburnu çalışmasından sonra ikinci mühim çalışmadır ve kapsamlı veriler içerir.¹³ Karpat, bir cemaat olarak, gecekonduların marjinal kesimlerinin kente adaptasyon süreçlerini ele alır. Ve 1970'lerin ortasından itibaren, Hisarüstülülerin, artık kentli olduğunu, adaptasyonlarının yerel seçimlerdeki muhtarın kişiliğinin de gösterdiği üzere, yerleştikleri mahallenin siyasi gücünü de elde ettikten sonra, kendilerine gecekondu değil, Rumelihisarlı, demeye başladıklarını vurgular (Karpat, 1976).

Bu adaptasyon hikâyesi, neredeyse birebir Chicago Okulu'nun rotasını takip eder; ancak, pek az gecekondu yerleşimi bu mutlu sonla sonuçlanan öyküye benzer bir kadere sahipti. Gene bu dönemin en belirgin sosyal bilimsel çerçeve olarak, bir yandan, maalesef Türkiye akademiasının çok içselleştirdiği bir kavram çifti olarak, *gemeinschaft* (cemaat) ve *gesellschaft* (cemiyet), öte yandan ise, Becker'ın *sacred* (kutsal) ve *secular* (laik) kutuplaşması sıkça kullanılır (Tekeli, 1996: 125). Tabii, gecekondu her daim kutsallığa gömülmüş *gemeinschaft*'i, kent ve kentlilik kimliği ise, laik *gesellschaft*'i temsil eder.

Gecekonduyu bir olgu biçiminde Türkiye sosyal bilimlerinde kanonik biçime getiren bir dizi erken çalışmadan birinde, İbrahim Yasa, 1963-65 yılları arasında Ankara'da gecekondu aileleri üzerine yaptığı çalışmaları şöyle özetler:

Genel olarak "Gecekondu Ailesi" denilince, Türkiye'nin belirli bir döneminin toplumsal yapı koşullarında ortaya çıkmış ve yine bir süre sonra ortadan kalkması beklenen kendine özgü nitelikleri olan, uzun bir toplumsal tarih gözönüne alınınca, yaşamı kısa sürecek "mutsuz" bir aileyi anıtmaktadır [sic] (Yasa, 1970).

Böylesi bir özetin çarpıcı yanı, tırnak içindeki *gecekondu ailesi* lâfzının yerine ne koyarsanız koyun, sosyal bilimselliğin ersatz argümanını sunabiliyor olmanız ve yegâne nitel tanımlı – sosyal bilimlerin bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri tasvir veya tahmine yönelik olduğunu düşünürsek- "mutsuzluk" olacak, ki, o da, fevkalâde öznel ve tarifî epeyi imkânsız bir değişken.

Gecekondu Kanunu'nun kabulünden itibaren, gecekondu hakkındaki yasal düzenlemeler, faydasız ve sürekli değişen kanunlar ve defalarca tekrarlanan – sıklıkla, yerel seçimlerden önce- imar aflarıyla delik deşik edilmiş bir zaaf olarak nitelendi. İlhan Tekeli, daha en başından itibaren, gecekondu yasasını –ve esasında hükümetlerin bu toplumsal olguyla imtihanını- yeteneksiz bir terzinin deneylerine benzetti: "Gecekondu yasasındaki "konut"un elbise, "ıslah"ın yama, "tasfiye"nin soyma, "önleme"nin yeni elbise verme kelimeleri ile değiştirilerek

“mutadis[sic] mutandis” okunması ilgi çekici bir deneme olacaktır” (Tekeli, 2010: 26). Haklıydı, ama bir istisnaıyla, terzi gecekondular halkıydı, elbiseyse hükûmetlerin ta kendisi.

Bu nedenle, defalarca yıkılan evler yeniden yapıldı; Mecidiyeköy’de ve Zeytinburnu’nda yıkımlar daha 1940’larda başlamıştı. İstanbul’un hemen her gecekondular mahallesi, 1990’lara kadar defaatle iş makinelerinin, belediye ekiplerinin girişine tanık oldu. Tapulu arsa sahipleri işgâl edilen arsalarını geri alabilmek için yıllarca mahkemelerde uğraştı; 1970’lerin sonundan itibaren, önce sosyalist hareketler, daha sonra aşırı milliyetçi hareketler koruma sağlamak için mahallelerin organik inzibatı görevini üstlendiler. 1980’lerdeyse bu koruma, arazi mafyası biçimini aldı. Oysa, daha en başında, 1966’da yasa görüşmeleri sırasında, Türkiye İşçi Partisi milletvekili Behice Boran, sadece kamu mülkiyetindeki arazilere değil, özel mülkiyete inşa edilen gecekonduların da kanun kapsamına alınmasını, devletin bu kaybı telâfi etmesini önermişti. İktidardaki Adalet Partisi ve CHP’nin bu öneriye tepkisi gayet sert oldu; nasıl olur da özel bir mülke el konulmasına devlet aracı olabilirdi; hattâ bir iktidar partisi vekilinin ifadesiyle, “adalet mülkün temeliydi” –tabii, bu sözdeki özel mülk değildi adaletin temel olduğu, devletti-, ve devlet bu el koymaya nasıl göz yumabilirdi.¹⁴

1960’ların devlet eliyle kalkınma atmosferinin kör ve total bir ürünü olan 775 Sayılı Gecekondular Kanunu, sadece *de jure* bir düzenleme olarak kaldı, 1990’ların sonu, 2000’lerin başında, devletin sıkı sıkıya kontrol altında tuttuğu arsa arzının baraj kapakları açıldığı zaman ve konut piyasasına devletin hem arazi sağlayıcı olarak, hem de bilfiil müteahhit olarak dahilyle beraber gecekonduların ve işçi sınıfının iskanında *de facto* bir dönüşüm gerçekleşti. Öyle ki, 1980’lerin ortasına kadar, gecekondular yıkımı, bu yıkımın doğurduğu geçici inkişaf hayatın sıradan bir parçası hâline geldi, sosyalist realizmden arabeske, hicivden komedinin en popüler türlerine kadar uzanan bir kültürel skala içinde, kanıksanmış bir görüntüydü. Yasal dünyada bir karşılığı olmayan, hukuki statüden vareste tutulmuş, belediye kapsamına alınmış ama tapusuz işgâl arazileri olmaya uzun süre mahkûm kılınmış bir iki arada bir derede kalma durumunu yansıtıyordu. Bu, ancak Türkiyelilerin aşına olabileceği bir durumdu: Var, ama yok. Yasal olarak yok, ama fiili olarak var. Konut sorunu çözülmeden, gecekondular yıkımının salt gereksiz ve mükerrer bir zulüm mertebesinde kalacağını, devlet-mekânın akli, 1980’lerin ortasına kadar kabul etmedi-bu noktaya kadar da, zaten hemen her gecekonduların evi defalarca yıkılmış, ama defalarca yeniden yapılmıştı (Tekeli, 2010: 30)

Bu noktaya kadar, gecekondular neredeyse tek başlarına yeni bir popüler kültürü

kurarken, geniş emekçi kesimin kendi kendine el yordamıyla gayet spontane bir semboller evreni inşa ederken; entelektüeller ve akademyanın, dışarıdan ve bilhassa safiyane bir şaşkınlıkla olup biteni izlemesiydi. Rasyonel tavsiyeler bir yana, gecekonduların değişmediği ve kentleşmeyeceği, Karpat'ın 1960'lardaki araştırmasına dayanarak seslendirdiği iddiasının aksine, entelijansiyanın ekseriyetinde hâkim duygu hâline gelir. Öyle ki, mesele Dickensian iki şehrin hikâyesi olmaktan –birbirlerinin hayatına değmeden farklı dünyalarda yaşayan iki sınıfın mukabelesinden- çıkıp, âleni bir içe dönüklük ve dışlama hâlini aldı. Tabii ki, bu derece düşmanlaşmış bir hegemonik algının, akademyanın ve entelektüellerin ürünü olduğunu söyleyecek değilim. Ancak, entelektüellerin, İstanbul'u fetişleştirmesinin, şehrin hikâyesini bir "cennetten düşüş" hikâyesine tahvil etmelerinin, bu hegemonik öteki algısını bir hayli zenginleştirdiği düşüncesindeyim.

Türkiye'nin kentçi entelektüelleri arasında, aslına bakarsanız, göçmenlerin ve gecekonduların sakinlerinin mevcudiyetine en ılımlı görüşe sahip olmanın namzetini daha evvel bahsettiğim, Turgut Cansever'de bulmayı bekleyebiliriz. Hattâ, mâhut bir siyasi çizgi, kendini mağduriyet üzerinden tanımladı ve Turgut Cansever'e de bu mağduriyetin mekânsal dilini atfetti. Hiçbir şey gerçeklikten bu muhayyel mağduriyet kadar uzak olamaz. Cansever, gecekondu –ve esasında, gecekonducular- hususunda bir hayli keskin fikirlere sahiptir, "1925'te her aile bir eve sahipken 1960'da şehir halkının yarısından fazlası evsiz kaldı. Gecekondu şehir etrafını cemiyet için en vahim bir mesele ve bir utanç vesilesi olarak çevirdi." (Cansever, 2008: 170). Bu gecekondu, spekülasyon ürünüdür ve yol açtıkları zarar, şehrin kültür ve medeniyetle ilgisini kesmektedir (Cansever, 2008: 170). Gene, başka bir noktada, Cansever, esasında aynı düşünsel iklimin mâhsûlü olduğu Kemalizmin madrabazlar argümanını sürdürür: "Benim vatandaşım, benim toplumum, zavallı insanlar" palavralarını bırakmalıyız. İstanbul'a barınmak için değil, şehri yağma etmek için gelenlerin önü kesilmelidir." (Cansever, 2008: 126). Burada sorunlu olan, sadece, 1925'ten 1960'a kadar geçen süre içinde, 1 milyondan fazla yeni insanın –çok büyük bir kısmı göçmen ve emekçi- eklendiği şehirde, konut sorununa yanıt verecek bir inisiyatifi sorgulamamak değil. Hem gecekondu evden saymamak, hem onları bu işin fâilleri gibi tasvir etmek, hem de bunu bir utanç vesilesi addetmek -neticede, herhalde en mavi kanlı Türk mimarı Sedat Hakkı Eldem bile, gecekondu yerinde güzelleştirmek için tabandan başlayan bir konut programı önermişti. Oysa, Cansever, daha Türkiye'de mutenalaşmanın örneklerinden bahsetmek mümkün değilken, takriben 1970'lerde, Adalar'da uygulanacak bir mutenalaşma programının –onun önerisiyle, *efendileşmedir, gentrification*'ın Türkçesi- devlet eliyle nasıl uygulanabileceğini önerdi

(Cansever, 2008: 87). Cumhuriyetin ortaya çıkardığı tepe olarak Fikirtepe’den ise, Anadolu yakasının yakın zamanlara kadar en eski ve en önemli gecekondulu mahallelerinden biri, açıkça yerden yere vurur Cansever: “fikirle hiçbir ilişkisi yoktur Fikirtepe’nin.” (Cansever, 2008: 337)

İlhan Tekeli, öte yandan, gecekondulara devlet eliyle bir neşter vurulmasından yana değildir. Daha ziyade, mâlumun ilâmıdır ona göre gecekondulu meselesinin ahvâli, sorun vardır; sorunun büyük kısmı, ikinci nesil gecekondulu kitlelerin bile, kentlileşmemesindedir. Kentlileşmekten kasıt, burada, kentli değerleri benimsemektir –ki, bu Louis Wirth’ten beri, kent üzerine az biraz kafa yoran hemen herkesin salt normatif bir başlangıç kabul ettiği bir yanılgıdır. Tekeli, gayet ılımlıdır, onunkisi, hakiki bir şaşkınlıktır, bütün bu kentsel fırsatlardan yararlanan ve siyasi gidişatı değiştirebilen bu nüfus, kentli olmayı kabul etmemekte, kente adaptasyon sağlamamakta diretmektedir. Bunun en bâriz kültürel örneği arabesktir. Bir arada kalmışlık örneği olarak, arabesk, bu “yeni kentliler[in] piyasa mekanizması kanalıyla kendi tercihlerini güçlü olarak ifade etme olanağı” edinmesini sağlamıştı” (Tekeli, 2009: 122). Bu yeni kentlilerin müziği, sadece başarılı bir piyasa kurmakla kalmadı, ülkenin tarihinde popüler müzik diyebileceğimiz bir kültürel hattı da inşa etti; arabesk, bugün “elmalı turta” ne kadar Amerikanın hassaten ürünüyse, Türkiye’yi öylesine tarif eden ve Türkiyelilikle özdeşleşmiş bir hâl aldı-acısıyla ve tatlısıyla, gecekondular sayesinde.

Alınmamış Yol: Charles Hart ve Zeytinburnu Araştırması

Maalesef, 1950’lerin Türkiye’sini, o en hareketli ve dinamik yılların, kırsaldan kentsele dönüşümün ilk adımlarının, ekonominin geri dönülemez bir biçimde dünya sistemine eklemlenmesinin tasvirine girişmiş pek kısıtlı monografik çalışma mevcut elimizde.¹⁵ ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nün kurucusu Mübaccel Belik Kıray’ın 1960’lar boyunca yaptığı iki çalışmayı müstesna tutarsak, gene bu dönemde Türkiye’de kentleşmeye dair elle tutulur bir çalışma da yok (Belik Kıray, 1964, 1972). Gecekondulu üzerine, 1960’ların ortalarına kadar, toplam üç çalışma yapıldığını sayar İlhan Tekeli.¹⁶ İstanbul’un gecekondularına dair ilk derinlikli çalışma –ve kanaatimce uzun müddet boyunca en yararlı olanı– Charles William Merton Hart tarafından 1960’lar boyunca Zeytinburnu’nda yapıldı (Hart, 1969).¹⁷

Hart’ı, Türkiyeli sosyal bilimcilerin aynı zamanlarda yaptıkları çalışmalarından ayıran şey, onda rastlayabileceğimiz eşsiz dürüstlüğü, yerel iktidar ağlarına teslim olmamakta veya belki de *native*, yani *yerlileşmemiş*, olmamaktaki şaşırtıcı dirayeti, ayrıntıya verdiği titiz ihtimam ve en önemlisi, göçmenlere karşı

algısının ve tutumunun son derece tarafsız oluşudur. Esasında, Türkiye sosyal bilimlerinin (ve tabii ki doğa bilimlerinin de, ancak bu hususta derinlemesine bilgi sahibi değilim) kendini devletin bir organı, üniversitesini devlet-mekânlarından teşmîl etmiş bir imtiyaz, konuşma hakkını doksanın tahkimatına dair bir ödev, varlığını da profesyonel sınıfların disipline kavuşmasında bir araç olarak gördüğü nispette, Hart'ın dürüstlüğü şaşırtıcı bir iyiniyet emâresidir.

Dürüstlüğüne, 1966'daki Gecekondu Kanunu için Sosyal Antropoloji bölümü başkanı olarak görüşü istendiğinde, yazdığı rapordaki açıklığında, hattâ kimi yerde sarkazmında, tanık olmak olasıdır. Gecekondu Kanunu'nu yazan ve muhtemelen hayatı boyunca bir gecekondu mahallesine adım atmamış teknokratların, Zeytinburnu gibi 30 yıldır meskûn bir yerle, yeni kurulması gayet muhtemel –ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi, daha milyonlarca insana evsahipliği yapacak- gecekondu mahalleleri arasında bir ayrıma gitmemesi neticesinde, bütün gecekondu sahaları aynı yasal düzenlemeye tabî tutulur. Hart, meclise gönderdiği raporunda, şu acımasız sözleri eder: “Normal zekâlı herhangi bir şahsın ayırd edebileceği kadar basit olan bu sorun, tasarıyı hazırlayanların bu iki cepheyi birbirine karıştırmaları sebebiyle işin içinden çıkılmaz bir hale getirilmiştir.”¹⁸

Türkiye'nin yegâne iki sosyoloji bölümü bu en mühim dönüşüm yıllarında, Türklüğün temellerinin ideolojik kökenlerini ve gerekçelerini üretmekle uğraşırken, Charles Hart, Zeytinburnu'nda ciddi bir sosyolojik araştırmayı sürdürdü. Zeytinburnu'nun 9800 civarındaki bütün hanelerinde, 120 bine yakın nüfusunun hemen hepsini kapsayan anketler ve nitel araştırmalarıyla, esasında 1960'tan günümüze kadar uzanan bir sosyal bilimsel düzlemde, gecekonduunun olgusal olarak neye karşılık geldiğini gerekçeleriyle birlikte ayrıntılandırdı.

Hart, Zeytinburnu gecekondu araştırmasına başlamadan evvel veri araştırmasına giriştiğinde, hem ilgili devlet kurumlarında, hem de akademik çevrelerde çok kısıtlı, bir çoğu da gerçeklikle bağdaşmayan bilgi bulunduğunu tespit ettiğini ifade eder (Tekeli, 1996: 114–123). Bu Hart'ın temsil ettiği objektifliği ve olguculuğu temel alan, özellikle antropolojinin yüzyıl dönümünde geçirdiği dönüşüm sonunda, kuramdan ziyade, vâkâyı önceliyen batılı hegemonik sosyal bilimler anlayışı için fevkalade şaşırtıcıdır:

Çünkü Batı dünyasında ve Amerika'da sosyal problemler üzerinde sosyal araştırma yapılmasının lüzumu, tıpkı tıbbi problemlerde tıbbi araştırmanın, kimyasal problemlerde kimyasal araştırmaların yapılmasının lüzumu gibi kabul edilmiş bir vakiadır. Hangi alanda olursa olsun araştırma, kanaatler yerine vakiaları toplamak, tahminler yerine kati ve güvenilir rakamları elde etmektir.

Ancak bundan sonra yapılan araştırmaya dayanarak bir hareket tarzı tayin edilir. İstanbul'da ise gecekondularda yaşayan yarım milyon insan hakkında hiç kimsenin kati ve güvenilir rakamları ve bilgisi olmamasına rağmen hemen hemen herkesin bura sakinleri hakkında bol bol tahminleri, kanaatleri ve peşin hükümleri mevcuttur (Tekeli, 1996: 123).

Bu hayret, kendi içinde, Türkiye sosyal bilimlerinin mekânı devlet-mekânının bir uzantısı olarak ele alma iptilâna dair de semptomatik bir hayrettir. Kezâ, batıda menbainı bulan eleştirel düşünce akımları bile Türkiyeli sosyal bilimcilerce temellük edilirken, bu devlet-mekânını yorumlama kalıplarına bir şekilde uydu. Türkiyeli sosyal bilimciler için, teorinin olgular üzerindeki şaşırtıcı ve yıkılmaz hâkimiyeti böylesi bir refleksten kaynaklanmalıdır. Aralarında en parlak ve en eleştirellerinden, hem olgusal olarak son derece incelikli çalışmalara imza atmış, hem de farklı kuramsal yaklaşımları bir araya getirmekten çekinmemiş bir isim olan Tekeli'nin bile, Hart'ı kuramsal çerçeve yoksunluğuyla itham etmesinin başka bir açıklamasını bulamıyorum.¹⁹

Bu noktada, Hart'ın şaşkınlığu ve meclisten geçmek üzere olan Gecekondu Kanunu'na dair öfkesi daha anlaşılır hâle geliyor. Planlar ve yasalar, olgusal verilere göre değil, masabaşında, daha ziyade kültürel algılara dayanan önyargılar temelinde yapılmaktadır, bu temellere destek olması gereken bilgiler ortada yoktur (Hart, 1969: 50). Salt bu nedenle, örneğin, 1957'de yapılmış Kazlıçeşme planı, gerçeekliğin hiçbir yerine temas etmez, ızgara planının, masabaşında yapılan hesaplamalarla, birbirini takip eden bloklar hâlinde Zeytinburnu'na uygulanmasıdır. Hart bunu da acımasızca eleştirmekten geri durmaz: "Türk mimarlarının ve plâncılarının, yeni plândan anladıkları şeyin, boş bir sahife üzerine muntazam aralıklarla dikkörtgenler çizilmesi oluşudur" (Hart, 1969: 107–108).

Bu durumu, ülkenin belli başlı yüksek öğrenim kurumlarının lisans ve lisansüstü öğrenim gören öğrencilerinde de gözlemler Hart. Kendi öğrencileri "İstanbulun [sic] iyi yerlerinden yahut İstanbulun [sic] dışında iyi evlerden" gelmektedir ve "hiç birisi daha evvel bir gecekonduya ayak basmamışlar," hattâ "[b]azıları, iyi şöhreti olmayan bu yerlere girmenin aileleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılandığını" ifade etmişlerdi (Hart, 1969: ii).

İlk birkaç gün bölge halkı bizi şüphe ve düşman hislerle karşıladı. Araştırmanın başladığu tarih 1962 yılı olup gecekondu halkının hafızalarında 1960'ın olayları hâlâ pek tazeydi fakat, şevk ve maharet dolu talebeler kısa zamanda bu nahoş duyguları alt etmesini bildiler....Halkın şüphanesini yenmemize sebep olan önemli

bir faktör de bizim bir ev, hakiki bir gecekodu, kiralayıp Zeytinburnuna [sic] yerleşmemizdir (Hart, 1969: ii).

Hart'ın önemli bir bulgusu, gecekoduların hiçbir yere gitmeyeceğiydi. Ve bu hiçbir yere gitmeyen insanların, evlerini daha da güzelleştirmek için yanıp tutuştukları bir vakitte, devlet insanların tapusunu vermek ve imar planını çıkarmak bir yana -evlerin yarısına yakını zaten özel mülktü, zilliyeti alınmış, tapusu olmayan arsalarda kurulmuştu- hâlâ bu evleri yıkmayı hayâl ediyordu. Daha da acısı, bu insanlara devletin sunduğu yegâne imarı yapacak mimar ve plancılardan da hayır yoktu.

Cumhuriyet kurulduğundan beri, Türkiyeli devletlû aydınların söyleyemediklerini -sosyalistlerinse söyledikleri vakit kodeslere tıklmasına yol açan- şeyi de açıkyüreklilikle söyledi. Yaşar Kemal ve Orhan Kemal, yazının başında saydığımız gazetecilikle edebiyatçılığın arasında gidip gelen metinleri kaleme alırken, köylülerin kentteki varlığının bir sanayileşme ve sermaye birikimi sürecinin ayrılmaz parçası olduğundan haberdardı -çok daha sarih olgularla konuşması gereken sosyal bilimcilerin aksine, köylülüğün hem köyden kaçışı, hem de kente sıkı sıkıya kenetlenmesinin belirli bir sebebi vardı. Hart, Türkiye sosyal bilimlerinde o zamanlar pek tanık olmadığımız bir şey yaptı ve Zeytinburnu'ndaki gecekoduların boşaltılmasının sadece "Kazlıçeşme, Zeytinburnu, Bakırköy, Osmaniye fabrikaları[nın] tamamiyle işçisiz kalacaklar[ı]" anlamına geldiğini söyledi (Hart, 1969: 67).

Aynı şekilde, bir diğer değerli vurgusu, 1960'ların ilk yarısında, reel gecekodu hanesi gelirinin bir kat artmasıydı (Hart, 1969: 35). 1950'lerin sonunda, İsmet İnönü'ye Topkapı'da saldıran Zeytinburnu halkı, 27 Mayıs'ı büyük bir nefretle karşılamıştı karşılamasına. Ama çok kısa bir sürede, böylesi bir kalkınma ve refaha erme sayesinde, onlar gibi bütün yoksul ve çevre bölgeler, 27 Mayıs'ın sunduğu mutabakata ortak oldular. 9800 mülk sahibi, aynı mutabakata, günümüze dek desteğini şu ya da bu şekilde vermeye devam edeceklerdi.

1960'ların Sonucu Yerine Bir Katastrof: 1970 Sağmalcılar Büyük Kolera Salgını

Hart'ın araştırmasının bulgularında yegâne isabet edemediği, zımnen de olsa söylediği ve daha sonra gelen olguların da işaret ettiği, gecekodulardaki sola yönelişin ve toplumsal bir liberalleşme gidişatının çok kısa bir süre sonra sönümleneceğiydi. Hart, Zeytinburnu'nun daha 1963'te kentli olduğunu teslim etti-ne var ki, bizim çok hünerli kalemlerimiz, "varoş" adını taktıkları yerde yaşayan insanların en az kendileri kadar İstanbullu olduğunu daha hâlâ öğrenmiş sayılmazlar.

O kadar haklıydı ki; tek gözden kaçırdığı, rantiyeye olmanın, sanayisizleşmenin, işçi sınıfının yok oluşunun ve müteakip hizmet sektörünün proleterleşmesinin yaratacağı devasa kadın-erkek eşitsizliğini perçinleyen, 24 Ocak 1980’de temelleri atılan, 12 Eylül’de ilk katı çıkılan acımasız neoliberal yeniden bölüşüm sürecinde bütün kartların yeniden karılması ve bu ülkenin eşitliğin ve özgürlüğün yanında saf tutmuş güçlerin darmadağın olmasıydı. Türkiye’de tarih katarsisin katarlarıyla akıyordu; bir türlü akmayan tarihin akışını yönlendirmenin en güvenli mekanizması ölümden ve felaketten beslenmekti.

Hart, araştırmasını 1962-63 yıllarında yaptığında; daha o zaman, su kaynaklarının öneminden, hemen hemen hiçbir evde sıhhi bir kanalizasyon sistemi olmadığından dem vurdu, bunu sunduğu raporlarda da yansıttı. İki, üç veya dört hane, arsalarının birbirine değdiği noktada ortak bir kubur çukurunu paylaşıyorlardı. Bu çukurlar ne temizdi, ne de sık boşaltılıyordu. Su kuyusu pek az hanede vardı, olanlar da, foseptik çukurunun bu yakınlığı nedeniyle hiç de sağlıklı sayılmazlardı. Bazı girişimci gecekondu sahipleri, komplike bir su tankı sistemi geliştirmişlerdi, ancak bunun için de maddi güce ihtiyaç vardı (Hart, 1969). 1960’lar, Hart’ın araştırmasının da öngördüğü bir felaketle sonuçlandı.

1970’in 15 Ekim’inde, Zeytinburnu’nda değil ama Sağmalcılar’da başlayan kolera salgını neticesinde, binlerce insan hastalandı, yüzlerce kişi komaya girdi, iyimser bir tahminle 50 kişi hayatını yitirdi. Türkiye, bu karanlık çağların hastalığının pençesinde olduğu için bütün Avrupa haberlerinde ilgiyi çekti, milli maçları tehlikeli tehlikesi belirdi, turistler güzergâhlarını değiştirdi. Beklenebileceği üzere, merkezî hükümet, kolera ile mücadeleyle uğraşacağı yerde, kolera haberlerini engellemeye uğraştı. Kolera salgını Sağlık Bakanlığı bu kolera değil, onun bir alt türü, El Tor’dur ve ciddi değildir diye sümenaltı etmeye çalıştı, yüksek makamların çabalarına rağmen Yunanistan sınırı karantene gerekçesiyle kapatıldı. Belediye başkanı, Sağmalcılar ilkokuluna kadar kanalizasyon çektiklerini söyledi, okula giden gazeteciler kanalizasyon borularını, okula bağlatmaya üşenen bir belediye başkanı gördüler karşılarında, habere göre, başkan, okul müdürüne, arkadaş, bundan sonrasını da sen yapsaydın diye bağırıyordu. Salgın önce okul çağındaki çocuklardan başladı; kayıpların çok büyük bir kısmı kadınlar ve çocuklardı (*Kolera Şüphesi Belirdi*, 1970, DDY, *kolera yüzünden 20 milyon zarar etti*, 1970; Özkoçak, 1970; İpekçi, 1970). Sağmalcılar’ın ismi değiştirildiyse de –Bayrampaşa olarak- lekesi uzun süre silinmedi.

Bugün Türkiye orta sınıf evlerinin ayrılmaz bir parçası olan damacana sular, 1970’deki kolera salgınının İstanbul’da yarattığı korkunun neticesinde gündelik hayatımıza girdi. Taşdelen menba suları, kolera salgınının hemen bir ay sonrasında, “Kolera geçti, fakat gene geri gelebilir” reklamlarıyla, korkutma

yoluyla tüketim taktiğinin en uç örneğini sergiledi (*Kolera geçti, fakat gene gelebilir. Taşdelen Suları Reklamı*, 1970). Abdi İpekçi ise Sağmalcılar'daki bu korkunç orta çağ salgınına yakalanan göçmenlerin apaçık sefalet ve ölümlere rağmen neden köylerine geri dönmediklerini hâlâ anlamıyordu (İpekçi, 1970).

Kolera, ezilmişlik ve aşağılanmışlık birikintisindeki son damlaydı. Sağmalcılar'dan sonra, 1970'ler ümidin yeşerdiği yıllar oldu. Kemal Karpat, 1960'ların sonunda, Sarıyer-Baltalimanı gecekondu sahasındaki araştırmasında, gecekondu mahallesindeki oyların %15'inin Türkiye İşçi Partisi'ne gittiğini, Mehmet Ali Aybar'ın, İnönü, Demirel ve Sunay'ın ardından hem kadınlar, hem de erkekler için en güvenilir lider olarak, Ecevit'i, Menderes'i, Çetin Altan'ı, Alpaslan Türkeş'i geride bıraktığını tespit etmişti.²⁰ 1960'ların sonunda bu araştırmalara bakan biri, bir on sene sonra, TİP'in küçük iktidar ortağı olacağını, Türkeş'in emekliye ayrılacağını tahmin etse; hiç kimse amma da yaptın ha demezdi. Şiddet ve süregelen baskı toplumsal araştırmaların pusulasını şaşkırtma hususunda çok maharetlidir. 1970'lerin 1960'lar boyunca yavaş yavaş yeşeren umudu, gecekonduların kendilerini siyasi failer hâline getirme çabasına vurulan ağır darbeye birlikte yıkıldı. Gecekondu bir daha ancak 2000'lerin başında yeniden Türkiye'deki siyasi oyuna dahil oldu. Ama bu sefer, Türkiye siyaseti dev bir gayrimenkul spekülasyonuna dönüşmüştü, zamanın gecekonducuları da, artık mümtaz orta sınıfın belkemiğini teşkil ediyordu.

Sonnotlar

¹ Güney Afrika Cumhuriyeti'nde hâlâ nüfusun yarısına yakını kirâ ödemediği ve işgâl ettiği evlerde yaşıyor, Brezilya, Rio de Janeiro'da yarım asırdan fazla bir süre sonunda ancak 2012'de *favelaların* tapuları dağıtılmaya başlandı, bkz. 'Rio Is Finally Issuing Land Titles In The Notorious Favelas', Huchzermeyer (2004), HDA (2012).

² Zeytinburnu'ndaki gecekonducuların 27 Mayıs ardından yaşadıklarını aşağıda anlatmaya çalışacağım. Ayrıca, Zeytinburnu gecekonducularının ve İstanbul'da gecekonduların daha ayrıntılı bir gelişim ve yayılım deneyimine dair bilgi için, bkz. Gülhan (2014).

³ Quasi-politik: tam Türkçe çevirisi yarı-siyasi olabilirse de, siyasi filme benzeyen diye de izâh edebiliriz. Yılmaz Güney'in *Sürü*, *Duvar* ve *Yol*'u gibi tamamıyla politik filmleri bir kenara bırakırsak, 1970'lerde yapılmış, *Arkadaş* da dahil, birçok film bu açıdan politik filme benzer, ama tam anlamıyla politik değildir.

⁴ Orhan Kemal'in yazı serüveni hakkında ve biyografisi için bkz. Gültekin (2007).

⁵ *Tenement* ve *slum*, 19. yüzyılda kentleşmeye dair fikir akımları ortaya çıkarken ve 20. yüzyıl başında kent sosyolojisi oluşurken Batı'nın karşılaştığı, bizim *gecekondu* olgusuna en yakınsayan kavramlardır. *Tenement*, daha çok ABD'de, *slum* ise Britanya'ya

özgüdür. Türkiye'dekinin aksine, *tenement* ve *slum*, mevcut konut stoğu üzerinde yapılan oynamalarla işçi nüfusunun buraya yığılmasını işaret eder.

⁶ Bkz. Bellér-Hann vd. (2003), Karpat (2003: 262–5).

⁷ Türkiye ve Batı arasında konut meselesi üzerinden bir mukayese pek az yapıldı. Batı'nın refah devletinin gelişimi ve konut ilişkisi için özellikle bkz. Ball (1981), Burnett (1986), Ball et al. (1988), Harloe (1988), özellikle Harloe (1988: 42–48).

⁸ Uğur Tanyeli, gecekondunun, İstanbul'da yarım yüzyıllık bir aradan sonra, özellikle küçük ölçekli ahşap konut inşasının sekteye uğramasından sonra, yerel bir seviyede tekrar başlaması olduğunu yazdı. Bkz. Tanyeli (2004: 130).

⁹ Bkz. Hart (1969: 40).

¹⁰ GOP için bkz. Pérouse (2011).

¹¹ Bu tartışmanın, yani beledî gelişmenin devlet tarafından mekân üzerinde kurulan bir tahakküm mekanizması hâlini alması için bkz. Tekeli (1994: 169–170), Tümertekin (1997).

¹² Yavuz (1982), Akcan (2012). Yavuz, daha sonra, Ruşen Keleş, 1971'deki cuntadan bakanlık teklifi aldığı anda ondan tavsiyelerini istediğinde, “38 yaşında bakan olmak güzel bir şeydir; ama askerlerle çalışmak kolay değildir. Yine de sen bilirsin.” yanıtını verdi. (Keleş)

¹³ Karpat (1976, 2003).

¹⁴ Birbirleriyle ciddi bir anlaşmazlık içinde olan üç parti, meselenin özel mülkiyet hakkının korunmasına geldiğinde hilafsız bir araya gelmesini görmek ilginçtir: İsmail Hakkı Boyacıoğlu, (AP-Burdur), Nihat Diler (YTP-Erzurum), ve Arif Ertunga (CHP-İzmir) Behice Boran'ı tüm güçleriyle eleştirmekten geri durmamışlardır. (Millet Meclisi, 1966: 537–541).

¹⁵ Çağlar Keyder ve Korkut Boratav'ın Türkiye'nin iktisadi yapısı ve köylülüğün ekonomi-politik evsafı ve dönüşümü üzerine çalışmaları daha sonra, 1970'lerde gelecektir. Özellikle 1960'larda Türkiye'de hâkim olan kırsal sosyolojinin akameti ve eleştirisi hakkında ise Ulrich Planck'ın şu yazısına bakılabilir: (Planck, 1977). Planck, Türkiye'de daha en basit sorunun, yani alana “kır” mı, “köy” mü denileceği derdi üzerinde bile anlaşma sağlanmadığından dem vurur. Bu atalet hâlâ devam eder, üniversite senatolarının çok büyük bir kısmı, “Kır Sosyoloji”sini Türkiye'ye “Köy Sosyolojisi” diye tahvil etmekte bir beis görmemektedir. Yakınlarda, Mete Kaan Kaynar'ın (2016) derlediği bir kitapla, dönem hakkında daha ayrıntılı çalışmalar ortaya çıkmaya başladı.

¹⁶ Tekeli'ye göre, bunların arasında MIT'den Granville H. Sewell'in yazdığı bir siyaset bilimi doktora tezi en mühimdir: “Türkiye'de Gecekondu Yerleşmeleri: Bir Sosyal Siyasal ve Ekonomik Problem.” Diğer ikisi, Ankara Üniversitesi SBF'de bir doktora

öğrencisi İbrahim Öğretmen, ve tanınmış kır sosyoloğu İbrahim Yasa'nın, gene Ankara Üniversitesi SBF'den, eserleridir. Bkz. Tekeli (1996: 118–122).

¹⁷ Charles W.M. Hart, Avustralya asıllı bir sosyal antropolog ve sosyologdu; 1905'te doğdu, 1976'da ABD'de öldü. 1923-1929 arasında, Sydney Üniversitesi'nde Radcliffe-Brown'la antropoloji çalışan Hart, 1930-1932 arasında London School of Economics ve University of London'da Malinowski ve Seligman'la çalıştı. 1928-30 arasında, Avustralya'nın Tiwi yerlileri arasında saha araştırmasını yaptıktan sonra, Toronto Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nün kurucu ekibinin bir parçası olarak 1932'de Kanada'ya yerleşti (Cohen, 1977). İstanbul Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nün (Türkiye'nin 1930'larda kurulan ve hayli fiziksel antropoloji temelli ilk antropoloji bölümü DTCF Antropoloji'den sonra kurulan yegâne sosyal antropoloji bölümü) kurucusu ve 1969'da eşinin rahatsızlığından dolayı görevinden ayrılanı kadar bölüm başkanıydı.

¹⁸ Hâlâ metnin orijinali büyük bir hevesle arıyorum, Türkiye tarihinde pek az metin karar verici otoriteye karşı bu kadar direngen –Türkçe'de söylemesi kulağa hoş gelmese de, iyi yanından tartarak düşünelim- bu kadar saygısız olmuştur. Bkz. Hart (1969: 116).

¹⁹ Tekeli, Hart'ın araştırmasında görelî bir yaklaşım benimsediğini ve gecekonduda yaşayanların gündelik hayatının ön plana çıktığını vurgular (Tekeli, 1996: 123).

²⁰ Karpaz (2003: 317). Mahallede yapılan araştırmada, Cevdet Sunay ve Mehmet Ali Aybar'ın benimsenme oranları hemen hemen aynıdır. Daha da önemlisi, TİP, gecekondulular için AP ve CHP'nin ardından üçüncü partidir ve ülke genelindeki oy oranının (%3) beş katı kadar (%15) ilgi görmektedir. (Karpaz, 2003: 312) Fakat Karpaz TİP'in sola kayışının bu ilgiyi dizginlediği iddiasındaydı, oysa kitabı ilk baskısını yaptığında parti kapatılmış, liderleri siyaseten silinmişlerdi.

Kaynakça:

Akcan E (2012). Ernst Reuter ve Türkiye'de Sosyal Konut. *Mülkiye Dergisi*, 36(2), 105-118

Ball M (1981). The Development of Capitalism in Housing Provision. *International Journal of Urban and Regional Research*, 5(2) 145-177.

Ball M vd. (1988). *Housing and Social Change in Europe and the USA*. London; New York: Routledge.

Belik Kıray M (1964). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı.

Belik Kıray M (1972). *Örgütlemeyen Kent: İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Bellér-Hann I ve Hann C (2003). *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Boratav K (1981). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Boratav K vd. (1984). *Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Burnett J (1986). *A Social History of Housing, 1815-1985*. London ; New York: Methuen.

Business Insider Rio Is Finally Issuing Land Titles In The Notorious Favelas. <http://www.businessinsider.com/rio-is-finally-issuing-land-titles-in-its-favelas-2012-5>. Son erişim tarihi 15 November 2015.

Cansever T (2008). *İstanbul’u Anlamak*. Timaş Yayınları.

Carlyle T (1843). *Past and Present*. Chapman and Hall.

Cohen R (1977). Charles William Merton Hart, 1905-1976. *American Anthropologist*, 79(1): 111–112.

Cumhuriyet (17/07/1947). Gecekondu Evleri ve Vali Vekili. 1.

Cumhuriyet (25/07/1947). Gecekondu Evleri İçin Yeni Bir Karar. 1.

Cumhuriyet (03/05/1960). Demokratlar da Seçim Hazırlığı Görüyorlar. 1.

Cumhuriyet (13/03/1960). İstanbul’da 60 Binden Fazla Gecekondu Var. 1.

Cumhuriyet (23/03/1960). Gecekondu ile İlgili C.H.P. Teklifi. 1–5.

Cumhuriyet (04/02/1960). Yıkılan Gecekonduların Briketleri Yazlık Sinema İnşaatında Kullanılıyor. 3.

Cumhuriyet (31/05/1960). Bütün Belediye Meclisleri Millî Komitece Feshedildi. 1.

Cumhuriyet (06/05/1960). Gecekondu Tapularının Tevziine Devam Edilecek. 1.

Cumhuriyet (07/03/1960). Gecekondu ile İlgili Bir Açıklama. 1.

Cumhuriyet (27/09/1960). Memleketimiz 7-8 Bölgeye Ayrılıyor: Bu Bölgelerde İktisadi Şartlara Uygun Endüstriler Kurulacak. 1.

Cumhuriyet (13/04/1961). Okuyucu Mektubu: Şehrin Göbeğinde Gecekondu Mahallesi Şişli’den K. Şükrü Yazıyor. 5.

Cumhuriyet (22/04/1961). Okuyucu Mektubu: Yeni Bir Gecekondu Mahallesi Mi? 5.

Cumhuriyet (20/11/1970). Kolera Geçti, Fakat Gene Gelebilir. Taşdelen Suları Reklamı. 5.

Cumhuriyet (23/11/1970). DDY, Kolera Yüzünden 20 Milyon Zarar Etti. 1.

Erdemir Y (1960). Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne. *Cumhuriyet*, 4 Temmuz, 3.

Erman T (2001). The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse. *Urban Studies*, 38(7): 983–1002.

Erman T ve Eken A (2004). The 'Other of the Other' and 'unregulated Territories' in the Urban Periphery: Gecekondu Violence in the 2000s with a Focus on the Esenler Case, Istanbul. *Cities*, 21(1): 57–68.

Erman T (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, (1). <http://ejts.revues.org/85> Son erişim tarihi 17 Kasım 2015.

Felek B (1959). Hadiseler Arasında: Bir Şehir Uşağının Tasası. *Cumhuriyet*, 4 Mart, 3.

Gülhan ST (2014). The Honorable Exception: State and the Social Production of Concrete Space in Istanbul. <http://gradworks.umi.com/36/41/3641987.html>. Son erişim tarihi, 29/01/2017.

Gültekin MN (2007). *Orhan Kemal'in Romanlarında Modernleşme, Birey ve Gündelik Hayat*. Ürün Yayınları.

Gürbilek N (2015). *Sessizin Payı*. İstanbul: Metis.

Harloe M (1988). The Changing Role of Social Rented Housing. İçinde: Ball, M., Harloe, M., and Martens, M. (der), *Housing and Social Change in Europe and the USA*. London; New York: Routledge, 41-86.

Hart CWM (1969). *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*. Çev. N Saran, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

HDA (2012). *South Africa: Informal Settlements Status*. Johannesburg, South Africa: The Housing Development Agency.

Huchzermeyer M (2004). *Unlawful Occupation: Informal Settlements and Urban Policy in South Africa and Brazil*. Africa World Press.

İpekçi A (1970). Her Hafta Bir Sohbet: Kolera'yı Nasıl Atlattım. *Milliyet*, 26 Ekim, 9.

Karpat KH (1976). *The Gecekondu : Rural Migration and Urbanization*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press.

Karpat KH (2003). *Türkiyede Toplumsal Dönüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kaynar MK (2016). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim.

- Keleş R (1971). *Urbanization in Turkey*. New York: Ford Foundation.
- Keleş R (1986). Ernst Reuter ve Türk Kentbilimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 19(3): 81–98.
- Keleş R (2010). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş R. *Özgeçmiş*. <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/RusenKeles.htm>. Son erişim tarihi, 11/12/2015.
- Keyder Ç (1987). *State and Class in Turkey : A Study in Capitalist Development*. London; New York: Verso.
- Keyder Ç (1988). Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi. İçinde: Pamuk, Ş. and Toprak, Z. (der), *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*. Ankara: Yurt Yayınları, 163-173.
- Mayhew H. (1851). *London Labour and the London Poor*. London: Griffin, Bohn, and Co.
- Millet Meclisi (1966). Birleşim 107. http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c007/mm__02007107.pdf. Son erişim tarihi, 16/02/2016.
- Milliyet (7/9/1950). Zeytinburnu’ndaki Gecekonduların İmarı, 1.
- Milliyet (16/10/1970). Kolera Şüphesi Belirdi. : 1–9.
- Öncü A (1988). The Politics of the Urban Land Market in Turkey: 1950–1980. *International Journal of Urban and Regional Research*, 12(1): 38–63.
- Öner F (1947a). ‘Gecekondu Evleri’ Niçin ve Nasıl Yapılıyor? *Cumhuriyet*, 20 Temmuz, 1.
- Öner F (1947b). ‘Gecekondu’ evleri de Karaborsaya Düştü! *Cumhuriyet*, 22 Temmuz, 1.
- Orhan Kemal (2008). *İstanbul’dan Çizgiler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Owen R ve Pamuk Ş (1998). *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*. I.B.Tauris.
- Özbek M (2013). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkoçak V (1970). Sağlık Bakanı’yla Beraber Sağmalcılar’ı Teftiş Ettik. *Milliyet*, 16 Ekim, 9.
- Öztürk M (2004). Türk Sinemasında Gecekondu. *European Journal of Turkish Studies. Social Sciences on Contemporary Turkey*, (1). <https://ejts.revues.org/94>. Son erişim tarihi, 10/01/2016.
- Pérouse JF (2011). *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Planck U (1977). Türkiye’de Köy Sosyolojisi. *Erzurum Atatürk Üniversitesi İşletme Dergisi*, 2(4), 223-241.
- Ran NH (1972). *Seçmeler*. Ü Tamer (der). Ararat Yayınevi.
- 228
- Gülhan S T (2017). Ezilmiş ve Aşağılanmışlar: 1960’lar Türkiye’sinde Gecekondu Meselesi. *Mülkiye Dergisi*, 41 (1), 195-229.

- Riis J (2011). *How the Other Half Lives: Studies Among the Tenements of New York*. Applewood Books.
- Stern FR (1999). *Dreams and Delusions: The Drama of German History*. Yale University Press.
- Stokes M (1998). *Türkiye’de Arabesk Olayı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanyeli U (2004). *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*. Akın Nalça.
- Tekeli İ (1994). *Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*. IULA.
- Tekeli İ (1996). *Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.
- Tekeli İ (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin kent planlama tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli İ (2010). *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli İ vd. (1976). *Gecekondu, Dolmuşlu, İşportalı Şehir*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tümertekin E (1997). *İstanbul, İnsan ve Mekân*. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Varoğlu H (1947). Bu da Bir Şey. *Cumhuriyet*, 14 Mayıs, 3.
- Yasa İ (1970). Gecekondu Ailesi. *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 25(4): 9–18.
- Yaşar Kemal (1960a). Bu Pazar. *Cumhuriyet*, 14 Şubat, 3.
- Yaşar Kemal (1960b). Neden Geliyorlar I. *Cumhuriyet*, 14 Şubat, 1,5.
- Yavuz F (1982). Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Anılarım. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37(1). <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/download/5000099619/5000092761>. Son erişim tarihi: 1 Şubat 2016].
- Yirmibeşoğlu F (2009). Emlak Komisyoncularının Mekânsal Dağılım Süreci ve İstanbul’da Konut Piyasası. *İTÜ Dergisi A*, 7(2).

Öfkeden Umuda: İspanya'da Popülist Siyaset ve Podemos

Celal Oral Özdemir, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
e-posta: celaloralozdemir@gmail.com

Özet

Latin Amerika'da başlayıp, domino etkisi ile yayılan sol popülist dalga, 21. yüzyılın ikinci on yılından itibaren Avrupa'nın güneyinde de etkili bir siyasal harekete dönüşmüştür. Önce Yunanistan'da ardından ise İspanya'da siyasal hayatın belirleyicisi olmaya başlamıştır. Bu çalışma, İspanya'da etkili olmaya başlayan popülist siyaseti, Laclau'nun popülizmi teorize ederken kullandığı kavramsal şema üzerinden çerçevelemeyi hedeflemektedir.

2011 yılının Mayıs ayından itibaren İspanya'da, sosyal, siyasal ve ekonomik birçok talep çok sayıda göstericinin katıldığı sokak eylemleriyle dile getirilmiştir. 2014 yılında kurulan Podemos Partisi de bu taleplerden hareketle ortaya çıkmıştır. Bu taleplerin nasıl popülist bir eklemleme sürecinden geçirildiğine odaklanan çalışma, talepleri popülizm literatürü içerisindeki kavramlardan hareketle sınıflandırmaya çalışmaktadır. Buna göre taleplerin bir kısmı diğerlerini de eklemleyebilecek biçimde genişlerken, bir kısmı ise eklemleme süreçlerine dâhil olmaksızın ittifaklar kurarak, Podemos'un içerisinde kendisine yer bulabilmektedir. Bazı taleplerin ise hem sistemin içerisindeki hem de popülist siyaset yürüten partiler tarafından anlamlandırılma çabasına girildiği belirtilmiştir. Çalışmanın bir diğer önemli tartışması ise popülizm ve demokrasi arasındaki ilişkiye dairdir. Çalışma, İspanya'da Podemos'un demokrasi ile ilişkisini irdeleyerek, popülizmin, zorunlu olarak demokrasinin gelişimine ya da gerilemesine hizmet etmek zorunda olmayabileceği sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar sözcükler: Podemos, İspanya, popülizm, eklemleme, Laclau.

From Anger to Hope: Populist Politics in Spain and Podemos

Abstract

The left populist wave, that has started in Latin America spread in a domino effect and with the second decade of the 21st century became an effective political movement in the south of Europe. First in Greece and later in Spain it started to be the determinant force in the political life. This study aims to frame the populist politics that has started to influence Spain through the conceptual schema used by Laclau when he theorized populism.

With the start of May, 2011 a great deal of social, political and economic demands has been expressed by a great number of protesters through street actions. Podemos, that

was founded in 2014 has emerged due to these demands. As this study focuses on how these demands went through a populist articulation, it tries to categorize these demands through the concepts in the populism literature. According to the study, some of these demands has articulated with each other as they expand but a number of them stayed disjointed and just connected through alliances to Podemos. Also it has been emphasized that a number of demands has been tried to be explained by both the main stream and the populist parties. Another discussion that will be handled by the study is about the relation of populism and democracy. The study reasons that populism does not necessarily serves to the development or the deterioration of democracy through its discussion of Podemos' relation with democracy in Spain.

Keywords: Podemos, Spain, populism, articulation, Laclau.

Giriş

Yirminci yüzyılın son çeyreği, gerek Avrupa ve ABD gibi dünyanın lokomotifleri olduğu iddiasında olan ülkelerde, gerekse de bu ülkelerin 'arka bahçe'leri olarak tanımlanan üçüncü dünya ülkelerinde neo-liberal politikaların egemenliği altında geç(iril)miştir. Bilhassa 1989 yılının güz aylarında Berlin Duvarı'nın yıkılması ve bundan yaklaşık iki yıl sonra Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından tarihin sonunun ilan edilmiş olması, neo-liberal ekonomik ve siyasi düşüncenin karşısında yeni bir siyaset anlayışının imkânsızlığını anlatmaktadır. Ancak bu ilanın üzerinden on yıl geçmeden, Amerika kıtasının güneyindeki isyankâr arka bahçede ortaya çıkan alışlagelmişin dışında bir sol düşünce, tarihin sonlandığı tezinin buruşturulup çöpe atılabileceğini göstermektedir.

Latin Amerika ülkelerinde, 20. yüzyılın bitimine birkaç yıl kala başlayan hükümet değişimleri, neo-liberal siyaset geleneğinin yarattığı ekonomik, toplumsal ve siyasal adaletsizliklere bir cevap olma iddiasını taşımaktadır. Venezuela'da, 1997 yılının son ayında seçimleri kazanan Hugo Chávez; Bolivya'da Evo Morales'in, Arjantin'de Néstor ve Cristina Fernández de Kirchner'in, Brezilya'da Lula da Silva'nın ve ardından Dilma Rousseff'in başkanlıklarındaki İşçi Partisi'nin, Uruguay'da Geniş Cephe adayları Tabaré Vázquez ve José Mujica'nın, Şili'de Michelle Bachelet'nin ve hatta Paraguay'da Fernando Luegö'nün başkanlık koltuğuna oturduğu bir sürecin ilki adımı olmuştur. Literatüre, "pembe dalga" (*pink tide*) ya da "yeniden sola dönüş" (*return to the left*) olarak giren bu sürecin, kıta aşırı bir sıçrama yaşadığını da söylemek mümkündür. Bu sol dalganın karakteristik özelliği olarak görebileceğimiz popülizm, Avrupa'nın güneyinden atılan imdat fişğine yetişmek için Amerika kıtasının güneyinden yola çıkmış bir gemi gibidir.

Avrupa'nın siyasal sisteminin bir imdat fişği fırlattığına dair ifademiz, aşağıda

İspanya'daki kriz haliyle ayrıntılandırılacak olmakla beraber, şu aşamada, Avrupa genelinde yükselen 'aşırı' sıfatıyla nitelendirilen partilerin ivme kazanmasını göz önünde bulundurularak kullanılmaktadır. Avrupa haritasını hızlıca kat ettiğimizde karşımıza çıkan tablo; İtalya'da 2013 yılında yapılan genel seçimde oyların %25'ini alan ve kendisini sağ-popülist olarak tanımlayan Beş Yıldız Hareketi ve Beppe Grillo'nun, 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde beklentilerin çok üzerinde oy alan İngiltere'deki Ukip'in, Yunanistan'da, her ne kadar 2016 güz aylarına gelindiğinde 'başarısız' olarak değerlendirilse de 2015 yılının ilk günlerinde yapılan seçimlerden en yüksek oyu alarak çıkan Syiza'nın, keza 2017 başkanlık seçimlerine gidilen süreçte en güçlü adaylardan biri haline gelen ve Fransa'nın ırkçı olarak nitelendirilmesi mümkün olan partisi Ulusal Cephe'nin başkanı Marine Le Pen'in ve bu çalışmanın ana konusu olacak İspanya'da iki partili sisteme rağmen meclise üçüncü parti olarak girip, iki partili sistemi dönüştürmeyi başaran ve kendisini sol-popülist olarak gören Pablo Iglesias, Iñigo Errejón ve arkadaşlarının önderliğindeki Podemos'un yükselişi şeklindedir. Tüm bu sayılan parti ve liderlerin ortak özelliğinin, mevcut siyasal düzene tepkilerini siyasi yelpazenin ortalarından değil, sağ ya da sol köşelerinden göstermiş olmalarıdır. Dolayısıyla Avrupa'ya güneyden giriş yapan popülist siyaset, Latin Amerika'dakinin aksine, sadece siyasi yelpazenin sol köşesinden temsil iddiasında bulunan partilerin ortaya çıkmasına hizmet etmemiş, bunun yanı sıra İtalya'daki örneğinde olduğu gibi sağ siyaset için, Fransa'da olduğu gibi milliyetçi ve hatta ırkçı partiler için de etkili birer siyaset biçimi haline gelmiştir.

Tarihin ya da siyasetin sonunun geldiği iddiasının bizatihi kendisinin bir ideoloji ürettiğinin (İnce, 2010: 19) deşifre olmasının ardından, "siyasetin sonu partisi"nin ve "yeni siyasetin partisi"nin doğacağını öngörebilmemizi sağlayan Rancière (2007: 21), bunun merkezi sürekli değiştiren bir politikaya neden olacağını belirtmiştir. Avrupa'da da siyasetin merkezinin değiştiği ve uçlara doğru kaymaya başladığı bu dönemde popülist siyasetin popülaritesinin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Avrupa özelinde popülist siyaseti, çıkmaza giren ekonomik ve siyasal sisteme duyulan öfkenin siyasete yansıma biçimi olarak ele alacak olan bu çalışma, merkezine Laclau popülist anlayışın kavramsal matrisini yerleştirmiştir. İki bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümü, Laclau'nun bu literatür içerisindeki özgün konumunu vurgulamayı hedeflemektedir. Bunu yaparken de popülizm literatürünün bizlere sunduğu kavramların teorik açılımlarını serimlemeye çalışmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, popülizm kavramının ne anlama geldiğini ve bu anlamların farklı biçimlerde nasıl ele alındığını ve demokrasi ile ilişkisini ortaya koymayı hedeflediğinden dolayı, bu literatüre ilişkin bir takım klişeleri de yinelemek zorunda kalacaktır. Fakat bu kaçınılmaz tekrarların yanı sıra kavramın tarihsel dönüşümünden hareketle

bir takım sınıflandırmalar sunulmaya çalışılarak kavramın içeriğinin ve literatür içerisindeki farklılaşmaların nedenlerinin belirlenmesi umulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü ise; çalışmanın araştırma nesnesi olarak seçilen İspanya siyaseti üzerine odaklanmaktadır. İspanya'nın siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını ve İspanya'da 2014 yılının Ocak ayında kurulan ve hızlı bir yükseliş grafiği çizen Podemos Partisi'ni, Laclau'nun popülist literatür için sunduğu kavramlar üzerinden okuma çabasına girişecektir. Dolayısıyla çalışma, Laclau'nun geç dönem olarak nitelendirilebilecek çalışmalarını ve bunların başında da "Popülist Akıl Üzerine" adlı çalışmasını merkeze alacaktır.

Tanımlanamayan Bir Kavram Olarak Popülizm

Popülizm yazınına ilişkin ilk söylenmesi gereken cümle, bu yazın içerisindeki neredeyse tüm çalışmaların girişlerinde rast geldiğimiz üzere, popülizmi tanımlama gayretinin değerli ancak imkânsız yakın zorlukta bir çaba olduğudur. Nitekim Panizza (2005: 1)'nin "kavramın net olmayışından yakınlıkla popülizm üzerine yazılara başlamak neredeyse bir klişe olmuştur." sözleri bu açıdan son derece açıklayıcıdır. Öte yandan Wiles (1969: 167-171)'in çalışması popülizme dair 24 ayrı açıklamayı derlemesine rağmen, tüm bu tanımları saydığı cümlesini 'şey'dir diye bitirmesi, Panizza'nın yorumunu haklı çıkarır cinsten bir çabadır. Popülist literatürün ikinci klişesi ise popülizm kavramının zorunlu olarak pejoratif bir anlama sahip olması gerekip gerekmediğine dair tartışmadır. Popülizme yüklenen pejoratif anlamları Laclau (2007: 30-34) iki temel başlık altında toplayarak karşı çıkmıştır. Bunlardan ilki, onun kavramsal belirsizliği, muğlaklığı iken; ikincisi, salt retoriğe indirgenmesi ile alakalıdır. Popülizm kavramının müphemliğini, toplumsal gerçekliğin müphemliğinden hareketle açıklayan Laclau, bu müphemlik durumlarını politik anlamlarının inşa edilme sürecinin bir ön koşulu olarak ele almaktadır. Bu inşa sürecinin popülist siyaset olarak imlendiği ölçüde de popülizmi kendi rasyonalitesi olan bir edim olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Laclau'nun ikinci eleştiriye dair de benzer bir savunu sunduğunu görmekteyiz. Taleplerin eşdeğerliklerinin kurulmasında retoriğin önemine vurgu yapmakta ve dahi popülist siyasetin bir aracı olduğunu belirtmektedir. Ancak bunun yanı sıra kurduğu karşıtlık üzerinden metaforik benzerlikler ile politik uzamın kurulması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu durumda popülizm literatürüne yöneltilen eleştirilerin tersine çevrilişine tanıklık etmiş oluyor ve bu tersine çevrilişle birlikte, popülizmin zaten ihtiyacı duyduğu muğlaklığı ve retoriğin ona bir eleştiri olarak sunmanın yanlışlandığı bir anlatıyla karşılaşyoruz. Laclau'nun popülist literatüre dair yapmaya çalıştığı en önemli katkılardan birini, onu pejoratif bir anlama hapsedmiş hegemonik dilden kurtarmaya yönelik çabası olarak imlemek yanlış olmayacaktır.

Popülizm literatürü içerisinde yürütülen bir diğer önemli tartışma ise onun, demokrasi ile ilişkisi üzerinden şekillenmiştir. Bu tartışma, siyasal hayatta etkin rol oynama çabasındaki popülist partilerin de gündeminin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Popülizmi bu şekilde ele alan yaklaşımların bir örneği olarak Urbinati (1998: 112)'nin "Democracy And Populism" (Demokrasi ve Popülizm) metnini bu noktada tartışmaya açabiliriz. Urbinati bu metninde, Aristoteles'ten aldığı, kimliklerini iyi ve kötü demagoglar olarak sunduğu iki siyasi figür örneği vermektedir. Bunlardan ilki, iyi demagog olan Cleisthenes'tir. Cleisthenes'in iyi demagog olmasını sağlayan özelliği ise kendisi de bir elit olmasına ve kendi tiranlığını kurabilecek güce sahip olmasına rağmen, Atina'yı, selefi Solon'a oranla daha demokratik bir anayasaya kavuşturmasıdır. Buna karşılık, Peisistratus ise Cleisthenes'in simetrisinde yer almakta ve kendisini demokratikmişçesine maskeleyerek kendi tiranlığını kuran kötü demagog olarak sunulmakta ve sosyo-ekonomik sorunlar yaşayan bir toplumda ortaya çıkan popülist bir lider olarak imlenmektedir. Urbinati (1998: 112), Aristoteles'in semasından hareketle, demokrasinin gelişmiş olduğu toplumlarda popülizmin toplumu geri götürdüğünü; demokratik gelişmişliğin yaşanmamış olduğu toplumlarda ise ilerici bir rol üstlenebileceğini iddia etmektedir. Bunun reel politikadaki karşılığını ise Avrupa üzerinden örneklemektedir. Buna göre anayasal demokrasi konusunda epeyce yol kat etmiş olmasından hareketle Avrupa'da, popülist bir hareketin zorunlu olarak demokrasiden geri gidişi temsil edeceğini belirtmektedir. Bu iddia, Avrupa ülkesi ve AB üyesi olan İspanya'daki popülist bir partiyi konu edinen bu çalışma açısından da son derece önemli ancak sorgulanmaya muhtaç bir iddia olarak çalışmanın ileri safhalarında hatırlanacaktır. Ancak bu noktada, Canovan (1999: 2)'in -her ne kadar pragmatizme savrulan yönüyle ele aldıysa da- popülizmin, doğrudan demokrasiye yakınlığına yaptığı vurguyla beraber demokrasinin kalbi olabileceği iddiasını aktararak bu argümana karşı argümanların da olduğunu belirtmekle yetineceğiz. Demokrasi ve popülizm ilişkisinin, demokrasi açısından ilerici mi yoksa gerici mi olduğuna dair tartışmada bir başka eksen ise sağ ve sol popülizm üzerinden geliştirilmeye çalışılmaktadır. Buna göre sağ popülist partiler, azınlık ve göçmen meselesindeki karşıtlıkları ile güçlü bir söylem kurup, demokrasinin şöleni olarak sunulan seçimlerde kendi güçlerini artırırken, partilerinin doğrudan demokrasi politikalarını desteklemezler (Bowler vd. 2016: 18). Buna karşılık sol popülist bir parti olarak aşağıda örnekleri ile beraber ele alınacak Podemos Partisi ise demokratik katılım mekanizmalarını etkin kullanma çabası içerisindeydi.

Popülizmin niteliklerine ilişkin sayılabilecek sıfatların çokluğu ortadır. Fakat tüm bu sıfatları bünyesinde taşıyan popülizm kavramını merkezine koyacak

bir siyasi hareketin nasıl olacağını incelemek de bu literatürün yükümlülükleri arasındadır. Bu yükümlülüğün farkında olan çalışmaların başında 1981 tarihinde Canovan tarafından kaleme alınan “Populism” (Popülizm) kitabı yer almaktadır. Bu çalışmada popülizmin yedi biçiminin olduğu tespiti yapılmış ve bunların da tarımsal ve siyasal olmak üzere temelde iki ana kategoride ele alınabileceği belirtilmiştir (Canovan, 1981: 4-5). Bu ayırım, literatür açısından ufuk açıcı bir tespit olsa da Laclau (2005: 18) tarafından keyfi ve sağlam temellere dayandırılmadığı iddiasıyla eleştirilmiştir. Tarımsal popülizmin ne anlamda siyasal olmadığı ve o kategoriden dışlandığının gerekçesinin sunulmaması ve bu iki kategorinin birbiriyle çakışmasını engelleyen durumun ne olduğunun belirgin olmayışı, Laclau’nun Canovan’a yönelttiği soruların başında gelmektedir.

Eleştiriler ya da tanımlamalar her ne şekilde olursa olsun, teorize edilenin bir siyasal hareket olduğunu söylemek malumun ilamından öteye gitmeyecektir. Ancak bu hareketin ortak paydasının ne olacağı sorusu popülizmin biçimini belirleyecektir. Bu ifadeyi Laclau’nun çalışması içerisinde açıklayacak olursak; popülizm, halkın nasıl inşa edileceğine dair verilecek cevap olarak karşımıza çıkacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Canovan, hareketin kırdan yükselen bir çiftçi ya da köylü hareketinden mi, yoksa kentteki siyasal bir hak mücadelesinden mi çıktığına bağlı olarak kategorize etmiştir. Buna karşılık Taggart (2004: 120) ise halkın hareketinden çok homojenitesine odaklanmayı tercih ederek, anayurt (heartland) popülist siyasetin arenası olarak belirler. Taggart’a göre anayurt, tahayyülde var olan bir toprak parçasıdır ancak bu toprak parçası bir ideal toplum tasarımı varsaymaması ve zorunlu olmasa da geçmişe dönük anılardan türetilen bir kurgu olması bakımından ideoloji ve ütopyalardan ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra tekillikleri birleştirmesi ve farksızlaştırma işlevini üstlenmesiyle de bir halk oluşturmaktadır. Taggart (2004: 122), hem Rancière’in hem de Laclau’nun, Hardt ve Negri eleştirisine benzer biçimde, bu homojen halkın kaçınılmaz olarak dışlanmış, şeytanileştirilmiş bir ötekisini yaratacağını belirtmekte ve popülist siyasetin ilgi alanı olarak da ‘halk’a yani anayurdun üyelerine işaret etmektedir (Taggart, 2004: 121). Yani Hardt ve Negri’ye okunan meydana Rancière ve Laclau’yla birlikte görünmesine karşın, anayurdun dışındakilerle kurulan ilişkinin düşmanlık ilişkisi olduğunu düşündüğümüzde bu hat agonistik bir ilişkiden ziyade Schmitzen bir ilişki olarak karşımıza çıkar, bu da Rancière ve Laclau’nun düşünsel çizgisinin çok uzağındadır.

Taggart, anayurt içerisinde yaşayanların homojenitesiyle oluşacak topluluğa halk adını vermiş ve popülist siyasetin alanını bu birlik olarak belirlemişken; Rancière politika alanını, Laclau ise popülist siyasetin alanını tam da Taggart’ın dışarı dediği alan olarak göstererek literatürün içerisinde başka bir alan

açmaktadırlar.¹ Laclau da Taggart gibi bir dışlanmışlar alanına işaret etmekte, fakat bunu bir anayurt çizgisi aramaksızın yapmaktadır. Laclau'nun düşünsel şeması içerisinde Çar olarak tanımladığı ve 'bütün' tikel talepleri kapsadığını iddia eden bir baskıcı rejim vardır. Bu noktada 'bütün' kavramının tanımlanması özel önem taşımaktadır. Zira bütünü bütün yapan şey onun sınırları içine her şeyin girmesidir. Ancak bu bütüne çizilecek olan herhangi bir sınır, taleplerin bir kısmını dışarıda bırakmak zorundadır (Laclau, 2012: 97-98). Bu noktada tüm talepleri içerdiği iddiasındaki rejim bazı talepleri yadsınmasını zorunda kalacaktır (Laclau, 2007: 103). Nitekim Rancière için olduğu gibi Laclau için de bütün bir başka ifadeyle toplum imkânsızdır ve birileri muhakkak dışlanmış olacak ve baskıcı rejim ile arasına aynı zamanda siyasetin kurucusu da olan antagonistik bir çizgi çekerek, bütünü olanaksızlaştıracaktır. Ancak çekilen çizginin bir dost/düşman ayrımı kurmaktan ziyade antagonistik bir karşıtlık oluşturduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Laclau, çizdiği antagonistik çizgi ile bir tarafında Çar'ın, diğer tarafında ise Çar rejimi tarafından dışlanmış ve birbirinden ayrı taleplerin olduğu bir toplum yapısının tasvirini sunmakta ve popülist siyasetin alanını da bu dışlanmış taleplerin tarafında mümkün görmektedir. Çünkü dışlanmışlık aynı zamanda birer kimlik olarak karşımıza çıkacaktır ve Laclau için kimlik, farklılıkla eş anlamlıdır (Laclau, 2012: 97-98). Birbirinden bağımsız haldeki bu kimliklerin bir şekilde diğerleri ile arasında ilişki kurulabilmesi ve her bir farklılığın bir diğeri ile arasında ortaklık oluşturabilmesi popülist siyasetin başlangıcını oluşturacaktır. Çoğu kez antagonistik çizginin öteki tarafına duyulan karşıtlık üzerinden kurulan ortaklık, konut, ulaşım, ücret, sosyal yaşam alanı vs. gibi birçok benzemez gibi görünen taleplerin bir yanını oluşturarak, taleplerin ve haliyle bu taleplerde bulunan toplumsal kesimlerin birbirleri ile ilişkiye girmesine, birbirlerini desteklemesine yol açacaktır. Yani farklı talepleri olan kesimlerin bir araya gelip, rejime karşı mücadele edebilme gücü artacaktır.

Farklılıklar arasında ortaklığın kurulması ve muhalefetini rejime yöneltmesi popülist siyasetin başlaması için önemli, ancak gerçekleşmesi için yetersizdir. Zira bu yetersizliği hem Hardt ve Negri'nin çokluğun ortaya çıkış momentinin analizini yapmamış olmasında hem de Rancière'in politika alanındaki dışlanmışların birlikteliğinin nasıl kurulduğuna odaklanmayışında gözlemleyebiliyoruz. Bu düşünürler siyasetin alanını tespit etmekle beraber, siyasetin eylem süreçlerini teorize etme çabasına girişmemişlerdir. Laclau ise bu düşünürlerden farklı olarak, çalışmasının en önemli bölümünü bu birlikteliğin oluşturulma sürecini teorize etmeye ayırmaktadır. Buna göre, rejim karşıtlığı üzerinden bir ortaklık kurmuş olan tikel talepler, bu ortak noktalarından hareketle birbirleri ile eşdeğerlik zinciri kurmaktadır. Yani kendi farklılıklarının bir bölümünden

feragat etmektedirler. Böylelikle mevcut siyaset arenasında, farklı talepleri olan kesimler birlikte hareket edebilecektir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için taleplerden bir tanesinin kendi talebinden tümüyle vazgeçmeden diğer tikel talepleri de kendisinde barındırabilecek kadar genişlemesi gerekmektedir. Aslında bu bir anlamıyla, dışlanmış farklılıklardan herhangi birinin dışlanmanın temel nedenini belirleyip sabitlemeyi başarması demektir. Yani gösterilen talep kendisini aşan bir boyuta gelip, eşdeğerlik zincirinin bütün bileşenlerini gösteren bir adlandırmaya dönüşebilmeyi sağlamalıdır. Laclau, eşdeğerlik zincirinin diğer taleplerinin de taşıyıcısı haline gelen ve adeta bir temel talebe dönüşen bu talebe “*boş gösteren*” adını vermekte (Laclau, 2007: 87-88) ve bu zincirin kurulmasını da halkın inşa edilmesi anlamında kullanmaktadır. Laclau ve Mouffe (2012: 29) için bu inşa, aynı zamanda radikal, özgürlükçü ve çoğulcu bir demokrasinin kurulması için verilen hegemonya mücadelesi olarak da görülebilir.

Boş gösteren talebin, baskıcı rejim karşısındaki diğer taleplerin ne kadar çoğunu içerebilirse o kadar güçlü bir halkın inşa edilebileceği açıktır. Ancak bütün talepleri içerebilmesinin mümkün olmadığını farkında olan Laclau, rejime karşı ama diğer taleplerle bu karşıtlık dışında herhangi bir ortaklık kur(a)mayan taleplerin de olabileceğini ve bunların diğer taleplerle eşdeğerlik zinciri içerisine gir(e)meyeceğini belirtmiştir ve “*heterojen talepler*” adıyla kavramsallaştırdığı (Laclau, 2007: 15-160) bu taleplerin üç biçimde gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Bunlardan ilki olarak Laclau, halk olarak tanımladığı kavramsallaştırmanın iktidar karşıtlığına indirgenmesinin doğru olmayacağını belirtmektedir. Bu hem kendi kavramsal şemasının buraya kadarki bölümüne bir ek hem de Rancière’in düşüncesine bir katkı olarak yorumlanabilmektedir. İki taraflı sistemin bir üçüncü tarafının da olabileceğini belirten Laclau, bu savını Marx ve Engels atfıyla lümpen proletarya üzerinden incelemiştir. İkinci heterojen talep biçimi ise kimliğin farklılığa eşit olduğu tespitine dayandıran Laclau, farklılığın aynı zamanda bir negatif inşa sürecinin parçası olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla eşdeğerlik zincirindeki farklılıklar arasında bir gerilim kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla taban tabana zıt olan ve diğeri olmamasıyla karakterize edilen bir kimliğin, eşdeğerlik zinciri içerisindeki diğer kimlikle yaşadığı gerilim uyuşmayacak ve heterojen bir talep olarak kalacaktır. Son heterojen talep biçimi ise baskıcı sisteme karşı olan ancak bir diğer taleple eşdeğerlik zincirine girmemiş olan taleplerdir. Bu tipteki taleplerin varlığının kabulü aynı zamanda popülist siyasetin sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. Böylelikle baskıcı rejime karşı olan her talebin veya kimliğin kaçınılmaz olarak birbiriyle eklenmesini uman bir popülist siyasetin hayalciliği vurgulanmıştır.

Dışlanmış ve öteki olarak sistemin ya da polisin dışına itilmiş olanların

birlikteliklerini sağlayan eklemleme s¼reçlerini pop¼list siyaset olarak imleyen Laclau, çizilen antagonistik çizginin keskinliğine dair de bir uyarı yapmaktadır. Bazı talepler, kimlikler, farklılıklar ya da adlandırmaların ne tam anlamıyla baskıcı rejim tarafından ne de antagonistik ötekisinin kurduğu eşdeğerlik zinciri tarafından massedilemeyeceğine dikkat çekmektedir. Burada, bu talebin, çizginin hangi tarafı tarafından adlandırılacağına dair hegemonik bir mücadelenin olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu tikel talep, konjonkt¼rel olarak kimi zaman baskıcı rejim tarafından içerelebiliyorken, kimi zaman da halkı kuran eşdeğerlik zincirine eklemenebilmektedir. Bu tür talepler Laclau'nun kavramsal şeması içerisinde “y¼zer-gezer g¼steren” olarak adlandırılmaktadır. (Laclau, 2007: 148-151)

Pop¼list literat¼r¼n bu kavramsal bagajını yanımıza aldıktan sonra, İspanya siyasetini ve olgusal odağımızı oluşturacak Podemos'un literat¼rde neye karşılık geldiğini anlamamıza yardımcı olacak sorularımızı sormaya başlayabiliriz. Kuşkusuz ilk sorumuz İspanya siyasetinde, yeni bir partinin ön plana çıkmasına neden olan demokratik taleplerin neler olduğu olacaktır. Bunu açıklamak için ise İspanya siyasal tarihinin kısa bir özeti sunularak, Podemos'un ortaya çıktığı siyasal konjonkt¼r¼n bir fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır. İkinci sorumuz ise Podemos'un ortaya çıkmasına sebep olan tikel taleplerin pop¼ler talepler haline gelip gelemediği olacaktır. şayet bu sorunun cevabı olumlu ise hangi demokratik talebin diğer talepleri eklemlediğini, bir diğer deyişle Podemos'un 'boş g¼steren'inin ne olduğunun izi s¼r¼lmeye çalışılacaktır. Keza bu taleplerin hangi antagonistik ötekilere karşı eklemlediğine dair bir tartışma s¼rd¼r¼lecektir. Bunun yanı sıra, Laclau'nun bize sunmuş olduğu teorik çerçeveden hareketle, pop¼list siyaset arenası içerisinde eklemlememiş heterojen taleplerin ve öteki ile anlam belirlemesi mücadelesine girmiş y¼zer-gezer taleplerin, İspanya siyaseti ve Podemos örneğinde nelere denk d¼řt¼đ¼n¼ belirleme çabası da bu çalışma için özel öneme sahiptir. Laclau'nun kavramsal şemasının somut karşılıklarının belirlenmesine yönelik bu çabaların yanı sıra pop¼list siyaset ile demokrasi arasındaki ilişkisi de çalışmanın temel konularından birisi olarak irdelenecektir.

Yukarıda sunulan ve Laclau'nun tanımladığı anlamdaki pop¼lizmin temel niteliklerini ortaya koymasını sağlayacak bu araştırma izleği, kendi kimliğini pop¼list olmak üzerinden kuran Podemos'un gerçekten iddia ettiği gibi pop¼list olup olmadığını anlamamız açısından oldukça önemlidir. Bu soruların kolaylıkla ulaşılamayacak ve birden fazla olması muhtemel cevaplarını araştırmaya başlamadan evvel İspanya siyaseti içerisinde Podemos'u sahnesine çıkarmış olan siyasal konjonkt¼r¼ ve bu konjonkt¼r¼n tarihsel arka planını sergilemek gerekmektedir.

Öfkenin Yükselişi ve Tarihsel Arka Planı

Asad (2007: 202-203), İspanya'nın "coğrafi açıdan Avrupa'nın parçası olarak tanımlansa da yedinci ve on dördüncü yüzyıllar arasındaki Arap İspanyası[nın] 'Avrupa'nın dışında bir ülke olarak kabul edildiği"ni yazmaktadır. Asad'ın dikkat çektiği dönemlerdeki etnik ve dinsel farklılaşmanın yirminci yüzyılda temel belirleyen olmadığı açıksa da, başrollerinde çoğunlukla Avrupalı devletlerin olduğu iki büyük savaşa fiilen katılmamış olan İspanya, ister istemez bu yüzyılda da genel Avrupa tarihi anlatısının dışında kalmıştır. 1929'daki büyük buhran sonrası Avrupa siyasetinde oluşan faşist dalgaya İspanya, 1931-1936 yılları arasında Cumhuriyeti deneyimledikten sonra, Almanya ve İtalya'nın aksine seçimlerle değil, kanlı ve acımasız bir iç savaşla teslim olmuştur. Kuşkusuz iç savaşın bütün sorumluluğunu Avrupa'nın faşist dalgasına bağlamak yanlış olacaktır, bunun yanı sıra yapısal, bölgesel, tinsel dengesizliklerin yarattığı sayısız iç nedenler de olduğu bilinmektedir (Vilar, 2007). Zira diğer Avrupa ülkeleri, II. Dünya Savaşı'nın ardından demokratikleşme süreçlerine girerken, bu savaşa katılmayan İspanya'daki otoriter rejim, Franco'nun ölümüne kadar ayakta kalmayı başararak, savaş sonrası Avrupa'da yaşanan demokratikleşme dalgasından etkilenmemiştir. Franco, 1973'te başbakanlık görevini bırakmış buna karşılık devlet başkanlığını, başkomutanlığı ve partisi Falanj'ın liderliğini ölene kadar sürdürmüştür.

Franco'nun 1975 yılındaki ölümünün ardından, Kral Don Juan Carlos'un da etkili olduğu rejim değişikliği halk oylamasına sunulmuştur. 1976 yılında yapılan ve katılımın %77,4 oranında olduğu bu referandum sonucunda İspanya, %94,2 oranında olumlu oy ve akabinde yapılan çeşitli yasal düzenlemeler ile demokratik rejime yumuşak ve kesin bir geçiş sağlanmıştır (Işık, 2012: 231). Dolayısıyla İspanya'da demokrasinin 20.yy'ın son çeyreğine ilişkin bir tecrübe olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Franco rejiminin devrilişi ve demokratik yönelim, Avrupa ile ortaklaşma eğilimi içerisinde olan bir İspanya'yı da beraberinde getirmiştir. Nitekim 1986 yılında başbakanlık görevini yürüten Felipe González, "tarihçiler, demokrasiye geçiş sürecimizin (...) tarihini belirlemek istediklerinde, 1 Ocak 1986'yı seçecekler dersem yanlış olmaz" derken; bu tarihin, İspanya'nın AB tam üyeliğinin onandığı gün olduğunu da hatırlatmıştır (aktaran Işık, 2012: 238). Kuşkusuz bu anlatının iç siyasal dengelere yaptığı bir gönderme de yok değildir. Zira González, PSOE (Partido Socialistas Obrero Español/ İspanya Sosyalist İşçi Partisi) lideridir ve ilk seçim zaferini, 1977 ve 1979'daki seçimlerde iktidarı UCD (Unión de Centro Democrático/Demokratik Merkez Birliği)'ye karşı kaybettikten sonra, 1982 yılında alabilmiştir. Haliyle 1986 seçimlerine giderken, bu üyeliği

hükümeti açısından önemli bir propaganda aracı olarak da kullanmıştır. 1982 yılında yapılan seçimin İspanya seçim tarihi açısından bir diğer önemi ise 2015 seçimine kadar rollerini kaybetmeyen iki partinin ilk mücadelesi olmasıdır. Bir tarafta merkez solu temsil eden PSOE, diğer tarafta merkez sağın temsilcisi olan PP (Partido Popular/Halk Partisi). Çalışmamızın konu edineceği Podemos'un bu iki partinin oluşturduğu sistemi değiştirip, kendisini mecliste üçüncü parti olarak nasıl konumlandırabildiğini incelemeye evvel bu sistemin kendisini irdelemekte fayda vardır.

İspanya, krallığın varlığını sürdürdüğü ancak parlamenter demokrasinin işlediği bir sisteme sahip olması hasebiyle rejimine anayasal monarşi diyebileceğimiz bir ülkedir. Birisi senato diğeri genel meclis (*cortes generales*) olmak üzere iki meclisli bir sisteme sahiptir. Senato 266 üyeden oluşurken, genel meclis seçmen sayısına göre en az 300, en çok 400 üyeden oluşabilmektedir. Nüfusu 50 milyonun biraz altında olan İspanya'nın, genel meclis seçimleri için her birinin en az iki vekili olması gereken 52 seçim bölgesi bulunmaktadır. %3 ülke barajlı d'hondt sistemin uygulandığı ülkede, bir partinin mecliste grup kurabilmesi için ise en az 15 vekilinin olması ya da ülke genelindeki oy oranının %5 olması gerekmektedir. Bu sistem, 17 özerk bölgenin bulunduğu ve bu bölgeler arasındaki farklılıkların keskin olduğu İspanya'da seçim barajını aşmayı güçleştirmektedir. Bunun yanı sıra düşük nüfuslu bölgelerdeki artık oyların fazlalığı ve mecliste az temsilcinin bulunması (mevcut durumda 350) sistemi iki parti lehine daraltmaktadır. Yani küçük seçim bölgelerine ayrılmış olması iki partili sistemin oluşmasına katkı sunmaktadır (Lijphart, 1999: 162-163). Dolayısıyla Podemos'un öncelikli görevi PP ile PSOE aktörlüğündeki iki partili sistemi dönüştürmek olmalıdır ve bunun için de yapılması gereken başta Madrid ve Barcelona gibi kalabalık nüfuslu kentler olmak üzere bütün seçim bölgelerinde ve haliyle 17 özerk bölgenin mümkün olduğunca çoğunda kendisini var edebilmektir.

1977 yılında PSOE ile UCD arasında başlayan, 1982 yılından sonra ise UCD'nin yerini PP'nin almasıyla aktörü değişen İspanya'daki parlamenter sistem, 2008 krizine kadar ekonomik ve toplumsal dönüşümü bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. Bilhassa Katalonya ve Bask bölgelerinde şiddetli bir biçimde ortaya çıkan tikel talepler, diğer özerk bölgeler ile ortaklaşamaması ya da Laclau'nun yukarıda özetlenen kavramsal şemasından hareketle, İspanya genelinde bir eşdeğerlik zinciri kuramamış olması nedeniyle kendi sistemini taşıyabildiği söylenebilir. İspanya'nın 1986'daki AB üyeliğinin ardından başlayan ve 2000'li yılların başlarına kadar genel bir eğilim olarak görülebilecek ekonomik gelişim trendinin de bir değişim için gerekli zemini hazırlamadığını söylemek mümkündür. Ancak 2008'de, Avrupa ve ABD'de patlak veren finansal krizin etkileri, İspanya'da emlak sektöründeki kriz ile görünür olmuş ve bu iyi gidişatı

tersine çevirmiştir.

İspanya, 2002 yılında Euro bölgesinin kurulmasıyla birlikte, ekonomisinde ciddi bir büyüme yaşamıştır.² Avrupa devletlerinin ortak para birimini kabul etmesiyle kur riskini ortadan kaldırılması, başta emlak piyasası olmak üzere, birçok piyasada olumlu yönde ancak orantısız ve riskli bir hareketlenme başlatmıştır. İnşaat sektöründe yaşanan ve banka kredilerine dayanan büyüme, bankacılık sektöründeki yasal boşluklar nedeniyle İspanya'nın krize girmesinde önemli bir etkidir. Ağırlıklı olarak bölgesel tasarruf ve kredi bankalarının vermiş olduğu kredilerle ayakta duran mortgage sistemi, 2010 yılında 180 milyar euronun üzerinde riskli kredi vermiş bulmaktaydı (Davis ve Skoczylas, 2012). Bankalara borçlu hale gelen halk, tasarruf ve harcama kalemlerini sıkılamak zorunda kaldığında ise piyasadaki durgunluk krizin tetikçisi olmuştur. Tüm kısıtlamalarına rağmen borçlarını ödeyemedikleri için evlerinden çıkarılan insanların öfkesi sisteme yönelmeye başlamıştır. Bunu aşmak isteyen hükümetin kamu harcamalarını artırması ise İspanya'daki krizin ikinci boyutunu karşımıza çıkarmaktadır: Kamu borç finansmanı (Ezrati, 2012). Hükümetin bu iki krizle baş etme metodu ise İspanya'da halkı 15 Mayıs 2011 günü sokağa dökerek olan kemer sıkma politikaları olmuştur.

Krizin bir diğer etkisi ise kemer sıkma politikalarının da bir sonucu olarak, işsizlik olmuştur. 2007 yılında %8 civarında seyreden işsizlik oranı, 2009 yılının son ayında %19'a, Mayıs 2011'de ise 20,7'ye kadar yükselmiştir. Podemos'un, parti olarak siyaset sahnesine çıkmasından yaklaşık iki ay sonra, Mart 2014'te ise bu oran %25,1'e kadar çıkmıştır. Genç nüfusta ise oranlar neredeyse bunun iki katına çıkmış ve 2014 yılında %50'lere yaklaşmıştır.³ İspanya'da halk bir yandan bankalara borçlarını ödemekte zorlanırken, diğer yandan işinden olmuş ve iş bulamaz hale gelmiştir. Tüm bunlara artan vergiler ve kemer sıkma politikaları da eklenince İspanya'da sokak hareketleri artmaya başlamıştır. Ancak hükümetin sokak hareketlerine karşı tutumu da ülkenin sosyo-ekonomik çöküntüsüne denk biçimde anti-demokratik ve şiddet içerikli bir hal almıştır.⁴ Özelleştirmelerin hızlandığı bu dönemde troykanın (Avrupa Birliği, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Merkez Bankası) talepleri adeta İspanya hükümetinin görevi haline gelmişken, İspanya halkı için bir karabasana dönüşmüştür.

İspanya'da 2008 krizi sonrası oluşan konjonktürde ezilen kitleler, bu ekonomik ve politik anlamdaki baskıcı rejime, 15 Mayıs 2011 tarihinde kitlesel bir eylemle meydan okumuştur. Madrid'in en ünlü meydanlarından olan Puerta del Sol'da toplanan kitle, oturma eylemi başlatarak ülkenin dört bir yanına yayılacak bir eylemin fitilini ateşlemişlerdir. Daha sonra kendilerine *los indignados* (öfkeliiler) adını verecek olan ve çoğu gençlerden oluşan bu kitle, her ne kadar ekonomik

krizin etkilerinden ve kemer sıkma politikalarının baskılarından yola çıkarak eylemlere başlamışsa da, merkeze aldıkları iki söylemden birisi demokrasi diğeri işsizlik olmuştur. Mevcut sistemin kendilerini temsil etmediğini duyurmak için “*democracia real, ya!*” (gerçek demokrasi, şimdi!) sloganını merkeze alan öfkeliilerin bir diğeri mottosu da “*juventud sin futuro*” (geleceksiz gençlik) olmuştur. Eylemin gerçekleştiği tarih olan 15 Mayıs gününün kısaltması olan 15-M ise hareketin adı olmuştur. Bu hareket mevcut düzenden şikâyetin bir simgesi haline gelmiş ve halkın memnuniyetsizliğinin göstergesi olmuştur. O dönem yapılan anketlere göre İspanya’da yaşayanların %70’inden fazlasını 15-M hareketine sempati ile bakmaktadır (Gomez-Reino ve Llamazares, 2015: 5). Bu sonuçlar, mevcut düzene karşı duyulan memnuniyetsizliği göstermesi açısından önemlidir.

15-M Hareketi’nin somutlaştırdığı memnuniyetsizlik, 2011 yılının Kasım ayında yapılan seçimlerde iktidar değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Yapılan seçimlerde PSOE ve lideri Zapatero seçimleri kaybetmiş ve başbakanlık koltuğuna PP lideri Rajoy’a oturmuştur. Bu iktidar değişikliği de seçimlerden yaklaşık altı ay önce başlayan sokak eylemlerini dindirememiştir. Çünkü bu iktidar değişikliği ekonomik düzelmeyi beraberinde getirmediği gibi siyaseten de beklenen düzelmeyi yaratamamıştır. 2013 yılının ilk aylarında yapılan anketlerin sonuçları 2011 yılında iktidarı devralan Rajoy hükümetinin ülkenin kriz haline bir çözüm bulamadığının göstergesi niteliğindedir. Bu anketlere göre İspanya halkının %80’i, PP’ye oy verenlerinse %60’ının başkan Rajoy’a güvenmediğini göstermektedir (Gomez-Reino ve Llamazares, 2015: 5). Dolayısıyla İspanya’daki krizin 2008 ekonomik kriz ile sınırlı olmadığını, bununla beraber siyasal bir yozlaşma sürecinin yaşandığını da söylemek mümkündür. Bu kriz durumu İspanya siyasetinde popülist bir siyasal aktöre alan açmıştır. Nitekim İspanya’da popülist bir alternatifi ortaya çıkmasını sağlayan konjonktürün üç temel nedenini Gomez-Reino ve Llamazares (2015: 7) siyasal yozlaşma, ekonomik kriz ve siyasalere ve kurumlara güvenin dibe vurmuş olması olarak sıralamaktadır.

15-M Hareketi’nin gerek meydanlarda gerekse sosyal, yazılı ve görsel medyada kitlelere anlatılmasını ve böylece hareketin ülke geneline yayılmasını sağlayacak bir takım mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmaları aktif kullanan, bir başka deyişle, bu hareketin bir nevi sözcülüğünü üstlenen Pablo Iglesias Turrión, Íñigo Errejón, Pablo Echenique, Juan Carlos Monedero gibi isimlerin yer aldığı genç ve entelektüel bir grup ise hareketin taleplerini siyasal bir parti çatısında dile getirme arzusuyla Podemos Partisi’ni kurmuşlardır. Bu parti, kuruluşundan sadece dört ay sonra Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmış olmasına rağmen, %8 oy alarak Avrupa Parlamentosu’na 5 vekil gönderebilmiştir. 2015’te yapılan yerel seçimlere kurumsal kimliği ile katılmayan Podemos, 20

Aralık 2015 seçimlerinde (20-D) oyların %20,66'sını alarak, parlamentoda 69 sandalyenin sahibi olmuştur. Bu yeni durum, İspanya siyasetinde yepyeni bir döneme işaret etmektedir. Zira iki partili sisteme dönüşmüş olan mevcut düzen, Podemos ve Ciudadanos (C's) partilerinin sırasıyla 69 ve 32 sandalye almasıyla birlikte bozulmuş ve bir koalisyon ya da azınlık hükümetini zorunlu kılmıştır. En yüksek oyu alan parti olan PP'nin lideri Rajoy'un hükümet kuramayacağını açıklaması üzerine, hükümet kurma görevinin PSOE lideri Sánchez'e verilmesi, Podemos'u muhtemel bir iktidar ortağı pozisyonuna sokmuştur. Koalisyon görüşmeleri sonucu Podemos, internet ortamında düzenlenen bir oylama ile parti üyelerinin görüşünü almış ve ekonomide kemer sıkma politikalarını sürdürmeyi öngören ve Katalonya'nın bağımsızlığına kati suretle karşı çıkan PSOE'nin hükümet programını reddetmiş, koalisyon hükümeti kurulmasına katkı sunmamıştır. Ayrıca PSOE'nin C's ile kurmaya çalıştığı azınlık hükümetine de destek vermemiş ve yeni bir seçime gidilmesinde önemli rol oynamışlardır. 26 Haziran 2016'da yapılan seçimler (26-J) meclis aritmetiğini değiştirmiş olsa da herhangi bir partinin tek başına hükümet kurmasına yine izin vermemiştir. Katılımın %73,2'den %69,84'e düştüğü yani 20-D seçimlerine göre yaklaşık 900 bin daha az seçmenin sandık başına gittiği 26-J seçimlerinde Podemos, oyların %21,10'unu alarak, sandalye sayısını 71'e çıkarmış olsa da bir önceki seçime göre yaklaşık 140 bin oy eksik almıştır. PP'nin hükümet kurma arayışına destek vermeyen PSOE lideri Sánchez ve Podemos, 2 Eylül günü PP'nin kurmaya çalıştığı azınlık hükümetine karşı çıkmış ve 170 kabul oyuna karşın 180 hayır oyuyla güvenoyu vermemiştir. Bu süreç Sánchez'in genel sekreterlik görevini yürüttüğü PSOE ile Podemos arasında da bir yakınlaşma yaratmıştır. Podemos'un PSOE ile birlikte hükümet kurabileceğinin sinyallerini vermeye başladığı bu süreçte, PSOE içerisinde büyük bir kriz baş göstermiş ve partinin eski lideri Felipe González'in açıklamalarıyla büyüyen kriz, 35 yönetim kurulu üyesinden 17'sinin istifasına kadar ilerlemiştir. Genel sekreterlik seçimini de içeren bir kurultay önerisini sunan Sánchez, partisinin yetkili organından istediği kararı çıkaramaması üzerine önce partideki genel sekreterlik görevinden ardından ise milletvekilliğinden istifa etmiştir. Değişen dengelerin ardından hükümet kurma görevini tekrar üstlenen Rajoy, PSOE'den 68 milletvekilinin çekimser oy kullanmasının ardından azınlık hükümetini kurabilmiştir. Dolayısıyla Iglesias Turrión (2016)'un 26-J seçimlerinden önce ileri sürdüğü, Podemos'un ne olursa olsun İspanya'da yapısal bir değişime imzasını attığına dair iddiası, gerek İspanya'da bir azınlık hükümetinin kurulmasına yol açılmasında, gerekse PSOE gibi köklü bir partinin yaşadığı krizde Podemos'un oynadığı rol düşünüldüğünde doğrulanmış görünmektedir.

Öfkeden Umuda, Sokaktan Meclise

Yukarıda ortaya konulmaya çalışılan popülizm literatüründen hareketle, İspanya siyasetini okumaya çalışacağımız bu son bölümde yapmamız gereken ilk tespit; öfkeliilerin, hükümet, bankacılık sektörü ve troyka tarafından dışlanmış, ezilmiş, ötekileştirilmiş ya da esamisi okunmayanlar sınıfına itilmişler olduğudur. Öyleyse İspanya’da popülist bir siyaset arayacaksak odaklanmamız gereken yer öfkeliilerin farklı taleplerinin birbirleri ile ilişkisi olacaktır. Yukarıdaki kısa İspanya siyaseti anlatısından da çıkartabileceğimiz üzere kemer sıkma politikalarından vazgeçilmesinden, polis şiddetinin dindirilmesine; işsizliğin azaltılmasından, temsil krizinin çözümüne; borçların yapılandırılmasından, özelleştirmelerin durdurulmasına; yolsuzluk skandallarının bitmesinden, yozlaşmanın önlenmesine kadar birçok tikel talebin birbirinden bağımsız olarak toplandığı Puerta del Sol meydanında ortaklaşmaya başladığını görmekteyiz. Sokakları işgal etmek gerektiğini söyleyen bu sosyal hareketin tikel talepleri eklemleyebilme biçiminin nasıl olacağına, yani halkın nasıl kurulacağına dair farklı kanaatleri olan gruplar bu meydana bir araya gelmişlerdir. Bu gruplardan birisi olan Podemos, kendisini 15-M Hareketi’nden türeyen bir parti olarak sunmaktadır ve haliyle bu girişim, 15-M hareketinin kurumsallaştırılmasına yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu eleştirilerden en yaygın olanları hareketin gücünü kendi kurumsal kimliği içerisine hapsederek absorbe edeceği ya da hareketin taleplerinden birisi olan doğrudan demokrasi söyleminin siyasal yapının kurumları içerisinde sönümleneceğidir. Diğer eleştiriler ise lidersiz bir hareket olan 15-M’nin Pablo Iglesias’ın karizmatik otoritesine indirgeneceği, hali hazırda var olan sol ittifakın 15-M hareketinden ilhamla dönüşerek kendisini yeni bir kılıkta ortaya sürmekten başka bir şey olmadığı biçiminde sıralanabilir (Fominaya, 2014). Podemos’un bu eleştirilere yanıtı ise, 15-M hareketinin çok büyük bir kapasiteye sahip olduğu ancak Podemos ya da başka bir partiye enerjisini aktaramadığı vakit sönümlenmesinin kaçınılmaz olacağı şeklindedir. Çünkü Podemos için sokak hareketinin partiye aktarılması bir çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Ayrıca bu partiyi de sokak hareketine uygun bir biçimde mümkün olduğunca yatay biçimde örgütlediklerini iddia etmekte, Iglesias ya da Errejón’un ön plana çıkmasını ise modern seçim sistemlerinde, parti içerisinden bazı kişilerin medyatik olmak zorunda olduğu ile açıklamaktadırlar (Fominaya, 2014).

15-M hareketinden ilhamla yola çıkan ve öfkeliilerin tikel talepleri arasında eşdeğerlik zinciri kurmak zorunda olan Podemos, parti oluşumunu 2014 yılının Ocak ayında tamamlamıştır. İki partiyi öne çıkaran bir seçim sisteminde, üçüncü parti olarak sisteme dâhil olma hevesindeki Podemos, kuşkusuz antagonistik çizgisini bu hat üzerinden çekmiştir. Sistemi, çarı, baskıcı rejimi,

ya da Rancière'in deyimiyle polisi, PP ve PSOE'nin hâkimiyetindeki sistem olarak belirlemiş ve hegemonya kurma sürecini bu sistemin dışında bırakılan tikel taleplerin ve mağdur ettiklerinin eklemesi üzerinden inşa etmeye koyulmuştur. Mevcut baskıcı rejim, akıllara Franco dönemini getirip (Mitchell: 2012), sosyal hareketlerin alanlarını daraltırken, 15-M hareketi, özerk bölgelerin sınırlarını aşan yapısı ile sisteminin eşdeğerlik zincirinin kurulmasına engel olan bölgeselciliğini bertaraf etmesine zemin hazırlayacak topyekûn bir krize işaret ederek taleplerde ortaklaşma halini oluşturmuştur. Nitekim partinin en tanındık sözcülerinden ve genel sekreterliğini üstlenen Pablo Iglesias Turrión, İspanya'da bir rejim krizi yaşandığı vurgusu yapmaktadır. Dahası bu krizin, Gramsciyan tabirle bir 'organik kriz' hayaletini ortaya çıkardığını belirtmektedir (Iglesias Turrión, 2015a: 6). Dolayısıyla bu krize sebep olan kasta karşı, herhangi özel bir bölgede değil, tüm yurttan örgütlenmek ve talepleri eklemek gerekmektedir. Etki alanının bütün yurt olması gerektiğinin farkında olan Podemos, İspanya'nın 1931-1939 yılları arasında yaşadığı ikinci Cumhuriyet tecrübesine atıfla ortak bir tarih anlayışını da inşa etme çabasına girişmektedir. Iglesias, devletin yönetim biçimini değiştirme arzusunda olmadıklarını söylemekle beraber, Podemos'un düzenlediği toplantılarda genellikle ikinci İspanya Cumhuriyeti döneminde kullanılan kırmızı, sarı ve mor yatay çizgilerden oluşan bayrakların kullanılması, bu tarihsel göndermenin bir tezahürü olarak görülebilir (Keulen, 2014).

Podemos'un iki partili sistemle arasına çektiği antagonistik çizgi sayesinde kemer sıkma politikalarından vazgeçilmesi, özelleştirmelerin ve polis şiddetinin durdurulması, demokrasinin güçlenmesi vs. gibi talepleri bir eşdeğerlik zincirine sokabilmiştir. Bunu ülke düzeyine taşımış bir sosyal hareketin zaten var olması ve bunun yanı sıra hali hazırda örgütlü olan ve seçimlere de katılan Sol İttifak (Izquierda Unida)'ın kendilerini destekleyeceğini açıklaması sayesinde hızlı bir biçimde örgütlenebilmiştir. Nitekim bu açıklama diğer sol örgütleri de kapsayacak biçimde genişletilerek 26-J seçimlerine gidilmiştir.⁵ Yukarıda da belirtildiği üzere, Podemos'un geniş kitlelere ulaşabilmesinde 15-M hareketinin yanı sıra sosyal, yazılı ve görsel medyadaki⁶ etkinliği önemli rol oynamıştır. Ancak partinin ne denli büyüyebildiği ve statükoya karşı bir tehdit oluşturup oluşturmadığının ölçümünün olanaksızlığı, ilk etapta taleplerin eklemesini zora sokan bir durum olmuştur. Seçimlerde başarı ihtimalinin ortaya çıkmadığı hiçbir durumda, bu eşdeğerlik zincirinin halkalarının tutunumu tam anlamıyla sağlanamayacaktır. Çünkü sistem kendisini temelde iki partili olarak kurmuş ve dışlanmış olanın bu ikili yapıyı kırma ihtimali anti statükocu eylemin bizatihi kendisi haline gelmiştir. Dolayısıyla kuruluşundan sonraki ilk etapta Podemos'un eşdeğerlik zincirini kurmasına hizmet eden iki temel duygudan bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Bunlardan ilki 15-M hareketinin

aktörlerinin kendilerine verdiği isimden de anlaşılacağı üzere 'öfke' iken, ikincisi, hem hareketin Podemos olarak partileşmesinin ve anket sonuçlarıyla başarı ihtimalinin var olmasından hem de ekonomik ve sosyal dışlanmışlık yaşayan kesimlerin bu kötü gidişattan kurtulmaya olan inancın peyda olmasından doğan 'umut' olmuştur. Kiouпкиolis (2016: 103) de değişimin yakın olduğunu fark eden kitlelerde neşe ve umut duygularının canlandığını belirtirken, başarı ile umut arasında bir denge kurmaktadır. Nitekim bu umudun başarıya endeksli olduğunun farkında olan parti, 2015 yılının Mayıs ayında yapılan yerel seçimlere, kurumsal kimliği ile katılmamış; bölgesel ittifaklara dâhil olmakla yetinmiştir. Bu davranışıyla Podemos bize, antagonistik öteki olarak kodladığı noktanın mevcut iki partinin egemenliğindeki sistem olduğunu göstermektedir. Çünkü Podemos için asıl hedef genel seçimlerdir ve bu hedef bahar ayındaki belediye seçimlerinde yaşanacak olası bir başarısızlık ile imkânsızlaşabilecektir (İnsel, 2015). Yani antagonistik çizginin ötesindeki rejimin unsurlarıyla savaşımın asıl cephesi beklenmekte, bunun dışındaki dönemlerde onlara karşı mevzi savaşımın sürdürülmesi esas olmaktadır. Çalışmamız açısından çıkarılacak bir diğer önemli sonuç ise eşdeğerlik zincirini kurma görevinde, umut duygusundan beslenen ve adeta bir boş gösteren rolü üstlenen 'başarı' söylemi ve arzusu zincirin halkaları arasında çimento görevi görmesidir. Podemos, başarı hedefini, dağıttığı umut üzerinden eşdeğerlik zincirini kurmayı sağlayacak bir talep haline getirmektedir. Belirtildiği üzere, bu umut ikili anlamda kullanılmaktadır. İlki, seçimi kazanma umudu, ikincisi ise bundan bağımsız olmayan ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal kötü gidişatından kurtuluş umudu. Podemos, dağıttığı umut ile Troyka'dan, kemer sıkma politikalarından, işsizlikten, fakirlikten vs.'den kurtulmaya dair bir umut olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Nitekim isminin kelime anlamı olan "yapabiliriz" de bu umuda yapılan bir vurgu niteliğindedir. Kuruluşundan yaklaşık dört ay sonra, Mayıs 2014'te katıldığı ilk seçim olan, Avrupa Parlamentosu seçimlerinden %8 oy alıp, 2015 yılının ilk ayındaki anketlerde de birinci parti gözükme başarılabilmiş (El Pais, 2015) olması da bu umudun birer göstergesi niteliğindedir. 24 Mayıs 2015'te yapılan belediye seçimlerinde desteklediği adayların Barcelona'da kazanması, Madrid'de yaklaşık 40 bin oy az almasına karşın, belediye meclisindeki dengeler sayesinde birinci olan PP adayının meclis çoğunluğunu elde etmesini engellemesi, Podemos'un parti olarak girmediği seçimleri kazanmasını sağlamıştır (Muriel, 2015). Bir diğer ifadeyle, Aralık 2015 ve Haziran 2016 genel seçimlerinden üçüncü parti olarak çıkmayı başarmayı sağlayacak süreçte kazanılan mevzilere yenilerini eklemiştir.

2008 kriziyle birlikte girdiği ekonomik darboğazdan kurtulamayan İspanya'nın yönetimine talip yeni partinin kadroları da popülist siyasetin sıradan insan imgesine yaptığı göndermeyle uyuşan cinstedir. Taggart (2004: 142)'a

göre popülizm sade insanın bilgeliğini içermelidir. Podemos'un en bilinen simalarından olan 1979 doğumlu Pablo Iglesias da kravatsız, gömlek ve kot pantolondan ibaret giyim tarzından, at kuyruğu biçiminde toplanmış saçına kadar tam da bu sadeliğin ve sıradanlığın timsalidir. Keza partinin bir diğer önemli ismi, 1983 doğumlu Iñigo Errejón'un da, Iglesias gibi sıradan bir genç görünümü, popülist olma iddialarının biçimsel yönünü karşılamaktadır. Nitekim Iglesias'ın kendisine dair yaptığı *"Ben bulunmaz Hint kumaşı değilim. Bir alfa erkeği değil, bir aktivistim ve kendimi çoğunluğun emri altına koyuyorum."* tanımlaması kendisini konumlandığı yer bakımından son derece önemlidir (Tremlett, 2015). Ancak bu sıradanlık anlayışının kendisi ile sınırlı olmadığını da söylemeliyiz. Onun için İspanya'nın bizatihi kendisi sıradan insanların ülkesidir (Hedgecoe, 2015). Bu noktada popülist söylemin en önemli şiarlarından biri ile karşı karşıya olduğumuz açıktır. Iglesias, halk tanımını sıradanlık üzerinden kurarak anti elit bir kimlik inşa ederken, olabildiğince de geniş tutmakta ve kendisini de bu tanımın tipik bir örneği olarak sunmaktadır.

Lider kadrolarının sıradan görünülerinin yanı sıra akademik kariyerleri de partinin popülist kimliğine katkı sunmaktadır. Örneğin, Errejón'un bu harekete en önemli katkılarından birisi olarak İspanya popülizminin, Latin Amerika ve bilhassa Bolivya popülizmi ile bir bağ kurmasını sağlayacak akademik altyapıyı hazırlamış olması olarak görebiliriz. Errejón'un 2012 yılında tamamladığı *"La lucha por la hegemonía durante el primer gobierno del MAS en Bolivia (2006-2009): un análisis discursivo"* (Bolivya'daki MAS'ın ilk hükümet dönemindeki Hegemonya Mücadelesi (2006-2009): Bir Söylem Analizi) başlıklı doktora tezi, bölgeler arası ittifakın nesnel, bilimsel ve Podemos ile ele alındığında politik sonuçlarından biri niteliğindedir. Öte yandan partinin kurucuları aralarında olan Juan Carlos Monedero, Venezuela'da Chávez hükümetine danışmanlık görevi yürütmüş olması da Podemos'un Latin Amerika bağlarının güçlenmesine katkı sunmaktadır. Keza Laclau'nun, Podemos'un görüşlerinde kurucu yere sahip olması (Hancox, 2015) ve adeta Mouffe'un lügatinden konuşurcasına Iglesias Turrión (2015b)'un *"sol popülizm, değişimin anahtarı olacaktır"* sözü, Podemos'un sol popülist çizgilerinin öncülü olarak gördükleri Latin Amerika ile ilişkilerini ve bu bölgeyle ortak bir teorik zeminde hareket ettiklerini gösterir niteliktedir. Nitekim bunu kendileri de açıkça beyan etmekten çekinmemekte, kendilerine Laclau'dan referans ile popülist demeyi bir politik kimlik olarak benimsemiş durumdadır (Iglesias Turrión, 2015a: 14). Bunun yanı sıra Errejón'un doktora tezinin de Podemos'un ideolojik arka planı gibi post-marksist yazına dayandığı açıkça görülebilmektedir. Ancak bu noktada ilginç olan ise Errejón (2012)'un bu çalışmasında doğrudan Marx atfının bulunmamasıdır. Onun bu tercihi, temel dayanak noktasının Gramsci, Laclau, Mouffe hattı

olduğuna dair iddiasını da güçlendirir niteliktedir.

Hardt ve Negri'nin de bu partileşme sürecinin teorik anlamda atıf alan önemli isimlerinden olduklarını söyleyebiliriz.⁷ Hardt ve Negri'nin, İmparatorluk içerisinde örgütlenecek çokluğun tıpkı imparatorluk gibi ağ biçiminde örgütlenmesi gerektiğine yaptığı vurgu önemlidir. Yukarıda adı geçen isimler her ne kadar Podemos kurumsal kimliğinin sözcülüğünü yapsalar ve partinin liderleri olarak gösterilebilecek olsalar da hiyerarşik bir örgütlenmeye gitmediklerini özellikle belirtmişler ve çokluğun bir parçası olarak yatay örgütlenmeyi önemsemişlerdir (Delclos, 2014). Kuşkusuz Iglesias ve onun yukarıda anılan sıradan imajının mevcut sistem içerisinde bir karizma yarattığı göz ardı edilemez. Karizmatik bir lidere sahip olduğunu söyleyebileceğimiz Podemos, aynı zamanda partisinin tabanı ile da organik bir bağ kurma çabasındadır. Dolayısıyla Podemos'un örgütlenme biçimi aynı zamanda Canovan (1999)'ın, popülist, doğrudan demokrasinin bir parçası olarak görmesiyle de ortaklaştırır niteliktedir. Bu örgütlenmenin somut karşılığı ise 15-M hareketindeki öfkeliilerin zaten yapmakta olduğu halk meclislerine tekabül etmektedir. Hareketin genç popülasyonu ve bununla alakalı olarak sosyal medya araçlarını etkili kullanıyor olması da bu örgütlenme biçimine katkı sağlamış ve internet üzerinden düzenlenen çevrimiçi toplantılar ve çevrimiçi oylama yapma yöntemleri aynı zamanda birer karar alma mekanizmasına da dönüşmüş ve doğrudan demokrasinin modern toplumlardaki tezahürü olmuştur. Nitekim hem Avrupa Parlamentosu hem genel seçimlerde Podemos'un aday belirleme süreçleri hem de Aralık seçimlerinden sonra PSOE ile koalisyon kurup kurmamaya dair karar alma süreçleri birer internet oylaması şeklinde gerçekleşmiştir (Tremlett, 2015). Kioupiolis (2016: 105-106)'un teknopopülist bir aracı olarak adlandırdığı bu katılım mekanizmaları, Podemos'un hem demokrat kimliğine hem de tabanı ile organik bir bağ kurabildiğine kanıt niteliğindedir. Ne Latin Amerika'daki ne de Yunanistan'daki popülist parti ve liderlerin tabanlarıyla bu denli güçlü bir bağ kurduğunu söylemek mümkündür (Kioupiolis, 2016: 106). Öte yandan Podemos, sanal ağların yanı sıra yerel ağlarla da büyüme stratejisini izlemişlerdir. Bir genel merkez binasına sahip olmayan parti, ülkenin dört bir yanında açtığı ofislerle yüz-yüze siyaset yapma olanağı bulacağı yerel birlikler kurmuştur. Bu tip bir örgütlenme biçimi ile Podemos kendisine kaçınılmaz olarak eklemleme siyaseti rolü biçmektedir. Çünkü bu örgütlenme biçimi zorunlu olarak yereldeki tikel talebin 15-M Hareketi'nden doğan Podemos'un siyasetine nasıl ekleneneceğine odaklanacaktır. Öte yandan yatay örgütlenme stratejisi sıradan insanın parti içerisinde etkin rol alabilmesinin yolunu açarak onun sempatisini de kazanmaktadır (Gomez-Reino ve Llamazares, 2015: 17). Podemos'un bu biçimde örgütlenmiş olması ve bir eklemleme siyaseti

üzerine inşa edilmiş olması da onu İspanya'daki mevcut radikal sol partilerden farklılaştırarak, Avrupa siyasetinde sahne almaya başlamış popülist partilere yaklaştırmaktadır (Ramiro ve Gomez, 2016: 15).

Bu noktada, teorik çerçevede sunduğumuz demokrasi ve popülizm ilişkisine dair tartışmamıza yeniden dönebiliriz. Avrupa kıtasına entegrasyonunu tamamlamış olmasına rağmen İspanya, görüldüğü üzere demokrasi talebinin sözcülüğünü popülist bir partiye yükleyebilmektedir. Yani popülist parti, İspanya'da krizin kaynağının ekonomi olmasına rağmen, demokrasinin eksikliğini ve arızalarını öncelikle 'gerçek' demokrasi isteyen bir söylem oluşturmaktadır. Bu, Avrupa'da bir ülkede de popülist bir hareketin demokrasiyi geliştirme misyonunu üstlenebileceğini ve demokrasiye hizmet edebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bir diğer ifadeyle popülizm, Canovan (1999)'ın da vurguladığı gibi demokrasinin kurtarıcısı rolünü üstlenebilmektedir; üstelik Avrupa'da. Öte yandan bu misyonu sol popülist bir partinin yüklenmesi ise sol popülizmin, sağ popülizmin aksine doğrudan demokrasi açısından ilerici rol oynayabileceğinin bir göstergesi olarak sunulabilir. Dolayısıyla Urbinati'nin yukarıda aktarılan gelişmiş ülkelerde popülist siyasetin demokrasi açısından gerici bir rol oynayacağına dair varsayımın İspanya'da karşılıksız kalabileceğini iddia edebiliriz. Ancak bu ilericilik atfını da sol-popülizmin özsel bir niteliği olarak görmemek gerekmektedir. Latin Amerika örneklerini bu bağlamda bir karşı tez olarak sunmak mümkündür. Popülist liderin kişiliğinin etkin olduğu Venezuela örneğine bakıldığında demokrasinin kurumsallaşması ile lider gerilimi belirginleşmektedir. Dolayısıyla Podemos'un demokratik yöntemlerinden hareketle popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin gerilimini göz ardı etmek olası değildir. Weyland (2013: 21)'ın da belirttiği üzere popülizm ile demokrasi arasında sürekli bir gerilim vardır ve daha önce Latin Amerika demokrasisine siyasal yelpazenin sağından gelen tehditler, artık beklenmedik bir biçimde sol-popülist siyasetten de gelmektedir (Weyland, 2013: 31).

Öfke, umut, başarı arzusu gibi gösterenlerin sistemin partileri karşısında eşdeğerlik zinciri kurmak için önemli talepler olduğu net bir biçimde görünmektedir. Ancak bu karşıtlığı kuran daha temel bir söylem olduğu da atlanmamalıdır. Iglesias ve arkadaşlarının dilinden düşürmedikleri *la casta* (kast) söylemi, popülist siyasetin varlığının dilsel simgesi niteliğindedir. La casta kelimesi ile PSOE ve PP'yi aynı kefeye koyup, antagonistik çizginin öte yakasına bırakan Podemos, o cepheden gelen popülist nitelendirmesini fazlasıyla hak etmektedir. Ancak bu çizginin iki yakası aynı yaftadan aynı şeyi anlamamakta; Podemos, tam da Laclau'nun yaptığı gibi popülist yaftasını, yüklenen pejoratif anlamı tersine çevirerek kabullenmektedir. Ancak bilhassa 26-J seçimlerinden sonra PP'nin hükümet kuramayışıyla birlikte Podemos, tavrında bir değişikliğe

gitmiş ve PSOE'yi uzlaşılabilir bir karşıt konumuna getirmiş ve PP'nin yozlaşmış siyasetine karşı olası bir müttefik olarak görmeye başlamıştır (The Spain Report, 18.08.2016).

Teorik çerçeve kapsamında andığımız yüzer-gezer gösterenlerin neler olduğunu İspanya siyaseti içerisinde tespit etmek –tıpkı diğer gösterenleri tespit etmek gibi- oldukça zor olsa da, 15-M hareketinin taleplerinin bilhassa ekonomi ile ilgili bölümleri bu kategoride değerlendirilebilir. Ekonomik krizin mağdur ettiği kesimlerin 2011 yılının Mayıs ayında sokağa çıkmasının ardından, aynı yılın güz aylarında yapılan genel seçimlerde iktidarın PSOE'den PP'ye geçmesi, bu krizin faturasının PSOE'ye yazıldığı bir göstergesi olsa da, PP de ekonomi alanındaki kötü gidişatı durdurmakta başarılı olmamış, başta kemer sıkma politikalarından vazgeçme talebi olmak üzere, Puerta del Sol meydanında toplanan kitleyi kendi hegemonik alanına sokmayı başaramamıştır. Dolayısıyla gerek 20-D, gerekse 26-J seçimlerine gidilirken bilhassa ekonomik taleplerin birer yüzer-gezer talep haline getirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim başbakan Rajoy'un, "kötü gidişi durdurduk, tehditlerden umuda ilerliyoruz" ifadelerini bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Irishtimes, 2014). Rajoy, resesyon döneminin bittiğini artık ekonomik tehdidin azaldığını ve ekonomik iyileşme umudunun olduğunu söyleyerek, ekonomik taleplere en iyi karşılığın PP ile verileceğini iddia etmektedir. Bu sürecin, ekonominin gün geçtikçe daha kötüye mi gittiğinin yoksa iyi yönde bir ivme mi kazandığına dair görüşlerden hangisinin hegemonik hale geleceğine dair anlamlandırma mücadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası basında sıklıkla kemer sıkma politikaları karşıtı parti olarak nitelendirilen Podemos, bu bağlamda ekonomik talepleri ekleme konusunda önde görünse de İspanya ekonomisinin görece düzeldiğine işaret eden grafikler (European Commission, 2015) sistemin partilerinin elini güçlendirmektedir.

Laclau'nun şemasını tamamlamak adına son olarak heterojen talepleri tespit etmeye çalışmak çalışmanın bütünlüğü açısından anlamlı olacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere İspanya 17 özerk bölgeden oluşmaktadır. Bu özerk bölgelerin yönetsel anlamda bölünmüşlüğü'nün yanı sıra kültürel olarak da birbirinden farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu bölünmüşlük, 20. Yüzyılın özellikle son çeyreğindeki silahlı örgütlerin eylemleri ile İspanya siyasetinin ana gündemini oluşturmuştur. Farklı dilleri ve kültürleri olan bu bölgelerden bağımsızlık talebi en güçlü olan iki tanesi kuşkusuz Bask ve Katalonya bölgeleridir. Bask bölgesinin 1959 yılında kurulmuş ve hükümetle müzakereler sonucunda 2011 yılında kendisini feshetmiş olan silahlı örgütü ETA, İspanya siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Bağımsızlık talebinden vazgeçmemesine karşın örgütü fesheden ETA, son büyük eylemini 2006 yılında Madrid'deki Barajas Havalimanı'na

bombalı saldırıyla gerçekleştirmiştir. Bask milliyetçisi partiler, taleplerini parlamento içerisinde dillendirmeye devam etmektedir. Katalan milliyetçileri ise yalnızca parlamenter sistem içerisinde bir muhalefet geliştirmişlerdir. Ülkenin gelişmişlik düzeyinin en yüksek bölgelerinden birisi olan Katalonya'da, 2014 yılının güz aylarında gayri resmi bir bağımsızlık referandumu yapılmış ve referanduma katılan halkın %80,7'si bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır.

Podemos için eşdeğerlik zincirine katmadığı ve katmak niyetinde olmadığı heterojen taleplerin, bölgelerin bağımsızlık talepleri olduğunu söylememiz mümkündür. Nitekim Podemos'un liderlerinin beyanları da bu yöndedir. Iglesias, arzusunun birlikte yaşamak olduğunu dile getirirse de ulusların kaderlerini tayin hakkı olduğuna inandıklarını belirtmektedir (Baird, 2014). Baskıcı rejime karşı antagonistik çizginin aynı tarafında kaldığı ancak bu ortaklık dışında eşdeğerlik zincirine katılması yönünde bir birliktelik yaratılmayan bağımsızlık talebini, heterojen bir talep olarak sunabiliriz. Çünkü kendi kimliğini diğeri olmamakla kuran bir talep olarak okumamızın mümkün olduğu bu ayrılıkçı talepler, İspanya'da birlikte ve daha iyi bir yaşama olanak arayan diğer taleplere eklenemeyecek ve heterojen bir talep olarak kalacaktır. Bu ittifakın Katalonya'daki temsilcilerinin sözleri de bunu açıklar niteliktedir. En Comu Podem adını alan bu ittifakta kendi konumlarını Podemos'un bir şubesi olarak değil, bir Katalan ittifak olarak belirlemektedir (Mudde, 2015). Bu bağlamda Podemos'a, ülkenin en önemli gündemlerinden biri ve kimi zaman silahlı bir örgütle dile getirilen talebi hakkında bir politika üretmediği gerekçesiyle eleştiri getirilebilmesi mümkündür. Fakat bu popülist siyasetin dışında eylem olarak nitelendirilemez. Zira muğlaklığın popülist siyasete için bir yöntem olduğunu yukarıda tartışmıştık.

Podemos'un 15-M Hareketi'nden türemiş olsa da onun tüm taleplerini üstlendiğini söylemek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla baskıcı rejim karşıtı olan tüm talepler arasında eşdeğerlik zincir kurması da beklenemez. C's partisinin de meclise dördüncü parti olarak dahil olmasını sağlayan durum da bu olmuştur. Bazı talepler ve talepkârlar ne Podemos ne de mevcut sistemin partileri ile ittifak kurabilecek niteliktedirler. Bu durum kendisini üçüncü alternatif olarak sunmayı başarabilen C's'un güçlenmesi ve mecliste kendisine yer bulabilmesini sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, antagonistik çizginin iki tarafından da temsil edilemeyen talepler kendisini üçüncü bir siyaset hattında konumlandırabilmiştir.

Sonuç Yerine

İspanya'da 2008 ekonomik krizinin etkilerini derinden yaşayan toplumsal sınıflar, 2011 yılında meydanlarda eylemlerine başladığında birbirlerinden farklı birçok talebe sahiptiler. 2014 yılının Ocak ayında bu hareketten türeyen bir parti olan Podemos'un temel iddiası, birbirinden farklı bu taleplerin bir şekilde eşdeğerlik zincirine sokulabileceği olmuştur. Nitekim bunu başarabildiği ölçüde iktidara gelebileceğini düşünen Podemos'un önderleri popülist bir siyaset anlayışının izini sürmüşlerdir. Bu siyaset anlayışı ile antagonistik ötekine karşı talepleri analiz eden, bunları bazı üst duygu ve talepler aracılığıyla birbirlerine eklemleyen, eklemleyemediği talepleri heterojen bir biçimde tutan ya da inorganik ittifaklar kuran veya bazı taleplerin biçimlendirilmesinde rejime karşı bir hegemonya mücadelesine giren bu yeni siyasal harekete Laclaucu anlamda popülist hareket dememizde hiçbir sakınca yoktur. Zira yukarıda da aktarıldığı üzere, Podemos'un temsilcileri de kendisini bu sınıflandırma içerisinde değerlendirmektedir.

Popülist bir siyasal parti olarak adlandırabildiğimiz Podemos'un, doğrudan demokrasi ile kurduğu ilişki, popülist literatürün bazı kaynaklarına da meydan okur cinsten olduğunu yukarıda aktarmaya çalıştık. Bu çalışma bize, popülist bir partinin, yurttaşların ya da en azından partililerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımlarının önünü açması veya azınlık haklarının korunması hususunda, sosyo-ekonomik gelişmişlik, coğrafi ya da siyasal etkenlerin bağlayıcılığının diğer partilere etkisinden farklı olmadığını göstermektedir. Amerika'da Donald Trump ya da Fransa'da Le Pen, demokratik katılıma ve azınlık haklarına ne kadar değer vermiyorsa, İspanya'da Podemos, Bolivya'da MAS hareketi o denli önem vermektedir. Dolayısıyla popülist siyasetin, demokrasinin gelişiminde ya da gerilemesindeki rolünün sabit olduğuna dair düşüncelerin reddedilmesi gerektiği sonucunu paylaşabiliriz. Her popülist hareket, kendi siyasal duruşuna uygun bir demokrasi anlayışının etrafında örgütlenebilmektedir.

Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı siyasal kimliklerle siyaset sahnesine çıkan popülist partilerin akıbetlerinin de birbirlerinin aynısı olacağını beklemek doğru olmayacaktır. Örneğin; giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Latin Amerika coğrafyasında yeni yüzyılın başında baş gösteren sol popülist bir dalga, Avrupa siyasetine güneyden girmiş ve önce Yunanistan ardından da İspanya siyasetinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Nasıl ki Yunanistan tecrübesi, Venezuela, Bolivya veya diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı tecelli ettiyse, Yunanistan ve İspanya siyasetinin de benzer akıbetleri olacağını söylemek mümkün değildir. Yunanistan'da, Syriza'nın iktidar olduktan sonraki süreçte, gerek Yunanistan'daki sosyo-ekonomik dengesizliklere olumlu bir

ivme kazandıramayışı, gerekse Troyka'ya karşı mücadeledeki etkin tavrını sürdüremeyişi, Avrupa'daki sol popülist siyasetin iktidar deneyiminin başarılı bir başlangıç yaptığını söylememizi güçleştirmektedir. Podemos'un mevcut konumunun, Syriza örneğinden önemli bir farklılığını görmek, bu iki sürecin benzer sonuçlanmasını beklemeyi olanaksızlaştırmaktadır. Syriza bir iktidar partisi olarak, Yunanistan'daki bütün tikel taleplerin çözüm sorumluluğunu üzerine almış ve antagonistik ötekisi olarak kurduğu Troyka'yla birlikte masaya oturmak ve anlaşmak durumunda kalmıştır. Güçlü bir ekonomiye sahip olduğunu söyleyemeyeceğimiz bir ülkenin temsilcisi olarak sorumluluk üstlenen Syriza, muhalefetteki tavrından ödün vermek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Syriza öncesi döneme oranla özelleştirme ve kemer sıkma politikalarında azalmalar görülsede, bu politikalardan topyekûn vazgeçemeyen Syriza'yı iktidara taşıyan taleplerin oluşturduğu eşdeğerlik zincirinin dağılmasına da engel olamamıştır.

İspanya'daki popülist deneyim açısından temel farklılık, Podemos'un tek başına bir iktidar deneyimini yaşamasının şu aşamada pek mümkün görünmemesidir. Podemos'un koalisyon hükümetlerinde yer alıp almayacağı tartışmaları bir kenara bırakıldığında, kuruluşundan bu yana sürdürdüğü muhalif tavrını mecliste sürdüreceği bir sürece geçtiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla Podemos, Syriza'nın üstlendiği sorumlulukların büyük bir kısmından kendisini azade kılacaktır. Bu ise ona, talepleri dillendirilmesi ve onları eklemlenmesinde, Syriza'ya oranla daha büyük bir hareket alanı sağlayabilecektir. Bu da aslında bir bakıma popülist siyasete dair önemli bir tartışmayı gündeme getirebilmektedir.

Sonnotlar

¹ Bu noktada Rancière'in, Laclau gibi doğrudan popülist literatür üzerinden çalışmalar üretmiş bir düşünür olmadığı konusunda bir uyarı yapmak gerekmektedir. Ancak polis ve politika düzeni üzerinde kurduğu politik olan sorunsalının popülist literatüre 'dışarıdan' bir katkı olarak görmemek mümkün değildir.

² 1995-2012 yılları arasında GSYİH'daki gelişim için bkz. <http://www.tradingeconomics.com/charts/spain-gdp.png?s=wgdpspai&d1=19930101&d2=20130430>

³ İspanya'daki işsizlik oranına dair oranların ayrıntıları için bkz. <http://www.datosmacro.com/paro/espana?dr>

⁴ Örnek olay için 20 günlük süren bir yürüyüş sonucu Madrid'e ulaşan madencilerin eylemine yapılan müdahaleye bakmak mümkündür: <http://rt.com/news/fires-bullets-protesting-miners-939/>

⁵ Podemos girdiği bu ittifak sonucunda ismini de Unidos Podemos olarak değiştirmiştir.

⁶ Podemos'un liderleri arasında gösterilen Pablo Iglesias Turrión ve Juan Carlos Monedero'nun da sunucuları arasında bulunduğu, Pazartesi ve Cuma günleri yayınlanan "La Tuerca" adlı televizyon programı, 15-M Hareketinin kiteselleşmesinde ve Podemos'un güçlenmesinde özel öneme sahip olmuştur.

⁷ Iglesias'ın Hardt ve Negri'nin çokluk kavramını merkeze koyarak yaptığı doktora tez çalışması için bkz. Iglesias Turrión, P. (2008). *Multitud Y Acción Colectiva Postnacional: Un Estudio Comparado De Los Desobedientes: De Italia A Madrid (2000-2005)*. (Basılmamış Doktora Tezi) Universidad Complutense de Madrid.

Kaynakça

Asad T (2007). *Sekülerliğin Biçimleri*. Çev. F. B. Aydar, İstanbul: Metis Yayınlar.

Baird K S (2014). Podemos: a Cat Among The Pigeons in Catalonia. <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/kate-shea-baird/podemos-cat-among-pigeons-in-catalonia>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Bowler S vd. (2016) Right-Wing Populist Party Supporters: Dissatisfied But Not Direct Democrats. *European Journal of Political Research*, 56 (1), 70-91.

Canovan M (1981). *Populism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Canovan M (1999). Trust The People, *Political Studies*. 48, 2-16.

Davis A ve Skoczylas N (2012). "Italy Moves Into Debt-Crisis Crosshairs After Spain", <http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-06-10/italy-moves-into-debt-crisis-crosshairs-after-spain-bank-rescue>, Son erişim tarihi: 06/06/2015.

Delclós C (2014). Podemos: the Political Upstart Taking Spain by Force. <http://roarmag.org/2014/12/podemos-the-political-upstart-taking-spain-by-force/>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

D'eraimo M (2013). Populism and The New Oligarchy. *New Left Review*, 82, 5-28.

El Pais (2015). Podemos afianza su primera posición <http://politica.elpais.com/politica/2015/01/10/actualidad/1420908447966734.html>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Errejón I (2012). *La Lucha Por La Hegemonía Durante El Primer Gobierno del Mas En Bolivia (2006-2009): Un Análisis Discursivo*. (Basılmamış Doktora Tezi). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.

European Commission (26.02.2015). *Commission Staff Working Document: Country Report Spain 2015*. Brussels.

Ezrati M (2012). Spain's Twin Crises. <http://nationalinterest.org/commentary/spains-twin-crises-7593>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Fominaya C. F (2014). "Spain is Different": Podemos and 15-M. <http://blogs.lse.ac.uk/eurocrisispress/2014/06/04/spain-is-different-podemos-and-15-m/>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Gomez-Reino M ve Llamazares I (2015). Left Populism in Spain? The Rise of Podemos. *Solving the Puzzles of Populism*. London: Team Populism May 2015 Conference.

Hancox D (2015). Why Ernesto Laclau is the Intellectual Figurehead for Syriza and Podemos. <http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/09/ernesto-laclau-intellectual-figurehead-syriza-podemos>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Hedgecoe G (12.04.2015). Has the Party ended for Podemos? <http://www.politico.eu/article/has-the-party-ended-for-podemos-spain-syriza-general-elections/>. Son erişim tarihi, 30/08/2016.

Iglesias Turrión P (2008). *Multitud Y Acción Colectiva Postnacional: Un Estudio Comparado De Los Desobedientes: De Italia A Madrid (2000-2005)*. (Basılmamış Doktora Tezi). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.

Iglesias Turrión P (2015a). Understanding Podemos, *New Left Review*, c. 93 Mayıs-Haziran, s.7-22.

Iglesias Turrión P (2015b). <http://www.elmundo.es/espana/2015/05/17/5557a8a7ca4741132d8b4588.html>. röp. J. Aymá, Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Iglesias Turrión P (14.06.2016). http://elpais.com/elpais/2016/06/14/inenglish/1465897947_663542.html. Röp. R. Amón. Son erişim tarihi, 01/10/2016.

Ionescu G ve Gellner E (1969). Introduction, içinde. G Ionescu ve E Gellner (der). *It's Meaning and National Characteristics*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Irishtimes (2014). <http://www.irishtimes.com/news/world/europe/spanish-leader-deems-reforms-and-austerity-measures-a-success-1.1704476>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Işık G (2012). *İspanya Başka Bir Avrupa*. Ankara: Metis Yayınları.

İnce H.O (2010). "İdeolojisizleşmenin İdeolojisi" ya da Günümüzde İdeolojik Olan Üzerine Düşünceler, içinde H.O. İnce, *Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar*, Ankara: Doğu Batı Yayınları. 15-48.

İnsel A (2005). Gülümseyen bir Radikal Sol. <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/gulumseyen-bir-radikal-sol>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Keulen J. D (05.06.2016). The Call For A Third Spanish Republic. <http://www.aljazeera>.

com/indepth/opinion/2014/06/call-third-spanish-republic-20146554945793746.html. Son erişim tarihi, 05/09/2016.

Kioupkiolis A (2016). Podemos: The Ambiguous Promises Of Left-Wing Populism In Contemporary Spain. *Journal of Political Ideologies*. 21(2), 99-120.

Laclau E (1985). *İdeoloji ve Politika*. Çev. H. Sarıca. İstanbul: Belge Yayınları.

Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. N. B. Çelik. Ankara: Epos Yayınları.

Laclau E ve Mouffe C (2012). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. Çev. A Kardam. İstanbul: İletişim Yayınları.

Laclau E (2012). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. Çev. E Başer. İstanbul: Birikim Yayınları.

Lijphart A (1999). *Patterns Of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press.

Mitchell P (2012). Spain unveils new raft of brutal austerity measures. <https://www.wsws.org/en/articles/2012/07/spai-j13.html>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Mouffe C (2015). Siyasette Doğru Yoktur. röp. M. Ş. Çoban. <http://t24.com.tr/k24/yazi/chantal,115>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Muriel E (2015). El déficit democrático del sistema bipartidista. <http://www.publico.es/espana/deficit-democratico-del-sistema-bipartidista.html>. Son erişim tarihi, 06/06/2015.

Mudde C (21.12.2015). Podemos, And the Beginning of the End For Europe's Radical Left. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/dec/21/podemos-europe-radical-left-party-syriza-pablo-iglesias-spanish-elections>. Son erişim tarihi, 08/09/2016

Panizza F (2005). Introduction: Populism and the Mirror of Democracy. İçinde: F Panizza (der), *Populism and the Mirror of Democracy*. Londra: Verso.

Ramiro L ve Gomez R (2016). Radical Left Populism During the Great Recession: Podemos and Its Competition with the Established Radical Left. *Political Studies*. c. Jul. 2016. 1-19

Rancière J (2007). *Siyasalın Kiyısında*. Çev. A U Kılıç. İstanbul: Metis Yayınları.

Rancière J (2014). *Demokrasi Nefreti*. Çev. U Özmakas. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taggart P (2004). *Popülizm*. Çev. B Yıldırım. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları.

The Spain Reports. (2016). <https://www.thespainreport.com/articles/852-160818122602-pablo-iglesias-reappears-to-suggest-left-wing-podemos-psoe->

coalition-possible-if-rajoy-fails. Son erişim tarihi, 22/09/2016.

Tremlett G (2015). The Podemos revolution: how a small group of radical academics changed European politics. http://www.theguardian.com/world/2015/mar/31/podemos-revolution-radical-academics-changed-european-politics?CMP=Share_AndroidApp_Facebook. Son erişim tarihi, 11/06/2015.

Urbinati N (1998). Democracy And Populism. *Constellations*. 5(1), 110-124.

Weyland K (2013). Latin America's Authoritarian Drift: The Threat From The Populist Left. *Journal of Democracy*. c. Jul 2013 24(3), 18-32.

Wiles P (1969). A Syndrome Not a Doctrine: Some elementary theses on populism. İçinde G Ionescu ve E Gellner (der). *It's Meaning and National Characteristics*. Londra: Weidenfeld and Nicolson.

Vilar P (2007). İspanya'da İç Savaş. Çev. I Ergüden. Ankara: Dost Yayınları.

Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlimli) Neo-Popülist Sağa

Selman Saç, Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
e-posta: selmansac@gmail.com.

Özet

Aşırı sağın Avrupa genelinde yükselişe geçmesiyle başlayan tartışmalar gerek pratik gerek teorik düzeyde devam etmektedir. Bölgenin en istikrarlı ve iddialı partisi olması itibarıyla Fransız aşırı sağ popülist partisi Front National'ın bu doğrultudaki bir analizi hem Avrupa'daki diğer aşırı sağ partilerin genel görünümüne hem de bu partilerin geleceğine dair bir fikir verecektir. Bu varsayımdan hareketle çalışmanın temel amacı Front National'ın kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği dönüşümü, devralınan mirası ve dönemin şartlarını ihmal etmeden açıklamaya çalışmaktır. Bu bağlamdaki ana iddia ise 2011 yılındaki başkanlık değişiminin parti içinde ve ülke siyasetinde temel bir kırılma yarattığıdır. Öncesinde Jean-Marie Le Pen özellikle baskın aşırı sağ ideolojisinin etkisiyle sınırlı bir başarı elde etmiştir. Marine Le Pen'le birlikte ise parti büyük oranda ideolojik bagajını terk edip güçlü bir cumhuriyet vurgusuyla popülist kimliğini öne çıkarmaya başlamıştır. Dolayısıyla en genel anlamda makalede aşırı sağ bir ideolojinin popülizm gömleği altında neye bürünebileceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Fransız siyasetinde özellikle 19. yüzyıldan beri bazı aşırı sağ hareketler ortaya çıkmış ancak kısa sürede etkisini kaybetmişlerdir. Front National ise özellikle 2011'den sonra (neo)popülist siyaseti dönemin şartlarının da yarattığı manevra alanıyla hegemonyası için işlevsel kılabilmiş, başarıya ulaşmıştır. Front National son birkaç seçim dikkate alındığında kurumsal-yapısal engellemelere rağmen yükselişine devam etmektedir. Gelinen noktada bu yükselişin etkisi ve toplumsal meşruiyetinin de vermiş olduğu itkiyle politik sistem ve kurumsal partiler üzerinde büyük bir baskıya yol açarak onları değişime zorlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Aşırı sağ, Fransa, Front National, Le Pen, popülizm.

Front National: From Radical (Populist) Right to (Moderate) Neo-Populist Right

Abstract

The debate that started with rise of the radical right-wing parties across Europe continues both practically and theoretically. An analysis about French radical right-wing populist party, Front National, will present both a general idea and a prediction about such parties since it is the most stable and assertive party in the region. Starting from this assumption, the main purpose of the paper is explaining the transformation of Front National from its foundation up to now without neglecting the inherited legacy and

conditions of period. In this context paper claims that the presidential change in 2011 created a fundamental breakthrough in party and in the country's politics. In old times, Jean-Marie Le Pen could only achieved limited success especially due to its dominant extreme right ideology. However with Marine Le Pen, party left its ideological baggage behind and started to bring out its populist identity with a strong emphasis on republic. Thus, in general this paper aims to show the possible consequences when an extreme right party articulate the populist politics. In French politics, since the 19th century some extreme right-wing movements have emerged, however they have lost their effects in a short time frame. On the contrary, especially after 2011, Front National was able to make (neo) populist politics functional for its hegemony thanks to room for maneuver created by the conditions of the period. Considering the last few election, despite the institutional-structural blocking, Front National continue to rise. At this point, through the impact of its rise and its social legitimacy, Front National leads to great pressure on the political system and institutional parties and consequently forces them to change.

Keywords: Radical right, France, Front National, Le Pen, populism.

Giriş

Makale, popülist siyasetin aşırı sağ bir ideolojiyle kesiştiği momenti Fransa toplumsal formasyonunda ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak bu çaba, daha en başında özellikle popülizme içkin olan muğlaklıktan kaynaklanan çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Zira popülizm belli bir anlama denk düşmeyip değer yüklü bir ideoloji olmadığından ona dair herhangi bir tanımlama yetersiz kalacaktır. Taggart'ın (2004: 2) da aktardığı üzere popülizmin bir fikir ya da siyasal hareket olarak, evrensel ve kapsamlı bir tanımını bir yana bırakalım, genelleştirilmiş bir anlatımını kurgulamak dahi son derece güçtür. Tam da bu nedenden kaynaklı olarak farklı uçlarda birçok ideolojik hareket/grup/parti popülist olarak adlandırılabilmiştir. Popülizm bir aşırı sağ ya da faşist ideolojiyi (Altın Şafak, Nazizm...) karakterize eden bir sıfat olabileceği gibi, tam tersi radikal sol bir ideolojiyle de (Podemos, Syriza...) eklemlenip farklı 'halk' kategorilerini öne çıkaran bir şekle bürünebilir. Örneğin Fransa siyasi parti spektrumuna bakıldığında radikal sağdan (Front National) ve radikal soldan (Jean-Luc Mélenchon'un Sol Partisi) zıt görünümlü iki parti genellikle popülist olarak adlandırılmaktadır. Çünkü ideolojik konumlanıştan farklı olarak hareketler arasında ortaklıklar kurmayı sağlayan popülizm bir anlamda öznesinin halk olduğu bir hegemonya mücadelesidir ve belirleyici olan bu hegemonyanın kim tarafından hangi değerler dikkate alınarak nasıl kurulacağı meselesidir. Bu partiler özelinde bakıldığında kavramın bu sabitlenmemiş anlamına bir de -tercihe göre- farklı özelliklerinin öne çıkarıldığı aşırı sağ ideoloji eklenince

sonuç daha da karmaşıklaşmaktadır. Tam da bu sebepten dolayı bu tür hareketleri/partileri adlandırmakta büyük zorluklar/tartışmalar yaşanmaktadır. Literatürde özellikle 1980 sonrası görünür olan Front National (Ulusal Cephe) gibi partileri açıklamaya dair bir uzlaşmadan söz etmek mümkün değildir. “Geniş bir literatür farklı yaklaşımlar, tanımlar ve tipolojiler önermektedir: Sağ-kanat aşırılığı (Ignazi, Hainsworth), radikal sağ (Kitschelt/McGann, Minkenberg), yeni popülizm (Taggart), milliyetçi popülizm (Germani, Taguieff), sağ-kanat popülizm (Betz) bu partiler için 1970’lerden beri en çok kullanılan terimlerdir” (Tanja Binder, 2008: 4). Benzer şekilde Cas Mudde da bunları popülist radikal sağ partiler olarak adlandırmaktadır. Ona göre bu partilerin üç ideolojik özelliği vardır: Birincisi yerli olmayan (nonnatives) unsurları (Yahudiler, göçmenler, Müslümanlar, Romanlar...) dışlayan bir topluluk oluştururlar, ikincisi bu partiler popülisttirler ve toplumu elit ve sıradan halk olarak ikiye ayırırlar (sıradan halkın fikirleri demokrasi için önemlidir ve bunun tek temsilcisi kendileridir), üçüncüsü bu partiler otoriterdirler (düzenli bir toplumdan ve bunları ihlal edenlerin cezalandırılmasından bahsederler) (Muddle, 2007: 22-23)¹. Üstelik tüm bu tanımlama çabalarına bir de birbirinden farklı zaman ve coğrafyalara denk düşen ve farklı özellikler gösteren çeşitli örnekler eklenmektedir. Yine de özellikle popülist ve (aşırı) sağ partiler denilebilmesini mümkün kılan belli ortaklıklar (antagonizma, halk-elit karşıtlığı, kurulu düzen karşıtlığı, milliyetçilik, eşitlik karşıtlığı vb.) da söz konusudur. Metin boyunca iddia edileceği üzere tüm bu teorik zorluklarla birlikte popülist siyaset hem toplumsal formasyonun tüm kertelerine dair dönüştürücü bir potansiyele sahip (bu gerici ve dışlayıcı olabileceği gibi ilerici ve daha eşitlikçi de olabilir²) hem de liberal demokratik bir oyunda başarı ve istikrar için önemli bir basamak işlevi görebilecek niteliktedir. Böyle olmaklığıyla en nihayetinde tahakkümünü sürdüren neo-liberal düzene veyahut dar anlamda hegemonik güç odaklarına ya da kurumlara entelektüel bir meydan okuma imkânını da içinde barındırmaktadır. Bu varsayımlardan hareketle Fransız aşırı sağ popülist partisi Front National’i (Ulusal Cephe) odağına alan yazı iki düzeyde farklı iddiayı içinde barındırmaktadır. Birincisi, tarihsel olarak Front National’in çizgisinde 2011’le birlikte (makalenin en genel anlamda iki ana bölümden oluşmasını mümkün kılan) temel bir kırılmanın yaşandığı iddiasıdır. Front National’in birinci dönemi sayılabilecek 1972-2011 yılları arasında parti büyük oranda aşırı sağ ideolojinin hâkimiyetinde kalmış ve popülizm bu hâkimiyet adına araçsal bir işlev görmüştür. 2011’deki başkanlık değişimiyle başlayan yeni dönemde ise parti, Fransız politik sistemine tehdit olabilecek pro-faşist unsurlarından arınarak ılımlı bir görünüm kazanmıştır. Böylece (neo)popülizm parti politikalarının mutlak belirleyicisi olarak aşırı sağ ideolojiyi talileştirmiştir. İkinci iddiada ise Front National’in kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği evrim dikkate alınarak adım adım popülist siyasetin

bir partinin başarısında nasıl önemli bir rol oynayabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır. Front National, kuruluşundan 1980'lere kadar neredeyse hiç varlık gösteremeyip marjinal kalmış, gelinen noktada popülizmin artan dozuna ve konjonktüre bağlı olarak (seçimlerdeki oy oranları dikkate alındığında) neredeyse ülkenin en büyük partisi konumuna yükselmiştir. Sonuç olarak makale, belli bir kronolojiye sadık kalarak öncülü olan aşırı sağ popülist hareketleri de ihmal etmeden Front National'ın şu ana kadar geçen siyasi ömrünü farklı yönleriyle ((neo)popülist ve aşırı sağ) ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece yakın zamanda önemli bir eşikten (23 Nisan-7 Mayıs 2017 cumhurbaşkanlığı seçimi) geçecek olan Fransız politik yaşamına dair belli bir öngöründe bulunabilme becerisini kazandırmayı da ummaktadır.

Popülist Sağa Arta Kalan: Geçmişin Mirası

Popülizme dair tarihsel bir yolculuğa çıkıldığında genellikle başlangıç noktası olarak 19. yüzyıl alınır. İlk örnekler olarak Rus Narodnikleri, sonrasında Amerikan Halkın Partisi (People's Party) deneyimlerine değinilir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise büyük oranda literatürü domine edecek olan Latin Amerika örnekleri (Vargas, Peron...) öne çıkarılır. Öyle ki gelinen noktada popülizmden bahsetmenin kendisi büyük oranda Latin Amerika'dan bahsetmek anlamına gelir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür ve elbette bunlardan bahsetmenin kendisi çok değerlidir. Ancak makalenin sorunsalı ve kapsamı bağlamında kısıtlı olarak örnek olayı (Front National) doğrudan etkileyen, ona belli bir mirası bırakan hareketleri görebilmek adına ülke (Fransa) içinde bir popülizm analizine girişilecektir. Öte yandan Fransız aşırı sağının popülizmle bulunduğu momentleri analiz etmenin kendisi bizatihi bir makale konusu olacağından yine bir sınırlamaya gidilerek belli başlı bazı örneklerle yetinilecektir. Hem Front National öncesi sağ popülist hareketlere dair fikir vermeleri açısından hem de partinin aldığı mirası ve geçirdiği dönüşümü anlama açısından iki önemli hareketi ele almak makalenin bağlamı dikkate alındığında yeterli olacaktır. Bunlardan ilki olan Boulangisme, ikinci dalga popülizm sayılabilecek Amerika örneğiyle neredeyse eş zamanda ortaya çıkmış ve popülizme yüklenen pejoratif anlamın ötesinde teori için ciddi veriler sağlamıştır. Sonrasında ele alınacak Poujadist hareket ise görece kırsal-yerel bir hareket olarak başlasa da "anti-parlamenter bir güç" olarak parlamentoda ciddi bir temsil oranına sahip olmuş, özellikle Front National'le organik bir bağ içermesinden kaynaklı ona güçlü bir miras bırakmıştır. Dolayısıyla günümüz Fransız aşırı sağ popülizmini anlamak açısından semptomatik olan iki başlıca aşırı sağ popülist hareket vardır: 19. yy sonlarında 3. Cumhuriyet'te ortaya çıkmış Boulangisme ve 20. yy ortalarında 4. Cumhuriyet'te öne çıkan Poujadist hareket.

Boulangisme (1889-1891)

Boulangisme Hareketi, ismini 19. yüzyılın son çeyreğinde generallik ve savaş bakanlığı (1886'da Radikallerin listesinden) yapmış Georges Ernest Jean-Marie Boulanger'den (1837-1891) almaktadır. Boulanger özellikle sol açısından Komünün bastırılmasında yer aldığı için kötü bir üne sahiptir. Daha sonra 3. Cumhuriyet'e yarattığı tehditle bu ününü katlayacaktır. Ancak metin bağlamında taşıdığı önem, Fransa tarihinde popülizmin pratikte nasıl hayat bulduğunu gösteren ideal bir örnek olmasıdır. Boulangisme popülizm için şartların olgun olduğu, tarihsel olarak toplumun farklı kesimlerinde büyük memnuniyetsizliklerin yaşandığı, farklı birçok talebin cevap bulamadığı bir döneme denk düşer: 1871'de Almanya'ya karşı alınan mağlubiyetin yaratmış olduğu rövanş isteği, Paris Komünü'nün hatırası, ekonomik kriz, parlamenter demokrasiye güvensizlik, henüz rüştünü ispatlayamamış kırılgan bir (Üçüncü) Cumhuriyet ve mevcut partilere karşı büyük bir inançsızlık. Bu şartlar altında hareket, Fransa'nın milli ihtişamının restorasyonu, Fransız politik hayatının temizlenmesi, sömürcülere karşı istismar edilenlerin savunulması vb. söylemleriyle tüm bu taleplerin karşılanacağına dair bir umuda dönüşmüştü (Irvine, 1989: 4). Boulangisme ile ilgili metinlerin neredeyse tamamına yakını Boulangisme'in Boulanger'den fazla bir şey olduğunu söylemektedir. Bir lideri popülist yapan şey de tam olarak kendisinden çok daha fazla anlamı içinde barındırmasıdır. Zira birbiriyle çelişen birçok talebin herhangi bir isimde cisimleşmesini sağlayan yüklenen bu aşırı/artı anlamdır. General kendisine yüklenen bu anlamın etkisiyle 1888'de ordudan atıldıktan sonra 27 Ocak 1889'da Paris'ten büyük bir oyla (en yakın rakibine yaklaşık 100 bin oy farklı) vekil seçilmişti (Vardar, 2004). Dolayısıyla 'general rövanş' kısa sürede Parisli kalabalıkların idolü olmuştu (Irvine, 1989: 3). Her ne kadar Boulanger basiretsizliği yüzünden hareketin kısa sürede başarısızlığa uğramasının müsebbibi olsa da ölümünden sonra kendisinin takipçisi olduğunu dillendiren hem sağdan hem soldan birçok isme kaynaklık edecekti. Çünkü şüphe yoktur ki Boulangisme bir koalisyondu ve sol ona beyin ve kas gücü verirken sağ ise oy ve para vermişti (Davies, 2002: 65)³. Tam da bunu mümkün kılan popülizmin karmaşık doğasına uygun olarak Boulanger'in gerek politik konumundaki savruluşu gerekse söylemlerindeki muğlaklığıydı. Öyle ki bu muğlaklık politik yaşamda çok farklı uçlara savrulmasına yol açacak boyuttaydı. Bu anlamda derin bir ironi taşımaktaydı. Boulanger Savaş Bakanı olarak orduyu cumhuriyetleştirme amacıyla görev yaparken sonunda 3. Cumhuriyeti yok etmeyi amaçlayan politik hareketin liderliğine yükselmişti (Davies, 2002: 64). Ancak gücünün kaynağı da bizatihi bu muğlaklıktı. Boulanger, parlamentoyu aşacak şekilde doğrudan demokrasiyi, güçlü devleti, milliyetçiliği, yabancı ve Yahudi düşmanlığını öne çıkaran bir söyleme başvurmuştu. Tüm bunları

yaparken de mevcut sistemle sıradan halk arasında temel bir antagonizma kurarak bu düzeni değiştirmeyi vadedmişti. Dolayısıyla onu popülist yapan diğer önemli unsur gerçek halkla siyasal elitler arasında kurduğu antagonistik söylemdi (Vardar, 2004). Propagandasından alınan aşağıdaki satırlar aslında kendisinden çok daha fazla bir anlam taşıyan boulangisme hareketini anlamaya yardımcı olacaktır:

Fransa hasta ve çökmüş durumda. Adaylığımı engellemek isteyen parlamenterler seçileceğimi görünce paniklemiş durumdalar. Kılıcım onları üzdü. Onlar kılıcımı benden aldı (ordudan atılmasına atıfla). Şimdi kılıçlı halimden daha fazla endişeliler. Yozlaşmış, entrikalarla dolu parlamento iş görmez durumda. Parlamenterler insanların ilgilerine, dertlerine kayıtsız acımasız ve benciller. Ben ve Fransa şunu istiyoruz... (Davies, 2002: 66).

Görüldüğü üzere general kendi kaderini bizatihi ülkenin (Fransa) kaderiyle özdeşleştirmekte, sıradan insan ile elit olarak tarif ettiği politikacılar/parlamenterler arasında bir antagonizmaya yaslanmaktaydı. Generalin seçim programına bakıldığında da benzer bir durum söz konusudur. Programda Boulanger nedir sorusuna şöyle bir cevap verilir: Boulanger, iştir, özgürlüktür, dürüstlüktür, haklıdır, halktır, barıştır⁴. Bu savunuları ve de doğrudan demokrasi savunusu nedeniyle Front National'le arasında bir benzerlik/süreklilik kurmak mümkündür. Ancak bunun doğrudan bir özdeşlik ya da kesişme anlamı taşımadığını da vurgulamak gerekir. Zira bu hareketin kendisi homojen ve değişmez bir gelişim çizgisine sahip olmadığı gibi Front National de birçok döneme ayrılabilir şekilde dönüşümler yaşamıştır. Ancak şayet benzerlikler karşılaştırma için öncelikle bunun için çubuğu fazla bükmeye de gerek yoktur. İki hareketin Fransa'sının sosyo-ekonomik, politik yapısının karşılaştırılması dahi yeterlidir. 1800'lerin sonları önemli ekonomik krizlerin yaşandığı (1882 ekonomi krizi), parlamenter demokrasinin ve cumhuriyetin kurumsallaşma sancıları çektiği, yolsuzlukların (örneğin Panama Krizi) görünür olduğu bir dönemdir. Benzer şekilde Front National'in hayat bulduğu Fransa da 30 şanlı yılın (les trente glorieuses (1945-1975)) son bulduğu, ekonomik verilerin kötüye gittiği, cumhuriyet kurumlarının dağılma sürecine girdiği, yolsuzlukların özellikle medyanın etkisiyle daha da görünür olduğu bir dönemden geçmektedir. Ancak iki örneği makale açısından birbirine yaklaştıran asıl unsur popülizmdir. Boulanger de Le Pen(ler) gibi Laclau'nun da (2007: 200-202) söylediği üzere birbiriyle çelişkili birçok düşünceyi birbirine zıt birçok kesimi ve talebi (monarşi yanlıları, Katolikler, Cumhuriyetçiler, radikaller, sosyalistler, anarşistler, Bonapartçılar, esnaf, burjuvazi, proleter...) kendi şahsında eklemleyebilmeyi başarmış bir hegemonik güç (boş gösteren) örneğidir.

Poujadist Hareket (1953-1958)

Poujadisme, Esnaf ve Tüccarları Koruma Birliği (Union de Défense des Commerçants et Artisans) lideri, Action Français dergisi üyesi Pierre Poujade'ın yerelde örgütleyerek mobilize ettiği 4. Cumhuriyet karşıtı siyasi halk hareketinin adıdır (Owczarek, 2015: 27). Poujade'ın kendisi hareketin lideri haline gelmeden önce (popülizmin sıradan halka olan vurgusu akılda tutulursa) 'sıradan halk'ın sıradan bir üyesiydi. Küçük bir kasabada küçük bir kırtasiye dükkânı işletmekte ve aynı zamanda belediye meclis üyeliği yapmaktaydı (Bulutoğlu, 1958: 173). Dönemin Fransa'sı Vichy rejiminden yeni çıkmış, istikrarsız bir 4. Cumhuriyet rejimine sahip, ekonomik olarak sıkıntıda, kırsal problemler ve Cezayir meselesi gibi can alıcı meselelerle boğuşmaktaydı. Dolayısıyla ülkenin birbiriyle çelişkili farklı taleplere sahip birçok kesimi arasında duygusal bir bölünme yaşanmaktaydı⁵. Tüm bu şartlar altında Poujade, memleketin birliğine vurgu yaparak memnuniyetsizlikleri dillendirmekteydi. Hareket ilk başlarda apolitik bir tavırdaydı ve tamamen tek bir meseleye (vergilendirme) odaklanmıştı. Bu doğrultuda hareket eden, basit düzenlemeler isteyen bunun için de kırsal-yerel karşı koyuş şeklinde işleyen direniş hareketi niteliğindediydi. Bu sebepten, Poujadizmin mesajı küçüklerle (petits) büyükler (gros) arasındaki karşıtlığa göre çerçeveselenmiş ve başlangıcından ilk kongresine kadar geçen sürede (1953-1954) Cumhuriyeti devirmeyi düşünmeyen popülist eşitlikçi bir yapıdaydı ve küçük mülk sahipliğine dayanan demokratik jakoben ideal yanlısıydı⁶ (Goodliffe, 2012: 22). Poujade, 1953 yılında vergi sistemine karşı bir grev/gösteri örgütleyerek bir anda tüm Fransa'yı etkileyen bir hareketi başlattı. Aslında dönemde vergi (vergilendirme sistemi) karşıtlığı o kadar yaygındı ki devletin bütçe dengesini sağlaması neredeyse imkânsızdı (Owczarek, 2015: 32). Nitekim Poujade savaş sonrası Fransa düzenine modernleşme karşıtı bir tavırla karşı çıkarken kendisini kendinden öte kılacak olan can yakıcı bir meseleye dokunmuş ve bu sayede özellikle esnaf ve zanaatkârların desteğini elde etmişti⁷. Vergi karşıtı bir protesto hareketi olarak ortaya çıkan bu grup, modernleşmeye ve "vampir" devlete olan muhalefetinin etkisiyle özellikle ekonomik olarak az gelişmiş merkez ve güneybatı bölgelerinde yaşayan çiftçiler ve küçük işletmeciler tarafından desteklenmişti (Price, 2008: 344-345). Dolayısıyla sonrasında siyasi bir güç olmasını ve farklı kesimlerin sempatisini/desteğini kazanmasını sağlayabilecek potansiyelde bir soruna karşı harekete geçilmişti. Nitekim bu mesele, bir süre sonra tüm meselelerin bir tür ifade biçimine dönüşecekti. Bunu da esnaf ve tüccarların kötü koşullarının, ekonomik sıkıntıların (özellikle tarım krizi), kolonyal problemlerin sorumlusu (Cezayir meselesi) olarak 4. Cumhuriyet'i antagonize etmesiyle ve ulusal uluslararası büyük işletmelere karşı küçükleri savunan bir söyleme başvurusuyla başaracaktı (Vardar, 2004).

Dolayısıyla aslında zanaatkârın, küçük esnafın vergilere ve yereldeki devlet temsilcilerine olan tepkisini politikleştirme çabası hiç beklenmedik şekilde farklı taleplerin de dillendirildiği anti-kurumsalcı bir siyasi partiye yol açmıştı. Tek bir problemden (vergi) kaynaklanan hareket gelinen noktada radikalleri, muhafazakârları, milliyetçileri, eski askerleri, neo-faşistleri, girişimcileri, işçileri, esnafı, zanaatkârı kendine çekecek şekilde memnuniyetsizliklerin dillendirildiği bir platforma dönüşmüştü. Poujade hareketi siyasileştiği zaman da, vergi aleyhtarı propaganda sloganlarına ırkçılık, anti-semitizm, anti-parlamentarizm, Cezayir'in müdafaası gibi aşırı sağcı temalar da ilave etmişti (Bulutoglu, 1958: 191). Bu temalarla birlikte popülist antagonistik politikası daha da görünür oldu. Böylece Poujade'ın amansız popülizmi harekete göz alıcı bir başarı kazandırdı ve popülizmi de onu belirsizliğe sürükledi (Owczarek, 2015: 85). Gerçekten de hareketin baştan beri tutarlı bir politikası, programı, Poujade'ın da istikrarlı bir pozisyonu yoktu. Poujadist hareket hem aynı anda 4. Cumhuriyete şiddetli eleştiriler yöneltiyor, otoriter bir rejimin hayalini kuruyor, büyük Fransa vurgusuyla güçlü bir milliyetçiliği savunuyordu hem de Poujadisme'in arkasındaki adam olarak Pierre Poujade 4. Cumhuriyet sonrası Fransa'nın potansiyel lideri konumundaydı (Davies, 2002: 129). Ancak tam da Front National odaklı bir yazıda onu önemli kılan farklı kesimlerin temsilcisi konumuna yükselebileme gücüdür. Bu gücün kaynağı ise dönemin ruhuna uygun hareket edebilme, içinde bulunduğu anın farklı meselelerini politikleştirebilme yeteneği ve bu yeteneği görünür kılan, yükseliş için basamak görevi gören popülist siyasetidir. Ancak belirsizlik ya da çelişkili söylemler popülizme dair ontolojik problemler değildir, hatta problemden ziyade bizatihi topluma dair gerçekliklerdir. Zira birbirinden farklı birçok talebi karşılayıp, birçok heterojen grubu kendinde var edebilmenin imkânı belirsizliği neredeyse kaçınılmaz kılmaktadır. Laclau'nun (2007)da vurguladığı üzere bu muğlaklık ve belirsizlik toplumsal gerçeklik hakkındaki söylemin kusurları değildir, fakat bazı koşullarda bizatihi toplumsal gerçekliğe kayıtlıdır. Poujadist hareket, 1956 yılında Jean-Marie Le Pen'in de milletvekili seçildiği seçimlerde UFF ile (Fransız Birliği ve Kardeşliği) yaklaşık %13 oy (2 milyondan fazla oy) alarak 52 milletvekili çıkarmasına rağmen (Owczarek, 2015: 16) 1958 yılında sadece 2 vekil –bunlardan biri Jean-Marie Le Pen'dir- çıkararak Fransa tarihindeki yerini almıştır. Bu kısa süreli deneyime rağmen Fransa tarihinde o zamana kadar parlamentoda (Assemblée Nationale) bu denli geniş temsil imkânı bulabilmiş aşırı sağ (popülist), faşist bir hareketin olmamasından dolayı da bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Front National'in Yükseliş Nedenleri ve Yapısal Faktörler

Fransa politik yaşamında yukarıda bahsi geçen aşırı sağın popülist varyasyonlarına benzer birçok hareket irili ufaklı tarih sahnesine çıkmıştır. Ancak

özellikle 1958'den sonra 5. Cumhuriyet'in de çerçevelediği kurumsal, yasal, siyasal yapının etkisiyle bu hareketler pek yaşam şansı bulamamıştır. Hatta 'aşırı sağ' unsurların bir koalisyonu olarak 1972 yılında tarih sahnesine çıkan Front National (Ulusal Cephe) de bu durumdan azade değildir. Parti 1980'lerin başına kadar anti-sistemik bir hareket olarak marjinal kalmış, hiçbir seçimde varlık gösterememiştir. Ancak partiyi istisnai kılan tüm kurumsal zorluklara rağmen uzun yıllar yaşamını sürdürmüş hatta istikrarlı şekilde yükselişine devam ederek Avrupa'daki benzer partiler için adeta bir prototip olmayı başarmış olmasıdır. Öyle ki bu yükseliş, neticede sistemin kendisini de bizatihi sorgular hale getirmiştir. Üstelik gelenen noktada, popülizmin yeni bir güç olarak radikal sağ bir partiyi öne çıkarması sistemin önemli bileşenleri olan geleneksel sağ/sol partileri de krize sürüklemekte değişime zorlamaktadır. Birçokları aşırı sağın yükselişinin bir nedeni olarak uygulanan nispi temsil sistemini göstermektedir (Rydgren, 2008: 178). Bu argümanı Fransa özelinde test etmek gerekirse ilk etapta şu soru sorulabilir: Uzun süredir iki türlü çoğunlukçu bir yapıda olan Fransa nasıl olup da Avrupa'nın en güçlü aşırı sağ partisini yaratabilmiştir? Cevap için Fransa'daki görünümü yakından bakıldığında bunun büyük oranda partinin meşruluğunu kazanmasından ve bununla bağlantılı olarak belli bir seçmen kitlesinin desteğini sabitlemiş olmasından kaynaklandığı görülecektir. Üstelik bu istikrarlı görünümü rağmen seçim sistemi (ikinci turun nihai olmasından ötürü) özellikle temsilci düzeyinde Front National için ciddi bir engel oluşturmaya devam etmektedir. Şayet Fransa'da nispi temsil uygulanıyor olsaydı, bu tablonun parti lehine büyük oranda değişeceğini söylemek mümkündür. Nitekim Front National da ilk ciddi başarısını Mitterrand döneminde Sosyalist Parti'nin merkez sağ partiyi bölmek amacıyla getirdiği nispi temsil sistemi sayesinde almıştır (Rydgren, 2008: 178; Wiewiorka, 2012: 19). Dolayısıyla sınırları belirleyen kurumsal, yasal çerçevenin sonuç üzerinde olumlu/olumsuz doğrudan bir etkiye sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Fransa özelinde görüldüğü üzere değiştirilemez gibi görülen bu yapısal engellerin de bizatihi yerinden edilmesi mümkündür. Zira gerçekten de Front National'ın tarihi kurumsal çerçevenin getirdiği kısıtlamalara rağmen Fransız politik arenasında uzun dönemde gedik açılmasının da tarihidir (Balent, 2013: 163). Bu gedik açma çabası partinin ilk dönemi denilebilecek Jean-Marie Le Pen döneminde aşırı sağ ideolojinin belirleyici olmasından dolayı yavaş bir seyir izlerken, 2011'de Marine Le Pen'in partiyi babasından devralmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Marine Le Pen babasından farklı olarak aşırı/radikal unsurları partiden uzaklaştırmış partiye (neo)popülizmin ışığında ılımlı modern bir hava kazandırıp farklı birçok kesimin desteğini kazanan catch-all bir partiye dönüştürmüştür. Ancak bu hegemonyanın konjonktürün yaratmış olduğu lehte gelişmelerle birlikte mümkün olduğunu da akıldan çıkarmamak gerekir.

Front National'ın 1980'lerden beri, hatta kuruluşundan (1972) beri savunduğu ilkeler, konumladığı pozisyon konjonktürel nedenlerden dolayı bugün ülke genelinde hiç olmadığı kadar popüler durumda. Partinin Fransız siyasi hayatında istikrar kazanmasında içsel dönüşümlerin, aktörel tercihlerin, parti politikalarının ve sistem partilerinin tavırlarının yanı sıra ülke-bölge-dünya siyasetindeki gelişmelerin etkisi de belirleyici olmuştur. Bu sebepten Front National'ın başarısında özellikle etkili olduğu düşünülen popülist antagonistik siyasetinin bileşenleri ortaya konurken resmin diğer tarafı (ekonomik, politik, kültürel ve toplumsal zemin) da ihmal edilmemelidir. 1980'lerle birlikte popülist aşırı sağ partilerin hatta son dönemde radikal popülist sol partilerin öne çıkmaya başlamasını soyutlama düzeyinde daha çok neo-liberal tahakküm ilişkileri, modernitenin sonuçları ve temsil kriziyle⁸ açıklamak mümkündür. Popülist siyaset açısından bu kıskacın uygun bir zemin yarattığı söylenebilir. Ekonomik liberalizmin tahakkümünün neticesinde aşırı sağın yükselişini kolaylaştıran en önemli etmen siyasetin sonunun ilan edilmesi ve siyasetin bir konsensüs aracı olarak hem sağ hem de sol cenahta kabul görmesidir. Nitekim Chantal Mouffe da (2005) demokratik kurumlara tehdit olarak sunulan bu partilerin uzun dönemli varlıklarına rağmen marjinallikten kurtulmalarının, yükselişe geçmelerinin nedenini siyasetin sonu söyleminin egemenliğine bağlamaktadır. Dolayısıyla siyasetin antagonistik boyutunun reddi ve kolektif kimliğin inşasındaki kurucu rolünün yitirilişle sağ popülizm yükselişe geçmiştir. Siyasetin gelinen noktada en iyi ihtimalle bir idare etme, yönetme sanatına dönüştüğü geleneksel sağ ve sol arasındaki makasın olabildiğince daraldığı bir politik manzara söz konusudur. Mouffe'a göre bu anlamda sağ popülizm post-politik konsensusun (hem sağda hem solda) sonucudur (Mouffe, 2005: 51). Ancak her uzlaşının bir dışlamayı gerektirdiği akıld tutulursa, siyasetin sonu söylemi başlı başına siyasidir ve böyle olmakla aslında günümüzde aşırı sağın yükselmesini sağlayan, neredeyse doğal tabanları haline gelen sistem mağdurlarını bir anlamda dışlayarak hâkimiyetini sağlamaktadır. Üstelik dışlanan, politik katılım hatta temsil imkânı dahi bulamayan bu kesimlere karşı geleneksel/kurumsal sol partiler de çözüm üretememiştir. Bu da aşırı sağın evvelden beri solun ya da Komünist Partilerin güçlü olduğu yerlerde daha fazla yükselişte olmasının nedeninin açıklamaktadır. Siyasetin artık kurucu, merkezi ve yaratıcı doğasını yitirmesiyle konvansiyonel sağ-sol partiler birbirlerine yakınlaşmıştır. Bu uzlaşın neticesinde merkez sağ ve solun aşırı sağa karşı mücadelesi de onu yeniden var etmek, güçlendirmek gibi tersi bir duruma yol açmıştır. Geleneksel partilerin bu partileri birer muarız görmeyip sisteme tehdit olarak algılaması, bunların meşruiyetini kabul etmeyip onları ahlaken yok edilmesi gereken "düşmanlar" olarak görmesi hem bu partileri sistem mağdurlarının gözünde denenmemiş olarak farklılaştırmakta hem de kurumsal partileri aynılaştırmaktadır. Nitekim geleneksel partilerin

yarattığı bu boşluğu dolduracak şekilde aşırı sağ (popülist) politikanın kimliklerin yaratılmasında her zaman bir *onlara karşı biz* üretmek olduğunun çok iyi farkında olmuştur (Mouffe, 2005: 55). Front National'ın ses getirmeye başladığı 1980'lerin başları da tam olarak böyle bir döneme denk düşmektedir: 1980'ler Fransa açısından mevcut kurumsal partilere olan güvenin azaldığı, politik skandalların ve yolsuzlukların medyanın da etkisiyle daha bir görünür olduğu, bununla birlikte politik yabancılaşmanın yükseldiği yıllardır. Bu kriz döneminden önce manzara özellikle Fransa açısından oldukça farklıdır. Wieviorka (2012: 15) 1970'lerde Fransa'nın görünümünü şu şekilde aktarmaktadır: Öncelikle taylorizm egemenliğindeki üretim ilişkileri ve işletmeleriyle endüstriyel bir toplum, buna bağlı olarak düşük işsizlik oranıyla desteklenen sürekli bir büyüme, sonra dayanışma, kamusal hizmet, refah devleti ve eğitim işlevlerini yerine getiren cumhuriyetçi bir devlet son olarak dekolonilizasyondan sonra dahi hala güçlü ve merkezi kalabilmiş bir ulus. Dolayısıyla böyle bir ortamda memnuniyetsizlikler üzerinden sistem eleştirisi yapan bir partinin başarılı olması pek mümkün görünmemektedir. Partinin sesinin duyulmaya başlandığı 1980'li yılların başları tam da bu olumlu görünümün tersine döndüğü bir momenttir. Bir yandan 1983'de sosyalizm kemer sıkmaya dönmüş, özlemeleri karşılamaktan uzak, diğer yandan sağ ideolojik ve politik olarak sıkıntılıdır (Wieviorka, 2012: 19). 1981'de solun (Mitterand) zaferinden sonra Sosyalist Parti, mevcut hegemonik düzene karşı bir alternatif sunmaktan tamamiyle vazgeçip siyasal merkeze doğru hareket etmiş, bu durum Jean- Marie Le Pen'e hâkim mutabakata meydan okuyan tek kişi olduğunu iddia etme şansını vermiştir (Mouffe, 2013: 82). Böylece erken sayılabilecek bir dönemde Jean Marie Le Pen yukarıda aktarılan ideolojik öğelerini popülist söylemiyle harmanlayarak iki partili sisteme dönmeye başlayan Fransız politik manzarasını tehdit etmeye başlamıştı. Daha sonra bu iki partili hegemonyaya Marine Le Pen tamamen son verecektir. Bunda hem 1980'lerdeki küresel sistemin 2000'lere doğru daha büyük bir krizle karşılaşması hem de konjonktürel gelişmelerin partinin üzerinde yükseldiği temel sorunları genel sorunlar haline getirmesi etkili olmuştur. Özellikle 2008'deki ekonomik kriz ve sonrasında 2011'in başlarında patlak veren Arap Baharı Avrupa'nın siyasi görünümünü radikal popülist partiler lehine değiştirdi. Temel olarak memnuniyetsizlikler üzerinden karşılanmayan talepleri dillendirme odaklı siyaset yapan Front National'ın, ekonomik verilerin kötüye gitmesi, yaşanan savaşlar, Avrupa'ya yönelen göç akını ve bununla paralel şekilde ülkede yaşanan terör eylemleri neticesinde uzun zamandır öne çıkardığı meseleler, politikleştirdiği sorunlar artık neredeyse tüm ülkenin hatta tüm Avrupa'nın temel meseleleri durumundadır. Örneğin 1974'teki Avrupa komisyonu raporuna göre 1974'te en önemli problem Fransızların %51'ine göre ekonomik meselelerken (ekonomik kriz, işsizlik, enerji krizi), göçmenler

sadece %12 civarında problem olarak algılanmaktadır. Front National'ın seçimsel olarak ciddi atılım göstermeye başladığı 2005 yılındaki rapora bakıldığında ise işsizlik %52 oranda ilk sıradayken, bunu %26 ile güvenlik, %25 ile ekonomik durum, %24 ile enflasyon, %13 ile göçmenler izlemekte, terörizm sadece %10 civarındadır. Dolayısıyla aslında kuruluşundan 2000'lere kadar neredeyse temel problem genelde ekonomik meseleler olurken güvenlik ve göçmenler oldukça düşük düzeylerde problem olarak algılanmakta hatta halkın önemli bir kısmı göçmenleri zenginlik olarak görmektedir. Ancak ardı ardına yaşanan gelişmelerden sonra bu manzara radikal şekilde tersine dönmüştür. 2016'ya ait son rapora bakıldığında durumun Front National'ın söylemlerini hegemonikleştirecek düzeyde nasıl değiştiği kolaylıkla görülecektir. Rapora göre karşılaşılan en önemli problem %39 ile terörizm, bunu %35 ile göç, %23 ile de ekonomik meseleler izlemektedir⁹. Buna bir de AB'ye dair hayal kırıklıkları eklenince durum daha da katlanmaktadır. Dolayısıyla tam da Front National'ın baştan beri politikasını üzerine kurduğu ve Marine Le Pen'le birlikte de daha fazla öne çıkardığı temel meseleler (göç, güvenlik, terörizm, AB karşıtlığı...) artık Fransızların genelinin temel kaygılarını oluşturmaktadır. Bu kaygıların hem baba Le Pen ama özellikle Marine Le Pen döneminde popülist bir tarzda başarılı şekilde politikleştirilmesiyle Front National öngörülemez bir başarı düzeyine ulaşmıştır. Sonuç olarak Front National'ın Avrupa'nın en başarılı/güçlü aşırı sağ popülist partisi olabilmesinde, diğer partilerden (Sosyalist Parti, Cumhuriyetçiler, Fransız Komünist Partisi) seçmen devşirebilmesinde dönemsel gelişmelerle birlikte makalede sürekli vurgulandığı üzere siyaseti kurma biçimi olan (neo)-popülizminin öncelikli rolü vardır.

Birinci Dönem: Aşırı Sağın Gölgesinde Popülizm

Front National'ın kuruluşundan Marine Le Pen'e kadar geçen dönemde her ne kadar çeşitli dönüşümler yaşansa da asıl belirleyici olan aşırı sağ ideolojydi. Bu iddia, Jean Marie Le Pen'in popülist olmadığı anlamına gelmemekle birlikte başlığın da ima ettiği üzere bu popülizminin (artan dozuna rağmen) aşırı sağ ideolojinin gölgesinde kaldığını söylemektedir. Aşırı sağ ideoloji ise gücünü partiyi var eden dinamikte almaktaydı. Front National, 5 Ekim 1972 yılında faşist, neo-nazi, pujadist, petainist vb. aşırı sağ kliklerin bir araya gelmesiyle kuruldu. Bu radikallik hali 1980'lere kadar partinin marjinal küçük bir grup olarak kalmasına neden oldu. Sınırlı oranda da olsa bu yıllarda kazanmış olduğu seçim başarıları partinin radikal görünümünde kısmi bir yumuşamaya yol açmıştır. Ancak bu yumuşama, 2011'de Marine Le Pen parti yönetimini devralana kadar partinin özsel kimliğine pek de zeval verecek nitelikte değildi. Zaman zaman popülist çıkışlar olsa da radikal sağ unsurlar gücünü hep korudu ve aslolan hep aşırı sağ ideolojydi. Dolayısıyla makalede yapılmaya çalışıldığı

üzere popülizmi ve eklemlediği ideolojiyi metodolojik düzeyde birbirinden ayırmak mümkündür. Nitekim literatürde bu doğrultuda yazılmış metinlere rastlamak mümkündür. Örneğin Betz, Avrupa'daki kimi aşırı sağ hareketleri/partileri aynı zamanda popülist olarak tanımlarken şunları söylemektedir:

Radikal sağ-kanat popülist partiler yerleşik sosyokültürel ve sosyopolitik sistemi reddetmeleriyle ve bireysel başarı, serbest Pazar yeri ve devletin rolünün azaltılmasını desteklemeleriyle radikaldirler. Onlar bireysel ve toplumsal eşitliği reddetmeleri, marjinal grupların sosyal entegrasyonuna karşı olmaları, yabancı düşmanlıkları –açık bir ırkçılık değil- ile sağ-kanattırlar. Endişe ve düş kırıklıklarını araçsallaştırmaları, sıradan insana ve sıradan insanın üstün sağduyusuna seslenmelerinden ötürü de popülisttirler (Betz H.-G. , 1993: 413).

Benzer şekilde Jérôme Jamin (2013) de bu partileri adeta bileşenlerine ayırır. Daha doğrusu onları adlandırmak için bir araya getirilmiş unsurların farklı realitelere karşılık geldiğini vurgular. Ona göre, aşırı sağ ve popülizm birbirinden bütünüyle farklı iki olgudur. Popülizm çürümüş elitlere karşı dürüst halk vurgusu üzerinden inşa edilen bir söylemken, aşırı sağ, milliyetçilik, eşitlik karşıtlığı ve aşırılık/radikalizm unsurlarını bünyesinde barındıran bir olgudur¹⁰. Bu ve benzeri örneklerin makalenin sorunsalı açısından önemi Front National'ı tarif eden aşırı sağ ve (neo) popülist etiketlerinin de farklı iki realiteye karşılık geldiği ve bundan da önemlisi bu iç içe geçmiş iki unsurun sırasıyla iki farklı dönemi açıklamak için işlevsel olduğu iddiasıdır. Şöyle ki Front National aşırı sağ popülist bir parti olmasına rağmen, onun ilk dönemini (1972-2011 Jean-Marie Le Pen dönemi) karakterize eden asıl unsur aşırı sağ ideolojisi, ikinci dönemini (2011-2016 Marine Le Pen dönemi) ayırt eden nitelik ise neo-popülist kimliğidir. Böyle bir ayırım yapmanın önündeki asıl zorluk ise hangisinden (popülizm ya da aşırı sağ) bahsedilirse bahsedilsin kaçınılmaz olarak diğersinin sınırlarının da ihlal edileceğidir. Yine de bu tehlike göze alınarak şu çıkarımda rahatlıkla bulunulabilir: Front National'ın politika yapma biçimi antagonistik olduğu ölçüde popülisttir, ancak popülizmini var eden karşıtlık kurma biçimi ideolojisi tarafından sınırlanır, biçim alır. Bu genelleme özellikle ilk dönemi için geçerlidir ve bu dönemde büyük oranda popülizminin cılız olduğu hegemonik bir aşırı sağ ideoloji söz konusudur. Cılız olan popülist kimlik ise ancak bu ideoloji içinde onu meşrulaştırdığı ölçüde var olmuş, hayat bulmuştur. Dolayısıyla yine de ilk dönem için de bir popülizmden bahsetmek mümkündür. Her ne kadar 2000'lerin sonlarına doğru baba Le Pen'in de ideolojisinde kısmi bir yumuşama gözlenirse de Marine Le Pen'in ipleri eline almasıyla birlikte aşırı sağ ideoloji, kimi sürekliliklerle birlikte mutlak belirleyiciliğini (neo)popülizm lehine yitirmiştir. Dolayısıyla partinin birinci dönemini daha iyi anlamak adına yazının bundan sonraki bölümünde büyük oranda partinin ideolojisine odaklanılacaktır.

Etno-Milliyetçilik

1972-2011 arası dönemde Front National, etnik ve ultra milliyetçi, sistem ve devlet karşıtı, anti semitik, yabancı düşmanı ve neo-liberal bir görünümündedir. Parti, özellikle 1980'lerin milli kimlik krizi döneminde güçlü bir etnik kimlik savunusuyla öne çıkıyordu. Buna PCF (Fransız Komünist Partisi) ve de Gaullecülüğün güç kaybetmesiyle oluşan büyük bir boşluk eşlik ediyordu. Böylece parti, 400 bin ikinci kuşak Cezayirli göçmenin otomatik olarak vatandaşlığa alınmasının yarattığı değer kaybının da büyüttüğü bu boşluğu aşırı sağ entelijansiyanın da (GRECE, Club l'Horlage) etkisiyle kolaylıkla doldurabiliyordu (Rydgren, 2008: 168,169). Fransa'da milliyetçi damar uzun bir geçmişe sahiptir. Üstelik geleneksel olarak genelde bu milliyetçilik cumhuriyet, demokrasi ve politik kurumların reddi üzerine kuruludur. Bu milliyetçilik, 1800'lerin sonlarında Dreyfus ve General Boulanger krizleriyle 20. yüzyılın başında savaş dolayısıyla, 1950'lerden sonra da Cezayir meseleleriyle görünür olmuştu. Front National de ilk döneminde aslında ihmal edilebilir farklılıklarla birlikte bu milliyetçiliğin kimi özelliklerini taşımaktadır. Parti için millet (gerçek Fransız halkı) etnik, dinsel (Katolik), dilsel, kültürel ve tarihsel olarak var olmuş bir birliktir. Görüldüğü üzere bu birlik sadece teritoryal bir birlik olmaktan uzaktır, millet bireye öncel ayrı bir varlığa sahip bir organizmadır. Bu mantığa göre Le Pen'in de vurguladığı üzere millet, kolaylıkla entegre olamayacak bir organik bütündür, bu yüzden belirli yabancı toplulukların uyum sağlayamayacakları gerçek bir dayanışmaya sahiptir (Boily, 2005: 34). Front National'ın 1985'deki parti programında geçmişe/mirasa ve geleneğe güçlü bir vurgu yapılarak ulus şu şekilde tanımlanmaktadır: "*Ulus, dil, çıkar, ırk, anılar ve kültür topluluğundan oluşan insan demetleridir*" (Rydgren, 2008: 169). Demet olarak tasvir edilen ulus bireyin üzerine konumlandırılmakta, ulusun uyumu, hakkı ve varlığı birey hak ve özgürlüklerinden daha değerli görülmektedir. Bu anlayış da kaçınılmaz olarak partinin hem kurumsal olarak hem de vizyon olarak düzene vurgu yapmasını, otorite ve hiyerarşiye dayalı bir toplum tasarlamasını kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla ayrıcalıklı konumlandırılan bu birlik hem kürtaj, eş cinsellik, evlilik dışı ilişkiler gibi nedenlerden içsel hem de melezleşme, ırkın bozulması, çok kültürlülük gibi dışsal tehlikelerle karşı karşıyadır. Daha sonra vurgulanacağı üzere bu da partinin eşitliksiz dışlayıcı bir nitelik taşımasına neden olmaktadır. Sonuç olarak tehlike altında olarak tanımlanan ulus kapalı bir milliyetçiliğe varmaktadır ve Fransız konvansiyonel cumhuriyetçi geleneğinin aksine kan bağına dayalı yurttaşlığa (jus sanguinis) tekabül etmektedir. Ancak Balent'in (2013: 161) de Winock'tan aktardığı üzere bu 19. yüzyıldan beri var olan Fransız etkisini dünyaya yaymak (açık) ve Fransa'yı dünyadan korumak (kapalı) şeklindeki milliyetçilik anlayışlarından ikincisine denk düşmekle aslında

bir sürekliliğe de işaret etmektedir.

Anti-Egaliteryanizm

Bir üst başlıkta aktarılan etno-milliyetçiliğin doğal uzantısı ise partinin eşitlikçilik karşıtı bir tavır politikalarının merkezine koymasındır. Aşırı sağ ideolojinin baskın olduğu birinci Front National döneminde bu eşitlik karşıtlığı temelde *farklılık hakkı* savunusu üzerinden inşa edilmiştir. Farklılık hakkı ya da farklı olma hakkı da kaçınılmaz olarak son derece dışlayıcı bir politikayı beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda partiye göre ulusal farklılığı korumanın biricik yolu ulusa yabancı olan unsurları (sosyalist, komünist, Yahudi (özellikle ilk döneminde)...) toplumun dışında tutmak, hatta içerdeki unsurları ayıklamaktır. Parti herkesin yurttaş olarak eşit olduğunu ama aynı olmadığını dile getirerek farklılığı korumayı zorunluluk haline getirmiş arındırılmış, kapalı, homojen bir ulus inşa etmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla bu farklılık biyolojik, hiyerarşik olmaktan ziyade kültürel bir farklılıktır (Vardar, 2004: 114). Tüm bunlardan çıkarılacağı üzere parti, gelenek ve kültüre vurgu yaparak çok kültürlülüğe karşı çıkmakta Fransız kültürüne eşit görmediği yabancı ve bozucu gördüğü farklı kültürleri dışlamaktadır. Front National, küreselleşme ve onun sonucu olan çokkültürlülüğü yozlaşmışlık olarak görmekte kozmopolit topluma karşı savaşılmaması gerektiğini savunmaktadır. Kapalı milliyetçiliğini tamamlayan bu eşitlik karşıtı tavır doğal olarak yabancı düşmanı (xenophobic) bir duruşa varmaktadır. Dolayısıyla eşitlik karşıtı tavrının bir başka boyutu da ırkçılıktır. Parti, yeni bir görünüm kazanan hiyerarşik olmayan, farklılık üzerinden kültürel tanımlanan bir ırkçılık anlayışına sahiptir (Camus, 2012: 34). Her ne kadar açıkça ırkçı olduğunu dillendirmese de etnik, kültürel grupları asimile edilemez olarak tanımlayıp damgalamaktadır (Taguieff, 1997: 27). Dolayısıyla parti, farklılığa yaslanan kültürel bir ırkçılık anlayışıyla hareket ederek anti eşitlikçi bir tutum takınmaktadır.

Neo-liberalizm Savunusu

Birinci Front National döneminin (1972-2011) ekonomik politikaları Marine Le Pen dönemi politikalarının tam tersidir. Jean-Marie Le Pen liderliğindeki parti ilk yıllarında benzeri birçok aşırı sağ hareket gibi ekonomik sıkıntılar ve başarısızlıkların sorumlusu olarak gördüğü refah devletine karşı mücadeleyi temel düstur sayarak neo-liberal ekonomik politikalara sarılmıştı¹¹. 1988'de Le Pen kendini yeni Fransız Reagan ilan ediyordu (Balent, 2013: 166). Her ne kadar 1980'lerle birlikte ulusal, küçük ölçekli işletmeleri savunan korumacı bir söyleme başvursa da temelde neo-liberal bakış parti politikasının önemli unsurlarından biri olmaya devam etti. Dolayısıyla ekonomik anlamda neo-

liberalizmi benimsemesine rağmen bununla çelişen çeşitli unsurları da öne çıkaran çelişkili bir tutum takınmıştır¹². Vardar'ın bu yıllar için söylediği gibi "*parti bir yandan uluslararasılaşan serbest piyasa ekonomisine karşı ulusal ekonomiyi savunurken, bir yandan da ulusal ekonominin liberalleşmesinden, devletin küçültülmesinden yanadır*" (Vardar, 2004: 168). Parti programında "popüler kapitalizm" ön plandadır, buna göre öncelikle karlı devlet fabrikaları tasnif edilip halka satılmalıdır, satış sırasında çok çocuklu ailelere öncelik tanınarak vergi indirimine gidilmelidir (Güzel, 1995: 100). Aslında çelişkili gibi görünen zıt politikaların aynı anda savunulması partinin ilk dönemdeki neo-liberal ajandasının aynı zamanda işlevsel bir silah olduğunu da gösterir. Dolayısıyla radikal popülist sağ bir parti olarak neo-liberal programı sadece ikinci derecede bir ekonomik programdı, öncelikli olarak mevcut siyasi kurumlar ve onların gerçek demokrasiyi bastıran, ekonomik ilerlemeyi engelleyen tekelleşmiş siyasi güçlerine karşı politik bir silahtı (Betz H.-G. , 1993: 418). Bu sebepten 'anti-devletçi' kimliği büyük oranda sistem karşıtı karakterinden kaynaklanmış ve güçlü bir liderliğin tolere edebilirliğiyle neo-liberal ekonomi politikalarıyla çelişen unsurlar rahatlıkla bir arada bulunabilmişti. Bu yüzden şayet bu dönem için bir 'neo'dan bahsedilecekse o da neo-liberalizmdir.

İkinci Dönem: Neo-Front National, Neo-Popülizm

Popülizmle neo-popülizm arasında ayırım yapan birçok çalışma vardır. Bu çalışmalar, neo-popülist partileri belli açılardan hem eski popülist geleneği sürdürmelerinden hem de buna yeni unsurlar katarak onu aşmalarından hareketle ayırıştırırlar. Örneğin Benjamin Biard'e göre bu partiler, karizmatik bir lidere sahip olup elit-halk karşıtlığını öncülleri gibi sürdürdükleri için popülisttirler ama ekonomik ve politik egemenlikle demokratik değerleri yücelttikleri için de neo-popülisttirler (Biard, 2015). Başka birçok isim de benimsenen neo-liberal politikalarından dolayı bu partileri neo-popülist olarak adlandırmaktadırlar. Ancak makalede Front National'ın bu adlandırmayı hak etmesi çok farklı sebeplere (popülizmin artan dozu, cumhuriyetçi savunu, AB karşıtlığı, demokrasi savunusu...) dayandırılmaktadır. 2011'de Marine Le Pen'in başkanlığı elde etmesiyle partinin daha ılımlı ve kamuoyunca kabul edilebilir bir yola girdiği görülür. Bu doğrultuda eski baskın anti-semitik ve bununla bağlantılı güçlü ırkçılık vb. unsurlar atılarak ideolojik aşırılıklar terk edildi. Parti için model artık entegral milliyetçi karşı devrimci düşünürler değil (Maurice Barrès ve Charles Maurras gibi) modern popülist politikacılar (İsviçre Halk Partisi, Alman Geert Wilder...) (Betz H.-G. , 2013: 2). Bu hamle ve başka nedenlerden ötürü partinin, seçmenin gözünde de kabul edilebilir bir pozisyona yükseldiği, bu anlamda 1970'lerden beri içine itildiği meşruiyet krizinden çıktığı söylenebilir. Yazının temel iddiası, büyük oranda aşırı/radikal/faşist kimi unsurların tasfiye

edilmiş olmasının (ki bu, söyleminde bir kırılmaya yol açmıştır) ve aşırı sağ ideolojinin (popülizmi öne çıkaracak şekilde) arka plana atılmasının bu kabul edilebilirliği mümkün kıldığıdır. Gerçekten de Marine Le Pen'le birlikte partinin kökeninde yer alan çeşitli aşırı sağ unsurlar (Radikal Katolikler, Petain hayranları, holokostçular...) dışarı atıldı (Betz H.-G. , 2013: 2). Böylece Marine Le Pen'in baştan beri gösterdiği normalleşme çabası (dédiabolisation) büyük oranda karşılık buldu. Başkanlığa gelmesinin hemen ertesinde 2012 yılında yapılan bir araştırmaya göre Fransızların % 51'i partiyi diğer partiler gibi görüyor ve halkın % 42'si onu demokrasi için tehlike olarak görmüyor (Balent, 2013: 178,179). Dolayısıyla Betz'in Le Pen'in partiyi devralırken hedeflediğini söylediği iki amacın büyük oranda gerçekleştiğini söylemek mümkündür: Birincisi partiyi normal bir partiye dönüştürme, şeytanlaştırmadan çıkarma, ikincisi partiyi popülist bir partiye dönüştürüp sıradan yurttaş küreselleşmenin yıkımlarına karşı korumak ve militan İslami tehdide karşı ulusun cumhuriyetçi mirasını öne çıkarmak (Betz H.-G. , 2013: 1). Bu, tam da baştan beri iddia edildiği üzere (neo) popülist retorüğün hem parti içinde aşırı sağ unsurlar karşısında hem de Fransız siyasetinde diğer partilere karşı hegemonik olmasından kaynaklanır.

Bu bölümde Front National'ın pratikte siyasetini antagonistik olarak nasıl oluşturduğu savunulan belli tutumlar/ilkelere/temalar etrafında ortaya konulacaktır. Böylece tam da metin boyunca iddia edildiği üzere partinin başarısının ve sürekliliğinin bu popülist siyasete bağlı olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla bu anlamda partinin hem mevcut rejimi tüm unsurlarıyla nasıl dışladığını, antagonize ettiğini hem de kendi bütünü/ halkını nasıl inşa ettiğini görmenin imkânı yakalanmış olacaktır. Başlıktaki 'neo' vurgusu partinin bir popülizm geçmişi olduğunu ve yeni bir popülizm anlayışıyla bunun aşıldığını ima etmektedir. Dolayısıyla 'neo' ekinin neo-liberal ekonomik politikalarıyla herhangi bir ilişkiselliği bulunmamaktadır. Kaldı ki özellikle Marine Le Pen dönemiyle birlikte parti tamamen sıradan insanı sömürüp hem simgesel hem de gerçek boyutta ülke sınırlarını, egemenliğini ihlal ettiğini düşündüğü neo-liberalizme karşı çıkmakta, korumacı bir politika gütmektedir. Bu sebepten buradaki 'neo' eki farklı bir anlama bağlanmakta, popülizmin klasik özelliklerindeki bir değişime denk düşmektedir. Benjamin Biard'ın de yaptığı ayırım üzerinden hareket edilirse; popülizmde halk-elit karşıtlığı, ekonomik politik egemenlik zayıf, demokratik değerlere vurgu düşük ve lider daha az karizmatikken neo-popülizmde halk elit karşıtlığı, ekonomik politik egemenlik güçlü, demokratik değerler vurgulanıp, karizmatik liderler daha fazla öne çıkmaktadır (Biard, 2015: 11). Front National de Biard'ın belirttiği farklılıkları yansıtmaya açısından biçilmiş kaftandır. Makalenin bundan sonraki bölümü tamamen bu neo-popülist vurgunun neye tekabül ettiğini ispata yöneliktir.

Anti Kurumsalcılık/Oligarşi

Front National, kuruluşundan bu yana sürekli şekilde karşıtlıklar oluşturacak şekilde söylem üretmektedir. Bu karşıtlığı da en güçlü şekilde sistem partilerine karşı yöneltilmektedir. Rydgren'in (2008: 174) de belirttiği üzere parti kendisini parti olmayan parti olarak adlandırmakta ve diğer bütün siyasi parti ve kurumları tek, homojen politik bir sınıfın parçası olarak göstermeye çalışmaktadır. Üstelik partinin, Fransa'nın gerçeklerine yabancılaştığını iddia ettiği gelenekçi partiler tarafından her defasında iki türlü dar bölgeli seçim sisteminin de etkisiyle ikinci turda devre dışı bırakılması özellikle alt sınıftan halk katmanları için bir sempatiye yol açmaktadır¹³. Dolayısıyla Front National'ın partiler arası sağ-sol ideolojik ayrımını belirsizleştirmeye dönük güçlü anti-kurumsal tavrı sistemin tüm memnuniyetsizleri için farklı/ciddi bir seçenek olmasına imkân sağlamaktadır¹⁴. Son dönemde bu karşıtlık keskinleşmiş olsa da aslında baştan beri var olan, sistematik şekilde yürütülen bir politikadır. Örneğin partinin 1995 belediye seçimlerinde (élections municipales) yürüttüğü kampanya tamamen kurumsal partiler arasında ortaklıklar bularak onları aynılaştırma, kendisini farklılaştırma üzerine kurulmuştur. Parti sağ ve sol arasında bir ayrımın olmadığını gerçek ayrımın dürüst/temiz olanlarla kirlenmiş olanlar arasında olduğunu ima eden bir başlık seçmiştir: Elleri temiz başı dik (Mains propres et tête haute)¹⁵. Gerçekten de seçmenler bu partilere baktıklarında hem yürütülen politikalar da hem de ideolojik konularında ciddi bir fark görememektedirler. *"Fransa'da siyasi partiler seçim sonuçları peşindeki hırsları yüzünden bütün doktriner duruşlarını terk ettiler. %1 in altındaki parti üyeleriyle birlikte Fransızlar parti politikalarını artık reddediyor. Siyasetin profesyonelleşmesi eskiden kitlelerin politikaya erişimini sağlamışken bugün profesyonelleşme tam tersi bunu aşındırmaya yol açıyor"* (Paoletti, 2014: 71). Bunun yaratmış olduğu uygun zeminden hareketle Jean-Marie Le Pen, siyasi kurumları, Fransa'yı derin krize sürüklemekle, ülkenin varlığını refahını, özgürlüğünü tehlikeye sokmakla, ortalama yurttaşı dikkate almamakla, kayırmacılık, müdahalecilik ve klientalizmle suçlamaktaydı (Betz H.-G. , 1993: 418). Öyle ki bu tutum baba Le Pen'in ilk dönemlerinde güçlü bir 5. Cumhuriyet karşıtlığına bürünmüştü. Hatta mevcut kurumsal yapıyı ve rejimi olumsuz tasvir ettikten sonra Le Pen, kurtuluşun 6. Cumhuriyeti kuracak ikinci bir Fransız Devrimiyle sağlanacağını söyleyerek son derece radikal bir tutum sergilemektedir (Vardar, 2004). Ancak ideolojik bagaj zaten bu düşüncüyü içermektedir. Fransız etnik milliyetçiliği, sıklıkla cumhuriyet, demokrasi karşıtı gelenekle karıştı ve politik kurumlar gerçek Fransa'nın özünün bir reddi olarak görüldü (Rydgren, 2008: 169). Jean-Marie Le Pen'nin baştan beri yürüttüğü bu strateji Marine Le Pen döneminde daha güçlü bir karşıtlıkla sürdürülmüştür. Marine Le Pen ulusçuluğunun derin etkisinden hareketle

politik kurumları Fransa'nın özüne zarar veren soysuzlaştırıcı (dégénération) unsurlar olarak şeytanlaştırmaktadır. Bu şeytanlaştırma sayesinde kendisini, bozuk düzenin temsilcisi partilerin karşısına gerçek halkın temsilcisi olarak konumlandırmaktadır. Ancak Marine Le Pen bu sistem karşıtlığını sürdürmekle birlikte babasından farklı olarak güçlü bir cumhuriyet savunusu da yapmaktadır. Nitekim cumhuriyetçi kimlik selefinin popülizminden ayrışmasını, neo-popülist olarak adlandırılmasını sağlayan en önemli unsurdur. Le Pen politik sistem tarafından yok edildiğini iddia ettiği Fransız cumhuriyetçi değerlerin gerçek savunucusu olduğunu iddia etmektedir (Betz H.-G. , 2013: 4). Kimi isimler bu özelliğinden dolayı partiye devrimci sıfatını dahi yakıştırırsa da bu noktada parti için asıl kurucu olanın geçmişte olduğunu söylemek mümkündür¹⁶. Bu anlamda aşırı sağ için anlamlı bir kavramsallaştırma olarak Taggart'ın öne çıkardığı anayurt (heartland) kavramı son derece kullanışlıdır. Taggart popülizmin örtük bir anayurt (heartland) kavrayışı barındırdığını iddia ederek şöyle der: Bu tasarım kurgulanırken gözler içeriye ve geriye dönüktür, yani kendisini kurgulayan halkın ortak yaşam biçimlerini ve bilgeliğini içeren bir dünyaya, genellikle de (idealleştirilmiş de olsa) geçmişe gönderme yapılarak bakılır, anayurtta "halk" yaşar ve bu anayurt popülistlerin halka ilişkin kurgularına ve beklentilerine anlam verir (Taggart, 2004: 4). Tam da bu son cümleden hareketle Front National'ın geçmişi sürekli kurduğu ve inşa ettiği, halka uygun formata büründürdüğü, hatta bu kurgunun da başlığı haklı çıkarırcasına mevcuda dair bir eleştiriye, kurumsal olana dair bir antagonizmaya dönüştürdüğü iddia edilebilir. Parti Fransa'nın ortak değerlerini tarihi dönüm noktalarını sahiplenip yeniden içeriklendirmektedir. Örneğin Fransız laiklik geleneğini kendi neo-popülist duruşu doğrultusunda kullanabilmektedir. Her ne kadar 1905 laiklik yasasına yaslandığını söyleyerek kamusal alanda dini sembollerin yasaklanması gerektiğini söyleyen bir militan laiklik örneği sergilese de 1905 yasasında bu semboller yasaklanmıyordu (Betz H.-G. , 2013: 11). Özellikle son dönemlerde Le Pen İslam'ın özsel olarak laikliğe aykırı olduğunu söyleyerek göçmen/Müslüman karşıtlığını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Ya da Front National, benzer şekilde Jeanne d'Arc'ı kapalı milliyetçiliğini meşrulaştıracak şekilde partinin önemli bir figürü haline getirebilmektedir. Sonuç olarak Front National'ın mevcut rejimi antagonize edecek her konuyu işlevsel olarak kullandığını söylemek mümkündür. Parti henüz denenmemiş bir parti olarak mevcut siyasi kurumları sürekli antagonize edebilmektedir. Üstelik uzun yıllar iktidar olamayan Komünist Parti'nin de 1981'de Sosyalist Partiyle birlikte ortak program etrafında hükümet kurmasının ertesinde geleneksel anti-establishment rolünü oynayabilecek tek parti Front National kalmış, parti kendisini biricikleştirmenin imkânını yakalamıştır. Front National, normalleşme stratejisiyle, politik establishment tarafından sosyo ekonomik kriz boyunca unutulmuş, ihmal edilen tüm seçmeni

bir araya getirmeyi, *catch all* partiye dönüşmeyi umuyordu (Betz H.-G. , 2013: 2). Gerçekten de diğer Avrupa ülkelerindeki popülist aşırı sağ partiler için olmayabilir ama artık Front National seçmeninın spesifik bir gruptan ya da dar bir çevreden ve tek olay odaklı bir gruptan oluştuğunu söylemek doğru olmayacaktır. Parti, baba Le Pen zamanındaki partiyi protest parti olarak adlandırmak mümkünse de mevcut haliyle çok farklı kesimlerden insanı bir araya getirmeyi başarmış, amacı doğrultusunda, *catch-all* partisine dönüşmüştür.

Doğrudan Demokrasi Savunusu

Front National, erken dönem aşırı sağ hareketlerin/partilerin aksine demokrasiyi benimser. Hillebrand'ın (2014: 9) da vurguladığı üzere günümüz sağ kanat popülist partileri anti demokratik değil, geleneksel faşist hareketlerle güçlü bir karşıtlığa sahiptirler. Front National de bu partilerin en popülerleri olarak aynı tavırla hareket etmektedir. Ancak temsili demokrasiyi görünürde demokrasi olarak eleştirerek gerçek demokrasiyi (referanduma dayalı doğrudan demokrasi) kuracağını iddia eder. Parti programında uzun uzadıya mevcut demokrasi anlayışının ne kadar demokratik olmadığını özellikle Avrupa Birliğini ve mevcut kurumları antagonize ederek ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu nasıl demokratikleşeceğini anlattığı bölümde ise halka vurgu yaparak Anayasa'nın reforme edileceğini dile getirir: Halk inisiyatifine dayalı referandum Anayasa tarafından güvenceye alınacaktır ve doğrudan demokrasinin gerçek bir uygulamasına imkân tanıyacak düzenlemeler yapılacaktır¹⁷. Bunun doğal sonucu olarak yeni düzende lider ve onun halkı arasında herhangi bir aracının olmayacağı, şeffaf organik bir demokrasinin inşa edileceği vurgulanır. Böylece bir kez daha halkı ezen rejime halk adına el konulacağı, halka iktidarın teslim edileceği dile getirilir. Ancak baştan beri vurgulandığı gibi bu halk inşa edilmiş bir halk olarak özellikle ilk dönemlerinde daha çok Katolik Fransızlığa denk düşmekte ve tekrar antidemokratik bir hale bürünmektedir. Batıdaki kurumsal partiler özellikle aşırı sağ kendi liberal demokrasileri karşısında tehdit görüp demokrasiden dem vururken, Front National bu demokrasinin hakiki demokrasi olmadığını ve gerçek olanı kendisinin getireceğini söyleyerek yine demokrasiye vurgu yapar. Partinin sitesinde demokrasi başlığı altında şunlar yazar: "*Demokrasi Fransız Cumhuriyeti'nin temel bir prensibidir. Cumhuriyet için gerçek bir demokrasi inşa etmek zorundayız*"¹⁸. Popülist bir parti olarak bunu yapması kaçınılmaz görünmektedir, zira hâkim yapıya karşı halka vurgu yapması, onun adına konuştuğunu dile getirmesi gerekmektedir. Bu tam da Canovan'ın (1999: 10) iki yüze sahip olarak tanımladığı demokrasinin birinci yüzünü, yani kurtarıcı yüzünü akla getirmektedir. Kurtarıcı olan, siyasetle kurtuluşun mümkün olmasına yapılan vurgudur, otoritenin tek meşru kaynağı olarak halkın iktidarına başvurulacağını dillendirilmesidir. Dolayısıyla parti,

ideal demokrasiyle mevcut demokrasi arasında büyük bir boşluk olduğunu söyleyerek bir anlamda sabitlendiği varsayılan (liberal) demokrasinin kendisini de bizatihi tartışılır (yüzgezer) hale getirir.

Avrupa Birliği Karşıtlığı

AB son yıllarda özellikle Front National'ın söylemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Önceleri partinin önemli isimleri AB hakkında çok fazla yorum yapmamayı tercih ederlerken 1980'lerden sonra önemli bir seçim gücü haline gelmesiyle birlikte AB karşıtlığı ön plana çıkmaya başladı. Hatta partiyi neo-popülist olarak adlandırmanın en önemli dayanaklarından biri de Avrupa Birliği'ne olan karşıtlıkta yatmaktadır. Front National, AB'yi vatansız (stateless), Bürükseli ve Washington'u kontrol eden avare bürokratlar topluluğu olarak tanımlamakta ve bu bürokratların/teknokratların dünyayı halksız, ruhsuz, ulussuz ve kültürsüz bırakarak geniş bir pazara dönüştürmek istediklerini iddia etmektedir (Jamin, 2009). Bu anlamda AB'nin seçilmemiş organlardan oluşan halksız ve halka karşı işleyen antidemokratik bir yapı olduğunu vurgulayarak Fransız devletinin ulusal bağımsızlığına tehdit olarak göstermektedir. Örneğin Le Pen kitabında AB direktif ve düzenlemeleriyle aslında serbest ticareti ve ultra liberalizmi empoze eden, sıkı rekabet politikası ve para politikasıyla devleti zayıflatan bir makinedir demektedir (Pen, 2012: 76,77). Benzer şekilde partinin mevcut programına bakıldığında da Avrupa Birliği neredeyse bütün ciddi sorunların kaynağı olarak görülür. Programa göre Avrupa projesi sonucunda sınırlar açılmış, işsizlik artmış, piyasanın diktatörlüğü egemen kılınmış, sosyal hizmetler yok edilmiş, prekaryalaşma, yoksulluk ve kitlesel göç almış başını gitmiştir¹⁹. Dolayısıyla tüm bu olumsuz özelliklerinden ötürü AB tam da halkın karşısında yer alan, ona karşı işleyen bir birlik şeklinde görev yapmaktadır. Üstelik parti için Avrupa Birliği, başta Fransa olmak üzere 3 ülkenin Avrupa Anayasası'nı reddetmesinden sonra tüm meşruluğunu bütünüyle yitirmiştir. AB karşıtlığının ilk ciddi emarelerini gösterdiği bu referandumda (2005 Avrupa Anayasası referandumu) Fransızların % 54,67'si²⁰ hayır oyu kullanmıştı. Bugün gelinen noktada bu karşıtlık daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. AB kaynaklı Pew'in 7 Haziran'da yaptığı anket AB'ye karşı olumsuz bakışın ne düzeylerde olduğunu göstermektedir. Ankete göre Fransa'da AB'ye karşı olanların oranı (%61) Yunanistan'dan sonra (%71) en yüksek seviyededir (Stokes, 2016: 2). Ülkede AB'ye karşı olan bu memnuniyetsizliğin farkında olan Marine Le Pen, özellikle 23 Haziran'daki Brexit'ten sonra sesini daha yüksek bir perdeden çıkarmaya başlamıştır. Marine Le Pen, Brexit kararından sonraki gün yaptığı açıklamada tarihi bir anın yaşandığını demokrasi dersi veren Britanya halkının aynı zamanda AB'den çıkmanın mümkün olduğunu tüm dünyaya gösterdiğini vurgulayarak şöyle devam etmiştir: *"Bizim artık ileriye bakma zamanımız gelmiştir ve bu*

yol egemen ve bağımsız Fransa'ya doğru giden bir yoldur, Özgür ulusların Avrupa'sında, işbirliği çerçevesinde, tüm yurtseverleri tarihin parçası olmaya davet ediyorum".²¹

Gros'a Karşı Petits ya da Bize (nous) Karşı Onlar (eux)

Bölümün başında da gösterildiği üzere Front National kuruluşundan bu yana politik söylemini temel olarak halk ve elitler karşıtlığı üzerinden inşa etmektedir. Genel anlamda birçok popülist harekette olan bu ikilik Front National'de özellikle 2011'deki başkanlık değişiminden sonra daha radikal bir biçime bürünmüştür. Bu (neo)popülist bakışa göre toplum iki uzlaşmaz, karşıt grup arasında ayrılmış durumdadır: Arı/saf halk ve onu antagonize eden yozlaşmış, çürümüş elitler (Rydgren, 2008: 176). Halk, elitler tarafından sömürülen, bozulmamış, homojen, çalışkan, üretken, dürüst, iyi, erdemli, akli başında vb. olarak idealleştirilir. Kaldı ki nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, her popülist parti istisnasız şekilde bir idealize edilmiş halk kategorisine sahiptir. Bu halk hem elitlerin zihinsel olumsuzluklarından hem de yabancıların bozucu etkisinden korunmayı başarmış, homojen kalarak kadim kültürüne sahip çıkabilmiştir. Ancak tüm bu olumlu özellikleriyle birlikte çoğunluğu oluşturan bu küçükler (petits) azınlık olan büyükler (gros) tarafından sömürülmektedir. Marine Le Pen 2013 yılında yaptığı bir konuşmada şunları söylemektedir: *"Zayıf halk yoktur, zayıflatan elitler var; umutsuz halk yoktur, bizi umutsuzluğa iten elitler vardır, korkulara sahip halk yoktur, bizi korkutan elitler vardır; cesareti eksik halk yoktur, cesaret kıran elitler vardır"* (Biard, 2015: 17). Son derece olumlu nitelikler atfedilen bu halk hem etnik, kültürel bir kimlik olarak 'ethnos'a hem de politik bir topluluk olarak 'demos'a (aşağıda olan ve bozulmamış olan, uyumlu, homojen) seslenir (Taguieff, 1997: 23; Tanja Binder, 2008: 4). Daha doğrusu seslenilen kısmilik/tikellik (sağlıklı, erdemli Katolik Fransız) bütün (demos) kategorisine yükseltmek istenir. Bu açıdan devrimden bu yana savunulan Fransız ulus tahayyülünün dışında bir halk inşa edilmektedir. Zira Brubaker'in de aktardığı üzere Fransız ulusu ve de yurttaşlığı siyasi olarak belli bir coğrafyada yaşayan herkesi kapsamaktadır (Brubaker, 2010). Dolayısıyla inşa edilen otantik halkın bütünlüğüne birçok unsur tehdit görülerek antagonize edilmekte hatta şeytanlaştırılmaktadır. Elitler ve onların temsil ettiği unsurlar (feodaller, finans oligarklar, kozmopolit lobiler, bürokratlar, teknokratlar, Brüksel bürokrasisi, göçmenler, Müslümanlar...) halkı yok etme niyetinde olan, toplumsal yapının zenginliklerini sömüren, yukarıdaki asalaklar olarak tanımlanır. Böylece elitler yabancı kültürü topluma enjekte eden bozuk ve ayartılmış olarak demonize edilir ve parti bunlara karşı gerçek halkın temsilcisi olarak kendini öne çıkarır. Bu sayede Fransa inşa edilen bu halkla eşitlenirken, partinin yaşayacağı olumsuzluklar Fransa'ya mal edilir, partinin çıkarları ülkenin çıkarları

olarak formüle edilir. Marine Le Pen (2012:17) 2012 başkanlık seçimlerinde görünmez halk ve Fransız toplumunun unutulmuş üyeleri diyerek sıradan halka (madenciler, metal işçileri, sanayi işçileri, işsizler, emekliler, kırdan yaşayanlar...) seslenirken tam da böyle bir özdeşlik kuruyordu. Le Pen geleneksel soldan ödünç aldığı söylemi kullanarak unutilan, görünmez, (invisibles et oublies) anonim çoğunluğun temsilcisi ve destekçisi olduğunu söylemekteydi: “Çiftçiler, işsizler, emekliler, kırdan yaşayanlar, sizler, unutilanlar bu görünmez çoğunluk cinnet geçirmiş finans sistemi tarafından ezildiniz...” (Pen, 2012: 17).

Milli Kimliğe Düşman Göçmenler

Front National’ın meşru, gayrı-meşru hayatının tamamına yakınında Fransız kimliğini korumak, kurtarmak, yeniden öne çıkarmak temel düstur olmuştur. Asıl çatışmanın çokkültürlülükle milli kimlik arasında olduğu vurgulanarak sürekli şekilde Fransız ulusal kimliğinin ekonomik politik ve kültürel açıklık dolayısıyla tehlikede olduğu söylenmektedir (Rydgren, 2008: 170). Buna göre küreselleşmeyle birlikte artan, AB ve Amerika hegemonyasının bir sonucu olan çokkültürlülük nedeniyle Avrupa kültürü, batı uygarlığı, dolayısıyla kırılğan bir bütünden oluşan Fransız kimliği yok olmaktadır. Diğer kültürlerle karşı korunması gereken Fransız kültürüne karşı hem içerden hem de dışardan kaynaklı birçok düşman vardır. Partinin milli kimliği korumak adına takındığı bu dışlayıcı tutum ilk dönemlerinde daha çok anti-semitik bir nitelik taşıırken gelinen noktada ya da neo-popülist dönemde tamamen göçmenlere hatta Müslüman göçmenlere yönelmiştir. Partiye göre Müslümanlar daha büyük tehdittir, çünkü onlar Fransızlıkla uzlaşması mümkün olmayan dinlerini ve kültürlerini sürdürmekte ısrarcıdır (Rydgren, 2008: 173). Parti kurmaylarının söylemlerine bakıldığında İslam adeta emperyalist bir güç olarak tasvir edilmekte ve ülkenin İslamlaşmasından korkulmaktadır. Parti bu tutumunu savaş analogisiyle desteklemektedir. Hatta ülkenin de facto bir savaşta olduğunu dahi düşündürmektedir. Örneğin baba Le Pen’e göre entegrasyonun imkânsız olduğu bu noktada teslim olmak ya da savaşmaktan başka bir çare kalmamıştır: “Yabancı işçiler Fransa’nın kralları olacak, Paris Borsasında Arapça konuşulacak. Bu yüzden herkes kendi evine dönmeli” (Güzel, 1995: 147). Emekli aylıklarımız ödeyemeyeceğiz, bin yıllık Fransız kimliğimiz yok olma tehlikesi altında... Göç(menler) Fransız ulusunun hayatını, güvenliğini topraklarını, kültürünü mirasını ve dilini tehdit etmeleriyle Avrupa’yı Avrupalı olmayanlara bağımlı kılacaktır (Çakır, 2012). Benzer şekilde Marine Le Pen’e göre de göçmenler Fransa’yı işgale gelen milli kimliği bozucu tehlikeli (hatta saldırılardan sonra terörist), nitelsiz, şüpheli unsurlar olarak tasvir edilmektedir. Le Pen 2010’da başkan adaylığı sırasında Müslümanların sokaklarda namaz kılmasını Alman işgalindeki şehirlerinin zamanına benzetmiş, tanksız, askersiz ama aynı

şekilde bir işgal olarak tanımlamıştı (Betz H.-G. , 2013: 9). Buna göre çünkü göçmenler etnik kimliği melezleştirmekte, “halk”ın sağlığını bozmakta, işsizliği arttırmakta, refah devletini sömürmekte ve suç oranların artmasına neden olmaktadır. Bu tespitlerin mantıksal sonucu olarak parti emek, konut, piyasa, sağlık vb. birçok alanda ulusal önceliğin (priorité nationale) olması gerektiğini savunmaktadır. Camus’nun (2012) da hatırlattığı üzere partinin ismindeki ulusal vurgusu tam da önceliğin ulusu korumak olduğunu göstermektedir. Bu savunuya Marine Le Pen döneminde Fransız değerlerini ve cumhuriyetçiliğini öne çıkaran yeni temalar eklenmektedir. Dolayısıyla göçmen meselesi Marine Le Pen’in de düşüncesinin merkezinde ancak eskiden göçmenler öncelikli olarak güvenlikle alakalı olarak ele alınırken şimdi ise cumhuriyetçilik değerleri –fraternite –egalite- liberte- bağlamında ele alınmaktadır (Betz, 2013). Tam da bu cumhuriyetçi ve seküler değerlere uyum sağlayamadıklarından (Balent, 2013: 168) onları benimseyemediklerinden bu unsurların püskürtülmesi, sınır dışı edilmesi gerekir. Bu sebepten Marine Le Pen sokakta namaz kılanlara, camilerin finansmanına, kamusal alanda peçe takanlara, burka takanlara, helal et yemede ısrar edenlere cumhuriyet değerlerinden özellikle laiklikten hareketle karşı çıkmaktadır. Örneğin Marine Le Pen 17 Ekim’de Foreign Affairs için verdiği mülakatta sorulan neden İslam dışında bir dinin problem olmadığını düşünüyorsunuz sorusuna şöyle cevap vermiştir: *“Çünkü Fransa’da diğer dinler sekülerizmin kurallarına bağlıdır... İslam içindeki bazı gruplar –İslami fundamentalistler- bunu kabul etmiyorlar, çünkü şeriatı bütün yasa ve normların, Fransa Anayasasının üstünde görüyorlar, bu kabul edilemez...”*(Foreign Affairs, 2016). Dolayısıyla Front National’in yeni döneminde özellikle öne çıkan ve kendisini bir önceki dönemden ayırıp ‘neo’ kılan bir şey de cumhuriyetçiliğinden hareketle içerden bir sınır çizmesidir. Ancak bu sınırın öte yakasındaki asli unsur her zaman göçmenlerdir –özellikle Kuzey Afrikalı Müslümanlar-. Hatta göçmen meselesinin Fransa’nın en önemli meselesi haline gelmesiyle birlikte artık göçmen karşıtlığı varoluşsal bir savunuya dönüşmüştür. Brubaker’in (2010) belirttiği üzere 1962’de Cezayir’in bağımsızlık kazanmasının ardından 400 binden fazla Cezayirli göçmenin otomatikman yurttaşlığa alınmasıyla mevcut yurttaşlık politikası tehdit edilir hale gelmiştir. Buna birçok ülkeden gelen mülteciler de eklenince birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi göçmenler hem ekonomik hem de sosyal sorunların bizatihi nedeni ve ulusal kimliğe bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Nitekim Rydgren (2008: 172) göçmenlere olan karşıtlığın nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır: 1- Fransız etnik kimliğine tehdit 2- işsizliğin nedeni 3- suç ve güvensizliğin önemli bir nedeni 4- Avrupa refah devlerinin sömürücüleri. Geçmişte yaşanmış olan bir dizi krize (Redeker olayı (19 Eylül 2006), Charlie Hebdo’nun peygamberin karikatürlerini yayınlaması (8 Şubat 2005), Fransa’nın 2013’te Mali’ye müdahalesi) son

dönemlerde terör saldırıları da eklenince (Charlie Hebdo saldırısı, Paris ve Nice saldırıları) hem bu karşıtlık daha da keskinleşip spesifikleşti, hem de bu karşıtlığı meşrulaştırmanın imkânı yakalandı. Bu ve benzeri olaylar İslam'ın terörle daha rahat ilişkilendirilmesine yol açarken Front National'ın mevcut ve potansiyel seçmeni arasında benzer bir hissiyatın güçlenmesine de katkı sağladı. Böylece Fransız olmayan = yabancı = göçmen = İslamcı = terörist özdeşlikleri kolaylıkla kurulabildi ve antagonistik öteki olan göçmenler daha çok dini kimlikleri dolayısıyla yarattıkları tehdit üzerinden merkeze alındı. Ancak artık sadece söz konusu olan partinin göçmen karşıtı politikası değildir, trajik olan bu politikanın artık toplumda ciddi bir karşılığının olmasıdır²². Üstelik yeni dönemde bu durum ülkenin öncelikli meselesi olmaya devam edeceğe benzemektedir. Böyle olduğu ölçüde de göçmenler, Front National'ın (neo-popülist söyleminin ürünü olan) 'halk'ını var eden antagonistik öteki olarak kalmaya devam edecektir.

Genel Değerlendirme

Marianne, Fransız Cumhuriyeti'nin kadın sembollerindedir ve genelde özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi cumhuriyetçi değerlerin temsili görevini görmektedir. Farklı Fransız ünlüleri tarafından çeşitli kereler biçim kazanan bu sembol gelinen noktada şimdiki kadar hiçbir zaman hegemonik olamamış bir akımın/partinin rengine bürünebilir. Figür, yeni dönemde cumhuriyetçilik savunusu ve Fransız değerlerine vurgusuyla öne çıkan neo-popülist sağcı başka bir kadın olan Marine Le Pen tarafından baştan aşağı yeniden giydirilmektedir. Marine Le Pen'in 2011'de partiyi babasından devraldığına temel amacı partiyi 'normalleştirerek' onu sürekli marjinalliğe, krize itmeye çalışan 5. Cumhuriyet'in kışkırtıcısından, baskısından kurtarmaktır. Bu doğrultuda miras aldığı popülist siyaseti daha da öne çıkararak partiye cumhuriyetçi, laik bir görünüm kazandırdı. Ancak Le Pen, bu vurguyla birlikte cumhuriyetin temel değerlerini bütünüyle terk edilmemiş aşırı sağ ideolojisinin ışığında yeniden içeriklendirip anlamlandırmaktadır. Böyle olduğu ölçüde de konvansiyonel cumhuriyetçi değerlerde (yurttaşlık anlayışı, laisite...) bir dönüşüme, aşınmaya da sebebiyet vermektedir. Henüz politik düzeyde olmasa da toplumsal düzeyde ona bu gücü veren meşruiyetin nedeni ise Front National'ın kurulduğunda -örneklerine Fransız tarihinde çokça rastlanan geleneksel cumhuriyet düşmanı- farklı radikal sağ unsurların birleşiminden oluşan bir parti görünümünden, gelinen noktada aşırılıkların belli oranda törpülediği neo-popülist görece ılımlı bir partiye evrilmiş olmasıdır. Front National için popülizm adeta 'nihai kurtarıcı' işlevini görmüştür. Zira istikrarlı şekilde büyümesini sağlayan en önemli dinamik popülist siyasetinde yatmaktadır. Kendisinden önceki hareketlerin en iddialıları dahi sistem karşıtı radikal kimliklerinden dolayı kısa sürede ya marjinalleşmiş

ya da tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır. Front National'ın ilk on yılı da böyle bir tehlikeyi içinde barındırmaktayken günümüzde parti bizatihi Fransız modelinin kendisini böyle bir tehlike içine atmaktadır.

Front National özellikle 2011 başkanlık değişiminden sonra hem Fransız siyaseti içinde kabul edilirliliğini arttırıp büyük oranda meşruiyet kazanmış hem de bunun ötesine geçerek popülist söyleminin ve iç-dış konjonktürün de etkisiyle hegemonik bir güç haline gelmeye başlamıştır. Öyle ki parti uzun zamandır politik meselelerde ülke gündemini belirlediği gibi diğer kurumsal partileri de kendi söylem biçimini yeniden üretmeye zorlamaktadır. Bu anlamda kamusal meselelerin Lepenizasyonu söz konusudur. Marine Le Pen babasından devraldığı mirası bir kademe ileri taşıyarak, özellikle memnuniyetsiz alt sınıfların taleplerini karşılamaya çalışmış, diğer kurumsal partileri ya da uluslararası kurumsal yapıları antagonize ederek bu kesimlerin asli temsilcisi konumuna yükselmeyi başarmıştır. Bu başarı, bir açıdan sesi duyulamayanların politik anlamda bir temsil imkânı yakaladığı manasına gelmektedir. Ancak bu, aynı zamanda tehlikeli bir sınır da inşa etmekte, ilerici eşitlikçi evrensel değerler ölçeğinde bir politikadan ziyade etno, kültürel milliyetçiliğe yaslanan daha seçici bir sistem mağdurluğuna yaslanmaktadır. Böylece parti bir yandan o ana kadar ihmal edilmiş ya da yeterince talepleri karşılanmamış kesimlerin (halk) sesi olma vasfı kazanırken, bu anlamda politikanın bizatihi kendisi olan adlandırılmayan, sesi duyulmayan, sistemce içerilmeyen kesimleri parti söyleminde var ederek onları politik özne kategorisine yükseltirken, öte yandan belki de modern proletarya vasfındaki kesimlerin (halk düşmanı göçmenler, mülteciler...) olabildiğince kısık olan seslerini daha da bastıran bir niteliğe bürünmektedir. Dolayısıyla Front National, sıradan halk-elit antagonizması çerçevesinde hareket ederek kendi halk (gerçek Fransız) bütününe inşa edebilmek için elitleri, oligarşiyi sınırın öte yakasına atarken aynı zamanda bu elit kategorisinin, hatta sistemin en dışında olan belli kesimleri de aynı anda eşitler cemaatinden dışlamaktadır. Parti söyleminde bu kategoriler, halk olarak çizilen Fransızlığa bir tehlike olmalarıyla dışlanmayı hak ederler. Dolayısıyla parti, 'büyüklere' (gros) karşı 'küçükleri' (petites) total bir birleştirme, bir araya getirmekten ziyade sınırları belli olan bazı küçüklerin sesi olarak büyüklere karşı koymaktadır. Bu, popülizmdeki halk-elit karşıtlığına zarar vermiş sanılabilir, ancak zaten halk denen kategori de Laclau (2007) anlamda tam olarak bir politik sürecin sonunda belli bir tercihle inşa edilmektedir. Son olarak vurgulamakta yarar var ki 'Büyük Devrim'i gerçekleştirmiş Fransızlığı evrensel olanla birleştirmiş bir ülkede belli kesimleri tehdit görüp onları dışlayan bir siyasetin karşılık bulmasında, dolayısıyla başta imkânsız gibi görünenin mümkün kılınmasında önemli oranda olsa da tek başına (neo)-popülizm belirleyici olmamıştır. Bir tür

aşırı belirlenime bağlı olarak bu yükselişte göçmenler, terör saldırıları, basiretsiz sağ-sol partiler ve konjoktüre bağlı olarak tüm dünyada aşırılık siyasetinin değer kazanması etkili olmuştur (Saç, 2016). Dolayısıyla önümüzdeki dönemde Avrupa ve Fransız siyasetinin alacağı görünümde de bu nedenlerin total bir seyri etkili olmaya devam edecektir. Ancak kesin olan Front National'ın öne çıkmasında doğru ya da yanlış büyük bir boşluğu/eksikliği doldurmuş olmasının etkili olduğudur. Böyle olduğu ölçüde de hem sağda hem de solda konumlanan diğer partiler açısından büyük bir tehdit yaratmaktadır. Tam da bu yüzden gelecek dönemlerde, merkez siyasetin aşırılıkları ana akım hale getirecek bir yola girme tehlikesi vardır. Dolayısıyla Front National'ın ve onu var eden konjoktürel fırsat yapılarının hem kurumsal sağ ve sol partiler üzerinde hem de bizatihi Fransız politik sistemi üzerinde dönüştürücü bir etkisi olabilir. Fransız merkez sağına dair bir öngöründe bulunmak oldukça zor ancak hal-i pür melali düşünüldüğünde uzun vadede Mouffe'un (2005) da vurguladığı gibi sol siyaset açısından pek aydınlık olmayan bu tablo uyarıcı bir etkiye de yol açıp yeni imkânlar yaratabilir.

Sonnotlar

¹ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Örneğin Matthew Goodwin (2011: 12) insan eşitliğini ve kültürel çeşitliği reddetmek (göçmenlere azınlıklara düşman) ve popülist anti establishment bir strateji yürütmek olarak iki özelliği olduğunu söylediği bu partileri beş tipolojide ele almaktadır: Neo Nazi, neo Faşist, otoriter xenophobik, neoliberal xenophobik ve neoliberal popülist.

² Laclau'nun (1998: 118)'da dediği gibi "*Popülizm, popüler-demokratik ögelerin egemen blok ideolojisine karşı antagonistik bir seçenek olarak sunulduğu noktada başlar, bunun popülizmin daima devrimci olacağı anlamına gelmediğine dikkat edilmelidir*".

³ Dolayısıyla aşırı sağ bir hareket olarak bilinen boulangist hareket solun taleplerini karşılayacak düzeyde bir programa sahipti. Örneğin 1886-1888 Boulangist programı madenlerin, demiryolların ve Fransız Bankasının millileştirilmesi, artan oranlı vergi reformu, üretici kooperatiflerinin oluşturulması gibi bir dizi sosyalist önlemi içerir (Goodliffe, 2012: 49).

⁴ Programme du Général Boulanger (1888). <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1128115/f1.image>. 30.10.2016.

⁵ Poujadizmi bir vergi reaksiyonu olarak alan Bulutoğlu'na göre üç başlıca neden söz konusudur: Ekonomik nedenler (bölgenin ekonomik olarak Fransa'nın en zor durumda

olan bölgesi olması, rasyonelleşip merkezileşen ticaretin küçük esnafı zor durumda bırakması), mali sebepler (özellikle küçük tacirin sırtına binmiş istisnai şekilde ağırlaşmış vergiler, uygulanan deflasyonist politikalar, alınan mali tedbirler), siyasi sebepler (Kore savaşı, Vietnam'daki sömürge savaşı, demokrasi açısından orta sınıfın krizi) (Bulutoğlu, 1958: 173-186).

⁶ *“Mali kanunları hazırlayan entelektüeller başı havada boşlukta kimselerdir... her vasat Fransız'ın sahip olduğu sağ duyudan bu biçare entelektüeller mahrumdurlar.. bunlar gerçek hayatla gerçek Fransızlarla irtibatını kaybetmiş bir takım averelerdir. Gerçek Fransayla (pays reel) kanuni memleket (pays legal) arasındaki bağ kopmuştur... onlar halk ile teması kaybetmiş, hatta kodaman iş adamlarına satılmış “vatansız tröstlerin” emrinde çalışıp ceplerini dolduran soyguncular, hırsızlardır, Fransa'nın mezar kazıcılarıdır”* (Bulutoğlu, 1958: 190).

⁷ Savaş sonrası hükümetin vergi sistemi arkaik bir modeldi, öyle ki bir kafe sahibi 15 farklı vergi ödemek zorundayken tamirhane sahibi 12 farklı vergiye muhataptı, bu durumda vergi kaçırmak da kaçınılmaz olmaktaydı. Nitekim 1950'lerde küçük dükkân sahiplerinin neredeyse %80'i bir vergi usulsüzlüğüne bulaşmıştı (Owczarek, 2015: 32). Çünkü kaçınılmaz ve mecburi bir silah olarak vergi kaçakçılığını tatbik etmeyen esnaf rekabet etmekte zorlanmaktaydı (Bulutoğlu, 1958: 180).

⁸ Bir anlamda parlamenterizmin de temsil krizi olan bu durum özellikle Fransa özelinde belirgindir. Belli okullardan (grandes ecoles) mezun olanların politik elitleri oluşturmasından dolayı Le Pen bunları sıklıkla énarques olarak adlandırmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. (Dogan, 2003).

⁹ Yıllara göre Avrupa Birliği ülkelerine dair ayrıntılı veriler için bkz. <http://ec.europa.eu/COMMFronOffice/publicopinion/index.cfm>

¹⁰ Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir. Örneğin popülizmi de aşırı sağ gibi bir ideoloji olarak düşünüp farklı bir perspektif geliştiren Werner T. Bauer'e göre aşırı sağ ideoloji, insanlar arasında ırksal, etnik bir eşitsizlik varsayar, toplumu bireye öncel ve üstün tutar, liberal demokrasinin çoğulcu değerlerini reddederek devlet aklına itaati öne çıkarıp çokkültürlülükle mücadeleyi savunur. Sağ popülizm ise aşırı sağ ideolojiye göre daha esnek ve daha yumuşaktır. Devrimci bir değişime karşı, böyle olmaklığıyla da demokratik bir ortama gebedir (Bauer, 2011: 4).

¹¹ Marine Le Pen'le birlikte ideolojisinin yumuşadığını ekonomi politikalarında da görmek mümkündür. Parti artık popülist retoriğe uygun olarak tamamen korumacı bir ekonomi vurgusu yapmakta, orta sınıf üzerindeki vergiyi azaltmak için daha fazla artan oranlı vergiyi savunmaktadır (Balent, 2013).

¹² Le Pen konuşmasında şöyle demektedir: Ne sağcıyız ne solcu Fransız halkının

temsilcisiyiz. Sosyal olarak soldayım, ekonomik olarak sağda, ulusal olarak Fransız'ım (Vardar, 2004: 140).

¹³ Nitekim partinin bu söyleminin karşılığı da vardı. Seçmenin çoğunluğu politikacıların sıradan halkın yaşantısından uzaklaştığını düşünüyordu. *1978 de politikacıların kendilerini umursamadığını söyleyenlerin oranı %62 iken 1997'de %80'e çıkmıştır* (Rydgren, 2008).

¹⁴ 1981'de sağ ve sol partiler arasında fark olmadığını söyleyenlerin oranı %30'lardayken bu oran 1996 da %60'ın üzerine çıkmıştır (Rydgren, 2008).

¹⁵ Kampanyanın tümünü incelemek için bkz. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/25731/3948.pdf?sequence=1>

¹⁶ Betz'in (2013) aktardığı üzere parti işsizliğe, düşen hayat standartlarına, gelecek kaygısına, eşitsiz gelir dağılımına vurgu yapmasından ötürü kimilerince neo Marxist olarak adlandırılmış ve Le Pen'e Marine la rouge (Kızıl Marine) yakıştırması yapılmıştır.

¹⁷ Programme Politique du Front National, (2016), http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf_28.10.2016.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.frontnational.com/le-projet-de-marine-le-pen/refondation-republicaine/democratie/>

¹⁹ Programme Politique du Front National, (2016), http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf_28.10.2016.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Referendums/elecresult__referendum_2005/\(path\)/referendum_2005/000/000.html](http://www.interieur.gouv.fr/Elections/Les-resultats/Referendums/elecresult__referendum_2005/(path)/referendum_2005/000/000.html)

²¹ Basın açıklamasının tamamı için bkz.: <http://www.frontnational.com/videos/brexit-conference-de-presse-de-marine-le-pen/> Benzer şekilde Brexit kararından bir hafta sonra Marine Le Pen, bu sonucu tebrik ederek Berlin duvarının yıkılmasından bu yana alınmış en önemli tarihi olay olduğunu dile getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.lemonde.fr/politique/article/2016/06/30/marine-le-pen-celebre-le-brexit_4961139_823448.html

²² Nitekim Fransızların neredeyse %75'i göçmenlerin olduğu yerleri güvenli bulmuyor, %50'si Fransa'da suçun önemli bir nedeni olarak göçmenleri görüyor, yaklaşık %50'si de bir Fransız pahasına bir yabancıнын her zaman işe alındığını düşünüyor (Rydgren, 2008).

Kaynakça

Balent M (2013). The French National Front From Jean-Marie to Marine Le Pen:

Between Change and Continuity. İçinde: Grabow K ve Hartleb F (der), *Exposing the Demagogues*, Berlin: Centre for European Studies, 161-187.

Bauer W T (2011). *Populisme de Droite en Europe : Phénomène Passager ou Transition vers un Courant Politique Dominant ?*. Friedrich Ebert Stiftung: <http://www.fesparis.org/publications.php> adresinden alındı.

Betz H G (1993, Temmuz). Radical Right - Wing Populist Parties in Western Europe. *Comparative Politics*, 25(4), 413-427.

Betz H G (2013). The New Front National: Still a Master Case? *RECODE Online Working Paper*, 30, 1-17.

Biard B (2015). Neo-Populisme en Democratie: Le Cas du Front National de Marine Le Pen. *Ispole*, s. 1-39.

Boily F (2005). Aux Sources Idéologiques du Front National : Le Mariage du Traditionalisme et du Populisme. *Politique et Sociétés*, 24(1), 23-47.

Brubaker R (2010). *Fransa ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus Ruhü*. Çev. V Pekel, Ankara: Dost Kitabevi.

Bulutoğlu K (1958). Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Poujade Hareketi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 4, 173-197.

Camus J Y (2012, Şubat 9). *Radikal Sağın Yeni Görünüşleri*. Derl. M Çakır, Kozmopolit: <http://www.kozmopolit.com/sagpop1.pdf> adresinden alındı.

Canovan M (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 2-16.

Chapsal J (1957). Hoffmann (Stanley) - Le Mouvement Poujade. *Revue française de science politique*, 7(3), 690-695.

Çakır M (2012, Şubat 9). *Bir Fenomen Olarak Sağ Popülizm*. Kozmopolit: <http://www.kozmopolit.com/sagpop1.pdf> adresinden alındı.

Davies P (2002). *The Extreme Right in France, 1789 to the Present*. London: Routledge.

Dogan M (2003). Is There a Ruling Class in France?. *Comparative Sociology*, 2 (1), 17-89.

Goodliffe G (2012). *The Resurgence of the Radical Right in France*. New York: Cambridge University Press.

Güzel M Ş (1995). *Fransa'da Aşırı Sağ ve Irkçılık*. İstanbul: Belge Yayınları.

Hillebrand E (2014, Mayıs). Populism: The Errors of the Left. İçinde: E Hillebrand (der), *Right Wing Populism in Europe – How do we Respond?*, Berlin: International Policy Analysis, 8-10.

Irvine W D (1989). *The Boulanger Affaire Reconsidered*. New York: Oxford University Press.

Jamin J (2009). *L'imaginaire du complot, Discours d'extrême Droite en France et aux Etats-Unis*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Jamin J (2013). Two Different Realities: Notes On Populism and the Extreme Right. İçinde: A Mammone ve E Godin ve B Jenkins, *Varieties of Right - Wing Extremism in Europe*, New York: Routledge, 38-53.

Laclau E (1998). *İdeoloji ve Politika*. Çev. H Sarıca, İstanbul: Belge Yayınları.

Laclau E (2007). *Popülist Akıl Üzerine*. Çev. N B Çelik, Ankara: Epos Yayınları.

Le Pen M (2012). *Pour que vive la France*. Paris: Éditions Grancher.

Mouffe C (2005). The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism. İçinde: F Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso, 50-72.

Mouffe C (2013). *Siyasal Üzerine*. Çev. M Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları.

Muddle C (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. New York: Cambridge University Press.

Owczarek W J (2015). Poujade and Poujadolf: Fears of Fascism in France's Fourth Republic. *Undergraduate Honors Theses*, 1-89.

Paoletti M (2014). The Crisis of the Fifth Republic. *Green European Journal*, 9, 69-73. <http://www.greeneuropeanjournal.eu/wp-content/uploads/2014/08/GEJ-second-print-edition.pdf> adresinden alındı.

Price R (2008). *Fransa'nın Kısa Tarihi*. Çev. Ö Akpınar. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Rydgren J (2008). The Front National, Ethnonationalism and Populism. İçinde: D Albertazzi ve D. McDonnell, *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy*, New York: Palgrave Macmillan, 166-181.

Saç S (2016, Ocak). Kışa Girenken: Aşırılaşan Siyaset, Seçimler ve Front National. *Ayrıntı Dergisi*, 13(Kent ve Direniş).

Taggart P (2004). *Popülizm*. Çev. B Yıldırım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Saç S (2017). Front National: Radikal (Popülist) Sağdan (İlimli) Neo-Popülist Sağa. *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 259-290.

Taguieff P A (1997, Octobre-Décembre). Le Populisme et la Science Politique du Mirage Conceptuel aux Vrais Problèmes. *Vingtième Siècle*, 56, 4-33.

Tanja Binder M (2008). *Right Wing Populist Parties and Their Effect on National Identity Politics Under the Conditions of Europeanization*. Rennes: ECPR Joint sessions Workshops.

Vardar D (2004). *Aşırı Sağdan "Popülist Radikal Sağ"a Fransa Örneği*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Wieviorka M (2012). *Le Front National, Entre Extrémisme, Populisme et Démocratie*. London: Counterpoint.

Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya Örneği

Sinem Uca, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: sinemyildiz@nevsehir.edu.tr

Özet

Makale son yıllarda radikal sağın Avrupa'daki hızlı yükselişini neo-liberalizmin hüküm sürdüğü aşamadaki tarihsel kapitalist sistemin büyük bir krize girdiği çağımızda bunun yansıması olarak gittikçe derinleşen Avrupa entegrasyonuna bir karşı cevap, ulusu ve ulus-devleti geri sahiplenme girişimi ve sistemi zorlama hareketi bağlamında anlamak ve açıklamak amacını taşımaktadır. Kapitalist sistem 16. yüzyıldan beri tüm yerküreye adım adım yayılırken milletlerin birer sosyal kategori olarak üretilmesinde, 19. yüzyıl ürünü olan milliyetçilik ise kapitalizmin işleyebilmesine en elverişli olacak egemen ulus-devletlerden oluşan bir dünya modeli yaratılmasında aktif rol oynamıştır. Fakat gelenen neo-liberalizm safhası bu karşılıklı çıkar ilişkisini milliyetçilik aleyhine bozmuştur. Kapitalist sistem artık ulus-devletlerin yerine ulusaşırı şirketlerin ve ulusüstü bölgesel birliklerin öne çıktığı, ulus-devletlerin egemenliklerinin olabildiğince yontularak sermayenin önündeki tüm kısıtlamaların kaldırılacağı küresel bir dünya istemekte; bu ise milliyetçiliği sistemin yeni haline karşı bir ideoloji olarak yeniden kurmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde milliyetçilik sermayenin kontrolünden çıkmakta ve hatta ona karşı bir tehdit haline gelmektedir. Bu nedenle modern ulus-devlete alternatif niteliğe bürünen Avrupa entegrasyonu projesi özellikle 2008 krizi sonrası etnik temelli ultra-milliyetçilik, ırkçılık, devletçilik, yabancı düşmanlığı vb. eğilimler taşıyan radikal sağı körüklemektedir. Bu bağlamda çalışma üç bölümden oluşmaktadır; öncelikli olarak tarihsel kapitalist sistem ve milliyetçiliğin ilişkisinin değişimi yaşanan yapısal dönüşümlerin etkisiyle beraber aktarılacak, ikinci bölümde Avrupa entegrasyonunun temel hatları anlatılarak neden ulus-devlete tehdit olarak yansıtıldığı açıklanacak, son olarak radikal sağın tanımı, genel ideolojik özellikleri ve politik durumu detaylıca ele alınarak yükseliş trendi Finlandiya örneği özelinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Radikal sağ, Avrupa Birliği, milliyetçilik, tarihsel kapitalist sistem, Finlandiya.

The Rise of Radical Right in Europe: the Case of Finland

Abstract

The article evaluates the rising radical right phenomenon in Europe recently as a quest to protect the nation and the nation-state from and a response to the deepening European integration and the economic crisis deprived from the neoliberalism phase of the historical capitalist system. Capitalist system expanding to the world step by step since the 16th century has had a role in the evolution of nations as new social

categories while the 19th century born nationalism has also helped to construct a world model composed of sovereign nation-states which was fundamental for the system's continuity and workability. However, this collaboration has reached a dead point when the neo-liberalism has gained a hegemonic position in the last 30 years in which transnational corporations and supra-national regional organisations are favoured rather than the nation-states whose sovereignties are eroded to open free space for the capital in today's global world. As a result, today nationalism is being recreated as an anti-system ideology in order to survive, going out of the control of the bourgeoisie and even becoming a threat to it especially in crisis times. Therefore, the European integration project which poses an alternative to the modern nation-state is fuelling the radical right movement showing ethnic-based nationalist, racist, statist, xenophobic etc. tendencies. In this regard, the article consists of three parts. Firstly, the change of the relation between the capitalism and nationalism in parallel with the effects of the structural transformations in the system will be explained. Secondly, the outline of the European integration and why it is assumed as a threat to the nation-state will be indicated. Finally, the definition of the radical right, its main ideological features and political stance will be evaluated focusing on the Finland case specifically.

Keywords: Radical right, the European Union, nationalism, historical capitalist system, Finland.

Giriş

Makale tarihsel kapitalist sistemde milliyetçiliğin gerçekleştirdiği işlevin sistemdeki çevrimler çerçevesinde nasıl değişip dönüştüğünü konu edinmektedir. Modern bir yaratı olan milliyetçilik ideolojisi 1789 Fransız Devrimi'nin dünyaya yaydığı fikirlerle ortaya çıkmış, millet dediğimiz homojen sosyal kategorileri oluşturmuş ve onları kendi kendini yönetme ereğiyle mobilize ederek ulus-devletlerden oluşan bir dünya haritası çizmiştir. Bu kapitalizmin yerleşip işleyebilmesi için gerekli bir haritaydı. Sistemin neo-liberal safhaya ulaştığı günümüzde ise haritadaki sınırlar giderek muğlaklaşmakta; küresel bir tasavvur içerisinde milletler hızla birbirine karışmakta ve yeni sosyal kimlikler oluşmaktadır. Dünya devletlerin gücünün çeşitli transnasyonel, supranasyonel ve uluslararası aktörler lehine olabildiğince azaltıldığı bir dengeye doğru giderken artan sınırötesi siyasi, ekonomik, sosyokültürel etkileşimlere paralel olarak milletleri ötekilerden ayıran özellikleri kaybolmaktadır. Nitekim sermaye artık devlet ve milletlerin keskin hatlarından kurtulup sınırsız hareket etme yeteneğini sonuna kadar kullanmak istiyor. Tam da bu noktada, öngörülemeyen ve görünen o ki engellenemeyen bir duvarın yükseldiğine şahit oluyoruz: radikal sağ.

Bugün başta Avrupa olmak üzere dünyanın hemen her yerinde yükselişte olan radikal sağ örgütlenmeler hep bir ağızdan küreselleşme ve neo-liberalizme karşı, devlet egemenliğini ve milletin bütünlüğünü korumaya yönelik mesajlar veriyor ve neo-liberal politikaların olumsuz etkilediği, kendini korunmasız ve mutsuz hisseden geniş kitleleri peşinden sürüklüyor. Peki, bu durumu nasıl açıklayabiliriz? Hakim sınıfların iktidarı ele geçirmek için siyasi bir proje olarak kullandığı milliyetçiliğin gücünün son yıllarda o sınıflara rağmen tazelenmesi kapitalizm için ne ifade ediyor? Artık sistemdeki işlevini tamamladığı için tarihin derinliklerine gömülmesi beklenen milliyetçilik ideolojisi nasıl oldu da sistemi zorlayan bir şekilde, radikal sağa bürünerek yeniden canlandı? Bildiğimiz tanımların ötesinde bir noktaya mı ilerliyoruz?

Bu sorulara cevap vermek amacıyla kapitalizm ve milliyetçilik ilişkisine tarihselci, sistemik bir bakış açısıyla yaklaşan bu çalışmada, kapitalizmin anavatanı Avrupa'ya odaklanılarak bölgede son yıllarda hızla yükselen radikal sağ hareketin bütüncül olarak ne istediği, nasıl destek kazandığı ve neden Avrupa Birliği'ni hedef aldığı detaylı bir şekilde açıklanacak; ardından Finlandiya örneği incelenecektir. Bu ilişkinin vardığı son nokta olduğu iddia edilen yükselen radikal sağ fenomeninin böylece anlık bir eğilim olarak değil de tarihsel kapitalist sistemde bağlama oturtularak okuyucuya sunulması amaçlanmaktadır.

Tarihsel Kapitalist Sistem ve Avrupa'da Milliyetçilik: 'Biten Bir Evliliğin Hikayesi'

Hikayeye Orta Çağ Avrupa'sında hüküm süren feodalizm ile başlamak gerekiyor. Çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu insanların toprakların büyük bölümüne sahip olan ve üretim süreçleri sonunda ortaya çıkan artı-değeri kendinde toplayan aristokratlar tarafından yönetildiği feodal sistem 1300'lere gelindiğinde soyluluğun siyasi olarak zayıflaması, kentleşmenin başlaması ve köylülerin azalan nüfus doğrultusunda pazarlık gücünü arttırması sonucu çalkalanmaya başlamıştır. Aristokrasi bu akıntıyı tersine çevirecek bir strateji üreterek feodal sistemin kapitalist bir dünya ekonomiyeye, yani *"artı-değerin doğrudan üreticilerden elde edilmesinin, eskisine göre daha dolaylı ve daha az görünür bir nitelik kazandığı farklı bir üretim tarzına"* geçişte öncü olmuştur. Böylelikle feodal derebeyleri tarım, sanayi, ticaret ve finansta kapitalist işletmecilere dönüşmüş; başka bir deyişle aristokrasi burjuvalaşmıştır (Wallerstein, 2013: 66-67). Kapitalizm bu süreç sonucunda 16. yüzyılda ortaya çıkan, Sanayi Devrimi'nin de katkısıyla üretim, dağıtım ve yatırım süreçlerinde yaygın bir metalaştırma zincirini getiren, sonsuz bir sermaye birikimine dayanan tarihsel bir toplumsal sistemdir (Wallerstein, 2012b: 15-17). Bu yeni sistemin can alıcı amacı olan sonsuz sermaye birikiminin sağlanabilmesi için idari ve ekonomik yapıda merkezileşme ve istikrar, kamu düzeninin sağlanması, vergilendirme ile

kaynakların yeniden dağıtımı, ticaretin kolay ve hızlı yapılabilmesi için iyi ulaşım ve iletişim ağlarının kurulması, ülke içinde tek bir para, ölçü ve ağırlık biriminin kullanılması ile ekonomik aktivitenin standardize edilip kolaylaştırılması, sermayeyi garanti altına alacak ortak yasal düzenlemeler, belirli sınırlar ve gümrük sistemi gerekmektedir. Fakat Kilise'nin ekonomik gücüyle, aristokrasinin imtiyazlarıyla, monarşinin süreksizliği ve yasadışı davranma kapasitesiyle tehdit yarattığı bir yapıda bu mümkün olmamaktaydı. Dolayısıyla burjuvazinin ihtiyaç duyduğu, 19. yüzyılda zirveye ulaşan merkezileşme politikalarının bir yansıması olarak bir yandan da ulus-inşa süreci yürütülmüş ve ulus-devletler ortaya çıkmıştır (Aktoprak, 2010: 41-42). Ulus-devletin yürütme, yasama ve yargı erklerini merkezi bir hükümetin elinde toplayıp bütün yurttaşlara siyasi açıdan eşit katılım hakkı tanıyan toplumsal örgütlenmesi kapitalizmin bu ihtiyaçlarına cevap vermiştir (Leca, 1998: 14). Burjuvazinin, hem içte hem de dışta sahip oldukları bu güçle düzeni garanti altına alan ve sermaye birikimini maksimize edecek tekelleşmelere imkan sağlayan ulus-devletlerden oluşan bir dünya sistemini desteklemesi tam da bu açıdan anlaşılmalıdır. Nitekim kapitalizm güçlü devletlerin idaresindeki bir devletlerarası sistem olmadan iyi işleyemezdi (Wallerstein, 2012a: 41-42). Bu nedenle kapitalist dünya ekonominin sınırlarıyla eşgüdümlü egemen ulus-devletlerden oluşan bir devletlerarası sistem inşa edilerek meta zincirleri güvence altına alınmış; kapitalizm Avrupa'dan dünyanın geri kalanına yayıldıkça devletler sistemi de birlikte yayılmıştır (Wallerstein, 2013: 81). Milliyetçilik ise bu noktada hem milletlerin ve egemen ulus-devletlerin kapitalist dünya ekonomisi içinde bir kurum olarak ortaya çıkmasında hem de kontrol altında tutulmasında çok önemli bir araç olmuştur.

Milliyetçiliğin kökenleri egemenliğin bir kralda veya yasama meclisinde değil, rejimi meşrulaştırabilecek tek güç olan halkta olduğu fikrini yayararak kapitalist sistemin jeokültürünü dönüştüren Fransız Devrimi'ne gider. Halkın tebaadan yurttaş/vatandaş olarak algılanmasına geçiş herkesin soyluluğa bakılmaksızın (oy hakkı da dahil olmak üzere) eşit haklara sahip olmasını beraberinde getirmiştir (Wallerstein, 2014: 96-97). Böylece devlet egemenliğinin kraldan yurttaşlara aktarılması ulus egemenliği kavramını doğurmuş ve milliyetçiliği güçlü bir ideoloji olarak ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla 19.yüzyılın kavramları olan millet modern Batılı bir oluşumdur, milliyetçilik de modern Batılı bir ideolojidir (Smith, 2003: 188). Millet ezelden gelmez, aksine Sanayi Devrimi ve kapitalizmin yarattığı siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşüme (modernleşme süreci) paralel bir şekilde yeni bir toplumsal örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan sosyal bir inşadır (Gellner, 2008: 127). Ortak din, dil, tarih, soy, toprak vb. öğelerden herhangi biri, birkaçı veya hepsi üzerinden kendini tanımlayan bir grubu temsil eder. Grubu oluşturan bireylerin kendilerini diğerleriyle birlikte karşılıklı bir

şekilde aynı milletin üyesi olarak görmeleri gerekmektedir. Bu inanç gündelik pratikler ve aygıtlar ağını bir araç olarak kullanan milliyetçilik ile yaratılır. Milliyetçilik milletin inşasını yerine getiren ve kolektif eyleme dayanan projedir. Milletler ortaya çıktığı günden beri devlet kurma arzusunu kolaylaştıran kendi kaderini tayin ilkesi ile siyasileştirilmiştir (Aktoprak, 2010: 18-22). Milliyetçilik her milletin homojenliğini koruyabileceği belirli bir toprak parçası üzerinde kendi devletini kurması gerektiği fikrine dayanır (Tivey, 1981: 6). Gellner'in deyişiyle *“ulusçuluk, ulusla devletin birbirinin nasibi olduğunu, biri olmadan diğerinin eksik kalacağını ve bunun da bir trajedi olduğunu savunur”* (2008: 77); dolayısıyla *“ulusçuluk, öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir”* (2008: 71). Bu ilkenin öncülüğünde, tarihi süreçte tekrarlanarak edinilen ortak deneyimler, değerler, çıkarlar, gelenekler, dil, din, ahlak, müzik, spor vb. öğeler aracılığıyla elde edilen homojenliğin gayri resmi olarak ortak kültüre ve resmi olarak vatandaşlığa dönüşmesi bizi ulus-devlete götürür (Tivey, 1981: 5). Böylece *“aynı kültürü ve dili paylaşan ve kendi içlerinden birileri tarafından kendi çıkarları doğrultusunda yönetilen homojen bir devlet”* belirli bir toprak üzerinde siyasi gücü ulus adına bölüştürmüş olur (Tivey, 1981: 13). Kapitalizmle araçsallaştırılmış bir ilişki içerisindeki bir ideoloji olan milliyetçiliğin büyük katkısıyla geçtiğimiz iki yüzyıl içerisinde ulus-devletlerden oluşan bir uluslararası sistem kurulmuştur. Bugün hep varmış gibi ele aldığımız tüm ulus-devletler aslında bu sürecin birer ürünüdür.

Toplumların ulus-devlet çerçevesi içinde örgütlenip kendini bir sınıfa değil de millete aidiyet temelinde tanımlaması kapitalizmin yerleşmek ve yayılmak için ihtiyaç duyduğu merkezileşmeyi sağlamanın yanında var olan eşitsiz sınıfsal gerçeklikleri gizlemekte ve sistemin işlerliğini korumaktadır. Kapitalist sistem doğası gereği eşitsizlikçi bir sistemdir; sonsuz sermaye birikimi için her daim artı-değerin dağıtımında işçi olan büyük kitlelere çok az pay vermek gerekir. Irkçılık ve cinsiyetçilik bu noktada çok faydalı araçlardır; bu sayede bazı sosyal kategoriler (siyah, göçmen, kadın vb.) etnik kökeni, kültürü, dili, rengi, cinsiyeti vb. unsurlar üzerinden daha alt tabaka olarak itham edilerek sömürü meşrulaştırılmıştır. Bütün devletlerde genelde en alt sınıfsal tabakaya tekabül eden böyle bir grup yer alır. Buradaki temel amaç toplumsal yaşamı etnikleştirme yoluyla aynı iktisadi yapı içindeki çeşitli işçi kesimlerinin ilişkisini kesip dayanışmalarını önlemek, aralarındaki yüksek ücret farklarına ve hiyerarşikleştirilmelerine ideolojik gerekçe bulmaktır (Wallerstein, 2012b: 66-68). Ulus-devletler bu grupları kendi içinde kaynaştırarak devamlı birer olgu haline getirir ve gerektiğinde kapitalist sisteme ucuz işgücü olarak sunar. Bu şekilde hem devletler sisteminde hem de devletlerin içinde baskın ve gelişmiş merkez ile ezilen ve az gelişmiş çevreler oluşur. Burada modern dünya sisteminin övündüğü bir tema olan evrenselcilikle

ciddi bir çelişki vardır. Bir yandan insanları ulusal sınırlar içinde bölen, etnik temelde kategorilendirerek sömürü kanallarını açan kapitalizm öbür taraftan “bütün insanlara eşit şekilde uygulanan genel kurallara öncelik verilmesini” öngören evrenselcilik teması ile yapay bir eşitlik sağlamaktadır (Wallerstein, 2014: 76-79). Günümüzde evrenselciliğe karşıt olan ırkçılık, ultra-milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve diğer negatif normlar son derece yükselmiştir. Bu durum da kapitalizmin kendi çelişkileriyle baş edemediğini, bu çelişkilerle sistemin sarsıldığını göstermektedir. Nitekim özellikle büyük kriz dönemlerinde negatif normlar yükselmekte, sistemi tehdit eder hale gelmektedir. Kapitalizmin en büyük krizi olan 1929 ekonomik buhranı sonucu her yerde yaşanan şirketlerin iflası, yüksek işsizlik; üretimin, ticaretin ve gelirlerin aşırı düşmesi gibi belirtilerle baş gösteren sosyoekonomik sıkıntıların bu tarz ırkçılıkla süslenmiş bir etnik milliyetçiliğin çok geniş kitlelere yayılmasında ve siyasi güce dönüşmesinde etkisi büyük olmuştur. Sonuçta 1930’larda başta Almanya’da Nazizm ve İtalya’da faşizmin kök saldığı ve bu rejimlerin tüm Avrupa’da destekçiler kazandığı bir konjonktür ortaya çıkmıştır. Bunun devamında Adolph Hitler dünya sistemde kendisinin tek siyasi otorite olacağı bir dünya imparatorluğu kurma girişiminde bulunmuş; fakat bu hegemonik girişim sistemin ortak güçleri tarafından bertaraf edilmiştir (Wallerstein, 2014: 106-107).

2. Dünya Savaşı’nın ardından yıkıntıya dönen Avrupa’da faşizmin izlerini silmek, ulus-devletlerin düşen kredibilitesini ve çöken ekonomileri yeniden canlandırmak ve güçlenen komünizm tehdidine karşı kapitalizmi kurtarabilmek için ABD’nin öncülüğünde ve yardımlarıyla mecburen daha planlamacı Keynesyen politikaların uygulandığı ve devletin aktif rol üstlendiği bir ekonomik model benimsenmiştir. Bretton Woods sistemi olarak adlandırılan 1945-1971 dönemi sabit kurlara dayanan, sermayenin hareketliliğinin kısıtlandığı, dünya rezerv parasının altına endeksli dolar ve sistemin hakim gücünün ABD olduğu yeni bir ekonomik düzen getirmekteydi. Avrupa’nın ekonomik bölüşüm savaşlarında kitleleri harekete geçiren bir araç haline gelen ultra-milliyetçilikten sıyrılıp ekonomik işbirliği ve kalkınmaya odaklanabilmesi için Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruldu. Komünizm etkisinin Avrupa’nın yarısında hüküm sürdüğü bu dönemde ekonomik gelişme mecburen demokratikleşmeyle birlikte yürütüldü; işçilerin sendikalaşarak taleplerini daha yüksek sesle ortaya koyması ve kazanımlarını arttırmasına devrimden vazgeçmelerini sağlamak için göz yummak zorunda kalındı. Burada yaşam kalitesinin yükseltilmesiyle insanların ulus-devletle olan maddi, evrenselcilik üzerine kurulu vatandaşlık haklarının iyileştirilmesiyle de manevi bağının güçlendirildiği; böylece ulus-devletin eşitsizliğe mahkum bir sistemde sınıflar arası farkları kapatarak herkesin ortak bir ulusal çıkar etrafında biçimsel eşit bir statüye sahip görünmesini

sağladığı bir demokratikleşme söz konusudur (Keating, 1996: 32-35). Dünyanın demokratikleşmesi aslında kapitalistler için olumsuz bir eğilimdir; nitekim Avrupa'da başlatılan ve zamanla bütün dünyada işçi sınıfı tarafından talep edilir hale gelen sosyal refah devleti eğitim ve sağlık harcamaları, ücretlerde iyileştirme, yaşlılık ve çocuk yardımları, işçi sendikalarının güç kazanması vb. birçok ödünü beraberinde getirmiş ve kar oranlarını sürdürülemez bir şekilde azaltmıştır (Wallerstein, 2012a: 41). Dolayısıyla faşizm ve komünizm tehditleri nedeniyle sermayenin bu yeni modus vivendiye razı olmak zorunda kaldığı Bretton Woods dönemi kapitalist sistemin devam edebilmesi için sonlandırılmış, 1980'li yıllardan itibaren neo-liberal ilkelerin hakim hale gelmesiyle dengeli kalkınmacı, Keynesyen politikalar terk edilmiş; sermaye vermiş olduğu ödünlere tek tek geri alarak neredeyse sınırsız hareket imkanına kavuşmuş ve karlarını arttırmıştır. Artık devletin ekonomik alandaki merkezi konumunu kaybetmesi, sermayenin uluslararasılaşması, pazarın ulusalın ötesine taşarak küresel bir hal alması ve ulusal kimliklerin ötesinde kadın hareketi, İslamcılar, çevreciler, eşcinseller vb. postmodern kimliklerin/sosyal kategorilerin ortaya çıkmasıyla birlikte ulus-devletlerin fonksiyonu da zayıflamış ve milliyetçilik-kapitalizm ilişkisi yeni bir safhaya girmiştir. Neo-liberal çağ ulus-devletlerin elinde olan ve vatandaşların hayatlarını derinden etkileyen sağlık, eğitim gibi alanların dahi özelleştirilerek sermayeye alan açılması, küresel bir pazar anlayışı içinde metaların, paranın ve hizmetlerin serbest dolaşımı ve birtakım ulusaltı, ulusüstü ve ulusaşırı seviyelerde beliren ekonomik ve siyasi ağların etkisiyle ulus-devletin altını oymaktadır (Aktoprak, 2010: 70).

Günümüzde bu ağlar ve yapılanmalar devlet ve millet arasındaki ilişkiyi değiştirmekte, ulus-devlet egemenliğini yeniden ölçeklendirmektedir (Keating, 2006: 23). Artık demokratikleşme, mali kriz ve ekolojik krizle boğuşmakta olan devletler sistemi ıslah etme yeteneklerini kaybetmeye yüz tuttuğu için eski kilit konumunu kaybetmektedir (Wallerstein, 2012a: 41). Her geçen gün biraz daha yerleşmekte olan ulusaşırı düzen ve ürettiği kültürel çoğulculuk karşısında ulus ve devlet bağının sarsılması pek çok kesim tarafından milliyetçiliğin siyasi gücünün sonu olarak değerlendirilir. Örneğin Hobsbawm 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitalizmin giderek daha az ihtiyaç duyduğu, dolayısıyla tarihi anlamda daha az öneme sahip olan ulus-devletin küresel siyasi program olma niteliğini kaybettiğini, işlevsel bir birim olarak düşüşte ve çağımızın ulusüstü yapılarıyla yer değiştirmekte olduğunu iddia eder;

Bu dönemin tarihi kaçınılmaz biçimde ya politik, ya ekonomik, ya kültürel, hatta ya da dilsel temelde tanımlanageldiği için artık 'milletler' ve 'ulus-devletler' sınırlarına hapsedilemeyecek bir dünya tarihi olarak yazılacaktır (...) 'Ulus-devletler' ve 'milletler' ya da etnik/dilsel gruplar, esas olarak, yeryüzünün

milletlerüstü temelde yeniden yapılanmasının önünde geri çekilen, ona direnen, adapte olan, özümseven ya da yerini kaybeden gruplar olarak görülecektir. Milletler ve milliyetçiliğin bu tarihte yeri olacaktır, ama ikincil düzeyde ve genellikle oldukça ufak rollerle. (2000: 226)

Yeni ulusüstü kurumların devletin merkezi gücünü aşırıdıkları ve aynı zamanda mutlak egemenlik düşüncesini ve kimlikleri değiştirerek ulus-devlet modelini tahrip ettikleri için milliyetçiliğin siyasi birim olan devlet ile milli birim olan milletin eşleşmesi esasını erozyona uğrattıkları düşünülmektedir (McGarry, Keating ve Moore, 2006: 4). Bu tarz kurumların en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Avrupa Birliği sonraki bölümde ele alınacaktır.

Neo-liberal Çağda Avrupa Birliği ve Ulus-Devlet İkilemi

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı Avrupa’da yeni ve benzersiz bir kurumsal düzenin, ekonomik ve siyasi amaçlarla yürütülen Avrupa entegrasyonu projesinin evrimine tanıklık etmiştir. Avrupa’yı İkinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkisinden çıkarıp kapitalist sistemin gücünü tekrardan tesis edebilmek için bulunan yol haritası bir birlik projesiyle yüksek büyüme hızı ve sosyal refah dönemini başlatmaktı. Oluşumun temel amaçları genel refahı artırmak, piyasaları birleştirerek iki savaş arası dönemin korumacı ve korporatist ekonomik politikalarının yeniden canlanmasını önlemek, Fransa ve Almanya arasındaki uzun süreli düşmanlık ve sorunları Avrupa düzeyinde siyasi birlik ve işbirliğiyle çözmektir (McGarry vd., 2006: 4). 1951’de altı ülkenin kömür - çelik üretiminde egemenliklerinin bir kısmını daha üst bir otorite olan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’na devretmesi ile başlayan bütünleşme, işbirliği seviyesinin adım adım artırılmasıyla hem içeride derinleşmiş, hem de dışarıya doğru genişleyerek bugün AB çatısı altında beş yüz milyonu aşkın nüfuslu yirmi sekiz ülkeye ulaşmıştır.

Avrupa entegrasyonunun üç boyutu vardır. İlk olarak, egemenlik ve kendi kaderini tayin ilkesinin nasıl anlaşıldığına büyük bir değişim getirmiştir. İkincisi, tüm AB çapında ürünlerin, sermayenin, hizmetlerin ve emeğin serbest dolaşımı ilkesine dayanan tek pazarın sağlanması ve ortak para birimi Euro’nun kabulüyle ulusal topluluklar arasında sınırların dışına taşan siyasi, ekonomik ve sosyal etkileşimler yaratmıştır. Üçüncüsü ise çeşitli ulusüstü, ulusaşırı ve hükümetlerarası kurumlardan oluşan siyasi yapı kurmuştur (McGarry vd., 2006: 1). Tüm üye devletler bu kurumlarca oluşturulan AB müktesebatına uyumlu politikalar üretmekle yükümlüdür ve Avrupa Adalet Divanı’nın denetimi altındadır. Böylece üye devletlerin bir *“ülke sınırları içinde otorite, hukuk ve meşru güç kullanmanın mutlak kaynağı”* olan egemenlikleri bu ulusüstü proje adına kısıtlanmış (Tivey, 1981: 84); özellikle devlet egemenliğinin ve

merkeziliğinin geri plana çekilmesini temel alan neo-liberal ilkelerle uyumlu bir gidişat içinde Soğuk Savaş sonrası entegrasyon derinleştirilmiştir.

Ulus-devletler üzerinde yer alan ve tüm üye ulusal toplulukları temsil eden, ortak paylaşılan egemenlik nosyonuna ve işbirliği ile karşılıklı çıkara dayanan bu kurumsal yapının ulus-devlet modelinin rolünü azalttığı kabul edilir ve ulusötesi bir Avrupa'ya gidişatin kapısını araladığı öngörülür. Öyle ki, ulus-devletin mutlak egemenliğini Avrupa ailesini oluşturan yirmi sekiz ülkenin ulusları adına bütçeden sınır kontrolleri ve gümrük tarifesine, para biriminden savunma ve tarıma kadar çok geniş alanlarda farklı oranlarda çalmakta olan çoğulcu Avrupa-merkezli yönetim, milliyetçiliği besleyen millete ve devlete aidiyet ve sadakat duygusuna önemli bir karşı koyma niteliği gösterir (Hutchinson, 2003: 84). Ancak aynı zamanda AB'nin ulusüstü ve potansiyel federalist mantığının mevcut millet yapılarıyla uyuşmadığı gerçeği paradoksal bir şekilde birliğin geleceği için tehlike oluşturmaktadır. Smith bu durumu şöyle açıklar;

Elbette ulusüstü kurumlar, ekonomik ve siyasal birlikler kurulabilir; Bismarck da Alman devletleri için bunu yapmıştır. Ancak, bu sıklıkla anılan benzerlik apaçık bir çatlağı kapsamaktadır. Alman devletlerini birleştiren dil ve tarihi anılar, mit ve etnik köken unsurlarının ayrıları Avrupa toplumlarını ayırmıştır.(Smith, 1992: 8 aktaran Shore, 2000: 17)

Bu açıdan bakıldığında, AB düzeyindeki yönetim her geçen gün derinleşirken gerçekleştirilemeyen Avrupa milleti fikri yapay kalmakta ve bu durum siyasi birlik ile adına hareket ettiği toplum arasındaki uçurumu açmaktadır. Halbuki *“modern ulus-devlet, kültür ve yapının bir evliliğidir”* (Berezin, 2009: 48); yani her ulus-devlet bünyesinde toplum ve yönetim arasında kurumsallaşmış bir ilişki bulunurken AB çerçevesinde bu bağ eksiktir; zira AB kurumlarının Avrupa vatandaşlarıyla bu anlamda birebir bağlantısı yoktur. AB'nin bir güç olarak üye ülkeler adına konuşabilmesi için Avrupalılar tarafından meşrulaştırılması gerekir; dolayısıyla ortak yönetime karşı aidiyet barındıran, çoğulcu bir AB kimliğinin inşası önem kazanmaktadır (Tekin, 2009: 146-147). Bu amaçla bütünleşme sürecinde 'çeşitlilik içinde birlik' sloganıyla Avrupalıların ortak kültürel bağları ortaya çıkartılmış, okul müfredatları bu yönde değiştirilmiş, Avrupa kültürü ve kimliğine dair çalışmalar ile Erasmus & Sokrates vb. öğrenci değişim programları desteklenmiş; böylelikle *“Avrupalılık bilincine sahip, ulusal aidiyetlerinden sıyrılmış, ortak evrensel değerler çerçevesinde bütünleşmiş yeni Avrupalılar”* yaratılmaya çalışılmıştır (Tekin, 2009: 163). Bu bir nevi kapitalizmin milliyetçiliği kullanarak ulusları inşa etmesi gibi şimdi de evrenselcilik temasını kullanarak Avrupa ulusunu inşa sürecidir. Devlet egemenliğinin ve ulusun birliğinin korunmasının temel taşlarından biri olan sınırların Schengen Antlaşması ile

açılması da sınır ötesi sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimleri hızlandırarak yeni kimliklerin ortaya çıkmasına imkan sağlamış (Keating, 2006: 31-32); aynı zamanda daha önemlisi ortak pazarın sınırlamalar olmadan işleyebilmesine kapı açarak küreselleşmenin bir prototipini adeta Avrupa içinde faaliyete geçirmiştir. Küreselleşme ve neo-liberalizmin önündeki temel engelin korumacı politikalar benimseyen bir güçlü ulus-devlet profili olduğu; AB'nin tam da buna alternatif bir proje niteliği taşıdığı düşünülürse taşlar yerine oturacaktır. Küreselleşme sürecinde siyasi (egemenlik), ekonomik (piyasayı düzenleme, vatandaşların refahını sağlama vb.) ve toplumsal (özellikle toplumun farklı katmanlarını bir arada tutma) işlevleri azalan ulus-devletin iktidar alanı bölgede AB, esasta ise uluslararası sermaye lehine daraltılmaktadır. Böylece ulus-devletler uluslararası sermayenin işlerini icra eden bir nevi "büro"ya dönüşmekte; bu durum tabandaki memnuniyetsizliğin ultra-milliyetçilik, zenofobi ve ırkçılık çerçevesinde canlanmasına yol açmaktadır (Sönmez, 2012: 128-129). Bu yüzden neo-liberalizmin ulus-devleti, vatan algısını ve ulusal kimliği zayıflatarak dönüştürmesinin en net görüldüğü yerlerden biri olan Avrupa'da bugün radikalleşmiş bir milliyetçilik gitgide yükselerek bu duruma tepki göstermekte ve eski güçlü devlet ve millet profilini geri istemektedir.

Yükselen radikal sağ fenomenini anlamakta bu noktalar çok önemlidir. Elbette inşa edilmeye çalışılan Avrupa kimliği Alman, Macar, Fransız vb. ulusal kimliklerin yerini almayı başaramamıştır ve dış politika gibi temel egemenlik alanlarında ulus-devletlerin çıkar ve yetkileri AB'ye göre hala ön planda tutulmaktadır. Fakat kapitalizmin ırkçılık temasından beslenen radikal sağ eğilimler AB'nin ilerlediği bu ivmeyi kullanarak güçlü bir popülizm üretmektedir. Son yıllardaki yükseliş trendine bakılırsa bu popülizmin tabanda ciddi oranda bir karşılık bulunduğu görülecektir. Sonuç olarak, hem ulusu hem devleti dönüştürmekte ve ikisinin de üzerinde yeni bir siyasi tabaka yaratmakta olan, neo-liberalizmin tasavvur ettiği dünya modeliyle uyum içindeki Avrupa projesi radikal sağın hem yükseliş sebeplerinin en önemlilerinden biridir, hem de hedef tahtasıdır.

Avrupa'nın Üzerinde Dolaşan Hayalet: Radikal Sağ

Radikal sağ günümüzün en önemli ve ürkütücü gerçekliklerinden biri olarak, ulusların birliği ile aşırı milliyetçi hareketlerin ve savaşların sonunu getirme iddiasından dolayı belki de en beklenmeyecek noktada, ilk doğduğu yer olan Avrupa'da yeniden ortaya çıkmıştır. Bu durumu nedenleriyle birlikte daha iyi anlayabilmek için ilk olarak radikal sağ ana hatlarıyla ele alınarak tanım, amaç ve karakteristik özellikleri belirtilecek, daha sonra refah seviyesinin en yüksek olduğu ve ekonomik krizden en az etkilenen ülkelerden biri olan Finlandiya'daki yükseliş örneği analiz edilecektir.

i) Yükselen Radikal Sağı Anlamak

'Radikal sağ nedir?' sorusuyla başlamak gerekirse üzerinde anlaşılan bir tanım bulmak mümkün görünmemektedir. Farklı yazarlar tarafından ırkçılık, etno-merkezcilik, milliyetçilik, ultra milliyetçilik, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, anti-plüralizm, anti-demokrasi, anti-parlamentarizm, güçlü devlet ve güçlü lider savunuculuğu, militarizm, otoriterlik, faşizm, neo-faşizm, aşırı sağ eğilim, anti-komünizm, Amerikan karşıtlığı, neo-popülizm vb. terimler radikal sağa içkin varsayılmaktadır (Vural, 2005: 22-23). Macridis aşırı sağı kısaca ırkçılık, zenofobi ve milliyetçiliğin temel çivilerini oluşturduğu bir ideoloji olarak düşünürken (1989: 231) Betz'e göre ise radikal sağ genel olarak şu iki ana çekirdek etrafında tanımlanabilir;

(...) demokratik sistemin kurallarının, bireysel özgürlüklerin, bireysel eşitlik ve siyasi topluluğun tüm üyelerinin eşit haklara sahip olması ilkesinin reddi ve bunların yerlerine hakların ırk, etnisite ve din gibi belirli karakteristik özelliklere dayalı olduğu otoriter bir sistemin gelmesi; hem iç hem dış politikada amaçlara ulaşabilmek için şiddetin gerekli bir araç olarak kullanılmasının kabulü. (1998: 3)

Minkenberglere ise sağ radikalizm olarak adlandırıldığı eğilimi ulusal hatla tanımlanmış topluluğun sosyal homojenliğini koruyup değişimini durdurmak için gösterilen bir çabayı ve liberalizmin bireyselliği yerine topluluğun biçtiği geleneksel rollerin savunuculuğunu içinde barındıran romantik ve popülist bir ultra milliyetçilik olarak tanımlar. Bu ideolojik duruş liberal ve çoğulcu demokrasiye karşı devlet aygıtının tek bir etnisitenin elinde toplandığı etnokrasiyi idealleştirir (2003: 174-175). Carter çeşitli ülkelerde bu bağlamda politika yürüten ve kitleleri peşinden sürükleyen partilerin yabancı düşmanlığı içeren bir milliyetçilik taşıyıp taşımadıkları, ırkçı veya en azından kültürel olarak konformist olup olmadıkları ve son olarak demokrasiyi reddedip reddetmedikleri kriterlerini baz alarak aşırı sağ analizi yapar. Burada demokrasiye karşı tutum aslında kilit bir noktadır, zira;

Radikal sağ partiler ya açıkça demokrasiyi reddeder (ırkçılık ve yabancı düşmanlığı konusundaki duruşlarından bağımsız olarak) veyahut demokrasiyi sahiplenmekle birlikte göçmenlere karşı zenofobik seferberlik yaratır ve dominant ulusal kültürel paradigmanın tüm ülke sakinleri için zorunlu olmasındaki ısrarı siyasi programlarının ana maddesi yaparlar (Carter, 2005 aktaran Kitschelt, 2007: 1178).

Bu tarz bir demokrasi karşıtlığı genellikle neo-faşist/neo-Nazi bir ideolojik temelde iki dünya savaşı arası dönemde güç kazanan Nasyonal Sosyalizmi

yeniden getirme idealini taşıyan ve sıkça faşist semboller, mitler ve sloganlara başvuran nostalgik hareketlerde görülür. Neo-Nazi partilerin örnekleri nadir olmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Mussolini sempatanlarınca kurulan İtalyan Sosyal Hareketi (Movimento Sociale Italiano – Italian Social Movement) ve 1980'lerde Alman Özgür İşçiler Partisi (Freiheitliche Deutsche Arbeiterpartei – German Free Workers Party) göze çarpmaktadır. Neo-eki aslında bu partilerin radikal sağın tarihi bir devamlılık içerisinde 1930'ların gerçekliğinin günümüze yansımaları olduğunu iddia etmek için genellikle Neo-Marxist yazarlarca kullanılmaktadır (Mudde, 2000: 12). Bugün Avrupa'da aktif olan radikal sağ partiler çoğunlukla faşist dönemle benzerlik içindeki söylemlerde bulunsalar da birçoğu neo-faşist ve ırkçı niteliğini ve demokrasi karşıtlığını reddetmekte ve fakat hepsi demokrasinin avantajlarından ve ekonomik bölüşümden sadece belli bir etnik kökenin faydalanmasını öne çıkarmaktadır. Nitekim genel çerçeveye bakıldığında radikal sağ partiler etnik temelli devlet ve sosyoekonomik politikaları desteklemek (refah şovenizmi), aynı dili, dini, kültürü, tarihi paylaşan belirli bir etnik grubun başat olduğu ve diğerlerinin bu kriterler ışığında dışlandığı tek tip bir toplumu gözetmek, ciddi seviyede ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, anti-Semitizm ve anti-demokratik eğilimler taşımak gibi ortaklıklara ve amaçlara sahiptir (Gowland, Dunphy ve Lythe, 2006: 428-429). Haliyle AB, millet, devlet ve ulusalı korumak için ne yapılması gerektiği konusunda benzer anlayış ve karakteristik özellikler taşırlar. Dolayısıyla radikal sağın Avrupa'daki yükselişine odaklanan bu çalışmada tanımlar ve analizlerden hareketle ortak bir zeminde durularak radikal sağ ulusun homojenliğini ve yönetimde tam hakimiyetini arzulayan, refah şovenizmini savunan, etno-merkezci, ırkçı, çoğulculuğa ve neo-liberalizme karşıt popülist ideolojilerin bir bütünü olarak ele alınacaktır.

Radikal sağ öncelikli olarak etnik temellidir, milletin idealize edilmiş bir algısını barındırır ve ortak aidiyet duygusunu sağladığı için milletin tartışılmaz üstünlüğünü savunur. Dolayısıyla milliyetçilik anlayışları özünde etno-kültürel ve dışlayıcıdır; ötekileri milletin çekirdeğini oluşturan primordial bağlara, bilhassa kültürel birliğe bir tehdit olarak algılarlar (Halikiopoulou, Mock ve Vasilopoulo, 2013: 110). Radikal sağın kendini üzerinden inşa ettiği primordialist perspektif toplumsal yaşamın verili öğelerinden kaynaklanan bağları esas alır; buna göre tarihin doğal ve kadim bir birimi olarak kabul edilen millet eski çağlardan beri süren bir birliktelik içerisinde özünü kaybetmeden günümüze kadar gelen ortak bir kan bağı, kültürü, dili, dini, tarihi ve toprağı paylaşan insanlardan oluşur (Özkırmı, 2008: 85-87). Aşırı milliyetçi duygularla beslenen radikal sağ partiler millet olgusuna karşı aidiyet duygusunu, inanç ve sadakati harekete geçirebilmek için milletin ezeli ve ebedi ortaklığına, geçmiş başarılarına, altın

dönemini yeniden canlandırma idealini barındıran gelecek ütopyalarına, etnik kültürden gelen töre, gelenek, sembol ve mitlerine vurgu yaparak seçmeni etkileme politikasını takip ederler. Bu bağlamda çoğulcu değerlere tamamen karşı çıkıp milletin etnik kökenlerine şiddetle vurgu yapar, geleneksel değerlere geri dönüşle etnik homojenliği yeniden sağlama ve korumak amaçlı strateji ve programlar üretirler. Sosyokültürel meseleler önceliklerini oluşturur, özellikle AB'nin etnik milliyetçiliğın hakimiyetine uyguladığı erozyona bir cevap olarak ulusal kimliği ön plana çıkartırlar(Rydgren, 2007: 242-244). Radikal sağ partiler AB politikalarının milli olanı aşan bir Avrupa kimliği yaratma amacıyla ulusal homojenliğe zarar verdiğini ve ulus-devleti aşındırdığını iddia etmektedir; haliyle AB'nin kendisi ve politikaları ile diğer üye ülkelerden ve Avrupa sınırları dışından gelen göçmenleri milli değerler, kültür ve ekonomiye karşı tehdit ve düşman olarak gösterir. Bu bağlamda AB neo-liberalizmin üye ülkeler üzerinde oynadığı ölümcül bir oyunun aracı olarak görülür ve yansıtılır. Örneğın Fransa'daki Ulusal Cephe Partisi (NF)'nin lideri Marine Le Pen *"AB çokkültürlü toplum projesinin neo-liberal hegemonyanın ulusu dönüştürüp yok etmek için uyguladığı düşmanca bir plan"* olduğunu iddia edip göçmen akınını bir 'karşı sömürgeleştirmeye' benzeterek ötekileştirdiği yabancıları hedef almaktadır (Vural, 2005: 153-154). Bu nedenle ulus küreselleşme ve Avrupalılaşmaya karşı korunmalı, etnik temelli bir vatandaşlık bakış açısından, her şeyden önce gelen ulusala imtiyaz istihdamdan sağlık ve eğitime kadar hayatın her alanında kesintisiz uygulanmalıdır. Yönetimin de tek aktör olan primordial bağları taşıyan ulusun elinde olması gerektiği savunulur. İlkçi teoriler içinde yer alan doğalcılık burada en göze çarpan nitelikleridir; bu akıma göre ulusa ait olmayan insanlar, fikirler, yapılar vb. etmenler homojenlik için bir tehlike oluşturduğundan ötürü dışlanmalı ve devletler sadece ulusal topluluğun bireyleri tarafından idare edilmelidir (Mudde, 2010: 1173). Bu fikir millet ve devletin uyumunun sağlanabilmesi için her devletin kendine ait tek ve bütünselleşmiş bir milletin olması fikriyle yakından ilişkilidir. Haliyle tam tersten farklılıkları zenginlik olarak sunup farklılık içinde birlik temasıyla ilerleyen Avrupa projesi hayati derecede sorunsallaştırılır.

Radikal sağ partiler AB'den çıkmayı savunanlar ve AB'nin rolünü azaltmak isteyenler olarak kendi aralarında bölünseler de ortaklaştıkları Euroseptisizm ve Avrupalılaşma karşıtlığı iki boyut taşımaktadır; ilk olarak bu şekilde kendilerini öteki partilerden ayırmak isterler. İkincisi ise gittikçe derinleşen bir siyasi birlik haline gelen AB'nin hem ulusal bütünlüğe ciddi zarar vermesi -Avrupa çatısı altında insanların serbest dolaşımı hakkı yoluyla yaratılmakta olan çokkültürlülük ulusal kimlik, kültür ve homojenliğe direkt bir tehdit niteliği taşır- hem de ulusal egemenliği yontmasıdır. Popülist bir söylemle bu karşıtlığı siyasi avantaja dönüştürmek için AB'yi iç meselenin bir uzantısı gibi ele alıp üye

devletlerde politikaların partiler arasında uzlaşma ve işbirliğine dayalı bir şekilde üretildiği, oturmuş bir demokrasi varken kartel konumunda gösterdikleri AB düzeyinde ise Avrokrat elitlerin vatandaşlara danışmadan kararlar aldığını ve bunları herkese empoze ettiğini savunurlar (Raunio, 2012: 9).

‘Avrupa halkları arasında hep daha yakın bir birlik’¹ kurma parolasıyla tarihte benzeri olmayan bir pan-Avrupa yönetiminin temellerini atmaya çabalayan Avrupa entegrasyonu yeni türden bir ulusal-sonrası siyasi ve kültürel düzen kurarak ulus-devletin etkisini azaltmayı ve hatta yerini almayı amaçlamaktadır. Bu sayede üye ulus-devletler federal Avrupa’nın federe birimlerine dönüşecektir (Shore, 2000: 29). Bu iddia radikal sağ için bir felaket senaryosudur ve söylemlerde sıkça vurgulanarak AB’nin bir tehdit olarak kurgulanması sağlanır. Ulus-devletin Avrupa otoritesiyle aşındırılmasıyla devlet ile ulusal birim arasındaki ahenge zarar verilmesi radikal sağı kızdırmaktadır; çünkü kendileri için çok önemli olan meşruiyetin ana kökeni buna dayanmaktadır. Üye devletlerin çıkarlarının üzerinde ortak Avrupa çıkarlarını temsil eden bir Avrupa bütünleşmesinin meşruiyetinin olmadığı ileri sürülür; zira ne Avrupa toplumu/milleti ne de Avrupa çıkarları gerçek kategoriler olarak vardır (Shore, 2000: 19). Esas olan her daim ulus ve onun devletidir. Dolayısıyla ‘Herkes için Avrupa’ vb. sloganlarla işleyen AB, radikal sağın ulus ve devlete dair düşünce ve arzularıyla taban tabana çalışmaktadır. Son dönemde radikal sağın gösterdiği büyük yükseliş AB’nin üye ülkelerdeki bu aşırı ırkçı, etnik ve kültürel anlamda dışlayıcı partileri ve genişleyen tabanlarını Avrupa projesine adapte etmekte başarısız olduğunun güçlü bir göstergesidir; nitekim sayısı gittikçe artan kitleler Avrupa kimliği, ‘Halkların Avrupası’ ve ‘Devletlerin Avrupası’ temalarına şiddetle karşı çıkmaktadırlar (Keating, 2006: 25).

Bugün işsizlikten ekonomik krize ve toplumsal yozlaşmaya kadar pek çok sorunun kaynağı olarak görülen ve bir Avrupa Devleti rotasında ilerlemesinden korkulan Avrupa bütünleşmesi hayli güvenleştirilmiş bir husustur. İşte bu nedenlerle ulus-devlete tehdit olarak algılanan Avrupa yönetimini güçlendiren ve bir devlet egemenliğini çağrıştıran taslak Avrupa Anayasası Fransa ve Hollanda’daki referandumlarla 2004’te reddedilmiş, sonradan mecburen Lizbon Antlaşması’na çevrilmiştir. Benzer şekilde taslak anayasada AB Dış İşleri Bakanı olarak düşünülen pozisyon bir devlet görevini andırdığı gerekçesiyle Lizbon Antlaşması’nda Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi olarak değiştirilmiştir. Bu durum, Avrupa projesinin genişletilmesi ile devlet ve millet arasındaki bağın koparılmasının bumerang etkisiyle Avrupalılaştırmaktan duyulan korkuyu arttırdığını, aşırı milliyetçilik ve radikal sağı körüklediğini ortaya koymaktadır (Berezin, 2009: 46-47). Geçtiğimiz yıllarda art arda imzalanan kurucu antlaşmalarla Avrupa bütünleşmesi derinleşmiş, AB elindeki

gücü artırmıştır. Bunu ciddi bir egemenlik kaybı olarak gösteren radikal sağ partiler gidişatı durdurup ülkelerine egemenliği geri verme sözleriyle oylarını katlamıştır (Noi, 2007: 139).

Ekonomik politikalara bakılırsa, 1980'li yıllardan beri hızlı yaşanan ulusal ekonomilerin yapısal dönüşümünden zarar gören serbest meslek mensupları (esnaf, çiftçi, zanaatkarlar vs.) ile çeşitli imalat endüstrilerinde çalışan mavi yakalı işçileri devlet eliyle yapılacak etnik temelli bir refah bölüşümü vaadiyle etkileyen radikal sağ partilerin, genelde piyasa ekonomisine karşı olmamakla birlikte, serbest ticaret ve ekonominin küreselleşmesine şiddetle karşı çıktığı görülür (Kitschelt, 2007: 1181-1183). Sanayi sonrası ekonomilere sahip olan dünyanın en gelişmiş ülkelerinde işgücünün yapısı hızla değişmekte, bu noktada uygulanan neo-liberal ilkeler refahtan kimin ne kadar pay alacağı meselesinde göçmenleri ve dolayısıyla AB'nin sosyoekonomik politikalarını tekrardan ön plana çıkartmaktadır (Kitschelt, 2007: 1186). Aslında genel çerçevenin içindeki fotoğraf açıktır; sürece sistemik bakınca olgunun neo-liberalizmin yerleşmesinden kaynaklanan ekonomik sorunlar ve bu yerleşme süreciyle eşzamanlı ilerleyen Avrupa'daki ulusüstü yapılanmanın doğrudan ve dolaylı sonuçlarıyla alakalı olduğu çıkarılır. Neo-liberal ekonomik politikaların ve küreselleşme sürecinin tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da yarattığı derin gelir dağılımı adaletsizliği, egemenlik alanlarını büyüten AB'nin 2004 ve 2007'de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine genişlemesi sonucu artan göç ve işsizlik oranları ve 2008 ekonomik krizi sonrası AB'nin Uluslararası Para Fonu ortaklığında uyguladığı ağır kemer sıkma politikaları insanların kendini savunmasız ve ezilmiş hissetmesine yol açmıştır (Öner, 2014: 164-168). Ulus-devlet yapısının bütünleşme projesiyle zayıflaması bu kötümser atmosferde korunmasızlık duygusunu pekiştirmiş; özellikle Avrupa'ya gelen göçmen sayısının kontrol edilememesi sonucu yükselen hoşnutsuzluk radikal sağ popülizmine zemin hazırlayarak AB karşıtlığını beslemiştir. Kapitalizmin artık milliyetçiliğe ihtiyaç duymaması nedeniyle ulusalın yontulmasının ve kapitalizmin içinde bulunduğu sarsıcı krizin etkilerini hisseden Avrupalılar yaşamakta oldukları sosyoekonomik sorunların kaynağını ilk etapta günah keçisi olarak gördükleri Avrupa bütünleşmesine dayandırmaktadır. Sosyoekonomik açıdan olumsuz etkilenen ve sosyal refah devletine geri dönüşün arayışı içindeki geniş kitleler radikal sağın ultra milliyetçi, küreselleşme ve AB karşıtı, ötekileştirici, dışlayıcı, hedef gösterici, toplumu ve devleti korumacı popülist söylemine kanalize olmaktadır.

AB'nin savunduğu değerler açısından son derece endişe verici olan bu eğilim onun varlığına içerden yönelen en büyük tehditlerden biri, belki de en önemlisidir. AB ilk başlarda artan bu tehlikeye birtakım karşı politikalar üretmeye çalışmıştır. Bahsedilen Avrupa kimliği yaratma çalışmaları gibi dolaylı

çözüm çabaları olduğu kadar direk müdahaleler de söz konusu olmuştur. 1997 yılında AB Konseyi tüzüğü ile Viyana’da ‘Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi’ kurularak üye ülkelerdeki ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve anti-Semitizm eylemlerinin takip altına alınması buna örnek verilebilir (Öner, 2014: 176). AB’nin bu konudaki hassasiyetini gösteren bir diğer örnek 2000’lerin başında yaşanmıştır. Göçmenler ile işsizlik arasında bağ kuran aşırı sağcı Jörg Haider’in liderliğindeki Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) 3 Ekim 1999’daki genel seçimlerde oyların %27.7’sini alarak koalisyon ortağı olmuştur (Noi, 2007: 101). Bu dönemde 14 AB üyesi devlet Avusturya hükümeti ile tüm siyasi ilişkilerini dondurup “*Avrupalı değerlerle bağdaşmayan aşırı sağcı eğilimi marjinal düzeyde tutma*” politikası uygulamış; gelen tepkilere karşı koyamayan Haider’in parti genel başkanlığından istifası ve ardından hükümetin çöküşüyle başarıya ulaşılmıştır. Fakat günümüz Avrupası her yerde yükselen radikal sağ dışlamaktan ziyade bu olguyu kabullenmiş bir duruş sergilemektedir (Yılmaz Elmas ve Kutlay, 2011: 5).

Neo-liberalizme geçiş ve Avrupa’da ortak pazarın kurulmasına paralel olarak 1980’lerin başından beri radikal sağ Avrupa’da hemen her yerde büyük bir seçmen gücü olarak ortaya çıkmıştır. Fransa’da NF, Danimarka’da Danimarka Halk Partisi, Belçika’da Flaman Çıkarları Partisi, Birleşik Krallık’ta Britanya Ulusal Partisi (BNP) ve Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP), İtalya’da Kuzey Ligi (LN), Avusturya’da adı geçen FPÖ, Almanya’da Ulusal Demokrat Parti (NDP), Yunanistan’da Altın Şafak, Bulgaristan’da Ataka, Macaristan’da Jobbik, Hollanda’da Özgürlük Partisi (PVV), Finlandiya’da Gerçek Finliler örnek olarak gösterilebilir (Haddad ve Piven, 2013). Avrupa şüpheciliği, aşırı milliyetçilik ve yabancı düşmanlığında ortaklaşan bu partiler yerel, ulusal ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde bazen %25’lere varan oylar alarak Avrupa siyasal yaşamının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaya başlamış ve Avrupa’yı ‘İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ilk kez radikal sağın güçlenmesi’ gerçeğiyle yüzleştirmiştir (Rydgren, 2007: 242). Öyle ki kurucusu Jean-Marie Le Pen 1981 cumhurbaşkanı seçimlerinde aday olmak için gereken 500 imzayı bile bulamamışken (Vural, 2005: 137-138), koltuğu devralan kızı Marine Le Pen yönetiminde bugün Avrupa’daki en güçlü radikal sağ parti olan NF neredeyse her dört Fransalı seçmenden birinin oyunu almaktadır. 2017’de yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçiminde en güçlü aday olarak gösterilen Le Pen ekonomik sorunları AB politikaları ve küreselleşmeyle vuku bulan neo-liberalizme, göçe ve ulusalın yozlaştırılmasına bağlayarak kitlelerin desteğini kazanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde milli kimlik ve ulus-devletin tehlike altında olduğunu savunarak AB’nin zayıf bir işbirliği modeli olması veya ortadan kalkmasını, Fransa’nın Euro’dan çıkmasını, sınır kontrollerinin geri getirilmesini, Fransız

kimliğinin korunmasını (Çetin ve Songülen İnanç, 2011: 30), Avrupa Merkez Bankası'nın diktasını kırıp ulusal otonomiye dönmeyi ve yeniden gümrük vergisi getirerek ulusal ekonomik aktörleri korumacı politikalara geçmeyi isteyen NF'den (Yılmaz Elmas ve Kutlay, 2011: 9) 'gerçek Alman' çocuk sayısının artırılması ve Almanya'dan üye ülke vatandaşları dahil tüm göçmenlerin gönderilmesi yoluyla ulusun homojenliğini korumak isteyen NDP'ye (Öner, 2014: 173) ve AB'den çıkmayı, göçü durdurmayı, ulusun kimliğini ve devletin egemenliğini korumayı ve istihdamı sadece Britanyalıları açmayı seçim vaadi yapan BNP'ye (BNP, 2014) kadar ultra milliyetçi söylemler her gün Avrupa arenasında çalkalanmaktadır. Bu durumun vardığı son nokta 23 Haziran 2016'da Birleşik Krallık'ta yapılan referandumda halkın bu söylemlerden etkilenerek AB'den ayrılma yönünde oy kullanması olmuştur. Ekonomik serbestinin her zaman öncüsü olan bu ülkenin artık kendi içine kapanma isteği milliyetçilikle kapitalizmin güncel çatışmasının bir tezahürüdür. Bu bağlamda milliyetçilik neo-liberal çağın etkisiyle girdiği direnen pozisyonunda aşırı uçlara kayarak artık kapitalizmin işlevselliğini kolaylaştıran değil, ona karşı hareket eden bir ideoloji haline gelmiş ve kapitalizmin ortaya çıktığı toprakları, AB'yi, sarsmaya başlamıştır. Tehlikenin boyutunu daha iyi yansıtmak için burada radikal sağın diğer bölgelere oranla tarihsel olarak önemli bir rol ve etkisinin görülmediği Kuzey Avrupa'ya odaklanılarak Finlandiya örneği daha ayrıntılı ele alınacaktır.

ii) Finlandiya: 'Gerçek Finliler'

İskandinavya ve Nordik ülkeleri her iki dünya savaşı sonrasında da faşist akımlara desteğin en az olduğu ve uzun yıllarca radikal sağ partilerin sosyo-politik konjonktürde güç kazanma imkanı bulamadığı ülkelere ev sahipliği yapmıştır. Başlıca sosyal demokrat, muhafazakar, komünist/sol, kırsal ve liberal olmak üzere beş çeşit parti sisteminin hüküm süregeldiği bölgede, neo-liberal pencerenin açıldığı 1980'lere kadar popülist siyasetin çok güç kazanmadığı görülür (Jungar & Jupskås, 2014: 215). Finlandiya buradaki tek istisna olarak göze çarpar; 1918 Fin Sivil Savaşı'nın yarattığı çatışmalardan beslenerek 1929'da ortaya çıkan, parlamenter sistemin dışında yer alan, anti-komünist ve milliyetçi Lapua Hareketi yasaklandığı 1932 yılına kadar siyaseti belirlemede etkin rol oynamış; hemen ardından varisi olarak kurulan Yurtsever Halk Hareketi (Isänmaallinen Kansanliike - IKL) ise 1936 genel seçimlerinde toplam oyların %8.3'ünü elde etme başarısını göstermiştir. Devamında İkinci Dünya Savaşı sırasındaki işgal ve sağ otoriter yönetim nedeniyle demokrasi boşluğu yaşayan ülkede 1940'ların ikinci yarısında çok partili demokratik sistemi inşa etme çabaları hakim olmuştur (Arter, 2012: 804). Bu amaçla savaş sonrası Moskova (1944) ve Paris (1947) Barış Antlaşmaları ile faşizmle ilişkisi olan tüm partilerin yasadışı ilan edilmesi ve Soğuk Savaş süresince Finlandiya-Sovyet

ilişkileri çerçevesinde ülkede gelişme imkanı bulamayan radikal sağ -Finli Kırsal Partisi (Suomen Maaseudun Puolue – SMP) hariç- ancak 1991 sonrasında hafif bir yükselme trendine girebilmiştir (Kestilä, 2006: 173-174).

1959'da koyu bir anti-komünist avukat olan Veikko Vennamo tarafından kurulan SMP elit kesimlerin duyarsız ve halktan kopuk yönetimine karşı köylü mücadelesini savunan otoriter bir gelenekten gelir; partinin ana temaları sosyal muhafazakarlık ve kırsal popülizmdir (Jungar ve Jupskås, 2014: 216). Tarıma dayalı ekonominin modernizasyon süreciyle yapısal dönüşümden geçtiği ve hızlı sanayileşmenin vuku bulduğu bir dönemde toplumun 'unutulan' kesimlerinin öncelikli olarak kırsalın- sözcüsü ve savunucusu olma iddiasındaki parti (Sänkiaho, 1972 aktaran Arter, 2012: 816) Danimarka ve Norveç'i de kapsayan 'İskandinav deprem seçimleri' olarak adlandırılan silsilenin ilki olan 1970 genel seçimlerinde Fin oylarının %10.5'ini toplayarak 18 milletvekili çıkarmış; lakin daha sonraki seçimde %3.6'ya keskin bir düşüş yaşamıştır. 1983'te tekrar yakalanan %9.7 oy oranı SMP'ye ilk kez hükümette bir rol alma imkanı sağlasa da başarı korunamamaya 1990'lara gelindiğinde %1 dolaylarında bir grafikte takılı kalmış ve 1995'te parti kendini feshederek yerini Gerçek Finliler Partisi (*Perussuomalaisten Puolue – PS*, bugünkü adıyla Finliler Partisi)'ne bırakmıştır (Arter, 2012: 813).

1991'den beri milliyetçi, bir kısmı neo-Nazi nitelikler taşıyan, radikal sağ ile bağlantılı; AB, Rusya ve göçmen karşıtı tutum takınan, küçük çaplı yaklaşık kırk adet örgütlenme ortaya çıksa da dikkat çekecek ve kitleleri peşinden sürükleyecek karizmatik liderlerinin olmaması ve aralarındaki ideolojik bölünmeler nedeniyle ortak bir parti kurma çabaları sonuçsuz kalmış; son seçimlerde beliren iki radikal sağ parti (Finland Fatherland ve Finnish People's Blue Whites) ise %1'in üzerine dahi çıkamamıştır (Kestilä, 2006: 174). Lakin sosyal demokrasi değerleri ve geleneğinin çok güçlü olduğu; bugün dünyanın refah ve mutluluk seviyesi en yüksek ülkelerinden biri olan Finlandiya'da 2000'li yıllara gelinene kadar radikal sağın 1970 ve 1983 örnekleri dışında oy tabanını ve ülke siyasetindeki etkisini genişletemediği gerçeği 2008 ekonomik krizinin Avrupa'ya yansımalarıyla birlikte değişmektedir. Nitekim 1995'te PMS'nin köklerinden kurulan Gerçek Finliler '*kırsal kesime odaklanan eski partiye kıyasla sınıfsal, coğrafik ve mesleki kategorilerin ötesinde tüm Fin toplumunu kapsayıcı bir isimle*'² daha geniş bir seçmen kitlesine ulaşmayı başararak 2009 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde %10 civarında oy almış ve 1970'lerden beri radikal sağın yapamadığını başarmıştır (Arter, 2010: 484). 2007 genel seçimlerinde %4'te kalarak meclisin en küçük partisi olan PS 2011'de oylarını %19'a çıkararak en büyük üçüncü parti olmuş, 200 üyeli parlamentoda 39 koltuk kazanmıştır (BBC, 2011). Ayrıca 1997'den beri partinin lideri olan -eski PMS başkan yardımcısı-

Timo Soini 2012 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 2006'ya oranla neredeyse 3 katına erişerek %9.4'te kalırken parti 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ise %12.9'a yükselerek 2 parlamenter çıkarmıştır (Finns Party). PS ülkede 14 Nisan 2015'te gerçekleşen son genel seçimlerde özellikle göçmen karşıtı seçim kampanyası sayesinde %19.1 oy oranı ve 38 milletvekili ile meclisteki ikinci büyük parti olma konumuna gelmiş; Avrupa yanlısı eski hükümetin yerine birinci olan Merkez Parti ve Ulusal Koalisyon Partisi ile kurulan sağ hükümette yer alarak on iki koltuklu kabinede dört bakanlık elde etmiştir. Soini bu hükümette dış işleri bakanlığı görevini yürütmektedir (Rosendahl ve Ercanbrack, 2015). Böylece 2000'lerden itibaren AB ve göçmen karşıtı söylemleriyle seçmen kitlesini kırsaldan şehirlere doğru genişleterek dikkate değer bir destek sağlayan Gerçek Finlilerin Finlandiya siyasetinde önemli bir konuma geldiği rahatça söylenebilir.

1960'lar Finlandiya'sını kırsal, tarımın öncü sektör olduğu bir sosyoekonomik yapı ile gelişmiş demokratik hak ve özgürlükleri garanti eden uzlaşmacı, çoğulcu, çok partili koalisyonlarla işleyen bir demokratik sistem ile tanımlamak mümkündür. Ancak 1980'lerden itibaren diğer Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi geniş kapsamlı ekonomik dönüşümlerden geçen Finlandiya'da da geleneksel endüstriler yerine hizmet ve iletişim sektörü ön plana çıkmış, özelleştirmeler yoğunlaşmış ve alışıldık refah devleti hizmetleri tepki çekecek boyutta toplum aleyhine kısılmıştır (Ivarsflaten, 2008: 5). Önceden devletçe korunan birtakım endüstri kolları gelişen teknoloji ve hükümetlerin AB entegrasyonu çerçevesinde ticareti serbestleştirmeye yönelik politikaları nedeniyle uluslararası rekabete açılmış (Held, 1999 aktaran Ivarsflaten, 2008: 5); ekonominin uluslararasılaşmasından zarar gören, sosyoekonomik konumları değişen kitleler hakim çok partili demokratik sisteme ve partilerine tepkisel hale gelmiş ve rahatsızlıklarını göstermek için alternatif olarak radikal sağa yönelmiştir. Gerçek Finlilerin başarısının altında Finlandiya'nın rekabet gücünün küreselleşme çağında gerilediği, tarım ve geleneksel endüstrilerin (metal, ahşap, maden vb.) zarar gördüğü bu dönemde hedef olarak AB, küreselleşme ve göçmenleri göstermesi yatmaktadır. Partinin bu Avrupalılaştırma ve küreselleşme karşıtı tutumu onu daha fazla etno-milliyetçi bir kimliğe büründürmekte; öte yandan SMP'ye göre toplumun çok daha geniş katmanlarından oy almasını sağlamaktadır. Zira kapatılan fabrika ve madenler nedeniyle işsizlik korkusuyla boğuşan ve giderek kendini daha fazla savunmasız hisseden geleneksel işçi sınıfı artık sosyalist partilere güvenmemekte ve milliyetçi söyleme sığınmaktadır. 2003'te partinin oy tabanının yarısını genç işçi sınıfı oluşturmaktayken 2011'de tipik bir PS seçmeni genellikle Finlandiya'nın güneyinde yaşayan, 39-45 yaş arası, kalifiye ve mesleki eğitim görmüş erkek işçi grubundan gelmektedir. Partiye oy verenlerin yaklaşık %60'ını zaten eskiden SMP taraftarı olan kişiler

oluşturmaktaysa da yapılan araştırmalar PS'nin çoğunlukla protesto oyu kullanan, %5'i akademik dereceye sahip ve artık daha geniş bir sosyal yelpazeyi yansıtan bir seçmene sahip olduğunu göstermektedir (Arter, 2012: 816-817).

Sosyokültürel anlamda son derece muhafazakar olan parti topluma ahlaki temel sağlayan Hristiyan değerlerle beslenmiş geleneksel aile kurumunun korunmasına büyük önem vermekte, bu bağlamda homoseksüelliği tehdit olarak görmekte, toplumun temel değer ve standartlarına uymayan her şeye karşı çıkmaktadır (Arter, 2010: 496). Bu kapsamda 'Fin olma' vurgusuyla şiddetle tek kültürlülüğü savunan ve AB'nin çok kültürlülük algısına kesinlikle yanaşmayan parti manifestosunda "*Yerel halkın yabancı kültürlere uyum sağlamak için kendi geleneklerini feda etmesine yol açacak kararları asla kabul etmiyoruz. Çok kültürlülük yerel halkın zararına desteklenemez*" denmiştir (Arter, 2010: 498-499). Partinin 2011 seçim programındaki dikkat çeken "*birbirine bağlı millet – güvenli Finlandiya*" başlığı da sosyal problemleri AB ile ilişkilendirerek şöyle yorumlamaktadır: "*AB kitlesel işsizlik, demografik problemler, çevre kirliliği, ciddi suçlar, fuhuş ve madde bağımlılığı problemleriyle boğuşmaktadır. Bunların buraya ithal edilmesine ihtiyacımız veya isteğimiz yok*" (Raunio, 2012: 19). Bu noktada AB ülkeyi yozlaştıracak bir tehlike olarak sunulurken AB içinden veya dışından gelen göçmenin sosyal, kültürel ve ekonomik tehdit olarak algılanması ön plana çıkmakta; göçmenler hem kültürel dokuyu ve ulusun homojenliğini bozan ötekiler, hem de yerel halk için işleri çalarak işsizliği arttıran rakipler olarak göze batmaktadır. Böylece PS tarafından neo-liberal politikaların, küreselleşmenin ve kapitalizmin içine girdiği krizin faturası adeta göçmenlere kesilmekte; en az her beş Finlandiya seçmeninden biri de görünürde bu ithama katılmaktadır.

Fin halkının kültürel anlamda homojenliğinin korunmasının yanında refah sisteminde de vergiye dayalı değişiklik yapılarak 'sıradan insanların' daha çok pay alacakları bir strateji talep eden Gerçek Finliler, sosyoekonomik anlamda sosyal devlet politikalarını öne çıkartan sola yakın bir duruş sergilemekle birlikte kastedilen sadece Fin kökenliler olduğu için açıkça refah şovenizmine kaymaktadır. Bu doğrultuda anti-elitist partinin seçim manifestosunda sermaye vergisinin artırılması, yeni bir zenginlik vergisinin getirilmesi; zenginlere yapılan çocuk yardımlarının, Finlandiya'nın AB'ye yaptığı parasal katkıların ve kalkınma yardımlarının kesilmesi ile sosyal eşitsizliklerin ve artan gelir adaletsizliğinin önüne geçileceği vaat edilerek sosyal popülist bir siyaset çizgisi takip edilmiş ve kitlelerin desteği sağlanmıştır (Arter, 2012: 815). Ayrıca bu refah sistemini yaratacağına inanılan küçük ve orta Finli girişimcilerin desteklenmesi de parti retoriğinde ön planda tutulmuştur (Jungar ve Jupskås, 2014: 224). Böylece refah şovenizmi eğilimi yerli sektörleri koruma arzusuyla birleştirilerek -neo-

liberalizmin devleti ekonomiden çekip sonsuz servet birikiminin önünü tamamen açma mentalitesine tam zıt olarak- ulusun gücünü yeniden canlandırmanın rotası çizilirken, AB ise bu neo-liberal ilkelerle çatışma yolunda saf dışı bırakılması gereken bir engel olarak düşünülmektedir.

AB'nin halka hesap verme sorumluluğu kapsamına girmeyen yapısı, halktan kopuk elit bir yönetime sahip olması, hakkında çıkan çeşitli yolsuzluk haberleri, özellikle son 20 yılda kurucu antlaşmalarla işleyen hızlı derinleşmeyle birlikte üye ülkelerde yarattığı önemli ekonomik ve politik değişimler hoşnutsuzluk yaratmaktadır (Ivarsflaten, 2008: 7). Bu hoşnutsuzluktan büyük oranda beslenen PS tarafından AB'nin politikaları bir hayli eleştirilir. Örneğin ulusun kaynaklarından Avrupa bütçesine yapılan ciddi maddi katkı zaten olumsuz bir hava taşıırken özellikle AB'nin yapısal fonlarla IBM ve IKEA gibi şirketlere kaynakları yeniden dağıtması büyük tepki çekmiş; Finlandiya'nın tarım sektörüne ket vuran Ortak Tarım Politikası ise ayrıca hedef haline getirilmiştir. Ayrıca Avrupa entegrasyonuna güvenmeyen partililer üye devletler arasındaki eşitsizliklere vurgu yapar ve küçük devletlerin büyük devletlerin çıkarlarını Avrupa düzeyinde gerçekleştirmek için kullanıldığını iddia eder (Raunio, 2012: 17-18). 2008 krizi sonrası iflasın eşğine gelen Yunanistan'ı kurtarma çabalarının ve Euro'nun istikrarını koruma tedbirlerinin Finlandiya ekonomisine verdiği/ vereceği zararlar üzerinden yürütülen ekonomik sorunların siyasi malzeme olarak kullanılması stratejisi çok belirgindir. Ulusal ekonominin rekabetçi gücüne engel teşkil eden AB politikalarına karşı duran ve AB'de toplanan egemenliklerin uluslara iadesinden yana olan Gerçek Finliler Finlandiya'nın Euro'dan çıkmasını ve kurtarma paketleri kapsamında üyelere yapılması tasarlanan ekonomik yardımların kaldırılmasını isteyerek AB karşıtlığını açıkça göstermiştir (Yılmaz Elmas ve Kutlay, 2011: 10). Partiye göre AB kapasitesinin çok altında işleyen vasat bir birimdir, vatandaşların günlük hayatlarına gereğinden fazla müdahale etmektedir ve Brüksel'de aşırı güç toplamaktadır. Seçilmemiş avrokratların ve komisyonerlerin ulus-devletlerin egemenliklerini ele geçirmesi kabul edilemezdir. Dolayısıyla Avrupa Komisyonu'nun gücü azaltılmalı, Finlandiya'ya faydadan çok zarar getiren AB üyeliği gözden geçirilmeli, egemenlik Brüksel'den Finlandiya'ya geri getirilmelidir (Finns Party). PS Avrupa'da yükselen radikal sağ partiler adına ortak bir dille konuşmaktadır; bu kapitalizmin son 30 yıldır içinde bulunduğu neo-liberal dönüşümün etkileri ve buna paralel bir şekilde ilerleyen Avrupa entegrasyonunun ulus-devletlerin egemenliklerini sönmüleyip ulusal kimliklerin geleneksel sınırlarını dönüştürmesine karşıt ırkçı, etnik ve radikal boyutta yeniden dirilen milliyetçiliğin haykırışıdır. Neo-liberalizmden geri dönüşün arayışı içindeki bu haykırışla inleyen Avrupa kapitalizme içkin olan evrenselcilik ve ırkçılık çatışmasının bir tezahürünü bizzat kendi topraklarında

yaşamakta ve sarsılmaktadır.

Sonuç Yerine

İçinde yaşadığımız tarihsel kapitalist sistem yaklaşık olarak 16. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmış ve adım adım dünyanın geri kalanına yayılarak bir dünya sistemi haline gelmiştir. Bu coğrafi yayılmanın gerçekleşebilmesi ve mülkiyet hakkının ve sermayenin korunması, güvenlik, kamu düzeni, piyasa, tekelleşme olanağı vb. sistemik ihtiyaçların karşılanarak kapitalizmin işleyebilmesi için egemen devletlerden oluşan bir devletler sistemini kurmak gerekmiştir. Bu doğrultuda sömürge rejimlerinin kurulması, devlet egemenliğinin tanındığı Westphalia Antlaşması'nın imzalanması ve devletleri demokrasi talep eden geniş kitlelere karşı sorumlu hale getiren Fransız Devrimi'ni de kapsayan bir süreç başlar. Bu süreçte hakim gelen liberal ideoloji dünyaya üç bileşen sunarak gidişatı ulus-devlet yönünde belirler; herkes için genel oy hakkı, devletin belirleyeceği sosyal güvenlik ve refahın paylaşımı ve birtakım ritüeller, askerlik, eğitim vb. araçlarla derinleştirilen milliyetçilik ideolojisi (Wallerstein, 2012a: 120-122). Böylece herkesin kendi devletine bağlılık ve içinde yaşadığı topluma karşı aidiyet hissetmesini sağlayan milliyetçilik kavramı yaklaşık 200 yıl önce doğmuş olmasına rağmen uluslararası sistemin politik yapılanmasında başat ideoloji haline gelerek kapitalizmle el ele bize ulus-devletlerden oluşan bir dünya inşa etti. Ancak kapitalist sistemin işlerliğinde milliyetçiliğin rolünün artık sermaye için işlevsiz ve sürdürülemez hale gelmesi ve özellikle neo-liberalizme geçilen 1980'lerden itibaren bir engel teşkil etmesi nedeniyle aradaki karşılıklı işbirliği bozulmuştur. Günümüzde kapitalizm yapısal dönüşümden geçmekte, ulus-devletlerin gücü artık neo-liberal ilkelerle şekillenen bu küreselleşme çağında ortaya çıkan ulusüstü, ulusaşırı ve ulusötesi ekonomik ve siyasal yapılanmaların artan ağırlığı ve sermayenin uluslararasılaşması ile aşındırılmaktadır. Adeta *"bir zamanlar ulus-devletlerin yaratılmasında vazgeçilmez bir yapı malzemesi olan sermaye, şimdi ulus-devletleri zor durumda bırakarak yıkılışını hazırlamaktadır"* (Latouche, 1993: 114 aktaran Sönmez Selçuk, 2012: 128). Lakin beklentilerin aksine, yoğun baskı altındaki eski dost milliyetçilik sistem içerisinde yok olmak yerine kendini neo-liberalizme karşı bir tehdit olarak yeniden üretmektedir. Bu bağlamda radikalleşerek kapitalist sistemin neo-liberal, çoğulcu, çok kültürlü, evrenselci, ulusalın ötesinde, küresel bir köy olan yeni dünya imgesini reddetmekte ve buna güçlü bir şekilde meydan okumaktadır. Nitekim 1929 buhranının milliyetçilikten beslenerek sistemi ele geçirmeye çalışan faşist rejimleri türetmesi gibi, bugün de 2008 finansal krizi Avrupa'da milliyetçiliği ırkçı ve etnik-merkezci bir radikal sağ olarak yeniden diriltmiş ve neo-liberal çağda ulus-devlet egemenliklerinin yontulmasına gösterilen tepkiyi siyasal birimle ulusal birimin çakışmasını ihlal eden Avrupa Birliği'nin varlığı üzerinde

yoğunlaştırmıştır.

Faşizmin yenilmesinin ardından esasında kapitalizmi bölgede yeniden tesis etmek için yola çıkan Avrupa entegrasyonu üye devletlerin daha üst bir otorite olan Avrupa Birliği'ne egemenliklerinin bir kısmını kendi rızalarıyla devrettiği ve adım adım egemenliklere müdahale alanını genişleten bir yapıya dönüşerek ulus-devletin geleceği açısından endişe yaratan ve fakat neo-liberalizmin beklentilerine uygun bir projedir. Varlığını koruyan uluslara rağmen ve onlar adına ilerlemekte olan Avrupa projesi, milliyetçiliğin dayandığı 'devlet millet için vardır, millet devletin tek meşru sahibidir' (Brubaker, 1996: 5) savı açısından gerçekleştirilememektedir, çünkü kültürel ve siyasi sınırlar arasında uyumsuzluk vardır (Brubaker, 1996: 55). İşte tam da bu nedenle bütünleşme derinleştikçe üye ülkelerde milliyetçilik yükselerek radikal sağa kanalize olmakta, böylece Gellner'in milliyetçilik tanımının çağdaş dünyada hala güncelliğini koruduğu ortaya çıkmaktadır.

Radikal sağın pek çok ülkede siyasi hareket olarak güç kazanmasına neden olan faktörler ve savundukları ortak ilkeler incelendiğinde neo-liberalizmin yansıması olarak görülen AB bütünleşmesinin üye ülkelerde giderek daha fazla 'milli' olana karşı bir tehdit olarak algılandığı ve yarım asırı geçen birlik projesinin hedef alındığı görülür. Çoğunluğu ezelden ebediyete uzandığına inandıkları milletlerinin birliğini, homojenliğini ve devlet aygıtı üzerindeki egemenliğini AB tehlikesinden koruma ilkesini benimseyen radikal sağ partiler AB değerlerine tam zıt bir ötekileştirici ve etnik temelli milliyetçiliğin izinden gitmektedir. Bununla bağlantılı olarak devletin yeniden aktif bir rol oynayacağı ulusal ekonomiye dönüşü şiddetle savunmakta; başka bir deyişle neo-liberalizmden kapitalizmin altın çağı olarak düşünülen sosyal refah devletine etnik temelli bir geri dönüşün yollarını aramaktadır. Elbette bugün vardığımız uluslararası sermayenin yönetimindeki dünya profilinde bu beklentiler beyhude kalacak ve kapitalizmin krizlerinin etkileri derinleştikçe her türlü ideolojik radikalleşme de iyice körüklenecektir ve diyalektik bir şekilde birbirini körükleyecektir. Avrupa'da alıştığımız tanımların ötesinde, etnik temelli bir sosyal refahı kurgulamaya ve kapitalizme bu şekilde yön vermeye çalışan radikal sağ partiler gibi son yıllarda dünyada radikal İslam'ın yükselişi de bu kapsamda değerlendirilmelidir; Işid, Boko Haram gibi örgütler belirli bölgelerde zorla kendi düzenlerini kurmaya ve bunu çeşitli eylemlerle dünyanın geri kalanına yaymaya çalışmakta; sonuçta her yerde İslamofobi ve zenofobiyi yükseltmektedirler. Belki de son olarak verilmesi gereken en güzel örnek şudur; ABD başkanlık seçimlerinde Meksika sınırına bir duvar inşa etmeyi ve göçmenleri sınır dışı etmeyi seçim vaadi yapan Donald Trump ile sermayenin favorisi olan Hillary Clinton'un yarışmış ve neticede Trump'ın açık ara farkla seçilmiş olması tam da makalenin yapmak

istediği vurgu açısından ironiktir. Sonuç olarak sistemin sarsıntıları bizlere çeşitli radikal ideolojilerin kendi istek ve çıkarlarına uygun işleyecek bir düzen kurma girişimleriyle çizilecek kaos çağını ve bilinmez bir geleceği hazırlamaktadır.

Sonnotlar

¹ AB'yi kuran 1992 tarihli Maastricht Antlaşması, Başlık 1, Madde A'dan alınmıştır; linke şuradan ulaşılabilir: <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>.

² Gerçek Finliler Partisi eski lideri Raimo Wistbacka (1995–7) ile yapılan bir röportajdan alınmıştır (Jungar & Jupskås, 2014: s. 220).

Kaynakça

Aktoprak E (2010). *Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

Arter D (2010). The Breakthrough of Another West European Populist Radical Right Party? The Case of True Finns. *Government and Opposition*, 45, 484-504.

Arter D (2012, July 5). Analysing 'Successor Parties': The Case of the True Finns. *West European Politics*, 35(4), 803-825.

BBC (18/04/2011). Finlandiya'da milliyetilerin seim başarısı. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/04/110418_finland_elections.shtml. Son Erişim Tarihi: 10/01/2015.

Berezin M (2009). *Illiberal Politics in Neoliberal Times: Culture, Security and Populism in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Betz H G (1998). Introduction. İçinde: H G Betz, & S Immerfall (der), *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*, Londra: MacMillan Press Ltd, 1-10.

British National Party European Elections Manifesto (2014). http://www.bnp.org.uk/sites/default/files/bnp_eu-manifesto-2014_0.pdf. Son Erişim Tarihi: 05/01/2015.

Brubaker R (1996). *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

etin S ve Songlen İnanç Z (2011, Aralık). Avrupa'nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık

ve Ayrımcılık. *SDE Analiz*.

Finns Party (Perussuomalaiset Official Website). <http://www.perussuomalaiset.fi/kielisivu/in-english/>. Son Erişim Tarihi: 10/01/2015.

Gellner E (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. 2. Baskı, Çev. B Ersanlı & G G Özgoğan, İstanbul: Hil Yayınları.

Gowland D, Dunphy R ve Lyhte C (2006). *The European Mosaic*. 3. Baskı, London: Pearson Education Limited.

Haddad M ve Piven B (2013). The rise of Europe's far-right voices: Assessing key nationalist political parties across the continent. *Aljazeera*, 24 Şubat. <http://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2013/02/2013224123927515709.html>. Son Erişim Tarihi: 20/01/2015.

Halikiopoulou D, Mock S ve Vasilopoulo S (2013). The civic zeitgeist: nationalism and liberal values in the European radical right. *Nations and Nationalism*, 19(1), 107-127.

Hobsbawn E (2000). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. 2. Baskı, Çev. O Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hutchinson J (2003). Nationalism, Globalism, and the Conflict of Civilizations. İçinde: U Özkırmı (der), *Nationalism and its Futures*. New York: Palgrave Macmillan, 71-92.

Ivarsflaten E (2008, January). What Unites Right-Wing Populists in Western Europe? Re-Examining Grievance Mobilization Models in Seven Successful Cases. *Comparative Political Studies*, 41(1), 3-23.

Jungar A C ve Jupskås A R (05/03/2014). Populist Radical Right Parties in the Nordic Region: A New and Distinct Party Family? *Scandinavian Political Studies*, 37(3), 215-238.

Keating M (1996). *Nations Against the State*. New York: St Martin's Press.

Keating M (2006). Europe, the State and the Nation. İçinde: J McGarry & M Keating (der), *European Integration and the Nationalities Question*. New York: Routledge, 23-34.

Kestilä E (2006). Is There Demand for Radical Right Populism in the Finnish Electorate? *Scandinavian Political Studies*, 29(3), 169-191.

Kitschelt H (12/11/2007). Growth and Persistence of the Radical Right in Postindustrial Democracies: Advances and Challenges in Comparative Research. *West European Politics*, 30(5), 1176-1206.

Leca J (1998). *Uluslar ve Milliyetçilik*. Çev. S İdemen, İstanbul: Metis.

Uca S (2017). Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi ve Finlandiya Örneği. *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 291-317.

Macridis R C (1989). *Contemporary Political Ideologies: Movements and Regimes*. 4. Baskı, Scott, Foresman/Little, Brown series in political science, Glenview, Ill: Scott, Foresman and Company.

McGarry J, Keating M ve Moore M (2006). Introduction: European Integration and the Nationalities Question. İçinde: J McGarry & M Keating (der), *European Integration and the Nationalities Question*. New York: Routledge, 1-20.

Minkenberg M (02/04/2003). The Renewal of the Radical Right: Between Modernity and Anti-modernity. *Government and Opposition*, 35(2), 170-188.

Mudde C (2000). *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.

Mudde C (2010). The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy. *West European Politics*, 33(6), 1167-1186.

Noi A Ü (2007). *Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Öner S (2014). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği. *Avrupa Ankara Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 163-184.

Özkırmılı U (2008). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. 3. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Raunio T (2012, February). 'Whenever the EU is involved, you get problems': Explaining the European policy of The (True) Finns. *European Parties Elections and Referendums Network Working Paper*, 26, 1-40.

Rosendahl J ve Ercanbrack A (2015). Millionaire businessman wins Finland vote, euroskeptics take second place. *The Reuters*, 19 Nisan. <http://www.reuters.com/article/us-finland-election-advancevotes-idUSKBN0NA0VZ20150419>. Son Erişim Tarihi: 19/05/2015.

Rydgren J (2007). The Sociology of the Radical Right. *The Annual Review of Sociology*, 33, 241-262.

Shore C (2000). *Building Europe: The Cultural Politics of European Integration*. London: Routledge.

Smith A (2003). *Ulusların Etnik Kökeni*. Çev. S Bayramoğlu ve H Kendir, Ankara: Dost Kitabevi.

Sönmez Selçuk S (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 117-138.

Tekin Y O (2009). Avrupa Birliği'nin Kimlik Yaratma abaları. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 17(1-2), 145-173.

Tivey L (1981). *The Nation-State: the Formation of Modern Politics*. Oxford: Martin Robertson.

Vural H S (2005). *Avrupa'da Radikal Sağın Yükselişi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wallerstein I (2012a). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. 4. Baskı, Çev. T Birkan, İstanbul: Metis.

Wallerstein I (2012b). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. Genişletilmiş 6. Baskı, Çev. N Alpay, İstanbul: Metis.

Wallerstein I (2013). *Sosyal Bilimleri Düşünmemek*. 2. Baskı, Çev. T Doğan, İstanbul: BGST Yayınları.

Wallerstein I (2014). *Dünya Sistemleri Analizi : Bir Giriş*. 3. Baskı, Çev. E Abadoğlu ve N Ersoy, İstanbul: BGST Yayınları.

Yılmaz Elmas F ve Kutlay M (2011, Temmuz). Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi. *USAK Analiz*, 11.

In Memoriam

Mehmet Fatih Traş

(1983-2017)

Onuru için kendine kıyan bir insan evladı: Mehmet Fatih Traş... Genç bir insan, sevgi dolu, naif.... Alçakgönüllülüğü ile en sıradan insanı utandıran cinsten... Sanata, bilime ve insana dair ne varsa bitip tükenmek bilmeyen bir merak ve coşkuyla yaşadı. Aynı zamanda genç bir akademisyendi... 25 Şubat 2017 gününün ilk saatlerinde sessiz sedasız çekilip gitti aramızdan. Çekip giderken kimseye bir laf etmedi. Çıkışsızlığını gün be gün gösterse de en yakınındakilere, o derin sessizliğin böyle bir sonuca varacağını tahmin edemedi hiç kimse. Birkaç arkadaşına elveda demekle yetindi....

Bu intihar aynı zamanda politik bir cinayettir. Bu yazı en yakınındaki arkadaşlarından biri tarafından bu gerçeği göstermek için yazılıyor. Fatih, Barış için Akademisyenler tarafından yazılan Barış Bildirisinin imzacılarından biri. Tam doktorayı bitirmek üzereyken attığı bu imzanın bedelleriyle ilk günden itibaren karşılaşmaya başladı. Çevresinde değer verdiği "hocaları" bu imzayı önce atmaması, devamında geri çekmesi için defalarca dostça nutuklar çektiler. Hepsine gülüp geçti... Sonra tüm güçlüklerle rağmen doktorasını bitirdi. Artık İktisat ve Ekonometri alanlarında uzmanlığını kanıtlamış bir Doktor olmuştu.

Önce doktora derecesini aldığı Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde bir iş arayışı oldu. Tüm rektörlerin doğrudan Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla hizaya girdiği bir ortamda Fatih'e kadro vermek

pek göze alınacak bir karar değildi. Bir şekilde Fakülte Fatih'e ücretli ders ayarladı. Onun için attığı imzanın bedellerini ödemek çok da mühim değildi. Mühim olan dost yüzlü dost gülüçüklü insanlarla bu bedelleri öderken karşı koyabilmektir. O yüzden, ilk defa kendi adına açılan ve tek başına yönettiği 3 derse emek vermek belki de mesleki anlamda en keyif aldığı işti. Tüm heyecanı ve coşkusuyla öğrencilerine yoğunlaşmışken dönemin ortasında bir anda tuhaf bir gelişme oldu. Fakülte Kurulu toplanıp Fatih'in üstlendiği ders verme görevine son vermişti.

Peki gerekçe neydi?

Gerekçe yoktu! Kağıtlara "görülen lüzum üzerine" yazmakla yetindiler. Attığı imzanın ilk ağır bedeli ile karşı karşıyaydı. Sakın yanlış anlaşılmasın burada Fatih'i üzen şey derslerden aldığı "üç kuruşun bile altındaki" para değildi. Onu üzen şey tüm ısrarlarına rağmen üç dersin – ve o dersi alan öğrencilerin – yarı yolda bırakılmasıydı. "En azından dönemin bitmesini bekleselerdi" demekle yetindi. Bu kararda sorumluluk Fakülte Kuruluna aitti. Kurula öneriyi getiren "hoca" toplantıda ısrarla Fatih'in "terörist" olduğunu iddia etti. Kendisine kaynağı sorulduğunda ise gizli polisi ima etti. Ama Fatih'in onurunu esas kıran nokta, güvendiği ve dost bildiği "Hoca"larının bu kararı kendisine tüm açıklığı ve gerçekliğiyle izah etmekten imtina edişi oldu.

Takip eden ayların Fatih için zorlu geçeceği artık sır değildi. Çok geçmeden Mardin Artuklu Üniversitesi'nden bir dostu Fatih'i Fakülteye önerdi. Fakülte telefonla iletişim kurup Fatih'in "tam da aradıkları eleman" olduğunu söylediler. Yine heyecanlandı, yine umutlandı. Daha 2 gün geçmeden çalan telefonunu Mardin Artuklu Üniversitesinden bir görevli arıyordu. Görüşme çok kısa geçti. Yine "görülen lüzum üzerine" böyle bir atamanın yapılmasının olanaksız olduğunu anlatıyordu karşıdaki ses. Çok geçmeden İstanbul Aydın Üniversitesi'ne başvurdu Fatih. Mütevelli Heyeti, Rektör Yardımcısı, Fakülte Dekanı çok etkilenmişlerdi Fatih'in özgeçmişinden. Vereceği dersleri uzun uzun konuştular. Alacağı ücret konusunda da anlaşılabilir kontrat imzaladılar. Hatta kendine ev bak İstanbul'dan dediler. Yine çok heyecanlıydı. Artık mesleğini icra edebileceğine inanmıştı. Sonra yine yetkili biri aradı ve Fatih'in "maalesef terörist" olduğunu ima etti.

En çok da Toros Üniversitesi'ne içerledi Fatih. Türlü sınavlar, mülakatlar ve seremoniler neticesinde aradıkları "adamı" bulmuşlardı. Hatta yakında başlayacağı bölümün ders programını, ders içeriklerini vb. bile hazırlattılar. Ama o göreve başlayacağı "yakın tarih" bir türlü gelmedi. Son dönemde doktorasını aldığı Çukurova Üniversitesi'nde bir proje kapsamında çalışıyordu. Üzerindeki baskıya, aşağılanmaya ve hedef gösterilmeye rağmen hep o biricik hedefine ilerlemeye çalıştı. Ama olmadı.. olamadı... İntihar insanlık tarihinde

hep anlaşılmayan-anlaşılamayan bir davranış olarak kalmıştır.

Tıpkı aşk gibi, sevgi gibi...

Ola ki "bunalıma girdi intihar etti" derlerse, emin olun ki yalan söylüyorlar! Fatih katledildi! Politik iktidar aldı aramızdan en değerlilerimizden birini... Hesabı sorulacak...

Paul Eluard'ın Gabriel Peri'ye yazdığı şiirle hatırlayacağım seni çocuk... Yaşatacağım kalbimin en derininde, bilincimde, eyleyimde...

*"bir insan öldü başka silah bilmeden
hayata açılmış kollarından gayrı
bir insan öldü başka yol bilmeden
mavzerlerin kıpraştığı yollardan gayrı
bir insan öldü vazgeçmez hâlâ döğüşten
ölüme karşı o karanlığa karşı
madem onun istediği şeyleri
biz de istiyoruz
esenlik diyoruz ışısın bir
gözlerin gönüllerin derininde
adalet diyoruz ışısın yeryüzünde
insanı yaşatan kelimeler vardır
hani yunmuş arınmış sözler
sıcaklık diyelim güven diyelim
mesela aşk adalet hürriyet kelimesi
çocuk kelimesi insanlık kelimesi gibi
ve bazı çiçeklerin ülkelerin ismi
mesela yiğitlik kardeşlik arkadaşlık
çalışma kelimesi gibi
sonra bazı kadınların bazı dostların ismi
bizim peri de onların arasında*

*bizim dediysem boşuna değildi vurulduğu
Peri öldüyse bu hayat yaşamaya değsin diyeydi
ondan öğrendik gücümüzün nelere yeteceğini
biz diyorsam onun umudu hâlâ harlı diyedir."*

Paul Eluard

Lütfi Uçal

Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey

Duygu Türk, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,
e-posta: duyguturk@gmail.com

“Şehrin bu kesimindeki kaldırımların taşeronluğunu yapan bir şirketin diktiği makineye, Hızlı Geçiş Sistemi (HGS) kartınızı gösterip turnikelerden geçerek müzeye giden yoldaki kaldırıma çıkıyorsunuz. Kemerinizdeki bir GPS monitörü yürüdüğünüz her yirmi blok için sizden 2 lira kesiyor (yeni pazarlama kampanyasına bakılırsa, bu monitörün ‘güvenliğinizi sağlamak’ gibi bir faydası var: Yolda düşer şaşarsanız veya saldırıya uğrarsanız bir düğmeye basıyorsunuz, polis veya ambulans hemen yerinizi tespit ediyor). Şehrin daha işlek kesimlerinde, mesela şehir merkezinde kaldırımını kullanacak olursanız bir 4 lira daha ödemeniz gerekecek. (HGS reklamlarındaki sloganlardan biri de ‘aşırı yığılmayı engeller’.) Müzenin tam karşısındaki köşeye geliyorsunuz. Trafik lambasındaki sayaca 50 kuruş atıp yeşil yanmasını bekliyorsunuz. Karşıya geçmek için 10 saniyeniz var, sonra bu feci trafik kaldığı yerden devam edecek (20 saniye isterseniz eğer, sayaca 50 kuruş daha atmanız lazım). Birkaç genç ve evsiz bir kadın ödeme yapmadan geçiyor, aman yakalanmayalım diye özel güvenliği kolaçan ediyorlar, yoksa güvenlik enselediği gibi kaldırımdan atabilir onları. Aylık HGS almaya herkesin gücü yetmiyor tabii, turnikelerin olmadığı yerlerden kaldırıma sıvışıyor veya vızır vızır yanlarından geçen arabalara rağmen yoldan yürüyorlar. Belediye iki yıl önce kaldırımların kullanım hakkını ihale usulüyle özel şirketlere sattığından beri yaya ölümleri dört katına çıktı... Yanınızdan geçip giden insanlarda renk renk marka marka oksijen maskeleri... Rahatlıkla üzerinize geçirip çıkabileceğiniz hafif tanklara doldurulmuş ‘temiz hava’dan hiç almamışsınız şimdye kadar. Bedava havanın o kadar da tehlikeli olabileceğine inanmıyor gibisiniz. Gerçekten de hava bugün nasıl taze, nasıl temiz...” (Kim Klein)

Öykü içtiğimiz, kullandığımız suyun, gittiğimiz serginin birer meta haline gelmiş versiyonlarını anlatarak devam ediyor. Pet şişede su içmeye, reklamın hayatın her alanına sızışına ya da paralı sanatsal etkinliklere yabancı olmadığımızdan o kadar da çarpıcı değil... Peki kaldırımların, trafik ışıklarının, havanın bize ‘özel’ kılındığı bir kurguya hala şaşırdığımız için sevinmeli miyiz?

Hayat Müşterek

Girişteki alıntı *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey* başlıklı kitaptan (s. 27-28)¹. Kitap, müşterekler kavramı altında toplanan çok sayıda ‘ortak’ meseleyi bir araya getiren, çok sayıda yazarın kısa metinlerinden ve çeşitli görsellerden oluşan kapsamlı bir derleme. Müştereklerin ne olduğu üzerine tespitleri, doğal ve toplumsal ortaklıkların var edilme deneyimlerini, ortak alanların savunuculuğunu yapan veya bu alanları hiç yoktan yaratan ‘iştirakçilerin’

öykülerini içeren birçok başlık, alt bölüm, çerçeve yazı mevcut. Nasıl ‘iştirakçi’ olunacağına ilişkin öneriler ve ayrıca “paylaşma ruhunu canlandıran” film, roman, müzik listeleri, konuya ilişkin bir kaynakça ve müşterekler sözlüğü de kitabın diğer bölümleri. Kitap, içeriğine uyacak biçimde kolektif olarak çevrilmiş ve Türkçe baskı için bir Türkiye eki de hazırlanmış –böylece dünyanın dört bir yanından aktarılan müşterekleştirme örneklerine Gezi’den Kordonyolu’na, koruları koruyanlara ve ‘dereler özgür olacak’ diyenlere uzanan daha tanıdık deneyimler eklenmiş. Fakat Türkiye ekinin anlamının, örnekleri çeşitlendirmenin ötesinde olduğunu baştan söylemek gerekir.

Bu çok yönlü içeriğiyle denilebilir ki bu kitap, insan hayatının müşterek olduğunu hatırlamaya ve hayatı (yeniden) müşterekleştirmeye yönelik bir harekete geçme çağrısı. Peki nedir bu müşterekler?

Müşterekler Nedir: “Müşterekler Mutlu Tesadüflere Gebedir”

Müşterekler, *commons* sözcüğünün karşılığı; ‘paylaştıklarımız’, ortaklaşa sahip olduklarımız veya birlikte var ettiğimiz, herkese ait olan dolayısıyla aslında hiç kimsenin olmayan her şeye ve her hale karşılık kullanılıyor. Kitaptan sözülebilecek bir tanıma göre müşterekler, “doğanın ve toplumun eşit olarak hepimize ait olan, gelecek kuşaklar için korunması gereken yaratımları” olarak tariflenebilir (s. 43). Bu durumda doğanın herkese sunduğu toprak, su, hava kadar kültürel miras da –örneğin diller, masallar, bayramlar- ve hali hazırda eyleyerek birlikte üretilen kentsel yaşam, sokaklar, meydanlar, mekânlar, mekanda var edilen ilişkiler ve internet de birer müşterek... Dolayısıyla kavram geniş bir kullanım alanına sahip. Öte yandan, ilgili literatürde müşterekler kavramının doğal veya toplumsal, maddi veya mekânsal/ilişkisel karşılığı olacak şekilde kullanımı üzerine farklı eğilimlerin olduğunu biliyoruz. *Müştereklerimiz* ise bu tartışmaya pek de girmeden kavramı mümkün olan en geniş haliyle, farklı yüzleriyle örneklendiren metinlerden oluşuyor. Bu geniş kullanım, hem kavramın potansiyelini işaret etmesi açısından anlamlı, hem de doğurduğu soru(n)lar açısından önemli ve üzerine düşünmeyi gerektiriyor.

Aslında müşterekler üzerine geliştirilmiş literatürün ortak noktasından hareket ederek yol almak mümkün. Bu ortak nokta -doğal veya toplumsal, kırsal veya kentsel-müştereklerin kapitalizmin ‘saldırganlığı’ karşısında yok edilmekte veya tehdit altında olduğu tespiti. Bu tespitin kavramın geniş kullanımını tutarlılaştırmak için işlevsel olduğunu düşünebiliriz çünkü bu tespit bir kez yapıldığında, doğal müştereklerin ‘doğası gereği’ herkese açık, kapatılıp sınırlandırılmaz şeyler olduğu varsayımının artık bir ayrıç görevi göreceğini söylemek de olası değil –toprak, su, dereler ve kıyılar dahi özelleştirilebiliyor.

Yani, müştereklerin metalaştırılma tehdidi ile karşı karşıya olduğu söylendiğinde, aslında şu da denmiş oluyor: Gerçekte müşterek 'şeyler'den çok, şimdikiye dek öyle olan ve öyle olma potansiyeli taşıyanlardan söz etmek mümkün. Öyleyse 'müşterek' aslında bir kaynak, alan veya mekândan çok o kaynak, alan veya mekânla kurulan ilişkinin bir niteliği.² Müştereklere bu tür bir 'ilişkisel' yaklaşım, kavramın hem geniş kullanım potansiyelini tutarlılaştırma hem de taşıdığı politik gücün hakkını verme gibi çift yönlü bir meziyete sahip. Nitekim ilişkisel olarak kavranan müşterekler ile kavramı bir 'faaliyet', bir edim, 'toplumsal bir dinamik' olarak görmek ve "müşterekleştirme" tabirini (s. 23) öne çıkarmak gerektiği fikri arasında da bir akrabalık var.

Bir eyleme biçimi olarak müşterekleştirme, geleneksel ya da değil, birlikte eylemekle, işbirliği ve dayanışmayla tanımlanan ilişki biçimlerini de, ortak karar alma mekanizmalarını da, herkese açık olan kamusal alanların sahip olduğu potansiyeli hayata geçirme edimini de aynı anda işaret ediyor. Yalnız varolan ilişki biçimlerini yeniden üretmek veya varolan bir mekânı ortaklaştırmak da değil; gündelik yaşamın organizasyonunu verili, bireysel, hücrel alanların ötesine taşıyacak yeni imkânlar yaratma anlamında müşterekleştirmeyi düşünmek mümkün. Yani sadece bir işi ortaklaşa kotarmayı değil, ortak alanları kullanıp yenilerini yaratmak yoluyla, ezberlenmiş pratiklerin yerini insan etkileşiminden doğan öngörülemez üretkenliğin, 'mutlu tesadüflerden' doğacak yaratıcılığın alabilmesi imkânını da işaret ediyor.

İşte müşterekleştirme pratiği odağında tutarlılaştırılmış bir kullanım, müşterekleri günümüz toplumsal mücadelelerinin de ortak keseni olarak tespit edebilmeye, piyasanın gaspına maruz bırakılarak kaybedilen müşterekleri savunma mücadelelerini aynı zeminde düşünebilmeye de elveriyor. Dünyanın çeşitli bölgelerindeki, örneğin Güney Amerika'daki derelerin özelleştirilmesine karşı mücadeleyi Türkiye'dekiyle yan yana getirdiği gibi, kentsel rant projeleri karşısında savunma mücadeleleri ile bilginin metalaştırılması eleştirisini 'müşterekler savunması' zemininde ortaklaştırmayı sağlıyor.³ Dahası, müşterekleştirme pratiği eksenini, hem eldekini 'koruma', kaybedileni 'savunma' hem de yenilerini 'inşa etme' biçimlerini bir araya getiren, geniş bir hareket hattını da 'ortaklaştırıyor'. Nitekim *Müştereklerimiz* de zengin içeriğini, küçüklü büyüklü müşterekleştirme örnekleri sunarak ve müşterekleri savunma anlatılarını aktararak bu geniş yelpazeyi kapsayabilmesine borçlu. Kitapta Kuzey Philadelphia'nın yoksul bir bölgesinde tümüyle orada yaşayanların inisiyatifiyle bir mahallenin doğuşunun (s. 60-62), kepçenin önüne oturup mahallesindeki parkın yıkımını engelleyen Kıymet Teyze gibi, 'sandalyelerine oturup örgü örerek' uyuşturucu çetesini muhitlerinden bertaraf eden Seattle'lı teyzelerin (s. 140), "bir Avrupa şehrinin sağladığı kolaylıkları Bogota'nın işçi sınıfının ayağına

getirme özlemiyle” müşterek çözümler üreten Kolombiyalı belediye başkanı Peñalosa’nın (s. 156-159) veya genelde kişisel deha ile özdeşleştirilen sanatsal üretimin aslında müşterek birikimin işlenmesi olarak görülebileceğini anlatan Bob Dylan’ın (s. 218-219) öyküsünü okumak mümkün. Bilgiyi “çitleyen” genetik araştırmaları veya Walt Disney’in ortak miras olan masalları şirket malı haline getirişi (s. 210-211) ile “bilginin paylaşımının özelleştirmekten daha verimli sonuçlar doğurduğu” tespitini (s. 209) karşılıklı düşünmek de mümkün.

Farklı Varsayımlar ve Tutarlılık

Müşterekler üzerine geliştirilmiş literatürde ortak bir referans izleği göze çarpıyor: Garret Hardin’in 1968 tarihli “Müştereklerin Trajedisi” metni; Nobel ödüllü Elinor Ostrom’un müştereklere bir şans verilmesi gerektiği sonucuna varan çalışmaları; Magna Carta’da kralın tasarruflarına karşı ortak araziler, ormanlar savunusu ve tabii İngiltere’de kapitalizmin doğuşuyla tarihlendirilen ve müşterek alanları özel mülkiyete dönüştüren “çitleme” süreci... Müşterekler bahsinin öne çıkması ile neo-liberal dönemde, hayatın ve doğanın her alanına yayılma eğilimini rahatlıkla somutlayabilen piyasanın yarattığı tahribat arasında da kuşkusuz doğrudan bir bağ var. Nitekim neo-liberalizm bir yeniden çitleme hareketi olarak değerlendirildiği gibi; ilkel birikimi kapitalizme içkin, sürekli bir eğilim olarak gören ve müştereklerin aleyhine işleyen kentsel rantı kapitalizmin başat dinamiği olarak işaret eden David Harvey; müşterekleri günümüz toplumsal hareketlerin kılavuz ilkesi ve siyasal örgütlerin modeli olarak gören Hardt ve Negri gibi düşünürler tartışmayı derinleştiriyor. Denilebilir ki anti-kapitalist bir bakış, müşterekler tartışmasını tutarlılaştıran temel bir eksen. Fakat kapitalizm eleştirisini, kapitalizmin ‘aşırılıklarıyla’ sınırlandıran bir tutum da var.

Nitekim *Müştereklerimiz*’de göze çarpan bir varsayım, müştereklerin kaybedilmesinde kapitalizmin kendisinden çok ‘aşırılıklarının’ etken olduğu yönünde. Bu varsayımda müşterekler, piyasa ve devletin yanı sıra varolan bir üçüncü nosyon olarak düşünülüyor; bu üç alanın birbirilerinin sınırlarını ihlal etmedikleri ölçüde, bir arada uyum içinde –hatta daha ‘verimli’ biçimde- işleyebilecekleri varsayılıyor. Dolayısıyla beklenen de kapitalizmin neo-liberal döneminde müştereklere yönelik ‘saldırganlığının’ törpülenmesi, böylece bir dengenin yaratılması, bu sayede kapitalizmin kendisini güncelleyerek ‘yeni sürümünü’ piyasaya sunmasını sağlamak (bkz. s. 118-122). Nihayet, kitabın son bölümünde “müştereklere dayalı bir toplum neye benzer” sorusuna cevaben, 2035 yılına projeksiyon yapılıyor ve “müşterekleri yeniden keşfetmesi” sayesinde nüfusu da şirketleri de cezbeden mutlu bir Amerikan kenti tasviri sunuluyor (s. 296-303). Müşterekleri, mülkiyet kategorisinin dışında düşünmek yerine

özel ve kamusal mülkiyetten farklılaşan ‘mülkiyetin farklı bir boyutu’ olarak tanımlamak da yine aynı bakışı yansıtıyor. Fakat bu bakış, piyasanın, doğayla daha barışık olduğu ve insan sosyalliğinin ‘veriminden’ gerektiği gibi yararlandığı sürece daha akılcı, daha ‘sürdürülebilir’ biçimde işleyebileceği fikrine dayanıyor. Böylece müştereklerin araçsallaştırıldığını, en fazla bir ‘nefes alma’ alanı olarak talileştirildiğini görmek zor değil. Üstelik piyasayı müştereklerle ‘barıştırmaya’ pek yeni bir pozisyon olduğu da söylenemez -Üçüncü Yol, bunu çoktan denedi.

Aynı bakış açısından türediği söylenebilecek bir diğer tutum da, müşterekler meselesini “aşırıya varmış bir kapitalizm” karşısında insanlığın dayanışmacı doğasını hatırlatacak, dolayısıyla zaten sahip olduğumuz bir potansiyeli hayata geçirecek bir zemin olarak işaret etmek. Bu tutum “belki de gerçekten genlerimize işlemiş olan işbirliği içgüdüsü” (s. 31) varsayımına dayanıyor ki insan doğasına yapılan tüm diğer atıflar gibi spekülâtif olmakla malul. Acaba müşterek alanları, pratikleri önemsemek için insana dayanışmacı bir doğa, ‘genetik bir kod’ atfetmek zorunda mıyız? Politik düzlemde bu tutumun bir işlevsellik taşıdığını kabul edebiliriz elbette. Şeylerin olağan hali vurgusunun, özellikle politikanın olağandışı hallere büründüğü durumlarda, basit hatırlatmalar ve genel kabuller üzerinde ısrar ederek öngörülmemiş bir güç doğurabileceğini de düşünebiliriz. Ne var ki insanın ‘doğal’ halinin dayanışmacı eğilimler kadar aksi yönde eğilimler de barındırdığına yönelik kabuller ile aynı spekülâtif zemini paylaşmaktan öte de gidememiş oluruz. Dahası, bu tür bir ‘kendiliğindenlik’ kabulünün, neredeyse ‘doğallaşmış’ pratiklerin içerebileceği muhafazakâr eğilim ve tutumlar karşısında savunmasız kalacağı ve tutarlılığını kaybedeceğini de öngörebiliriz.

Başladığımız yere dönersek, ilişkisel bir müşterekler kavrayışının tutarlılığını koruyabilmesi için bu iki bakışa da mesafelenmesi gerektiğini kabul etmek gerekir. Nitekim kitabın zengin içeriği bu tür tutarlı yaklaşımları da barındırıyor; örneğin müşterekler tartışmasının taşıdığı potansiyeli hakkıyla işleyen yazılar içeren Türkiye Eki’nde kavrama ilişkin daha net bir bakış açısını okuyabiliyoruz:

Vurgulanması gereken, sermaye mantığıyla müşterekler arasındaki çatışmanın birilerinin kötü niyetinden veya aşırı açgözlülüğünden değil, kâr amacı ve sermaye birikiminin tanım gereği barındırdığı saiklerden kaynaklandığıdır. Bu yüzden müşterekler, devlet ve piyasa arasında uyum ve harmoni içeren, barışçıl bir ilişki olduğu fikri yerine, müşterekleri ve müşterekleştirmeyi sermaye birikimi ve metalaştırmaya karşı çekilen bir set olarak düşünmeli.⁴

Kitaptan Geriye Kalan: *Common - Kamu - Komün*

Kitabın sunduğu zengin bağlamın kimi soruları, en temelde de müşterekler

bahsinin *hangi politik ilke ile birlikte düşünüleceği* sorusunu kışkırttığını söylemek mümkün. Belki şöyle sormak daha anlamlı: Acaba müşterekler ve müşterekleştirme pratiklerinin politik bir ilke ile tamamlanması gerektiğini mi söylemeliyiz, yoksa (*common* ve *komün* kavramlarının akrabalığını da hesap ederek) müşterek bahsinin kendi içinde bir politik ilkeyi zaten taşıdığını mı düşünmeliyiz? Bunun zor bir soru olduğunu da kabul etmek gerekir; çünkü eğer müşterekler bahsinin karşımıza ‘yeni’ bir politik ilke olarak da dikildiği düşünülecekse, onu şimdiye dek üretilmiş politik kategorilerden ayrıştırmanın ne olduğuna yanıt üretebilmenin yanı sıra, politik alanı tümüyle kapsayabileceğini de hakkıyla savunabilmek gerekir. Yani, yeni ve icatçı bir tutumun, hayatı başka türlü organize etmenin yaratıcı yollarını keşfetme heyecanının, politik varoluşumuzun farklı ‘ölçeklerine’ taşınabilir olduğunu. Öte yandan müştereklik, başta kamu, *common-wealth* veya cumhuriyet ve halk egemenliği olmak üzere aşına olunan ve fakat içeriğinde uzlaşlamayan bir kavram kümesinin uzantısı, tamamlayıcısı veya güncellenmesi olarak da pekala düşünülebilir; yani kavramı ayrıştırma çabasının olgusal, tarihsel bir birikimin öğreticiliğinden boş yere geri durmak anlamına gelebileceği de söylenebilir. Her durumda tüm bu sorular tartışmanın potansiyelini de gösteriyor. Politik bağlamda müşterekler bahsi kavramsal netlik, örgütlenme, ölçek gibi politikanın temel meselelerine -yani eski sorulara- belki yeni değil ama bugün, yeniden bir yanıt üretme arayışına denk düşüyor. Üstelik bu kez hem tekil ve özgün, hem evrenselleştirilebilir bir yanıtın arayışı söz konusu olan -toplumun kılcal damarlarında deneylenerek mayalanan bir yanıt.

Sonnotlar

¹ *Müştereklerimiz: Paylaştığımız Her Şey* (derleyen Jay Walljasper), (çeviri: Tuncay Birkan, Barış Cezar, Özge Çelik, Bülent Doğan, Özge Duygu Gürkan, Savaş Kılıç, Müge Gürsoy Sökmen), Türkiye Eki: *Müşterekler Mücadelenin Odağında* (hazırlayan Bengi Akbulut), Metis, Mayıs 2015.

² Bir başka çalışmada Özgüler, çoğaltılmaya açık biçimde “doğal, sosyal, kültürel ve dijital” olarak sınıflandırmayı önerdiği müştereklerin, “durağan, sabit, kendinden menkul” birer “kaynak” olarak değil, “dinamik” karakterde toplumsal ilişkiler olarak kavranması gerektiğini söylüyor (Cevahir Özgüler, “Neoliberal Çitlemeye Karşı Bir Panzehir olarak Müşterekler”, AÜ SBF’de yapılmış yayınlanmamış çalışma, 2014).

³ Begüm Özden Fırat, “Ve Madem Ki Sokaklar Kimsenin Değil: Talan, Dolandırıcılık ve Hırsızlığa Karşı Kentsel Müşterekler Yaratmak”, Eğitim Bilim Toplum, cilt 9, sayı 36, 2011: 111.

⁴ Bengi Akbulut, s. 252. Türkçe literatürde müşterekler meselesi kitabın Türkiye Eki'nden ibaret değil kuşkusuz; kitabı önceleyen biçimde yapılmış tartışmalar, üretilmiş nitelikli metinler, müştereklerimiz.org adresli bir internet sitesi ve hatta müşterek mekânlar da mevcut. Müşterekleri politik bir kavram olarak kuran tartışma metinleri için örneğin bkz. Sinan Erensü, "Sınıf, Mekan ve Müşterekler: HES Karşıtı Hareketin İmkân ve Sınırlarını Tartışmak"; Umut Kocagöz, "Herkes-için: Müşterekler Siyaseti Stratejisi ve Siyasetin Müşterekleşmesi"; Begüm Özden Fırat, "Strateji Tartışmasına Katkı: Müşterekler Politikasına Katkı." Tümü için bkz. academia.edu.

Mülkiye Dergisi Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları

Mülkiye Dergisine gönderilecek yazıların daha önce yayımlanmış ya da başka bir dergide yayımlanmak üzere değerlendirme aşamasına girmiş olmaması gerekmektedir. Yazıların dergiye www.mulkiyederigi.org adresi üzerinden gönderilmesi gerekmektedir.

Mülkiye Dergisinde yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazıların yayımlanması yayın kurulunun kararına bağlıdır. Dergide yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Yazılar yayımlanmasa da yazar(lar)ına iade edilmez. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı Mülkiye Dergisine aittir. Yayımlanmış yazının tamamının tekrar yayımlanması Mülkiye Dergisinin iznine bağlıdır. Mülkiye Dergisinde yayımlanan yazılardan kaynak belirtme koşuluyla alıntı yapmak serbesttir.

Mülkiye Dergisi, yılda dört kez yayımlanan ve çift kör hakemlik sistemine göre çalışan eleştirel bir sosyal bilimler dergisidir. Dergi, 2012 yılından itibaren COPE (*Committee on Publishing Ethics*) üyesidir. Bu nedenle, yazarlar ve dergide görev yapanlar COPE'un belirlemiş olduğu etik standartlarla bağlıdır. Söz konusu standartlara ilişkin detaylı bilgiye dergimizin internet sitesinden ulaşılabilir.

Genel Kurallar

i. Tüm yazılar (makale, kitap eleştirisi, vb.), MS Word programında, Calibri karakterinde, 11 punto ve 1,5 aralıkla yazılmalıdır. Yazının kapak sayfasında sadece yazının başlığı, yazar(lar)ın ad(lar)ı ve kurum bilgileri yer almalıdır. Yazışmaların yapılacağı adres belirtilmeli ve yazar(lar)ın açık posta adres(ler)i yanında, varsa faks numarası ve elektronik posta adres(ler)i de verilmelidir. İkinci sayfada özet ve anahtar sözcükler bulunmalıdır.

ii. Genel yazım kuralları için Türk Dil Kurumu'nun internet sitesinde (www.tdk.org.tr) yayımlanmakta olan esaslar benimsenmelidir.

iii. Makaleler, özet, anahtar kelimeler, sonnotlar ve referanslar da dâhil olmak üzere 7000-12000 kelime; kitap eleştirileri 1000-3000 kelime; diğer yazılar (vaka incelemesi, etkinlik değerlendirmesi, yorum vb.) 3000-6000 kelime arasında olmalıdır.

iv. Makaleler için 300-400 kelimelik Türkçe ve 300-400 kelimelik İngilizce özet ile her iki dilde beşer anahtar sözcük hazırlanmalı, 10 punto ve tek aralıkla yazılmalıdır.

v. Yazılarda en fazla dört düzeyde başlık kullanılmalıdır. Bu başlıklar hiyerarşik olarak şu biçimde yazılmalıdır:

Birinci Düzey Altbaşlık : **XXXXXXXXXXXX** (İlk harfi büyük ve koyu)

İkinci Düzey Altbaşlık : *XXXXXXXXXXXX* (İlk harfi büyük ve italik)

Üçüncü Düzey Altbaşlık : i) XXXXXXXXXXXX (i, ii, iii, vb. ile başlar)

Dördüncü Düzey Altbaşlık : - XXXXXXXXXXXX (Tire işaretiyle başlar)

vi. Yazılarda, paragraf başı içeriden olmamalı, iki paragraf arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır.

vii. Yazılarda, açıklama notu dipnot olarak değil sonnot biçiminde verilmelidir. Yazarların açıklama notu sayısını asgari düzeyde tutmaya özen göstermeleri beklenmektedir. Makalenin sonuna eklenecek sonnotlar, 10 punto ve tek aralık yazılmalı, iki sonnot arasında bir satır boşluk bırakılmalıdır.

viii. Yazılarda kullanılan grafik, fotoğraf, tablo vb. görseller, metin içerisinde uygun yerlere yerleştirilmelidir. Bu tür görseller Tablo1, Tablo2, Şekil1, Şekil2, Ek1, Ek2 biçiminde sıralanmalıdır.

ix. Kapak sayfası dışında, metin içerisinde yazar(lar)ın adı yer almamalıdır. Kaynakçada yazar(ar)ın kendi çalışmalarına referans verilmişse, yazar(lar)ın adı yerine yalnızca "Yazar" ifadesi yazılmalı ve yıl belirtilmeli, yazar(lar)ın çalışmalarına dair başka hiçbir bilgi (makale başlığı, kitap adı, vb.) yer almamalıdır. Yazar(lar)ın adı ayrıca Word formatındaki metnin 'Özellikler' seçeneğinden de silinmelidir (Bu seçeneğe Microsoft Word programının 'Dosya' bölümünden ulaşılabilir).

x. Alıntılar çift tırnak (" "), vurgulama için ise tek tırnak (' ') kullanılmalıdır.

Referans Kuralları

Makalelerdeki referanslar Harvard sistemine göre yazılmalıdır. Buna göre;

i) Bir kaynağa genel olarak referans verilecekse ve yazarının adı metinde geçiyorsa, parantez içinde sadece eserin yayın yılı yer almalıdır.

Örnek: Özbek (1999) bu konuda daha eleştirel bir tutum sergilemektedir.

ii) Bir kaynağın belli bir sayfasına (veya sayfa aralığına) referans verilecekse ve yazarının soyadı metinde geçiyorsa, parantez içinde yayın yılı ve sayfa numarası/

sayfa aralığı yer almalıdır.

Örnek: Sömürgecilikle emperyalizmi karşılaştıran Ferro (2002: 48) ...

iii) Bir kaynağın belli bir sayfasına (veya sayfa aralığına) referans verilecekse ve yazarın adı metinde geçmiyorsa, parantez içinde yazarın soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası yer almalıdır.

Örnek: Savaşın örgütlenmesi, devletlerin karakterinde belli bir farklılaşma yaratmıştır (Tilly, 2005: 40-44).

iv) Birden çok yazarlı bir kaynağa atf yapılırken yazarların soyadları arasına “ve” konmalıdır. Şayet yazar sayısı üçten fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra “vd.” yazılmalıdır.

Örnek: Komünist Manifesto’da da belirtildiği gibi (Marx ve Engels, 1998: 55), ...

Örnek: 20. yüzyıla ilişkin bir diğer önemli çalışmada (Best vd., 2006), ...

v) Bir konuda birden çok kaynağa aynı anda referans verilecekse, bu kaynakları ayırmak için “;” işareti kullanılmalıdır.

Örnek: Bismarck’ın kurduğu ittifaklar sistemi (Armaoğlu, 1975: 184-212; Ülman, 2002: 144-157) ...

vi) Bir yazarın aynı tarihli birden çok kaynağı kullanılmışsa, bu kaynakların yayın yıllarına bitişik olarak a, b, c ... harfleri konulmalıdır.

Örnek: Çetin Altan, son altı ay içinde bu konuyu üç kez ele almıştır (2012a; 2012b; 2012c).

vii) Bir yazarın farklı tarihli kaynaklarına aynı anda referans verilecekse bu kaynakların yayın yılları arasına virgöl konulmalıdır.

Örnek: Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarında Timur (1994, 1996, 1998), ...

viii) İkincil kaynağa referans verilecekse önce ikincil kaynağa ait bilgiler verilecek, bunun ardından “aktaran” ifadesi yazılarak ve aktaran kaynağa ait bilgiler belirtilecektir.

Örnek: 1983-1986 döneminde Fransa’nın Bask bölgesinde GAL tarafından yapılan eylemlerde, 10’u ETA’yla hiçbir bağı bulunmayan Fransız olmak üzere 27 kişi hayatını kaybetmiştir (Roller, 2002: 116 aktaran Aktoprak, 2010: 382)

ix) Bir kurumun yayınına referans verilecekse kurum adı, yayın yılı ve varsa sayfa numarası sırasıyla yazılmalıdır.

Örnek: Konuyla ilgili veriler (TÜİK, 2011: 7) ...

x) Süreli yayınlara referans,

- Köşe yazısı/makale: Yazarın soyadı, yılı ve sayfa numarası.

Örnek: Balyoz davasıyla ilgili eleştirilerin dile getirildiği bir yazıda (Çetinkaya, 2012: 5) ...

- Yazarı belli olmayan haber: Yayınlın adı (*İtalik*), tarihi ve varsa sayfa numarası.

Örnek: Düşürülen uçakla ilgili olarak ortaya atılan bazı iddialar (*The Economist*, 2012: 16) ...

xi) Elektronik kaynaklar:

- Bir internet sitesinde yazarı belli olmayan bir kaynağa verilecek referanslar sonnotlarda, Belgenin başlığı, (belge tarihi). İnternet adresi. Son erişim tarihi, GG/AA/YYYY biçiminde yazılmalıdır.

Örnek: The Monnet Plan. <http://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/5cc6b004-33b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/4802c240-1497-4127-9b14-f7b6896d6fd9>. Son erişim tarihi, 15/10/2012.

- Süreli yayınlarda yazarı belli olan kaynağa referans: Yazarın soyadı ve yayın yılı.

Örnek: Balyoz davasıyla ilgili eleştirilerin dile getirildiği bir yazıda (Çetinkaya, 2012) ...

xii) Metin içerisinde yer alan alıntılarını kısaltmak için üç nokta şu şekilde kullanılmalıdır:

Örnek: Günümüzde devletin içine düştüğü zor duruma ilişkin şu saptama yerindedir:

Devlet şimdi çok daha sorunlu bir konumdadır. Bir yandan ulusal çıkar adına büyük sermayenin faaliyetlerini düzenlemesi talep edilmekte, öte yandan ise, yine ulusal çıkar adına, ulusötesi ve küresel finans kapitali cezbetmek ve daha çekici ve kârlı iklimlere doğru sermaye kaçışını... engellemek için "iş hayatı açısından çekici bir ortam" yaratmaya zorlanmaktadır. (Harvey, 1999: 195)

Örnek: Bu açıdan bakıldığında “paradoksal biçimde, köylü devriminin nihai zaferi... köylülüğün sonunu getirir” (Hardt ve Negri, 2004: 140).

xiii) Dört satırı geçecek alıntılar için bir satır atlanarak içeriden paragraf başı yapılmalı ve alıntı, tırnak içinde olmaksızın, 1 satır aralığında ve 10 punto büyüklüğünde yazılmalıdır.

Örnek: Günümüzde devletin içine düştüğü zor duruma ilişkin şu saptama yerindedir:

Devlet şimdi çok daha sorunlu bir konumdadır. Bir yandan ulusal çıkar adına büyük sermayenin faaliyetlerini düzenlemesi talep edilmekte, öte yandan ise, yine ulusal çıkar adına, ulusötesi ve küresel finans kapitali cezbetmek ve daha çekici ve kârlı iklimlere doğru sermaye kaçışını... engellemek için “iş hayatı açısından çekici bir ortam” yaratmaya zorlanmaktadır. (Harvey, 1999: 195)

Örnek: Günümüzde devletin içine düştüğü zor duruma ilişkin Harvey (1999: 195) şu saptamayı yapmaktadır:

Devlet şimdi çok daha sorunlu bir konumdadır. Bir yandan ulusal çıkar adına büyük sermayenin faaliyetlerini düzenlemesi talep edilmekte, öte yandan ise, yine ulusal çıkar adına, ulusötesi ve küresel finans kapitali cezbetmek ve daha çekici ve kârlı iklimlere doğru sermaye kaçışını... engellemek için “iş hayatı açısından çekici bir ortam” yaratmaya zorlanmaktadır.

xiv) Kişisel görüşmelere verilecek referanslar şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Bu konuya kuşkuyla yaklaştığını belirten Çelenk (Kişisel görüşme, 10.12.2012)...

Kaynakça Yazımı

Makalenin sonuna eklenecek Kaynakça, 10 punto, tek aralık ve Harvard sistemine göre yazılmalıdır. Buna göre;

i) Tüm kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

ii) Yazarların soyadları, sadece baş harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır.

iii) Bir yazarın birden çok eserinden yararlanılmışsa, yazarın adı her eser için yeniden yazılmalı ve sıralama eserlerin tarihlerine göre eskiden yeniye doğru yapılmalıdır.

iv) Kaynakça yazımı için gerekli olan bilgilerin eksik olması halinde aşağıdaki işaretler kullanılacaktır:

tarikh yok	t.y.
basım yeri yok	y.y.
yayıncı yok	yay.y.

v) Kitap şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Kurlansky M (2005). *1968: The Year That Rocked The World*. London: Vintage.

Örnek: Marx K ve Engels F (1998). *Komünist Manifesto*. Çev. M Erdost, Ankara: Sol Yayınları.

Örnek: Oran B (der) (2001). *Türk Dış Politikası*. Cilt I, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Örnek: Best A vd. (2008). *Uluslararası Siyasi Tarih: 20. Yüzyıl*. Çev. T U Bilge ve E Kurt, İstanbul: Yayın Odası.

vi) Derleme kitapta bölüm şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Ferrarotti F (1997). Bir Karşı Kültürün Doğuşu: Kropotkin'den Sakharov'a. İçinde: F Mayor ve A Forti (der), *Bilim ve İktidar*, Çev. M Küçük, Ankara: TÜBİTAK, 107-123.

Örnek: Akdevelioğlu A ve Kürkçüoğlu Ö (2001). Orta Doğu'yla İlişkiler. İçinde: B Oran (der), *Türk Dış Politikası*, Cilt I, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 357-369.

vii) Dergiden makale (söz konusu dergide aksi belirtilmedikçe) şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Okay M O (2003). Modernleşme ve Türk Modernleşmesinin İlk Dönemlerinden İnanç Krizlerinin Edebiyata Yansması. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3, 53-64.

Örnek: Cooke P (1988). Modernity, Postmodernity and the City. *Theory, Culture and Society*, 5(2-3), 475-492.

Örnek: Türel O (2011). 2011 Yazında Orta Doğu'yu Düşünürken. *Mülkiye Dergisi*, 35(3), 9-60.

viii) Tez şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Albayrak Ö (2003). Refah İktisadının Teorik Temelleri: Piyasa Refah İlişkisi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

ix) Süreli yayınlar şu şekilde yazılmalıdır:

- Yazarı belli olan haber/köşe yazısının yazımı

Örnek: Zeyrek D (2012). Savaş Değil Barış. *Radikal*, 19 Ekim, 7.

- Yazarı belli olmayan haber şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: *Radikal* (19/10/2012). Yüksekova'da bir okul kundaklandı. 12.

x) İnternet kaynakları şu şekilde yazılmalıdır:

- Süreli yayında yazarı belli olan haber/köşe yazısının yazımı

Örnek: Zeyrek D (2012). Savaş Değil Barış. *Radikal*, 19 Ekim. Son erişim tarihi, 21/10/2012.

- Süreli yayında yazarı belli olmayan haber şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: *Radikal* (19/10/2012). Yüksekova'da bir okul kundaklandı. Son erişim tarihi, 21/10/2012.

- Yazarı belli olmayan kaynakların yazımı

Belgenin başlığı. internet adresi. Son erişim tarihi, GG/AA/YYYY.

Örnek: The Monnet Plan. <http://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/5cc6b004-33b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/4802c240-1497-4127-9b14-f7b6896d6fd9>. Son erişim tarihi, 15.10.2012.

- Yazarı belli olan kaynakların yazımı

Yazarın soyadından sonra adının baş harfi (varsa tarih). Belgenin başlığı. internet adresi. Son erişim tarihi, GG/AA/YYYY.

Örnek: Chomsky N (06.10.2012), Issues That Obama and Romney Avoid. <http://www.zcommunications.org/issues-that-obama-and-romney-avoid-by-noam-chomsky>. Son erişim tarihi, 19.10.2012.

x) Kurum raporu şu şekilde yazılmalıdır:

Kurum adının kısaltması (Kurumun tam adı) (belge tarihi). Belgenin başlığı. Yayın yeri: Kurum adı/yayıncı.

Örnek: TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2011). İstatistiklerle Türkiye 2011. Ankara: TÜİK.

xi) Kişisel görüşme şu şekilde yazılmalıdır:

Örnek: Taner Timur'la kişisel görüşme, 27.09.2012.

xii) Yazı içinde referans verilen ikincil kaynaklar Kaynakça içinde gösterilmemelidir.

